^ e 4

E. LOVINESCU

O P E R E

VIII

Ediție îngrijită de
MARIA SIMIONESCU
fi ALEXANDRU GEORGE
Note dt ALEX AN DRV GEORGE

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1989

PAGINI DE RĂZBOI.
ÎN CUMPĂNA VREMEI"

ISBN 973-21-0157-1
ISBN 973-21-0158-X

PACEA

Sub acest titlu am scris un articol în *România* din 25 mai 1917.

Cum e singurul articol pe care l-am publicat în cei doi ani de război, îmi iau libertatea de a-l reproduce întocmai. Eram în prima fază a revoluţiei ruseşti, ce trezea în unii o oarecare speranţă, în cei mai mulţi o temere îndreptăţită, pe care n-o putea împrăştia nici intrarea în acţiune a Americei. Articolul porneşte de la această stare de spirit a publicului nostru.

*

„Părăsind Bucureştii, am lăsat după noi agonisita unei vieţi de trudă. în pripa plecării n-am luat decît un singur lucru: *credinţa în biruinţa din urmă.* Indestructibilă şi mîntuitoare credinţă ! Ea ne-a întremat şovăirile pribegiei. Şi după şase luni de lungă iarnă a sufletelor noastre îndurerate, după şase luni de aşteptare opacă şi viforoasă, în care ne-am aruncat privirile deznădăjduite înspre apus şi răsărit, ne regăsim acum în lumina zilelor de primăvară cu aceeaşi credinţă neînvinsă în biruinţa de mîine. Vom învinge! Ne-o spun nu numai cîmpiile însîngerate de la Aisne şi din Champagne, nu numai crestele Alpilor încununate cu florile latine ale victoriei italiene, ci ne-o spune şi pasul hotărît al dorobanţilor noştri cu rănile vindecate şi cu răzbunarea în suflet.

Sunt totuşi priviri ce caută cu tragică îngrijorare spre răsărit... O lume nouă, haotică şi contradictorie, se descătuşează dintr-o letargie seculară. Bune intenţii şi umanitarism generos stînjenit de exagerări vinovate şi tendenţioase. Visuri îndrăzneţe, în care se simte încă zgomotul lanţurilor abia aruncate la pămînt. Mărinimie, firească unui popor dezrobit, exploatată totuşi de şireţi şi de vînduţi. Libertate, pe care o pîndeşte din spate anarhia;

iată ce se desprinde din uriaşa plămadă de pasiuni a vecinilor din răsărit.,..

Unii privesc cu îngrijorare. Ce va ieşi din cocarda roşie a « armatelor revoluţionare » ruseşti? Din boneta frigiană a sansculoţilor republicei franceze a ieşit libertatea lumei. Ce ne va aduce însă steagul roşu rusesc?

întrebare firească. îngrijorarea nu este însă legitimă. îndărătul acestor zvîrcoliri, ca şi îndărătul întregului război, nu poate fi decît o pace victorioasă...

Pacea poate fi însă mai apropiată sau mai depărtată. Suferinţele noastre cer negreşit o pace apropiată. Nu trebuie să măsurăm însă cu suferinţele noastre de o clipă împlinirea unor aspiraţii seculare. Nu trebuie să reducem eternitatea neamului la fiinţa pieritoare a indivizilor. în clădirea temeliei unui popor nu trebuie să ne aşternem nerăbdarea. Suferinţele individuale se pulverizează şi se topesc în solemnitatea trudnică a gestaţiei din care iese viitorul.

Pacea poate fi deci apropiată. Poate fi însă şi îndepărtată. Să fie numai pacea în care credem: *pacea României tuturor românilor,* încolo, poate fi acum sau peste un an: în orice român conştient va găsi o răbdare indestructibilă.

Ceea ce trebuie să urîm e o pace şchioapă, şi nu o pace îndepărtată. Decît o pace îndoioasă acum, mai bine o pace definitivă cît mai tîrziu. Din suferinţele noastre vremelnice de azi vor răsări germenii unui nesfîrşit număr de generaţii fericite. în perspectiva vieţii poporului nostru, anii de durere de acum se vor pierde ca un neînsemnat fir de praf. La aceasta să ne gîndim mai întîi. Să nu plîngem. Zilele fericite de pînă ieri ne-au fost pregătite de războiul şi bejăniile înaintaşilor noştri călcaţi în picioare sute de ani de năvălirile duşmanilor; prin bejenia noastră de azi să pregătim fericirea de mîine a urmaşilor. Să plătim fără părere de rău tributul generaţiei noastre.

Putem privi deci fără îngrijorare tragică la învălmăşeala haotică a lumei noi ce se desprinde din răsărit. îndărătul ei nu se arată coiful prusac. E drept că pentru o clipă ne-a acoperit imaginea senină a păcei. Dincolo însă, ceva mai departe, se presimte totuşi nimbul auriu al unei păci întemeiate pe libertatea popoarelor.

Razele ei vin de departe. Vin poate din America. Dar de ori de unde ar veni şi oricînd ar veni, ne vor găsi cu aceeaşi indestructibilă avuţie pe care am luat-o cu noi în graba părăsirii Bucureştiului:

— *Credinţa într-o pace definitivă şi victorioasă... "*

Şi, în adevăr, a sosit pacea de la 28 iunie 1919; nu după şase luni, ci după doi ani, dar tot de acolo de departe, din America... A sosit pacea tuturor visurilor noastre... Ne-a adus idealul naţional; nu ne-a adus şi bucuria pe care o aşteptam. Natura umană e ciudată. Cîteva fîşii de ceaţă împiedecă lumina soarelui să ne invadeze şi să ne cucerească...

Pacea a venit. Şi din tot ce s-a scris asupra ei, o vorbă a lui Poincare îmi pare că o domină. *„Această pace trebuie să fie o creaţie continuă."*

Nu trebuie s-o primim ca definitivă. Am cîştigat-o cu armele, trebuie s-o cîştigăm cu sufletele. Trebuie s-o merităm prin munca şi silinţa noastră, prin ascensiunea noastră sufletească; trebuie s-o îmbunătăţim şi s-o lărgim. într-un cuvînt, trebuie s-o creăm în mod continuu.

PRINTRE RĂNIȚI

Acum încep să plece rîndunicile, Bucureştii au oaspeți noi: *rănițíi.* De pe celălalt mal al Dunărei nu ne vine numai dihania apocaliptică cu pîntecele plin de bombe, ci suflă şi un cînt de eroism. Au sosit cei dintîi soli ai gloriei militare. în plină toamnă, au sosit cei dintîi oaspeți ai unei primăveri eterne.

N-am avut niciodată idolatria mulțimei. în chestie de artă şi de cultură am prețuit mai mult marile individualități creatoare, marile minți speculative. însuşirile primare ale rasei se văd mai bine în colectivități. Mişcările populare, clipele solemne şi istorice din timpul războiului sau al marilor zguduiri sociale sunt momentele cele mai caracteristice ale sufletului național.

Mai toți scriitorii au lăudat entuziasmul țăranului român din timpul mobilizărei din 1913 şi de acum. S-ar fi putut crede însă că e un entuziasm anticipat. Unul dintre obişnuitele avînturi ale rasei latine flămînde de lucruri nouă şi îndrăznețe. Cei ce vizitează pe răniții întorşi de la război au însă intuiția limpede că în sufletul rasei noastre e, în adevăr, un avînt eroic simplu şi nemijlocit, obscur şi primar, fără literatură şi poate şi fără altă motivare decît cea a instinctului.

*

în spitalul de la Institutul Moteanu am văzut peste o sută de răniți. Nu mi-am pus în gînd să fac literatură, exagerînd însuşirile neamului. Impresia ce mi-au lăsat însă aceşti oaspeți cu plumb bulgăresc în aripă e înălțătoare. Crezusem pînă acum într-o legendă şi într-o convenție.

Exaltarea însuşirilor războinice ale poporului românesc mi se părea o pietate patriotică. Mă închin în fața evidenței cuceritoare. Cu astfel de oameni destinele patriei noastre sunt sigure.

N-am auzit nici un murmur de nemulțumire. Războiul e o necesitate ineluctabilă, primită cu o desăvîrşită seninătate. E un război sfînt. E un război poate fără nici un alt epitet: una din funcțiile necesare ale-vieței naționale. S-au luptat bine; au năruit rînduri de duşmani încăpățînați. îşi povestesc însă faptele simplu, cum ar povesti o întrecere la horă. Peste vorbele lor pluteşte un vînt de sănătoasă epopee... O singură dorință au: să se întoarcă la front. Nu e o minciună. Nu e nici o falǎ. E un simplu adevăr. L-am auzit de la toți, cu sonoritatea de aur a sincerității.

Nu e numai o dorință ce nu se va realiza. Opt zile după ce vor ieşi din spitale, vor intra din nou în zidul de piepturi omeneşti, în zidul neclintit din fața obuzelor germane.

Aceşti oameni arşi de soare şi uscați sunt nişte eroi tăcuți. N-au fala faptelor lor.'N-au nici elocvența' zgomotoasă a magnanimilor eroi homerici. îşi împlinesc datoria cu gestul instinctului ancestral.

— Apoi să vezi cum s-a întîmplat, domnule. Respinsesem de trei ori fie bulgari, dar o bucată de schijă şi-a adus aminte şi de păcatele mele. Dar că ne-om întoarce noi românii......

— Că nu-i nimica, domnule. Ia, mi-a zdrelit deştul. Că i-om învăța noi minte cînd ne-om întorcea...

Atît.

Şi aceste Cuvinte rostite cu hotărîre şi cu nepăsarea morții, de nişte oameni atît de simpli şi idealizați în decorul alb şi curat al spitalului, ne dau chezăşia eternității noastre ca neam.

r

DUPĂ DOI ANI DE TĂCERE..

De doi ani ne-au ruginit condeiele. Nu şi sufletele. Dimpotrivă. De doi ani le-am înroşit în văpaia tuturor sentimentelor puternice: am iubit, am urît, am nădăjduit şi nu numai o dată ne-a trebuit cea din urma încordare a puterilor noastre sufleteşti pentru a HU despera. De atîtea ori ne-am clătinat spre neagra prăpastie a deznădejdei! Pe cei mai slabi cumplita realitate a tratatului de la Bucureşti i-a înghiţit chiar în tulburea lui genună.

Doi ani de dezlănţuire sufletească, de patimi ce nu-şi găseau locul în matcă, de entuziasmul primului avînt, de înmărmurirea primelor înfrîngeri, de copleşirea dezastrelor îngrămădite, de durerea opacă a iernei de molimă şi de refacere, de umilinţa unei patrii mutilate, de speranţe legate de cei dintîi lauri şi de dezastrul pe care ni 1-a pregătit diplomaţia rafinată a lui Czernin.

Sufletele noastre se zbuciumau şi clocoteau fără să-şi poată găsi o ieşire... în Moldova refacerii noastre nu luasem cu noi decît ruina unui vis. O scînteie, pe care abia o puteam ocroti de vînturile tuturor nenorocirilor ce ne băteau. Puţini şi-au găsit în lupta dintre speranţă şi desperare îndemnul unui scris slobod, viril, încăpăţînat pînă la urmă în atitudinea unei credinţe pe care n-o clătinau dezastrele cele mai tragice. Speram ca şi odinioară, dar nu mai găseam în noi căldura de a împărtăşi şi altora speranţele noastre naufragiate. Ţineam pentru noi convingerile noastre indestructibile, în timp ce peste pene se întindea o rugină simbolică. Sentimentele învălmăşite nu-şi mai găseau expresia lor clară, hotărîtă şi sigură...

Doi ani am lăsat în părăsire fragilitatea fierului peniţei pentru a aştepta hotărîrea supremă a celuilalt fier mai vîrtos în care ne pusesem toate speranţele...

Doi ani am privit cu înfrigurare linia de foc a Şiretului, vicisitudinile luptelor; doi ani am sfredelit cu mintea noastră negurile ce se lăsase grele între noi şi teritoriul ocupat. După o lungă tăcere, au început să sosească rare solii: dureroase solii! Din ciocul de fier al pasărilor morţii au început să se scoboare suluri de hîrtie tipărită. în clipa în care eroii noştri sîngerau glorios în luncile Mărăşeştilor, aeroplanele germane ne aruncau obuze de schijă şi obuze de proză asfixiantă. Prin stilul lui Galaction, ce cunoştea de mult vînzarea şi trădarea, episcopatul românesc Îndemna pc luptătorii noştri să depună armele, pentru că Dumnezeu „fmblînzise minia duşmanului". Prin alte cîteva pene mercenare sau ireductibil „mitteleuropene" ne veneau lungi articole de hulă împotriva „fugarilor" de la Iaşi, de ură împotriva celor ce duceau destinele ţării pe căile întunecate ale viitorului, de totală supunere ţi linguşire faţă de duşmanul biruitor, de sălbatică părtinire faţă de rosturile superioare ale neamului. Condeiele cinstite tăcuse şi la Bucureşti. Mai rămăsese însă condeiele întinate şi „mitteleuropene", care torturau'conştiinţele româneşti cu cugetări şi interese nemţeşti.

După doi ani de suferinţă şi*de nepăsare, sufletele româneşt se dezmorţesc la căldura celei mai frumoase biruinţe ce am putut-o avea vreodată. Să ştergem deci rugina de pe condeiele noastre si să ne învăţăm a căuta din nou cuvintele limpezi şi hotărîte care exprimă bucuria idealurilor realizate, dar şi sentinţele definitive ale asasinilor sufletelor româneşti în aceşti doi ani de singe, de umilinţă, de noroi — şi de izbîndă.

ARTA MUTILATĂ...

Printre ruinele fumegînde ale acestui război fără pildă în istoria omenirii se strecoară mii de. palide umbre mutilate. Oameni ce şi-au jertfit o parte a trupului lor trudit pentru ideea sfîntă a Patriei. Din frînturile mădularelor lor au tras brîul ţării crescute....

Au fost mutilaţi atîţia oameni; au fost mutilate însă şi operele de artă. S-au năruit atîtea catedrale; atîţia demoni gotici s-au răsucit în incendiul obuzelor. Au pierit poate pentru totdeauna. Banii nu vor lipsi, desigur. Va lipsi însă pietatea răbdătoare ce se-ncovoaie tăcută deasupra unui sfînt de piatră o viaţă întreagă, va lipsi credinţa ce acopere cu dantelă de marmură tabernacolele şi subţiază în ace de piatră vîrful turlelor. Din cenuşa războiului nu se vor ridica deci niciodată aceste opere ale unei arte vetuste...

. . . .

Par în războiul acesta uriaş, n-au fost mutilaţi numai luptătorii şi pietrele centenare ale catedralelor gotice. Au fost mutilate şi gînduţile noastre cele mai bune, ce s-ar fi revărsat, altfel, în armonia cuvintelor sonore. E şi aceasta o artă: artă, pe care o făptuim zilnic, din prisosul unei emoţii şi prin biruinţa unei armonii interioare ce pune un ritm în cele mai neînsemnate manifestaţii ale artistului.

N-am luptat pe front. Mîneca nu flutură în vînt în lipsa braţului mutilat. între degetele înţepenite ale scriitorului, stă totuşi condeiul mutilat. Războiul i 1-a frînt...

Mai întîi, a luat pe artişti ca pe nişfe fulgi în dezlănţuirea forţelor oarbe. Nu vorbesc de cei pe care i-a trimis în umezeala tranşeelor. Nu vorbesc de cei ce au muşcat pămîntul. Mă gîndesc numai la cei ce au rămas în căldura odăiei lor. Războiul i-a inăbuşit. Gîndurile lor cele mai bune au urmat linia de foc. Cu neputinţă să se poată fringe din cercul de văpaie ce-i înconjura în linii tot mai strînse. De ar mai fi durat războiul, cugetarea şi-ar fi găsit moartea scorpionului în brîul de jar.

Cine mai putea avea răgazul gîndurilor senine, al artei migăloase? Cine se mai putea pune pe lucrul trudnic, care cere o desăvîrşită libertate a spiritului? Cine să se lase în voia concepţiilor largi şi îndepărtate? Lucrările începute stau şi acum mutilate, aşteptînd vremuri mai bune. Cele neîncepute s-au zgîrcit în fetusul unei idei uitate în borcanele de spirt ale minţei... Se vor mai trezi oare la viaţă în condiţiile noi ale păcei? »

Dacă nu se putea face artă „in mare", se putea face însă artă măruntă. Artă vie ieşită din spectacolul tragic al războiului, artă ieşită din mulţime şi îndreptată spre mulţime, artă de ură şi de iubire, de exaltare şi de sînge, o artă pasionată şi violentă. N-am avut nici această literatură războinică.

Nu ne-a lipsit, desigur, credinţa în dreptatea cauzei. Ne-a lipsit, poate, uneori, ura. Ne-au împiedecat însă în expresia cugetării noastre şi cătuşele cenzurii...

Da! Va veni vremea cînd se va face istoricul cenzurii româneşti... Stau articolele noastre mutilate; stau ziarele pîngărite. Presa din aceşti doi ani e un vast spital de invalizi: unuia îi lipseşte un braţ, altuia o mînă; în pînza albă a unei coloane stă întins articolul unui scriitor sub foarfecele asasin al cenzurei... Ne ştiam totuşi cu cele mai bune intenţii şi cu sentimente româneşti. În patriotismul nostru ne căutam la început numai un îndemn de luptă; Ia urmă, trebuia să ne căutăm şi un îndemn de răbdare pentru a suporta această mutilare cotidiană. Sîngele cel mai bun ni s-a scurs din vine pe drumul calvarului. Şi de la o vreme, în faţa neputinţei totale, am încrucişat braţele ostenite de o neegală luptă fără folos. Am aşteptat vremuri mai burie.

Au venit. Sau nădăjduim că s-au apropiat. Printre imensele binefaceri ale păcei, aşteptăm cu nerăbdare şi descătuşarea cugetării. Ne vom dezrobi de această tiranie apăsătoare ce ne pretinde uniformitatea gîndirii. Scrisul va alerga iarăşi slobod: vom putea iubi şi urî. Din truda noastră de părinte vor ieşi copiii întregi, şi nu mutilaţi. în ziua in care vor apare intacte coloanele ziarelor şi va dispare şi frica oricărei îngrădiri, vom renaşte. Vom şti atunci să preţuim şi mai mult binecuvîntarea libertăţii cugetării...

CE VOIM SĂ FACEM..

Prin editarea *Lecturii pentru toți* voim să introducem un gen nou în publicistica românească: genul „magazinului" literar.

Nu e o revistă, urmărind o direcție literară hotărîtă şi oprindu-se în sferele senine, dar reci, ale artei; nu e nici un album fotografic îmbrățișînd numai actualitatea. *Lectura pentru toți* vrea să fie şi una şi alta, actualizînd literatura şi literarizînd actualitatea.

Neamul românesc trece printr-o prefacere uriaşă. Numai idealiştii au putut ajunge cu visul lor acolo unde ne-au împins fatalitatea istorică, oamenii de stat ce s-au folosit de împrejurări şi vrednicia soldaților noştri. Largi perspective se deschid rasei şi culturii noastre. Aproape cincisprezece milioane de români se vor înfrupta din binefacerile unei vieți de stat comune şi din fagurele unei limbi pe care n-au putut-o înăbuşi atîtea veacuri de vitregie. Membrele risipite ale neamului se adună astăzi la un loc pentru a fi înviorate de şuvoiul unui sînge prin care perpetuăm de aproape două mii de ani în hotarele Daciei eternitatea Romei...

In aceste împrejurări noi, se impun şi scrisului românesc îndatoriri noi. Slova românească se va 'îndrepta de astăzi spre un public larg, felurit, cu adinei deosebiri de cultură. Veacurile de despărțire nu ne-au surpat limba şi simțirea; au pus totuşi între noi oarecare stăvilare, îndreptîndu-i pe unii spre formele culturii germane, iar pe alții spre cultura rusească. Va fi o datorie a generației tinere de'astăzi de a face fuziunea sufletului românesc. Şi prin nimic nu se poate face mai bine această topire decît prin scris şi imagine.

De scris şi de imagine ne vom folosi deci pentru a ajunge In stratele adînci ale neamului românesc de pretutindeni, făcindu-1 să vibreze la acelaşi sentiment al patriei comune, să cuminice în aceeaşi dragoste pentru latinitatea eternă şi să-şi înmlădie gustul şi atenția pentru toate lucrurile ce trebuie să intereseze şi să lege într-un gînd întreaga românime.

Scrisul nostru va avea deci acest scop: să trezească energiile neamului spre patria comună, să-i lege pe toți prin firul comun al dragostei şi al interesului. Literatura noastră va fi o literatură ieşită din marile împrejurări de acum, o literatură patriotică de solidaritate națională, o literatură militantă, o literatură care să ne unească pe toți prin legătura cea mai puternică a dragostei de neam. Această literatură va izvorî din actualitate; ea va izvorî din frămîntările ce ne cutremură şi din toate clipele solemne prin care Ie trecem. Va fi scrisă, desigur, în marginea vremei, dar va fi înainte de toate o *literatură*. Cu nici un preț nu vom renunța la cerințele estetice ale scrisului; voim ca emoția noastră trecătoare să îmbrace formele artei.

Acest scris actual va fi împletit cu imaginea; clişeul va prinde icoana fugară a evenimentelor mari şi sărbătoreşti prin care trecem ca într-o feerie minunată, va populariza chipurile acelor ce au o parte largă în desfăşurarea momentelor, va face să trezească interesul tuturor pentru tot ce e vrednic de văzut şi de prețuit.

într-un cuvînt, voim ca prin ajutorul scrisului literar şi al ilustrației să împletim şi noi firul nostru în pînza actualității în această răspîntie istorică a neamului românesc. Şi mai presus de toate, ne vom întoarce cu cea mai mare pietate spre epopeea războiului nostru, pe care îl privim ca pe punctul cel mai luminos al istoriei întregului nostru neam. Mulți l-au hulit; noi 11 vom exalta, dînd la lumină pagini inedite de glorie şi de adevăr. îl vom premări în eroii lui umili şi în căpeteniile lui destoinice; îl vom zugrăvi prin vorbe şi prin icoane; îl vom descrie in realitatea lui tragică şi înălțătoare, dar îl vom şi cînta şi idealiza aşa cum trebuiesc idealizate toate actele mărețe ale unui popor şi tot divinul care poate sălăşlui în om. Vom da deci pagini emoționante şi trăite, pagini de istorie şi de epopee.

Credem în datoria de a premări războiul nu numai pentru noi, ci mai ales pentru frații noştri care au luptat sub alte steaguri şi pentru alte idealuri. Nu trebuie să roşească de noi. Trebuie să

ne cunoască faptele eroice şi virtuţile, trebuie sa ne cunoască istoria, pe care soldaţii noştri au scris-o cu vîrful baionetelor în aceşti doi ani de încăierare universală; trebuie să ne cunoască jertfele prin care i-am zdrobit şi am putut înfăptui unirea întregului neam românesc.

Programul nostru e mare; mijloacele ne sunt însă, deocamdată, mici. Se cunosc împrejurările dramatice ale tiparului nostru. Nu voim deci să fim judecaţi numai după numărul de faţă. Aşteptăm condiţii tecnice mai bune şi mai lesnicioase, pentru realizarea integrală a intenţiilor noastre.

BERTHELOT

Născut la 7 decembrie 1861 la Feures (Loire). Elev la şcoala specială militară de la Saint-Cyr în 1881. Sublocotenent la 1 oct. 1883 la regimentul I Zuavi în Algeria.

în momentul mobilizării, la 2 august 1914, este pe lîngă generalul Joffre, ajutor-maior general, însărcinat cu operaţiunile, şi rămîne la Marele Cartier General pînă la 18 noiembrie, adică tot timpul bătăliei de la Marna pînă la sfîrşitul perioadei războiului de mişcare.

După aceasta ia comanda unei divizii, în capul căreia conduce operaţiunile de la Soissons, în ianuarie 1915, şi de la Labirint, *m* mai şi iunie.

Numit la comandamentul corpului 32 de armată, care cuprindea 2 divizii de infanterie, a 40-a şi a 42-a din vechiul corp 6 de armată, ia parte la atacurile din Champagne în septembrie şi oct. 1915.

Corpul său de armată se acoperi de glorie în apărarea Verdunului, ţinînd Mort-Homme timp de 3 luni de luptă eroică.

Apoi acest corp de armată se îndreaptă spre Somme, unde intră în acţiune în faţa pădurii de la Saint-Pierre-Vast. în acest moment generalul Berthelot e desemnat ca şef al misiunii militare franceze în România, unde soseşte la 15 octombrie 1916 şi stă pînă la 9 martie 1918.

De abia întors în Franţa, este însărcinat cu o misiune în America pe lîngă prezidentul Wilson.

întors în Franţa la 30 iunie 1918, e numit la 3 iulie comandantul celei de a 5-a Armate franceze, cu cate opreşte în trei zile „ofensiva de pace" (Friedensturm) germană, apoi, la 18 iulie şi 6 august, prin atacuri continue, respinge încetul cu încetul şi în fiecare zi mai departe pe germani din teritoriul pe care înaintaseră de la sfîrşitul lui mai şi-i azvîrle la nord de Vesle.

Actul final începe la 30 septembrie; germanii sunt aruncați la nord de Aisne şi de canalul de la Brimont la Berry-au-Bac. Despresoară cu totul Reims: în acest moment, d. Clemenceau îl ia şi-1 pune în capul *armatei Dunărei,* care de la 9 la 11 noiembrie (în cele 48 de ore care au precedat armistițiul) a putut trece marele fluviu românesc de la Turnu-Măgurele la Giurgiu.

Generalul Berthelot este Mare Ofițer al Legiunii de onoare din iunie 1917 şi M. S. Regele i-a făcut suprema cinste de a-i decerne ordinul Mihai Viteazul clasa I.

PE SPADA DE ONOARE A LUI BERTHELOT

Ar trebui geniul concis şi lapidar al lui Tacit ca să sape strigătul suprem al inimelor noastre pe spada pe care recunoştința poporului român o va oferi generalului Berthelot. In cîteva cuvinte, ar trebui să cetluiască sentimentele ce ne »eagă de dînsul şi de rasa generoasă care ni 1-a trimis în două rînduri: în vremurile de restrişte de acum doi ani, In vremurile de bucurie națională de astăzi.

Toată suflarea românească 1-a binecuvîntat în clipa cînd ne-a adus mîntuirea prin trecerea Dunării la Giurgiu. Prin pasul lui, țara s-a scuturat dintr-o dată de jugul străin, iar România păşeşte cu arma la picior spre masa tratativelor de pace. Istoria, căreia îi place numai succesul, îl va prinde poate în această atitudine liberatoare. Noi preferăm însă pe generalul refacerii în mijlocul tifosului exantematic...

*

Cine n-a zărit pe drumurile desfundate ale Moldovei automobilul neobosit al generalului Berthelot? Cine n-a văzut pe bunul uriaş cu înfățişarea lui părintească şi cordială prin toate taberile în care mai bătea suflarea ostenită a țărei, în toate spitalele în care se închideau atîtea mii de ochi cu iepana dureroasă a patriei pierdute?

Cine n-a auzit pe soldații noştri vorbind cu lacrimi de duioşie de „taica Berthelot", care-i bătea pe umăr cu atîta prietenie şi-i alina cu vorbe atît de calde?

Neobosit, metodic, patriarhal şi cu o dragoste neistovită pentru neamul nostru în nenorocire, generalul Berthelot, prin pilda

lui şi a admirabilei misiuni franceze, a făcut cu putinţă acea miraculoasă renaştere a armatei române zdrobite din vara anului 1917. Inimele noastre au renăscut din cenuşa disperării în ziua luminoasă de primăvară cînd divizia generalului Popescu a defilat atît de marţial la Hirlău sub privirea părintească a generalului Berthelot şi în admiraţia lui Albert Thomas. Am văzut necunoscuţi îmbrăţişîndu-se pe stradă, cu lacrimi în ochi, în ziua de 10 mai: România nu pierise! Din pămînt ieşiseră legiunile căciularilor, care duceau în ritmul paşilor lor bătăile inimilor noastre ce renăşteau la viaţă şi la speranţă.

Cu astfel de soldaţi destinele unei ţări nu sunt pierdute. Şi n-au fost. Cu acelaşi pas hotărît, soldaţii s-au îndreptat spre locurile de groază şi de glorie eternă ce se numesc Mărăşti şi Mărăşeşti. Neştearsă va fi amintirea eroismului lor; neştearsă va fi şi amintirea generalului Berthelot, care a înlesnit prin energia şi credinţa lui acest miracol.

Istoria va zugrăvi momentul intrării triumfale a generalului Berthelot în Bucureştii pierduţi atît de tragic în ziua de 23 noiembrie 1916. Noi vom evoca însă cu strîngere de inimă şi duioşie noaptea întunecoasă din februarie 1918, în care generalul Berthelot şi misiunea franceză au trebuit să părăsească pămîntul ţării româneşti.

Eroismul soldaţilor noştri păruse zadarnic. Prăbuşirea Rusiei ne pusese la discreţia trufiei contelui Czernin. La Bucureşti ni se pecetluise destinul de hinterland german. Sub lovitura soartei, misiunea franceză trebuia să plece grabnic pe drumurile nesigure ale Rusiei.

O noapte sinistră şi opacă... La mica haltă a Nicolinei, stăteau cu inimile strînse prietenii Franţei, în aşteptarea supremă a despărţirii... Miezul nopţii. Prin mijlocul umbrelor tăcute îşi făcu loc cu o făclie în mînă generalul Nicoleanu, anunţînd:

— Maiestăţile lor regele şi regina!

Veneau să aducă cel din urmă omagiu al României marelui ei prieten. Două ceasuri au aşteptat sub cerul fără stele pînă la pornirea trenului ce ducea pe destoinica noastră călăuză, în care ne deprinsesem să vedem sufletul generos al Franţei adorate. Şi cu uruitul maşinei, au izbucnit suspine îndelung înăbuşite: se retrăgea de la noi braţul protector al celui mai nobil popor. Eram lăsaţi In voia destinului nostru.

în clipa cînd generalul Berthelot a intrat triumfal în capitală ne-am gîndit şi la tragica plecare de la halta Nicolinei, care ni-i tot atît de scumpă. Bucuria de acum e altoită pe suspinul de atunci.

UN MARE NEDREPTĂȚIT: KAISERUL

în simplismul ei, omenirea a găsit pe marele şi singurul vinovat al războiului mondial: e Kaiserul. Chiar şi germanii încep să vadă într-însul pe dezlănțuitorul celei mai mari catastrofe pe care a cunoscut-o omenirea vreodată. De izbutea, ar fi stăpînit pămîntul şi acțiunea i-ar fi fost cîntată de toți poeții rasei lui. Neizbutind, s-a prăbuşit în scrîşnirea de ură a tuturor.

O nedreptate...

Kaiserul e cel mai strălucit produs al neamului lui. Nu e o apariție întîmplătoare şi diabolică. E Germania însăşi; e Germania ieşită din tratatul de la Paris, Germania beată de succes şi cu aspirații de dominație universală, Germania născocitorilor „supraomului", Germania teoreticienilor forței, Germania lui Bernhardi şi Clausewitz, Germania profesorilor imperialişti, Germania hipocrită a „celor 93" care au iscălit un monument al minciunii, Germania junkerilor, a capitaliştilor, Germania celui din urmă berar din Munchen care visa stăpînirea lumei... Kaiserul era un german ca orice altul. Putea însă ceea ce alții visau numai. Au fost totdeauna germanii aşa?

Iată o întrebare ce ne poate duce pînă la Germania idealistă şi sentimentală a lui Goethe, Schiller şi Kant, pe care a cîntat-o cu atît avînt Madame de Stael, sau chiar pînă la germanii, hrăpăreți şi sperjuri, ai lui Tacit... Mai sigur e că dezastrul de azi al Germaniei este moştenirea lui Bismarck, marele reprezentant al politicei forței. Cimentînd Germania „prin singe şi prin fier" — după propria lui expresie — şi puntnd totdeauna forța înaintea dreptului, consolidînd unitatea statului german prin militarism şi monarhie absolută, deschizînd perspective imense neamului său prin mijlocirea acestor factori feudali, Bismarck a modelat

sufletul poporului german, ridicîndu-i orice umanitate şi cumpătare în beția triumfului ce a urmat după pacea de la Frankfurt. Şi dovada acestei mentalități de megalomanie bolnavă şi lipsită de umanitate o găsim la toți cugetătorii şi scriitorii germani, care reprezintă cu mai puțină strălucire ceea ce Kaiserul a dovedit prin baia de sînge ce a stropit întregul glob:

Trebuie să înțelegem bărbăteşte rolul spadei.
Acest rol vine de la Dumnezeu.

Generalul von Bernhardi

Războiul nu-i opera milei; nu-i milă în sufletul soldatului.
Soldatul trebuie să fie aspru.
Fiți aspri, soldați!
Mai bine să moară de foame o sută de femei şi copii ai duşmanului, decît să sufere un singur soldat german.

Von der Ooltz

(Cele zece porunci de fier ale soldatului german)

Dumnezeu a murit; mila de oameni a ucis pe Dumnezeu.

Nietzsche

Dumnezeu cere distrugerea duşmanilor noştri.
Dumnezeu, *prin gura mea,* vă porunceşte să-i împliniți poruncile.

Wilhelm II
(Discurs către armată)

Comandanții militari pot întrebuința asupra duşmanului dreptul de viață şi de moarte; ei le distrug avutul după bunul lor plac.

Generalul Hartmann

Violența, brutalitatea luptei nu cunosc nici o margine.

Generalul Clausewitz

... Amestecul în afacerile unui alt stat nu-i limitat *decît de foita acestui stat.*

Totuşi, ea devine nu numai o justificare, ci o datorie a statului față de el însuşi, dacă succesul e sigur.

Profesorul Lasson
(Războiul si idealul culturii)

Cei slabi se măgulesc bucuros cu inviolabilitatea tratatelor. Războiul le dovedeşte însă că un tratat a putut fi rău şi că circumstanţele s-au schimbat.

Nu-i decît o garanţie: o forţă militară îndestulătoare.

Profesorul Lasson
(Războiul fi idealul culturii)

întreabă fagul cine i-a dat dreptul să-şi înalţe creştetul mai sus decît bradul, mesteacănul şi palmierul.

Cheamă-**1** înaintea aeropagului prezidat de fălcile fără dinţi şi pedante. **In** frunzişul fagului va răsuna ca o furtună: *Dreptul meu e forţa mea.*

Maximilian Harden

N-a\em să dăm nici o socoteală lumei.

Nu o să ne justificăm de *nimic.*

Nu o să ne scuzăm de *nimic.*

... Movila de pămînt ce acoperă cadavrul unuia dintre soldaţii noştri ne e mai sfîntă decît toate catedralele lumei întregi.

Generalul Dithfurt

Să promiţi mereu ajutoare şi să nu trimiţi nimic.

Frederic **II**
(Note scrise în marginea unui volum din Tacit)

Dreptul aparţine celui ce posedă forţa de a păstra şi de a cuceri.

Forţa e în acelaşi timp dreptul suprem. Procesul se judecă după legea forţei.

Generalul von Bernhardi

Mijloacele se justifică prin faptul că au deplin succes.

Marele Stat Major: *Obiceiuri de războ*i-

Cine e atît de puternic ca să creeze are şi dreptul să distrugă.

Jundole

DOUĂ MARI ACTE : UNIREA BUCOVINEI SI A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT ŞI ŢARA UNGUREASCĂ

Din şiragul dureroaselor clipe ale neamului românesc s-au desprins două momente, care vor înmărmuri pe veci ca cele mai hotărîtoare în destinul poporului nostru. în ziua de joi 15 noiembrie şi de duminică 18 noiembrie s-au scris la Cernăuţi şi Alba Iulia cele mai frumoase rînduri pe care le-a scris vreodată o mînă românească, pentru că izvorau din conştiinţa chinuită a cîtorva milioane de români, redeşteptaţi dintr-o impilare seculară. Actele de la Cernăuţi şi de la Alba Iulia sunt scrise cu sîngele a mii de martiri ai cauzei naţionale şi a zeci de mii de morţi sub steag străin şi pentru idealuri duşmane rasei noastre. Actele de la Cernăuţi şi Alba Iulia nu sunt numai răzbunarea cea mai deplină a unui neam oropsit, ci sunt şi semnul biruitor că există o logică în lucrurile omeneşti şi că printre veacuri de întunecime şi de nedreptate răzbate totuşi firul subţire de lumină al dreptăţii; e semnul prevestitor al unei omeniri mai bune.

Noi le publicăm aici în lapidaritatea lor, rămînînd să le închinăm apoi un număr special, dîndu-le însemnătatea ce li se cuvine.

CĂTRE SCRIITORI ŞI LUPTĂTORI

Literatura noastră de război e mai puţină şi mai pe jos decît războiul însuşi. In tragedia vieţii zilnice din Moldova nu se putea scrie cu răgaz; în tragedia vieţii morale din teritoriul ocupat nu se puteau răsfăţa decît d-nii A. de Herz, Galaction şi D. Pătrăşcanu. După pacea de la Bucureşti, a început marea încercare de asasinare a războiului nostru. Nu pornise la luptă o ţară împinsă din adîncurile ei subconştiente spre lumina unui ideal secular, ci numai o mînă de „criminali", cari voiau să tragă foloase din ruina ţării; nu era războiul naţional, ci războiul unui partid oligarhic; nu era pagina cea mai însemnată din istoria milenară a poporului românesc, ci o aventură criminală a cîtorva oameni politici conrupţi... Peste ruina ţării, s-au repezit atunci corbii literari. La nenorocirile noastre s-a adăugat astfel ruşinea unei literaturi scelerate ce tîra în noroi visurile cu aripa frîntă ale unui neam întreg...

în lumina nouă a biruinţei şi a adevărului, a venit vremea să preţuim mai temeinic războiul: să-1 cunoaştem şi să-1 exaltăm,, nu numai în rezultatele măreţe pe care le-a adus poporului românesc, ci în durerile lui, în clipele lui tragice de retragere şi de molimă.

Lectura pentru toţi îşi propune, înainte de toate, de a deveni un fel de arhivă literară şi ilustrată a războiului. Ea se îndreaptă deci către toţi scriitorii ce s-au luptat sau au fost în spatele frontului cu mintea încordată la marea tragedie a liniei de foc; ea se îndreaptă spre toţi luptătorii care au avut răgazul de a-şi însemna impresiile; către toţi cei ce au adunat fotografii documentare din întreaga epocă a războiului, din retragere sau refacere, din lupte sau din ocupaţie. Se îndreaptă spre dînşii, punîndu-le la

Indemină paginile *Lecturii pentru toţi:* scriitorilor, de-a dreptul; celor ce nu au obişnuinţa scrisului, prin mijlocirea redacţiei noastre.

Dorim ca istoria epizodică şi literarizată a războiului nostru să intre adînc în conştiinţa tuturor românilor de pretutindeni: pentru acest scop suntem în drept să cerem sprijinul tuturor celor ce au un nume literar, cît şi celor ce, fără nume, şi-au făurit numai *o* glorie colectivă prin faptele lor...

REVOLUȚIA ÎN GERMANIA

împerechere de cuvinte de necrezut. Cuminții, metodicii,, disciplinații germani, în revoluție !... Şi încă o revoluție fără voia poliției, ca revoluția lui Conu Leonida! Sfîrşitul acestui război ne aduce răsturnarea tuturor cunoştințelor. Cunoşteam o Germanie de o înaintată civilizație şi cultură tecnică, dar şi de o totală indiferență politică, o Germanie feudală, care, cu toate cele patru milioane de voturi socialiste, n-a ştiut să-şi cîştige prin propriile ei forțe drepturile politice cele mai elementare, o Germanie care n-a cunoscut o adevărată revoluție în istoria sa, o Germanie care a răbdat patru ani cel mai odios complot militarist fără să murmure,, o Germanie care cu tot imensul ei proletariat şi-a aşteptat realizările democratice de la impunerea duşmanului biruitor.. .

Şi totuşi avem o revoluție în Germania, despre care, de altfel, ştim foarte puțin. în momentul apariției *Lecturii* se vor şti poate mai multe. Credem totuşi interesant să dăm cîteva ştiri despre această extraordinară revoluție, aduse din foile germane de către d. Leonard Paukerow, primul redactor al *Foaiei poporului român* din Budapesta.

Cea dintîi săptămînă a lui noiembrie a fost săptămîna revoluției germane, ce a dus firesc pînă la abdicarea Kaiserului de la 9 noiembrie. Revoluția, de altfel, cu un caracter blajin, a început mai mult în provincie. La Kiel, în urma discursului unui socialist independent, marinarii şi lucrătorii voiră să libereze pe camarazii, lor din escadra a treia. S-au produs ciocniri: opt persoane au fost ucise, 29 rănite. Guvernatorul a trebuit să libereze şi pe cei arestați La Munchen s-au făcut impunătoare manifestații pacifiste în ziua de 5 noiembrie. Porturile au ajuns în mîinile sfaturilor muncitoreşti; pe bastimente s-a arborat steagul roşu.

în Berlin, socialiştii majoritari se mențineau încă împotriva presiunii socialiştilor independenți şi a maselor. Generalul Linsingen, comandantul suprem al Berlinului, dădea încă ordonanțe severe, pînă ce însuşi *Vorwaertsul* ceru imediata lui retragere, în zilele de 6, 7 şi 8 noiembrie domnea încă linişte relativă la Berlin. Sîmbătă 9 noiembrie, oraşul era ocupat milităreşte: pretutindeni soldați şi mitraliere. Toată lumîa aştepta nerăbdătoare abdicarea împăratului. La ora 12 sosi, în sfîrşit, vestea abdicării. Urmară mari demonstrații, la care se întovărăşiră regimente întregi cu steaguri roşii şi cu automobile blindate.

A doua zi toate firmele „furnizorilor curții imperiale" şi cele ce începeau cu K.K. fură acoperite cu pînză roşie. în zilele de 9, 10, 11, 12 noiembrie avură loc ciocniri între partizanii vechiului regim şi ostile revoluționare. Casele de pe Unter den Linden poartă încă urmele loviturilor de mitralieră. Numărul morților nu a fost decît zece, îngropați în cimitirul din Friederichshain, unde sunt îngropați şi eroii revoluției din 1848.

Pentru a ne da seama de mizeria profundă în care e Germania dăm declarațiile lui Scheidemann către un ziarist:

„în ceasul acesta, cel din urmă — să sperăm — al martirajului nostru, trebuie de a stabili în fața lumei întregi următoarele: Niciodată încă nu s-a purtat un război în chip mai grozav şi niciodată nu s-a dus o luptă mai neîndurată în cadrele unui război, contra vieții poporului, ca războiul de foamete contra femeilor şi copiilor noştri în patrie. Cifrele de pierderi sunt teribile, chiar în raport cu pierderile sîngeroase ale tuturor popoarelor. Dar cu greu se poate evalua ceea ce a slăbit în direcția sănătății şi puterii de viață. 70 la sută din femeile însărcinate şi lehuze sunt subalimentate şi vin aşa de slăbite, rău hrănite la clinică, încît anemia lor a contribuit ca la epidemia de gripă spaniolă să moară 20 la sută din aceste femei. Apoi copiii noi născuți nu pot fi hrăniți *de* mamele lor şi nici cu sticlele de lapte, aşa că acum înregistrăm o mortalitate infantilă de cel puțin 30 la sută la copiii legitimi şi 50 la sută la copiii ilegitimi. Azi situația e de aşa natură în Germania, că domneşte adevărata foamete în populația săracă printre mame şi copii."

Paralel însă cu acțiunea guvernului majoritar socialist s-a dezvoltat şi acțiunea teroristă a lui Liebknecht şi a tovarăşilor lui

„Spartakus Leute", reuşind să impună guvernului acest program, care e începutul bolşevismului german:

„1. Puterea politică rezidă în mîinile sfaturilor de muncitori şi soldaţi ale republicei socialiste germane. Menirea lor este a afirma şi menţine cuceririle revoluţiei şi a le întregi precum şi a înăbuşi contrarevoluţia;

2. Pînă ce adunarea delegaţilor sfaturilor de muncitori şj soldaţi va fi ales consiliul executiv al republicei germane, consiliul din Berlin exercită funcţiile sfaturilor de muncitori şi soldaţi ai republicei germane de acord cu sfaturile de muncitori şi soldaţi din Berlin;

3. Puterea executivă a republicei trece în mîinile sfaturilor de muncitori şi soldaţi din Berlin;

4. Numirea şi concedierea membrilor din cabinetul decisiv al republicei şi păşirea la definitiva regulare a raporturilor de stat se face prin consiliul executiv central, care are şi dreptul de control;

5. înainte de a fi chemaţi miniştrii de resort de către cabinet, trebuie ascultat consiliul executiv. îndată ce va fi cu putinţă, se va convoca adunarea din toată ţara a delegaţilor sfaturilor de muncitori şi soldaţi."

Germania, atît de intransigentă şi trufaşă la Brest-Litowsk, a intrat deci pe calea de descompunere [...].

PROTESTUL „CELOR 93"

Credem de actualitate de a publica in extenso protestarea aşa-zisă a „celor 93 " de învăţaţi şi artişti germani, trimisă la începutul războiului intelectualilor din ţările neutre. în lumina de acum, e dovada cea mai făţişă a mentalităţii poporului german chiar la reprezentanţii lui cei mai străluciţi:

„în calitate de reprezentanţi ai ştiinţei şi ai artei, noi, subsemnaţii, protestăm solemn în faţa lumii civilizate împotriva minciunilor şi calomniilor cu care vrăjmaşii noştri cearcă să ponegrească cauza dreaptă şi sfîntă a Germaniei, în lupta grozavă care ne-a fost impusă şi care ne ameninţă în însăşi fiinţa noastră. Mersul evenimentelor s-a însărcinat să nimicească propaganda mincinoasă, care nu vestea decît înfrîngeri germane. Dar tot mai mult vor să denatureze adevărul şi să ne facă nesuferiţi lumei întregi.

împotriva acestor uneltiri ne ridicăm cu glas tare: şi acest glas e glasul adevărului.

Nu-i adevărat că Germania a dezlănţuit acest război.

Nici poporul, nici guvernul, nici împăratul german nu l-au vrut. Pînă în ultima clipă, pînă la capăt, Germania a luptat pentru păstrarea păcei. întreaga lume n-are decît să judece după dovezile pe care le dau documentele autentice. Wilhelm al II-lea a ocrotit pacea, fapt pe care de nenumărate ori l-au recunoscut înşişi vrăjmaşii noştri. Ei uită că acest împărat, pe care îndrăznesc să-1 compar cu Attila, a fost multă vreme batjocorit de ei pentru dragostea lui neclintită de pace. Numai în clipa în care a fost ameninţat întîi şi atacat apoi de trei mari puteri ce stau la pîndă, poporul nostru s-a ridicat cu avînt.

Nu-i adevărat că am siluit criminal neutralitatea Belgiei.

Avem dovada netăgăduită că Franța și Anglia, sigure de complicitatea Belgiei, erau hotărîte să siluiască ele neutralitatea aceasta. Din partea țărei noastre ar fi fost o sinucidere dacă nu le-ar fi luat înainte.

Nu-i adevărat că soldații noștri s-ar fi atins de viața sau averea vreunui cetățean belgian fără să fi fost siliți de marea nevoie a apărării legitime. Căci, cu toate amenințările, populația nu a încetat să tragă pe furiș în soldații noștri, a mutilat rănițiii și a căsăpit doctorii în serviciul profesiei lor caritabile.

Nu ar fi infamie mai mare decît trecerea sub tăcere a grozăviilor acestor ucigași și să se învinuiască germanii de pedeapsa dreaptă pe care s-au văzut siliți să o dea unor bandiți.

Nu-i adevărat că trupele noastre ar fi distrus Louvain-ul.

înconjurați viclean în cantonamente, de o populație înfuriată, au trebuit, fără voia lor, să se răzbune, să bombardeze o parte a orașului. Cea mai mare parte din Louvain a rămas neatinsă. Primăria vestită a rămas neatinsă; primejduindu-și viața lor, soldații noștri au apărat-o împotriva flăcărilor.

Dacă în acest război groaznic, operele de artă au fost distruse, sau vor fi cîndva, lucrul acesta va fi sincer regretat de orice german. Deși nici-o altă națiune nu are mai puternic decît noi dragostea de frumos, refuzăm cu îndărătnicie să păstrăm vreo operă de artă cu prețul înfrîngerei armatei noastre.

Nu-i adevărat că ne războim *împotriva dreptului ginților.*

în schimb, în răsăritul țărei noastre, pămîntul suge sîngele femeilor și copiilor măcelăriți de hoardele ruse și pe cîmpul de bătaie din apus gloanțele dum-dum ale potrivnicilor noștri sfîșie pieptul bravilor noștri soldați.

Acei cari' se unesc cu rușii și cu sîrbii și care nu se tem să ațîțe pe mongoli și pe negri împotriva rasei albe, dînd astfel lumei civilizate priveliștea cea mai rușinoasă care se poate închipui, sunt de bună seamă cei din urmă care să aibă dreptul să se pretindă apărătorii civilizației europene.

Nu-i adevărat că lupta împotriva a ceea ce se cheamă militarism nu-i îndreptată și împotriva culturei noastre, cum o pretind vrăjmașii noștri fățarnici. Fără militarismul nostru, civilizația noastră ar fi nimicită de multă vreme.

Pentru a o ocroti, s-a născut acest militarism în țara noastră, expusă ca nici o alta năvălirilor care s-au perindat din veacuri. Armata germană și poporul german nu sunt decît una și aceeași ființă. în acest sentiment de unire, sunt înfrățiți azi 70 milioane de germani fără deosebire de cultură, de clasă și de partid.

Minciuna e arma otrăvită pe care nu o putem smulge din mîinile vrăjmașilor noștri. Nu putem decît să declarăm sus și tare în fața lumei întregi că aduc mărturii mincinoase împotriva noastră. Voi, care ne cunoașteți și care ați fost ca și noi paznicii averilor celor mai prețioase ale omenirii, vă strigăm:

Credeți-ne! Credeți că în această luptă vom merge pînă la capăt ca un popor civilizat, ca un popor căruia moștenirea unui Goethe, Beethoven și Kant îi este tot atît de sfîntă ca și pămîntul și vatra lui.

V-o chezășuim pe cuvîntul și cinstea noastră."

Printre iscălituri întîlnim și pe cele ale lui Behring, Brentano, Fulda, Hauptmann, Lamprecht, Haeckel, Max Klinger, Max Liebermann, Surdemann, Schmoller, Wundt etc...

Cînd învățații și artiștii unei țări pot iscăli niște neexactități atît de sfruntate, cum s-a constatat în urmă, e o dovadă că spiritul public al acelei țări a suferit o păgubitoare deformare sub influența unor împrejurări istorice care, de la Capitoliu, pot lesne împinge, un neam spre Tarpeia.

ARTA ŞI OCUPAŢIA

Cîţiva publicişti şi literaţi, dorind să se ferească de asprimele regimului străin de ocupaţie, au dat peste asprimea guvernului nostru. Pentru ei, ziua intrării triumfale a armatei române a fost o zi de jale. Se simţeau mai bine sub ocrotirea faldurilor negru-alb-roşu.. Voind să scape de o asprime ce ridică şi înnobilează, au dat peste" o asprime ce înfierează.

O artistă de seamă presară florile entuziasmului ei zgomotos peste biruinţa aliaţilor şi peste înfăptuirea idealului nostru naţional': ce mai turnee prin Ardeal! Cu puţin înainte această artistă era în asociaţie cu inamicul pentru filme de propagandă. Se pare că rechiziţiona şi artişti de la Teatrul Naţional cu ordine de la Komandatură pentru o întreprindere personală, în care erau amestecate şi interese străine neamului nostru.

Mai sunt şi alte pilde numeroase. Şi atunci chestiunea se lărgeşte. Se pune în discuţie atitudinea artiştilor în faţa regimului de ocupaţie.

Un capitol, de altfel, dintr-o istorie a atitudinei sufleteşti a întregului popor român faţă de cotropitori. Istorie de lumină şi de umbre, istorie care va zugrăvi sumbra înverşunare pasivă a maselor împotriva biruitorului trufaş, demnitatea tăcută în care s-au învelit atîtea caractere întregi... Va zugrăvi însă şi cumplita atrofie morală a păturilor conducătoare, a oamenilor politici mai mari sau mai mărunţi, care s-au pus în slujba inamicului.

Pe această sumbră frescă a conştiinţei româneşti faţă de duşman o vor zugrăvi alţii şi aiurea. Se va ţine seama, negreşit, de veacurile de robie, şi de cea mai rea robie: robia alternată. Cînd la dreapta,

cînd la stînga. Cînd la Constantinopol, cînd la Petersburg. Sau chiar în acelaşi timp. O parte dintre boieri porneau să închine ţara la sud şi alţii la nord. Interesele patriei nefiind de sine stătătoare, era îngăduit fiecăruia să le vadă alături de ruşi sau de turci. în această apă tulbure a intereselor contradictorii, noţiunea de patrie îşi pierdea din realitate. Cerînd ajutorul străinului, nu i se părea nimănui că-şi înjunghie ţara. Trecutul trăieşte şi azi în noi. în Beldimanii şi Lupu Costakii de astăzi trăiesc boierii de odinioară ce porneau la Ţarigrad ca să ceară mazilirea domnului. Unitatea supremă a ţării, datoria către steag şi rege sunt lucruri ce nu există pentru dînşii. Fiecare vrea să hotărască rostul ţării aşa cum crede el că e mai bine. De aici, atitudinea nemernică pentru vremurile noi a multora dintre conducătorii noştri politici de astăzi, strigoi ai veacurilor de robie turcească...

în ceea ce priveşte breasla noastră, a artiştilor, nu stăm mai bine. Scriitorii a căror revizuire morală o făcusem înainte de a intra în acţiune şi-au desăvîrşit traiectoria schiţată încă de pe atunci. Nu aşteptau decît sosirea duşmanului. Erau copţi pentru a-l primi. De altfel, s-au pus mai întîi în regulă cu legile ţării. Au rămas cu ordin de serviciu, în brigada jandarmilor pedeştri. Au rămas să păzească Bucureştii, deşi se ştia că rămînerea lor era o adevărată primejdie pentru conştiinţele şovăielnice. Orient şi aici, cu lanţ de slăbiciuni şi de complicităţi! Unul dintre ei, funcţionar public, după o lungă ucenicie de vînzare, avea să redacteze cu mîna lui nelegiuită acel îndemn la dezertare pe care l-au aruncat apoi în tranşeele noastre aeroplanele germane. Ne puteam aştepta la aşa ceva. Talanţii lui Iuda înăbuşiseră de mult orice conştiinţă românească. Ceilalţi s-au năpustit din prima zi de regim german asupra războiului, asupra regelui şi a guvernului... Dintr-un război naţional, au făcut o mare crimă naţională, pe care trebuia să o judece foştii dezertori sau cei rămaşi cu ordin de serviciu pe la brigada de jandarmi pedeştri sau la Crucea Roşie.

Şi atunci, ce-i de mirat că o artistă a colaborat la filme de propagandă nemţească? Alţii şi-au pus condeiul în slujba aceleiaşi cauze. Alţii au îndemnat la dezertare: şi încă cel mai înalt prelat al ţării. Sunt oameni politici care au colaborat activ la opera

dușmanului mult mai dăunătoare țării decît un film. Inefabilul Demeter Patraskanu teroriza pe cei rămași în București să se ducă la Berlin și să se prosterneze înaintea Kaiserului ca să ne primească în supușenie. Se temea numai că n-o să ne primească!

Rămășiță a vremilor de robie turcească, peste care s-a așternut lașitatea și conrupția Fanarului! Iată dezlegarea. O conștiință națională este opera a mai multor veacuri de educație patriotică. Să sperăm că prin sîngele nou ce intră în vinele țării noastre se va întări și această conștiință națională atît de necesară.

CELE DOUA CRĂCIUNURI

25 decembrie 1918

Moș Crăciun ne găsește anul acesta în capitala noastră... Lăsîndu-și cojoacele pe aiurea, a venit, subțirel, cu zîmbetul pe buze și cu primăvara în privire. A întinerit: și-a ras frumoasa-i barbă albă și și-a tuns englezește mustețile. Se simte chemat la viața nouă a omenirei. Pe spatele lui viguroase și-a încărcat darurile. Nu daruri pentru copii, ci daruri pentru luptători, daruri pentru popoarele ce au sîngerat în slujba idealului dreptății și al libertății; darurile cele mai bogate ce a adus vreodată acest Moș Crăciun, în timpul celor două mii de ani de cînd se lasă din seninătățile înghețate pentru a ne amăgi cu lucrurile lui.

Fii bine venit, Moș Crăciun! Ca răsplată pentru suferințele noastre de doi ani, ne-ai pus în pantoful așteptărilor noastre realizarea dorului celui mai fierbinte al unui neam întreg. De o mie de ani te așteptăm să vii. Ai venit. Fii încă o dată bine venit!

Acum ești tînăr, subțirel și cu primăvara în plete și în privire: acum sosești cu mîinile pline de bunătăți. Ce cumplit și amarnic ai venit acum doi ani! Iarna anului 1916! în amintirea noastră va rămîne ca iarna grozavă a retragerii din Rusia a armatelor lui Napoleon. Iarnă de ger și de mînie cerească, iarnă de foc și de prăpăd, iarnă de deznădejde și de corbi scoborîți deasupra leșurilor, iarna retragerii în care au înghețat atîți- copii nevinovați, atîți soldați rătăciți și atîți pribegi ce fugeau încotro îi îndrumau privirile. ..

în sus treceau convoaiele lungi ale soldaților noștri osteniți pe drumurile troienite ale Moldovei; în jos scoborau armatele falnice ale țarului ca să zăgăzească înaintarea dușmanului. Ne uitam spre ele cu ochii plini de nădejde. în zadar: cădeau satele

unele după altele. Şi cînd credeam că s-a oprit, Moş Crăciun ne vărsa din coşul lui otrăvit o nouă durere: ocuparea Focşanilor, de care se lega speranţa noastră de ultimă rezistenţă.

Vor evoca alţii Crăciunul soldaţilor în tranşeele umede, cele dintîi tranşee statornice, vor evoca alţii Crăciunul răniţilor prin spitalele reci, Crăciunul celor ce şi-au lăsat copiii, nevasta şi avutul în pămîntul cotropit de duşman. Eu voi evoca numai Crăciunul meu, sătul şi adăpostit, în micul oraşel al Moldovei plin de bolnavi şi de răniţi...

Ce iarnă hohotitoare de crivăţ şi de zăpadă învolburată! îngheţ aprig; zile seu"te mîncate de dimineaţa tîrzie şi de noaptea grăbită. Şi, deodată, cu seara, bezna grea şi sinistră. Nici o licărire de lumină: oraş adormit sub giulgiul de zăpadă... Vîntul urla furios pe uliţele pustii. Doar cîte un rar trecător, vreun rus deprins cu gerul polar îşi făcea loc printre mormanele de zăpadă cu felinarul în mînă.

Comunicatul venea seara. L-aş fi putut aştepta pînă a doua zi dimineaţa. Dar o noapte fără comunicat mi-ar fi părut cu neputinţă, cînd destinul se apropia tot mai strîns de noi... Prin mînia dezlănţuită, mă duceam spre poştă... Cîte ceasuri n-am petrecut în odăiţa murdară a poştei, cu ochii ţintiţi spre tasterul şi mina telegrafistului!... urmăream slovele, unele după altele, ghiceam cuvintele după o literă, punctam propoziţiile cu bătăile inimei îngrijorate... Şi în ziua de Crăciun, căderea Focşanilor!...

Cei ce au rămas în teritoriul ocupat nu-şi pot da seama de ecoul jalnic ce a trezit în noi vestea căderii Focşanilor, anunţată prin laconicele cuvinte: „lupte la nord de Focşani".

Cîte nădejdi din nelămurirea expresiei! Timp de două luni optimiştii credeau că Focşanii n-au fost cuceriţi. Puteau fi la nord, fără să fi pierdut Focşanii. Erau numai în zonă neutră... Se găseau indivizi ce jurau că vin din Focşani, spre care nu mergeau decît trenuri militare... şi speranţa încolţea în suflete... Poate că, în adevăr, n-au căzut... Speranţă sublimă, dt care ne-am legat de atîtea ori sufletele bătute de toate vînturile nenorocirii,

Focşanii căzuseră totuşi... Era încă o treaptă a calvarului nostru, spre care frigurosul Moş Crăciun al anului tragic ne-a împins... După un alt Crăciun de nelinişte venită din răsărit, a sosit şi Moş Crăciunul anului acesta, tinerel, subţirel, cu barba tunsă şi primăvara în priviri, aducînd darurile întirziate ale celor doi ani din urmă...

Fii bine venit, Moş Crăciun!

UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR

Poetul Mircea Rădulescu scotea acum doi ani strigătul: *Se scoală morții!* în fața nepăsării României neutrale, nu ne mai rămînea altă nădejde decît în morți! Cei vii păreau adormiți în bunătățile păcii; le rămînea deci morților cinstea de a afirma cerințele imperioase ale neamului nostru. îi rămînea lui Mihai Viteazul să se scoboare pe soclul nemuririi lui şi să-şi adune căpitanii şi pandurii; le rămînea banului Mihalcea, Buzeştilor şi lui Novac ca să ia drumul munților cu ostile lor. Visul, izbîndit o clipă la Alba Iulia, trebuia înfăptuit acum pe vecie în vîlvătaia incendiului universal. Sufletul chinuit al omorîtului de la Turda cerea răzbunare. Viclenia austriacă îi curmase fapta simbolică; venise însă clipa răsplății. De pretutindeni, trebuiau să răsară pandurii lui încercați în lupte eroice pentru a împlini scrisul neamului, care cerea viața laolaltă a tuturor românilor. Deoarece catanele regelui Ferdinand îşi pusese arma la picior, privind cu nepăsare la pieirea neamului românesc pe cîmpuri de luptă streine, trebuiau să se scoale ei din morminte pentru a intra a doua oară triumfal în Alba Iulia.

Nerăbdare de poet. Nerăbdarea celor ce s-au simțit o undă din ritmul poporului nostru. Am dorit intrarea în război. Am dorit-o cu o clipă mai înainte. Ni se părea că scăpăm momentul, aşteptat de atîta timp şi care nu avea să se mai întoarcă. O mie de ani poporul românesc a răbdat jugul neamurilor prădalnice sau al tiraniilor organizate, fără să-şi ridice glasul la cer decît pentru rugăciune. Acum nu mai putea aştepta. Apele stătute ale atîtor suferinți amenințau furios zăgazurile neutralității. Clipele ne păreau ani. Cei ce căutau un moment mai prielnic pentru a intra în

cumplita horă a morții erau socotiți ca duşmani ai românismului sau ca laşi. Şi în mijlocul laşității oficiale ce ne ținea pe loc de doi ani, nu le rămînea poeților decît să evoce morții ca să lupte şi să mai moară încă o dată pentru idealurile sfinte ale neamului românesc.

N-a fost totuşi nevoie de pandurii Viteazului. Semnul mîntuirii noastre a venit de la cei vii în seara zilei de 14 august 1916. Un rege, pe care firele rasei îl legau cu ucigaşii cezaro-crăieşti de la Turda, a ştiut să se ridice la înălțimea menirii lui istorice de rege al tuturor românilor, pentru a face gestul liberator al celui dintîi cuceritor al Ardealului.

Istoria nepărtinitoare va şti să prețuiască măreția morală a acestui gest şi va arunca mai multă lumină asupra conducerii războiului nostru. Ea va statornici greşelile oamenilor în legătură cu greutățile tehnice şi geografice în care ne zbatem încă din neutralitate. Ea va pune mai multă rînduială în părerile şi pasiunile noastre. De la întîiul entuziasm al intrării în Ardeal, sufletele şovăielnice au căzut în desperare. Cei ce evocase morții se înverşunau acum împotriva celor vii care luptau din greu în condiții neprielnice. Istoria va hotărî răspunderile: va pune pe seama oamenilor şi a împrejurărilor sarcina greşelilor celor doi ani de tragic război. Dar orice greşală s-ar fi făcut, istoria, care umbreşte amănuntele, va scoate într-o lumină nepieritoare însemnătatea hotărîrii de la 14 august 1916. E cea mai măreață dată din întregul trecut al neamului românesc. Printr-o lovitură de zar ni s-au deschis destine noi. Ceea ce a schițat s'ib o formă vremelnică Viteazul la Alba Iulia a înfăptuit regele Ferdinand prin puterea unui gest solemn, care, pe drumurile spinoase ale dezastrului, ne-a dus totuşi la întrunirile impunătoare de la 15 şi 18 noiembrie din Cernăuți şi Alba Iulia şi la întregirea neamului românesc într-o formă de stat unitar. Peste greşeli, va picura balsamul uitării. Rezultatele nu vor fi adumbrite de larma nemulțumirii. Oamenii trec, ideile mari rămîn. Şi cînd aceste idei, oricît de grele jertfe s-ar lega de ele, se tălmăcesc prin forma văzută a realizărilor celor mai largi, recunoştința posterității, ce nu s-a jertfit cu nimic, e cîştigată. Fiii vor binecuvînta deci moartea părinților lor, pentru că le-a dat o patrie mare, liberă şi bogată.

Şi, totuşi, în această clipă solemnă pentru toți românii, gîndul nostru merge la morți. Nu pentru a-i scula din morminte ca

să ia locul celor nevrednici de perspectivele noi ale neamului. Nu-i chemăm dintr-un gînd răzvrătit de nemulțumire. Generația de astăzi și-a făcut datoria de singe. Morții pot fi liniștiți. Nu le tulburăm somnul ca o mustrare pentru cei ce trăiesc încă. Gîndul nostru merge către dînșii din plinul unei bucurii ce nu se poate îngrădi numai în piepturile noastre. Revărsîndu-se, ea ar vrea să cuprindă pe toți cei cari din timpurile îndepărtate au murit pentru cauza sfîntă a românismului.

La marele praznic al neamului românesc, strîns de pretutindeni într-o unitate latină impunătoare, simțim nevoia de a vă ști aproape de noi, pe voi, din a căror suferință a ieșit, luminoasă, bucuria cea mare de azi a întregirii naționale.

Sculați, morților, din mormintele voastre!

Scoală tu, cel dintîi, măreț voievod, din necunoscutul tău locaș de odihnă, pentru a vedea rodirea sămînței tale generoase. Leșul putrezit pe cîmpiile Turdei se va putea împreuna cu țeasta glorioasă de la Mănăstirea Dealului, care, ca un adevărat simbol al neamului, a gustat din toate durerile lui, luînd drumul pribegiei rusești. Morții ne guvernează. Și, dacă stăpînirea ta peste întreaga Dacie a fost de scurtă durată, ideea ei a trăit vie trei sute de ani în toate piepturile românești. Ai trăit în noi; ai trăit în toți cei ce au făurit actul de la 14 august 1916... Ia-ți deci locul ce ți se cuvine în capul mesei ce unește laolaltă întregul neam într-o sărbătoare unică în istoria lui.

Sculați, voi toți cei ce ați murit pentru cauza românească, sculați voi, Horia, Cloșca și Crișan, cei trași pe roată, pentru că ați cerut dreptate pentru neamul vostru obidit; sculați voi toți ce ați murit în temnițele ungurești, toți mucenicii iredentismului românesc, care ați murit înainte de a vedea biruința idealului vostru. Sculați, căci a venit ziua răsplătirii mult așteptate. Și, mai ales, sculați voi cei ce ați murit pe cîmpiile streine ale Galiției, sau în dezastrul de la Piave, voi, morții cei mai nenorociți ai neamului nostru, pentru că ați murit fără nici un rost, sub un steag străin și în slujba unui spirit de dominație universală. Prin moartea voastră voi pregăteați lanțuri și mai grele celor rămași acasă. Din jertfa sîngelui vostru steril nu avea să iasă libertatea, ci robia. Somnul ce vă apasă e și mai adînc și dureros: sculați în ceasul răzbunării pentru a veni la praznicul neamului.

Și sculați voi, zeci și sute de mii de căciulari români care, la glasul regelui vostru, prin care răsuna imperativul neamului, ați lăsat coarnele plugului pentru a-l urma pe drumul necunoscut al destinului. Sculați, voi victime dureroase de la Turtucaia, de la Cîineni și de la Neajlov; sculați voi, jertfe glorioase de la Oituz, Mărăști și Mărășești, căci a sosit ziua de glorie pentru care ați murit.

Sculați voi toți ce, încălziți de același ideal, ați luat calea pribegiei pe drumurile desfundate ale Moldovei, răbdînd de foame și de frig și căzînd de molima cotropitoare.

în ziua cea mare a neamului românesc, veniți cu toți, pentru că bucuria noastră nu poate fi deplină decît știind-o împărtășită și de voi și că sufletele voastre sunt împăcate, căci s-a împlinit idealul pentru care ați murit.

DE LA SARRAIL
LA FRANCHET D'ESPEREY

în clipele tragice ale toamnei anului 1916, cînd chivără prusacă începuse să se arate pe crestele Carpaţilor, privirile tuturor se îndreptau spre Salonic.

La Verdun se desfăşura pagina din urmă a unei tragedii mult mai mărețe: era însă o tragedie îndepărtată. Nu i se auzeau bubuiturile pînă la noi. Atîrna de ea soarta lumei; noi ne aşteptam însă soarta imediată de la Salonic... Energia adînc politici a lui Brand hotarîse aducerea acestei armate în coasta Bulgariei, trăgînd un mare front în sud-estul Europei, ce închidea drumul Greciei, minunată bază de submarine, şi deschidea aliaţilor nelimitate perspective politice şi militare. Perspectivele politice s-au realizat prin intrarea noastră în acţiune şi apoi a Greciei; perspectivele militare, prin sabia lui Franchet d'Esperey, care a tăiat, în sfîrşit, nodul gordian al întregului front balcanic, frîngînd rezistenţa bulgarilor.

în toamna anului 1916, privirile noastre se îndreptau cu neliniştire spre Salonic... Cu cît cercul de foc ne coprindea mai strîns mijlocul, cu atît nădejdele ni se îndreptau mai tumultuos spre acest Salonic misterios. La strigătul nostru desperat nu răspundea decît tăcerea. Un singur bubuit de tun mai apropiat: căzuse Monastirul. Şi apoi iar tăcere... Neliniştea intrase nu numai în sufletul cărturarilor ce urmăreau desfăşurarea războiului pe toate fronturile, ci chiar în sufletele simple ale soldaţilor care aşteptau mîntuirea ţării din sud. într-un spital de răniţi am auzit cîntîndu-se:

Aoleu, Sarrail, Sarrail,
Noi ne batem şi tu stai.

strigăt de deznădejde aruncat în faţa Sfinxului, ce nu voia să-şi dea taina inactivităţii.

Istoria va avea să judece în cunoştinţă de cauză enigma armatei lui Sarrail. Era o inferioritate numerică, o imposibilitate strategică, sau numai un plan ce ne scapă pînă acum? E o întrebare nedezlegată încă.

Nu voi uita însă vorbele d-lui S. Radef, ministrul Bulgariei, cînd l-am văzut pentru ultima dată înainte de război:

„Frontul macedonean nu există sau e ca şi cum n-ar exista. Munţi de stîncă, piepturi de granit, cărări prăpăstioase ce nu cunosc decît pasul catîrului, poziţiuni ce nu se pot cuceri vă despart de aliaţii de la Salonic. Luaţi-vă gîndul de la dînşii; nu vor trece niciodată pe la Ghevgheli. Şi, pe urmă, sunteţi înşelaţi asupra efectivului acestei armate inutile. Vi se vorbeşte de jumătate de milion şi, de fapt, nu sunt decît 150 000 de soldaţi. Numărul sîrbilor abia ajunge la 15 000. înainte de a păşi dumneavoastră la război, gîndiţi-vă bine că nu trebuie să vă bizuiţi decît pe puterile proprii."

Şi în cei doi ani ai războiului nostru cuvintele lui Radef păreau profetice. Sfinxul de la Salonic îşi rumega taina în tăcere, privind cu prefăcută nepăsare la toate dezastrele noastre de la Valea Jiului pînă la Valea Şiretului.

După doi ani însă, sfinxul a vorbit. Nu mai era Sarrail, ci Franchet d'Esperey... Şi nu i-a trebuit decît o lună pentru ca munţii de stîncă să-şi plece crestele, pentru ca pe cărările pe care nu umbla decît un singur catîr să se urce tunurile franceze, pentru ca poziţiile de la Ghevgheu să cadă şi armata bulgară să fie ruptă în două...

O lună, pentru că bubuiturile tunurilor de la Salonic, pe care acum doi ani le pîndeam cu urechea la pămînt, să se audă răspicat şi vesel pe malul Dunării, lăsînd în urmă o Bulgarie şi Turcie zdrobite şi pacificate prin puterea armelor...

Iată pentru ce sosirea în capitală a generalului Franchet d'Esperey a fost întîmpinată cu bucurie de întreaga suflare românească, şi a celor ce-şi dau seama de schimbarea condiţiilor de luptă de acum doi ani, cît şi a acelora ce cîntau cu atîta deznădejde simplă în toamna anului 1916, cu gîndul îndreptat spre Salonic:

Aoleu, Sarrail, Sarrail,
Noi ne batem şi tu stai.

LUCRURI ŞI OAMENI DIN GERMANIA

1. *Sufletul poporului german în poezia lui patriotică*

Prin nimic nu se poate cunoaşte mai bine sufletul unui neam decît prin poezia lui patriotică. Vom da aici, în traducere, cîteva din cele mai celebre poezii patriotice germane, pentru a arăta spiritul de dominaţie universală al acestui popor, ura lui sălbatică împotriva englezilor, duşmănia seculară faţă de francezi şi dispreţul faţă de ruşi. Dăm totodată şi cîteva cîntece devenite naţionale, ca *Die Wacht am Rhein* sau *Rinul german* al lui Becker (căruia avea să-i răspundă Alfred de Musset atît de frumos), pentru a complecta această mică antologie patriotică germană:

„Ce ne pasă nouă de ruşi, de francezi? / Ochi pentru ochi! / Dinte pentru dinte. / Nici nu-i iubim, nici nu-i urîm. / Să ne apărăm Vistula şi trecătorile Vosgilor. / Nu avem decît o vrăjmăşie. / Iubim toţi într-un suflet, urîm toţi într-un gînd / Numai un neam. / îl ştiţi cu toţii. / Stă pitit în dosul mării ceţoase, / Despărţit de valuri mai închegate ca sîngele, / Plin de pizmă, de turbare, de şiretenie, plin de viclenie. / Haideţi cu toţii într-un tribunal / Să jurăm cu ochii ţintă / Un jurămînt de bronz, pe care să nu-l năruie nici o suflare, / Un jurămînt pentru copiii noştri, pentru copiii copiilor noştri. / Ascultaţi bine acest cuvînt; Să huruie în depărtări prin Germania întreagă : / <' Nu vom tăgădui niciodată ura noastră; Iubim într-un suflet, urîm într-un gînd; / Cu toţii nu avem decît un vrăjmaş. / Numai unul:

Anglia!

în cabina de pe bord, în sala de sărbătoare, / Stau la masă ofiţerii vaporului. / Deodată, unul din ei, salutînd, ca o izbitură de sabie, / ca jăpăiala vîntrelei, / ridică, cu o mişcare bruscă, paharul lui plin; / Cu un glas tăios şi biciuitor, / ca o lovitură de vîslă în apă, / şuieră aceste două cuvinte; « Să piară». / Pentru

cine această urare? / Nu au toţi decît o singură ură. / Pe cine ţinteşte? / Nu au toţi decît un singur vrăşmaş, unul singur:

Anglia!

Ia-ţi în slujbă toate neamurile pămîntului, / clădeşte-ţi întărituri cu drugii noştri de aur. / Acoperă Oceanul de corăbii, proră lîngă proră, / înţelepţeşte, fără îndoială, dar nu destul de înţelepţeşte. / Ce ne pasă nouă de ruşi, de francezi! Ochi pentru ochi. Dinte pentru dinte. / Ne împotrivim în luptă cu bronz şi oţel, / şi o să facem noi pacea, cîndva. / Dar pe tine o să te urîm,, pe tine, / cu ură de moarte mereu ! / Niciodată nu o să renunţăm* la ura noastră. / Ură pe apă, / Ură pe uscat, / Ura capului, / Ura braţelor, / Ura ucigaşă, / Ura Coroanei, / Ura a şaptezeci de milioane de oameni, / Ura care te va sugruma. / Uniţi în aceeaşi dragoste, uniţi în aceeaşi vrăjmăşie. Nu au decît un duşman, / Unul singur:

Anglia!"

Ernst Lissauer, *Cintecul de ură Impotrva Angliei-*

Iată faimosul cîntec *Deutchland tiber alles :*

Germania, Germania mai presus de toate.
Germania va fi stăpîna lumii
De nu va înceta să se apere şi să se lupte
De la Meuza la Memel,
De la Adige la Belt,
Germania, Germsnia mai presus de toate
Va fi stăpîna lumei întregi.
Femei germane şi credinţă germană,
Vinul german şi cîntecul german
Să păstreze în lume
Faima străveche şi bună,
Să ne aţîţe la fapte cinstite
în viaţa noastră întreagă.
Femei germane şi credinţă germană,
Vin german şi cîntec german.
Germania mai presus de toate.

Hoffmann, *Cîntec patriotic 184F*

Iată şi celebra: *Die wacht am Rhein,* care a devenit cîntecuj «național german:

Un strigăt răsună ca un bubuit de tunet.
Ca un zăngănit de arme, ca un freamăt de valuri:
La Rin, la Rinul german!
Cine vrea să fie streajă fluviului?
Țară scumpă, fii liniştită;
Credincioasă şi neclintită stă de veghe straja la Rin.
Strigătul e repetat de sute de mii de piepturi
Şi toți ochii străfulgera scîntei,
Flăcăul german cucernic şi puternic
Ocroteşte ogoarele lui sfinte.
Țară scumpă, fii liniştită,
Credincioasă şi neclintită stă de veghe straja la Rin.
Privirea lui se îndreaptă spre cer,
De unde îl privesc umbrele vitejilor
Şi jură în înflăcărarea lui războinică:
„O! Rinule, rămîi german ca inima mea".
Şi chiar dacă inima mi s-ar zdrobi murind
Nu vei mai fi francez,
Căci albia ta nu-i mai bogată în valuri
Ca Germania în sînge de eroi.

Şi atîta vreme cît va curge în vinele noastre o picătură de sînge,
Cît o mînă va putea ține o sabie,
Cît un umăr va putea sprijini o puşcă,
Nici un vrăjmaş nu-ți va călca țărmurile tale.
Jurămîntul răsună, valul se aruncă,
Steagurile fîlfîie în vînt;
La Rin! La Rinul'german!
Vom fi toți apărătorii tăi.

Max Schneckenburger

*

Iată un cîntec popular din 1870, împotriva Franței:

Cine freamătă aşa vijelios la graniță?
Venit-a ceasul judecății din urmă?
Colnicele sunt înroşite de strălucirea armelor.
Văile de pe țărmurile Rinului sunt amenințate.
Vin germanii.

Vin mînioşi să se lupte înflăcărat.
Franța! Franța! Ți-a sosit ceasul din urmă.

S-au strîns germanii laolaltă.
Cine călăreşte în fruntea lor?
Părul lui e de zăpadă, barba-i e căruntă.
E logodnicul Germaniei.
Vrea să-i aducă de zestre
Alsacia, Lorena, Franche-Comte.
Franța! Franța! Ți-a sosit ceasul din urmă.

Kiirel (1870-1871).

Iată şi *Rinul german* al lui Becker, grefier din Colonia, închinat în 1841 lui Lamartine. Poetul francez i-a răspuns prinXa *Marseillaise de la paix.*

Rinul german

Nu va fi al lor
Rinul german.
Deşi au răguşit, cerîndu-l
Ca nişte corbi nesățioşi,

Cîtă vreme va curge paşnic,
Tîrînd după el hlamida-i verde,
Cîtă vreme o vîslă clipocitoare
Va izbi în valurile lui,

Nu va fi al lor
Liberul Rin german,
Cîtă vreme buze vor sorbi
Din vinul lui de foc.

Cîtă vreme se vor ridica din valuri
Stîncile lui neclintite,
Cîtă vreme catedralele cu turle
Se vor oglindi în luciul luiț

Nu va fi al lor
Liberul Rin german.

Cîtă vreme flăcăi îndrăzneţi
Se vor drăgosti cu fete tinere şi zvelte.

Cîtă vreme valurile lui vor purta
Peşti în adîncimi,
Cîtă vreme vor dăinui cîntecele
Pe buzele cîntăreţilor.

Nu va fi al lor
Liberul Rin german
Pînă ce valurile lui vor îngropa
Oasele ultimului german.

Nicolai Becker

.Şi acum iată, în sfîrşit, două poezii din războiul de **acum:**

Ruşi, francezi,
Canalia belgiană,
Urmaşii piperniciţi ai Angliei bătrîne,
Pe toţ^ striviţi-i fără milă,

îngenunchiaţi-i,
Bateţi-i măr
Şi flori de sînge îndungate
Să arate urmele loviturilor primite.

Să-i înmărmurească spaima de germani
Şi ca nişte cîini
Să ilingă pumnul
Care i-a îngenuncheat.

înainte, războinici germani,
La luptă sîngeroasă;
Groaza de germani să vă meargă înainte.
Dreptul sfînt e cu voi.

Dintr-o poezie intitulată: ***în campanie***

... Şi acum toţi te atacă deodată
Ca vulturi setoşi de jaf.
Te hărţuiesc ca nişte haiduci,
O, Germanie scumpă şi aşa de senină,
Ascunsă între brazii tăi înalţi,
Francezul flecar, englezul hoţ,
Rusul sălbatec...
O! Germanie scumpă, sapă-ţi în inima ta
O ură adîncă şi nepieritoare!
Prea mult nu ai ştiut urî.
Acum totul cere răzbunare, răsplată şi furie.
Sugrumă în tine orice sentiment omenesc
Şi aleargă la luptă.
Germanio, urăşte,
Sugrumă miile de potrivnici
Şi înalţă un monument de hoituri
Care să se urce pînă la cer!
O, Germanio, urăşte,
îmbracă-te în zale de oţel
Şi străpunge inima vrăjmaşului.
Nu lua prizonieri! Amuţeşte-i,
Fă ţara lor un pustiu,
Urăşte, Germanio!
Din mînie iţi va veni scăparea.
Sparge ţestele cu patul puştii sau cu securea.
Vrăjmaşii aceştia sunt fiare sălbatice.
Nu sunt oameni.
Pumnul tău să cadă asupră-le
Ca judecata lui Dumnezeu.

Heinrich Vierordt. Extras din *Ctnteeul urei.*

2. *Psihologia fostului Kaiser*

Nota cea mai caracteristică şi mai stăruitoare a psihologiei; fostului Kaiser e misticismul: credinţa indestructibilă într-o misiune divină pe pămînt pentru dînsul şi pentru poporul lui ales. In aceste vremuri de civilizaţie, în care „prin graţia lui

Dumnezeu" a ajuns numai o formulă anacronică, şi într-o ţară de extremă cultură ştiinţifică, a stat pe tronul Germaniei un împă-i rat care se credea reprezentantul adevărat al lui Dumnezeu pe' pămînt, avînd să realizeze cu vîrful spadei o operă de distrugere.

Că s-a putut găsi un om stăpînit de o astfel de manie religioasă n-ar fi încă de mirat, mai ales că era în folosul lui şi al dinastiei lui. Va fi însă de necrezut pentru generaţiile viitoare că un falnic popor de 70 de milioane de oameni s-a lăsat răpit de aceeaşi idee fixă. E un caz rar de contagiune mintală, pe care Germania -culturii intensive îl plăteşte cumplit acum.

Pentru ilustrarea maniei religioase a fostului Kaiser, dăm cîteva fragmente din prea numeroasele lui cuvîntări:

„Dumnezeu vrea pieirea vrăjmaşului. Dumnezeu, prin guta mea, vă porunceşte să-i împliniţi poruncile."

Discurs către armată.

„Toţi supuşii vechi şi noi ai acestui imperiu, burghezii, ţă-j rănii, lucrătorii, să se unească în acelaşi sentiment, de dragostei şi credinţă pentru ţară! Atunci poporul german va fi stîncă de granit, pe care preaslăvitul Dumnezeu va ridica şi va desăvîrşii civilizaţia lumei."

Discurs rostit la Minister, sept. 1917.

„Datorăm izbînda noastră bătrînului nostru Dumnezeu. N-o | să ne părăsească, căci luptăm pentru o cauză dreaptă şi sfîntă."

Discurs către trupele din Dortmund, sept. 1914.

„Aduceţi-vă aminte că sunteţi poporul ales. Spiritul Domnului s-a scoborît asupra mea, pentru că sunt împăratul germanilor !

Sunt unealta Prea înaltului. Sunt paloşul lui, trimisul lui.

Nenorocire şi moarte celor ce se împotrivesc voinţei mele!

Nenorocire şi moarte celor ce nu cred în chemarea mea!

Nenorocire şi moarte laşilor!

Să piară toţi vrăjmaşii poporului german.

Dumnezeu vrea pieirea lor, Dumnezeu care, prin gura mea, y/} porunceşte să-i împliniţi voinţa."

Discurs către armata din răsărit

„E un veac şi jumătate de cînd strălucitul meu strămoş Frederic cel Mare s-a împotrivit Europei întregi şi s-a luptat cu vitejie. "^Numele lui a rămas moştenire, şi e gloria cea mai măreaţă a istoriei. Ceea ce acest mare urmaş al Hohenzollernilor a săvîrşit în veacul al optsprezecelea noi săvîrşim din nou azi.

Prusia s-a luptat împotriva unei lumi de vrăjmaşi, Germania se luptă acum împotriva unei uneltiri care se lăţeşte peste toată, lumea.

... Dar Germania nu va fi învinsă; Atotputernicul se slujeşte de Germania ca să îndeplinească o misiune. A păstrat germanilor un rol deosebit... Germania e o cetate neînvinsă...

Germania e neîntrecută în descoperirile şi progresele ei; va dovedi lumei întregi că poate să-şi învingă toţi vrăjmaşii şi să trateze pacea aşa cum îi va conveni."

Discurs rostit la Cracovia.

3. *Wenn ich der kaiser wăr*

Dacă aş fi împărat e titlul unei cărţi celebre apărute în 1912, cu un imens răsunet în toate ţările germane. în lumina evenimentelor din 1914, ea poate fi privită ca un program al marelui complot pangermanic ce se punea la cale încă de pe atunci. Autorul nu se cunoaşte nici pînă acum. Pseudonimul Daniel Frymann n-a putut fi identificat: în el se rezumă însă întreaga Germanie feudală, duşmană a libertăţilor politice înăuntru şi a libertăţei naţionale în afară, Germania cu aspiraţii de dominaţie universală, într-un cuvînt, a Germaniei ce avea să se arate în toată strălucirea ei doi ani după aceea.

De aş fi împărat e evanghelia pangermanismului răspîndit pînă în straturile cele mai adînci ale naţiunei. E bine deci să o analizăm.

în partea întîia seexprimă nemulţumirea împotriva regimului actual al Germaniei. în frunte, un împărat slab, pacific, cu sabia.

în teacă. în jurul lui furnică oamenii de finanța, evrei sau nu Ballin, Stumm, Thyssen. Adevărații germani, nobili de rasă și caracter, cunoscători ai nevoilor țării, nu se pot apropia de tronl „nici un domnitor absolut nu-i mai inaccesibil decît acest împă| rat constituțional". Politica Germaniei e slabă și lașă. Ceea ce reușit sabia lui Bismarck la 1870 a fost pierdut de umbrele ce s-av •strecurat apoi în fotoliul lui de cancelar. Germania nu mai anj oameni de stat. Vina e a împăratului și a sufragiului universal; „acest regim electoral se sprijină pe o minciună: egalitatea oame nilor, ce nu se va realiza niciodată. E un regim imoral." în frunte^ imperiului trebuie un împărat energic, care să rupă cu sofisme democrației și cu politica de „dezinteresare" de pînă acum. „Pă| răsirea Marocului [de] către Franța a fost o crimă împotri- vii torului țărei noastre. Dacă e o țară care trebuie să-și măreas teritoriul e imperiul german...

Suntem flămînzi, flămînzi de *pămînt...* Partea de glob sub dominația germană nu mai ajunge nevoilor poporului gerj man. Placă sau displacă celorlalte popoare: puțin ne încălzește! S-o știe și să hotărească cît mai e timp, dacă vor să ne dea voie sau de nevoie ceea ce ne lipsește: *pămînt."*

Vom lăsa la o parte toate leacurile pe care le propune furiol acest pangermanist, pentru îndreptarea și însănătoșirea interni a Germaniei. Nu ne vom opri decît asupra condițiilor conflagra| ției, pe care Frymann o prevede ca apropiată.

„Vom ataca, scrie Frymann, fără să ținem seama de dispc zițiile tratatelor de alianță austro-germană și franco-ruse și făr să ținem seamă de Anglia. Ce trebuie să se întîmple se va întît pla. Să se facă ruptura! Vom ști să înfruntăm destinul, asigurînJ du-ne toate avantagiile atacului. Dreptul moral va fi cu noi.^j

Adică ceea ce s-a și întîmplat.

Iată acum și întregul plan de război, întocmai cum avea se realizeze doi ani după aceea:

„Forțele principale se vor îndrepta spre Franța, lăsînd la nord și la est destule trupe ca să prevină invazia rusă. Războic' împotriva Rusiei va fi dus de Austria, căreia îi vom adăuga de tule forțe ca să-i procurăm o ușoară superioritate numerică asu pra inamicului."

Planul lui Moltke din toamna anului 1914.

„Franța trebuie zdrobită. Vom cere să ni se cedeze destu pămînt francez pentru a ne garanta desăvîrșită siguranță.

Vom lua posesiunile coloniale franceze, de care avem nevoie...

E aspru, e foarte aspru, dar adevărat... Aproape toți germanii vor regreta nimicirea poporului francez; nu vor putea rosti decît acest cuvînt de milă:

Tu l'as voulu, Georges Dandin."

Ce lacrimi de crocodil!

Cît despre Anglia, va fi ce va trebui să fie. „Chestiunea anglo-germană va fi rezolvată prin sînge și foc. Și adică de ce recunoașterea situației noastre în lume nu ar fi prețul unui război cu Anglia? Lupta cu Anglia nu ne înspăimîntă. Va fi grea, dar o vom suporta.

Rusia va fi și ea zdrobită și Germania îi va cere pămînturi pentru a-și îmbunătăți condițiile strategice ale frontierelor și pămînturi de colonizare, evacuate mai înainte."

Căci Germania nu trebuie să se mai încurce cu populații streine, ce rămîn iredentiste.

Nu mai trebuiesc repetate încercările cu Polonia și Lorena: pămînturile să fie evacuate de locuitori.

Să meargă aiure. Germanii nu au nevoie de oameni, ci de pămînt.

Pe Italia, Frymann nu pune nici un temei. „Italia nu-i aliata noastră, joacă rolul, dar își dă atît de puțin osteneala ca să-1 joace bine, încît se vede bine cît îi e de odios acest joc." A văzut deci bine. Italia nici nu intra în planul atacului german din 1914. „Guvernele noastre mențin alianța pentru că speră că, în repartizarea forțelor militare și navale în timpul primelor săptămîni de război, Franța și Anglia vor ține seama și de hipoteza în care Italia ar trece de partea noastră și vor lăsa cîteva corpuri de armată în sudul Franței și nu vor goli complet Mediterana decît după hotărîrea italiană."

Acum despre România: „Germania să rămînă în strînsă legătură cu România, în care un rege german, sprijinit pe elementele patriotice și curate ale claselor superioare, a făcut lucruri mari!... Armatele române vor aduce mari servicii unde vor fi folosite." Frymann nu putea prevedea urcarea pe tron a unui rege român...

Cît despre Statele Unite: „Vor susține pe Anglia? Prostie. Americanii știu bine că vor fi tertium gaudens (al treilea ce trage foloase) și se vor feri să-și schimbe acest rol foarte simpatic cu rolul de luptător."

în rezumat Anglia va trebui să cedeze Egiptul, Nigeria, Africa 1 australă; Franța, bazinul Briey și minele de cărbuni din nord,'f Algeria, Tunis, Maroc și Congo; Belgia să cedeze gura Escautului;„ Olanda, drumul Rinului și lava; Rusia, provinciile baltice și Polonia...

Cu acest preț, Wilhelm II va deveni pacific și parlamentul din Stockolm îi va decerne Premiul Nobel pentru pace.

Iată care e mentalitatea Germaniei ce se prezintă acum învinsă la congresul de la Paris, după ce socoteala de acasă nu s-a potrivit cu cea din tîrg.

„NEAMUL ROMÂNESC"

La apariția ziarului *Dacia,* d. N. Iorga a publicat în *Neamul românesc* următoarele rînduri:

.,D. Vlahuță și Brătescu-Voinești fac să apară în cele mai bune condiții tipografice o foaie de naționalism și democrație, *Dada.*

în momentul cînd nu mai știm ce greutăți ar putea răsări în calea foii noastre, trebuie să spunem — pentru a fi sinceri — că nu acesta era ajutorul pe care-1 puteam aștepta de la marele și vechiul prieten, de la colaboratorul iubit de ieri care e Al. Vlahuță.

Ce pot folosi naționalismul și democrația din risipirea fără sfîrșit a forțelor care le-ar putea sprijini?"

Cu prilejul apariției *Neamului românesc* în capitală, d. N. Iorga i-a pus în frunte un apel către cititori, din care scoatem cîteva rînduri:

„în cursul războiului plin de suferinți cumplite pe care-1 încheie azi pacea cuvenită dreptului nostru și jertfei noastre, ziarul *Neamul românesc* a avut mult timp singurul sarcina grea de a mîngîia durerile și de a întări hotărîrile.

Nu vă vom spune noi dacă și cum le-a îndeplinit. Acei care le-ați primit în tranșee o știți destul de bine ca să spuneți și altora dacă v-a priit ori ba cuvîntul cinstit spus din inimă chinuită. Cum zice vorba veche, astăzi după război mulți voinici s-arată.

Răsar foi de partid, urmărind interese pe care le știți, apar foi de speculă ca să facă bani din dorul și bucuria unui neam, apar foi de scormonire și ințețire a sufletelor. Ziare care au blestemat în biserica rugăciunilor noastre caută să ne acopere astăzi urlînd psalmi de proslăvire pentru cauza pe care au dușmănit-o."

Desigur, nu-i chipul cel mai cordial de a primi un confrate — și încă ce confrate! Un tovarăș de lucru, sub garanția a doi scri-

itori de o desăvîrşită probitate literară... Chestiune de temperament. Voim cu toţii binele ţării, dar îl voim prin noi. Gesta dei| per nos.

Desigur, de asemeni, că nu-i chipul cel mai sfiicios de a vorbii de activitatea ta. Chestiune, şi aici, de temperament. Nu căi d. Iorga ar fi depăşit măsura adevărului. Dimpotrivă. Dar suntj nuanţe, pe care unii le respectă.

Zic: dimpotrivă şi voi arăta de ce. D. Iorga face apel la mărturia tranşeelor. Şi va veni, desigur. Pînă atunci, voi să-i aduci mărturia tranşeelor dindărătul frontului. Căci viaţa din micile| noastre oraşe de provincie moldovenească era înăbuşită şi întunecoasă ca într-o adevărată tranşee.

D. Iorga "n-a fost războinic de la început. Nu-i fac nici o vină.

Ştia poate mai multe decît noi. Cînd a izbucnit însă războiulJ d. Iorga a luat singura atitudine naţională ce se putea. Dintr-o| săritură a cîştigat timpul pierdut. D. Iorga a devenit astfel mai] războinic decît toţi cei ce au împins la intrarea noastră în acţiune.] Aşa sunt oamenii cu o pasiune divină într-înşii. De aici, din această pasiune şi din forţa vulcanică ce clocoteşte în d. Iorga, porneşte| activitatea binefăcătoare a *Neamului românesc* în cei doi ani dej întuneric şi de tragedie.

Cei ce au rămas în teritoriul ocupat nu-şi vor da poate seamai de însemnătatea acestui ziar în vremurile cumplite ale războiului, J în care vegetam prin orăşelele moldoveneşti pradă a tuturor zvonurilor ruseşti. N-aveam lumină. Ziarele nu apăreau sau nu ve-j neau. La început, nici *România* nu exista. Şi în această beznă del îngrijorare, de întuneric şi de minciuni, sosea din cînd în cîndj firicelul de lumină şi de îmbărbătare al *Neamului românesc!*\ Cu ce greutate îl puteai prinde, cu ce voluptate îl lăsai să te învăluie!... D. Iorga era unul din rarii cetăţeni ai patriei noastre] reduse care citea ziarele străine şi chiar cele germane, care cunoş-] tea radiogramele înainte de a trece prin cenzură. D. Iorga mai| avea două însuşiri: o autoritate morală şi o situaţie specială pel lîngă cenzură, pe de o parte, iar pe de alta, o obscuritate şi o întortochere de stil care lunecă sub ochiul grăbit al cenzorului. De cîte I ori nu stăteam vreme îndelungată dinaintea unei fraze a d-lui] Iorga pentru a-i stoarce tot misterul pe care trebuia să-1 cuprindă! Şi, în adevăr, se făceau descoperiri interesante în frazele de o] jumătate de coloană ale d-lui Iorga. în obscurităţile d-sale găseam lumină pentru sufletele noastre însetate de lumină. Ajungeam să vedem şi prin clarobscur.

Ţin să-mi arăt aici recunoştinţa adîncă pentru *Neamul românesc* al d-lui Iorga din tot acest răstimp de doi ani. Ne-a luminat şi ne-a încălzit. Şi aveam nevoie. Peste noi a căzut lava înflăcărată a convingerii lui; la para lui ne-am întremat şi noi şovăielile.

Neamul românesc s-a strămutat acum în Bucureşti. Era timpul deci să-i spunem imensul bine ce ne-a făcut. Aici, cei mai mulţi îşi urmează calea. Fiecare cu scrisul lui, devenit o îndeletnicire. Ştiu că d. Iorga vede în scrisul său un apostolat, pe care însă oamenii grăbiţi sau slabi nu-1 urmează cum ar dori-o poate. Pentru viitor, va hotărî viitorul. Pentru trecutul încheiat prin orbitoarea apoteoză a vremurilor de azi, se cuvenea să arătăm limpede tot ce datorăm d-lui N. Iorga în aceşti doi ani de sumbră tragedie.

CUM A ABDICAT KAISERUL

Abdicarea Kaiserului a fost provocată de ultimatul ce i s-atl prezentat prin Scheidemann de comitetul diriguitor al partidului*! social-democrat în ziua de 8 noiembrie st. n., prin care se cerea:

1. Libertatea întrunirilor;

2. Poliția și soldații să nu se amestece la întruniri;

3. Guvernul Prusiei să fie schimbat în sensul majorități'1 Reichstagului;

4. Influența social-democraților să fie întărită în majoritatea Reichstagului;

5. Abdicarea Kaiserului și renunțarea la tron a Kronprințu- ; lui, în aceeași zi înainte de amiază.

Dacă aceste revendicări nu vor fi satisfăcute, socialiștii se vor \ retrage din guvern.

împăratul a semnat scrisoarea de abdicare în prezența Kronprințului, a lui Hindenburg, a tuturor ofițerilor de la cartierul general și a servitorilor săi particulari. Iată textul ei:

„Renunț pentru toate timpurile la drepturile asupra coroanei Prusiei și la toate drepturile asupra coroanei imperiale. în același timp dezleg pe toți funcționarii imperiului german și ai Prusiei, ca și pe toți ofițerii, subofițerii și soldații marinei, armatei prusace de jurămîntul prestat mie ca rege, împărat și comandant suprem al armatei. Aștept ca ei să dea, pînă la noua așezare a imperiului german, tot ajutorul lor acelor care dețin astăzi puterea în Germania pentru a feri poporul german de anarhie, foamete și stăpînire străină.

Dată la Ameronegen, 8 noiemv. 1918.

Wilhelm"

Kaiserul părea foarte mișcat și, semnînd, a spus: „Să sperăm ,ă aceasta e spre binele Germaniei. Să nu disperăm pentru viitor."

Kronprințul, care plîngea ca un copil, semnă apoi și el scrisoarea de renunțare la tron.

în urmă, împăratul a însărcinat pe Hindenburg să facă notificările necesare trupelor și guvernului. Kronprințul a plecat imediat la cartierul său general, unde și-a luat bun-rămas de la ofițerii și soldații săi și și-a predat comandamentul.

CUM S-A ÎNCHEIAT ARMISTIȚIUL

Itinerarul plenipotențiarilor germani (Erzberger, contele Oberndorff, generalul von Winterfeld, generalul von Gundell) pentru prezentarea înaintea posturilor franceze fusese stabilit de înaltul comandament francez. Urma drumul de la Fourmies-j La Capelle-Guise, și pe acest drum era o răspîntie, viu luminat de mai multe proiectoare.

La 9 ore și un sfert, trei automobile se opriră în această răs-3 pîntie. Plenipotențiarii se scoborîră. Fură primiți de ofițerii de stat-major ai mareșalului Foch, care-i urcară în automobile cui storurile trase și-i conduseră de-a dreptul la castelul din Francport,] proprietatea marchizului de L'Aigle, unde li se pregătiseră odăi.

A doua zi, vineri de dimineață, ofițerii de stat-major francezii conduseră în automobil pe delegații germani în gara din Rethon-j des, unde era tras trenul special al mareșalului Foch.

Mareșalul era în vagonul său salon. Acolo primi el pe parlamentari, asistat de amiralul Wemyss, primul lord al amiralității, j și înconjurat de ofițeri ai statelor-majore aliate. Erzberger, secretarul de stat al imperiului, prezintă delegația. Apoi declară că venise din ordinul împăratului să ia cunoștință de condițiile armis-| tițiului și că solicită mai întîi o suspendare a luptei.

Mareșalul Foch, în picioare, răspunse că condițiile armistițiului prevedeau suspendarea luptei, care avea să urmeze iscăli-J turii armistițiului. Erzberger înțelese și tăcu. Atunci, cu glasj limpede, mareșalul citi documentul de la Versailles.

Parlamentarii, înțepeniți într-o atitudine nemișcată, nu se clintiră. Sfîrșind citirea, mareșalul dădu documentul lui Erzber-8er- . . .

Făra nici o vorbă, parlamentarii salutară și părăsiră salonul-vagon. Un automobil îi aduse la Francfort, unde avură o lungă conferință. Erzberger ceru apoi autorizația de a trimite o ștafetă la M.C.G. german la Spa, cu o copie a condițiilor armistițiului.

Ștafeta plecă îndată, însoțită de un ofițer francez spre avanposturi.

POLITIA SECRETĂ K.K.

Cunoaştem cu toţi pe ce puternică poliţie secretă se răzima existenţa statului austro-ungar. Cînd am venit în Bucureşti, ne-am putut da seama de munţii de fişe în care se coprindea statutul personal al fiecăruia dintre noi...

în graba plecării lor din Bucureşti, am putut da peste un dosar de 200 pagini in folio, în care se cuprind 1400 de nume şi de biografii şi uneori cu fotografii ale „trădătorilor" cehi în străinătate — tipărit de „Prăsidium der K.K. Polizeidirektion", Prag. Pentru a împiedica întoarcerea acestor „trădători" în ţară, sau pentru a-i trage la răspundere, s-a publicat acest enorm dosar cu toate semnalmentele şi cu toate amănuntele privitoare la fiecare în parte, urmate de un spaţiu alb pentru a se adăuga şi tot ce se va descoperi pe urmă...

Biografia lui Masaryk, preşedintele republicei cehe, cuprinde nu mai puţin de 7 pagini in folio. Nu se uită nimic: naşterea, studiile, călătoriile, viaţa familiară, activitatea ştiinţifică, agitaţiile în străinătate, tot ce a scris şi a vorbit şi ce ar constitui în mintea acestor poliţişti K.K. o crimă de înaltă trădare către o patrie pe care nu vreau să o recunoască. Printre învinuiri este şi un extras din *La Tribune* din 1 sept. 1916, din articolul *Cehii şi Brătianu:* „Emigranţii cehi din Paris au trimis lui Brătianu următoarea telegramă: « Consiliul naţional al cehilor din Paris, care reprezintă pe cehii din Boemia, Măhren, Silesia şi pe slovacii din nordul Ungariei, salută cu satisfacţie şi mare bucurie declaraţia de război a României către duşmanul nostru comun Austro-Ungaria. Acest eveniment istoric deschide un nou şi glorios capitol nobilei d-voastre ţări. Va aduce după sine eliberarea fraţilor voştri din Transilvania şi unificarea poporului d-voastră. Intrînd în război, vă luptaţi şi pentru eliberarea şi unitatea poporului ceh, din care o

treime e supusă de veacuri sub blestematul jug unguresc. Ne permitem, domnule preşedinte, să trimitem salutările noastre recunoscătoare guvernului şi glorioasei şi bravei armate române. Masaryk, preşedinte; Benes, secretar general; Stefanek, reprezentantul slovacilor...»"

Şi acum, pentru a arăta cît de departe mergeau investigaţiile poliţiei secrete austriece, citām următoarele rînduri sub numele cunoscutei dansatoare Gaby Deslys: „Nume artistic, de fapt Hedwig Navratil, născută la 31 oct. 1884 în Ober-Moschteritz în Măhren. La redacţia ziarului din Praga *Cech* s-a primit o carte poştală anonimă cu ştampila poştei Scotland, S. Dacota, din 2 sept. 1915. Pe partea unde e adresa era lipit un fragment de ziar, cu următorul conţinut: « Gaby Deslys, fosta prietenă a regelui Portugaliei, stă în timpul războiului în Londra. Fiindcă dansatoarelor din rangul întîi nu le merge bine în timp de război, această ingenioasă femeie şi-a găsit o nouă ocupaţie. Ea a intrat în serviciul guvernului englez, recrutînd voluntari, făgăduind la serbările recruţilor de la Comberwill-Palais cîte o sărutare tuturor ce se înrolează în armată şi s-a ţinut de făgăduială sărutînd pe fiecare recrut»."

Cît de interesant ar fi de am avea acum şi dosarul românilor din Transilvania sau chiar al nostru celor de aici!

CHELTUIELILE RĂZBOIULUI

După socoteala băncei elvețiene, cheltuielile totale ale războiului mondial se ridicau la sfîrşitul lui iulie 1918 la peste 700 miliarde mărci, care se repartizează în felul următor:

Anglia, 147 miliarde
Franța, 113 miliarde
Italia, 38 miliarde
Statele Unite, 58 miliarde
Rusia, 120 miliarde
Celelalte țări aliate, 24 miliarde
Total, 500 miliarde
Germania, 139 miliarde
Austro-Ungaria, 65 miliarde
Turcia, 5 miliarde
Bulgaria, 3 miliarde
Total, 213 miliarde

Cifrele de mai sus trebuie să le privim ca fiind izvorîte din sursă germană.

Mulți apreciază că totalul cheltuielilor războiului dezlănțuit; in august 1914 ar trece de 1000 miliarde franci.

Un economist american a publicat o scriere interesantă asupra : contribuțiunilor națiunilor beligerante. El compară cheltuielile; acestui război mondial cu cheltuielile războaielor anterioare şi trage concluzia că războiul actual costă de zece ori cît cele şase j războaie mai mari din ultimii 100 de ani la un loc.

Războaiele napoleoniene (1793—1815), 25 miliarde
Războiul Crimeii (1853-1856), 6,8 miliarde
Războiul secesiunei (1861 — 1865), 32 miliarde
Războiul franco-german (1870-1&71), 1,4 miliarde
Războiul Africei de Sud (1890—1902), 5 miliarde
Războiul ruso-japonez (1904-1905), 2,5 miliarde.

Aceste războaie au costat împreună 72,7 miliarde mărci, pe cînd cheltuielile războiului mondial se urcă la peste 700 miliarde mărci.

CE A MAI RĂMAS DIN AVIAŢIA GERMANĂ DUPĂ ARMISTIŢIU

La începutul lui iulie 1918 germanii aveau:

1530 avioane de vînătoare, 300 biplane de protecţie, 10201 de recunoaştere şi 156 avioane de bombardare, din care 12 uriaşe,! care trebuiau să arunce bombe de 1000 de kilogr. şi bombei incendiare. De la 15 iulie la 11 noiembrie au pierdut 500 de avi-? oane; prin armistiţiu au trebuit să predea 1700. Nu le-au răma deci decît 800, din care nici unul de bombardare. Nu vor ma putea, prin urmare, ataca prin aer de s-ar rupe tratativele de pace^

ALBERT THOMAS LA IAŞI

în zilele de întunerec şi de tragedie ale pribegiei din Moldova am avut şi cîteva momente de înălţare sufletească. Momente rare: deci, cu atît mai preţioase. Pe cînd teroarea germană se lăsa greu peste teritoriul ocupat, noi mai primeam din cînd în cînd solii albastre din Franţa iubită. Nădejdea nu pierise încă în noi. Credeam în ziua răsplăţii.

Una din aceste zile de sărbătoare şi de bucurie naţională a fost şi sosirea la Iaşi a lui Albert Thomas. Cei rămaşi sub stăpînirea germană nici nu-şi pot da seama de fiorul sfînt ce ne-a cuprins pe toţi la venirea sa. în Albert Thomas vedeam rezistenţa eroică a Franţei şi augurul fericit al apropiatei noastre ofensive. *Lectura pentru toţi,* voind să unească pe toţi românii în fiorul aceloraşi emoţii înălţătoare, dă astăzi o pagină din carnetul de pribegie al d-lui Radu Cosmin, în care ni se descrie şedinţa festivă a Parlamentului nostru în cinstea ministrului francez.

GENERALUL AVERESCU[1]

Nu cunosc pe generalul Averescu decît din imaginea întrezărită într-un automobil fără odihnă. Din stepa Dobrogei, automobilul lunecă în goană pe valea Prahovei, a Oltului sau a Jiului. Din cînd în cînd, are răgazul să se arate într-un praf eroic şi pe străzile înfrigurate ale capitalei...

Trecătorii se înclină în faţa siluetei fine a generalului ce întrupează în ochii mulţimii nădejdea biruinţei noastre de mîine.

*

Toţi cei ce-1 cunosc şi au şi vreo pricepere în arta militară îi preţuiesc înaltele însuşiri militare: luciditatea minţii, spiritul de deciziune, marea lui putere de muncă şi, mai ales, acea lărgime de vedere necesară oricărui comandant pentru a urmări un război în atîtea acţiuni parţiale pe un front vast.

N-am nici o competenţă militară. Sunt străin de noţiunile elementare ale strategiei. în generalul Averescu nu văd deci numai pe generalul destoinic. Văd, mai ales, un *factor moral* al biruinţii.

Sunt şi alţi generali tot atît de preţuiţi de cunoscători.

Generalul Averescu este preţuit însă de întreaga suflare românească.

Personalitatea lui a ştiut să-şi impună tuturor prestigiul. Prin nu ştiu ce amănunt sau printr-o totalitate de însuşiri, generalul Averescu a trezit în masele populare scînteia electrică a încrederei mîntuitoare. Acest ascendent sufletesc şi asupra soldaţilor

[1] Acest articol a fost scris în octombrie 1916, cînd generalul Averescu a luat comanda Armatei II. Din diferite împrejurări, nu s-a publicat atunci, îl publicăm acum fără schimbări, ca pe un document psihologic al războiului şi fără nici o legătură cu acţiunea politică a generalului Averescu.

şi asupra lumei civile e un element însemnat. Printre factorii morali ce se împletesc în făurirea unei victorii intră într-o largă măsură "şi încrederea poporului în capacitatea acelora ce-i hotărăsc destinul.

Acum două luni Germania, atît de încercată pe toate cîmpurile de luptă, primea o nouă lovitură... Un nou duşman se adăuga celorlalte popoare împotriva dominaţiei teutonice. Poporul german era abătut, ostenit şi îngrijorat... Un război nu se face Intr-o atmosferă de deprimare. Trebuia deci o înviorare a spiritului public. N-a întîrziat: Hindenburg, gloriosul şi uitatul Hindenburg, fu adus din îndepărtata Polonie pentru a fi pus în fruntea statului major... Toţi i-au privit numirea ca o mare victorie naţională. Nici căderea Verdunului n-ar fi fost întovărăşită de o bucurie mai obştească... Lovitura României părea înlăturată. Pe scena războiului cu întreaga lume civilizată, cădea în balanţa germană un nou factor moral: un general nu numai destoinic, ci şi înconjurat de încrederea întregului popor german. Un fel de fetiş naţional. Lucrurile mari nu se fac decît cu o încredere oarbă; îşi are şi fetişismul rostul lui. Venirea lui Hindenburg în fruntea statului major nu însemna numai venirea unui general capabil, ci şi a unui factor moral de mare însemnătate. Baierile economiei germane se dezlegară îndată pentru a o vărsa în noul împrumut de război al imperiului.

*

în lumea românească generalul Averescu e urmărit de aceeaşi încredere. Automobilul lui fantomă e întovărăşit de privirea arzătoare a tuturor...

Acum cîteva săptămîni era o splendidă zi de toamnă...

Calea Victoriei părea o lungă coadă de rochie mişcătoare. Oamenii şerpuiau pe cele două trotoare, mulţi, nesfîrşiţi... Femei elegante; rochii admirabil tăiate; giuvaieruri scînteietoare , în bătaia piezişe a soarelui. Vitrinele străluceau de lucruri preţioase... Pretutindeni luxul şi rafinarea unui popor civilizat, acea floare desăvîrşită a oraşelor mari şi opulente, acea voluptate ce răsare din zîmbetul femeilor frumoase şi din arta infinită a gătelei femeieşti...

Calea Victoriei părea în sărbătoare sub cununa soarelui crepuscular. Aurul de sus se lăsa peste frumuseţea scînteietoare de

jos... Şi, deodată, în mijlocul acestei mulţimi unduioase de oameni, trecu un automobil prăfuit. Ochii tuturor se îndreptară spre lunga siluetă a generalului Averescu, care mergea spre un alt hotar al ţării ameninţat. Respiraţia trecătorilor se curmă. Şi în minţile cele mai obscure străfulgera o intuiţie biruitoare...

La ce bun toată civilizaţia noastră, toată bogăţia şi strălucirea capitalei noastre, toate femeile elegante şi frumoase, la ce bun atîtea palate, la ce bun chiar arta noastră originală — dacă în momente de mare primejdie n-ar fi un general care să abată furia duşmanului din caie? Toată splendoarea acestei capitale aurite de razele soarelui de toamnă ar fi fost o pradă germană...

Şi, instinctiv, privirile mulţimii se îndreptară cu o adîncă recunoştinţă spre automobilul prăfuit ce ducea lunga siluetă a generalului Averescu...

OSTWALD

Bismarck n-a reuşit numai să facă o singură naţiune dintr-o confederaţie de state, ci a reuşit să unifice oarecum şi gîndirea germană în jurul imperialismului pangermanic. în slujba acestei idei megalomane s-au pus nu numai politicianі ambiţioşi şi generali orbiţi de spiritul de dominaţie, ci şi eminenţi oameni de ştiinţă cu idei pacifiste. Printre aceştia, cel mai ilustru este chimistul Wilhelm Ostwald, fostul profesor al Universităţii din Leipzig şi laureatul Premiului Nobel, care s-a transformat în marele pontif al unei Germanii cu menirea sfîntă de a stăpîni omenirea prin organizaţie: „Francezii şi englezii, scria el, au rămas pe treapta de dezvoltare culturală pe care noi am părăsit-o: pe treapta individualismului. Deasupra ei este însă treapta organizaţiei, la care a ajuns astăzi Germania. Ea vrea să apuce pe un drum nou: să realizeze ideea muncii colective şi să facă să beneficieze întreaga Europă de această măreaţă operă. Ea vrea să organizeze Europa, scoţînd de la fiecare individ un maximum de producţie în înţelesul cel mai favorabil societăţii; e chipul cel mai bun pentru indivizi de a fi liberi, e pentru dînşii libertatea sub forma cea mai înaltă, libertatea care salvează toate forţele, făcîndu-le să concurgă la acelaşi scop."

Ideile lui Ostwald nu sunt ocazionale. Ele sunt de dinaintea războiului şi au o bază ştiinţifică. Numai ştiinţa, după Ostwald, e civilizatoare. Nimic nu se obţine în lume decît printr-o transformare de energie. Nu se poate însă transforma o formă de energie într-o alta mai folositoare, fără ca o parte din forma veche să nu se împotrivească, lucrînd fără să ţină seama de scopul propus. Civilizaţia consistă în a reduce la minimum aceste energii neascul-

tătoare. De aici nevoia unei asociațiuni cît mai mari de oameni care, printr-o coordonare de muncă, să reducă la minimum pierderea de energie.

Iată pe ce bază teoretică se stabilește doctrina unei Germanii mari, stăpîna a lumei după „principiul de organizare" a energiilor. După ce întreaga lume va fi supusă disciplinei germane, se va realiza minimum de pierdere a energiilor și maximum de fericire pe acest pămînt.

CULTURĂ ŞI KULTUR

Adeseori se vorbește și se scrie de „cultură" și „Kultur", fără a se ști precis care e deosebirea între aceste două cuvinte, învățatul naturalist francez Edmond Perrier s-a încercat să facă această distincție, pe care o găsim interesantă pentru toți.

Cultura ține să ridice spiritul deasupra vulgarităților vieții; «a învață pe om să-și înfrîngă egoismul și poftele grosolane, ea îl face caritabil, generos, drept și bun. Ea are ca temei cunoștința limbilor vechi, tocmai pentru că din literatura veche nu a ajuns pînă la noi decît ce era mai nobil în cugetarea celor vechi. Din această pricină s-a și numit *umanități* studiul autorilor clasici.

împotriva acestei culturi umanistice și inutile s-a ridicat „Kultura" germană. „Idealistul, scrie Ostwald, nu e cel ce se ocupă de lucruri nefolositoare, ci e acel ce-și pune viața în slujba țării lui și a umanității, adică le e folositor."

Utilitatea practică făcută din realizări imediate și materiale, iată scopul „Kulturii" germane, departe de toate concepțiile morale ale umanităților culturei clasice. La baza acestei „Kulturi" e știința, noul fetiș al Germaniei lui Haeckel și Ostwald. Nici o urmă în operele acestor învățați de ceea ce se cheamă morală. Un singur lucru are însemnătate în lume: *energia,* „care coprinde totul ce se poate naște din muncă și se transformă în muncă". După concepția energetică a lui Ostwald, civilizația constă în a înfrîna toate energiile nesupuse, în a coordona toată munca omenească în vederea unui maximum de producție.

CEA DIN URMĂ POEZIE A LUI EDMOND ROSTAND

Cu puţin înainte de moarte, cum se discuta darea în judecată a lui Wilhelm II şi chiar condamnarea lui la exil într-o insulă îndepărtată, Edmond Rostand a scris această poezie, în care propune ca insulă de exil Insula Cînilor, de lîngă Constantinopole, unde şi-au deportat turcii cînii. O dăm ca pe un document preţios:

Un jour qu'il plaisantait pour se croire tranquille
„ Irai-je â Sainte-Helene?", a dit Guillaume deux.
Que les Hohenzollern ne cherchent pas une île;
Puisque l'Ile des Chiens existe, elle est pour eux.

Lorsque l'Humanite cessera d'etre esclave,
El!e se souviendra que les Turcs ont songe
A preparer le roc tout couronne de bave
Qui doit etre le parc du supreme Enrage.

„ Sainte-Helene", a-t-dit? Le rocher dont une aile
Vient immortellement carresser les parois?
Non! mais le recif bas ou l'eau sordide mele
Aux ossements de chiens des carcasse de rois!

Oxia, tu seras l'île nauseabonde,
Fourriere des Kronprinz, chenil des archiducs,
Ou ceux qui dans leur gueule ont fait craquer le monde
Mâchonneront un os pour en tirer des sues.

Sainte-Helene? Allons done! N'acceptant plus vos regies,
La Fable aux seuls Titans reserve ses sommets.

L'île ou vous creveriez serait l'île des Aigles?
Mais l'Histoire se dresse et rit dans l'ombre. Mais

La „Marseillaise" est lâ qui, levant, hors d'haleine,
Le fouet qu'elle se fit de nos antiques liens,
Vous pousse devant elle en criant: „Sainte-Helene?
L'île des Chiens! L'île des Chiens! L'île des Chiens!".

Car la joie et la paix ne seront qu'ephemeres
Et les songes humains resteront en danger
Tant que les peuples, Dieu, la Justice et les meres
N'auront pas vu ces rois sur ce roc se manger!

Edmond Rostand

LITERATURA DE RĂZBOI

D. Corneliu Moldovanu adună în două volume — *Sărbătoarea pîinei* şi *Maiestatea morţei* — articolele lui de război scrise în refugiu. Acum cîteva luni am adunat pe ale mele în *Pagini de război* şi în curînd voi mai publica un volum tot de război.

— Tot de război! va zice, ridicînd din umeri, vreun confrate de la Iaşi pe care războiul a început să-1 obosească.

Şi apoi, cu gesturi leneşe şi cu un uşor căscat abia stăpînit:

— Şi doar abia scăpasem de război! Scăpasem de tirania Marelui cartier general şi de domnia lui Prezan I, scăpasem de ruşi şi de teroarea zvonurilor falşe. Şi acum pornim iară războiul de la început. Apar amintiri, jurnale de campanie, impresii sau simple articole scrise la adăpostul unei mobilizări pe loc. Ajunge. Nu mai putem trăi încă o dată nenorocirile războiului chiar cînd sunt înţepenite pe hîrtie. Să ne apucăm de altceva.

Domnul acesta obosit poate avea mai multe înfăţişări. Dacă soarta 1-a făcut prizonier din prima zi a războiului, d. C. Stere a avut grije de a i-o corecta, aducîndu-1 la Bucureşti, pentru a-1 ajuta în opera de demoralizare a spiritului public şi de cooperarea la Mitteleuropa inamicului: am numit pe junele Topîrceanu. Dacă soarta nu 1-a dat inamicului ca prizonier, de abia a aşteptat epoca de aur a armistiţiului pentru a-şi revărsa ura de ţară în proza pamfletară a unui ziar apărut cu subvenţia comandaturei germane din Iaşi: am numit pe şi mai junele Demostene Botez, care devine tot mai mult Botez şi mai puţin Demostene. Dacă soarta 1-a lăsat la Bucureşti, a participat zgomotos la toate comploturile antidinastice şi a terorizat pe cunoscuţi cu umbra Kaiserului salvator. Trebuia să batem drumul Canossei berlineze pentru a ni se trimite o odraslă imperială pe tronul ţărei: am numit pe humoristicul Patraşkanu. Sau, şi mai rău, s-a scufundat în lectura Biblici pentru a scoate cuvintele arhaice cu care să îndemne armata română la dezertare, în numele unui Dumnezeu ce a „îmblînzit" mînia duşmanului: am numit pe cucernicul Galaction. Rămas la Iaşi, a făcut propagandă filogermană, a împrăştiat zvonuri alarmiste şi a bîrfit armata cu o perseverenţă infernală: am numit o duzină de agenţi ai „Kulturii" germane, care n-au decît cusurul de a nu şti nemţeşte. încolo, „Mitteleuropenî" şi dînşii ca şi d. C. Stere.

Acest domn e obosit. Mai sunt şi alţii. Unii se zbat încă tn ghearele Curţilor marţiale; alţii presimt că vor ajunge tot acolo. Cei mai mulţi au pe conştiinţă articole din epoca neutralităţii sau a armistiţiului, despre care nu ar mai voi să-şi amintească. Deci: de ajuns cu războiul. Să vorbim de altceva.

Iată că nu vom vorbi de altceva.

Război şi iarăşi război. Şi cred că va fi aşa încă vreo zece ani. Ce s-a scris pînă acum e puţin şi nici nu e la înălţimea evenimentelor. Vor veni alţii mai talentaţi decît noi şi vor scrie mai bine. Dar se va scrie. Va izbuti poate mai bine cine nu a văzut războiul. Dar va izbuti cineva.

Printre alte efecte mari, războiul a adus după el şi o limpezire a valorilor morale în ochii publicului atît de des înşelat. Nu e om cinstit care să nu fi zvîcnit sub bicele lui Arghezi, Cocea şi ale atîtor alţi pamfletari mai mărunţi. Războiul i-a clasat definitiv. Ocupaţia germană le-a demascat putregaiul moral. Galactionul hipocrit al *Serei* şi al *Libertăţii* a ajuns, pe faţă, autorul faimoasei „chemări" prin care soldaţii de la Mărăşeşti erau îndemnaţi la dezertare. Neputînd apuca vremile de aur ale lui Bogdan-Piteşti şi Hennenvogel, alţii s-au mulţumit cu fărămiturile lui Hefter şi ale lui Brandenstein. Şi cînd soldaţii noştri au arestat comandatura din Iaşi, e de mirat că nu au prins în plasa lor şi pe unul dintre prietenii d-lui Sadoveanu. Mă uit pe fotografie şi nu văd nici unul. O lacună. I-a rezervat pentru *însemnări literare.*

Din torentul de hîrtie tipărită cu care ne-am înfăţişat fiecare în cel mai istoric moment al neamului nostru, e bine să ne adunăm scrisul, cînd acest moment e trecut. Să arătăm astfel celor ce ne vor citi mai tîrziu cum ne-am cinstit ţara şi talentul şi cum am lucrat după putinţa noastră spre binele neamului.

Iată de ce a făcut bine d. Corneliu Moldovanu că şi-a adunat articolele de război. Rămîne ca să adune pe ale lor şi tovarăşii lui Hefter sau colaboratorii *însemnărilor literare.*

„NOTE DIN ÎNCHISOARE SUBT OCUPATIUNI GERMANĂ" DE D. N. BURILEANU

Bine a făcut d. D. Burileanu că şi-a adunat impresiile de închisoare la Hotelul Imperial, în fine, pagini întreţăsute cu amintiri clasice şi cu alunecări spre consideraţii de ordin general istoric, pe care le putea sugera în chip firesc o situaţie atît de excepţională. Un capitol neînsemnat din istoria ocupaţiei germane în România. Fireşte. Dar numai din astfel de capitole se va putea întregi odată sinistrul tablou al celor doi ani de ocupaţie. Şi acest tablou trebuie zugrăvit cu orice preţ. Se va cunoaşte astfel regimul de apăsare morală şi de arbitrar la care a fost supusă pătura intelectuală şi regimul de cumplită sleire economică la care a fost supusă întreaga ţară. Se va cunoaşte astfel şi felul cum a primiţi populaţia acest regim: nobila rezistenţă şi pasivitate a marelor mase, precum şi variaţîunile mlădioase ale unora dintre conducătorii fireşti ai spiritului public, în care trăiau instinctele ancestrale ale boierilor noştri ce-şi îndreptau privirile cînd la Petersburg, cînd la Ţarigrad. Opera pe care o aşteptăm de la istoricul acestor doi ani de grea încercare morală va trebui să aibă şi caracterul de purificare... La această operă, d. D. N. Burileanu a adus o pietricică, de care se va ţine seama.

CEI DOI OAMENI AI RĂZBOIULUI

Wilson e omul păcei, care pregăteşte omenirii o epocă idilică de pace şi de înfrăţire. Viitorul ne va arăta dacă omenirea e vrednică de visul umanitar al lui Wilson. Pînă la pace, a trebuit însă războiul împins în ultimele lui consecinţe. Pînă la Wilson, a fost nevoie de cei doi oameni ai războiului: Lloyd George şi Clemenceau. Oameni providenţiali, în care s-au întrupat energia a două nobile rase. Fără dînşii, pacea s-ar fi făcut de mult; o palidă pace de nedreptate şi de compromisuri, care n-ar fi legitimat enormele jertfe de sînge şi de bani ale întregei omeniri civilizate.

În Lloyd George trăieşte spiritul dominator şi energic al lui Pitt. E cel dintîi *om al războiului* care a reuşit să facă dintr-o ţară nepregătită pentru războiul pe uscat o mare forţă militară. Despre începuturile modeste ale acestui celt s-au scris nenumărate pagini: despre elocinţa lui sarcastică şi iluminată, despre tonul lui mesianic, despre ascendentul talentului său profetic asupra mulţimii.

Sunt zece ani de atunci de cînd, într-o vacanţă de Paşti, îl vedeam zilnic la Dieppe, primblîndu-se singur pe plaja pustie a mării, în bătaia vîntului ce-i flutura pletele blonde. Nu era încă *omul războiului,* dar era *omul revoluţiei.* Pornise lupta împotriva lorzilor şi-i doborîse. Proletariatul îşi pusese toate speranţele in democratismul lui. Visa pacea cu aceeaşi neînfrîntă energie cu care avea să realizeze apoi războiul. Căci Lloyd George e înainte de toate omul realizării. Şi pentru a duce războiul la pacea victorioasă de acum nu a pregetat să se pună în capul partidului lorzilor, cînd a văzut că o parte din liberali şi muncitori se lăsau ademeniţi de o pace prematură.

Pentru noi românii, figura masivă, energică şi felină a bătrînului Clemenceau e mult mai cunoscută. L-am auzit cu toţii în

vreunul din discursurile lui incisive, hăcuite şi punctate cu *mii* •cări energice. Spirit latin fără lirism, pasionat însă, nedrept pasionat, luminos şi muşcător. De cincizeci de ani stă pe scena j liticâ a Franței, de la scurtul primariat al Montmartrului din tiu pul Comunei şi pînă la apoteoza zilelor de azi. Ani de luptă, de mină şi de_ întunerec, de succese şi de ingratitudine a sufragiuhj universal. învingător şi învins, rival temut şi nedrept, polemist îr verşunat şi violent, încăpățînat, tenace, cu resursa vorbirei şi i condeiului, a aşteptat 60 de ani pînă i-a venit rîndul să ia răspunJ derea puterei şi a avut suprema fericire de a vedea la adînci bâ-J trîneţe biruința Franței.

Venirea la putere a lui Clemenceau era suprema încercară' a Franței ce voia să învingă. Situația s-a şi schimbat dintr-o datăj flătrînul luptător a ştiut să-şi impună energia lui sălbatică. J« fais la guerre — cu astfel de cuvinte şi-a început guvernarea. S-a ținut de cuvînt. A sfîrsit cu bine războiul.

LINIA ŞIRETULUI

Ca printr-o veche consfințire istorică, războiul ne-a curmat țarai in două prin linia Şiretului, la care nu se gîndise nimeni înainte Fortificațiile de la Nămoloasa—Galați trecuseră de mult în galeria curiozităților strategice. Războiul le-a dat totuşi o ciudată realitate inversă: în loc să ne apere dinspre nord, au trebuit să ne apere din sud...

Ne urmăreşte, desigur, o fatalitate istorică. Şase veacuri această ciudată linie imaginară, care nu are nici o realitate geografică, a rupt trupul neamului nostru de dincoace de Carpați în două frînturi tragice... Un searbăd pîrîu ne-a curmat cu un brîu secular. Aceeaşi fatalitate, acum salutară, şi în războiul de ieri.. Ca prin farmec, toată suflarea combatantă a țării s-a retras îndărătul aceleiaşi linii imaginare. Ne-am găsit iarăşi despărțiți în două,, sub privirea rapace a celor doi vulturi. Păream destinați să cădem; sub gheara vecinilor hrăpăreți. Ceea ce nu putuseră face veacuri" de cotropire şi de încălecare a atîtor neamuri barbare, era să se-înfăptuiască în doi ani de război, ce ne retezaseră salutar prin: acelaşi fir subțire al liniei Şiretului.

Şi totuşi linia Şiretului a rezistat.

Minunea de la Marna s-a întîmplat şi la noi. La început,, nu prin puterile noastre sleite de dezastrul retragerei; dar mai pe urmă,, printr-o refacere, care poate fi privită, în adevăr, ca un miracol... Minunea noastră s-a întîmplat la Şiret. Şi niciodată nu cred ca sufletele româneşti să fi fost mai tragic legate de o linie bizară de sate şi pîraie ca ceea ce pornea din josul Galaților pentru a se ridica pe deasupra Focşanilor, Odobeştilor şi a Sovejeu Luni de zile am stat cu ochii pironiți pe harta războiului. Ce destin ne fixase-

încă o dată de această linie a Şiretului? Sunt puteri oarbe ce pla nează, implacabil, deasupra noastră... Duşmanul se apropij nestînjenit. Ai fi crezut că întreaga ţară se va prăbuşi sub lovitur lui. Şi, deodată, această oprire neaşteptată în faţa unui zid, care nimic nu te făcea să-1 crezi de netrecut.

Iată cum linia Şiretului a venit să răzbune veacurile de despărj ţire arbitrară. Ne-a despărţit de data aceasta de duşman. Jur tate din ţară a căzut; fiinţa legală a ţării a rămas însă sic dincolo de malul ridicat al rîului... Hula trecutului se întoarc *în* slavă. Din funia ce gîtuie, a devenit brîul de foc şi de aur puncte de infern şi de glorie, sate cuprinse în vîlvătaia incendiile şi a slavei, pîraie înroşite şi imensul rug al Mărăşeştilor, pe ca neamul românesc, recules din prima zguduire a războiului, înălţat ca pe un *ex-voto* al aspiraţiilor lui; salbă de pietre, scăpa rînd deodată în irizarea obuzelor; calvar al idealului naţionalj cale lactee a faptelor noastre eroice... Iată linia Şiretului.. trebuie s-o uităm niciodată. De aceea să se facă tot ce se poate fac pentru a se fixa prin monumente, prin conservare de ruine, comemorări această linie hotărîtoare de puncte luminoase.

RĂZBOIUL GENERATOR DE LITERATURĂ

Lîngă trupul încă viu şi cald al războiului s-au strîns la consult toţi doctorii literari... Din punctul de vedere ideologic şi umanitar, războiul a fost o primejdie, declară cei mai mulţi. A înjosit pe oameni, aţîţîndu-i pe unii împotriva altora. Cugetătorii cei mai senini s-au scoborît în arena instinctelor de rasă. De ar fi trăit însuşi blîndul Tolstoi, ar fi propovăduit noua biblie a urei. Războiul a ucis partea cea mai bună din om: umanitatea. în schimb, n-a creat nimic. Literatura de război e slabă. Din această dezlănţuire uriaşe de pasiuni n-a ieşit o singură operă în adevăr mare. Nu ne-am ales decît cu opere de exaltare a sentimentului patriotic sau cu reproducerea fidelă a unor scene de război, pururi aceleaşi. Din tot ce s-a scris pînă acum, n-a ţîşnit încă seînteia pe care au aşteptat-o zadarnic atîţia. Şi nici nu va ţîşni.

Mai mult. E de datoria noastră să reparăm ruinele războiului, închizîndu-i rănile. Să ştergem urmele adinei ale flagelului ce a pustiit cugetarea omenirii timp de patru ani. Să restaurăm lumea nouă pe temeliile umanitare. Să uităm că a fost război, înălţînd din nou prestigiul idealului şi al înfrăţirii neamurilor. Literatura de război e o revenire la instinctele primare. Din punctul de vedere omenesc, e o scădere morală; din punctul de vedere artistic, a dovedit o inferioritate ce nu se poate tăgădui. Războiul nu e generator nici de frumos etic, nici de frumos estetic...

Neintrînd în cadrele unei cronici literare, nu mă voi ocupa de frumuseţea şi justificarea morală a războiului. Ajunge a-1 recunoaşte ca pe un fapt din care izvorăsc cele mai mari prefaceri sociale. Din principiu nu este deci de admis că nu poate şi nu trebuie să devină şi un obiect literar. Cei ce-1 judecă din literatura

de pînă acum se grăbesc în judecata lor. Adevărata literatură a războiului nu numai că nu va înceta; ea va începe de abia acum.

Cu încheierea războiului, s-a încheiat numai prima fază a literaturii de război, care are şi cele mai puţin legături cu arțari literatura de acţiune naţională, cu un caracter mai mult retoric; literatura de discursuri răsunătoare; literatura de cîntece patriotice, literatura de ură şi de îmbărbătare, literatura ce tindea spre finalitatea acţiunei... Privită din punctul de vedere al artei, o literatură, fireşte, inferioară.

Războiul a încetat; cu dînsul va dispărea şi această literatură tendenţioasă. Pornită dintr-o necesitate, nu se va prelungi peste limitele acestei necesităţi. Nevoia de acţiune pe care o simt unii artişti se va îndrepta spre alte ţinte. Principiile wilsoniene le-ar putea lua locul. E o presupunere pe care o facem. Nu stabilim însă nici un determinism. Căile viitorului rămîn totdeauna obscure. E cu putinţă să avem deci o literatură umanitară şi pacifică. E' chiar în orînduirea lucrurilor, în ondulaţia universală, oricărei acţiuni e firesc să-i urmeze o reacţiune. [...] Timpul numai stabileşte echilibrul tendinţelor violent contradictorii, topind excesele. Literaturii de ură s-ar putea să-i urmeze literatura de dragoste. O astfel de literatură e în funcţiune de împrejurări. Luînd culoarea vremei, este deci o artă caducă.

Războiul este înainte de toate unul din cele mai însemnate izvoare de inspiraţie epică. Este deci în cel mai larg înţeles un generator de frumos estetic. Literatura universală îi datoreşte unele din cele mai frumoase pagini. Ce este *Iliada* decît o literatură de război? Ce sunt poemele indiene decît exponentul literar al penetraţiunii arice înspre sudul Indiei şi al luptelor seculare dintre rasa învinsă şi cea învingătoare? Toate epopeele antice şi moderne trăiesc din războaie. Iar în timpurile de azi, de la *Război şi pace*, al lui Tolstoi pînă la literatura eroică a lui Sienkiewicz, sau pînă la *La debacle* a lui Zola, romanul de război face o parte integrantă şi glorioasă din literatura universală.

N-am intrat încă în această fază epică a războiului. Literatura de pînă acum, chiar cînd vrea să fie epică, e mai mult retorică sau lirică. E prea aproape de noi. Vedem mărit şi înmulţit. Scriem sub impresia încă violentă a faptelor; nu ne putem lepăda de prejudecăţi. Fixăm momentele prin prisma urei sau a iubirii.

Pentru o privire obiectivă ne trebuie o perspectivă. Vor trece ani pînă ce lucrurile vor lua adevăratele lor proporţii, devenind senin contemplabile. Numai atunci războiul va ajunge generator de literatură epică.

Departe de a crede deci că literatura de război va înceta, ea nici n-a început. Abia peste cîţiva ani războiul va deveni fecund. O imensă literatură de război se va ridica în întreaga lume civilizată. Şi dacă nu vom avea şi noi *Iliada* noastră, vom avea, desigur, opere de artă în care epopeea celor doi [ani] de luptă va fi fixată sub trăsăturile eternităţii.

ANUL AL DOILEA

Intrăm în anul al doilea al publicației noastre. Nu intrăm însă cum am fi voit. Speram că într-un an condițiile care fac posibilă o revistă în genul *Lecturii pentru toți* se vor fi îmbunătățit. Nu ne închipuiam că dezastrele războiului vor fi atît de tenace. Au însă o viață lungă și intensă. Se acumulează chiar. în pragul acestui an ne aflăm deci în fața unor greutăți tehnice și mai mari. Hîrtia, culesul și mai ales clișeele s-au scumpit în chip nebănuit. Asistăm la asasinarea cugetării tipărite. în curînd orice publicație culturală va deveni imposibilă. Vor rămîne numai ziarele, care și așa absorb aproape total atenția cititorilor.

Din cauza greutăților menționate, am făcut o ușoară urcare în costul revistei. Ținem să spunem însă cititorilor că această urcare e destul de mică față de creșterea cheltuielilor — și că facem deci o jertfă luptînd cu împrejurări atît de vitrege pentru cultură.

La toate greutățile care s-au sporit chiar de cînd am scris aceste • rînduri — costul hîrtiei s-a îndoit brusc — s-a mai adăugat și conflictul dintre patroni și lucrători. Oricît de discutabile ar fi motivele acestui conflict, rezultatul e indiscutabil. Timp de o lună s-a suspendat viața culturală a capitalei. N-a putut ieși nici *Lectura pentru toți.* întîrziați prin atîtea obstacole mari sau mărunte, am mai adăugat fără voia noastră încă o lună de întîrziere. Pentru o revistă care și-a propus să fie în cadrele actualității, paguba este aproape ireparabilă. Ne luăm totuși curajul de a face față și acestei adversități.

APE SUBTERANE

Sunt cîmpii a căror margine se îmbină cu linia îndepărtată şi ştearsă a orizontului. Cîmpii de ierburi îngălbenite şi de miragii, sub arşiţa neistovită a soarelui; cîmpii lipsite de binecuvîntarea roadelor; cîmpii lipsite de binefacerea apelor care zămisleşte viaţa; cîmpii pe care le ocolesc dobitoacele pămîntului şi păsările cerului...

Şi iată că sfredelul sondei scobeşte argila arsă, scoborindu-se pînă în adîncurile virgine. Deodată, zvînceşte în aerul dogorit cea dîntîi şuviţă de apă ce se revarsă sonoră peste tristeţea cîmpiei sterpe, cel dintîi sol al vieţii ce gîlgîie în măruntaiele pămîntului. Sub jalea nerodnică a suprafeţii, se rostogoleau astfel şuvoaiele apelor subterane, pe care sonda dibace le aruncă acum voioase sub razele soarelui. Cu ele vine şi verdeaţa holdelor, vine belşugul roadelor, vine viaţa...

*

De cîte ori mă gîndesc la literatura noastră dramatică, îmi răsare în minte icoana cîmpiei arse de soare, tristă şi stearpă. Puţină vegetaţie îngălbenită: încolo, argilă calcinată.

S-ar crede că menirea Teatrului Naţional e de a juca cele din urmă succese ale teatrelor pariziene. Pentru aceasta au muncit Văcăreştii, Cîmpinenii şi Eliazii în anii grei ai renaşterei naţionale, cînd au pus temeliile „Societăţii Filarmonice": pentru transplantarea teatrului străin pe scena noastră naţională, întreţinută cu banul public...

Şi totuşi, sub bulgării pămîntului înţelenit şi ars de soare, In măruntaiele virgine, sunt şuvoaie de apă vie şi fecundă, ce gîlgîie, aşteptînd numai sonda dibace pentru a se revărsa voioase la lumina unei rampe obişnuite mai mult cu traduceri.

Literatura noastră dramatică nu e atît de sterilă după cum s-ar părea. In adîncuri este muncă şi viaţă. Se lucrează tăcut şi obscur. Sunt tineri ce-şi irosesc nopţile albe în cadenţa Camenelor alterate. Rasa noastră e înzestrată cu spirit de observaţie satirică şi cu simţămîntul dialogului. Trecuţi prin viaţa şi cultura Parisului, mai toţi scriitorii noştri se îndreaptă de timpuriu spre teatru ca spre forma de artă cea mai modernă şi mai vie prin care se poate ajunge la sufletul maselor. E de necrezut cită literatură dramatică zace în cartoanele necercetate ale Teatrului Naţional. Aşteaptă sfredelirea sondei inteligente, ca să-i dea viaţa scenei.

3

O astfel de sondă ne-a dat zilele acestea bucuria *Jocului apelor a* d-lui Alfred Moşoiu.

Stîngace uneori ca teatru, plutind pe alocuri între real şi ireal, între viaţă şi convenţional poetic, între poezie adevărată şi subtilitate, lucrarea dramatică a d-lui Alfred Moşoiu e o lucrare de deosebit merit literar şi chiar teatral. Fără puterea definitivă de a ne sugera situaţii excepţionale, drama tînărului poet dovedeşte o matură stăpînire a dialogului viu, subtil, rafinat pînă la preţiozitate; un meşteşug de a clădi scenele fine, uşoare, bine închegate, cu odihna necesară a figurilor secundare ce-i înveselesc şi atmosferizează o piesă de teatru, din care se desprinde totuşi energip conturul dramei adevărate. Şi mai ales se răspîndeşte dintr-însa o mireasmă de poezie şi de scris cu adevărat literar, ce prelungesc *Poezia depărtării* a d-lui Duiliu Zamfirescu într-o lucrare cu mai mult simţ dramatic, fără a ne da însă opera definitivă a teatrului poetic, în care se unesc două formule de artă adese contradictorii. De la tinereţea poetului aşteptăm piese şi mai mature, mai ales în ceea ce priveşte observaţia vieţii şi ştiinţa posibilităţilor în teatru. Ce a fost mai greu s-a făcut însă: d. Alfred Moşoiu a fost dat notorietăţii. Nu mai are nevoie de o întîmplare norocoasă pentru a-i deschide drumul scenei şi al vieţii teatrale.

Cazul d-lui Moşoiu e poate mai rar. Nu este însă unic. Deşi nu am căderea de a „sonda" cartoanele Teatrului Naţional, cunosc un altul. E cazul d-lui Condora.

Despre piesa acestui actor, *Noi oamenii,* am scris un articol în *Flacăra* atunci cînd credeam că d. Condora s-a pierdut în dezastrul de la Turtucaia. Autorul s-a întors totuşi din captivitatea bulgărească, bolnav şi incapabil de orice activitate. Şi deşi piesa lui are două rapoarte foarte elogioase, e încă una din acele ape subterane care aşteaptă dezrobirea sondei binefăcătoare, pentru a se revărsa voioasă la viaţă, dîndu-le la lumină un nou talent dramatic şi o nouă dovadă de vitalitate a rasei.

Aştept de la d. Rădulescu-Motru această dezrobire...

MIŞCAREA LITERARĂ

în mica bibliotecă a „Scriitorilor moderni", au apărut *Mărgă-i ritarele negre* ale d-lui Alexandru Teodor Stamatiad, în care găsimj cele două note ce se zbat în poezia de pînă acum a acestui poet.

Mai întîi, o iubire furtunoasă. D. Stamatiad e poetul pasiuneil şi al violenţei pasionale. în epoca dulceagă a unei iubiri sentimen-i tale şi nuanţate, d. Stamatiad e unul din rarii poeţi ce mai scotj strigătul sălbatic al posesiunei:

„A mea ai fost, întreagă, din tălpi şi pînă-n creştet". Iubirea| pentru dînsul e o luptă aprigă, în care sunt „învingători" şi „în-j vinşi", „triumfuri" şi „dezastre", e o încordare de muşchi şi de| energii cu totul neobişnuită într-un veac moleşit şi rafinat.

în afară de această notă de iubire păgînă, de un naturalism! uneori brutal, pe care am găsit-o şi în *Din trîmbiţe de aur* şi care-ij făcea originalitatea de pînă acum, se mai strecoară în *Mărgăritare negre* (de ce obiceiul titlurilor pretenţioase ?) şi o notă de tris^ tete de toamnă, de oboseală şi de regret al unei tinereţe pierdute.! Poetul are 30 de ani. Aiurea, la această vîrstă, talentele abia seî încheagă. La noi, ele încep să se învăluie de umbrele amurgului,f vorbind de viaţă cu melancolia lucrurilor irosite...

[„DACIA"]

Dacia este titlul noului ziar ce apare sub direcţia d-lor Al. Vlahuţă şi I. Al. Brătescu-Voineşti. Apariţie binevenită şi dorită de mult. Se aştepta un ziar cu tendinţe curat culturale, îmbrăţişînd problemele politice numai din punctul de vedere al interesului general. Noile perspective ce se deschid neamului nostru impuneau chiar un organ de solidaritate naţională. Scrisul nostru se va adresa de azi înainte unui popor de 15 milioane, pe care-1 despart veacuri de înrîuriri culturale streine. E necesar deci ca scriitorii să lucreze mult pentru unificarea lor sufletească, punerea problemelor de interes comun sub lumina superioară a neamului.

Prin numele directorilor ei, cît şi prin program, *Dacia* intră în linia ziarelor culturale ce vor să literarizeze ziaristica, împlinind o nevoie atît de simţită. Acum vreo 18 ani s-a încercat *România jună,* prin condeie mai ales ardeleneşti, punînd viguros problema naţională, cu spirit tăios de polemică. Publicul nefiind pregătit, ziarul a trebuit să dispară. Mai fecundă a fost *România,* din Iaşi, organul Marelui Cartier General. Avînd oarecum monopolul tuturor ştirilor şi fiind redactată de cîţiva tineri de talent, *România* a satisfăcut o mare necesitate sufletească a frontului şi a celor dindărătul lui, deşi nu se poate şti cît va reţine istoria literară din literatura războinică a acestui ziar. Dar ce va reţine oare istoria din întreaga literatură de război ? E o întrebare pe care nu o vom dezlega-o noi.

Nădăjduim că *Dacia* va lărgi mai mult succesul *României,* potrivit împrejurărilor noi la care ne-a chemat destinul. Mai ales de se va convinge că dacă se întîmplă rar ca un ziarist să fie şi literat, nu totdeauna un literat e cu necesitate şi ziarist. Mai e nevoie şi de temperament, şi de un puternic simţ al actualităţii Şi al realităţilor. I-l dorim cît mai viguros. Ziaristica cere o atitudine virilă în faţa evenimentelor.

MIŞCAREA TEATRALĂ
[„JOCUL APELOR" DE ALFRED MOŞOIU]

Lectura pentru toţi îşi propune să urmărească mişcarea noastt dramatică. Avem două teatre: Teatrul Naţional, cu menirea a stabili un repertoriu naţional şi încuraja literatura noastră d matică; şi Teatrul Bulandra, care şi-a pus scopul legitim şi frumc de a ne da un repertoriu ales din literatura dramatică străir Amîndouă teatrele par a-şi fi înţeles menirea. Teatrul Naţional] cu toate greutăţile în care se zbate, se deschide bucuros arte' româneşti. Teatrul Bulandra ştie să-şi aleagă bine piesele dintr-i imensă bibliotecă teatrală, după cum ştie şi monta şi juca.

Le vom urmări pe amîndouă cu simpatie în sforţările ce vo| face pentru arta dramatică.

La Teatrul Naţional se pătrunde greu. Aleele sunt păzit de cei cu trecere. Se ajunge mai lesne prin relaţii sociale sau prii prestigiul unui trecut încercat. E o mare bucurie cînd se strecoar la lumina rampei vreun tînăr talent, ce se prezintă publicului nu mai pe temeiul operei lui.

Jocul apelor al d-lui Alfred Moşoiu, din acest punct de vedere,' ca şi din celelalte, este binevenit. Pentru unii e o adevărată revelat ţie: un nou talent. Situaţia psihologică a piesei d-lui Moşoiu este totuşi din cele ce se primesc uşor. O femeie ce-şi iubeşte băr*1 batul, dar care se simte umilită de stăruitoarea lui gelozie, nu-şi'! poate părăsi casa şi fericirea pentru un tînăr pe care nu-l iubeşteij şi căruia nici nu-i cedează. O astfel de situaţie e excepţională. Pentru a o putea primi ca posibilă, i-ar fi trebuit dramaturgului! o putere de convingere pe care nu o are încă. Lăsînd însă la o parte^ acest punct de plecare psihologic, drama d-lui Alfred Moşoiu* e o fină operă de artă, scrisă într-o limbă subtilă şi preţioasă, cu' \ un dialog vioi şi spiritual, cu o poezie tinerească, cu o vădită? căutare a simbolului, care-i dau o valoare literară şi prevestesc o strălucită carieră... Şi totuşi, piesa d-lui Moşoiu nu a reuşit, pupă cîteva reprezentaţii, şi-a frînt aripa. Cu toată tăietura ei pariziană, cu tot „agreabilul" ce se amestecă în conflict, publicul n-a mai urmărit-o. E mai întîi vina interpretării, de o insuficienţă jignitoare în unele elemente. Tinerii trebuiesc altfel sprijiniţi. Neavînd prestigiul unui trecut, ei trebuie să cucerească o cetate bine apărată: indiferenţa publicului. Li se cuvine deci şi mai mult o interpretare desăvîrşită... Apoi, mai e şi acel *imponderabil* care hotăreşte succesul unei piese de teatru, scăpînd totuşi criticului... E o atmosferă ce se face în jurul ei, pe nesimţite şi fără controlul criticei... Unii se măgulesc că ar putea înrîuri opinia publică prin presă. Zădărnicie! Opinia nu se înmlădie după ziare. Ea suferă întipărirea obscură a unei atmosferi, ce iese de sub analiza noastră. Această critică subconştientă a mulţimii a condamnat drama d-lui Moşoiu; criticei conştiente nu-i rămîne decît să se închine, cu toate rezervele mintale, asupra valorii părerilor mulţimii.

fKIMON LOGHI]

întreaga lună noiembrie a fost deschisă în Palatul Ateneului] expoziţia pictorului Kimon Loghi. Cea mai bună şi cea mai com-] plectă de pînă acum a acestui poet al penelului. Căci d. Kimonl Loghi este înainte de toate un poet romantic al artei sale. Natural e numai un punct de plecare pentru viziunea lui boclinianâ, carel o transfigurează, idealizînd-o. Iată pentru ce vom găsi în operal/ d-lui Kimon Loghi parcuri cu frunzele galbene de toamnă, f în fundul cărora apare silueta graţioasă a nimfelor şi a hamadria-delor, sanctuare troienite de flori, colţuri de natură florentinâi cu umbra masivă şi opacă a chiparoşilor, temple cu treptele mîrM cate de frunze ruginii, lacuri cu ochiul verde al apelor stătute'J înconjurat de coruri graţioase de sirene, trunchiuri de coloană pe care se răsuceşte iedera, cetăţi ruinate prin care suflă poezia toamnei. E o viziune poetică a unei naturi antice, care la v poate fi simplu decor convenţional de teatru, iar la alţii se ridică| pînă la valoarea unei transpuneri de artă. Cu toată inoportuni-tatea unora din nimfele lui, d. Kimon Loghi e printre aceştia dinj urmă: opera lui ne evocă o natură vetustă şi păgînă văzută prinf imaginaţia unui poet romantic.

CEI CE LIPSESC.

îngerul morţii a suflat deasupra noastră doi ani. Au murit mulţi. într-un fel am murit cu toţii în cele mai bune părţi ale sufletului: am murit cu fiecare înfrîngere, cu fiecare pas al retragerii noastre, în toate dezastrele îngrămădite ale celor doi ani tragici, am murit prin toate rănile deschise ale ţării mutilate, prin toţi prietenii seceraţi de urgia războiului.

A pleca e a muri puţin... Plecînd, am murit prin tot ce am lăsat aici şi prin tot ce nu am mai găsit după doi ani de lipsă.

Suntem după sfărîmarea corăbiei pe întinsul mării. Cei scă-paţi pe stîncă primitoare se numără pentru a măsura imensitatea golului celor ce nu mai sunt. E firesc deci să ne numărăm şi noi.

La începutul războiului, în înfrigurarea primelor dezastre, a dispărut personalitatea robustă a lui Constantin Radovici. Cu el a dispărut interpretul ideal al eroilor lui Bernstein, al eroilor masivi şi violenţi, pasionaţi şi voluntari, plebei necioplîţi, în care aşteaptă totuşi scînteia incendiilor distrugătoare, sau aristocraţi ruinaţi, în care se trezeşte cîteodată flacăra marilor pasiuni cotropitoare. Pe Samsonul timpurilor moderne de supremaţie a voinţei 1-a creat Radovici în accente neuitate, după cum crease odinioară pe „Docentul" elementar şi răzvrătit şi alţi eroi ai energiei stîngace şi neînfrînte. Uneori, ca în Amos Bujorescu al lui Caton Theodorian, energia lui Radovici a ştiut să se moaie în bunătate şi îngerească blîndeţe, în gingaşă naivitate de copil... în fond, acelaşi caracter primitiv, sub cele două înfăţişări: a forţei şi a slăbiciunii.

în pribegia laşului, a dispărut şi Ion Niculescu, creatorul lui Caţavencu, al unui Caţavencu „bonhomme" şi viclean, şi al atîtor eroi de două ori pîntecoşi, trupeşte şi sufleteşte, cu un glas de strigător adevăr ieşit totuşi din adîncuri perfide, pe care natura le-a ascuns sub aparenţa sincerităţii.

Falsa bunătate, cordialitate şi naivitate a oamenilor graşi j a fost redată de Ion Niculescu în chip magistral.

Războiul a îndepărtat de pe scenă şi pe d-ra Tina Barbu.

în orăşelul din Moldova în care mi-am petrecut cea mai mare j parte din pribegie zăream adesea pe d-ra Tina Barbu printre j zăbrelele gardului unei grădini bătrîne.

Erau zilele tragice, în care linia de foc a frontului galiţian se|| apropia de Moldova noastră. în frumuseţea încremenită a zilelofi . de iunie, urmăream cu înfrigurare veştile şi zvonurile. Cel di$| urmă „tovarăş" ni se părea că ţine cheia tainei ce ne învăluia.} Aeroplanele începuse să ne cerceteze la ceasuri anumite. Spre j seară, în liniştea cuceritoare a naturei ce se pregăteşte de odihnă^l începeau să se audă tunurile dinspre Cîmpulung şi Gura Humo-f rului. *

La ora comunicatului, cînd mă îndreptam spre poştă, pe uliţele j vetuste şi pline de flori ale patriarhalului orăşel, zăream pe aleele] gradinei silueta măruntă a d-rei Tina Barbu. ti

Cu acest decor aproape rustic graţia artistei se unea într-o *ar$]* monie intimă. Singură, s-a lăsat troienită de uitare. Două primăverii de nădejde şi două veri de disperare, pe cînd mă duceam cu speranţa unui comunicat mai bun sau mă întorceam zdrobit sub greutatea unei nenorociri neaşteptate, silueta artistei s-a desprins" zilnic în bătrîna grădină cu aleile mîncate de verdeaţă şi *cit* băncile putrede de vreme...

Duceam cu mine vestea zilei şi nu m-ain oprit totuşi niciodată] ca să i-o împărtăşesc. I-am respectat taina. N-am vrut să *6* smulg din decorul de uitare al patriarhalului oraş, în care numai j bubuitul înăbuşit al tunului îndepărtat punea o notă de realitate?' tragică.

Credeam însă că această uitare e numai un episod de războij Nu-mi închipuiam că artista va împinge discreţia pînă la uitare! totală. D-ra Tina Barbu s-a retras totuşi din teatru.

Seara trecută, la *Jocul apelor.* în rolul unei tinere fete naufragiate, jucat, de altfel, de o tînără artistă ce făgăduieşte, m-am gîndit, deodată, la d-ra Tina Barbu.

Un rol pe care nu-1 poţi vedea decît prin jocul ei patetic, p-ra Tina Barbu ne-a dat cea mai puternică expresie a revoltei femenine împotriva tiraniei sociale sau conjugale, cea mai nobilă expresie a durerei înfrînte, a pasiunei înăbuşite. în glasul ei surd, vuiau puterile vulcanice ale unui suflet chinuit şi revoltat. D-ra Tina Barbu era corespondenţa femenină a d-lui Ion Manolescu, celalt ciclop încătuşat, ce se munceşte din greu pentru a scoate la lumină aurul unei pasiuni adevărate şi tragice.

Talentul d-rei Tina Barbu, sombru şi aspru, a însufleţit lungul şirag al fecioarelor cuminţi, ce-şi păstrează untdelemnul din candelă pentru un mire ce nu mai vine, al tinerelor femei cu sufletul zdrobit; talentul d-rei Tina Barbu a însufleţit *Brînduşa, Zile de sărbătoare, Căminul, Străina, Strada Sender, Voichiţa* şi ar fi putut însufleţi şi *Păpuşele* şi *Jocul apelor...* în mod voluntar, şi-a întrerupt însă evoluţia.

Silueta fină din grădina bătrînă a orăşelului moldovenesc a despărut prin aleele mîncate de iarbă, făcînd o cotitură ce duce spre casa ocrotitoare a fericirei pămînteşti. Şi cine ar avea dreptul să nu se închine îndurerat dinaintea acestei hotărîri?

FIORUL

O operă de artă nu se judecă prin emoţia ce trezeşte, ci pr Căldura acestei emoţii.

Trece un regiment cu drapelul ciuruit de gloanţe în lupt glorioase. în fruntea lui, muzica militară cîntă un marş oarecar*' Muzică banală. Şi totuşi, deodată, te simţi cuprins de un fio sfînt: o emoţie pe care n-ai simţit-o ascultînd simfonia cea ma subtilă. în această emoţie se amestecă însă lucruri în afară c* artă: dragostea de patrie. Marşul militar nu e mai presus de muzic lui Beethoven sau Wagner. Dimpotrivă, şi cu mult dimpotrivă Calitatea emoţiunei e alta. De o parte, o emoţiune artistică, ţ de alta, o emoţiune patriotică, neraţionată poate, dar cea ma adîncă şi zguduitoare din cîte cunoaştem...

în poezie tot aşa. Sonetele lui Eminescu sau cîntecele lu Veflaine trezesc un ecou rafinat şi în surdină. Trebuie să stai ÎL intimitatea lor netulburată. Rostite în mulţime, se pierd fără răsu-Ş net, ca o muzică şoptită în imensitatea unei catedrale. O poezie patriotică, largă şi cu adjectivul zgomotos, ridică, dimpotrivă, sal în picioare. Tunete de aplauze. Entuziasmul nu merge însă cătr poezie.

Emoţia nu e artistică, ci patriotică. Nu arta ne mişcă şi noi cucereşte, ci sentimentul patriotic pe care 1-a provocat. Poet" să nu se înşele. Nu versurile cele mai aplaudate sunt şi cele mi.. bune. Aş putea zice chiar dimpotrivă. într-un poem patriotic asupra Mărăşeştilor, m-am oprit asupra versului:

... îi lua-n baionetă pe şoacăţi cum iei un purcel în frigare.

M-a izbit vulgaritatea cuvîntului şi a imaginei. Atunci p< mi-a răspuns: „Şi totuşi aici a izbucnit cel dintîi ropot de aplauz susţinute".

Cu putinţă. Cu siguranţă chiar. Aplauzele mulţimei sunt dovada vulgarităţii: numai o imagine de o crudă plasticitate poate trezi entuziasmul mulţimii, fie ea cît de aleasă.

în teatru, o piesă nu trebuie judecată după lacrimile pe care le stoarce din ochii publicului. Am ajunge astfel la supremaţia marşurilor militare în muzică şi a melodramei în teatru. Mulţi ochi s-au secătuit, desigur, de lacrimi la cele *Două orfeline,* de a putut d. Alfred Moşoiu imagina în una din nuvelele lui pe acel erou care plînge zile întregi la amintirea lor. Multe lacrimi s-au scurs la atîtea melodrame celebre, şi totuşi arta n-a cîştigat nimic. Nu ochii şterşi în grabă şi smîcîirea nasurilor dau valoarea unor piese de teatru. Melodrama nu ne zguduie printr-o emoţie de artă; ea nu voieşte să ne trezească decît mila. Pe această cale ajunge la fibrele cele mai adinei ale inimii. Pentru a fi înduioşaţi nu mai e nevoie însă de artă. O nenorocire văzută în uliţă ne trezeşte o emoţie de aceeaşi calitate. Melodrama transpune tocmai pe scenă situaţii de aşa natură, încît mila şi înduioşarea să iasă din simpla lor prezentare. Găsirea unui copil pierdut după zeci de ani e, de pildă, o situaţie melodramatică, pentru că nu mai are nevoia artei ca să ne înduioşeze. Ajunge să fie prezentată pentru ca ochii albaştri ai frumoaselor spectatoare să se tulbure...

La aceasta mă gîndeam ascultînd frumoasa dramă a lui Lavedan: *Pentru patrie!...*

Te cucereşte, te zguduie, te săgetează cu un fior prin tot trupul. Dar stai şi te întrebi: unde se opreşte emoţia patriotică şi unde începe emoţia artistică? întrebarea se pune la toate operele ce caută să răscolească în noi sentimente primare, uşor de aţîţat. Ar fi fost de ajuns pentru ca în amurgul actului întîi să auzim *Marseilleza* îndepărtată a trupelor care trec prin piaţa şcolilor militare, acum cînd *Marseilleza a* făcut ocolul biruitor al lumei, pentru ca să ne simţim cuprinşi de o emoţie care nu ar avea nici o legătură cu piesa lui Lavedan. Ar fi fost de ajuns fîşia tricolorului în care se limitează ideea despre viaţă a colonelului Eulin, pentru a nu mai avea nevoie de o altă literatură ca să ne mişte... Conflictul dintre tată şi fiu în privinţa datoriei către patrie, decretarea mobilizării şi rezolvarea acestui conflict în singurul sens cu

putinţă, atunci cînd se pune în joc însăşi existenţa patriei şi a rasei, sunt situaţii de aşa natură, încît trezesc în noi cele mai violente emoţii prin simpla lor prezentare. Cu atît mai mult cu cît suntem încă sub stăpînirea emoţiei războiului mondial şi a primejdiei prin care a trecut Franţa, noi Şi libertatea lumei.

Nu zic că arta lui Lavedan e mai prejos de situaţii şi de împrejurări. E însă atît de intim legată cu dînsele, încît critica aproape nu o poate distinge spre a putea da Cezarului ceea ce e a Cezarului. E primejdia operelor ce se îndreaptă la patriotismul nostru.

CAZUL SORBUL - EMILE ZOLA

Acum cîţiva ani am arătat tot în paginele acestui ziar că subiectul *Trandafirilor roşii* ai d-lui Zaharia Bârsan este acelaşi cu subiectul *Jertfei,* micul poem în proză a lui D. Anghel din *Oglinda fermecată.* A urmat, fireşte, o ridicare de scuturi-răspunsuri mai dulci sau înţepate ale celor ce nu aveau nici un amestec. S-a dovedit în urmă că aveam dreptate. Cu o deosebire totuşi: Anghel luase subiectul de la d. Bârsan, tratîndu-1 într-o schiţă fugară, înainte ca d. Bârsan să-şi fi isprăvit poemul dramatic. Concluzia: să nu povestim niciodată un subiect înainte de a-l fi tratat noi înşine.

într-o zi, pe cînd polemica îşi urma cursul ei prin *Rampa,* stam de vorbă cu d. Bârsan la o masă de la „Imperial". Un domn bătrîn se apropie de noi, fîlfîind agitat *Universul.* Apoi bătînd cu degetul într-o coloană a ziarului:

— Bună, nene Zahario, nu-ţi mai face inimă rea pentru nimica toată. Ăsta e un maniac, e nebun de balamuc. Ai citit *Universul,* nene Zahario?

— Nu, coane Iancule. Dar de cine e vorba? răspunde Bârsan care se [codi]' totuşi bănuind ceva.

— De Lovinescu, nene Zahario. Acum atacă pe Herz că şi-ar fi furat şi el subiectul! E un maniac al plagiatului. La Suţu!

Universul îmi publicase, într-adevăr, tocmai în acea zi un articol în care dovedeam că subiectul *Paiajenului* e luat din comedia lui Roberto Bracco: *//perfetto amore.* Dovadă care a rămas fără replică din partea d-lui Herz.

Mă înălţai puţin, zicînd:

— Pînă la Suţu, sunt aici. Eu sunt Lovinescu.

Lectură incertă datorită deteriorării paginii de ziar *(n. ed.).*

N-am văzut niciodată o figură mai speriată decît figura conului Iancu — cine o fi fost el. Nu-şi închipuise că autorul articolului din *Rampa* putea sta de vorbă prieteneşte cu autorul *Trandafirilor roşii.* începu să se bîlbîie, mergînd de-a-ndaratelea spre uşe:

— Scuzaţi, vă rog... Nu credeam... N-am voit să zic... Şi pînă ce nu s-a văzut la uşă, cred că nu s-a simţit în siguranţă.

Două concluzii.

Pentru bătrîn: mai multă supraveghere de sine. Să nu vorbeşti prea slobod faţă de necunoscuţi.

Pentru mine, concluzie veche. Resemnare faţă de toate amărăciunile meseriei de critic. Criticînd, eşti privit de mulţime ca invidios sau ca maniac.

Sunt gata să înfrunt asemenea învinuiri şi cu prilejul *Dezertorului* d-lui M. Sorbul. Asupra valorii dramatice a piesei nu mă 1
voi opri aici. Voi cerceta-o în *Lectura pentru toţi.* Deocamdată, voiesc să arăt că tema, sau mai bine zic „situaţia" dramatică a *Dezertorului* este inspirată de un epizod din *La Debacle* a lui Emile Zola. Vreo învinuire? Nu. Este însă una din datoriile criticei de a face şi puţină istorie literară, stabilind legături şi izvoare de inspiraţie...

Situaţia piesei d-lui Sorbul e următoarea:

Un neamţ trăit la Bucureşti, Schwalbe, se întoarce în capitala cucerită ca locotenent prusac şi cu îndeletnicirea specială de spion. Schwalbe iubise odinioară pe o tînără fată din mahalaua Bucureştilor, Aretia, care se măritase însă cu Silvestru Trandafir. Venit în Bucureşti ca învingător, neamţul se instalează în casa lui Silvestru, pe care-1 crede plecat cu armata în retragere. Silvestru dezertase însă pentru a încerca să-şi ia nevasta în Moldova. Intrarea nemţilor în capitală îl surprinsese aci. Schwalbe îşi arată mai întîi vechea lui dragoste platonică pentru Aretia. Zărind o umbră pe la geamuri, în care bănuia prezenţa vreunui dezertor ascuns, el o voieşte numaidecît ca pradă de război. O avea în mînă, ameninţînd-o cu divulgarea tainei. Un fel de şantaj. La momentul potrivit, intră însă în odaie Silvestru, care, după o scenă violentă, înjunghie pe neamţ.

Iată situaţia.

în *La Dibăcie* avem ceva asemănător.

într-un sat trăia un neamţ ce se ocupa, fireşte, cu spionajul. Folosindu-se de o clipă de slăbiciune, Goliath abuzează de Silvina, servitoarea fermei lui Moş Fouchard, avînd şi un copil. Silvina

mi-1 iubea însă; îl ura chiar, nevoind să-1 mai cunoască. în război, Goliath se întoarce în sat ca soldat german şi ca spion. O vede pe Silvina; o imploră. Zadarnic. Silvina nu vrea să-1 mai primească. Atunci află că în casa lui Moş Fouchard se adăpostesc adese franctirorii. Şi, ca şi Schwalbe al d-lui Sorbul, Goliath face şantaj: „îţi jur că-i voi aresta pe toţi, pe Moş Fouchard şi pe ceilalţi, dacă nu mă primeşti în odaie marţea viitoare"... Şi, la întîlnire, Goliath e ucis de franctirorii ascunşi în casa lui Moş Fouchard.

E o asemănare, şi nu una întîmplătoare. O dovadă de amănunt.

După uciderea lui Schwalbe, Silvestru strigă:

„Mamă Casiope! Vino c-un hîrdău de apă fiartă să opărim porcul. Avem de făcut caltaboşi de Crăciun."

Aceeaşi moarte şi expresie şi în *La Debacle.* Sambuc caută un cuţit de bucătărie cu care se tăia slănina, mormăind:

„— Pentru că eşti un porc, am să te înjunghii ca pe un porc".

Aşezîndu-1 apoi deasupra unui hîrdău, ca să nu cadă vreo picătură de sînge, îl înjunghează chiar ca pe un porc.

Tot din aceeaşi pricină vorbeşte d. Sorbul în piesa sa, fără rost, de franctirori. E o reminiscenţă din Zola, în care franctirorii erau în locul lor.

Atît vroiam să arăt. D. Sorbul citeşte. Şi nu face rău. Dar şi eu citesc. Cred că nici eu nu fac rău.

„TOADER NEBUNUL" DE ALFRED MOŞOIU

Toader nebunul e întîiul volum de nuvele al d-lui Alfred Moşoiu. D. Moşoiu ne deprinsese pînă acum cu firicelul inspiraţiei lirice: cizela sonete în gloria seculară a parcului de la Versailles sau în liniştea crepusculară a gradinei Luxemburgului, pe care a evocat-o atît de poetic Corot în fumuriul lui unic. Dintr-o dată, d. Moşoiu ne-a dat *Jocul apelor.* Fibra lirică a poetului a căutat o realizare teatrală; gen hibrid, care cere o mînă dibace pentru a împăca şi topi principii contradictorii. Acum d. Moşoiu ne dă un volum de nuvele realiste, fără nici o urmă de lirism. Nici o pagină poetică aninată dinadins, nici o căutare a adjectivului colorat. Un scris sobru, fără avînt şi uneori fără relief; un contur puţin cam şters; un mers fără nerv. Şi cu toate acestea volumul d-lui Moşoiu dovedeşte un prozator viguros şi o putere de analiză incisivă. Rareori am citit în literatura noastră o analiză sufletească mai amănunţită şi mai îngrijită. Prin micile aruncături de penel stăruitoare, tabloul capătă de la oarecare depărtare o adîncime neaşteptată. D. Moşoiu a făcut operă de psiholog, studiind sufletul unui biet copil de alcoolic, cucerit încetul cu încetul de mania religioasă ce-l împinge la nebunie. Copilăria lui Tudorel sub groaza dascălului alcoolic, încolţirea ideii că trebuie să sufere fără să murmure, ca Isus, stăpînirea de sine progresivă, ucenicia lui de popă, evlavia cu care porneşte la oraş cu icoanele sfinte, fără să le vîndă, din credinţă fanatică, pribegia, internarea într-un ospiciu de nebuni, întoarcerea lui în sat şi tragicul lui sfîrşit sunt treptele psihologice fireşti ale unei nebunii ce invadează o minte degenerată.

Şi nebunia aceasta biruitoare, pe care d. Moşoiu o zugrăveşte prin notaţii laconice, dar îngrămădite, am urmărit-o cu bătaia de inimă cu care am urmărit odinioară nebunia reală a unui prieten

din tinereţe. Un scriitor care putea să devină un nume în literatură: Tudor Cercel. Puţini îşi vor fi aducînd aminte de cele cîteva schiţe şi nuvele publicate în *Sămănătorul.* Un copil de alcoolic şi dînsul, în care se răzbunau greşelile părinţilor, după scrisa Deuteronomului. O minte isteaţă, dar sfioasă, încolţită de ciudata idee a persecuţiei. Nu poate fi nimic mai mişcător decît lupta dintre lumină şi întuneric, dintre o inteligenţă lucidă cu puterile tainice ale nebuniei. Zi cu zi îl vedeam pe bietul Cercel zbătîndu-se în laţurile imaginare ale unei intrigi ce-l ferecau, îmi pica în odaie pe la miezul nopţii, cu privirea pierdută de fugă şi de emoţie în faţa unor duşmani nevăzuţi. Alături, locuia un fost colonel a cărui minte naufragiase cu totul în ideea persecuţiei. Toată noaptea îl auzeam mormăind înjurături împotriva celor ce voiau să-l otrăvească. Nu se mai încredea în nimeni. Nu mai mînca la birt. îşi cumpăra singur de mîncare de la oltenii din stradă şi niciodată de două ori de la acelaşi oltean. Cum bănuia o figură cunoscută, ţipa că vrea să-l otrăvească.

Alături de această nebunie totală şi furioasă, încolţea acum în răstimpuri nebunia mult mai lucidă a prietenului meu, ai cărui ochi deveneau din ce în ce mai sticloşi şi al cărui rîs era tot mai spasmodic... Şi în faţa acestei tragedii crescînde, nici o ajutorare: leacuri, sfaturi, îndemnuri, nimic. Cu braţele încrucişate, ca în faţa unei mări dezlănţuite...

Au urmat apoi toate momentele unei nebunii întrerupte, dar progresive, toate popasurile drumului ce duce la Casa de sănătate a d-rului Suţu. Şi aici, deodată, liniştire şi limpezire de minte. Ce frumoase scrisori mi-a scris bietul Cercel dintre nebuni! îi vedea pe toţi cu ochi prietenoşi şi înţelegători: unul se credea Achile, un altul, împărat, un altul juca pe miliarde; dincolo, în curtea abia despărţită, femeile i se păreau un cor frumos de hamadriade, de nimfe ale copacilor. Citind duiosul episod al Margaretei — atît de poetic — al d-lui Moşoiu mi-am adus aminte cu emoţie de hamadriadele bietului Cercel.

După cîteva luni a ieşit din Casa de sănătate. Era limpede la minte: îşi dădea bine seama de tot ce se întîmplase. Se alesese numai cu o mare sfiiciune şi silă. I se părea că toţi ştiau de nebunia lui. Mî-aduc aminte că o idee îl chinuia: „De cum am intrat în ospiciu, mă văd dus într-o cancelarie. Nu ştiam încă unde mă aflam. Mă întîmpină un bătrîn cu barba albă murdărită de tutun şi cu un tic nervos al gurei: un fel de mozolit fără dinţi. O mutră nesuferită de ovrei. începu să mă descoase de una şi de alta; de

părinți, de ocupații, de amănunte intime. Nu mai puteam; fierbeam. Şi, nu ştiu cum îmi vine, deodată, în iritarea mea, că la *o* întrebare mai piezişă, mă reped la el de-i zvîrl un picior în pîntece, strigîndu-i: «La Palestina, jidane». Bătrînul nu zise nimic. Mă potoli cu vorba bună şi mă puse la regimul bromurii şi al duşurilor. M-am făcut repede sănătos. După cîteva luni, la ieşirea din ospiciu, fui chemat iară la cancelarie, unde mă aştepta bătrînul. Ştiam acum că e doctorul Suțu... începu iar să mă descoase părinteşte. îi răspunsei cum se cuvine. Cînd, la urmă, în loc să-mi întindă mîna de rămas-bun, îmi trase două palme de văzui stele verzi. Nu i-am răspuns nimic, şi am plecat."

Şi apoi bietul Cercel se întreba dînd din cap: „E oare răzbunare pentru piciorul din pîntece, ori numai o piatră de încercare ca să vadă starea nervozității mele?"

Fireşte că era numai o piatră de încercare...

Toader nebunul al d-lui Moşoiu mi-a trezit în suflet ecoul unor vechi şi dureroase amintiri, ce mă înduioşează de ori cîte ori le răscolesc...

în volumul său de nuvele, d. Moşoiu a dovedit în chip neaşteptat mai multă putere decît grație şi poezie. Va fi un romancier psiholog cu atît mai variat şi mai complex, cu cît îşi va lărgi observația lui asupra unor oameni ceva mai feluriți, căci şi celelalte nuvele se limitează în cercul îngust al monomaniilor.

MEDIOCRITATEA OBLIGATORIE

Noul director general al teatrelor a rostit cîteva cuvinte limfnare controversate. „Teatrul Național va juca piese româneşti chiar de n-ar răspunde cerințelor artei. Puțin sau nimic din ce se scrie la noi e bun. Teatrul Național trebuie să încurajeze acest puțin sau acest nimic." în fața unei astfel de teorii, condeiele ascuțite ale criticei au devenit şi mai ascuțite... Vasăzică am ajuns la doctrina mediocrității obligatorii, patronată de stat şi subvenționată de banul public! Teatrul îşi recunoaşte o datorie în a se scobori la mediocritatea producției curente. Mai mult„ piesele ce au trecut prin încercarea focului la Iaşi, căzînd, mai sunt aduse o dată dinaintea ratificării publicului din Bucureşti. Nu le ajungea o singură cădere...

Ironie uşoară, cu aparențe de îndreptățire. Ironie, totuşi,, nedreaptă. Noul director general al teatrelor a rostit însă ceea ce se cădea. Da. Teatrul Național este dator să ocrotească literatura dramatică românească oricare ar fi ea. în lipsa talentului obligator, se va coborî, dintr-o profundă conştiință a menirii lui, la o mediocritate obligatorie...

*

Trebuie să intre odată adînc în conştiința tuturor, a direcției, a artiştilor, a publicului mai ales, că aceasta e menirea Teatrului Național, şi nu alta, să joace piese româneşti. întîi, fireşte, cele bune. Dar dacă nu sunt, să se mulțumească şi cu cele mediocre„ cu cele ce se pot asculta. Pentru nimic în lume Teatrul Național nu trebuie să joace *Cocuța* sau *Bărbații Leontinei*...

La temeliile acestui teatru sunt străduinți mari ale generațiilor trecute de scriitori şi bărbați politici, care au înțeles astfel crearea „Societății Filarmonice" şi apoi a Teatrului Național, o instituție

de încurajare a literaturii şi culturii româneşti, pe lîngă care săi adauge o şcoală a frumosului necontestat şi autentic. în hotarele] acestei formule rediscutabile intră toate mediocrităţile naţionale] şi nu intră nici una din acele vodeviluri franţuzeşti care umplu | •sala şi „salvează" un buget în continuă primejdie.

Căci chestiunea care copleşeşte alegerea tuturor direcţiilor e j chestiunea bugetului. „Trebuie să ne acoperim deficitul, zice fiecare director. Nu merge *Poezia depărtării,* ne restabilim prin: *Cocuţa;* nu merge *Jocul apelor,* ne restabilim prin *Bărbaţii Leontinei".* Şi cu o astfel de argumentare, iată că ajungem la teoria mediocrităţii streine obligatorie. Am fugit de mediocritatea naţională; pentru a da de mediocritatea franceză, pe care nu o îndreptăţeşte nimic pentru a fi sprijinită cu banul public. Place mai mult şi umple sala. Sala se poate umple şi altfel. E un frumos autentic şi nediscutabil, pe care ne-am obişnuit a-1 numi clasic la oricare i popor ar fi el.

întru cît s-a făcut oare dovada că acest teatru nu ar fi în j stare să satisfacă bugetul alimentat de subvenţia statului şi de I taxele cinematografelor şi ale tuturor varieteurilor? Pentru ce înj repertoriul Teatrului nostru Naţional nu sunt decît două tragedii] de ale lui Shakespeare — *Regele Lear* şi *Hamlet,* care, de altfel, j nu se pot juca în împrejurările de astăzi? Unde sunt *Visul unei*\ *nopţi de vară, Negustorul din Veneţia, Machbeth* şi alte zece drame \ sau comedii care ar umple tot atît sala ca şi *Secretarul generali* < Unde e *Nora* lui Ibsen, sau *Raţa sălbatică?* Ni se va da *Borckmann.* Foarte bine. Mai avem alte cinci piese ale lui Ibsen care sunt şi] artă şi pot plăcea publicului, fără a cădea în simbolismul neguros j şi subtil. Pentru ce nu se joacă nimic din Gerhardt Hauptmann? i Pentru ce *Stane de piatră,* ca şi *Amoreuse* au trecut alături la 'Compania rivală şi prosperă? Pentru ce din Moliere nu e în repertoriu decît *Avarul?* Mai sunt încă cinci-şase piese care vor trezi totdeauna un rîs nepieritor... Nu avem încă o traducere frumoasă .a *Mizantropului* şi a lui *Tartuffel* Nu face nimic. Avem traducători admirabili. Pentru ce nu-i însărcinează cu traducerea lor? i Să mai amintesc de Racine, Corneille şi cei vechi, pururi nemuri*: tori, de *Faust* de Goethe sau de *Wilhelm Tell* al lui Schiller, atît\ de frumos tradus de St. O. Iosif? Pentru ce nu ar figura *ca*\ prudenţă în repertoriul unui Teatru Naţional? Nu vor umplea, sala? Nu-i nevoie să facă serie. Din cînd în cînd cîte o reprezen- \ taţie clasică ar fi bine venită şi fără saturaţie. Dar din Beau* marchais, din modernii francezi, din Francois de Curei, din Porto* \ Riche şi alţii, pentru ce nu s-ar da operele cele mai sigure şi mai necontestabile, fără a cădea în vodevilul neruşinat şi suburban?

Teatrul Naţional poate trăi şi altfel de cum trăieşte acum, evitînd Scila mediocrităţii naţionale pentru a cădea în Caribda mediocrităţii streine. Zdrobindu-se de stîncile mediocrităţii noastre, trebuie să se refacă în apele liniştite ale frumuseţelor clasice şi eterne...

Numai în acest scop poate întinde fără ruşine casca lui Belisarie la caritatea publică, cerînd obolul subvenţiei publice, al cinematografelor şi al bieţilor artişti de la varieteuri, din a căror artă orizontală se poate întreţine şi adevărata artă, ca şi cultura naţională.

TEATRUL NAȚIONAL:
„DEZERTORUL", COMEDIE TRAGICĂ ÎN TREI ACTE DE M. SORBUL

Am arătat aiure că subiectul comediei tragice (deşi nu e deloc I comedie) e inspirată dintr-un episod al puternicului roman al] lui Emile Zola: *La Debacle.*

Iată care e „situaţia" piesei d-lui Sorbul.

Un neamţ, trăit în Bucureşti, Schwalbe, se întoarce în capiţalaJ cucerită, ca locotenent prusac şi cu îndeletnicirea specială de spion. Schwalbe iubise odinioară pe o tînără fată din mahalaua Bucureştilor, Aretia, ce se măritase însă cu Silvestru Trandafir. Veniţi în Bucureşti ca învingător, neamţul se instalează în casa luil Silvestru, pe care-1 crede plecat cu armata în retragere. Silvestru! dezertase însă pentru a încerca să-şi ia nevasta în Moldova. In-f trarea nemţilor în capitală îl surprinsese aici. Schwalbe îşi arata mai întîi| vechea dragoste platonică pentru Aretia. Zărind o umbră| pe la geamuri, în care bănuia prezenţa vreunui dezertor ascuns,! el cere pe Aretia numaidecît ca pradă de război. O avea în mînâf ameninţînd-o cu divulgarea tainei. Un fel de şantaj. La momentul potrivit intră însă în odaie Silvestru, care, după o scenă violent* înjunghie pe neamţ.

în *La Debacle* avem ceva asemănător.

într-un sat trăia un neamţ ce se ocupa, fireşte, cu spionajul Folosindu-se de o clipă de slăbiciune, Goliath abuzează de Sil-j vina, servitoarea fermei lui Moş Fouchard, avînd şi un copiii Silvina nu-1 iubea însă; îl ura chiar, nevoind să-1 mai cunoască! în război, Goliath se întoarce în sat ca soldat german şi ca spioni O vede pe Silvina; o imploră. Zadarnic. Silvina nu vrea sătP mai primească. Atunci află că în casa lui Moş Fouchard se adă postesc adese franctirori. Şi ca şi Schwalbe al d-lui Sorbul, Goliat face şantaj: „îţi jur că-i vor aresta pe toţi, pe Moş Fouchard • pe ceilalţi, dacă nu mă primeşti în odaie marţea viitoare".. la întîlnire Goliath e ucis de franctirorii ascunşi în casa Iui Moş Fouchard.

E o asemănare, şi nu întîmplătoare. O dovadă de amănunt. După uciderea lui Schwalbe, Silvestru strigă:

„Mamă Casiope! Vino cu un hîrdău de apă fiartă să opărim porcul. Avem de făcut caltaboşi de Crăciun."

Aceeaşi moarte şi expresie şi în *La Debacle.* Sambuc caută un cuţit de bucătărie cu care se taie slănina, mormăind: „Pentru că eşti un porc, am să te înjunghii ca un porc".

Aşezîndu-1 apoi deasupra unui hîrdău, ca să nu cadă vreo picătură de sînge, îl înjunghiază chiar ca pe un porc.

Tot din aceeaşi pricină vorbeşte d. Sorbul în piesa lui, fără rost, de franctirori. E o reminiscenţă din Zola, în care franctirorii erau la locul lor.

Silvestru nu e un franctiror. Crima lui nu se putea resfrînge deci asupra întregei capitale. Felul cum se predă nemţilor iese, prin urmare, din domeniul motivărilor logice şi psihologice. Unitatea sufletească a lui Silvestru a suferit o îndoitură dăunătoare piesei.

D. Sorbul are totuşi vigoare dramatică. *Vigoare* e chiar cuvîntul; caută scenele puternice şi violente. A învăţat ceva de la Bernstein. Se repede la conflicte în care cuvîntul greoi şi injurios ţîşneşte fără şovăire, şi cînd nu ajung cuvintele, intervin pumnii sau cuţitele. Patetic, ieftin, ştiu; te răscoleşte uneori...

Pe lîngă meşteşug, d. Sorbul mai are şi un fel de observaţie psihologică. Cucoana Casiope, de pildă, e ruptă din realitate..

Oricîte merite teatrale ar avea însă piesa d-lui Sorbul, trebuie să mă recuz ca judecător imparţial... E un gen înaintea căruia sunt stăpînit de aversiune. Nu am gustat niciodată mahalaua în literatură. Ajunge Caragiale. Şi, de altminteri, mi se pare că marele Caragiale a istovit genul; tot ce s-a scris după dînsul e numai o palidă şi nesuferită copie. Va fi avînd şi trivialul un rost în artă. în faţa lui mă simt însă cutremurat. Las bucuros pe alţii să-1 guste.

Piesa d-lui Sorbul a găsit în d. Bulfinski şi în d-na Ciucurescu-Bulfinski interpretarea cea mai bună cu putinţă.

FORMĂ ŞI FOND

Formula „mediocrităţii obligatorii" ar putea întîmpina obiec-ţiuni.

Pentru ce să încurajăm mediocritatea? în folosul culturii naţionale? Nu. Cultura unei ţări nu trăieşte din mediocritate. Statul nu trebuie să sprijine decît ce e bun. După vechea doctrină maioresciană, încurajarea mediocrităţii nu numai că nu e de nici un folos, dar e şi dăunătoare adevăratei culturi. Iată în cîteva cuvinte această doctrină.

Suntem o ţară de forme fără fond. Avem cadre bogat aurite, n-avem însă tablouri. Avem Academie, n-avem însă ştiinţă; avem universităţi, n-avem însă o mişcare culturală reală; avem conservatoare, teatre, scoale de bele-arte, n-avem însă muzică naţională, artă dramatică sau pictură naţională. Viaţa noastră culturală se mulţumeşte la o serie de simulacre. Facem gesturi îndărătul cărora nu e o atitudine sau o nevoie sufletească reală. Drumul pe care am pornit este deci greşit. Să nu ne grăbim cu împrumutarea formelor de civilizaţie apuseană dacă nu răspund unei necesităţi naţionale. Cît timp nu avem o pictură originală n-avem nevoie de şcoli de bele-arte; cît timp n-avem o literatură dramatică de valoare, n-avem nevoie de conservatoare şi de teatre naţionale; cît timp n-avem profesori bine pregătiţi şi o mişcare ştiinţifică serioasă, n-avem nevoie de universităţi şi de academii:

Să înlăturăm deci formele fără fond, care, cînd va ajunge la maturitate, va secreta de la sine forma. Funcţiunea creează organul, şi nu organul funcţiunea. Mai întîi am avut necesitatea nutriţiei şi pe urmă s-a dezvoltat şi perfecţionat aparatul digestiv, Să aşteptăm deci piese de valoare, şi pe urmă să deschidem lărgit porţile Teatrului Naţional.

Mai mult decît atît. „Forma fără fond, scria Maiorescu, nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc de cultură. Şi, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o şcoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc, decît să facem o pinacotecă rea."

Cu alte cuvinte, pentru a ne mărgini în chestiunea ce ne priveşte, mai bine să nu se joace piese româneşti decît să se joace o piesă fără vreo valoare deosebită.

Teoria pare fără replică şi riguros ştiinţifică. E evident că funcţia creează organul, şi nu organul funcţia. în biologie. Nu tot aşa e întotdeauna în sociologie sau în psihologie. în aceste domenii se poate întîmpla uneori ca şi organul să creeze funcţiunea.

Credinţa, de pildă, ridică bisericile. Iată o funcţie care creează un organ. Totuşi, în cîte împrejurări şi în cîte cazuri formele sacramentale ale bisericii, cultul exterior, pompa, riturile tradiţionale, rugăciunile nu întăresc, dezvoltă şi uneori provoacă credinţa ?

De aceea, de altfel, s-au şi inventat aceste gesturi exterioare, aceste formule şi forme auguste„ pentru a ne reţine şi stimula credinţa, într-o plasă invizibilă, din care adesea nu se pot desface oamenii cei mai raţionalişti şi mai liberi-cugetători. în faţa trăsnetului ce cade, degetele cele mai indiferente se împreună în semnul crucii.

O formă fără fond e, negreşit, o simulaţie, dar este şi o *stimulate.* Hipocrizia, spunea la Rochefoucauld, este un omagiu adus virtuţii, pe cînd cinismul este negaţia ei. Tot e mai bună decît hipocrizia: azi o simulează; cu timpul, poate, o va şi avea. Repetînd îndelung un gest, transmitem şi sufletului o anumită atitudine corespunzătoare acestui gest.

Forma fără fond nu trebuie deci înlăturată ca ceva dăunător culturii. Nu e cultura însăşi. Nu o vatămă însăi ci îi ajută. Mai bine o pinacotecă rea decît deloc, mai bine un Teatru Naţional rău decît nici unul; mai bine o universitate mediocră decît fără de universitate.

Şi dovada este însăşi constatarea de fapt... De la Maiorescu încoace progresul nostru cultural nu se poate tăgădui. De la formele goale ale timpului lui, am ajuns şi la oarecare fond.

Altfel sunt universitățile, academiile și conservatoarele noast față de cele ale trecutuluL Forma nu numai că nu a împiedir fondul, dar 1-a și ajutat prin exercițiul continuu al unor simulai care au ajuns, în unele privinți, să răspundă, în sfîrșit, unui fo potrivit...

O piesă mediocră, cît timp nu înlocuiește din reaua-voin sau din nepriceperea directorului o piesă bună, este un omag adus unor viitoare piese bune. E o forță în devenire, înaintea careu trebuie să ne închinăm. Mediocritatea națională devine, prin mare, obligatorie pentru progresul culturii naționale.

SATURN

Legenda bătrînului Saturn care-și mînca proprii lui copii e unul dintre acele simboluri grecești ce-și găsesc pilda vie în toate timpurile. Sunt și acum părinți ce-și mistuie copiii, viață din viața lor, carne din carnea lor. Nu numai ca la sălbateci, copiii ce se hrănesc din corpul inutil al părinților îmbătrîniți. Mitul grecesc e și mai adînc. Era și de așteptat de la istețimea suverană a spiritului grec...

Un artist mare este un Saturn ce-și ucide propria lui progenitură. Iată o formulă care poate mira. E totuși o dovadă în marginea bătrînului mit elenic.

Un artist mare e un copac puternic cu o nevoie tot atît de mare de hrană. înfingîndu-și rădăcinile în măruntaiele pămîntului, copacul absoarbe seva hrănitoare a țarinei. Cît ține rotocolul crengilor lui, nu mai înverzește nimic. Vegetația e pipernicită și îngălbenită. La umbra copacului nu e nici lumină, nici căldură. Seva pămîntului se ridică în trunchiul uriaș, care o trage din adîncuri. Ierbei nu-i rămîne decît să tînjească și să piară cu nostalgia libertății și a cîmpului verde...

Un scriitor mare e acest copac înfipt în inima unui gen literar. Rădăcinile lui pătrund adînc și-și absorb hrana abundentă de care are nevoie. Un scriitor mare sleiește genul în care și-a dezvoltat trufașa lui personalitate. în jurul lui nu e viață... Sub umbra lui totul piere sau tînjește. Nu pentru totdeauna, desigur. Ar fi tragic. Dar pentru un număr de ani sau chiar pentru o epocă... Scriitorul mare e Saturnul nesăturat ce-și înghite progenitura; el e copacul uriaș în care păsările cîntă armonios, dar sub care iarba plăpîndă îngălbenește, lipsită de o hrană ce

Altfel sunt universitățile, academiile și conservatoarele noastre față de cele ale trecutului. Forma nu numai că nu a împiedicat fondul, dar l-a și ajutat prin exercițiul continuu al unor simulacre, care au ajuns, în unele privînți, să răspundă, în sfîrșit, unui foni potrivit...

O piesă mediocră, cît timp nu înlocuiește din reaua-voință sau din nepriceperea directorului o piesă bună, este un omagiu adus unor viitoare piese bune. E o forță în devenire, înaintea căreia trebuie să ne închinăm. Mediocritatea națională devine, prin urmare, obligatorie pentru progresul culturii naționale.

SATURN

Legenda bătrînului Saturn care-și mînca proprii lui copii e unul dintre acele simboluri grecești ce-și găsesc pilda vie în toate timpurile. Sunt și acum părinți ce-și mistuie copiii, viață din viața lor, carne din carnea lor. Nu numai ca la sălbateci, copiii ce se hrănesc din corpul inutil al părinților îmbătrîniți. Mitul grecesc e și mai adînc. Era și de așteptat de la istețimea suverană a spiritului grec...

Un artist mare este un Saturn ce-și ucide propria lui progenitură. Iată o formulă care poate mira. E totuși o dovadă în marginea bătrînului mit elenic.

Un artist mare e un copac puternic cu o nevoie tot atît de mare de hrană. înfingîndu-și rădăcinile în măruntaiele pămîntului, copacul absoarbe seva hrănitoare a țarinei. Cît ține rotocolul crengilor lui, nu mai înverzește nimic. Vegetația e pipernicită și îngălbenită. La umbra copacului nu e nici lumină, nici căldură. Seva pămîntului se ridică în trunchiul uriaș, care o trage din adîncuri. Ierbei nu-i rămîne decît să tînjească și să piară cu nostalgia libertății și a cîmpului verde...

Un scriitor mare e acest copac înfipt în inima unui gen literar. Rădăcinile lui pătrund adînc și-și absorb hrana abundentă de care are nevoie. Un scriitor mare sleiește genul în care și-a dezvoltat trufașa lui personalitate. în jurul lui nu e viață... Sub umbra lui totul piere sau tînjește. Nu pentru totdeauna, desigur. Ar fi tragic. Dar pentru un număr de ani sau chiar pentru o epocă... Scriitorul mare e Saturnul nesăturat ce-și înghite progenitura; el e copacul uriaș în care păsările cîntă armonios, dar sub care iarba plăpîndă îngălbenește, lipsită de o hrană ce

se duce gîlgîitoare în ramurile noduroase ale puternicului vecin... Un scriitor mare e un mare cîştig pentru o ţară şi pentru o literatură; e însă căpcăunul mitic pentru contemporanii şi urmaşii lui imediaţi, care, ademeniţi de frumuseţea frunzişului, se Urăsc spre umbra lui ucigătoare...

Eminescu, de pildă, a fost Saturnul poeziei lirice filozofice. A istovit genul... Impunîndu-şi marea lui personalitate, i-a supt seva pînă la sleirea definitivă... Şi-a impus pesimismul lui total ca o formulă a lirismului fără replică. Şi-a creat o limbă a Iui, nouă, puternică, dulce, o armonie proprie, un ritm personal, a încetăţenit cuvinte, a creat chiar cuvinte, într-un cuvînt, cu pecetea personalităţii sale a creat în formă şi în fond o nouă poezie lirică românească, rupînd cu alexandrismul dulceag şi optimist... Desigur, un mare cîştig pentru literatura noastră: un geniu, în umbra căruia au pierit însă cîteva generaţii de poeţi lirici... Lirismul român nu s-a ridicat nici astăzi deplin de pe urma sleirii lui de către Eminescu, deşi au trecut treizeci de ani de la moartea marelui poet...

Ca spre o lumină orbitoare, toate talentele plăpînde s-au îndreptat spre dînsul. Năzuiau după viaţă şi au dat peste moarte. Căpcăunul i-a înghiţit curînd...

După Eminescu, am avut, în adevăr, o literatură posteminesciană, de imitaţie, cu un pesimism copilăros şi prematur, cu q limbă şi armonie împrumutate, o literatură slabă, falsă — o biată vegetaţie palidă şi închircită, care nu putea trăi...

Coşbuc, ce e dreptul, a rupt-o curînd cu Eminescu. Dar Coşbuc nu era un poet liric, ci un poet epic. A creat şi el ceva. Şi la rîndul lui şi-a înghiţit şi el copiii ca un bun Saturn. Numai tîrziu de tot s-a rupt de lirismul lui Eminescu poetul Goga. în prima lui fază, cînd a trăit în atmosfera Ardealului... Pe urmă, cînd a început să scrie *Din umbra zidurilor,* a fost şi el mistuit de fălcile puternice ale Uriaşului mîncător de copii.

Acelaşi Saturn pruncucigaş a fost şi Caragiale pentru comedia scoasă din moravurile mahalalelor oraşelor noastre. în comediile şi schiţele lui, Caragiale a creat un mitocan definitiv, absolut» *ne varietur...* Cei mai iscusiţi scriitori n-au putut ieşi din formula fără replică a lui Nae Ipingescu, a Vetei sau a Miţei Baston...

Am ajuns la o sleire atît de desăvîrşită a unui gen, încît nu se mai poate scrie cu originalitate în acest gen. Originalitatea lui Caragiale mistuie pe toţi cei ce se încearcă. A încercat-o, de pildă, acum vreo 15 ani d. N. Beldiceanu în *Scene de mahala,* o moluscă intrată în fălcile unei balene. S-a încercat şi d. Goga în actul al II-lea din *Domnul notar,* şi 1-a mistuit Caragiale fără să lase vreo urmă în literatura noastră dramatică. Şi acum încearcă mult trivialul d. M. Sorbul în piesele lui. Umbra lui Caragiale îl aşteaptă însă pentru a-i înghiţi „mitocanii", pe care, de altfel, are cuvinte să-i cunoască destul de bine...

POETUL VASILE PODEANU

La apariția *Lecturii pentru toți* mi-am zis: „va fi primită cum va fi primită. Unuia singur îi va face însă cu siguranță plăcere: lui Podeanu". Şi mă aşteptam să-1 văd venind din Podenii lui iubiți şi, după o oră de nimicuri, să-mi spună, vîrîndu-şi mîna cu o în'cîntătoare sfiiciune în buzunarul hainei şi roşindu-se pînă în vîrful urechilor: „Ştii că am mai făcut cîteva... drăcii de alea". „Drăciile" lui Podeanu erau cîntecele lui...

Şi după numărul unu al *Lecturii...* nimic. îmi ziceam: „desigur că n-a prins încă de veste. Altminteri!... O să afle de numărul doi... "Şi cînd să apară numărul doi, o notiță laconică de ziar îmi aduse vestea înmormîntării lui Podeanu!

Moartea lui Podeanu m-a mişcat adînc... Nu pentru pierderea unui mare scriitor sau a unui prea bun prieten, ci pentru pierderea unei figuri simpatice şi inutile, reprezentativă pentru o întreagă clasă de scriitori.

Un boem — nevindecabil, ireductibil şi definitiv. Era din generația care lua pe Antimireanu drept critic şi filozof şi pe Ştefan Petică drept poet şi sociolog... Un student care şi-a prelungit studenția zece ani, fără a o isprăvi. Un stîlp de cafenea, fără să fi avut vițiile cafenelei; nu bîrfea, nici nu bea. Nici măcar nu vorbea: sta visător, cu ochii lui languroşi, la un colț de masă, rumegînd un vis obscur, pînă la ivirea zorilor. Şi aceasta se chema a duce viață de boem — adică viață de „poet" şi de „artist"! Veşnic îndrăgostit, nu dintr-o zguduire pasională, ci pentru a-şi ocupa ceasurile goale şi pentru a avea un subiect de conversații. Cum te întîlnea, te apuca ex-abrupto: „Ştii, dactilografa pe care am zărit-o în colțul Lipscanilor acum şase luni... "Şi cum stai mirat: „Trebuie să-ți aduci aminte. Ți-am povestit atunci." Aşteptai cu încordare: „Ei bine, închipuieşte-ți, am zărit-o ieri, tot în colțul

Lipscanilor". Atît. La atît se reduceau aventurile galante ale lui Podeanu: o blondă întîlnită în tren, sau o brună zărită într-o prăvălie din Lipscani...

Se însurase cu o blîndă şi sfîntă femeie, care-1 înțelegea şi-i îngăduia micile lui slăbiciuni. Se retrăsese la vila lui părintească din Podeni, de unde pica adesea la Bucureşti pentru a-şi petrece o zi şi o noapte în vitrina unei cafenele... Nu ştiu ce gospodărie făcea. îl auzeam însă uneori spunîndu-mi: „am mai vîndut cinci pogoane din vie". Şi dacă mai există ceva e, desigur, mulțumită energiei nevestei lui.

Venea în Bucureşti din instinctul lui de boem şi din nevoia de a se apropia de scriitorii mai tineri, cari îi trecuseră cu mult înainte. în grupul nostru de la restaurantul Modern, Podeanu, cu aerul lui de rural visător, era bine venit. Mai avea o particularitate. Drept bilet de recomandație, Podeanu îşi făcuse obiceiul să vină cu un curcan de la vie. De cum îl vedeam pe uşă, strigam cu toții în cor:

A venit Podeanu
Şi-a adus curcanu.

Sau cînd nu sosea, deşi-1 aşteptam:

Nix Podeanu,
Nix curcanu.

Podeanu nu ne aducea, în afară de curcan, nici o veste din Podeni... Nici vreo idee. Cred că nu citea nimic. Asculta. Şi după ce toți plecau, Podeanu mă întovărăşea pînă acasă. Murind de sfiiciune, îşi punea mîna în buzunar: „Ştii că am mai adus nişte... drăcii de alea".

Eram criticul lui Podeanu şi aveam sarcina prietenească de a-i strecura cîntecele în reviste care nu-1 mai prețuiau. Şi cu toate acestea, „drăciile" lui Podeanu nu erau lipsite de o anume personalitate, pe care nu o găsim adesea la scriitorii mult mai pretențioşi. Fără artă, cu mult prozaism în expresie, fără lirism, cîntecele lui simple aveau totuşi întotdeauna o idee poetică şi uneori o „poantă"... Sfiiciunea, ca şi genul cam învechit al poeziei lui, îl înlăturau lesne din calea altora. Ştia şi suferea — căci ce nemărginită şi sfîntă bucurie punea într-un cîntec publicat! Cîte pogoane de vie nu şi-ar fi vîndut pentru ca să se vorbească şi de dînsul în vreo revistă! O, dulce nebunie a acestor eterni visători, care nu-şi trăiesc viața pentru a o visa numai!...

Şi cît de înduioşător de sfios se strecura în viaţă bietul Podeanu, cu versurile lui, chiar dacă nu adăuga întotdeauna *curcanu!* De o desăvîrşită modestie. îţi citea în ochi impresia. „Nu-i bună? S-o rupem." Şi o rupea fără remuşcare şi cu o desăvîrşită lepădare de sine.

A tipărit şi mai multe volumaşe din cîntecele lui... Despre unul mi-a spus că s-au vîndut numai zece exemplare într-un an. De atunci tipărea, dar nu mai punea nimic în vînzare. Le împărţea numai prietenilor.

Şi acum, tocmai acum cînd am revista mea şi puteam să-i public cîte un cîntecel fără să mă mai cert cu cineva, Podeanu a murit. Nu-1 voi mai vedea urcînd la mine nici cu curcanu, nici cu buzunarul plin de versuri inofensive. Ani de-a rîndul, ochii lui mari, languroşi şi simpatici păreau că-mi implora o „vorbă bună" în vreo revistă, pe care n-am scris-o. E singura dată, acum, cînd ar fi nemulţumit că am scris prea mult, cînd nu-i mai poate face nici o bucurie.

PRIETENIE ÎNTRE ARTIŞTI

John_ Gabriel Borkman are un vechi prieten, pe Wilhelm Foldal. în singurătatea tragică a dezastrului său, numai Foldal i-a rămas credincios. L-a părăsit nevasta şi copilul, numai Foldal mai urcă scările odăiei de sus, prin care sună sinistru paşii bătrînului financiar. Lui Foldal îi expune Borkman planurile lui măreţe de imperialism economic; recunoscîndu-şi greşala, duşmanii vor recurge iar la luminile lui; îl vor pune^în fruntea băncei; va deschide noi mine; va capta noi forţe electrice, va ridica noi uzine, într-un cuvînt, toată beţia celor însetaţi de putere, toată poezia minţilor creatoare, care se revarsă tot atît de bine în lumea realităţilor, ca şi în lumea ficţiunei artistice.

Foldal e şi el un biet poet nenorocit. A scris o dramă pe care nimeni nu voieşte să i-o joace sau să i-o publice. Familia îl nesocoteşte. Numai la Borkman mai găseşte o ureche binevoitoare.

Iată-1 urcînd scările bătrînului „lup" singuratic, cu ghiozdanul subsuoară. Ar vrea să-i mai citească o scenă, pe care o schimbat-o de curînd. Borkman îl opreşte: „Ajunge. De ce să te mai încăpăţînezi în teatru? Nu vezi că nu merge?" Foldal rămîne cu ochii căscaţi de înmărmurire, în timp ce Borkman îşi dă drumul visului lui măreţ. Va fi reabilitat, va ajunge iar director de bancă, va crea uzine, va deschide mine, va fi mare, va fi puternic... Foldal îl întrerupe:

„— Dar tu ai fost condamnat la 8 anide închisoare, cum o să mai ajungi director de bancă?

— Cum, nu crezi?

- Nu.

— Dar ai crezut atîţia ani în mine?

Şi atunci acest răspuns sublim al lui Foldal:

— Da, dar pe atunci şi tu credeai în talentul şi în piesa mea."

Borkman nu găseşte alt răspuns:
„Nu ne rămîne atunci decît să ne despărţim pentru totdeauna."
Şi astfel, prietenii ce şi-au amestecat durerile şi speranţele zeci de ani se despart dintr-o dată fără nici o părere de rău, în clipa în care înţeleg că s-au înşelat unul pe altul o viaţă întreagă.

Sunt multe tragedii pe lume şi mai zguduitoare. Pentru oamenii cu o adîncă viaţă interioară, este însă tot atît de zguduitoare şi tragedia acestui schimb de cuvinte dintre Borkman şi Foldal. Ani de zile de încredere, de speranţe împărtăşite, de mizerie amestecată — nimic. Zădărnicie. Adevărul e că nu credem în cineva decît atîta timp cît crede şi el în noi. Ajungem uneori să ne sugestionăm că-i altfel. La cea mai mică zgîrietură a amorului propriu, vălul se rupe însă şi ne dăm seama de realitatea tragică.

De mult m-am gîndit de e cu putinţă o adevărată prietenie între doi artişti — aceste imense rezervorii de susceptibilitate şi de amor propriu. Am ajuns la încheierea că nu e cu putinţă...

Prietenia lor este o complicitate tăcută. Aprobăm pentru că ne aprobă. Nu dintr-o înţelegere conştientă, care ar duce la o mutualitate josnică, ci dintr-o topire involuntară de sentimente şi de interese. Ne idehtificăm cu cei ce ne iubesc şi ne admiră. Fără voie se întinde între noi un lanţ de slăbiciune. Aprobăm nu pentru a fi aprobaţi, ci pentru că ştim că suntem aprobaţi. Şi deşi o ştim, dorim o reînnoire continuă. Suntem nesăţioşi. O aprobare nu e decît o obligaţie pentru cel ce ne-o face, ca să ne aprobe şi altă dată... Şi obligaţia se întinde tot mai mult, crescînd şi îngroşîndu-se. Nu ne mai mulţumesc cuvintele cumpătate şi lauda măsurată, voim laude greoaie şi fum de tămîie. Laşitatea ne împinge astfel cu încetul la capitularea totală... Prietenia pare atunci a fi definit trainică şi nemuritoare... •,

Iluzii...

Un cuvînt numai: o înţepătură de ac în acest balon umflat, O plesnitură groaznică, şi nu ne mai rămîne decît o ruină tragică,; La alţi oameni mai delicaţi şi mai paşnici, o scurgere subtilă de* gaze... Prietenia se dezumflă încetul cu încetul, tînjeşte şi, înj sfîrşit, piere.

Am fost de multe ori de faţă la desfacerea unor prietenii cel păreau pornite spre veşnicie... Ce uşor s-au mistuit într-un sfîrşitj lugubru ! Din zeci de ani de viaţă în comun, de suferinţe ce înnobilează şi de visuri îngemănate, nu mai rămînea decît un nemernic scrum. A fost Nimic, fără nici o părere de rău, ci poate cu priviri de ura. Prietenia? lunga tovărăşie? Minciună. Nu era decît complicitatea unei admiraţii mutuale... „Şi dacă nu crezi tu m mine, ma eu nu mai cred în tine"... E tragedia exprimată atît de simplu de bătrînul Foldal...

Şi pentru ce aceste reflecţii triste?...

Mi-au venit acum ca de atîtea ori... M-am îndurerat şi pe urmă am uitat. Viaţa omului nu-i cu putinţă decît cu astfel de uitări. Sunt atîtea Calvaluri, încît nu le-am putea urca de n-am putea uita pe cele din urmă. Ne trebuie pururi un suflet nou şi neîncarcerat... Iar dacă am găsit potrivit să scriu chiar acum aceste reflecţii este că le-am scris la lumina unui incendiu pe care un singur cuvînt l-a aprins ca o scînteie, mistuind fără cruţare o prietenie literară de zece ani.

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

în urma propunerii d-lui Brătescu-Voineşti Academia Română şi-a lărgit dreptul de a premia şi cărţi ce nu solicită vreun premiu. Din modestie sau din mîndrie: sentimente deopotrivă de puternice, într-o epocă de competiţie universală, a nu cere şi, mai ales, a nu aştepta nimic e o atitudine de o nespusă frumuseţe etică. Sunt merite ce trebuiesc căutate. Nu pentru că stau aţipite într-o totală necunoaştere de sine. Ci pentru că-şi găsesc raţiunea suficientă în simplul fapt al existenţei lor. Nu poţi bănui crinului de ce nu solicită vreo răsplată pentru imaculata lui splendoare.

Hotărîrea Academiei era deci bine venită. Mai rămînea s-o vedem înfăptuită. Academia se putea împodobi cu meritul iniţiativei. Putea alege din toată truda scrisului literar al unui an, fără constrîngeri de regulament. Aşteptare zadarnică. Propunerea d-lui Brătescu-Voineşti s-a votat fără folos. Niciodată nu s-a dat cui n-a cerut. Meritul poate fi liniştit. Laurul Academiei nu-l va tulbura din nepăsarea lui printr-o recunoaştere zadarnică.

Şi totuşi rareori Academia putea descoperi cu uşurinţă un talent mai puternic şi mai nou decît talentul autoarei *Apelor adinei.*

E vorba de d-na Hortensia Papadat-Bengescu.

„Eşti suferinţa şi desfătarea mea" — a zis cineva. Şi, poate, am zis-o cu toţii în vreo împrejurare oarecare. în faţa acestor „ape adinei" şi uneori numai tulburi, ale d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, cititorul simte aceeaşi suferinţă şi desfătare; s-ar întrerupe bucuros, dar îl ademeneşte totuşi ceva. „Şi cu tine şi fără tine, viaţa-mi e cu neputinţă" — scria îndrăgostitul Mecena nevestei lui; şi în acest strigăt geme sufletul celor chinuiţi şi desfătaţi de eternul feminin. Literatura doamnei Hortensia Papadat-Bengescu e femeie: atrage, făgăduieşte fericiri pe cari nu le dă,

cu o ciudată stăruinţă ridică piedici dinaintea cărora vulgul se trage îndărăt, peste care însă alţii trec cu dureroasa plăcere a greutăţii învinse, mîngîie zgîriind şi te lasă cu o nehotărîtă senzaţie de îneîntare şi de nemulţumire.

Nu fără şovăire păşeşte deci criticul pentru a se lămuri pe sine şi pe alţii, încereînd să definească talentul scriitoarei, cu toate ademenirile şi lipsurile lui.

Unui scriitor i se pune de îndată întrebarea: ce creează? ştie să răspîndească suflarea vieţii în plămada nesfîrşită a lumei care aşteaptă întipărirea degetelor puternice? Problema creaţiei este deci problema lui supremă. La d-na H.P.-B. nu se pune decît o singură dată, în *Femei, între ele,* cea mai bună bucată din întregul volum, de care îmi leg toate speranţele în talentul scriitoarei.

în al doilea rînd, vine întrebarea: ciim povesteşte scriitorul? Nici într-un fel. D-na H. P.-B. nu povesteşte nimic; deşi prozatoare, nu e nuvelistă; nu desfăşoară nici o acţiune cu un început şi un sfîrşit; nu desprinde nimic din caierul vieţei curgătoare...

Aş numi literatura d-nei H. P.-B. impresionism. E, desigur, prin latura ei subiectivă. Nu e însă prin lipsa de mobilitate şi de superficialitate. *Apele adinei* sunt şi vor să fie adinei. Analiza se scoboară prea cercetător şi prea obositor pentru a se mărgini la prinderea unor impresii fugare. Prin calitatea spiritului analitic şi mai ales prin abuzul ei, d-na H. P.-B. nu reuşeşte pe deplin în literatura impresionistă. Impresionismul se mulţumeşte cu suprafaţa vieţii. D-na H. P.-B. caută însă şi dimensiunea adîncimei; în subtilitatea chinuită a frazelor sale, d-sa pare că s-ar încerca să descopere, de s-ar putea, chiar şi dimensiunea a patra. Poate de aici şi impresia de neisprăvire pentru oameni ce s-ar mulţumi, de altfel, cu mult mai puţin.

Aş numi literatura d-nei H. P.-B. poeme în proză. *Dorinţa,* de pildă, s-ar apropia de ideea unei astfel de poem. Şi în celelalte bucăţi întîmpinăm anumite cuplete şi anumite extazuri lirice, care par a nu aştepta decît forma versului.-Şi, totuşi, nici *Marea* şi nici *Femei, între ele* — cele mai caracteristice pagini ale volumului — nu sunt poeme în proză, pentru că n-au nici poezia îndestulătoare şi nici seninătatea formei.

Ne-am deprins să vedem poezia sub o înfăţişare de armonie, ce lipseşte adîncului chinuit al acestor *Ape...*

Atunci?

Din greutatea întrebării pe care ne-o punem la fiecare pagină, vine poate şi sentimentul intim de nemulţumire.

E o nevoie temeinică a minţii noastre de a ne statornici în formule sigure...

Literatura d-nei H. P.-B. scapă oricărei formule. Nu e nici operă de imaginaţie creatoare, nici operă de sentiment. Bănuiesc însă că va ajunge operă de analiză psihologică. In *Femei, între ele* se vede putinţa unui roman psihologic, dezbrăcat de impresionismul neîndestulător şi de lirismul cu aripele smulse.

în genere, literatura d-nei H. P.-B., deşi nu povesteşte încă nimic şi nici nu creează, *adînceşte;* ea prinde o serie de momente psihologice fără legătura unei acţiuni. Procedeul e încă stîngaci în *Marea,* peste care pluteşte umbra lui Maeterlinck.

Bănuiesc în d-na H. P.-B. o mare admiratoare a acestui poet al tăcerii, care n-a prins niciodată nimic din realitate, subtilizînd numai în marginea ei. O simplă nuvelă a lui Maupassant, sobră şi creatoare, cîntăreşte mai mult decît toate migălelile filozofice şi rotocoalele stilistice în jurul unei „idei" ale scriitorului belgian.

A fost negreşit un curent spre această formă de artă, lipsită de imaginaţie creatoare... Curentele şi modele trec însă. Şi va veni vremea cînd fioriturile brodate în jurul locurilor comune ale filozofiei de toate zilele vor fi preţuite după dreapta lor valoare.

în *Marea* d-na H. P.-B. întrebuinţează cu prea multă stăruinţă acest gen de literatură impresionistă, ce se clatină între subtilitatea reală şi obscuritatea voită. Arabescuri adeseori interesante în jurul unor subiecte întîmplătoare ale simţului comun; piroteală filozofică, cu mici extazuri, cu multe izbucniri lirice; adevărată putere de a răspica lucrurile în firicele nevăzute; observaţii drepte, cu îngrămădiri de icoane ce vor să subtilizeze şi mai mult cugetarea— din care nu se poate însă ascunde sforţarea şi oboseala. Iată cea dintîi formă a literaturii d-nei H. P.-B.

Cu mult mai adîncă şi mai aproape de creaţie e bucata cea mai bună din volum: *Femei, între ele...* Scăpată din impresionismul filozofic şi trudnic al lui Maeterlinck, d-na H. P.-B.- se îndreaptă spre romanul de analiză psihologică. în *Femei, între ele,* sunt pagini admirabile în care sufletul feminin e zugrăvit cu toate perversităţile şi ispitele apelor adinei şi tulburi. E partea cea mai trainică a operei d-nei H. P.-B. Din eternul feminin, scriitoarea desprinde momente trecătoare ce tulbură şi ameţesc. Nu ştii de le urmăreşti numai pentru realitatea lor, sau şi din

instinctul pururi nesatisfăcut ce caută senzaţii neîncercate. Şi, în adevăr, în „poveştile ochilor" d-na H. P.-B. a reuşit să ne dea doruri necunoscute şi să ne deschidă orizonturi ce se pierd in depărtare. Prin această putere de a analiza sufletul feminin şi de a ne tulbura imaginaţia pînă la suprema oboseală prin nu ştiu ce sugestie, d-na H. P.-B. va ajunge să scrie romanul psihologic pe care-l. aşteptăm cu toată încrederea de la creatoarea viguroasă a siluetelor feminine din *Femei, între ele...*

Cîteva cuvinte despre stil şi limbă...

Şi aici „şi cu tine şi fără tine". Nu se poate tăgădui d-nei HL P.-B. o puternică originalitate de stil, în care intră şi multă voinţă, ca în tot ceea ce trece din inconştient în conştient. Gînduri subtile turnate într-o formă abruptă, şirag nesfîrşit de imagini de natură mai mult intelectuală şi abstractă ce se revarsă deodată, fără înfrînare şi fără măsură. Da; e o originalitate de expresie căreia îi lipseşte numai armonia internă şi frumuseţea statică pentru a ne cuceri cu totul. Inegală însă şi obositoare. E o încordare în stilul d-nei H. P.-B. ce te osteneşte după paginile cele mai frumoase. încordare, mărită printr-o tendinţă vizibilă de intelectualizare şi abstractizare a lucrurilor celor mai plastice.

Dar dacă stilul d-nei H. P.-B. farmecă şi chinuieşte, mîngîie şi zgîrie, limba e cu desăvîrşire supărătoare. Respectul ce am pentru talentul original al d-nei H. P.-B. nu mă va împiedica să i-o spun limpede: scrie într-o limbă nefericită.

Nu. Nu se scrie aşa româneşte. Am stat şi m-am cumpănit mult dacă d-na H. P.-B. e victima unei totale anestezii a urechei sau a unei voluntare doctrine estetice. înclin spre părerea din urmă: prea e voită şi frenetică goana după neologismul nearmonic şi nefolositor!

întrebuinţarea neologismului îşi găseşte măsura în simţul limbei, pe care puţini scriitori nu-l mai au astăzi. Dintr-o nevoie de singularizare, d-na H. P.-B. împinge modernismul peste marginele îngăduite. Chiar paginele cele mai bune din *Femei, între ele* cad alături de interesul legitim pe care-l avem pentru limba română...

Cînd d-na Hortensia Papadat-Bengescu, cugetînd mai adînc asupra însemnătăţii materialului plastic, fără de care nu poate fi vreo frumuseţe trainică, va lua hotărîrea eroică de a părăsi această cale greşită, ne va da, cu siguranţă, romanul de analiză feminină, întrezărit de pe acum, turnîndu-l în limba românească

pe care i-o dorim din tot sufletul şi pe care o merită prin atîtea calităţi rafinate de cugetare şi de simţire, ce-i dau de pe acum un loc unic de „splendidă izolare" în literatura noastră.

Un talent şi o originalitate: lucruri ce nu se îmbină întotdeauna. Talentul lărgeşte de obicei cărările tăiate de îndrăzneala deschizătorilor de drumuri noi. Pe urma originalităţii, stîngace uneori în expresia ei verbală, a d-nei H. P.-B., vor veni, desigur, talente mai mărunte ca să netezească şi să dea o formă desăvîrşită impresionantei ei noutăţi.

Căci lipsurile prozei d-nei H. P.-B. sunt dintr-acele ce se pot vedea lesne. E chiar o eleganţă de a te preface că nu le vezi. în faţa unui tumult verbal atît de năvalnic, muzele frugale s-au speriat.

Deprinse cu subţirele firicel al izvoarelor de stîncă, au văzut cu îngrijorare şuvoiul despletit al acestor ape adinei.

Era, negreşit, o revărsare' de cuvinte, tulburi uneori, un belşug , neînchipuit de senzaţii şi de imagini noi, puternice, strigătoare, o subtilitate de analiză împinsă pînă la exagerare, multă preţiozitate de formă şi de gîndire, o întorsătură originală a spiritului, j care cerea o iniţiare. Multă vreme literatura d-nei H. P.-B. rămîne deci ezoterică. N-o poţi pătrunde decît printr-o infiltrare] lentă. Exuberanţa verbală şi senzorială îi ascunde miezul, îi accentuează neplăcut noutatea. Pentru spiritele cumpătate, mai ales, deprinse cu armonia liniilor simple, cu farmecul savant all luminii albe şi cu graţia sobrietăţii de cugetare şi de expresie, literatura d-nei H. P.-B. e o imersiune dureroasă într-o viitoare\ de ape rebele, de curcubeie întretăiate, de irizări fantastice — amestec impresionant de spontan şi de preţios, de sublim şi de grotesc.

Trebuie un timp de reculegere. E nevoie de oarecare iniţiare. 1 Lipsurile rămîn, fireşte, lipsuri. Că te-ai deprins cu ele nu înseamnă j că le-ai şi suprimat din conştiinţă; nu-ţi mai împiedică însă viziunea impunătoare a întregului şi libertatea situării în mijlocirii literaturii generale.

Literatura feminină urmează nu numai condiţiile sufleteştii ale sexului, ci şi condiţia lui socială. Izvorăşte din amănuntei interne. Fireşte. Sunt anumite coarde ce vibrează mai mult.J Femeia trăieşte în lumea sentimentului ca într-o lume proprie*

-Funcţiunea ei primară e de a iubi. De altfel, cunoaşte toate felurile iubirii. Acelaşi Eros implacabil ce o mlădie ca pe un metal în fuziune în nenumăratele forme ale dragostei adevărate o aruncă în extaz mistic dinaintea Pelerinului divin, sau o încovoaie în faţa leagănului, deschizîndu-i izvoarele sacre ale maternităţii. Amantă şi mamă, iată cele două tipare în care e turnată întreaga feminitate. Nu numai feminitatea umană, ci şi cea animală. Toate instinctele sunt puse în slujba acestor funcţiuni generatoare. La un loc fac ceea ce Goethe numea *eternul feminin.* între o porumbiţă şi o femeie sunt lucruri comune ce le apropie, în unele privinţi, mai mult decît le-ar apropia de porumbel şi de bărbat. Aceleaşi instincte puternice le stăpînesc şi le conduc. în apropierea amorului, aceleaşi forţe primare se dezlănţuie, aceleaşi gesturi de cochetărie, de ispită, de tăgadă — şi la urmă de totală supunere. Femeia şi femela iubesc la fel, cu aceleaşi resurse păstrate în toată scara animală. Iar în faţa primejdiei, ele îşi apără puiul cu aceeaşi putere maternă plină de jertfe sublime. Dacă porumbiţele ar avea o literatură, cu siguranţă că s-ar asemăna cu literatura celor mai mari scriitoare contimporane.

Ca şi în poeziile Contesei de Noailles sau în proza lirică şi incisivă a d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, sforţarea supremă a artei lor s-ar îndrepta spre umila bătaie a inimei, ce incendiază şi transfigurează universul întreg...

Viaţa socială modelează şi înfrînează totuşi instinctele,..
între pisica ce-şi cîntă cu desperare poemul amorului pe streaşină casei şi femeia ce-şi înăbuşe lamentul de dragoste în piept nu e atît o deosebire de scară animală, cît e mai mult o deosebire de educaţie şi de constrîngere socială. în fond, e acelaşi instinct. Numai expresia lui a variat...

Educaţia şi rolul anumit pe care-1 are femeia în societate i-au impus anumite rezerve şi constrîngeri.

Instinctele s-au învăluit în pudoare. Ferocitatea felinei s-a înmlădiat în gesturi caline, ce nu îndrăznesc să se mărturisească. Din această reţinere a ieşit un nou izvor de poezie: poezia misterului feminin.

Literatura feminină este o literatură de taină şi de şoapte. O femeie nu vorbeşte tare, ci şopteşte, nu se declară, ci sugerează. Peste fior lasă cortina tăcerii. Literatura feminină devine astăzi o adevărată *criptografie.* înţelegi sau numai pari a înţelege?

Nu ştii... Bănuieşti numai. Un zvon de cuvinte misterioase, de senzaţii înfrînate pe jumătate, un vag poetic, dar obositor... O literatură cu cheie, ca inima oricărei femei. De n-o ai, rămîi afară sub fereastra cu storurile lăsate...

Lipsită de orice iniţiativă în dragoste şi fără putinţa expresiei clare a bătăiei inimei ei, femeia ne-a dat o literatură de umbră şi de şoaptă, de mister şi de alcov capitonat — dincolo de care nu se aude nimic. în mijlocul acestei literaturi rituale a unei dragoste imateriale, mai mult suspinată decît afirmată, literatura d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, păgînă pînă la impudiciţie şi de o rară putere de analiză pînă la sfîrşire — e de o mare noutate şi originalitate.

într-o literatură feminină de şoaptă şi de umbră, în care bătaia inimei este abia auzită, într-o literatură de discreţie silită şi convenţională, în care dorinţele pîndesc după perdeaua vorbelor măsurate, literatura d-nei Hortensia Papadat-Bengescu aduce, în una din laturile ei, o notă de superbă libertate. Mă gîndesc la *Scrisorile Biancei Porporata către Don Juan, în eternitate.*

Personalitatea d-nei H. P.-B. se şterge, fireşte, pentru noi în necunoscut. Rămîne numai Bianca. Legătura dintre creaţie şi creator poate fi uneori destul de strînsă. Alteori e mai slobodă. Nu ne priveşte... Artistul trece îndărătul operei. Pentru timpurile ce vor veni, nu va trăi decît fragila adunare de cuvinte a creaţiei lui, mai tare decît zădărnicia trufaşă a trupului. Nu ne supravieţuiesc decît fiicele imaginaţiei.

în faţa splendidelor scrisori ale Biancei Porporata simţim emoţia artei. Ne ridicăm dintr-o dată în lumea ficţiunii. Tot ce-i personal se prăbuşeşte. Negurile se risipesc, iar din golul depărtărilor imense se aude un glas slab... Din sunete răzleţe se înfiripă apoi un răspuns desluşit.

„BIANCEI PORPORATE,
PE PĂMÎNT
îi răspunde
DON JUAN,
DIN ETERNITATE

Bianca, slovele tale muritoare au ajuns pînă-n eternitatea mea. Prin zgomotul armelor şi al războaielor, cuvîntul tău cald şi dorinţa înflăcărată a inimei tale au răzbătut cu anevoie, dar au răzbătut! Nu este oţel cît de călit pe care să nu-l străpungă subţirea săgeată a lui Eros. Şi nu sunt spaţii pe care să nu le sfredelească raza ochiului de femeie ce iubeşte sau numai doreşte.

Sunt în eternitate. Sunt deci dincolo de rău şi de bine. Am trecut în lumea contemplaţiei. Pe pajiştea de asfodele a Cîmpiilor Elizee se primbla nemuritorii, senini şi împăcaţi, vorbind de zădărniciile vieţii de odinioară. Din atîta trudă scoatem picătura de înţelepciune ce ne-a lipsit pe cînd trăiam. E soarta înţelepciunei de a sosi cînd nu mai e nevoie de ea. Smulgînd petale de anemone, Achile regretă şi acum mînia funestă ce l-a culcat de timpuriu în humă. Suntem robii sîngelui năvalnic. înţelepciunea e rodul vinelor goale... Vorbesc ca un « bachiller » de la Salamanca. Nu mi-am irosit totuşi tinereţea pe băncile şcoalei. în viaţa mea de acţiune n-am avut timp şi de meditaţie. Mi-a rămas pentru dînsa eternitatea întreagă. Şi deşi nu mi-a plăcut niciodată vorba şi scrisul, din lumea spiritului pur nu-ţi trimit decît vorbe...

Bianca, în rîndurile tale de flacără, în care înfloresc toate garoafele roşii ale dorinţelor şi în care licăreşte ochiul verde al păcatului, în aceste rînduri care ar tulbura şi palidele umbre ale Cîmpiilor Elizee, fericite şi fără dorinţi, îmi scrii într-o superbă izbucnire a simţurilor tale:

« Juan! n-ai trecut degeaba prin ţara şi locul meu. Sunt gata. Cu încetul floarea păcatului ce răscoleşti pretutindeni îşi coace seminţele în parcul grădinilor mele, păzite cucernic de Don Camillo.

Bianca Porporata a înflorit superb numele ei alb şi roş în urma drumurilor tale.

Juan, numai o dată n-ai cules. Şi în buchetul tău e parfum de crin, dar crinul lipseşte. »

Sau:

« — Nu vrei, Juan, să vii să astîmperi tu ce a trezit amantul meu, vîntul, şi nu a săturat?»

Cuvinte de foc, Bianca, dar cuvinte ce hu trebuiesc scrise niciodată. Ţi-o spun eu, Don Juan. Nu sunt bărbatul ideal, dar omenirea a găsit că sunt amantul ideal. îmi pot deci îngădui îndrăzneala sfatului.

Bianca, te iubeşti... Ochii îţi urmăresc cu exaltare firicelele albastre ale vinelor pe sub marmora pielei cu grăuntele des, curba elegantă a braţului, arcul fin al cotului; îţi îndrăgeşti

mişcarea unduioasă a trupului — spic blond şi plin care aşteaptă numai secera divină a Amorului!

Foarte bine. Iubeşte-te! Căci acest omagiu pe care ţi-1 aduci este afirmaţia voinţei de a fi iubită de ochiul nevăzut care te-ar putea zări şi iubi. Natura îşi împlineşte prin tine destinele; prin ispita formelor tale strecoară filtrul plăcerii sterile, sau intenţia diabolică a perpetuării...

Fii deci îndrăgostită de tine, pentru că dragostea ta cere dragostea noastră... Mîngîie-ţi şi cultivă-ţi formele splendide, dar nu ni le arăta în jocul lor natural. Nici nu le ascunde. Aruncă peste dînsele gaza subţire a pudoarii, care le învăluie fără a le acoperi. Căci ceea ce iubim noi, Bianca, nu e splendoarea formei marmoreene, ci misterul ei. Braţul pe care-1 presimt e mai frumos decît braţul pe care-1 văd. De altfel, o ştii. însăşi găteala femeiei e în slujba acestei înşelăciuni a naturei...

Mă aştepţi pe mine din eternitate, sau pe unul din reflexele mele vii. Aşteaptă-mă, dar nu mi-o spune. Căci, dacă am venit *cîteodată* unde eram aşteptat, am venit *întotdeauna* unde nu mă aştepta nimeni.

Nu mă pricep în metafizica amorului; n-am învăţat-o pe băncile Salamancei. Unii mă privesc însă ca expresia definitivă a amorului realizat. Bianca, suntem victimele misterului.

Am iubit tot felul de femei: şi brune şi blonde, şi proaste şi deştepte, şi frumoase şi urîte, şi bogate şi sărace, şi cinstite şi uşoare, şi nobile şi simple fete de la ţară. N-am avut deci un ideal practic şi nici n-am căutat «femeia» în varietatea tipului ei. Un singur lucru le lega Ia un loc: *misterul.* Un singur lucru m-a ademenit şi m-a încordat: *obstacolul.* Am iubit tot ce nu-mi era îngăduit să iubesc. Am iubit logodnicele altora: ispita fructului oprit! Nu m-am dat îndărăt nici în faţa unei biete ţărance: o ştiam făgăduită altuia. Şi să nu crezi — cum au crezut-o unii — că mă împingea numai instinctul răului. Nu. Era numai instinctul ce ne biciuie pe toţi: ispita tainei. Idealul nostru e întotdeauna sub văluri.

Iată pentru ce implacabilul Eros m-a împins prin toate mănăstirile păzite. Şi n-am simţit voluptate mai mare decît cînd am smuls din braţele Pelerinului divin logodnicele lui crescute de mult timp în fumul divin al tămîiei. Profanare, dar profanarea aceasta mi-a suflat ca un uragan prin strunele simţurilor dezlănţuite. ' (I

în peregrinaţiile mele n-am căutat niciodată spre ferestrele deschise; mi-am aruncat privirea numai spre cele zebrelite. Şi de-am bănuit numai ochii unei fete după zebrele, n-am mai plecat. Un tutore gelos m-a aţîţat şi mai mult. Castitatea m-a înverşunat, trezind în mine forţele imense ale dorinţei nesatisfăcute. Ca în faţa unei cetăţi cu ziduri uriaşe, mi-am săpat şanţurile de apropiere, pierzînd o vreme pe care mi-aş fi putut-o cheltui în succese fără glorie. Le-am dispreţuit, căci ceea ce-am dorit şi dorim cu toţii e *imposibilul...*

Iată, Bianca, ce aveam să-ţi răspund din eternitatea mea. Şi să mă crezi: e întîiaşi dată cînd am făcut literatură...

DON JUAN, *din eternitate"*

Astfel a răspuns Don Juan din pajiştea de asfodele a Cîmpiilor Elizee. Răspuns de erou romantic. Căci Don Juan e din vremea sombreroului cavaleresc, a pelerinei tenebroase, a mănăstirilor, a inchiziţiei, a tutorilor şi a ferestrelor zebrelite. Păgîn în apucături, el a suferit totuşi întipărirea creştinismului epocei. Fără să vrea, se lasă cucerit de ademenirile transcendentalului. Nu e numai amantul cărnei, ci şi al sufletului. Vrea misterul. Nu-1 caută în catedrale gotice, nici în groaza vieţei de dincolo; îl caută totuşi în apele ochilor albaştri şi negri. Nu se mulţumeşte cu arcul graţios al braţului Biancei, ci vrea şi arcul încordat al unei conştiinţe ce plesneşte...

Dacă ar fi urmat învăţăturile de la Salamanca, Don Juan ar fi avut însă şi viziunea unei alte lumi libere de teroarea misterului. .. Prin luminişurile timpurilor, ar fi văzut pe Galatea fugind printre sălcii, pe Frinea dezvelindu-se în faţa Areopagului şi din spuma mării răsărind corpul alb al Anadyomenei... Goliciunea ei n-a avut nevoie de taina şi pudoarea creştină. Prin splendoarea impudică a trupului, a stăpînit lumea antică.

Moderna, rafinata şi preţioasa Bianca, după atîtea veacuri, legă firul tradiţiei elenice. Nu rîvneşte totuşi la goliciunea formelor, ci numai la goliciunea sufletului, la dreptul de a exprima în cuvinte clare gîlgîitul tainic al dorinţelor ascunse. Ea este poate exemplarul unei noi feminităţi, pe care o putem aprecia în chip felurit, după concepţii felurite, dar pe care n-o putem tăgădui. E un semn al vremei. Să-1 fixăm la timp. Căci, în curînd, va alerga poate prin toate cuprinsurile lumei. Omenirea cucerită îi va ridica statui încununate cu trandafiri...

Bianca e una din fațetele literaturii d-nei Hortensia Papadat-Bengescu. în acest fel, e și unică pînă acum. Stăpînită de un suflu antic, nu este totuși o Tanagrină; severitatea lipsește grației. E mai mult o statuetă de la Myrina. Coroplastul i-a întipărit o suavă senzualitate. Literatura noastră nu cunoaște o creație feminină mai liberă, mai spontană, cu o mai slobodă afirmație a dorinței. Nu i se poate aduce totuși vina imoralității, după cum nu s-ar putea aduce nici statuelor goale. Emoția de artă te stăpînește mai întîi. Bianca ar putea însă ajunge punctul de plecare al unei literaturi libertine. De la artă la factură, lunecarea e lesnicioasă.

Mai sigur, va deveni punctul de plecare al unei feminități în care dorința încetează de a fi un mister.

Lupta împotriva misterului feminin e definirea cea mai bună ce s-ar putea da literaturei d-nei Hortensia Papadat-Bengescu... Bianca își dezvăluia numai tulburătoarea ei dorință; celelalte eroine își dezvelesc sufletul întreg. Senzualitatea e numai o singură; notă; sufletul femeiei e mult mai complicat... Și nu prin lipsă de complicație păcătuiesc eroinele d-nei H. P.-B. Sub orice nume, ele sunt aceeași femeie unică, în care instinctele ancestrale au răzbit, subțiindu-se și rafinîndu-se prin trecerea atîtor veacuri de civilizație; aceeași Eva modernă, care a dus pînă la înflorirea din urmă principiul eternului feminin; aceeași femeie fragilă, produsul delicat al unei societăți bătrîne, în care nevroza a biciuit simțurile, a mărit nevoile, a înmulțit problemele conștiinței, punînd în jocul funcțiilor sufletești o înfrigurare și o subtilitate pe care n-au cunoscut-o nici antichitatea, nici chiar străbunicele noastre. Misterul feminin a devenit astfel cu vremea tot mai complicat și mai insondabil; literatura feminină a ajuns și ea tot mai șoptită și mai puțin în stare de a tălmăci nuanțele și finețele.

în mijlocul acestei literaturi de taină, opera d-nei Hortensia Papadat-Bengescu e ca o rază biruitoare în mijlocul întunericului; e o imersiune violentă a principiului solar în colțuri de umbră. O sfîșiere: uneori o profanare chiar...

Nimeni n-a proiectat pînă acum în literatura noastră o lumină mai orbitoare asupra sufletului feminin ca d-na H. P.-Bengescu; nimeni n-a adus o putere de analiză și de pătrundere mai mare. Ochiul ei este implacabil. Sub privirea lui nemiloasă, bătaia inimei se descompune în mișcări palpabile, iar sentimentul e urmărit pînă în ramificările lui cele mai fine și mai îndepărtate. Inima nu mai e peștera sacră a misterelor eleusiene, în care se oficiază riturile iubirii. Vălul s-a rupt. Și, sub privirea înfrigurată a spectatorului, apare gol mecanismul ceasornicului omenesc, în jocul liber al rotițelor și al angrenajelor...

Dezvelirea e cu atît mai impresionantă cu cît mecanismul sufletesc e mai complex și mai viu. Un suflet mort sau opac nu poate interesa. Numai viața și mișcarea ne opresc atenția... Eroina tipică a literaturii d-nei Hortensia Papadat-Bengescu este în continuă mișcare; sufletul ei e vibrant și impresionabil. Nu e o mlaștină stătătoare, ci o apă vie, pe care o ridică toate vînturile și o frămîntă toate furtunile. Suflet patetic, în care iubirea se dezlănțuie în uragane. Implacabilul Eros îl săgetează cu arcul lui divin. Suflet tragic, în care dezrobirea din urmă a morții pîndește la orice cotitură a vieții.

Nimic mai impresionant și mai nobil decît acest zbucium peste care plutește un suflu de fatalitate antică. îi ierți și frenezia și nevroza. Și o mare duioșie și milă te cuprinde în fața condiției umane, care, între două neante, a creat această sublimă frămîntare fără rost ca o protestare împotriva liniștei eterne ce o așteaptă...

Ne îndreptăm cu siguranță spre feminismul integral. Urmașii noștri imediați vor trăi sub regimul egalității totale. E ineluctabil. Nici nu sunt motive ca să fie altfel. Principiul inegalității nu se mai poate susține. Vom avea femeia alegătoare și aleasă... Nu a inimei noastre, ci a rațiunii reci. înaintea inevitabilului, ne închinăm. Sunt însă romantici care-și închipuie că numai în ziua cînd femeile vor avea toate drepturile își vor da seama de ceea ce au pierdut. Podoaba lor cea mai mare era tocmai în neegalitate și în lipsă de drepturi. Cu farmecul fragilității au cucerit lumea. Vor cîștiga toate drepturile noastre, vor pierde însă unica armă a sexului lor: maiestatea slăbiciunii. Și din ziua cînd cu toții, fără deosebire, vom fi încordați spre această bucățică de pîine, stropită cu sudoare, omenirea va fi pierdut ceva din poezia feminității.

Eroinele d-nei Hortensia Papadat-Bengescu nu sunt feministe.. Ar fi greu să ne închipuim că niște sirene ar cere dreptul de vot.

Căci sunt nişte sirene. Singura lor preocupare e tumultul bătăilor inimei. Urechea fină a scriitoarei îl percepe şi îl descompune, iar ochiul ei, de o remarcabilă pătrundere, străbate pînă în adîncul sufletului lor, dezvelind jocul delicat al emoţiei. Ceva din taina feminităţii se scutură în paginele de analiză nemiloasă ale d-nei Hortensia Papadat-Bengescu. Deşi fără nici o legătură cu revendicările feminismului de azi, acţiunea literară a scriitoarei ar putea părea paralelă prin convergenţa scopului: despoiarea feminităţii de atributul tainei.

Dar şi aceasta poate fi numai o iluzie romantică, pe care o va risipi un viitor apropiat.

PENTRU „ÎNSEMNĂRI LITERARE" ŞI ALTE REVISTE

Nu intră în programul *Lecturii pentru toţi* de a duce polemici literare şi cu atît mai puţin hărţuieli în care stăpîneşte vechiul spirit de intrigă măruntă şi de bîrfeală zilnică. Voi da totuşi o lămurire *însemnărilor literare,* care debutează prin a mă pune în contradicţie. Am cerut odinioară „intelectualizarea" literaturii, am cerut artă pentru artă, am fost împotriva literaturii *teziste* şi, deodată, din senin, în *lectura* pornesc „o literatură ieşită din marile împrejurări de acum, o literatură patriotică, de solidaritate naţională, o literatură militantă etc."

Liniştească-se confraţii mei de la Iaşi. Nu e nici o contrazicere. Ce am scris despre „intelectualizarea" literaturii sau despre arta pentru artă rămîne şi mai departe sub semnătura mea. Am declarat din prima pagină a acestei publicaţii că *Lectura* nu e o revistă, ci un „magazin" literar. Teoriile mele literare n-au deci ce căuta în paginile ei. *Lectura* stă în cadrele actualităţii; acesteia ne silim să-i dăm o hrană literară. Atît. Să nu ni se ceară ceea ce nu voim să dăm deocamdată. Am socotit că din război se pot da pagini frumoase, documente interesante sau numai simple curiozităţi. Le vom da; de vom publica şi altă literatură din preocupările artei pentru artă, va fi un dar al nostru. Şi acum cred că ne-aro înţeles.

ACOPERE-ŢI FAŢA, FARFURIDI.

Procesul colonelului Verzea a pus în lumină sumbra figură a unui magistrat. Nu-1 voi numi: toată lumea îl cunoaşte. Mai sunt imaginaţii melodramatice, care văd în actele cele mai simple combinaţii tenebroase. Nici autoritatea lucrului judecat nu pune o piedică unei minţi chinuite de mania bănuielei.

într-un ziar de teatru, o figură atît de teatrală îşi are locul ei. O voi fixa deci, adăugind încă o siluetă la galeria lui Caragiale.

Cine a fost la cenzura poştei în primele luni ale războiului nostru îşi aduce aminte de omul fără tact şi fără măsură care era pus în fruntea cenzurei poştale... Nu de aceste momente neplăcute voiesc însă să-mi amintesc acum. Dimpotrivă: din succesiunea clipelor mohorîte voi desprinde, deocamdată, o singură scenă, vrednică de pana lui Caragiali. Ni se pare adesea comicul lui Caragiali forţat şi mai mare decît natura... Şi totuşi sunt momente cînd bietul Farfuridi rămîne în umbră sub măreţia naturii. Discursurile incoherente de stupiditate hilariantă ale eroilor lui Caragiali devin cuminţi şi serioase în faţa naturei creatoare...

La cenzură erau vreo douăzeci de intelectuali: scriitori, profesori universitari, un membru la Curtea de Apel, pictori şi compozitori muzicali. Oameni fără nici o obligaţie militară. De la începutul campaniei găsiseră nimerit să-şi pună o parte din timp în serviciul ţării. Magistratul din fruntea cenzurei ar fi voit să muncim toată ziua, dezorganizîndu-ne astfel orice altă muncă intelectuală, mai folositoare ţării. De aici neînţelegere...

într-o bună dimineaţă, şeful nostru, cu vocea lui profundă şi vorba împleticită, ne vesti că suntem chemaţi de comandantul „superior", de domnul colonel, pe a cărui elocinţă voiesc s-o fixez

In aceste rînduri. Şi iată-ne deci, cei douăzeci de intelectuali, scriitori, profesori universitari, pictori, compozitori muzicali, urcînd scările Palatului Poştei, pentru a intra în largul birou al d-lui colonel.

Cum ne văzu, d. colonel dispăru pe uşă. înţeleserăm de ce: voia să-şi facă o intrare mai solemnă peste cîteva minute. în răstimp, d. magistrat-locotenent avu vreme să ne înşiruie în faţa biroului şi să strige la deschiderea uşei un *„dreeepţi!"*, care se lovi ironic de hainele noastre civile şi de spiritele noastre foarte "puţin militare. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită unui preşedinte de Curte de Apel, rosti aceste cuvinte:

— După cum aţi avut bunăvoinţă să-mi ordonaţi, am onoarea de a vă depune raportul prin care se constată că serviciul cenzurei nu poate merge din cauza domnilor *ăştia,* care nu-şi văd de datorie.

Tăcere adîncă. Colonelul îşi trecu mîna pe frunte, apoi, vîrindu-şi două degete în deschizătura tunicei, începu:

— Domnilor, deşi cei mai mulţi dintre dumneavoastră sunteţi oameni *„bieeeen* " în societate, fiindu-mi cunoscuţi de la Capsa...

Rumoare printre noi. Băgînd-o de seamă, d. colonel reluă:

— Da, domnilor, la Capsa! Căci nu e o ruşine să mergi la Capsa, şi vă voi face o mărturisire: şi eu merg la Capsa!

Adîncă senzaţie printre noi in urma acestei revelaţii zguduitoare.

— Zic, deci, deşi cei mai mulţi sunteţi oameni *„bieeen"* în societate şi deşi sunteţi numai nişte simpli voluntari la cenzură, ţin să vă declar că rămîneţi totuşi supuşi rigorilor militare ca orice soldat. Pentru insubordonanţe sunteţi, prin urmare, pasibili de garda pieţii şi de fortul Domneşti...

în urma acestor cuvinte, d. colonel tăcu. Apoi izbucni cu violenţă:

— Căci ţara piere, domnilor! Vin de la Ministerul de Război: au intrat ungurii în ţară (era pe timpul surprizei de la Cîineni); au intrat bulgarii în ţară!... Au să intre în capitală şi o să ne găsească cu coşul de scrisori necenzurate... Ce o să facem noi atunci... ? Să ieşim cu ciomegele să ne batem cu duşmanii?...

Şi pe urmă, deodată:

— Pe cîmpiile Franţei au pierit 77 de prinţi germani — şi d-vstr. nu voiţi să lucraţi 7 ceasuri pe zi... Ruşine!

Iar tăcere. Crezînd că a isprăvit, pictorul Jean Steriadi voi să vorbească:

— Domnule colonel...

Nervos, colonelul îl întrerupse:

— Dumneata să taci, şi să vorbeşti pe urmă...

Apoi, pierzîndu-şi şirul:

— îmi veţi zice, poate, de ce nu zbor şi eu la graniţă să dau piept cu inamicul. Hei, domnilor, aş fi mers de mult de nu sufeream 'de hemoftizie...

Am plecat cu toţii capul, îndureraţi la această revelaţie. Umflîndu-şi iară pieptul şi cu gestul larg, colonelul culmina într-o sublimă izbucnire:

— Şi apoi, la urma urmelor, ce credeţi că aici nu sunt la un post de onoare?... Priviţi, domnilor, spre această hartă găurită din perete! O bombă inamică m-a căutat chiar în biroul meu ca să mă distrugă. Mergeţi, deci, domnilor, la datoria d-voastră şi făceţi-v-o tot aşa cum mi-o fac şi eu... Am zis...

Âducîndu-şi apoi aminte de pictorul Steriadi, îl întrebă ce doreşte.

— Eu, domnule colonel, aş voi să mă duc pe front...

Colonelul izbucni:

— Bravo, domnule ! Aşa te voi, domnule! Ia notă, domnule S. — adaose adresîndu-se magistralului locotenent — să-mi faci un raport pentru domnul, căci tocmai am nevoie de un vlăjgan ca dumnealui pentru. Cuzgun... O să te trimetem, dolofane!... N-ai grije!

Şi acum, Farfuridi, acopere-ţi faţa. Nemurirea ta e în primejdie sa fie întunecată... :

CA LA TEATRU...

Teatrul îşi are convenţionalul lui... O situaţie teatrală e întrucîtva o situaţie ce trece de cadrele naturii: „homo ad ditus naturae". E o mină de meşter ce combină elementele brute pentru a scoate elemente neaşteptate, ce nu vin din întîmplarea oarbă. Deşi izvorît din natură, teatrul îşi are optica şi indulgenţele lui. E o natură orînduită cu meşteşug. Sunt situaţii pe care nu le credem cu putinţă. în teatru, le primim totuşi zîmbind: e teatru; adică e convenţie.

De fapt însă natura e mai mare, mai complicată şi mai orînduită decît teatrul. Adaosul omului e mărunt. în faţa infinităţii de combinaţii ciudate şi neprevăzute ce ies din tiparele naturii, imaginaţia creatoare a artistului e un fir de nisip. Lucrează în miniatură. Şi orice ar născoci ca rar şi chiar imposibil devine o jucărie de copil pe lîngă florile exotice ale întîmplării. în faţa lor, te înminunezi zîmbind: e ca la teatru! Mai mult decît la teatru. Regizorul divin combină mai meşteşugit şi mai felurit.

Voi istorisi drept pildă o mică întîmplare. Mi-a povestit-o o doamnă încă sub puterea vie a emoţiunei. Pe scenă ne-ar părea o „situaţie" forţată şi puţin verosimilă. în natură, s-a petrecut cu o minunată simplicitate.

„Mă scoboram, povestea doamna, de pe str. Fîntînii pe str-Luterană în jos. Era ceaţa opacă a serilor de decembrie. Nu se putea deosebi un om la doi metri. Deodată, auzii un ropot de paşi grăbiţi. Şi înainte de a mă dezmetici, mă simţii apucată de braţ de un ofiţer. Speriată abia putui rosti:

— Domnule, ce faci, domnule?

— Doamnă, sunt pierdut. Nu protestaţi, nu spuneţi nimic, veţi înţelege pe urmă.

— Domnule, te rog, strigai eu. Lasă-mi braţul...

Îngheţasem de spaimă. Credeam că e un nebun. Ofiţerul era şi el cuprins de o emoţie de nedescris. Abia putea respira. Mă strîngea totuşi din ce în ce mai mult de braţ.

— Domnule, lasă-mi braţul...

— Doamnă, vă implor, scăpaţi-mi viaţa... Sunt în primejdie de moarte...

— Domnule, sunt măritată şi sunt aproape de casa mea. Ni s-ar putea întîmpla lucruri grave.

— Se poate, doamnă, dar vă rog nu mai spuneţi nimic, ci uitaţi-vă în ochii mei... St! Ascultaţi. Vine...

Şi, în adevăr, din spate se auzea un alt ropot năprasnic. Un domn sosea în goană: cu capul gol, cu haina desfăcută şi gîfîind. În mînă avea ceva: poate o armă. Se opri o clipă lîngă noi, cu privirea pierdută şi cu respiraţia tăiată. Ofiţerul se prefăcea că nu-l vede. Cu cel mai mare sînge rece, mă ţinea şi mai strîns de braţ, uitîndu-mi-se drept în ochi şi şoptindu-mi cuvinte de intimitate, ca unei bune prietene.

Domnul ne cercetă bănuitor. Ajunsesem la întretăierea străzei Ştirbei-Vodă. Discumpănit, se apropie de noi, stăpînindu-şi emoţia.

— Domnilor, mi-aţi putea fi de mare folos. Vă implor să-mi spuneţi de n-aţi văzut un ofiţer trecînd în fugă...? Şi, de l-aţi văzut, pe unde a apucat?

Cu vocea sigură şi stăpîn pe mişcări, ofiţerul arătă cu mîna:

— Ba da... A apucat chiar acum spre dreapta...

Domnul se înclină.

— Vă mulţumesc, domnilor.

Şi o luă spre Cîmpineanu.

Ofiţerul se desfăcu atunci de braţul meu:

— Doamnă, vă rog încă o dată să mă iertaţi. Mi-aţi scăpat viaţa. Aţi înţeles acum, desigur, şi dumneavoastră... Ar trebui să mă prezint... Mi-e ruşine însă într-o situaţie atît de teatrală! Nu vă întreb de nume. Îmi rămîneţi în amintire ca o necunoscută care mi-a scăpat viaţa...

Şi după ce îmi sărută mîna, dispăru în ceaţa opacă, apucînd la stînga înspre Calea Victoriei."

Atît.

Cititorul îşi poate reconstitui scena. Căci se poate vorbi de o adevărată „scenă". Văzută la teatru, ar fi trezit, desigur, un zîmbet indulgent: e „teatru", unde totul e îngăduit. Şi totuşi, nu e teatru, ci realitate. Aproape un fapt divers petrecut în scăpărarea unei clipe. Omului care a dat dovadă de o atît de extraordinară prezenţă de spirit i s-ar putea încredinţa o armată întreagă. Va şti să facă faţă împrejurărilor celor mai neprevăzute; va fi la înălţime şi pe celălalt teatru: pe teatrul de operaţii.

GALERIA NEDREPTĂŢIŢILOR.

[I]

Răsfoind pe Moliere, am dat din întîmplare peste scena dintre Don Juan şi Monsieur Dimanche. O scenă din cele mai cunoscute şi mai comice. Monsieur Dimanche e creditorul lui Don Juan.'Venind să-şi ceară datoria, Don Juan îl primeşte cu politeţă ostentativă şi cu risipă de amabilităţi: „Luaţi loc, vă rog.. Şedeţi aici. Şedeţi, vă rog. Nu acolo, luaţi loc în fotoliu... E mai moale... Ce mai face doamna Dimanche?... Dar Claudia?... Nicuşor tot bate din darabană?... Dar Cuţu, hămăie şi muşcă mereii?... Nu vrei să mănînci cu mine?... Ce, te duci?... Cum aşa? Nu se poate... Trebuie să-ţi dau pe cineva să te întovărăşească. .. Viaţa d-tale mi-i prea scumpă... îmbrăţişează-mă şi crede-mă sluga dumitale..."

Bietul Monsieur Dimanche e uluit. Nu poate scoate un cuvînt. Venise pentru o veche datorie. Iese, îndoindu-se din şale dinaintea acestui potop de cuvinte flecare, ce nu-i mai dau răgaz să răspundă. Rîdem, fireşte, şi nu de Don Juan, ci de Monsieur Dimanche... Un datornic ce-şi bate joc de un creditor e întotdeauna un subiect comic.

Vasile Alecsandri, care avea o memorie dramatică din cele mai credincioase, şi-a adus aminte şi de această scenă ca de multe altele din teatrul francez. în *Creditorii* lui, tînărul Alecu se scutură tot cu astfel de vorbe şirete şi zadarnice de un ciubotar, de un cofetar, de un droşcar, de un croitor — într-un cuvînt, de lungul şirag al creditorilor ce îndrăzneau să-şi ceară rodul muncei lor. Rîdem, fireşte. Un croitor care-şi reclamă preţul ostenelei e un ridicol, iar un tînăr ce trăieşte din înşelarea sistematică şi multiplă e un om simpatic. Aduce o notă de poezie şi de fantezie în banalitatea vieţii...

Am ajuns deci la o astfel de rătăcire... Simţul nostru moral se închină în faţa pehlivăniei simpatice. Un creditor a ajuns prin definiţie un monstru vrednic de dispreţ. în debuturile carierii mele provinciale, toată dăscălimea alerga la nevoie la „nenea Oprea". O persoană foarte importantă, cît aveai nevoie de bani! „O iscălitură, iubitule, şi afacerea e făcută... Dar s-o pui colo pe timbru, aşa cum cere legea... Aşa, bun... (şi se mai uita o dată la semnătură ca să vadă de se poate citi). Ei, iată acum şi banii". De cum simţeai însă suta în buzunar, „nenea Oprea" nu numai eă-şi pierdea din importanţă, dar devenea şi odios. Era „cămătarul" — dispreţuit de toţi. De fapt, bietul om ne făcea bine pentru un cîştig neînsemnat. Nu voiam însă să i-o recunoaştem. De am fi avut isteţimea lui Don Juan, cu siguranţă că am fi fost bucuroşi să-1 lăsăm păgubaş.

Un poet, tot atît de fantezist în viaţa ca şi în literatură, îmi povestea de mult un episod din anii lui de Paris.

„în viaţa unui student român la Paris sunt momente hotărîtoare cînd o strămutare « peste apă » devine o necesitate. Fireşte, fără zgomot. Trebuie să fim discreţi.

Iată de ce într-o bună zi am părăsit cartierul, pentru a trece pe malul drept al Senei. Trăiam acum liniştit. Nu mă mai tulbura nimeni. Din prevedere, îmi lăsasem o lungă barbă asiriană, ce-mi dădea o înfăţişare de nerecunoscut. După cîteva luni de viaţă tihnită şi idilică, auzii într-o dimineaţă clopotul... Un domn necunoscut se înclină:

— Domnul X?...

— Eu sunt.

Necunoscutul păru că se îndoieşte:

— Domnul Jean X?

Avui o străfulgerare mîntuitoare. Dintr-o dată recunoscui în vizitator pe un croitor din cartier, căruia îi datoram o sumă rotundă. O inspiraţie:

— Nu. Eu sunt Pierre X... Dar despre bietul Jean nu ai auzit nimic?

— Ce să aud?...

— Era fratele-meu. A murit, sărmanul, acum două luni.

Croitorul rămase înfipt pe loc. Şi cu adîncă mîhnire izbucni:

— Bietul băiat! bietul băiat! N-am ştiut nimic... Şi de ce a murit?

— O febră tifoidă... ştii, în cîteva zile s-a prăpădit aşa deodată ...

— Bietul băiat! bietul băiat! Ce tînăr cumsecade!

Eu prinsei îndrăzneală:

— Şi de ce-l căutaţi, mă rog?

— O, nimic... nimic. O mică datorie, fără importanţă de altfel... Bietul băiat! Bietul băiat!

Iar eu cu demnitate:

— Ştiţi, a rămas familia... care desigur va ţine seama.

— Ce idee, domnule! O familie atît de încercată... Ce nenorocire, domnule!

Şi după o clipă de tăcere, retrăgîndu-se:

— Vă rog să mă iertaţi că v-am tulburat... Toate condoleanţele mele şi scrieţi mă rog şi acasă că sunt mîhnit din suflet. Bietul •băiat! *Un gar con si charmant!"*

Iar poetul încheie această funebră istorisire cu vorba:

— Ce proşti sunt franţuzii!

La care eu adăosei:

— Şi ce secături sunt românii!

Oricum am fi şi unii şi alţii, cu siguranţă că ne lipseşte o bună orientare morală. Nu cred că din fire, căci ne naştem cu simţ -moral. Teatrul şi literatura în genere ni l-au deformat. Sunt nedreptăţi pe care le-au consfinţit tradiţii milenare... Creditorul odios e o moştenire greco-latină. Că poate deveni cămătar e cu putinţă... Dar, în fond, e un binefăcător ce îndeplineşte o funcţiune legitimă. Datornicul necinstit şi pehlivan e adevărata primejdie socială. în faţa isteţimei lui imorale ne închinăm însă, sau cel puţin zîmbim cu indulgenţă. Fără să vrem, ne asociem şi noi cu •perversitatea lui sufletească.

GALERIA NEDREPTĂŢIŢILOR.

[II]

Se mai poate găsi încă un creditor simpatic. Speţă rară, desigur. Nu cu totul ieşită din şiragul posibilităţilor. Vreo piesă de teatru trebuie să fi aruncat vreo lumină mai imparţială asupra omului care, stînd în limitele legalităţii, îşi îndeplineşte o profesiune onorabilă, fiind de folos şi altora.

Există un alt mare nedreptăţit, condamnat definitiv şi fără apel. Nu e odios, decît în anumite cazuri. E însă întotdeauna ridicol. între oamenii cei mai cumpăniţi şi cei mai lipsiţi de prejudecăţi, trezeşte un zîmbet. A apărut, şi figurile tuturor înfloresc de o uşoară veselie. Instinctiv, cîţiva îşi fac un semn din coada ochiului, arătîndu-l. Nu se cunosc poate, dar noul venit i-a apropiat. O atmosferă de cordială înţelegere se stabileşte astfel între oameni indiferenţi. Fireşte, în dauna celui ce a intrat. Cu toţii dau din cap:

— Bietul om!

Şi totuşi, nu e o compătimire, ci mai mult o ironie cordială:

— A păţit-o!

Unul răşchira două degete în formă de unghi. Altul dă şi el din cap:

— încă unul la rînd!

Simpatia se stabileşte dintr-o dată, dar o simpatie jignitoare, formată din dispreţ şi din ironie transcendentă.

Căci noul venit a avut imensa nenorocire de a fi înşelat de nevastă. Toată lumea o ştie; el n-o ştie însă. Este deci un om pierdut în ochii contemporanilor. în jurul lui s-a lăsat o grea atmosferă de ridicol...

Literatura franceză, îndeosebi, a generalizat tipul epic al încornoratului. *„Le cocu"* este un tip clasic şi universal ridicol. De la şcolarii sprinţari din romanul lui Anatole France, care scriau cu mîna lor tremurătoare pe zidurile casei: *„Monsieur Bergeret est cocu"* şi pînă la Moliere, toată verva şi ironia franceză s-a năpustit asupra bărbatului înşelat. E un om pierdut de ridicol. E bun, e cinstit, îşi iubeşte nevasta, îşi adoră copiii — ce are a face ! îl înşeală nevasta. Ajunge: e ridicol. Dar femeia e o fiinţă perversă, lăsată în voia simţurilor, e o fiinţă incapabilă de un sentiment de omenie şi de cinste, n-are nimic sfînt — ce are a face! Are doar marea superioritate de a-şi fi înşelat soţul. Poate trece cu fruntea sus. Nimeni nu zîmbeşte. Toţi i se închină cu respect şi cu curtenie.

Ea se numeşte Angelique de Sottenville: fiinţă perversă şi feroce, cu fumuri de nobleţe şi cu instincte de curtezană. E biruitoare. El se numeşte Georges Dandin — nume devenit celebru prin ridicol. Nu-i mai rămîne decît să se arunce pe gîrlă, căci are marea nenorocire de a fi un om cinstit. Ea se numeşte Adele. El se numeşte bietul Boubouroche, al lui Courteline, care şi-a pus •imensa lui dragoste cvadragenară în frivolitatea unei femei uşoare. Ea e Ema, el e Charles Bovary... într-un cuvînt, ea e eternul femenin, viclean, mobil şi mai nesigur ca unda; iar el, înşelatul înamorat, pe care copiii de şcoală îl arată cu degetul, care îl împodobesc cu o pereche de coarne pe gardurile oraşului, el e omul la vederea căruia conversaţiile tac, prietenii îşi fac cu ochiul, zîmbetele înfloresc:

— A păţit-o!

— încă unul la rînd î

— Ce om ridicol!

Şi pentru ce oare ar fi atît de ridicol ? Pentru că aşa a hotărît-o lipsa simţului nostru moral şi mai ales pentru că aşa a hotărît-o o tradiţie literară milenară, ce trece dincolo de Moliere şi de Boccaccio.

Un bărbat înşelat e un om ridicol şi un subiect de comedie. Pentru ce? De consimte, nu mai e înşelat. E unul din acei bărbaţi despre care d. Victor Eftimiu a zis: „Ce ştia satul... ştia de mult bărbatul". Un astfel de om nu e ridicol. E însă odios. Şi satira nu are destule bice pentru a-l lovi pînă la ţîşnirea sîngelui roş...

Dar un om care nu ştie cu ce-i vinovat în înşelăciunea nevestei lui? Că nu şi-a păzit-o? Are poate ceva mai bun de făcut. Mai mult decît atît. Sufletul lui e aşa de cinstit, încît nu poate concepe necinstea altuia. A rămas într-o completă candoare sufletească. Nu poţi înţelege ceea ce nu simţi tu mai întîi. Bănuitorii au în germine toate defectele pe care le bănuiesc la alţii. Aşa-zisa „orbire" a bărbatului, ce-l pune într-o inferioritate ridicolă faţă de femeie şi de toţi ceilalţi oameni, e adesea, de fapt, o mare superioritate morală. E totala ignoranţă a răului. Ştiu că uneori poate fi şi o prostie. Noi nu facem însă nici o deosebire. Omul superior, ca şi nătîngul, sunt acoperiţi de acelaşi ridicol:

— A păţit-o.

— încă unul la rînd!

— Ce om ridicol!

O mare nedreptate.

Iar femeia adulteră trece şi mai departe în viaţă, ca şi în teatru, fără nici cea mai mică critică.

O mare scădere morală.

AVARUL

Apărarea avarului a mai scris-o, mi se pare, şi d. Victor Eftimiu cu prilejul lui *Hagi Tudose* al lui Delavrancea. Nu ajunge, în jurul lui s-a îngrămădit hula milenară a întregei literaturi universale. O vorbă bună este deci *come piuma al vento.* O ia vîntul. Şi dacă mai adaug alta, nu e în speranţa că va rămîne. E din nevoia de a o spune. Şi bărbierul lui Midas trebuie să fi simţit această nevoie cînd a încredinţat pămîntului umed al unei peşteri taina urechilor regale. Deasupra a răsărit trestia răzbunătoare. Instinctiv, poate că nădăjduim şi noi că, în adierea vîntului de seară, vreo tainică trestie va repeta şoapta gindului nostru unor urechi mai înţelegătoare...

Avarul e ridicol şi odios de la Plaut pînă la Delavrancea. Moliere 1-a fixat definitiv, sub amîndouă formele, în Harpagonul lui. Balzac, în Grandet. Octave Mirbeau, în Isidore Lechat, cu altă nuanţă însă: avarul ameţit de banii lui, care vrea să-i multiplice prin mijloacele cele mai grandioase şi cele mai fantastice. Nu e un avar clasic. E un mare vizionar al banului. Un poet romantic chinuit de o imaginaţie apocaliptică. O forţă creatoare. Adevăratul avar îşi strînge averea prin economie murdară. Isidore Lechat şi-o adună prin speculaţie. Nu se fereşte de risipă, cînd speră că această risipă va fi un element de producţie viitoare. Deosebirea e mare.

Avarul clasic este însă Harpagonul lui Moliere, sub cele două înfăţişări ale lui: e ridicol şi e odios.

E ridicol prin ciudata boală de a se lipsi de bunurile vieţii, din setea de a aduna tot mai mulţi bani. Se poate aduce totuşi o obiecţie: care sunt bucuriile vieţii? Multe şi niciodată aceleaşi la

fiecare om în parte. Unul îşi găseşte fericirea în lux, altul in mîncare; unul în femei, altul în ştiinţă; unul în aparenţele vieţii, altul în gloria postumă. Pentru ce nu ar fi şi oameni care să-şi găsească plăcerea în acumularea banului? Fiecare din noi este plăsmuit pentru anumite plăceri. Amănunte psihologice sau fiziologice ne fac improprii pentru unele din bucuriile vieţii.

Lipsa de savoare ne ridică bucuria mîncării; lipsa fineţii acustice ne ridică imensa bucurie a muzicii.

Pentru ce nu i-am presupune avarului un simţ nou, ce ne lipseşte? Am voi să-1 vedem mîncîndu-şi banii.

Plăcerea gîtlejului o admitem; plăcerea ochilor nu voim să i-o admitem. Iată că el se bucură prin ochi, văzînd grămada de aur, şi nu prin gîtlej. întrucît ar fi mai normal?

Sunt oameni care nu-şi trăiesc viaţa din grija gloriei postume. Artişti şi savanţi ce duc calvarul mizeriei şi al suferinţii nu numai din incompatibilitatea cu realitatea, ci dintr-o voinţă încăpăţînată. Urmăresc un vis de artă. Vor înfăptui o operă, pe care nu o înţeleg contemporanii, o vor preţui urmaşii. Vor pomeni de ei generaţiile viitoare. Ce nebunie! — vor zice unii. Nobilă şi frumoasă nebunie, din care iese progresul omenirii, dar nebunie, întru cît îi va ajuta ceea ce se va vorbi de bine după moartea lor? Pusă aşa chestiunea, răspundem: nimic. Chestiunea trebuie pusă altfel. Ceea ce se va vorbi pe urmă de noi fireşte că nu ne mai priveşte. Gîndul însă că se va vorbi de noi produce o mare bucurie încă din viaţă.

Poate ţine locul oricărei alte plăceri: ne alungă foamea şi frigul. Din vatra lui se împrăştie o binefăcătoare căldură, ce ne aromeşte şi ne incendiază. Nu simţim frigul vremei din mansarda săracă. Printre lipsuri trecem mîndri şi fericiţi. E o iluzie! Dar ce este iluzia şi ce este realitatea? Cum a putut preciza hotarele uneia şi ale alteia? Măsura e în sensibilitatea noastră. Dacă aceasta e fericirea mea, e tot atît de legitimă ca oricare alta. Şi marea bucurie a gloriei postume e întrucîtva admisă, dacă nu de oamenii simpli, cel puţin de intelectuali.

Pentru ce n-am admite şi bucuria grămezii de aur? E o bucurie inferioară? Desigur. Dar e o bucurie legitimă şi cel puţin tot atît de inferioară ca şi bucuria stomacului. Pentru ce am admite pe un om ce-şi dă averea, cinstea şi chiar viaţa pentru o femeie, şi nu am admite pe cel ce e capabil de privaţiuni infinite pentru un bulgăre de aur? Pentru că mai mulţi aleargă după femei decît după aur? Nu-i de ajuns. Motivarea e insuficientă. Dar se va zice:

Î

aurul e bun pentru plăcerile ce poate aduce. Avarul va răspunde însă: plăcerea mea cea mai mare este tocmai în posesiunea lui, după cum plăcerea vizionarului e în gîndul că va dobîndi gloria postumă. Eu cel puțin îmi pipăi aurul. Vizionarul meu nu-şi va pipăi niciodată gloria. Trăieşte numai cu gîndul ei.

Ce i se va putea răspunde avarului în fața acestei logice? Mare lucru nu. Şi totuşi, avarul e acoperit de un mare ridicol universal. îl vedem numai prin gesturile meschine cu care îşi agoniseşte paraua, torturîndu-se pe sine, jertfind marei pasiuni ce-i încălzeşte ființa şi i-o transfigurează de bucurie...

Dar se va zice: Avarul nu e numai ridicol, e şi odios. Patima lui e dăunătoare şi familiei şi societății în genere. Moliere ne-a arătat pe Harpagonul lui şi sub acest aspect tragic.

— Da. Rămîne] însă de văzut dacă un avar e mai primejdios pentru societate decît, de pildă, un risipitor — marele răsfățat al literaturii universale.

DAR RISIPITORUL?

Avarul e nu numai ridicol, dar e şi odios. Harpagonul lui Moliere se cumpăneşte între comedie şi tragedie. E comic cînd efectele avarului se resfrîng numai asupra lui însuşi; e tragic prin dezorganizarea în care îşi aruncă întreaga familie. E comic în tot ceea ce îl priveşte pe dînsul; e tragic în ce priveşte pe alții. Stăpîn pe sine, îşi poate îndruma viața cum voieşte. Neavînd însă ideile şi prejudecățile noastre, e firesc să ni se pară comic. Rîdem deci în fața epicei rupte de toate zilele, pentru a-şi infringe chemările vii ale vieții în dauna realității moarte a banului îngrămădit. Un om ce se flagelează singur e comic; flagelat de alții, este tragic.

Cele mai însemnate piese ale lui Moliere se pot reduce la o schemă: vițiul unuia singur dezorganizînd o familie întreagă. Frica de moarte a lui Argan îi dezorganizează familia; se însoară cu o femeie ce-i exploatează boala închipuită, vrea să-şi mărite fata cu un morticol, bun de păstrat în spirt, zdruncină liniştea casei prin introducerea doctorilor.

Frica de iad a lui Argan e pe cale de a-i zdrobi familia. Tartuffe rîvneşte la farmecele Elmirei şi la mîna fetei. Prin viclenie, pune stăpînire şi pe casa lui Argan. Şi dacă n-ar interveni trimisul regelui, întreaga lui familie ar fi fost aruncată pe drumuri.

Avariția lui Harpagon îi dizolvă familia. Elisa e contrariată în sentimentele ei. Harpagon ar voi să o mărite cu un bărbat bogat. Cleant e nevoit să trăiască din expediente puțin onorabile. Tatăl lui ar voi să-1 însoare cu o văduvă bogată. în fața patimei cumplite, legăturile fireşti între părinți şi copii se frîng. Respectul filial nu poate rezista. Rugina avariției roade totul; încetul cu

încetul desface legăturile cele mai puternice. Tatăl şi fiul se găsesc astfel unul înaintea altuia ca doi duşmani: călăul şi victima. Şi cînd victima se răzbună, furînd caseta cu bani a avarului, publicul e de partea lui Cleant.

Fireşte.

Un avar e într-o măsură oarecare călăul celor dimprejurul lui. Patima avariţiei se răsfrînge şi asupra lor. începînd de la rochia nevestei şi pînă la banul economisit pentru luminare, avariţia împrăştie în jurul ei tristeţea şi dezolarea. Avarul se bucură de banul adunat: are deci o contravaloare. Ceilalţi se ofilesc însă sub tirania unui viţiu neîmpărtăşit. Lipsa lor silnică nu e înveselită de sclipirea voioasă a aurului adunat... Trebuie să rabde în tăcere un jug de fiecare clipă. Uraganul pasiunei trece pe lîngă dînsul, rozînd încă o economie de un gologan, din haine, din pîine, din modestele plăceri ale vieţii.

Trebuie totuşi restabilit un echilibru.

Un avar îşi poate chinui familia. N-o ruinează însă. Pe căi aspre, triste şi silnice, îi prepară chiar un viitor mai bun. Din durerosul lui ban, va ieşi bucuria de mîine a urmaşilor.

Privită însă chestiunea şi dintr-un punct de vedere mai larg social, avarul e mai puţin primejdios decît risipitorul, marele favorit al tuturor literaturilor. Un avar e un om cinstit. Avînd instinctul proprietăţii pînă la ferocitate, o respectă şi la alţii. Nevoind să piară o fărîmă din ceea ce are, nu se atinge de bunul altuia, decît pe căile legale.

Nu tot aşa e risipitorul. Neavînd nimic, nu respectă nimic. Neavînd instinctul proprietăţii, n-o admite nici la alţii. Un risipitor e un canal de scurgere, prin care banul rotund se rostogoleşte, fără odihnă. Nu-1 întreba însă de unde vine.

Un risipitor îşi cheltuieşte la început avutul. E slobod s-o facă. Pe urmă e silit însă să recurgă la împrumuturi. începe lungul convoi al creditorilor şi al cămătarilor; jocul de cărţi, combinaţiile piezişe, poliţele falşe, cărţile măsluite şi totala degradare morală. Niciodată un avar nu va ajunge în această prăpastie. Nici un avar nu a iscălit o poliţă falsă din avariţie; n-a dat nici chiar una adevărată.

Şi, totuşi risipitorul e simpatic. Sub forma unui zîmbet suveran şi a unei mîini întinse cu cordialitate, el apare în opera lui Moliere ca şi în întreaga literatură universală, semănînd totuşi dezastre. Banul aruncat cu o atît de superbă dărnicie este adesea banul văduvei şi al orfanului. Nimeni nu se întreabă însă de unde vine... Cade pe masa verde sau pe nimicurile vieţii cu o elegantă, nepăsare. în loc de dezgust, trezeşte admiraţie. Şi în loc de a fi privit ca un mare ferment de dezorganizare socială, risipitorul este privit cu simpatie şi bunăvoinţă. Nu e nici ridicol, nici odios, ca avarul. E şi aceasta un dezechilibru în modul nostru de a judeca.

TEATRUL NAȚIONAL:

„ROZINA" - COMEDIE ÎN TREI ACTE DE D-NA CLAUDIA MILLIAN-MINULESCU

Deşi e o lucrare fugitivă, *Rozina* merită atenția criticului. N-are un loc hotărît în evoluția unui gen literar; are un loc în evoluția scriitoarei. De la *Masca* de acum cîțiva ani, e un progres. Trebuie înregistrat.

Dacă n-aş putea spune că d-na Claudia Minulescu e o scriitoare dramatică, pot spune că e o scriitoare. Scrie bine şi îngrijit pînă la rafinare şi prezumție. Are fraza scrisă, şi nu vorbită. De aici caracterul literar al piesei, cu mici cuplete prețioase, cu legănări de fraze, cu imagini căutate, cu „grădini de banane", de poet modernist, atît de departe de viață şi de teatru. Atmosferă de seră; gingăşii de alcov simbolist şi cîteodată izbucniri de senzualitate în fața căreia ne simțim stînjeniți: sunt doar o mie de spectatori ce ne văd. Pentru anumite lucruri, preferăm intimitatea. Nu dintr-o falşă pudoare, ci dintr-o nevoie de poetizare.

Rozina are deci merite literare. Le-aş prețui şi mai mult de aş citi piesa. Privită însă ca teatru, ea nu trăieşte. Nu pentru că subiectul ar fi cu neputință. Dimpotrivă. 1-1 admitem pînă în cele mai mici amănunte. Ci pentru că-i lipseşte acel *ceva* ce dă suflarea vieții unor marionete omeneşti.

De ori cîte ori vorbea despre atmosfera unei piese de teatru, maestrul meu Emile Faguet avea o vorbă: *ca baigne;* sau: *ca ne baigne pas*

în *Rozina: fa ne baigne pas.* Nu circulă atmosferă de viață. Impresia artificialității te urmăreşte pînă la urmă. Situații care ar trebui să te zguduie şi sentimente care ar trebui să fie respectabile trec peste noi, uşor şi fără urme. Le urmărim numai ca pe nişte jocuri intelectuale, cu simpatie sau cu indiferență. Tragedia Rozinei nu ne mişcă: poate fi înşelată.

De la d-na Claudia Millian-Minulescu aşteptăm deci şi alte lucrări cu mai puțină literatură şi mai mult teatru, adică viață.

CAZUL LITERAR AL LUI LOCUSTEANU

Nu despre dispariția tragică a lui Locusteanu voi vorbi în aceste rînduri. Latura ei senzațională a zguduit pe toți; contrastul cu ceea ce ştiam din sufletul lui Locusteanu a înmărmurit pe cei din jurul său. Viața nu e atît de simplă şi unitatea psihologică este uneori numai o condiție pe care o cerem în artă. *Servetur am imum* — după cum spunea bătrînul Horațiu. Sfîrşitul să fie ca începutul... Aşa ne cer toate dogmele estetice. Dar iată că viața ne dezminte. Un jovial se desparte de dînsa pentru o decepție de inimă. Şi nu prin impulsiunea unui gest violent, ci printr-o reflecție rece. Prietenii l-au ascultat argumentînd timp de trei zile asupra nevoiei de a dispărea. Nu l-au crezut, fireşte. A dovedit însă că se ține de cuvînt. A mai dovedit că nu cunoaştem decît foarte puțin din sufletul omenesc. Sunt reacțiuni năprasnice ce frîng aşa-zisa unitate sufletească, semănînd tragedia tocmai acolo unde ne obişnuisem să nu vedem decît comedie.

Nici despre literatura lui propriu-zisă nu voi aminti. în afară de o serie de portrete, spirituale şi incisive, încercările dramatice ale lui Locusteanu sunt alături de literatură. Acest ziarist, harnic şi isteț, acest om de teatru îşi limitase gustul pe treptele inferioare ale artei. Nici n-a încercat măcar să treacă dincolo de farsă. N-a izbutit, de altfel, nici în ea.

în Locusteanu nu mă voi opri decît la felul cum a înțeles literatura altora. Nu e vorba de *critica* lui. Nu s-a ridicat niciodată pînă la critică. Ca ziarist, a aruncat, fireşte, laude şi dojana oamenilor şi lucrurilor. Nu înseamnă însă că a făcut critică literară. A putut fi isteț şi ascuțit; a asimilat şi a exprimat repede o părere uneori dreaptă. N-a cunoscut însă imparțialitatea şi nici bucuria contemplației senine.

Locusteanu a fost totuşi un conducător de reviste. Dacă n-a produs o mişcare literară, a suflat puternic din plăminii lui solizi asupra literaturii în mers. A făcut mult zgomot în jurul lui. Ca musca fabulistului, ar fi avut tot dreptul să se pună pe fruntea boilor osteniți de urcuş, pentru a striga cu mulțumire: — Ce mult am lucrat! E mica satisfacție a celor ce cred că trag la carul literaturei, bîzîind sau pocnind din bicele îndemnului sau ale dojanii: în care nu intră nici o povață, nici chiar o simplă emoție adîncă...

Morții au, fireşte, dreptul la pietatea noastră. Sunt ceea cc vom fi noi în curînd. Cu un polemist nu e nici chiar cavaleresc să polemizezi cînd te desparte groapa... Suntem totuşi siliți să trăim din morți. E una din legile naturei: dură şi inexorabilă! Sub orice lumină ar putea fi privite cele ce voi scrie, nu mă voi feri deci să le scriu. Şi dintr-un sentiment de probitate, şi din credința că din încheierea unei activități — oricît ar fi de tragică şi de patetică — putem scoate o povață. Din activitatea critică a lui Locusteanu, nu putem scoate nici un epilog negativ.

Ziarist, da. Prin toate fibrele inteligenței lui, Locusteanu se îndrepta spre noutate şi senzațional. Adulmeca tot ce ar fi putut fi o „lovitură". Cînd ai o astfel de structură încît nervii devin fire telegrafice de înregistrare a evenimentelor zilei, nu eşti înzestrat pentru literatură. în afară de emotivitate, literatura mai cere şi putere de contemplațiune. Locusteanu nu a cunoscut-o.

Neputîndu-se urca pînă la critică, a scoborît-o pînă la dînsul. A aplicat metodele ziaristicei la literatură. A fost în continuă căutare de senzațional. A făcut zgomot: de aici impresia unei activități şi a unei mişcări. Impresie falsă. Zgomotul nu foloseşte literaturii. Strică uneori.

Locusteanu a crezut că se pot duce „campanii" şi în literatură ca şi în politică. Ne aducem cu toții aminte de „campania" în chestiunea paternității lui *Vlaicu-Vodă*. Mai întîi, o afirmație pe nişte simple prezumții. Apoi goana după documente: un „document", apoi un „nou document", apoi un „senzațional document", apoi ce „ne scrie poetul X în chestia lui *Vlaicu-Vodă"*, apoi o „cercetare a ineditelor lui Odobescu" cu „urmarea se va vedea în numărul viitor" — şi tot aşa luni de-a rîndul, pentru a nu ajunge la nici o concluzie definitivă sau la concluzia că nu sunt cuvinte hotărîtoare pentru a-i contesta d-lui A. Davila dreptul de autor.

Atunci la ce bun atît zgomot? A făcut numai rău. A tulburat liniştea sufletească a unui scriitor şi a semănat în spiritul public o îndoiala care pluteşte şi acum. Nimic nu o va putea înlătura

Am dat un exemplu. Aş putea da şi altele. Cred însă că ajunge pentru a arăta spiritul general al criticei lui Locusteanu Un spirit hotarît, greşit. Literatura trebuie să stea cît mai departe de politica şi de ziaristică. Cei ce se aruncă în ea cu metode străine îi tulbură oglinda apei liniştite.

EPILOG

Prins în conducerea a două reviste literare, *Lectura pentru toţi* şi *Sburătorul,* nu voi mai putea colabora deocamdată la *Rampa.* Aş voi deci să-mi iau rămas-bun de la cititori: nu prin declaraţii sentimentale, ci prin cîteva mici observaţii sugerate de cariera mea de publicist vechi — fără a fi şi bătrîn. O spun gîndindu-mă îndeosebi că o scriu la un ziar citit mai mult de femei.

*

A înceta colaboraţia la un ziar sau la o revistă specială — de pildă, de teatru — înseamnă un fel de sinucidere. Şi nu ucizi numai un copil, ci un lung şirag de copii posibili. Ucizi necunoscutul purtător de mistere şi de viaţă viitoare; atîtea articole ce nu se vor mai desprinde de pe ramuri ca fructele. Se va spune că pierderea nu e mare. Nu despre asta e vorba. A înăbuşi putinţa unei vieţi — oricum ar fi ea — e încă o pierdere.

Şi ce tainică e elaboraţia vieţii literare! Din ce necunoscut vine! Un neînsemnat prilej din afară o provoacă şi o pridideşte. Ajunge o propunere de colaboraţie cu o regularitate fatală. Şi ca prin farmec, impresiile vin şi se cristalizează sub forme concrete. Lucruri nebănuite se lămuresc, atîrnînd în ciorchini gustoşi. E povestea scînteii aţipite în piatră. O lovitură de amnar, şi scînteia sare roşie din piatra rece! într-o bucată de cremene doarme atît foc cît ar ajunge să incendieze universul întreg în ziua conflagraţiei din urmă. Şi totuşi cum stă de nebănuit şi de cuminte în culcuşul lui împietrit!

Aşa şi sufletul scriitorului. într-însul stau germenii nenumăratelor deveniri, ai infinitelor impresii care, de nu şi-ar fi găsit şi o expresie, n-ar fi trăit niciodată decît viaţă negativă şi mută.

Plecată din necunoscut şi din întîmplare, activitatea scriitorului se pierde în necunoscut şi întîmplare. Un punct luminos între două neanturi. O împrejurare o înăbuşe fără nici o formalitate. Printr-o uşoară apăsare a mînei se sugrumă astfel şirul nesfîrşit al devenirilor posibile.

în cazul de faţă, teatrul iese din sfera îngustă a preocupărilor mele. îmi iau rămas-bun de la atîtea articole pe care nu le voi mai scrie, deşi trebuie să stea undeva în mine, strivite, în aşteptarea unei noi întîmplări prielnice.

*

în publicistica noastră nu e nici o legătură între scriitor şi public. Scriitorul nu are intuiţia acţiunei lui literare. Din public nu se ridică valul de simpatie sau numai de interes care ar stimula energia şovăitoare a scriitorului. Publicul e marele mut. Citeşte, fireşte. Nu e însă comunicativ. Are probabil impresii felurite şi să sperăm că are impresii bune. Nu simte însă nevoia de a le împărtăşi şi scriitorului. Sunt publicişti cari au colaborat zeci de ani la un ziar sau la revistă: au scris lucruri bune şi rele, lucruri drepte si nedrepte, au aruncat seminţe ce au prins în pămînt rodnic sau au căzut în piatră seacă. Cu putinţă. Lor le e însă totuna: n-au avut cum să cunoască efectele scrisului lor. Nici un răsunet nu se ridică din mulţimea cititorilor pînă la dînsul, sub forma unei aprobări. Marele mut citeşte, dă din cap şi-şi caută de treabă. Nimeni nu ştie dacă aprobă sau nu. Şi mai ales nu ştie cel ce ar trebui să ştie: scriitorul. în nesiguranţele în care se zbate, el ar avea totuşi nevoie de reconfortul moral al cititorului simpatic, ce-l urmăreşte şi-l sprijină. Printre puţinele bucurii materiale ce-i aduce scrisul, el ar avea nevoie de bucuria unei comunicaţii sufleteşti cu cei ce-l urmăresc zilnic. N-o are totuşi. Cititorul simpatic şi uşor emoţionabil, care sub puterea unei vii impresii literare se pune la masă să-şi împărtăşească impresia, tinde să dispară. A existat poate cîndva. Acum a trecut mai mult în domeniul mitologiei. Se plîng poeţii că nici fetele sentimentale nu le mai scriu. Sau cînd trimit vreo poezie „spre publicare", lipsită de cea mai elementară ortografie, se grăbesc să adauge „trimiteţi-mi totodată onorariul prin aducătorul poeziei". O spun ca director de revistă... Trăim într-un veac comercial.

*

Mai există totuşi un specimen de cetitor care scrie. E destul dc rar, dar există: cititorul indignat. Am ajuns cu publicarea

Lecturii pentru toți pînă la numărul patru. în aceste patru luni, nu am primit de la adevăratul public cititor decît un singur semn de viață. S-a vîndut, s-a citit. Știu. Nimeni nu s-a ostenit totuși să-și scrie impresiile. Suntem grăbiți. Numai cititorul „indignat" mai găsește răgaz. Cîteva zile după apariția primului număr al *Lecturii* am primit un plic enorm. Mi-am zis: un manuscris, dar e prea mare. înăuntru, 50 de foi scrise des și iscălite cu un nume necunoscut. Nu, nu era un manuscris, ci o scrisoare! Un cititor indignat, care se înverșuna împotriva primului număr al *Lectwei* în cincizeci de pagini! Nimic nu era bun: de la numele tipografului pînă la reclamele copertei: unei cărți i se făcea reclamă cu litere mai mari! Să nu mai vorbesc de articole, de poezii, de clișee, de vigriete, de hîrtie — sau de editor! Totul venea, firește, ca mărturie a unui binevoitor interes.

Iată singura solie a miilor de cititori ai *Lecturii.* în cei cîțiva ani de cînd scriu la *Rampa,* n-am primit nici un fel de solie. Mă măgulesc deci că cel puțin nu am indignat pe nimeni...

.SBURĂTORUL"

Sburătorul poeziei eliadice ne evocă palidul chip al tînărulu ce tulbură visurile fetelor. Simbol al primilor fiori ai vrîstniciei' auroră a dragostei necunoscute și neînțelese ce îmbujorează obrajii pentru a-i îngălbeni apoi deodată, ochi rătăciți în vagul înserărei în așteptarea neașteptatului, dor impetuos de viață și subită aspirație spre neantul morții, foc lăuntric ce mistuie, gheață ce înfrigurează, neliniște și liniște — iată ce întrupează palida fantomă a simțurilor ce se deșteaptă la dragoste.

... Și, de altă parte, atîtea senine frunți ce se apleacă peste o foaie de hîrtie albă. Fiori nelămuriți, căldură și răceală, aspirații spre frumuseți imposibile și, deodată, toropeală, o adîncă răscolire a întregului suflet, sfiiciune și bizuire nebună, fugă de lume și de realități, unită cu credința în himere, neastîmpăr și sete de odihnă... E același „Sburător", același palid domn al visurilor tinere, același sărut al buzelor calde pe frunțile reci, aceeași mistică logodnă cu ce va să fie. Căci Sburătorul e și apropierea tainică a muzei...

... Cei ce pornesc această revistă au primit de mult sărutarea Sburătorului. Sunt la mijlocul cărării vieții. N-au uitat însă fiorii de odinioară și nici gustul și dezgustul de lume, incapacitatea adaptării și credința în himere imposibile. N-au abdicat de la idealismul lor.

Palidul domn al visurilor nelămurite nu se mai lasă pe raza argintie a lunei. A plecat spre alte generații ce se ridică. în noi și-a desăvîrșit însă opera. Nu mai simțim fiorii de odinioară. Necunoscutul nu ne mai chinuiește. Știm ce vroim, dar vroim cu hotărîre ceea ce simțeam odinioară ca un fior tulburător. Cu sînge

rece şi in deplină conştiinţă a unei datorii superioare, trecem pe lîngă larma vieţii, renunţăm la bunuri mai înfloritoare, pentru a ne aşterne gîndurile şi visurile pe pagina albă de hîrtie ce se va duce spre tinerii pe care-i sărută astăzi buzele de foc ale Sburătorului.

Căci ne gîndim şi la cei ce vin. Virilitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generaţiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutăţile începutului. Le vom fi de folos poate. Şi vom fi fericiţi de vom reuşi să-i smulgem din ghearele răzvrătirii în care-i aruncă cele dintîi decepţii literare. Scriitori maturi şi începători, pornim deci la lucru sub ocrotirea aceluiaşi tînăr palid care iniţiază în dragoste şi în artă.

Cît despre piogram, va ieşi din talentul celor ce vor publica la *Sburătorul.* Meritul revistei va sta în limitele scrisului colaboratorilor lui. Faptele vor dovedi de suntem la înălţimea gîndurilor noastre bune. Atît. De vor voi, cititorii vor trage un epilog la sfîrşitul încercărilor noastre. De prolog nu e nevoie. Cum nu suntem nici prea tineri, nici prea bătrîni, n-avcm nici nesiguranţele îndrăzneţe ale începătorilor, nici sfîrşeala pretenţioasă a bătrînilor maeştri. Credem că avem o cumpătare matură. Şi ca unică făgăduială, sperăm să punem între paginile *Sburătorului* o floare presată: floarea bunului-simţ, care e mai puţin răspîndită decît s-ar crede.

COŞBUC: „TREI, DOAMNE, ŞI TOŢI TREI'

Fragment dintr-o „Revizuire"

Prin însăşi natura inspiraţiei lui, Coşbuc era pornit spre împrumuturi literare. Rar se va găsi un artist atît de mare care să se menţină pînă la sfîrşit în cea mai strictă obiectivitate. De la cele dintîi balade şi pînă la traducerile din urmă, nu-i găsim nici o atitudine lirică. Poet al naturii şi al .ţărănimii idilice a început şi poet epic a rămas. A cîntat sentimentele altora. Nici tinereţea ispititoare nu 1-a îndemnat să se uite în propria lui inimă. A-l pune alături de Eminescu înseamnă a apropia două talente cu totul deosebite: un liric şi un epic.

Substanţa poeziei lui Eminescu vine din el însuşi, din marele suflet zbuciumat, din clocoteala de pasiuni, din încleştarea durerilor, din aspiraţia supremă spre liniştea nefiinţei. Poezia lui Coşbuc e din afară. Elementul pasional îi lipseşte cu totul. Poetul nu-şi tălmăceşte decît emoţiile impersonale. E un artist ce-şi potriveşte sunetele şi icoanele în faţa unei privelişti a naturii sau a unei idile sentimentale.

Dacă n-am găsi tot în Eminescu cele mai muzicale şi mai plastice versuri ce s-au scris în româneşte, am putea spune că poetul ardelean a fost cel mai desăvîrşit meşteşugar al versului nostru. Coşbuc nu ajunge pînă la perfecţia unora din versurile lui Eminescu; are însă o stăpînire de formă suverană. Pe cît e de inegal Eminescu, pe atît e de egal Coşbuc. Nu e poet care să fi mlădiat mai bine limba românească în fine lamele sonore. Fraza poetică se strecoară în şoptitoare versuri; versurile se încheagă în strofe ce curg pe nesimţite în cea mai nesilită alergare...

_ Prin natura epică a inspiraţiei lui, era deci firesc ca poetul sa prelucreze şi materialul altora. Nescoborîndu-se în sine, poetul

trebuia să caute în alţii. Poeziile lui pornesc uneori insă dintr-o emoţie adevărată; alteori sunt simple versificaţii pe teme împrumutate. O ilustraţie inspirată de o poezie a lui Lermontov i-a dat prilejul să scrie *Rugămintea din urmă.* Reminiscenţele din lecturi se versifică astfel de la sine cu timpul. Stăpîn pe formă, poetul toarnă în admirabile versuri româneşti lucruri cetite sau povestite. Iată pentru ce a fost o mare emoţie cînd, acum vreo douăzeci de ani, s-au descoperit în *Balade şi idile* şi cîteva reminiscenţe, pe care poetul nu le putea tăgădui. E neîndoios că poetul a prelucrat şi în material strein: uneori inconştient, alteori însă în chip cu totul conştient. Simţul nostru moral se simte atins. N-avem ce face însă. înainte trece adevărul. Istoria literară îşi are şi ea drepturile ei.

*

Voi arăta deocamdată că populara poezie *Trei, Doamne, şi toţi trei* este o prelucrare conştientă a poeziei *An Anfrag* a lui Karl Stieler, scrisă în dialect bavarez şi inspirată de războiul din 1870 (Bern, *Deklamatorium,* p. 478, Reclam). Din 6 strofe de cîte 4 versuri, Coşbuc a făcut 13 versuri de cîte 6 versuri; dar nici un moment din mica dramă a lui Stieler nu lipseşte din poezia lui Coşbuc. Nicăieri nu se poate urmări mai bine felul de prelucrare a poetului nostru, darul lui de amplificare şi retorica spre care-l împinge uşurinţa versificaţiei. Căci nu trebuie să uităm că în Coşbuc, pe lîngă poetul sincer emoţionat, mai găsim şi un virtuos al dezvoltării retorice. în *Trei, Doamne, şi toţi trei,* avem tocmai putinţa de a intra în atelierul acestui meşteşugar.

Iată strofa întîi a lui Stieler:

Un ţăran are trei copii la război.
Despre care nu se mai aude nimic.
Acum se duce la Munchen
Ca să întrebe la cazarmă.

Această simplă strofă se preface la Coşbuc în 5 strofe, adică în 30 de versuri! Poetul dezvoltă ideea războiului cu turcii, eroismul soldaţilor noştri (momente nefolositoare pentru acţiunea poeziei) şi neliniştea crescîndă a bătrînului tată — ceea ce e interesant psihologiceşte:

Avea şi dînsul trei feciori,
Şi i-au plecat toţi trei deodată
La tabără, sărmanul tată!

Ce griji pe dînsul, ce fiori,
Cînd se gîndea că-i greu războiul,
N-ai timp să simţi că mori.

Şi luni trecut-au după luni —
Şi-a fost de veste lumea plină
Că steagul turcului se-nchină;
Şi mîndrii codrului păuni,
Românii,-au isprăvit războiul,
Că s-au bătut nebuni.

Scria-n gazetă că s-a dat
Poruncă să se-ntoarcă-n ţară
Toţi cei plecaţi de astă-vară —
Şi rînd pe rînd veneau in sat
Şi ieri şi astăzi cîte unul
Din cei care-au plecat.

Şi-ai lui întîrziau! Plîngînd
De drag că are să-i revadă,
Sta ziua-n prag, ieşea pe stradă
Cu ochii zarea măsurînd,
Şi nu veneau! Şi dintr-o vreme
Gemea, bătut d-un gînd.

Nădejdea caldă-n el slăbea.
Pe cît creştea de rece gîndul.
El a-ntrebat pe toţi d-a rîndul,
Dar nimeni ştire nu-i ştia.
El pleacă-n urmă la cazarmă
Să afle ce dorea.

Cele patru versuri ale lui Stieler se găsesc deci aproape intacte. Coşbuc a mai adaos 26 de versuri, unele de prisos, cele mai multe zugrăvind insă zbuciumul bătrînului în chip progresiv.

Iată strofa a doua a lui Stieler:

„Cum merge Toni al meu?" întrebă el,
Pe dînsul îl prefer tuturor;
Atunci ei îl priviră şi-i răspunseră:
„A căzut la Woerth".

La Coşbuc avem o traducere literala:

Căprarul vechi îi iese-n prag,
„Ce-mi face Radu?" el întreabă,
De Radu-i este mai cu grabă,
Că Radu-i este cel mai drag.
— „E mort! El a căzut la Plevna
în cel dintîi şirag!"

La auzul vestei năprasnice, bătrînul lui Stieler nu poate scoate decît:

„O, mein Gott, nein!"

Coşbuc diluează efectul concentrat al ţipătului bătrînului printr-o tiradă retorică:

O, bietul om! De mult simţea
Că Radu-i dus de pe-astă lume,
Dar astăzi, cînd ştia anume,
El sta năuc si nu credea.
Să-i moară Radu! Acest lucru
El nu-l înţelegea.

Strofa a treia a lui Stieler este:

— „Şi Hans al nostru?" —
„împreună cu 70 de oameni
A căzut la Sedan" — „Şi Sepp?"
„Zace la Orleans!"

La Coşbuc avem o simplă traducere:

„Dar George-al nostru cum o duce?"
„Sub glie taică, şi sub cruce,
Lovit în piept de-un iatagan!"
„Dar bietul Mircea?"— „Mort şi Mircea
Prin văi pe la Smîrdan."

Strofa a patra a lui Stieler este:

Bătrînul nu spune nici o vorbă şi pleacă,
Se sprijină de dulap,
De scaun, de uşă, de scară,
Ar vrea să se odihnească puţin.

La Coşbuc găsim în loc două strofe, în care pateticul concentrat al lui Stieler este iarăşi dezvoltat retoric:

El n-a mai zis nici un cuvînt;
Cu fruntea-n piept, ca o statuie,
Ca un Cristos bătut în cuie,
Ţinea privirile-n pămînt,
Părea că vede dinainte-i
Trei morţi într-un mormînt.

Cu pasul slab, cu ochii beţi
El a plecat gemînd p-afară,
Şi-mpleticindu-se pe scară
Chema pe nume pe băieţi,
Şi se proptea, de slab, sărmanul,
Cu mîna de păreţi.

Strofa a cincea a lui Stieler este:

Jos pe o treaptă dinaintea casei
Se aşează bătrînul,
El îşi ţine în mînă pălăria
Şi uită de toate.

La Coşbuc, momentul de desperare mută a bătrînului se diluează iarăşi în două strofe:

Nu se simţea de-i mort ori treaz,
N-avea puteri să se simţească;
El trebuia să se-odihnească —
Pe-o piatră-n drum sub un zăplaz
S-a pus, înmormîntînd în palme-i
Slăbitul său obraz.

Şi-a stat aşa, pierdut şi dus.
Era-n amiaz şi-n miez de vară
Şi soarele-a scăzut spre sear;!,
Şi-n urmă soarele-a apus,
Iar bietul om sta tot acolo
Ca mort, precum s-a pus.

Şi acum strofa din urmă a lui Stieler:

îi treceau pe dinainte multe mii dc oameni
Şi multe sute de trăsuri.

Tatăl stătu multă vreme acolo...
„Trei copii şi toţi trei!"

La Coşbuc o găsim cu toate amănuntele. Nu lipsesc nici trăsurile, nici oamenii şi nici energicul strigăt de la urmă:

Treceau bărbaţi, treceau femei,
Şi uruiau trăsuri pe stradă,
Soldaţi treceau făcînd paradă, —
Şi-atunci deştept privi la ei
Şi-şi duse pumnii strîns pe tîmple:
„Trei, Doamne, şi toţi trei!"'

Ne aflăm deci în faţa unei traduceri. Nici unul din momentele poeziei lui Stieler nu e lăsat la o parte. Cîteva au fost numai dezvoltate dintr-o necesitate psihologică uneori, din amplificare retorică, cele mai adese. E şi acesta un punct de istorie literară.

COŞBUC: „FRAGMENT"

Am arătat în articolul trecut că istoria literară îşi întinde drepturile ei asupra operei lui Coşbuc. La nici unul dintre scriitorii noştri de seamă ştiinţa izvoarelor nu e mai necesară ca la Coşbuc. Avînd o inspiraţie epică, putem bănui îndărătul fiecărui motiv un model străin: o bucată literară, pe care poetul o urmăreşte conştient şi o dezvoltă retoric, sau numai reminiscenţa unei „idei" poetice, pe care o prelucrează cu mai multă libertate de spirit.

Trei, Doamne, şi toţi trei e localizarea conştientă a unei poezii bavareze. Avînd textul dinainte, Coşbuc n-a lăsat la o parte nici unul din amănuntele lui; a amplificat însă, fără să-i mărească pateticul.

îndărătul poeziei *Fragment,* din *Balade şi idile,* găsim modelul indian al unei poezii a lui Amaru, cu titlul *Puterea lacrimilor* (traducerea G. Stratulat).

Ideea este aceasta: iubitul vrea să plece. Toate elementele naturei, dezlănţuirea unui adevărat potop, nu reuşesc să-1 oprească. Ajunge ca *Ea* să lăcrimeze. Ce n-a putut face potopul de afară a făcut lacrima iubitei.

Un singur strop 1-a oprit în loc.

Fragmentul lui Coşbuc are o mai mare dezvoltare epică. La început ai crede că e la mijloc numai o reminiscenţă literară. Comparînd poeziile, te convingi însă că poetul nostru a avut dinainte textul lui Amaru, de care s-a ţinut strîns pînă şi în unele amănunte destul de umile.

Iată începutul din *Puterea lacrimilor:*

„Fără să-ncerce să-1 oprească, apucîndu-1 de vestmînt, fără să-şi întindă braţele să-i împiedice ieşirea, fără să-i cadă la picioare, fără chiar să-i fi rostit mîntuitoarea vorbă « Rămîi!» , ea îşi întoarse spre dînsul doar frumoşii ochi încărcaţi de tristeţe".

La Coşbuc găsim:

Ea nu-i închide uşa, nu-1 prinde de vestmînt,
Nu-1 roagă şi nu-i cade cu hohot la picioare
Să-i zică: „— Stăi, iubite!" Nu cată plîngătoarc
în ochii lui.

Nici nu se poate o traducere mai exactă: găsim şi amănuntul vestmîntului şi al căderii la picioare...

De aici începe însă dezvoltarea lui Coşbuc. întîi e partea epică: descrierea furtunei de afară. Apoi, presupunînd că femeia ce vrea' să-şi oprească iubitul e o femeie vinovată, Coşbuc înnădeşte , vreo 15 versuri asupra înverşunării iubitului împotriva ei:

... Nu-şi ia nici ziua-bună, nu-i vrednică să-i deie
Nici mîna, căci pieirea e-nchisă-n mîna ei;
Nu vrea să-i vadă ochii sălbateci şi mişei!
Femeie e şi dînsa! Gîndirea-i e infamă,
înşală, şi-i soţie, ea minte, şi e mamă!
A fost un mizerabil, efemeiat poet
Cel ce-a creat legenda lui Crist din Nazaret —
Pe-un Dumnezeu să-1 nască satan! etc., etc.

Momentul este logic. Pentru un mai mare efect, poetul trebuiai să zugrăvească hotărîrea neînduplecată a iubitului de a-şi părăsi| casa, plecînd departe. Era deci firesc să-i dezvolte sentimentele. Coşbuc le amplifică retoric, generalizînd. De la o femeie, ura iu-| bitului înşelat se ridică împotriva tuturor femeilor:

O dat-a fost ea numai Marie pe pămînt,
Dar ea de milioane de ori e Magdalenă!
Vampir, cînd te iubeşte, şi-n ura ei, hienă —
Un demon!

După această dezvoltare firească, deşi retorică, poetul revind la textul lui Amaru. Iată sfîrşitul poeziei indiene:

— „... Ea îşi întoarse spre dînsul doar frumoşii ochi încăH caţi de tristeţe. Şi iubitul acesta, care, cu tot potopul de ploaiej era gata să plece, la lacrimile iubitei lui, se simte oprit ca de revăr-J sarea unui fluviu."

Iată cum îl redă Coşbuc:

Atunci din ochii veştezi de dornicul lui drag
Tăcînd a şters femeia o lacrimă cu iia,

Şi el, el a văzut-o! Şi-n pieptul lui mînia
O clipă şovăieşte, rămîne-ncremenit —
Şi cum deştepţi din leşin pe om, cînd l-ai izbit
Puternic d-un părete, aşa era! Colosul
De gînduri la privirea femeii s-a topit!
Şi galben la picioare-i s-aşterne furiosul.

L-a pironit acolo un strop, un singur strop
Cînd n-a putut tot cerul cu-ntregul lui potop!

Fireşte că e mult mai patetic acest moment în Coşbuc. îl găsim totuşi pe de-a-ntregul în Amaru. Coşbuc i-a aruncat numai bogata haină a versificaţiei lui magistrale. Sunt distincţii pe care trebuie să le facă istoria literară.

s

G. COŞBUC ŞI ADALBERT VON CHAMISSO

încă o pagină de contribuţie la cunoaşterea izvoarelor lui Coşbuc. De data aceasta suntem pe urma lui Chamisso. Sub titlul de *Romanţa (Balade şi idile,* p. 58) şi cu menţiunea „după un cîntec grecesc", Coşbuc ne dă o simplă localizare a poeziei *Verratene Liebe* a lui Adalbert von Chamisso *(Gedichte,* Philipp Reclam, p. 87) cu obicinuitele lui lungimi, de data aceasta mai temperate.

Iată strofa întîia a lui Chamisso:

Pe cînd ne sărutam în timpul nopţii, fetiţo,
Nu ne-a văzut nimeni;
Stele, care străjuiau pe cer,
Stelelor ne-am încrezut.

La Coşbuc:

Te-am strîns, sărutîndu-te, Radă,
Tîrziu într-o noapte d-april —
Azi mai fiecare copil
Ne cîntă iubirea pe stradă.
Că oamenii, deşi n-au ştiut
De noi şi de tainele noastre,
Dar stelele bolţii albastre
Văd toate şi ele-au văzut.

Apoi la Chamisso:

A căzut o stea
Care ne-a spus mării;
Marea ne-a spus lopeţii;
Lopata corăbierului.
Corăbierul i-o cîntă
Iubitei lui.
Acum o cîntă pe străzi şi în piaţă
Fetele şi băieţii în cor.

Iar la Coşbuc:

Şi-o stea căzătoare din cer.
Ea mării ne-a spus sărutarea,
Şi luntrei ne-a spus apoi marea.
Iar luntrea ne-a spus la năter,
Pe ţărm erau stoluri de fete
Cu drag de năier ascultînd
Şi ele rîdeau scuturînd
Flori albe din negrele plete.

Iar fetele-un cîntec făcură
Şi-i deteră aripi de vînt;
Batjocur-au pus ele-n cînt
Şi patimă, dragă, şi ură,
Şi astfel de noaptea d-april
în lume sunt cîntece, Radă —
Ne cîntă iubirea pe stradă
Azi mai fiecare copil.

Nu mai e nevoie de alte lămuriri...

APA BUCURIEI

Blestemul muncii în durere n-a căzut în zadar peste capul lui Adam. Scriitorul român este, desigur, cel mai urgisit urmaş al primului om. Nu numai în ce priveşte situaţia lui materială. Sudoarea frunţei înnobilează munca; picurii săraţi nu tulbură sufletul. Adevărata tragedie a scriitorului român e morală: nu în truda braţelor, ci în tortura sufletului.

Lipsa de răsunet a scrisului nu este încă cea mai mare durere. Cu timpul ne deprindem şi cu mulţimea opacă, peste care lunecă cele mai bune încercări ale artistului. Aruncăm fără răgaz piatra în fîntîna fără fund a conştiinţelor nedesţelinite. Poate să nu ne vină nici un ecou. Ne ajunge solemnitatea actului împlinit.

Dar tocmai în această împlinire întîmpinăm greutăţi. Puteri vrăjmaşe opresc gestul darnic al sufletelor ce se fecundează. în loc de a fi însoţită de strigătul de bucurie al eliberării, creaţiunea c copleşită de la început de o ostilitate universală.

Un tînăr cronicar de la tînâra foaie a *Letopiseiilor* găsea nu demult că literatura noastră e viţiată de prea multă „amabilitate". Ne înăbuşe graţia atică şi elegantele latine. Am ucis în noi pe ţăranul de la Dunăre ce vorbea atît de verde senatului de la Roma; ne-am efeminat.

Un cronicar mai bătrîn al unei reviste şi mai tinere, uitînd sectarismul celor zece ani ai *Vieţei româneşti,* crede că literatura noastră e lipsită de control şi de orientare. îi trebuie o duzină de Botezi hirsuţi ca să verifice valoarea scriitorilor; să dea acte de naştere şi permis de existenţă literară. La nevoie, un mic vaccin te imunizează de lipsă de talent...

Nici nu ne-am înfiripat bine de ruinile războiului, şi ne-a şi cuprins nostalgia luptelor fratricide. Ni se pare că ne-am sleit energiile primare ale rasei. în critici tineri şi bătrîni se trezeşte vechiul instinct al toreadorului; cu batista roşie şi cu săgeţi înzorzonate vor să deştepte mînia naivă a taurului. După ce-l vor fi istovit, îi vor împlînta în grumaz cuţitul asasin.

Şi totuşi nicăieri nu se dezvoltă mai anormal literatura decît la noi; nicăieri nu e învăluită într-o atmosferă mai neprielnică de parţialitate. Suntem divizaţi încă în triburi, în care domneşte legea scalpului. Fiecare revistă îşi are scriitorii şi talentele ei autentice, îndărătul cărora e cîte un regizor politic sau cultural. N-am ieşit încă din faza luptelor de acum cincizeci de ani. Dimpotrivă, de la ideile de odinioară ne-am scoborît la oameni. Luptele s-au înteţit şi mai mult; personalităţile mari au căutat să absoarbă tiranic pe cele mici. La nevoie, s-a pus în cumpănă şi jocul intereselor. Sectarismul a învrăjbit cu încetul întreaga noastră viaţă literară. Talentul recunoscut de un patron e prin definiţie tăgăduit de ceilalţi.

Şi în mijlocul unei bădărănii atît de naţionale şi al unui control a zece măciuci nestrujite, ni se mai vorbeşte de „amabilitatea" ţăranului de la Dunăre şi de lipsa de control a producţiei literare! Aceşti oameni au instincte inchizitoriale. în insomniile lor au urzit suplicii noi, pe cari le rezervă scriitorilor de după război...

Trăim într-o atmosferă de continuă negaţie. Negaţia poate fi uneori rodnică. Prin saturaţie, nu e decît deprimantă.

Ţinem deci să formulăm chiar de la începutul acestei reviste principiul buneivoinţi faţă de fenomenul literar. Răsărit la noi sau aiurea, de la prieteni sau de la duşmani, el este binevenit prin însuşi actul producţiei lui. E mai bun sau mai rău. E datoria criticei de a doza. Nu trebuie însă privit cu vrăjmăşie şi, mai ales, nu trebuie privit prin cristalul unei formule literare. Cu atît mai puţin al unei duşmănii personale. Pornit dintr-o năzuinţă dezinteresată, e vrednic şi de respect.

Critica nu abdică, fireşte, de la drepturile ei. îşi recunoaşte însă şi o mare datorie, nu numai faţă de publicul pe care vrea să-l lumineze, ci şi faţă de artişti: datoria imparţialităţii. îndărătul ei trebuie să fie o convingere indestructibilă: opera de artă se naşte dintr-un prisos sufletesc. Şi nimic nu stimulează mai mult sufletul artistului decît bucuria creaţiei. Criticul trebuie să-l dezlege de blestemul lui Adam. în plină conştiinţă a menirii lui, cu dragoste Şi pietate, trebuie să se plece fratern pentru a vărsa apa bucuriei peste mlădiţa plăpîndă ce va lega rodul de mîine.

1919

CEI CE VIN.

Cea dintîi datorie a unei reviste e să dea literatură bună. în nişte timpuri în care hrana trupului e atît de mediocră, o bună hrană spirituală e de două ori bine venită. Vom încerca s-o dăm, sprijiniți de cele mai alese elemente active ale literaturii noastre, care nici nu încep, nici nu sfîrşesc. Nu înseamnă însă că vom da o literatură mai presus de orice critică. Nu cunoaştem o astfel de literatură. Sunt nuanțe pe care avem datoria să le deosebim. Nu împingem dragostea de a îmbrăţişa pînă la lepădarea de sine a sinuciderii. Critica mai trăieşte chiar şi în revistele la care colaborează la un loc toți scriitorii de seamă. Şi, dacă nu comentăm în bine sau cu oarecare rezerve fireşti ceea ce publicăm în însuşi *Sburătorul,* o facem din pudoarea de a nu vorbi de noi la noi. Această pudoare e şi ea una din petalele florii bunului-simț...

Critica îşi păstrează totuşi drepturile ei în aprecierea activităţii generale a scriitorilor. Nu împingem solidarizarea rău înţeleasă pînă *la* totala abdicare a spiritului critic. Putem fi mai de folos altfel. în nici un caz, nu voim să ridicăm o şcoală pe temelia laudei reciproce. Aceasta o spunem pentru cei ce ar privi cu oarecare nedumerire neîndreptăţită notițele critice din această revistă despre scriitorii cu care pornim alături.

Mai avem o datorie.

Nu faţă de public, ci faţă de însăşi literatura noastră. Generaţiile se succed, sfîşiindu-se. Statuile unora se înalţă din sfărîmiturile statuielor altora. O pornire sălbatecă ne împinge să distrugem pe înaintaşi pîntru a ne face loc sub soare.

Noi suntem însă la mijloc, între bătrîni şi tineri. Şi, dacă din-Ir-un simț de relativitate istorică avem respectul pentru înaintaşi, datorăm în acelaşi timp dragoste şi încurajare şi celor ce se ridică în urma noastră. Nu dintr-un vulgar instinct de conservare, ci din amintirea încă proaspătă a propriilor noastre greutăţi. Voim să-i ajutăm; pe unii voim să-i scăpăm; literaturii voim să-i dăm forțe noi.

O revistă nu e făcută numai pentru cei consfințiți de opinia publică. Aceştia pot scrie oriunde. O revistă are datoria să caute şi elemente tinere. Descoperind un singur talent, şi-a îndeplinit menirea cu prisosință. Trebuie să ne uităm deci şi în urmă. Din tumultul celor ce se îngrămădesc la viața literară, trebuie să distingem pe cel ales, pentru a-i netezi calea. De-i vom cruța o umilință, îi vom spori talentul; îl vom face să rodească în bucurie, în împrejurările actuale, am convingerea că scăpăm şi un suflet de la damnație.

E discutabil dacă românul s-a născut poet, în orice caz el devine lesne pamfletar. Pamfletul e adevăratul gen național. Toți cei ce se izbesc de ingratitudinea muzelor şi opacitatea cititorilor lunecă lesne spre cel mai uşor gen literar. Talentul Tor, iritat şi înăsprit, îşi găseşte o întrebuințare şi o răzbunare în flagelație. Pamfletul este deci marea ispită a celor ce nu reuşesc în literatură, pe drept sau pe nedrept. De vom putea scăpa de la pieire numai pe unul singur dintre aceştia din urmă, vom avea mulțumirea de a ne fi făcut datoria.

Iată pentru ce vom deschide paginile *Sburătorului* şi tinerilor necunoscuți ce-şi string în palme tîmplele înfierbîntate. La masa noastră rotundă, cu locuri numărate şi hotărîte mai dinainte, vom primi pe rînd, şi în această calitate^binecuvîntată, şi pe oaspeții inspirați ai generației ce se ridică. în fiecare număr al *Sburătorului* vom da cuvîntul şi unui scriitor cu totul nou, sau care nu e încă îndeajuns de prețuit. Nu va fi poate cea mai bună dintre literaturi; va fi însă cea mai aleasă din materialul ce se polarizează în jurul revistei. Publicînd-o sub forma aceasta specială, atragem atenția cititorilor asupra tinerilor ce bat la poarta vieții literare. Timpul îi va selecta, fireşte, mai bine. Noi nu facem decît să ajutăm timpul. Deschidem porțile publicităţii *celor ce vin.* Şi nu simțim o bucurie mică de a ne face, frățeşte, vestitorii lor. Din lungimea şiragului se vor desprinde poate adevărații lampadofori ai literaturii de mîine, în această goană eternă a generațiilor ce se urmează, trecîndu-şi torța luminii pentru țeluri necunoscute.

„FLOAREA CIOCOIEŞULUI, URZELI ODOBEŞTENE" DE G. PARASCHIVESCU

Un volum de nuvele inedite de un scriitor necunoscut — căci nu e nevoie de spirit epigramatic pentru a defini astfel un volum de nuvele publicate mai întîi în *Convorbiri li'erare.* După o veche tradiţie a bătrînei reviste — păstrată cu sfinţenie şi de Maiorescu — *Convorbirile* nu sunt citite nici chiar de patronii lor. Pe biuroul lui Maiorescu se putea vedea întotdeauna o colecţie netăiată a *Convorbirilor,* pusă cu ostentaţie sub ochii vizitatorilor. Bunicul' voia să-şi arate astfel părerea despre epigoni...

Nuvelele d-lui Paraschivescu meritau să fie cunoscute, chiar de cînd se publicau în *Convorbiri.* D. Paraschivescu e un scriitor cu viziune matură. Am putea spune chiar viguroasă. Eroii lui se desprind viu: autorul îi iubeşte şi-i însufleţeşte. Se mişcă; îi creează deci şi pe dinăuntru. Defectul scriitorului stă numai în încordarea stilului. Găsim în el o căutare de naturaleţă, în adevăr, supărătoare. Nu numai cuvintele sunt un parfum de arhaism şi de, rusticitate, ci chiar şi orînduirea lor este silnică şi afectat plastică.j; Defect de om matur şi cult, venit tîrziu la literatură. Astfel, de,; pe acum, d. Paraschivescu e scriitor format, ce-şi va cîştiga-, un loc în proza noastră atît de fugitivă şi fragmentară. Din volu—j mul lui îi bănuim o seriozitate în faţa vieţii...

TI
•1
4

T. MAIORESCU

O figură, desigur, impunătoare. Nu atît prin noutatea cugetării, nici prin hărnicia investigaţiei: epicureismul intelectual a fost unul din aspectele acestui olimpian. Ne-a impus însă prin seninătatea şi cumpătarea cugetării, prin ascendentul moral şi prin incomparabilul talent de a săpa în marmora cuvintelor ca un statuar antic. Ne-a mai impus prin acea armonie definitivă ce se desprindea din întreaga lui personalitate, prin adaptarea gestului la gînd, a vieţei practice la teorie, prin euritmia formei şi a fondului, prin incisivitate şi graţie. Ne-a mai impus şi prin optimismul lui viguros: optimismul voluntar al oamenilor superiori, clădit pe un fundament de pesimism. Nu optimismul nătîngilor ce se încordează năprasnic spre bunurile aparente ale vieţii, ci optimismul omului speculativ ce a dat la o parte vălul Maiei, scrutînd insondabilul tragic al destinului omenesc. Nu e om superior fără această viziune pesimistă; nu e însă om mare şi folositor care să nu se reculeagă la timp din ameţeala vidului, pentru a-şi afirma voinţa de a fi şi a dura în faţa neantului şi caducităţii universale. Pilda unui astfel de optimism ne-a dat Maiorescu. Pe temelia unei dezabuzări totale, a ridicat afirmaţia adevărului şi a binelui. Pe un altul, pesimismul l-ar fi aruncat în sterilitate şi negaţie. Cunoscînd şi una şi alta, Maiorescu a fost însă şi un constructiv. A întrupat teoretic şi practic triumful principiului moral, singura axă a acestui pămînt ce-l împiedică de a se prăbuşi în neant şi în tină.

în conştiinţele noastre tinere, am făcut toate aceste deosebiri în mod instinctiv şi fără dialectică. L-am admirat deci. Puţini numai l-au şi iubit. Avea în el bătrînul ceva olimpian, un fel de egoism ce-l apropia de Goethe, o incisivitate şi o prietenie glacială, care-i închideau sufletele fine şi senzitive.

Nu despre rolul cultural şi literar al lui Maiorescu voiesc să pomenesc în aceste rînduri. Am făcut-o aiurea cu mai multă rotunjime şi cu destulă nepărtinire[1]. Aş vrea numai să-i fixez personalitatea, trecută prin încercarea de foc a evenimentelor din urmă. Războiul a aruncat o lumină definitivă asupra tuturor factorilor hotărîtori în domeniul gîndului şi al faptei.

A fost, desigur, o personalitate puternică: o minte limpede şi o conştiinţă pură. N-a fost însă mai mare decît generaţia lui. A întrupat-o în ce a avut ea mai nobil, dar n-a depăşit-o. Şi aceasta împreună cu toţi tovarăşii tinereţii lui, cu P. P. Carp, cu T. Rosetti sau cu D. A. Sturdza, de n-ar fi murit la timp. Căci ce am fi devenit dacă în fruntea partidului liberal ar fi supravieţuit mentalitatea centralistă a şefului de odinioară? Generaţiile viitoare ne-ar fi blestemat. Nu trebuie să uităm că şi noi am avut un rol hotărîtor în rezultatul războiului. De n-am fi fost cu revendicările noastre în coasta Austriei, monarhia habsburgică ar fi încheiat de mult pacea, cu jertfe neînsemnate, în faţa dezastrului ce se apropia. Harta sud-estului Europei ar fi rămas aceeaşi...

Om al creşterei şi al generaţiei lui. Atît a fost Maiorescu. îi cunosc atitudinea demnă din timpul ocupaţiei.

Echilibrul sufletesc şi demnitatea lui nu s-au dezminţit nici chiar în clipa în care se putea crede că l-au biruit prevederile. Durerea pentru înfrîngerea ţării i-a fost mai mare decît satisfacţia unei biruinţe personale. Maiorescu şi-a împins armonia cugetului pînă în braţele morţii. A fost un bun român, dar un român al generaţiei lui.

N-a înţeles chemarea vremurilor noi. Dacă ar fi fost un factor precumpănitor în destinele ţării, i-ar fi stricat, desigur,

Melancolie.

Nu putem ieşi din epoca noastră. Chiar minţile cele mai olimrpice sunt sclavele timpului şi ale prejudecăţilor lui. Nu ne putem desface din cătuşele maturităţii. Bătrîneţea nu mai poate elabora concepte noi. Nu se adaptează împrejurărilor schimbate. Se opreşte la formulele tinereţii, pe care le cizelează tot mai mult în medalii definitive. Maiorescu a rămas deci credincios alianţei, pe care o preconizase el mai întîi în *Deutsche Revue* şi pe care o, întărise în unica lui guvernare. Peste zidul solid al Puterilor Centrale n-a mai văzut nimic. în zguduirea totală, a preferat să împingă consecvenţa pînă la robirea unei treimi din neamul românesc. ..

A fost o inferioritate intelectuală? Nu. A fost mai puţin patriot? Nu. A fost numai un tip reprezentativ al timpului lui. Atît...

Oamenii războiului ne par chiar mai puţin înzestraţi sufleteşte decît oamenii generaţiei trecute. în zadar am căta printre dînşii armonia şi seninătatea personalităţii lui Maiorescu, sau vigoarea intelectuală şi morală a lui P. P. Carp. Nu le vom găsi nici talentul, nici inteligenţa. Le vom găsi însă pecetea vremilor noi; le vom găsi intuiţia problemelor vitale ce se deschideau neamului nostru sub auspicii cu totul neprevăzute; le vom găsi *un suflet* la înălţimea jertfelor imense ce ni se cereau şi o concepţie largă şi îndrăzneaţă fără de care nu se poate face nimic mare. Nu se durează împărăţiile stînd şi privind.

Pe acest glas al vremii nu 1-a auzit aproape nimeni din generaţia trecută. îţi vine să crezi că bătrîneţea nu e numai nefolositoare, ci şi primejdioasă. îţi vine să crezi în înţelepciunea unor sălbatici ce precipită voluntar succesiunea generaţiilor. E o fatalitate organică, pe care n-a putut-o infringe nici inteligenţa olimpică a lui Maiorescu. Peste figura lui senină se va aşterne deci umbra vremilor noi, pe care nu le-a înţeles şi la înfăptuirea cărora n-a lucrat.

[1] *Critice,* III: *T- Maiorescu-*

Sub iscălitura d-lui M. Dragomirescu citim următoarele rînduri:

„De la *Goethe* şi *Victor Hugo,* omenirea n-a avut un poet mai mare liric decît *Eminescu,* şi *comicul* lui *Caragiale* poate suporta comparaţia cu oricare comic al literaturii universale, de la *Aristofan* pînă la *Rostand!* Cine în arta universală ar putea fi socotit mai de preţ în genul *idilei graţioase* pe care o reprezintă arta lui *Grigorescu* în pictură şi *Coşbuc* în poezie ? Şi cine ar fi modelul, în arta actuală a străinătăţii, sau chiar în cea trecută, a noului element literar ce se numeşte *comicul-tragic,* reprezentat prin *Sorbul?* Şi daţi-mi în lumea întreagă un erudit mai multilateral şi mai întreg la suflet decît *Niculae Iorga."*

Şi d. M. Dragomirescu se opreşte aici. Desigur, din modestie. Căci cu obiectivitatea lui bine cunoscută ar fi trebuit să adauge: „Şi cine reprezintă în literatura universală bombasticul mai bine ca M. Dragomirescu?"

D. M. Sadoveanu intervine în chestia situaţiei morale a unora dintre redactorii *însemnărilor literare.* Sub semnătură. Foarte leal.

D. Sadoveanu e un om cu simţul răspunderei. Cei ce s-au ridicat „împotriva colaboratorilor *însemnărilor,* scrie d-sa, insinuează, calomniază, fac procese de idei şi intenţii. Unii predică şi asasinatul." Pentru un om de măsura d-lui Sadoveanu, grele cuvinte.

Şi cine suntem noi? „Oamenii care ne-am simţit străini de acest popor; indiferenţi de chestiile naţionale; «sustraşi» de la serviciul militar; consumatori inutili în timpul războiului; oameni de afaceri". Scoborît ton.

în faţă stă blocul moral al *însemnărilor:* răscolitori ai sufletului naţional, luptători de tranşee, oameni de convingeri vechi şi nezdruncinate. Şi cum d. Sadoveanu a călătorit în multe străinătăţi, ne trimite cu „mijloacele noastre neleale şi necivilizate" în ... Cafreria. E, probabil, ţara pe care o cunoaşte mai bine.

Şi, totuşi, d. Sadoveanu e un om cumpătat în cuvinte. E un scriitor de talent; e chiar un mare poet al naturii. în amurgul nedrept al preţuirii publice ce se lasă peste opera lui mai nouă, d. Sadoveanu nu are un mai cald apărător decît mine. E drept că n-am mai scris nimic de vreo zece ani despre cărţile lui. Aştept să scriu numai bine. Aştept ca totul să se armonizeze într-o' impresie unitară şi definitivă. Prin urmare, nu „socotesc valorile literare după sentimentele patriotice şi ideile politice". Talentul literar al d-lui Sadoveanu, în limitele lui, e în afară de discuţie. Nu ne priveşte decît atitudinea morală a scriitorului faţă de război. Prilej de a începe deci revizuirile întrerupte. Nu dintr-un "Spirit pamfletar, ci din nevoia de a lumina, cuminte şi măsurat,

opinia publică. Şi mi se pare chiar că voi lumina şi pe d. Sadoveanu. Căci bunul meu prieten se apără de o mulţime de lucruri de care nu-l învinuieşte nimeni şi e departe de a bănui adevărata incoherenţă morală în care se zbate de patru ani. Are deci nevoie de o lămurire. îi voi încărca şi uşura totdeodată conştiinţa.

D. Sadoveanu e un sincer iubitor al ţărănimei. E un fapt. D. Sadoveanu are o întreagă activitate pentru luminarea poporului, a redactat ziare pentru ţărănime, a făcut şezători literare, a răscolit Bucovina şi poate şi Ardealul, ducînd cuvîntul bun al culturii româneşti. De netăgăduit. D. Sadoveanu a fost şi un naţionalist. îndeosebi în Bucovina. Fraţi de acolo mi-au arătat cu lacrimi în ochi vechi scrisori ale d-lui Sadoveanu, prin care îi punea la cale să întocmească societăţi iredentiste. D. Sadoveanu dorea unirea cu Bucovina şi Ardealul. Merite reale: nimeni nu se leagă deci de o activitatea naţională atît de respectabilă. Această activitate îi crea însă şi obligaţiuni morale, pe care nu le-a ţinut. ^

Anul 1914 a adus, din nefericire, o nouă orientare în cugetarea politică a scriitorului nostru. [...] Peste sufletul naţionalistuluii de odinioară plana obsesia ideologiei politice a d-lui C. Stere. D. Sadoveanu rupea deci cu trecutul. Cea dintîi incoherenţă... Doi ani, d-sa a fost unul din producătorii de curente filogermane 1 ce ne veneau de la Iaşi. "

A izbucnit totuşi războiul.

Nu voi aduce nici o învinuire căpitanului Sadoveanu că nu' s-a coborît în tranşee. E rostul marei mulţimi anonime de a face I război; numai puţini îl pot şi scrie. D. Sadoveanu e printre aceşti j puţini. Vigurosul lui talent de povestitor trebuie deci păstrat cur îngrijire. De la el aşteptăm însă lucruri mai solide decît *Filelei sîngerate.* Vor veni: avem nevoie de perspectiva cîtorva ani.]

Dar d. Sadoveanu a crezut că poate deveni directorul *Român-Î niei,* „organ al apărării naţionale". A doua incoherenţă. I

D. Sadoveanu relua firul naţionalismului de odinioară pestei doi ani de centralism. Era oare drumul Damascului? Nu ştiu- Cred că era mai mult o Canossă, pe care i-o impuneau împrejurările vitrege. Doi ani d. Sadoveanu a reprezentat rezistenţa^ noastră morală şi ură împotriva duşmanului cotropitor. în articole, subtiliza, uneori, ce e dreptul, pe germani, împingînd

planul întîi al urei noastre pe bulgari; în suflet şi în vorbă rămăsese, de fapt, credincios teoriilor centraliste ale apostolului siberian. Situaţia morală a d-lui Sadoveanu era deci din cele mai nelimpezi. între convingere şi expresia ei nu era o coherenţă vrednică de un om de talent.

Şi a venit armistiţiul şi pacea noastră, cu toate tristeţele ei! La Iaşi a sosit şi apostolul Mitteleuropei — trădătorul de fiece zi al *României,* uneltitorul antidinastic şi răşluitorul ţării noastre în blocul germanic. Venea acum la Iaşi ca dezrobitor al Basarabiei, încununat de laurii unei colaboraţii de doi ani cu germanii...

Şi cine 1-a primit cu urarea de bun-venit? D. M. Sadoveanu, directorul „organului apărării naţionale şi al rezistenţei naţionale", al ziarului care-1 stigmatiza în fiece zi ca trădător de patrie. Fără nici o pregătire şi dintr-o dată; d. Sadoveanu, printr-un articol în *Momentul,* vedea în d. Stere pe mîntuitorul României pocăite.

Stupoare!

Printr-un gest necugetat, d. Sadoveanu s-a aruncat într-o prăpastie morală din care nu mai putea găsi ieşire. Era a treia incoherenţă... Dintr-un capăt în celălalt al ţării a fost un strigăt de indignare, de ruşine şi de compătimire, de care am impresia că şi-a dat seama şi d. Sadoveanu. A rămas la acest prim articol. La atacuri nici n-a mai răspuns. Era şi greu. Au răspuns însă alţii pentru dînsul; la *România* nu făcuse patriotism decît ca ofiţer mobilizat şi cu ordin de serviciu...

Lamentabil!

*

D. Sadoveanu este deci o catedrală dezafectată... Are nevoie de o lungă reculegere şi primenire. Mai are nevoie şi de o ispăşire publică. Mult a greşit. Un om de talent are datorii şi faţă de sine şi faţă de noi. O spun cu un adînc regret. în d. Sadoveanu am preţuit nu numai un vechi camarad, ci şi pe un om de caracter. Numai obsesiuni tiranice l-au putut abate din cale. Acum, cît timp d. Stere e în liniştea Văcăreştilor, d. Sadoveanu ar trebui să-şi revizuiască la timp conştiinţa. Să ne spună ce a greşit şi cînd a greşit.

Să iasă din acest dureros echivoc moral, pocăindu-se cel puţin de data aceasta. Şi la inaugurarea unei conştiinţe noi, vom veni cu toţii ca la o sărbătoare.

DEMOCRAȚIA LITERARĂ

Voi cita cîteva rînduri din *însemnări literare* ca exemple tipice în mai multe privințe:

„Gingașul critic impresionist Lovinescu, *nefiind în stare să se apere pe teren literar,* ne atacă pe o chestie străină de literatură ".

Sau:

„Nu voi scăpa nici un prilej pentru a-i demasca la fiecare pas *debilitatea minții și stîrpiciunea sufletului,* sub danteluțele și panglicuțele de impresionism cu care iese la promenadă".

Sau :

„Cînd apăruse *Lectura,* am strîns puțin cu ușa pe estetul Lovinescu: — Ce ai făcut cu arta pentru artă și cu impresionismul? Unde ți-e «poezia intelectualistă»?"

Sau:

„Noi nu-l vom slăbi pe d. Lovinescu pînă ce n-o răspunde curat: S-a lăsat de julemetrism? A renunțat la « poezia intelectualistă»?" etc.

Și cine iscălește aceste somațiuni și îmi pune aceste dileme în spinosul cîmp al ideilor de direcție literară? Junele Topîrceanu. Nu știu dacă a scăpat teafăr din ghearele liceului. Era deci indicat de la sine să nu mă „slăbească" și să „mă strîngă cu ușa" în domeniul ideilor generale și literare ce-i sunt atît de familiare și de predilecte.

în alt loc:

„Despre asemenea oameni care se învîrt cu sumedenie de vorbe goale în jurul unei totale lipse de idei... "

Iscălește d. M. Sadoveanu. Un ideolog și acesta. în literatură, și-a format un puternic sîmbure de idei din citirea haiducilor; în politică, a cules firimiturile agitatorului siberian. Trebuia deci și d-sa să „mă strîngă cu ușa" în moșia părintească a ideilor ca într-o cramă de *La noi în Viișoara.*

Modele de stil:

„Criticul Lovinescu, care n-a făcut armata, deși e sănătos și tare cît un măcelar... "

Sau:

„Acest chiulangiu fără pereche, a cărui deviză a fost chiulul pe toată linia".

Sau:

„Subtilul chiulangiu are aerul să-mi reproșeze că de ce (sic) n-am stat să mor.

Sau:

„D. Lovinescu, pe care această una și singură dată îl iau în serios, nu e un prostănac oarecare, picat ca din lună, în mijlocul vieții noastre literare".

Iscălește iar junele Topîrceanu. S-ar fi bănuit. *Ex ungue leonem.* Stilul este omul. Asupra stilului voi mai reveni însă. Acum numai despre un fapt: o dată pentru totdeauna.

în ceea ce mă privește, în momentul declarării războiului, nu eram soldat. La revizuire, am fost luat ca oricare altul. Nimeni din contigentul meu, ceva mai vechi, n-a fost chemat însă sub arme. Prin urmare, în mod legal n-am avut nici un fel de atingere cu războiul. La cenzura din Fălticeni, am servit în chip cu totul voluntar. Nici un merit, desigur. Mai puțin însă o vină. S-o spună și d. Sadoveanu, care, fiind căpitan, a preferat să scrie ceea ce nu gîndea la *România.* Aceasta pentru că discuția s-a coborît atît de jos.

Cît despre junele Topîrceanu, este altceva. D-sa pretinde că a scăpat din captivitatea bulgară prin mită. N-o putem crede. Nici un prizonier nu s-a eliberat din lagăr plătind, ci numai aducînd servicii inamicului. Plata a fost colaborația la *Lumina.* Acolo defăima războiul și țara. Acolo scria în versuri nemernice „că a fost pus să-și dea sîngele pentru țară alături de un țigan". Iată mita. Și nu facem filozofie spartană: un soldat trebuie să se întoarcă pe scut sau sub scut. După orice lege militară, un soldat în război nu poate fi însă decît în trei locuri: la postul ce i s-a încredințat, într-un lagăr de prizonieri, sau sub pămînt. Poziția soldatului ce „mituiește" pe dușman pentru a-și cîștiga o libertate pe care i-o închină sub formă de poizele spurcate nu se cu-

noaste, E o captivitate trecută din ordinea materială în ordinea morală. O captivitate mai aspră.

Şi acum, cînd Curtea Marţială îşi deschide braţele nemiloase în jurul „mituitorilor" duşmanului, cari au fost, de fapt, nişte simpli mituiţi, nu-i doresc totuşi nici un rău junelui Topîrceanu: nici la Tisa, nici la Văcăreşti. îi dau însă un sfat: să fie prudent. Să tacă. Dar să tacă, să tacă, să tacă... Cel puţin pînă va trece furtuna. Căci se apropie conştiinţa legală şi revoltată a ţării. în curînd va zice: Unde-i o gaură?

Şi acum venim iarăşi la cugetare şi stil.

Scriam în primul număr al *Sburătorului:* „Virilitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generaţiilor ce se ridică".

Gravitate castă, pentru oricine. Junele Topîrceanu obscenizează în jurul „virilităţii... aplecate peste pubertate".

Mentalitate de gorilă impudică.

Quid ad rem?, ar zice străbunul nostru Horaţiu. La ce atîtea citaţii? la ce atîtea discuţii întristătoare şi mărunte? Cazul militar al junelui Topîrceanu nu-i, desigur, un fenomen literar. Nu ne interesează deci... Vulgaritatea gîndului şi a stilului, luată în sine, nici atît. Luată însă ca un semn al vremei — da.

Salut, democraţie literară!

Numindu-te aşa, ştiu că te înnobilez, insultînd cealaltă democraţie: adevărata democraţie politică, sub regimul căreia vom trăi. Te-aş numi trivialitate. Găsesc însă cuvîntul prea trivial. Numeşte-te deci democraţie.

Nu eşti de azi, dar nici de demult. Nu te-a inventat junele Topîrceanu; te-a inventat însă generaţia noastră. Poate că e o iluzie numai şi că ai existat întotdeauna. Ţi-ai schimbat numai forma. Ai întinerit. Cu putinţă.

Sub mîna viguroasă şi impură a lui Arghezi (căci se mai poate zice oare domnul Arghezi?), te-ai ridicat masivă, furtunoasă şi energică ca un blestem. Un talent demonic te-a însufleţit şi ai început să loveşti furioasă. N-ai recunoscut decît morala negaţiei. Negaţie plătită, dar încă impresionantă prin măreţia vigoarei si a dezastrului...

La Iaşi, ai căzut însă în mîini debile. De zece ani, sub forma lui Nicanor & C-ie sau ai altor Topîrceni, te-ai tîrlt între vulgaritate de gîndire şi platitudine de stil, între peticărie şi trăncăneală inutilă. Ai avut un singur şi mare merit: ai perseverat. Ai durat... Zece ani în literatură e mult. Dintre ruinele războiului, scoţi iarăşi capul sub pana agramată a junelui Topîrceanu, care: „nu mă va slăbi" şi „nu va scăpa prilejul de a mă demasca... "

A „n-o slăbi" ! Iată principiul fundamental al acestei democraţii ce invadează. Vin băieţii din mahalale, vin „catindaţii" de la percepţii, descăleca drumeţii tuturor tramvaielor comunale şi trag la acest ultim fort al nobleţei cugetării şi al simţirii care e literatura. Deschideţi porţile! Să intre democraţia biletului dc zece bani al junelui Topîrceanu, care făgăduieşte că şi în lumea ideilor „n-o să ne slăbească"...

ÎN ZILELE MAREI UNIRI: CÎNTĂRI DE LUPTĂ ŞI DE BIRUINŢĂ" DE CONST. Z. BUZDUGAN, 1919

Cine nu cunoaşte forţa binefăcătoare care sălăşluieşte în fostul luptător socialist al Galaţilor? Cine nu-i cunoaşte firea entuziastă şi figura jovială? Şi cine nu-i cunoaşte chiar geanta plină de taine literare? Căci cu toată frecventarea întrunirilor muncitoreşti, d. Buzdugan nu s-a înstrăinat cu totul de artă... E drept că se trudeşte să o scoboare pînă la stratele adînci pe care vrea să le mişte. De la *Singurătate,* volumul de poezie discretă de odinioară, pînă la *Cintări de luptă şi de biruinţă,* d. Buzdugan a făcut un pas îndărăt în sensul artei: şi un pas înainte în sensul acţiunei sociale...

Sentimente bune şi inimă românească, cu atît mai merituoase cu cît se zbăteau într-un oraş încercat de influenţa germanică. Dar arta nu se recunoaşte în:

Porneşte Kaiserul tempesta,
Visînd la Mitteleuropa.
Pornesc cu el Viena, Pesta!
E barbaria, e sincopa.
Vandalii, hunii, alemanii
îşi urlă-n lume aroganţa;
Dar vii sunt ei, galo-romanii
— Latini, trăiască Franţa!

D. Buzdugan se preocupă de educarea naţională a maselor. Pentru a-şi ajunge scopul, se foloseşte şi de calea versului. Arta, fireşte, nu-i cîştigată cu nimic din această încercare. Să sperăm că vor cîştiga mai mult masele. Şi după cît reiese din activitatea de pînă acum a d-lui Buzdugan, acest cîştig îi va face mai mult plăcere. Altfel n-ar fi părăsit armoniile discrete ale *Singurătăţii* pentru fanfara războinică a *Cîntărilor de luptă şi de biruinţă*

„CONRUPŢIA REGATULUI'

Amintind de „conrupţia regatului", d. Octavian Tăslăuanu şi-a arătat din primul număr al *Luceafărului* dorinţa să nu ia şi drumul Ardealului. Cuvinte cu greutate. De la omul de la care vin, împrumută chiar şi o oarecare gravitate. Pentru a ne însănătoşi, desigur, *Luceafărul* apare astăzi în cuibul de conrupţie al Bucureştilor, iar d. Oct. Tăslăuanu se află în fruntea unui însemnat institut de editură de aici. Nu demult, d. Eugen Goga, fratele poetului, pocnea din bicile ironiei şi amărăciunei împotriva „oraşului Unirei", care a primit cu flori armatele biruitorului. O făcea într-un ziar cunoscut prin seninătatea, urbanitatea şi lipsa de legături cu vechile noastre partide politice: o făcea în *Epoca.* Din acest singur fapt se vedea încercarea lăudabilă a d-lui Eugen Goga de a ne îndruma pe o cale mai sănătoasă, departe de miasmele politicei vechi a „conrupţiei regatului".

Am amintit numai două pilde mai proaspete. S-ar mai putea cita şi altele. Nu solidarizez însă cele trei-patru milioane de fraţi — admirabilă plămadă a românismului etern — cu cei cîţiva cugetători politici scoborîţi de pe crestele Carpaţilor în cetatea conrupţiei noastre. Dreptatea îmi impune totuşi să recunosc că directorul institutului „Albert Baer" nu e singur de aceeaşi părere cu omul politic independent al *Epocei.* Mai sunt şi alţi fraţi cari n-au văzut în „regat" decît o vastă mocirlă de politicianism şi în „domnii de dincolo" nişte sybariţi ce se îndeletnicesc numai cu obţinerea permiselor de export. Unii dintre dînşii, de pe înălţimile senine ale munţilor, şi-au acoperit ochii cu mîna, jurînd să-şi scuture cît mai curînd papucii de praful „conrupţiei regatului".

Au rămas totuşi printre noi: d. Oct. Tăslăuanu în fruntea institutului „Albert Baer" şi d. Eugen Goga, fratele poetului, la *Epoca.* Au căutat să catechizeze *in partes infidelium.* Căci nu

cred să-i fi ispitit însăşi conrupţia noastră. Altfel, nu le-am mai auzi verbul incisiv si moralizator.

Nu mă gîndesc să iau apărarea politicianismului nostru, nici să tăgăduiesc cu totul „conrupţia regatului". în principiu, mai întîi, şi apoi nu într-o revistă literară ca *Sburătorul.* Cu atît mai puţin m-aş gîndi să aduc vreo jignire fraţilor noştri de peste Carpaţi. în ei patria noastră iubită şi-a găsit pe cei mai buni fii. N-au cunoscut conrupţia Fanarului. Au cunoscut, ce e dreptul, jugul unguresc. Jug însă de stăpînitori. în faţa lui nu le-au putut opune decît zidul unei strînse discipline sufleteşti şi al unei conştiinţi naţionale cu atît mai active, cu cît era mai zădărnicită. Deosebirea e mare. Fanariotismul s-a insinuat la noi în încheieturile unui stat care a existat întotdeauna, viciindu-1. Dincolo, organizaţia de stat se află în mîinile altora. Românii erau o clasă apăsată, fără nici o participare la binefacerile puterii.

Căci nu trebuie să uităm că orice conrupţie politică e legată de putere. Nu e un fenomen naţional. O găsim şi la alte popoare mai civilizate ca noi. Fanariotismul i-a îndoit numai forţele fireşti.

Nu suntem deci o rasă inferioară în privinţa moralei sociale, în viaţa noastră publică au intrat şi agenţi străini, cari au pervertit unele raporturi. îi vom elimina cu timpul. Aşteptăm de la ardeleni nu critica uşoară, ci fapta vie.

Şi mai ales nu trebuie să se uite că îndărătul celor cîteva mii de exploatatori politici avem un popor intact şi admirabil orînduit sufleteşte. Un popor de maturitate şi de cuminţenie; un popor de ţărani care cu sîngele lui a ratificat şi dat viaţă măreţului act de la Alba Iulia. Nici d. Octavian Tăslăuanu, nici d. Eugen Goga să n-o uite. Meritul e al soldatului, al ofiţerilor — dar şi al conducătorilor. Căci nu e totul putred în ţara „domnilor din regat". Avem şi conducători cinstiţi şi patrioţi. Sunt distincţii necesare. Să nu pornim pe calea generalizărilor pripite.

Cerem deci o atitudine mai imparţială şi mai prietenoasă de la unii fraţi de dincolo, ce vin cu ideile preconcepute ale unei prese care nu reprezintă adevăratul suflet românesc. O cerem însă mai cu stăruinţă de la publiciştii ce s-au aşezat printre noi. Din postul de observaţie de la „Albert Baer" şi de la ziarul *Epoca,* d. Oct. Tăslăuanu şi Eugen Goga, fratele poetului, sunt în măsură să ştie că nu suntem altfel de români decît toţi românii.

MIHAIL DRAGOMIRESCU

Pentru a-şi legitima rîvna la supremaţia politică, Germania şi-a afirmat şi supremaţia culturală. Mintea ce gindeşte înnobilează braţul ce loveşte. De fapt, germanii rîvneau numai la putere şi la expansiune politică. Cultura era numai spiritualizarea materiei, într-un veac care mai are nevoie şi de spiritualizări. Alături de frontul tranşeelor, s-a tras deci şi un front cultural: de o parte, cultura umanistică greco-latină, care ridică pe om peste egoism în lumea speculaţiei dezinteresate; şi de alta, Kultura germană, ieşită din concepţia energetică a lui Ostwald, de pildă, ce nu ţine seamă decît de organizaţia forţelor sociale în vederea folosului practic şi a unui maximum de producţie...

E un adevăr în această distincţie. Fireşte, rînduit şi după nevoile războiului. Trebuia învrăjbit nu numai trupul, ci şi sufletul. Mentalitatea germanică trebuia despărţită de mentalitatea celeilalte lumi civilizate prin stîlpi de foc.

Războiul a încetat. Lupta împotriva culturii germane se duce însă şi mai departe tot cu aceleaşi arme ale sufletelor ce nu vor să demobilizeze. în ce ne priveşte, credem că a venit timpul să privim chestiunea şi dintr-un punct de vedere mai obiectiv.

Campionul român al acestei lupte în contra culturii germane e d. M. Dragomirescu. Nu e de mirare. Preşedinte al „Socict aţii scriitorilor români", al „Societăţii critice", al „Daciei Române", al „Comietului de reformă a teatrelor", al „Asociaţiei profesorilor secundari", al „României culturale" şi al atîtor alte comitete şi comiţii, d. M. Dragomirescu era predestinat şi pentru această cruciadă liberatoare.Luminosspiritlatin.Graţiilecampestre

ale Lațiului i-au adus darurile încă din leagăn: limpiditatea cerului mediteranian, din care a ieșit civilizația cea mai lucidă și măsura împinsă pînă la sobrietate. De aici simplicitatea luminoasă a spiritului său și tot acel aticism ce se desprinde din operă și om. Minte sintetică, nu se lasă copleșit de amănunte nefolositoare; pornind din intuiții sigure, nu lunecă la analize migăloase. D. Dragomirescu nu cunoaște pedantismul formulelor germanice : niciodată n-a făcut construcții de sisteme, clădite șubred; prăvălia d-sale critică nu cunoaște săltărașe și etichete. D. Dragomirescu a stat întotdeauna pe înălțimi, în contact cu eterul limpede și generator. Geniul greco-latin îl însuflețește; cumpătarea îi moderează cugetarea; grația îi învăluie expresia. D. Dragomirescu n-a știut niciodată ce e exagerarea cugetării, precum n-a cunoscut niciodată masivitatea formei. în stilul lui dănțuiesc charitele antice ca în jurul unui limpede izvor sacru. Euritmie desăvîrșită; îngemănare totală a ideei și a expresiei.

E de înțeles că un astfel de bărbat, în care se răsfață cea mai fină floare a latinității, să se ridice împotriva culturii germane, cerînd „înlăturarea din dezvoltarea poporului nostru a tot ce e german ca primejdios acestei dezvoltări". îndărătul d-lui Dragomirescu stau trei mii de ani de cultură greco-latină; prin glasul lui se strecoară subtilitatea milenară a dialogurilor lui Platon și grația poemelor lui Horațiu.

Noi, care suntem mai puțin latini ca d. Dragomirescu, privim altfel problema culturii germane. Recunoaștem o cultură și o Kultură germană, ce trebuiesc deosebite cu orice preț.

Kultura este produsul tratatului de la Francfort; al celui mai formidabil imperialism,.de la romani încoace. Kultura e, în adevăr, domnia organizației fără suflet, dezumanizarea civilizației, stăpînirea forței mecanice. Ea este aberația la care au dus patruzeci de ani de prosperitate și de* imperialism. împotriva acestei Kulturi s-a ridicat întreaga omenire civilizată și a învins. Germania este zdrobită; supremația uzinelor e înăbușită.

Dar in afară de Kultură, mai e și o admirabilă cultură germană: cultura Iui Goethe, Kant și Beethoven. Nu cunoaștem o alta mai idealistă și mai fecundă; nu cunoaștem o alta mai vrednică de imitat. Nu trebuie să o uităm; nu trebuie s-o disprețuim.

Aceasta e Germania Doamnei de Stael: Germania marilor poeți, a marilor filozofi și a marilor muzicanți. Sufletul românesc nu poate decît să se îmbogățească adăpîndu-se la izvoarele acestei arte idealiste. A sosit vremea deosebirilor salutare; dezarmînd sufletele, trebuie să recunoaștem în limba germană un puternic instrument de adevărată cultură.

îmi pare deci rău că trebuie să recomand mai multă cumpătare și măsură tocmai d-lui Dragomirescu, care e cel mai tipic reprezentant al unei cumpătări milenare.

LIPSA DE OLFACTIVITATE MORALĂ ÎN LITERATURĂ

Nu cunosc numele d-lui P. Şeicaru decît din josul unor articole pamfletare ale *Arenei* lui Hefter-Braundenstein.

Nu cunosc *Hiena* decît de pe copertă. Că a putut ieşi o revistă cu un astfel de titlu şi într-o astfel de tendinţă văzută e încă un semn al decăderei spiritului public. Oricum, opera şi omul nu au nici o legătură cu literatura. Nu intră deci într-o cronică literară decît prin spiritul de generalizare al d-lui D. Nanu, care a păstrat încă iluzii.

Există, în adevăr, o lipsă de olfactivitate morală. De mult, în politică. Mai de curînd, în literatură. D. N. Iorga avea dreptate cînd spunea că suntem o ţară în care nimeni nu se poate compromite.

Avem conştiinţa adîncă a acestei inmunităţi definitive. De aici, cele mai fantastice împerecheri: suflete curate şi mari alături de noroiul moral. însuşi caracterul rigid al d-lui Iorga se înmlădiase odinioară la zîmbete prieteneşti faţă de T. Arghezi, iar acum e într-o simpatie făţişă cu subpamfletarii postarghezieni, care nu mai au nici scuza talentului. Teama de bîrfire demoralizează caracterele cele mai întregi...

Aşadar, promiscuitatea noastră morală este un fapt.

Trebuie să-1 constatăm şi să-1 înregistrăm ca pe un semn al vremei. Am protesta din adîncul conştiinţei. Ştim însă că ar fr zadarnic. Disoluţia morală este un proces social, pe care nu-1 poţi stăvili numai cu vorba. Iată de ce nu ne rămîne, naivului poet D. Nanu şi mie, care sunt ceva mai sceptic, decît calea acestor platonice rînduri, cînd vedem lipsa de olfactivitate morală a unor scriitori cinstiţi ce pot sta lîngă putregaiul moral a lut Arghezi, Galaction şi Cocea.

ADAOS LA „DEMOCRAŢIA LITERARĂ'

în continuare la articolul *Democraţia literară* mai dăm cîteva noi citaţii documentare:

„«Impresionistul» Lovinescu insă, această Jeană d'Arc a sexului nici slab, nici tare, nu a îmbrăcat de cînd e el uniforma militară.

N-a putut să sufere tunica nici măcar la bal mascat.

Deşi cu proporţiile unui cal troian, eroul a fost un veşnic scutit. Probabil a postit o lună înaintea zilei de recrutare pentru a apărea debil şi fragil ca o libelulă antideluviană, probabil că-n ziua revizuirii s-a bătut cu coatele de pereţi pentru a avea pulsul precipitat.

Lucru cert este că pe cînd toată lumea şi-a lăsat părinţii şi averea în voia Domnului, acest flacon de intelectualitate s-a refugiat la babaci.

Duminicile se ducea la biserica din Fălticeni să se roage pentru biruinţa oştilor noastre şi la ieşire era mîndru că-i cel mai voinic din bătrînele şi moşnegii cu care fusese vecin de strană.

Şi pe cînd în zilele de amarnică primejdie ţara a chemat îub steag pe copiii văduvelor, pe reformaţi, pe nevrîsnicii de 18 ani şi pe bărbaţii de 50, „criticul" îşi conserva în aer curat de vară, ca-n spirt, virilitatea pe care astăzi o apleacă deasupra pubertăţci colaboratorilor săi, după propriile-i mărturisiri."

Şi ca încheiere:

„Şi cu toate acestea, « eroul» stă acasă, iar noi am fost nevoiţi să aducem catîri de la Salonic".

Aceste fraze sunt scoase dintr-o revistă intitulata *Semnări,* la care se adaugă şi epitetul de *literare.* Sunt semnate de d Demostene Botez - care a ajuns, în sfîrşit, cu totul Botez şi deloc Semostene. E încă unul din cei sosiți în literatura cu tramvaiul comunal. Si, judecind după greutatea gmdirei şi a stilului cred că a încăput în acelaşi bilet de zece bani cu care a sosit şi d. Topîrceanu. Trăim în vremuri de economie.

CEI DOI PROCOPOVICI

Secția literară a Academiei Române a ales ca membru corespondent pe d. Alexe Procopovici.

D. Alexe Procopovici? Un sentiment de umilință creştină m-a încercat deodată. Mă credeam destul de orientat în lumea scrisului românesc, şi totuşi nu auzisem niciodată de numele d-lui Alexe Procopovici. Cu sfiiciune m-am îndreptat atunci spre un bătrîn prieten al meu, originar din Bucovina. Şi mi-a răspuns: d. Alexe Procopovici e un bărbat cam de 40 de ani, profesor la un liceu din Cernăuți. N-a scris nimic. Nu înseamnă însă că n-ar fi putut scrie; înseamnă numai că e un înțelept.

Să nu se supere d. Alexe Procopovici. Nu voiesc să-1 mîhnesc. E mai întîiun frate: şi suntem în zilele mari ale frăției tuturor românilor. îi presupun o inimă nobilă şi un suflet generos; îi presupun o minte luminată şi plină de roadele unor lungi lecturi şi adînci meditații. Dacă ar fi scris ceva, aş fi fost bucuros să-i găsesc talent în clipele mari ale României mari; fiindcă n-a scris nimic, îl găsesc geniu. Scriu hotărît cuvîntul, pe care nu l-am scris pentru nici unul din bărbații de seamă ai neamuiui nostru. Mîna nu-mi sovăieste...

Printre altarele ridicate pe bătrîna Acropole tuturor zeilor Olimpului grecesc, tuturor zeilor Asiei barbare şi ai Egiptului, într-un veac de amestec al tuturor religiilor orientale, s-a găsit şi un mic altar în cinstea *„zeilor necunoscuți".*

O, divină şi subtilă inteligență grecească, cum te recunoşti într-o simplă inscripție votivă! Zevs, Ares, Afrodită, Hermes,

Poseidon? Bun. Dar dacă mai sunt şi alţii? Astarte, Cybela, Istar, zei şi zeiţe ai Siriei, ai Feniciei, ai Chaldeiei, ai Persiei? Bun. Dar dacă mai sunt şi alţii? Isis, Osiris, Hor, Thot, Amon-ra şi toţi ceilalţi zei ai Egiptului cu capete de pisică, de crocodil sau de buhă? Bun. Dar dacă mai sunt şi alţii? Zeul nou al unei secte barbare din ludeea cu capul de măgar? Bun. Să ridicăm un altar şi lui Christos. Dar dacă mai sunt şi alţi zei? Cum să conjurăm puterile răufăcătoare ale atîtor divinităţi ce se desprind din lumea infinită a posibilităţilor? Mintea noastră e mărginită. Ea nu poate cuprinde tot divinul ce se ascunde pretutindeni în eterul de sus sau in firul de iarbă de jos. Dacă mai este vreun zeu pe care *nu* 1-a putut încă descoperi mintea omului din umbra ascunzişului lui?

Şi atunci subtilul spirit grecesc a înălţat in plină Acropole, alături de Parthenon, altarul *„zeilor necunoscuţi".*

închin şi eu aceste pagini geniului ce stă ascuns de patruzeci de ani în sufletul d-lui Alexe Procopovici din Cernăuţi.

*

Să nu se supere bunul meu frate bucovinean; în el văd un simbol. Imaginaţia mea simpatică îl măreşte în proporţii uriaşe, în modestul profesor de liceu din Cernăuţi bănuiesc puteri latente, talente neîntrecute, un suflet mare şi o inimă de aur; isteţimea Iui Ulisc şi curajul lui Achile. în modestul profesor bucovinean salut, cu fruntea la pămînt, necunoscutul.

Şi în miezul vieţii mele din care s-au scuturat atîtea credinţe şi iluzii, mă simt cuprins de un sentiment de adevărat misticism pentru geniul necunoscut al d-lui Alexe Procopovici şi pentru toate geniile necunoscute pe care le-a ales sau le va alege Academia Română în sînul ei cald.

Nutresc o veche veneraţie pentru Academia noastră, ca şî pentru toate Academiile din lume. O veneraţie de om ce şi-a pierdut douăzeci de ani în biblioteca ei, fără nici un fel de folos. M-am închinat întotdeauna cu smerenie în faţa felului de a judeca şi de a alege al Academiei. Chiar cind mi se părea că a greşit^ mă închinam. Priceperea omului e atît de îngustă! Niciodată n-am putut însă aproba Academia cu mai multă convingere decît cînd a ştiut alege în gremiul ei pe cel mai valoros dintre români; pe omul care nu a scris încă nimic...

A nu scrie nimic...

Ce marc merit!... A fi o albă pagină de hîrtie, plină de făgăduieli, a fi o candidă conştiinţă, un suflet imaculat, pămîntul plin de toate seminţele posibilităţilor, cortina ce stă gata să se ridice peste un spectacol feeric, a fi totdeauna mîne şi niciodată azi şi mai ales niciodată îngrozitorul ieri — ce minunată situaţie pentru un favorit al zeilor şi al Academiilor.

A nu putea fi criticat, pentru că n-ai păcătuit niciodată, a putea umbla prin lume cu pieptul deschis ca un cavaler fără pată şi fără reproş, înfruntînd hula imposibilă — ce admirabil şi preţios privilegiu! D. Alexe Procopovici e vrednic de toate Academiile din lume.

Iar noi aceştia ce păcătuim de vreo douăzeci de ani, înnegrind multe şi inutile volume, sub cuvîntul că facem literatura română, ne închinăm cu o adîncă pocăinţă şi umilinţă în faţa geniului necunoscut şi făgăduitor al d-lui Alexe Procopovici de la Cernăuţi.

Trebuie să revin... Nu-mi prieşte extazul admiraţiei. Nu sunt din linia marilor mistici. Realitatea mă dezminte repede. Primesc cu resemnare sărutul ei rece...

Visasem un Procopovici ideal, şi dau peste un d. Procopovici real. Imaginaţia mea măritoare şi simpatică născocise un blind visător ce-şi purta pasul lin printre secularii copaci ai parcului din Cernăuţi, un mare dezabuzat al tuturor vanităţilor acestei lumi şi mai ales al vanităţei supreme a scrisului. Să înfrunţi eternitatea prin fragile rînduri înşirate pe o albă pagină de hîrtie, să scoţi strigătul trufaş al continuităţii indefinite în faţa neantului ce ţi se cască dinaintea picioarelor — ce mare zădărnicie! Să întinzi mîna lacomă după frumosul fugar şi adevărul înşelător — ce lipsă de maturitate! Să te străduieşti, cînd ai putea fi liniştit; să alergi, cînd ai putea sta imobil; să te trudeşti, cind ai putea fi senina oglindă contemplativă a acestei lumi de nestatornicie — ce copilărie!

Vîrtejurile vieţii ne pot răpi. Nu pot însă nimici şi visul din noi. Sunt ocnaşi ce au nostalgia minelor curate, laponi ce duc dorul soarelui ecuatorial. Prinşi în formidabila rotativă a hîrtiei tipărite, puteam visa deci la epoca idilică a unei omeniri ce nu

cunoaşte abuzul literei asasine... Din mormanul paginilor înnegrite, am putut astfel plăsmui un Procopovici ideal: un filozof pătruns de zădărnicia scrisului, ce-şi închide în sine comoara gîndului. Din venerația ce am pentru înțelepciunea Academiei Române, i-am putut acorda un prisos de încredere. Am bănuit că a recunoscut în d. Alexe Procopovici meritul cel mai rar într-o țară de intensă producție literară: meritul de a nu fi scris nimic. Pentru ce Academia ar recunoaşte numai meritul d-lui N. Iorga, care a fost muşcat de dintele zădărniciei de atîtea ori? D. Iorga poate fi criticat în atîtea sute de cărți şi în atîtea mii de articole ! Era vremea ca Academia să se pună la adăpostul reputației imaculate a unui bărbat rămas fără prihană pînă la o vîrstă în care scăpăm, de obicei, de ispitele frivolității scrisului.

Aşa am crezut...

Iluziune!

Realitatea mi-a dovedit că nici d. Procopovici, nici Academia n-au fost la înălțimea visului meu. Imaginația întrece natura.

Căci adevărul este cu mult mai trist. D. Procopovici şi Academia Română mi-au frustrat idealul. îi dau pe seama vindictei publice. Iar eu, impenitent al unui optimism şi idealism înşelător, mă voi supune unei adevărate contrițiuni sufleteşti. Mă voi lăsa tulburat de apele bănuielei pesimiste.

Căci alegerea d-lui Alexe Procopovici la Academie nu e o mistică logodnă cu tînărul domn al paginilor albe. E numai legitimarea unei legături mai vechi. Aflu de abia acum că în *MemO-* < *riile* secției literare a Academiei d. Procopovici a tratat desprț ; *„nazalele şi rotacismul în limba română".* Probleme grave; gravă prezumțiune.

Activitatea literară şi ştiințifică a d-lui Procopovici s-a oprit aici. Ajunge. D. Procopovici nu mai e un imaculat, d. Procopovici nu mai poate fi un simbol. E un mediocru mîzgălitor de hîrtie — ca mine şi ca d-ta. Prin faptul că a păcătuit numai o singură dată; nu înseamnă că e mai puțin vinovat. Dimpotrivă, dovedeşte *6*\ insuficiență. Nu voința i-a lipsit, ci putința. în locul superbei su* periorități a omului ce ne desprețuieşte cu nimicul scrisului nostru caduc, văd numai gestul mărunt al unui pitic ce nu poate urca| munții înalți. Greşesc poate. Mă aflu însă în clipa amurgulfli; zeilor. Voiesc să dărîm idolii, pe care i-a născocit imaginația meaj generoasă. Pe cît mă descopeream de bucuros în fața geniuls necunoscut al d-lui Procopovici de la Cernăuți, pe atît întorc spatele cu ciudă autorului *„roîacismului în limba română".*

*

în tumultul speranței înşelate de a vedea în d. Procopovici un evreu carlylian al vremilor noastre de maculatură literară, mă simt totuşi ispitit de a vedea în modestul profesor de la Cernăuți un simbol. Un simbol mai mic, dar încă un simbol...

în perspectiva celor două universități de la Cluj şi de la Cernăuți, ce-şi vor vărsa binefacerile luminii lor asupra României mari, au început să se arate palidele umbre ale cîtorva modeşti profesori care, ca şi d. Procopovici, se agită cu paginile unor broşurele despre „rotacism" sau cu vreo altă monografie, asupra vreunui ilustru răposat. Aceşti vrednici bărbați de ştiință îşi închipuie că universitățile sunt instituții regionale, şi nu instituții ce îmbrățişează cultura unui neam întreg, unit. Nu ştiu dacă d. Procopovici e dintre aceşti regionalişti culturali. Fiindcă m-am grăbit văzînd într-însul un geniu necunoscut, nu vreau să mă grăbesc acum, considerîndu-1 ca pe un simbol al unei noi primejdii. Şi apoi, d-sa s-a ocupat cu *„nazalele în limba română";* s-a ocupat deci şi cu lungimea nasului omenesc.

ADAOS LA „DEMOCRAȚIA LITERARĂ

Iată cîteva noi citate, ca adaos la articolul meu *Democrația literară.* Sunt tot din *însemnări literare* şi iscălite tot de d. Topîrceanu. Revista de la Iaşi nu ia nici un supliment pentru intrarea în cabinetul ei secret:

„Quousque tandem abutere, chiulangiule, patientia nostra?"

„Dacă i-aş zice şi eu «junele Lovinescu» i-aş face o reclamă care, desigur, nu i-ar folosi la nimic. O reclamă care în unele momente l-ar pune în mare încurcătură (de pildă cînd două fete nebune l-ar face să pîngărească de două ori familia unui binefăcător). Singur a mărturisit-o — ca să previe orice echivoc în această privință, că stă cu virilitatea aplecată peste pubertatea generațiilor viitoare."

„... Se poate să ne tragă astfel chiulul?"

„... *Facit prostum.* Face pe prostul."

„... După un simulacru de răspuns, şi prevăzînd o înfrîngere ruşinoasă ca de obicei, d. Lovinescu a părăsit terenul."

' „... Redus la tăcere în toate discuțiile literare" etc.

Cred şi eu... Astfel de citații ilustrează îndeajuns „democrația literară" şi decăderea morală la care poate ajunge un publicist român. Nu e nevoie de alt comentar.

CALIBAN

îndatoriri profesionale apropiindu-mă de peştera *însemnărilor literare,* din care nu lipsesc nici cele trei vrăjitoare fatidice, nici lubrica maimuță, mi s-a desluşit dintre miasmele oalelor ce fierb icoana nepieritoare a lui Caliban şi dintre zgomotele indecente şi animale o frîntură din dialogul lui cu Prospero:

„Robule, îi spunea Prospero, nu eşti în stare de nici o faptă bună. Deşi eşti capabil de toate crimele, mi-a fost totuşi milă de tine. M-am ostenit să te învăț să vorbeşti. în fiecare clipă ți-am arătat cîte ceva. Bîlbîiai ca un dobitoc, şi eu ți-am înzestrat cugetul cu vorba ca să ți-1 poți tălmăci. Josnicia naşterii te împiedică totuşi să stai laolaltă cu ceilalți oameni. Pe drept ai fost deci surghinuit pe această stîncă. Ai fi meritat chiar şi temnița."

Iar Caliban, bruta păroasă şi hirsută, în ochii căreia sticleşte impudiciția gorilei, Caliban, bruta legată de josnicile lui instincte, subomul care nu cunoaşte nobila întrebuințare a mîinilor şi superba înaripare a gîndului şi a vorbei, fiara care vrea să-şi ucidă stăpînul pentru cîteva picături din licoarea divină a vinului, înțelegînd prin libertate începerea unei noi robii către un nou stăpîn, strămoşul cavernelor umede în care instinctul crimei se amestecă cu instinctul adorației fetise ce-1 împinge la Ungerea picioarelor stăpînului din nou temut, Caliban, superba sinteză a imaginației lui Shakespeare, în care trăieşte umanitatea omului abia scoborîtă de pe copacii pădurelor seculare, plină de seva unei animalități proaspete, lubric şi rînjitor, acest Caliban, care după mii de ani se perpetuează încă sub haina atîtor contemporani ce abia-şi ascund labele păroase şi rudimentul cozii, acest Caliban simbolic Şi uriaş rosti atunci printre dinții lui ascuțiți şi albi cîteva cuvinte eterne ca adevărul însuşi:

„Da. M-ai învățat să vorbesc. *Dar vorba nu mi-a folosit decît ca să pot spurca...* Fii blestemat deci că m-ai învățat să vorbesc!"

*

Cititorii acestei reviste^ar avea dreptul să fie îngrijorați asupra direcției *Sburătorului.* în loc să zboare pe sus, s-a oprit în fața peșterii lui Caliban, de unde vin rînjetele bestiei primitive asupra căreia s-au fixat din întîmplare ochii senini ai unei umanități cu mii de ani de evoluție sufletească.

Cititorii *Sburătorului* pot fi însă liniștiți. Am simțul decenței personale și publice. Am respectul vorbei scrise. Monosilabele injuriei și gesturile scabroase ale fiarei încălzite nu pot opri decît curiozitățile perverse. Nu către aceste se îndreaptă *Sburătorul.* Decît ar trăi din specularea lor, mai bins și-ar închide aripile, ațipind. Ar visa la niște timpuri mai bune; căci pentru „sufletele bine născute" visul are puterea realității.

*

Chestiunea pusă este limitată deci. la atitudinea morală a colaboratorilor *însemnărilor* în momentul istoric al războiului. Un scriitor își schimbă atitudinea de trei ori pe rînd; un altul e eliberat de dușman dintr-un lagăr de prizonieri pentru a se întoarce la București să ajute la Mitteleuropa inamicului... Atît. Iată singurul punct de discuție, asupra căruia opinia publică cere lumină. Din peștera, vin însă monosilabele injurioase ale lui Caliban. Dar cu cel ce n-a învățat graiul omenesc decît pentru *„a putea spurca"* nu se stă de vorbă.

*

Fie deci liniștiți cititorii *Sburătorului.* în paginile acestei reviste nu vom dialoga cu inarticularea verbală a lui Caliban. Ne simțim bucuros obligați la solidaritatea cuviinței.

în colțișorul tăinuit al notițelor de la urmă, ca un adaos al *Democrației literare,* îl vom arăta totuși pe Caliban privirilor cititorilor noștri. Din peștera literaturii lui îl vom scoate ca să-1 fixăm la butucul propriilor lui citate. Nu le vom comenta; le vom reproduce numai, în limitele decenții... Și acolo, cu ochii injectați, sugîndu-și laba păroasă, îl vom lăsa să se consume în propria lui vermină și ignominie, Iov al unei noi lepre ce devoră: intemperanta verbală. Spectacolul aspru și respingător. Spectacolul salutar totuși: tinerii trebuie să priceapă care le va fi stăpînul de mîine, dacă fiara ancestrală va scăpa de la butucul la care l-au fixat disprețul și dezgustul public.

IGNOTUS

Sub semnătura *Ignotus* am primit la redacție un volum întreg din „ineditele unui anonim". Ignotus e tot atît de necunoscut pentru noi ca și pentru public. E un poet tînăr? E un poet mai bătrîn întors din nou la pasiunea tinereții? Poate. Cititorii vor judeca singuri. Căci vom publica în paginile *Sburătorului* aceste poezii. Deoarece Ignotus se prezintă sub anonimatul cel mai desăvîrșit, ne vom abate de la datoria discreției față de colaboratorii noștri, apreciindu-i talentul. Sub o dulce formă cristalină cam vetustă, în care nu se resimte influența curentelor noi literare, Ignotus ne aduce o poezie de intimitate și gingășie, o poezie sfioasă de intelectual sentimental și, în unele din poeme, o nobilă încercare de poezie filozofică. Coardă rară în literatura noastră. Salutăm deci în anonimul nostru colaborator pe un poet de o sinceră emoție și de o delicată discreție sufletească.

DUILIU ZAMFIRESCU
SAU
DESPRE DRAGOSTE[1]

De la o vreme, critica literară nu ne mai poate mulțumi. Dincolo de cuvîntul scris şi îngrădit în sunetele lui hotărUoure, se deşteaptă adincele ecouri ale sufletului; dincolo de imaginea limitată, se deschid largele perspective ale unui orizont îndepărtat. De la o vîrstă oarecare, trăim mai mult din rezonanțele inimei şi cugetului nostru. în fața paginei tipărite, se trezeşte foşnetul miilor de ginduri ce fac pădurea conştiinței noastre. Ar fi o hipocrizie să spunem că nu ascultăm cu mai multă plăcere acest foşnet. Dinaintea cărții deschise stăm astfel visători. întregim scrisul cu propriul nostru vis. Prelungim creațiunea prin marele mister al creațiunii personale. O carte e cu atît mai bună cu cit ne cade mai ades din mînă: în țesătura ei împletim şi firul emoției ce ne răscoleşte apele sufletului şi tumultul simțurilor deşteptate din ațipirea lor...

*

Cei ce mă urmăresc ştiu poate că d, Duiliu Zamfirescu mi-a pricinuit una din cele mai mari mîhniri din viața mea literară: conştiința de a-l simți atît de aproape ca artist şi atît de departe ca om[2]. Cu o şi mai mare bucurie mi-am găsit deci vechea mea emoție în fața noilor poezii ale celui mai clasic dintre scriitorii noştri contemporani. Poezii de dragoste. Dragoste de crepuscul. E mai tare dragostea decît noi. Trebuie s-o ştim însă înfrîna şi domina. în loc să ne împingă şi să ne prăvale în deznădejdea simțurilor biciuite, trebuie s-o transformăm într-un principiu binefăcător de armonie. în artă, d. Duiliu Zamfirescu a avut totdeauna taina gesturilor armonioase. Şi din această dragoste tirzie, el a ştiut scoate numai euritmie. Nu simți furtuna. Simți numai melancolia amurgului. Melancolia este poezia însăşi. Pentru cei ce urmăresc în viață frumusețea şi dulcea blîndețe a ritmului sufletesc, dragostea crepusculară a acestor poezii trezeşte o adîncă rezonanță.

[1] *Pe Marea Neagră,* poezii.
[2] *Critice,* IV.

Prin tumultul imaginilor ce se desprind la rînd dintre paginile cărței, nu ştiu de ce se desface deodată şi imaginea unui tînăr... Spre seară. Pe geamurile deschise pătrunde mireasma învăluitoare a Cişmigiului. Dintre gînduri îmbălsămate şi din aromeala amurgului, tînărul prinde chip. Aş zice un efeb, dacă poeții de astăzi n-ar fi dat cuvîntului o nuanță de perversitate. Tînărul e însă de o frumusețe trupească şi sufletească echilibrată. Cunoaşte grația euritmiei şi farmecul glasului grav şi vibrant. Vine de departe. Vine din antichitatea elenică. E poate unul din discipolii lui Socrat. Pasul lui s-a îngemănat adesea cu pasul maestrului de sub laurii țărmului însorit al Ilisului. Glasul lui răsună limpede, peste veacuri, în liniştea aceasta crepusculară în care parcă ai putea topi tot universul într-o singură mărgea şi prinde toată nemărginirea timpurilor trecute în mărginirea unei singure clipe. întind urechea şi aud zvonul veacurilor din urmă, aud limpede glasul antichității elenice:

— Pe Eros l-am cunoscut şi noi: tiranul zeilor şi al oamenilor, după cum spunea bătrînul nostru poet epic. L-am cunoscut însă altfel. Nu vorbesc de furia amoroasă a Fedrei sau de dezastrele îngrămădite ale Atrizilor. Vorbesc de înfățişarea morală a unei rase şi a unei epoce ce se desprinde din topirea tuturor notelor discordante. Pot zice că iubirea noastră era mai sănătoasă. Era mai aproape de natură; mai mult amor şi mai puțină dragoste. Amorul e o funcție firească a organismului. Nimic deci mai necesar şi mai bine venit. E o trebuință a muşchilor noştri; răspunzînd unei nevoi reale, e un joc estetic şi moral. Căci nimic din ce răspunde scopurilor vădite ale naturei nu poate fi imoral. Peste acest amor fizic s-a altoit însă şi dragostea. Nu vorbesc de substratul sentimental de care are nevoie actul fizic. El e necesar. Scopurile naturii se împlinesc mai bine pe căile ispitei şi ale poeziei. Vorbesc numai de completa spiritualizare a dragostei; refugiul actului fizic în neantul sentimentului; tirania inimii care bate în vid. O astfel de dragoste e o nevroză; e dragostea vremilor de

acum. A iubi o femeie şi a-ţi spiritualiza dragostea în mii de nevoi sufleteşti, de subtilizări şi de nuanţe; a acoperi jocul firesc al naturii într-o atmosferă de pasiune cerebrală, a prelungi instinctul natural al posesiunei printr-un instinct de dominaţie şi absorbţie totală a sufletului înseamnă a împinge la o rafinare care discumpăneşte echilibrul omului. Actul e act şi are nevoie de poezie. Nu trebuie însă să amestecăm în jocul lui toate resursele noastre sufleteşti, într-o măsură oarecare, se cuvine să despărţim trupul de suflet. Căci sufletul n-are decît de pierdut din tirania cărnei: îşi pierde echilibrul forţelor. Amorul nu trebuie să copleşească libertatea spiritului. Altfel, devine o tragică boală, mai cumplită decît toate celelalte. E o boală ruşinoasă ce te depărtează de lume şi de toate izvoarele vieţii şi te aruncă în obsesia chinuitoare a gîndurilor tentaculare. A iubi o femeie, a te lăsa dominat de gîndul ei exclusiv, de gesturile, de vorbele, de întreaga ei atmosferă fizică şi morală e o adevărată crimă împotriva ta însuţi şi a naturei. E, prin urmare, imoral. Un îndrăgostit e o fiară ce se retrage în fundul peşterii pentru a-şi linge sîngele rănilor proaspete. E un om ce simte totala inapetenţă a vieţii, ce-şi nimiceşte sursele oricărei activităţi binefăcătoare. O astfel de dragoste este antisocială. Ea ne poartă pe drumurile morţei. Fără motive adinei de nemulţumire, ci dintr-o asociare firească, căile morţii şi ale dragostei se împreunează. Sinuciderea pîndeşte la o răspîntie; crima pasională, la o alta. Şi totul pentru o femeie sau pentru un bărbat — cînd sunt atîtea femei şi atîţia bărbaţi în această lume risipitoare ! E monstruos. Să distrugi o viaţă pentru obsesia nesănătoasă a unei alte fiinţe, pe care n-o posezi, sau în posesia căreia nu găseşti infinitul pe care cu toţii îl căutăm fără să-l găsim e o nebunie. Toate timpurile au cunoscut-o. S-a răspîndit însă şi mai mult in această epocă de nevroză. Trebuie să vă împotriviţi; să inviaţi amorul şi să ucideţi dragostea. înăbuşiţi mai bine sentimentul decît să înăbuşiţi energiile activităţii voastre creatoare şi binefăcătoare. în amor găsiţi o expresie mai logică, mai estetică şi mai morală a fiinţei voastre decît în dragostea imorală şi inestetică.. Lumea nouă aşteaptă o primenire în sensul frumuseţii fizice şi al sănătăţei spirituale, nedînd amorului decît importanţa unui act firesc, în care nu trebuie să naufragieze celelalte energii sufleteşti.

Tînărul tăcu. Mărgeaua universului se umflă din nou, îndepărtînd zările; timpul, strîns o clipă în el, se afundă din nou în noaptea veacurilor. Glasul antichităţii se adumbri... Mireasma parcului înflorit plutea tot mai puternică, răspîndindu-şi efluviile voluptăţii.

Tăcerea fu însă scurtă. Un fîşîit lung de foi; apoi un vaier, un geamăt ieşea parcă din poliţele de palisandru ale odăiei... Murmur nedesluşit la început; plînset susţinut, pe urmă... Plîngeau sufletele poeţilor rînduiţi în rafturi. Glasurile doiente ale cocoarelor lui Dante ce se pierd în zarea depărtată; glasurile lui Sappho, lui Catul, lui Leopardi, lui Musset şi al lui Eminescu, topite acum într-o armonie gravă şi solemnă:

„Dar noi? Pe noi de ce ne-ai uitat? Am iubit. Iubirea noastră a fost dragoste, şi nu amor. Versurile noastre n-au ieşit din îndestularea simţurilor, ci din suferinţa obsesiei. O numeşti nevroză contemporană. Poate. Au cunoscut-o însă poeţii tuturor veacurilor; nu e o boală nouă. E o veche şi nobilă suferinţă. Şi nu e o suferinţă stearpă; ea a produs cele mai frumoase opere de artă ale omenirei. Nu enici imorală; nu poate fi imoral ceea ce generează frumosul...

Am iubit, am suferit şi ne-am cîntat suferinţa. Nu ne pare rău. Din sfîşierea inimei a ieşit miracolul artei. Că ne-am surpat propria noastră viaţă — ce însemnătate! N-am murit întregi! Pe urma milioanelor de îndestulaţi ai amorului n-a rămas nimic: cenuşe şi uitare. După noi au rămas strigătele noastre nemuritoare, care vă zguduie încă, trăind în milioane de conştiinţe tinere ce sufăr din suferinţele noastre, înnobilîndu-şi sufletele. Căci suferinţa înnobilează sufletul. Ea răscumpără păcatul şi tina. Plăcerea e stearpă şi imorală. Ieşind îndestulat din peştera iubirei, omul nu simte decît tristeţea opacă şi sterilă a celui ce-şi murdăreşte idealul în noroi. Un astfel de om nu va crea nimic. Va ţine cel mult socotelile mărunte ale vieţei. Se va gîndi la traiul bun şi la continuarea speţei... Speţa noastră nu sunt copiii trupului şi ai plăcerei, ci sunt fiicele nepieritoare ale suferinţii noastre, lamentul de dragoste al simfoniilor lui Beethoven, desperarea lui Leopardi şi strigătul nemuritor al lui Musset. Şi antichitatea a cunoscut spiritualizarea dragostei. Mai puţin decît noi. E cîştigul vremilor moderne. Arta noastră e însufleţită de un patetic pe care

arta elcnică nu 1-a cunoscut. Să ne închinăm dinaintea ei, gîndindu-ne că timpurile merg înainte, aducînd binefacerile progresului. Şi, mai ales, să ne închipuim în fața marelui mister al dragostei care purifică sufletele, le înalță şi le face să rodească în suprema floare a artei spiritualizate."

Iarăşi tăcere lungă şi totală... Reculegere a minței care stă să se cumpănească între cele două concepții şi glasuri ale două timpuri deosebite.

în artă, da. Spiritualizarea pînă la extrem e nobilă şi rodnică- E deci morală şi estetică. E cel mai mare factor generator de frumos. Operele de artă sunt lacrimile sufletului. Au ieşit din suferință. Din nevroza dragostei a țîşnit tot ce s-a făcut frumos şi sublim în artă. înaintea acestei suferințe trebuie să ne prosternăm, privind-o ca pe o binecuvîntare a speței umane...

Dar cîți sunt artiştii mari ai lumii? Puțini. Cîțiva în fiecare generație. Cealaltă omenire muncitoare în toate domeniile practice, cealaltă omenire care se străduieşte chiar şi în domeniul speculației intelectuale n-are nevoie de nevroza dragostei spiritualizate. Dimpotrivă, trebuie să se ferească de ea ca de un duşman al oricărei activități binefăcătoare. Dragostea e asasinul, energiilor sufleteşti îndreptate spre țelurile realizărilor. Fiind stearpă şi chiar protivnică acțiunii, ea este şi imorală şi inestetică^ Trebuie s-o alungăm şi s-o stîrpim ca pe un duşman primejdios/ S-o lăsăm să se adăpostească numai în sufletul artiştilor, care o prelucrează în forme nepieritoare...

Şi în acest amurg melancolic de iunie, ochii mi-au căzut din, nou pe cartea deschisă a d-lui Duiliu Zamfirescu. O uitasem.. Versuri de dragoste... Dragoste de crepuscul... Nu versuri însă* de nevroză... O arătare tînără şi frumoasă.. O clipă de primă? vară şi de iubire... Apoi:

Cînd vestea a venit pe vînt
în primăvara viitoare,

C-a înviat ca din pămînt
Şi roză şi privighetoare,

Te-am aşteptat, dar n-ai venit
Nu, n-ai venit, n-ai mai venit.

(Un trandafir s-a scuturat)

Atît. Melancolie legată de toate nălucele frumoase ce pier Mciancolie poetică şi grațioasă. Şi peste tot, apoi, suflarea antichității care infrinează pasiunea şi o toarnă în formele senine ale unei arte pururi tinere.

D. MIHAIL DRAGOMIRESCU DESPRE SINE ÎNSUŞI

La articolul meu asupra *Germanofobiei culturale, d.* Dragomirescu răspunde printr-un articol intitulat *Impresionismul... moral al lui Eugen Lovinescu.* Domnia-sa ajunge la concluzia că am călcat „alături de buna-cuviinţă morală". în intemperanta verbală a democraţiei literare de azi, e cea mai benignă învinuire ce mi se poate aduce. Căci d. M. Dragomirescu este o fină floare a aristocraţiei intelectuale româneşti.

D. Dragomirescu mă învinovăţeşte de „incorectitudine", fiindcă am spus că d-sa a susţinut că trebuie să îndepărtăm din cultura noastră tot ce e german. D. Dragomirescu arată că nu s-a ridicat niciodată împotriva „coloşilor care se numesc Kant, Beethoven, Goethe". Nici n-am bănuit-o vreodată. Prin fina lui ureche muzicală, d. Dragomirescu e de rasa lui Beethoven; prin puterea de abstracţie şi dezinteresare, e de rasa lui Kant; prin spiritul olimpian, e de rasa lui Goethe. Ne-am înţeles.

Nodul discuţiei e însă altul.

Liga, comitetul sau comiţiul în numele căruia scrie d. M. Dragomirescu nu s-a ridicat împotriva Iui Kant, Beethoven şi Goethe... Cu atît mai bine pentru Kant, Beethoven şi Goethe. S-a ridicat *„în contra limbii germane, ca limbă deosebită cu desăvîrşire de organismul limbii noastre".* într-un cuvînt, liga, comitetul sau comiţiul d-lui Dragomirescu a înscris în programul eliberării noastre culturale eliminarea limbei germane din învăţămîntul nostru... D. Dragomirescu are, fireşte, toată evlavia pentru „capodoperile culturii germane" — dar *„tocmai fiindcă sunt] capodopere sunt în acelaşi timp produse ale spiritului universal".'* D. M. Dragomirescu e un elegant. Iată-1 scăpat de Kant, Goethe-1 şi Beethoven. I-a trimis în domeniul spiritului universal, pentru;; a se întîlni cu celalt colos al culturii umane: cu d. M. SorbuL

„Cuviinţa mea morală" va fi stînd cum va fi stînd. Dialectica •d-lui M. Dragomirescu mi se pare cam invalidă. Singurul punct în discuţie este utilitatea limbei germane în învăţămîntul nostru. Părerile d-lui M. Dragomirescu despre Kant, Beethoven şi Goethe nu ne pot sluji decît ca o preţioasă documentare personală, în chibzuirea procesului limbii şi culturii germane, ele n-au ingrat ca un element ponderator.

D. Dragomirescu a preferat să se gîndească la dezavantagiile „Kulturii" şi la caracterul cu totul strein de noi al limbei germane, în numele ligei, comitetului sau comiţiului său, el cere deci să rupem cu o limbă şi cu o cultură de la care nu ne putem folosi *CM* nimic.

Iată cadrul discuţiei. în acest cadru sunt dispus să mai stau de vorbă cu d. M. Dragomirescu chiar pe aceste călduri caniculare.

Se cunoaşte, îndeobşte, admiraţia ce nutresc de mult pentru personalitatea literară a d-lui M. Dragomirescu. Din excesul ei am căutat să-i fac un portret plin de discretă bunăvoinţă. Aveam în d. Dragomirescu viziunea unui latin în lupta lui seculară împotriva germanismului. D. M. Dragomirescu nu-mi dă dreptate. Arta portretului e foarte grea. Nu satisface niciodată pe cel zugrăvit. Mă retrag deci umilit. Sunt totuşi dator o compensaţie şi d-lui M. Dragomirescu şi cititorilor *Sburătorului.* înlocuiesc un portret prin altul. Cu un autoportret. Fără alte artificii de stil, voi arăta prin simple citate felul cum d. Dragomirescu ar dori să apară în faţa posterităţii şi contemporanilor. Nu mi se va tăgădui imparţialitatea.

Solidaritate şi modestie:

„Fireşte, nu aştept să-mi ia apărarea vreunul din numeroşii scriitori *formaţi de mine,* care stau cunună în jurul abilului scriitor care, de pe săculeţul de aur al cetăţeanului Alcalay, pozează în naţionalist înfocat dar practic".

Pentru luminarea cititorilor, voi aminti numai că încă de la apariţia primului număr al *Sburătorului,* d. Dragomirescu, mînat numai de superioare interese naţionale, a făcut o vie propagandă prin toate comitetele şi comiţiile pe care le prezidează şi pe lîngă numeroşii scriitori pe care — cum zice cu atîta modestie — i-a format, ca să nu colaboreze la *Sburătorul.* D. Dragomirescu are instinctul solidarităţii — cu sine însuşi.

în fața oglinzei:

„Şi nici eu însumi nu m-aş fi grăbit să-mi iau apărarea dacă nu ar fi vorba să chem la ordine pe un profesor care, văzînd că nici la Universitate, nici la Academie nu poate răzbi fără voturile filogermanilor, caută să li se recomande prin atacul la adresa mea..."

Se ştie că d. Dragomirescu e cel mai recent, dar nu cel mai puţin entuziast admirator al d-lor N. Iorga şi O. Densusianu. S-a întors de pe drumul Damascului. Nimeni nu îndrăzneşte însă să bănuiască dezinteresarea acestei convertiri subite, în care combinaţiile de voturi nu pot avea cădere.

Logică :

„Pe Eugen Lovinescu îl incintă limpezimea lui Xenofon, nu adîncimea lui Tacit... "

Fireşte. în timp ce eu îmi pierdeam cîțiva ani traducînd în două mari volume pe Tacit şi publicînd şi o ediţie latină a lui, d. M. Dragomirescu stătea să se „încînte" cu acest autor, probabil în traducerea mea.

Cultul incompetenţei:

Despre acelaşi Tacit: „pe care E. Lovinescu a reuşit să-1 baga-« telizeze într-o traducere".

D. M. Dragomirescu nu are nici un fel de cunoştinţă del limba latină. Era indicat deci să mă judece cu atîta severitate.

Dezinteresarea de cele materiale:

Odinioare era „săculeţul de aur al cetăţeanului Alcalay" carej tulbura conştiinţa spartană a drlui Dragomirescu, acum privitor la traducerea lui Tacit, adaugă: „plătită destul de binişor la CasaJ Şcoalelor... " Probabil că de aceea d. Dragomirescu se oferisfj atît de intempestiv să traducă din franţuzeşte pe Tacit.

Strămoşii literari: jii

„... Se numesc Pindar, Eschil, Tucidide, Lucreţiu, Tacit Dante, Shakespeare, Bossuet."

Despre sine însuşi:

...„Pentru cine nu a avut ocazia sau nu vrea să aibă oca să urmărească culmile sintezei ce slujeşte de temelie judecăţii^ mele..."

...„Avînd o metodă proprie şi completă de cercetare în literatură. .. "

...„E firesc să pătimesc de exagerarea cugetării, care insă caracterizează *pe toţi cugetătorii, fără excepţie..."*

...„Nu sunt un «limpede izvor sacru», fiindcă, de!, acest izvor c mai mult un fluviu, dacă nu chiar mare..."

O, mare! lasă-mă să mă scufund în valurile tale adînc şi răcoroase!

ÎN PEŞTERA LUI CALIBAN

încîntătoarea naivitate a poetului D. Nanu m-a pus brusc în faţa unui număr din *Hiena* (no. 11, din 28 iunie 1919). Cu tot dispreţul anticipat şi definitiv ce am pentru astfel de publicaţii, l-am răsfoit pentru întîiaşi dată. Va fi şi pentru ultima. Sunt totuşi un ingrat. N-aş fi putut niciodată strînge sub un volum mai mic o recoltă mai bogată de dovezi autentice şi felurite despre existenţa lui Caliban. Cititorii *Sburătorului* îl vor putea vedea sugîndu-şi laba păroasă în noua lui peşteră.

Deci:

„Prostia îmi dă dureri fizice, iar cînd citesc o pagină de indignare a moralităţii unui nerod mă sufoc.

D. Eugen Lovinescu are putinţa de a mi le provoca. îi putem scuza infirmitatea cerebrală, defect congenital, căci din zgîrcenie şi spirit zărăfesc Lovinescu-tatăl l-a făcut din economie pe Lovinescu-fiul. Şi aşa explicînd sărăcăciosul duh al d-lui Eugeniu, ajunsesem la oarecare milă dozată de indulgenţă pentru invalidul intelectual care se agită cu atîta dureroasă tenacitate în toate domeniile literare."

Sau:

„E. Lovinescu? Băiatul coanei Profirita, crescut cu banii jicmăniţi de onorabilul d-sale tată prin camătă de la bieţii oameni necăjiţi, săraci, şi-a adăpostit trupul mătăhălos în iatacurile calde de la Fălticeni."

Iscăleşte: Pamfil Şeicaru.

Calibanul de la Iaşi se uzase în „virilitatea peste pubertate". Devenise *vieux jeu*... D. Şeicaru, de la Bucureşti, a găsit o nouă temă. A împrospătat subiectul. Nu mai face variaţiuni pe aceeaşi strună. Ideea de a ataca pe „Lovinescu-tatăl" şi pe „coana Profiriţa" e, în adevăr, nouă şi fecundă. Pînă cînd respectul de părinţi? Să dărîmăm formulele vechi. Loc omenirii noi scăpate din bîrloagele ancestrale...

Mi-au mai rămas fraţii şi surorile... Le va veni rîndul, desigur. Progresul ingeniului uman e indefinit.

Dintr-un alt articol:

„Poftit afară (de d. N. Iorga), junele Lovinescu a plecat păstrînd o dulce amintire de debut, sub forma unui picior directorial aplicat în partea cea mai statornică a criticilor impresionişti".

„Sosit de la Paris cu o prefaţă cerşită de la Faguet... "

Sau:

„Cine nu-şi aminteşte exasperarea cu care *Viaţa românească* i-a aruncat la coş dulcegăriile impresioniste cu care o asedia junele critic, romancier, nuvelist, fantezist, etcetera...?"

Sau:

„Oare d. Lovinescu nu apela acum cîţiva ani la acelaşi Cocea pe care-l înjură astăzi — pe atunci director al *Rampei* — unde îşi trimetea hebdomader un articol, un clişeu cu fotografia şi polul reclamei neruşinate?"

Sau:

„Iar pentru a da mai multă greutate acestor revizuiri, tronează astăzi la directoratul a două reviste întocmite după chipul şi mintea sa: una ilustrată, pentru fetele de magazin de pe Lipscani, alta de proză şi versuri sentimentale, pentru sergenţi-majori reangajaţi.

De la această înălţime pontifică astăzi ca un Jupiter între orătănii, viril şi năbădîios ca orice sedentar bine hrănit. Literaturei noastre nu-i putea fi rezervată altă ruşine decît de a fi judecată de un astfel de om."

Iscăleşte: Cezar Petrescu.

Cezar Petrescu? N-am auzit. N-am citit nimic sub această iscălitură. Ba da. Parcă am auzit de un Cezar Petrescu, cîndva şi undeva. Cu siguranţă că am auzit. Nu însă în literatură... Numele acesta a adus un element de senzaţie în micul oraşel în care mi-am petrecut anii războiului.

Un tînăr inspector comunal dintr-o plasă învecinată, delapidînd suma de 70 000 lei (aş putea da cifra exactă după acte), s-a sinucis cu banalul mangal. L-am văzut muribund pe un pat

de spital, între baionete. Cîteva săptămîni după aceea, luam zilnic informații despre sănătatea lui de la venerabilul doctor ce-l îngrijea, în convalescență fiind, tînărul a încercat și o evadare. Mai tîrziu, printr-o sfîșîietoare jertfă de sine a unor ființe scumpe, banii au fost puși la loc și — vremurile fiind tulburi — pușcăria a redat societății un moralist mai mult: pe d. Cezar Petrescu. Căci astfel se numea.

întreb pe directorul *Hienei* dacă e unul și același cu delapidatorul sinucigaș din Fălticeni. De nu e, îi voi face scuze — celuilalt. Dar cred că e. Numai o conștiință atît de pură îi poate da autoritatea morală de a cenzura viața noastră publică și literară

A mai rămas o tînără violetă. O veche cunoștință a acestor rubrici: foarte junele Demostene Botez, de la Iași. Un Caliban care își schimbă din cînd în cînd peștera.

Articolul se intitulează: *Răspunsul unui caraghios.* Cititorul ghicește de la sine că între d. Demostene Botez și mine, „caraghiosul" nu pot fi decît eu:

„Iar d. Eugen Lovinescu, care a fugit de armată, care a făcut cenzură la Fălticeni și din cărțile poștale ce se scriau fără dată și fără loc a cules impresii de război, e un erou. Pe subt nu știu ce text de lege și-a strecurat statura masivă și grasă de vagmistru, și în puful patului cotidian, blînd și fricos, a făcut ce a făcut Toine a lui Maupassant. A fost chiar la Odessa atunci cînd frontul se apropiase la 500 de kilometri de tihnita d-sale locuință. Nu e un erou?"

Și alte multe. Nu mai citez. Lucruri cunoscute: poșta din Fălticeni, cărți poștale, vagmistru... D. Demostene Botez a început să fie un Caliban prea banal și destul de fixat pentru cititorii *Sburătorului.* N-are spiritul inventiv. Vorba lui Caragiale: nu mai ai haz, dragă!

Ultima noutate a lui Caliban e că articolul meu *Procopovici, sau meritul de a nu fi scris nimic,* este „o palidă reeditare a articolului *Vive Vadecard* al lui Emile Faguet, publicat în *Le soleil* din ianuarie 1903".

Noutatea nu e semnată. Trebuie să fie opera vreunui prețuitor al bunului străin — ca să nu zic al banului străin.

ÎN PEȘTERA LUI CALIBAN

Reproducem pentru ultima dată din *însemnări literare:*

„Cavalerism însă nu se poate cere decît unui bărbat. Și mi-ar veni greu să trimit martori unui om care a fugit de armată și leșină cînd vede o armă: am impresia că aș provoca un infirm. Totuși trebuie să-i spun că acela ce se coboară pînă la infamia de a tîrî în discuție publică niște duduci se numește laș.

Cred că-i ajunge. Adresa mea o cunoaște.

G.T."

Am arătat o răbdare și o seninătate științifică destul de mare reproducînd, fără omisiuni, rînd pe rînd, ignominiile *însemnărilor literare.* Le doresc și cititorilor noștri aceeași răbdare. Cred însă că, deocamdată, ajunge. Caliban a fost situat și în timp și în spațiu. Și prin ample citate i s-a făcut definirea morală. De aceea, cînd îmi dă adresa, nu ajunge pînă la mine. Sunt multe mii de ani ce ne despart. Pe pămînt nu cred să ne întîlnim vreodată; poate sub pămînt. Și chiar de ne-am întîlni, nu ne-am înțelege. De la nearticularea omului peșterilor și pînă la articularea omului modern e o prăpastie pe care n-o poate trece nici o bunăvoință. Cînd îți spune „laș" un om asemenea cu tine e, desigur, *ceva;* cînd ți-o spune un antropopitec cățărat în vîrful unui copac, ești dispus să crezi că aceasta e singura monosilabă pe care o poate rosti o conștiință întunecată, ideația lui se mărginește la atît. Trivialul își are pedeapsa în sine. Lipsa de variație și banalitatea. Descrierea conținutului sufletesc al lui Caliban s-a isprăvit, relativ, repede. Repețirile nu ne mai interesează. *însemnările literare* încetează de a ne interesa deci și sub această formă specifică. Nu le vom citi și cita decît atunci cînd ni se va atrage atenția că au adus o notă și mai accentuată în expresia decăderii sufletești a scrisului românesc.

UN NOU IDOL NAȚIONAL

îmi închipuiam că Academicianul care n-a scris nimic mi-a sleit toate puterile admirației. Era numai o iluzie.

Forțele noastre sufletești sunt imense. Din exercițiul lor nu iese o descreștere, ci, dimpotrivă, o înviorare. Capacitatea lor se dezvoltă pe măsura funcționării. Natura nu pune nici un frîu în creșterea afecțiunilor noastre: doar spargerea vasului pămîntesc în care se prepară cultura sentimentelor. Pînă la suprema nimicire nu cunoaștem altă înfrînare.

Iubind, iubim și mai mult. Admirînd, puterea de admirație crește și ea. Devine o adevărată necesitate sufletească... Ațîțată, își caută obiectul sacru asupra căruia să se poată revărsa, siobodă.

Rătăcindu-se în lumea „nazalelor" și a „rotacismului", d. Procopovici s-a desprins brusc din încleștarea admirației mele, care-1 ținea înțepenit pe un piedestal. înșelat, l-am prăbușit în tină, prefăcîndu-1 în mii de fărîmi. A rămas un soclu liber... Puterile mele afective, puse în mișcare, nu și-au găsit însă răgaz pînă ce n-au înălțat o nouă statuă. Avem nevoie de idoli. Suntem încă idolatri. Ne concretizăm nevoile sufletești în obiecte tangibile de cult. Din amurgul unui zeu se înalță aurora unui alt zeu. Credința se proiectează astfel sub forme deosebite: cînd se prăbușește una, răsare alta la loc, răspunzînd aceleiași nevoi de adorație a unor puteri mai mari decît noi.

Din fărîmiturile statuiei zdrobite a unui Procopovici ideal, voi ridica statua pură a unui alt erou. De data aceasta cred că voi trece posterității un exemplar unic al vremilor noastre lipsite de eroi. Voi înălța statuia d-lui Cezar Petrescu.

Î

Sunt oameni cuminți ce mă-nvinuiesc de a pune plumb în aripa *Sburătorului.* în loc de a-l lăsa să străbată căile văzduhului, îl cobor în ponoare. Cu putință. Mergem pe pămînt, dar gîndul ni-e pe sus. Nu ne mulțumesc abstracțiile. Din tina frămîntată voim să scoatem elementele unei umanități superioare. Cu cît ne coborîm mai jos, cu atît meritul e mai mare. Descoperim comori nebănuite. De pildă, acest Cezar Petrescu ar fi stat multă vreme necunoscut în galeria lui întunecoasă de cîrtiță harnică dacă admirația noastră n-ar fi proiectat deodată o lumină vie peste importanța lui simbolică. Dintr-o rîmă obscură, d. Cezar Petrescu trece la apoteoza unui simbol.

*

Un moralist e de obicei un om lipsit de orice sentiment moral» El caută, însă, cu o atît mai mare înverșunare în alții ceea ce nu găsește într-însul. Natura cunoaște jocul unor astfel de compensații. Cînd ne lipsește ceva, devenim mai riguroși cu ceilalți. Ne urmărim lipsurile, flagelîndu-le, în contemporani. Simțim poate o vagă răscumpărare a propriilor noastre defecte. Biciuindu4e în alții, ne închipuim că ne purificăm. Nimic deci mai firesc că din galeria moraliștilor noștri să se desprindă figurile mărețe și impunătoare ale d-lor Bogdan-Pitești, Tudor Arghezi și N. D. Cocea. Pe doi dintre dînșii, societatea geloasă pe orice supremație intelectuală sau morală i-a trimis în umbra pușcăriei. Celalt stă încă vajnic apărător al moralei politice, cerber nemilos al corupției politice. Nimic nu 1-a doborît: nici destăinuirile asasinului lui Davila, nici revelațiile brusce ale dosarului Giinther, nici atîtea și atîtea descoperiri. Ca și pe eroul lui Horațiu, înseși ruinele cerului l-ar găsi neînfricoșat cu arma la picior, luptător al binelui și al frumosului.

*

Amurgul zeilor...

Pe ruina acestor eroi ai moralei noastre se înalță astăzi gloria tînără a d-lui Cezar Petrescu, care adumbrește tot ce s-a mai văzut pînă acum. Cazul lui e din cele ce se pot săpa în marmoră. De-am fi pe vremea vechilor eleni, poeții gnomici i-ar fi pus viața în stihuri. Numai frumusețea poeziei i-ar putea cetlui în forme nepieritoare frumusețea etică.

Fiind funcționar public, d. Cezar Petrescu a delapidat suma de 70 000 de lei. Banii statului — deci banii nimănui. Ca un martir d. Cezar Petrescu a intrat în pușcărie, cu fruntea sus. O singură slăbiciune 1-a încercat în această urcare a Calvarului. într-o clipă

de adormire a conştiinţei, d. Cezar Petrescu a încercat să se sinucidă. O clipa trecătoare. Martirul a scăpat, însă, de ispitele morţei. Şi din puşcărie a trimis o scrisoare comisarului regal, recunoscind delapidarea şi aruncînd vina pe conrupţia societăţii în care trăia, în d. Cezar Petrescu veghea de pe atunci moralistul...

Banii nu i-a pus la loc, după cum am crezut o clipă. Ar fi fost mai pe jos de eroul nostru... Puşcăria a redat totuşi societăţei, în chip provizoriu, pe d. Cezar Petrescu. Curţile marţiale au mii de procese de felul acesta. Puşcăriile ţării româneşti nu încap pe toţi Cezarii Petreşti ai războiului. Fiecare la rîndul lui. Pînă la judecarea procesului, d. Cezar Petrescu e unul din cei mai vajnici apărători ai moralei publice.

*

D. Cezar Petrescu nu e mare şi simbolic prin martiriul puşcăriei lui, nici prin eliberarea provizorie, nici prin noul martiriu ce-1 aşteaptă; d. Cezar Petrescu e mare şi unic prin felul cum a ştiut să-şi întrebuinţeze timpul între cele două puşcării...

Omul e un punct mobil între două neante. între neantul nefiinţei şi al morţei, el îşi înseamnă dîra lui de activitate înfrigurată. Spectacol măreţ al unei energii pe care n-o înspăimîntă nici amintirea nopţii din care vine, nici spaima nopţii care o aşteaptă ca s-o înghită! Privelişte vrednică de cele mai adînci meditaţii. ..

în această viaţă limitată de la sine, d. Cezar Petrescu a mai pus alte două limite: cele două puşcării. Două neante provizorii înaintea marelui neant al morţei... Clipă dureroasă şi tragică, clipă de spaimă şi de laşitate pentru orice conştiinţă debilă, strivită de amintirea unei puşcării şi de perspectiva celeilalte..

Pentru d. Cezar Petrescu, moment unic de exaltare sufletească şi de înălţare eroică. în astfel de momente se zămislesc supraoamenii, întocmai ca floarea ginestrei, care-şi atîrnă efemera-i viaţă pe lava Vezuviului, tot astfel d. Cezar Petrescu şi-a afirmat expresia superbă a voinţei lui de a moraliza în clipa trecătoare ce desparte cele două puşcării. Un altul şi-ar fi simţit secate înseşi izvoarele vieţei în faţa marei spaime a morţei morale. Dimpotrivă, d. Cezar Petrescu şi-a recules forţele sufleteşti. în pragul puşcăriei apropiate, d-sa scoate sublimul strigăt al unei conştiinţe ,| iritate, al unui simţ moral ascuţit, al unui blestem de cea mai înaltă frumuseţe etică...

Un astfel de erou e vrednic de admiraţia noastră. *Sburătorul* e fericit de a se face piedestalul acestui nou idol naţional.

DOI PAMFLETARI: N. IORGA ŞI T. ARGHEZI

D. N. Iorga confirmă printr-o notiţă din *Neamul românesc* că, în urma unei scrisori a d-lui T. Arghezi, a intervenit pe lîngă suveran pentru graţierea lui. Pamfletarul N. Iorga va reda astfel literaturii române pe pamfletarul Tudor Arghezi[1].

Dacă gestul d-lui Iorga vine dintr-o simplă compătimire omenească, renunţăm de a-1 aprecia. Nu voim să lunecăm în adîncurile mizeriei umane. în faţa ei, părerea ne amuţeşte pe buze. Dar dacă d. Iorga sprijină prin marea d-sale autoritate morală o cerere de graţiere ce se îndreaptă spre un anumit fel de publicistică — atunci protestăm. D. Iorga era cel din urmă care ar fi trebuit să înmîneze clemenţei regale suplica întinată a lui Tudor Arghezi.

D. Iorga a fost şi este încă prin temperament un pamfletar. Să nu ne speriem de cuvinte. II n'y a pas de sot metier... Sunt numai oameni de un fel sau de alt fel. Totul atîrnă de scopul pentru care se folosesc mijloacele; calificativul moral cade numai asupra ţintei...

D. N. Iorga a fost şi este un pamfletar. Un pamfletar insă al unui ideal. Ceea ce-i stăpînea activitatea literară de la *Semănătorul* era, negreşit, o anumită concepţie literară şi culturală; ceea ce-i stăpîneşte activitatea politică de acum este, desigur, o concepţie politică. Mijloacele pentru realizarea acestui ideal sunt

[1] Ceea ce s-a şi întîmplat.

o problemă de temperament. Unde cineva ar fi întrebuințat puterea logicei reci şi a cuvîntului măsurat, altul întrebuințează logica fierbinte şi măritoare a sentimentului, lava verbului înflăcărat. Suntem victima temperamentului nostru; suntem instrumente de precizie sau instrumente deformatoare, în mare sau în mic, după pulsațiile inimei. Nu suntem răspunzători de ritmul sîngelui; suntem însă răspunzători de îndrumarea morală a ființei noastre. Un pamfletar îmbrățişează mai mult decît poate strînge; aruncă dincolo de ținta pe care o are în vedere; mărindu-şi mereu obiectul urei sau al dragostei lui, e un David cu praştia întinsă împotriva unui iluzoriu Goliat; nu arare e chiar nobilul cavaler al Tristei figuri în fața morilor halucinante. Un pamfletar e cu siguranță o lentilă măritoare sub acțiunea unui soare meridional; e o balistă în perpetuă funcționare. Nu cunoaşte decît prieteni sau duşmani; ignorează mijlocia filozofică. Şi nu dintr-un îndemn personal sau dintr-un capriciu, ci din imboldul fatal şi inevitabil al unui ideal.

D. N. Iorga este un pamfletar al ideei. De un pătrar de veac frămîntă, cu vigurosul lui trident, ca un Neptun, cugetarea românească în toate direcțiile. Că a putut fi nedrept cu mine, cu altul sau cu mulți alții n-are nici o însemnătate... Lutul nostru pieritor — al tuturora — se va scutura ca mîine în lut. Nu rămîne decît gestul care frămîntă țarina şi o fertilizează. Mai mult. Cuvintele înseşi ale unui astfel de pamfletar nu mai au nici o însemnătate. Sunt umflate, mînioase, exagerate. Sunt uragane ce răscolesc inutil valurile, dar duc din spate şi corăbiile spre țărmuri hotărîte şi folositoare. Nu interesează decît finalitatea unei astfel de mînii de vorbe. Şi chiar dacă şi această finalitate e uneori contestabilă, rămîne încă intenția din care porneşte. Idealul literar, cultural şi politic al d-lui N. Iorga intră în domeniul lucrurilor ce se pot discuta. Prezența unui nobil ideal este însă un fapt sigur. Ajunge pentru a-l prețui cum se cuvine într-o lume de instincte.

De la rasa pamfletarului de idei am lunecat repede la rasa pamfletarului de cuvinte. De la d. N. Iorga la d. Tudor Arghezi. Hotărît, d. Arghezi e un şef de şcoală, al celei mai formidabile „şcoli literare" de astăzi, ce răspunde unui vițiu național. Armata lui e legiune. Nu se cere nimic. Lipsă de cultură, lipsă de idei, lipsă de bună-cuviință, trivialitate şi scatologie, lipsă totală de simț moral şi, acum în urmă, lipsă chiar de talent verbal[1]. Nu însă şi la d. Arghezi. îi recunoaştem o acțiune puternică asupra frazei şi a cuvîntului; un suflu creator de imagini noi, vulgare, dar energice; un viol perpetuu al tiparelor învechite ale limbei. Atît. în aceste tipare n-a pus însă nici suflet, nici credință. Dimpotrivă, şi-a modelat convingerile în lutul celor ce l-au plătit. A spurcat tot ce e frumos, uneori din nevoia josnică de a spurca, alteori din porunca banului ce-l subjuga. A spurcat uneori frumos, cu aruncări uriaşe de ape murdare. Cu atît mai rău. Pilda şi succesul lui uşor au ademenit lunga teorie a pamfletarilor noştri de azi, care nu cunosc respectul de alții, pentru că nu cunosc respectul de sine şi care nu aruncă din zadarnicele lor baliste decît norul negru al cuvintelor stercorare, lipsite de idei şi de convingere.

O astfel de lipsă l-a dus pe T. Arghezi la puşcărie. Liberîndu-l, d. Iorga ajută la substituirea pamfletului de idei prin pamfletul de cuvinte. Este deci asasinul propriului său ideal.

[1] De pildă: *însemnări literare, Hiena* etc.

I

EMILISAC RFDIVIVUS!

Războiul a trecut. Mari prefaceri s-au săvîrşit. Şi cu toate aceste, în literatură suntem tot acolo de unde am pornit. Vechi obiceiuri, vechi reviste, vechi oameni. Iată-ne acum, o dată cu Ardealul, şi pe d. Isac Emil, de la Cluj, redat literaturii. Cataclismul universal a trecut peste dînsul fără să-1 prefacă. A rămas acelaşi vajnic apărător al... modernismului, într-un limbaj atît de pitoresc. E un titan obosit, gata însă de luptă aprigă:

„Eu unul stau şi — obosit mort de politică, de lupta grea a intelectului — mă gîndesc la reformarea teatrului în Ardeal... Cred că la toamnă ori Ia iarnă, dacă nu părăsesc pe prea multă vreme ţara românească, voi putea realiza un vis avut de demult: a înjgeba teatrul modern român."

O ameninţare ne paşte deci. E cu putinţă ca d. Emil Isac să părăsească ţara. Şi cum vom rămîne atunci cu înjghebarea teatrului modern român?

Pînă atunci:

„Mă retrag într-un colţişor de ţară, lîngă un înger iubit, mă plimb în marea de grîu galben, sorb eterna lumină a soarelui, ca noaptea să apuc condeiul şi să scriu, să scriu, să scriu..."

La toamnă vom avea deci veşti de la „îngerul iubit" al d-lui Emil Isac, pe care îl va iubi, desigur, ca şi în trecut, „pînă ce-i vor plesni patru nasturi la gheată".

ALEXANDRINA SCURTU

D-na Alexandrina Scurtu îmi aminteşte prieteneşte că n-am pomenit încă nimic în *Sburătorul* despre apariţia la Galaţi a *Dunării, revistă literară-culturală.*

Foarte adevărat. N-am pomenit încă nimic. Nu dintr-o uitare regretabilă. Mă temeam ca actul meu de botez să nu devină un act de îngropăciune... O revistă literară la Galaţi? în cîte numere putea apare? Unu, două, trei... Nu. Iată că-mi soseşte al zecelea număr din *Dunărea,* revistă cu „Redacţia şi administraţia la d-na Alexandrina Scurtu".

E înduioşător! O revistă literară la Galaţi, scoasă prin energia, mai ales, a două doamne din societate! E drept că-şi dă sprijinul şi neobositul d. C. Z. Buzdugan. Căci de s-ar fi făcut ceva în Galaţi fără dînsul, i-aş fi trimis cuvintele energice pe care le-a primit odinioară Crillon. Meritul principal revine însă d-nei Alexandrina Scurtu.

Şi iată că, săptămînal, ne sosesc pe *Dunărea* albastră a d-nei Alexandrina Scurtu versuri, versuri... Sonete parnasiene ale d-nei Scurtu şi alte multe versuri mai puţin inspirate sau cizelate ... Duce *Dunărea* ce poate în marea umflată a lirismului românesc.

... Căci se scriu versuri multe... Prea multe. Nici nu vă puteţi închipui cîte inimi poetice palpită în toate plaiurile ţărei noastre. Inimi fragede de liceeni sau de sublocotenenţi de intendenţă, inimi romanţioase de simpatice fete ce tremură după perdeaua ferestrelor, cu glastre de flori, ale micilor căsuţe din mahalaua oraşelor de provincie. Material plastic al unui Eros şăgalnic, fără furtuni şi tragedie, în care se încrustează cei dintîi

zimți ai aripei divine... Inimi simțitoare ce-și cred suferințele nemuritoare și le acordează pe o liră frustă, pe lîngă care naiul lui Pan ar părea încă prea meșteșugit.

Poeți, nu disprețuiți aceste modulații primitive!... Nu au nici o artă; trădează totuși o stare sufletească poetică, legată de primii fiori ai primăverii vieței. închinați-vă în fața acestor umili versificatori din provincie; sunt singurii voștri cititori, sunt singurii ce vă urmăresc poeziile în revistele noastre literare.

D-na Alexandrina Scurtu, care nu e numai poetă, ci și administratoare de revistă, o știe ca și mine. E dureros. Nu se citesc poeziile. Numai cei ce versifică și dînșii urmăresc și poeziile altora. Cîți cititori de poezie, atîția poeți actuali sau viitori! Cînd surprind vreun tînăr silabisind versuri sub castanii Cișmigiului, sunt sigur că-1 voi întîlni la poșta redacției *Sburătorului.*

Iată adevărul asupra situației poeziei române... De aceea, apariția unei reviste poetice la Galați mă înduioșează peste măsură, ca un mare act de credință și de jertfă, ca un melodios glas singuratec într-un pustiu.

Din zgomotul sirenelor vapoarelor din Galați și din mijlocul atîtor pagini de bunăvoință, se desprinde totuși un talent ce se afirmă tot mai mult. E talentul d-nei Alexandrina Scurtu.

D-na Scurtu îmi va îngădui să-mi aduc aminte de cele dintîi versuri pe care mi le trimetea acum patru ani pe foițe de mătase; îmi va îngădui să-mi amintesc prima noastră întîlnire. Nu știu ce impresie îi va fi lăsat. Mi-a trebuit însă oarecare mlădiere pentru a-i spune în cele mai acoperite și subtile cuvinte că nu credeam în vocația ei poetică. I-o pot mărturisi acum. Nu spre mîndria, ci spre confuziunea mea. N-am putut prevedea. Era și greu de prevăzut. D-na Alexandrina Scurtu cînta ca tamburinarul din Valmajour: din instinct. Era lipsită de cele mai elementare cunoștințe prozodice. Confunda încă rima cu asonanta; și nu știu bine de număra silabele unui vers. Rămînea numai un firicel de inspirație, înaintea căruia m-am închinat, de altfel, cum se și cuvenea. I-am scris atunci multe scrisori de un scepticism amabil, căutînd s-o dezgust de primejdiile vieții literare... D-na Scurtu a fost mai tenace decît mine. M-a învins. O recunosc bucuros. S-a răzbunat frumos. După cei doi ani ai războiului, în care legăturile noastre s-au rupt, d-na Scurtu mi-a trimis dintr-o dată un caiet cu peste o sută de sonete. Le-am citit cu emoție. Nu numa: cu emoție unei revelații, ci și a unei nedreptăți săvîrșite.

Nepătruns mister al femeiei! Taină a puterilor latente ce izbucnesc deodată! Vă aduc omagiul meu. E în femeie o forță de devenire și de perfectibilitate în adevăr miraculoasă. D-na Scurtu, care nu cunoștea cele mai elementare regule poetice, a ajuns în trei ani o adevărată virtuoză a formei plastice. O parnasiană

*

Nu consider totuși talentul d-nei Alexandrina Scurtu ca definitiv. E încă în evoluție. Se va afirma și mai mult. Cine a avut o ascensiune poetică atît de rapidă mai are încă pași mulți de străbătut. Și genul de perfecțiune a formei, pe care-1 cultiva d-na Scurtu, e din acele ce reclamă o posesiune totală a meșteșugului. Sonetele parnasiene sau sunt impecabile, sau nu există deloc. Aproximațiile nu se primesc.

Cititorii *Sburătorului* cunosc din paginile revistei *Satirul, Viitoarea, Nimfa, Visul spicelor* — cunosc deci inspirația cam rece și viziunea pur plastică a acestei „parnasiene". Voi mai cita cîteva strofe pentru a da măsura talentului d-nei Scurtu.

Iată, de pildă, cele două terține din sonetul *Lîngă foc,* de o plasticitate și de o senzualitate remarcabile:

Dar focu-i straniu, plin de voluptate.
Deodată-ncins în fluturări nebune
Albastre, roșii, vii, destrăbălate.

El vrea femeia, și pe mînă-i pune
într-un reflex ce arde cu păcate,
Săturul lui de flori însîngerate.

Iată un alt sonet, *Ce-ar fi?,* de o mare putere de evocare și de o frumoasă sonoritate melodică:

O! Taci! Ascultă! Parcă-n depărtare
Sunară pași! Ce-ar fi, din vijelie
De s-ar desprinde umbra plumburie
A celor duși în nesfîrșit de zare?

E miezul nopței, ceasul întîrzie
Pe-un ultim dangăt ca o întrebare
Și-i poate chiar a timpului chemare
Ce-n noapte pasul morților învie.

Deschide uşa! Vreau să-i văd de-a rîndul
Cum vin încet, cu capete plecate,
Solemni şi trişti, purtîndu-şi, stranii, gîndul.

Cu vijelia care-n geamuri bate
Vreau să-i întreb, să le ascult tăcerea
Şi să pricep de-au cunoscut durerea

în cenuşia lor eternitate...

Şi acum un ultim sonet, într-o notă mai intimă:

Trandafirul

Discret închis în lunga mîngîiere
A cutelor scrisoarei d-altădată,
Sfîrşind cu viaţa lui cea parfumată,
Un trandafir mai mult pe lume piere.

Petala i se spulberă uscată:
Un vis de frăgezime şi durere.
Dar unde încărcate de mistere
învie slova cea de mult uitată.

Senzaţii grele cu esenţe rare
Amestecă viitoarea lor nestinsă
Şi viaţa tipărită-n slove are

înaripări de vrajă necuprinsă;
Ridică lumi de feerii, de soare,
De cer albastru şi grădini în floare.

... în plicul galben trandafirul moare.

Fireşte, nu toate sonetele d-nei Scurtu sunt de această plasticitate sau putere de evocare. E şi de înţeles. Chiar în *Trandafirul* găsim „viaţa lui *cea* parfumată". D-na Scurtu va înţelege mai tîrziu că acest „cea"[1] (de două ori în *Trandafirul)* e o formă pletorică şi antipoetică. Cînd sapi în marmora sonetului parnasian nu trebuie să laşi astfel de asprimi. Totul trebuie să fie luciu şi desăvîrşit. Stăpînind o uşoară formă alexandrinică, d-na Scurtu să nu se lase cucerită de fluiditatea ei. Materialul în care lucrează trebuie să fie: noutatea imaginei, proprietatea cuvîntului evocator şi raritatea rimei. Sfaturi ce se pot da şi lucruri ce se pot cîştiga. Pe deasupra pluteşte însă emoţia zguduitoare. In această privinţă, suntem încă în aşteptare. Căci d-na Scurtu s-a dovedit pînă acum mai mult o artistă decît o poetă lirică. Dar de la o tenacitate atît de încordată şi de fericită la ce ne putem aştepta?

[1] Sau emistihul cu hiatusuri „ca o întrebare" din *Ce-ar fi?* Trei vocale de legătură în trei cuvinte, „a, o, î".

PENTRU CEA DIN URMĂ OARĂ CHESTIA CEZAR PETRESCU

Revin încă o dată asupra cazului d-lui Cezar Petrescu.

Să nu mi se ia în nume de rău. Acest viguros polemist este directorul unei reviste de asanare a vieții noastre politice și literare. Acum în urmă aflu că e și directorul ziarului *Bucovina* din Cernăuți. în cruciada lui moarlă, d. Cezar Petrescu a trecut și în România nouă. Nu se va spune că d. Iancu Flondor nu știe să-și aleagă elementele cu care să regenereze neamul românesc.

în această *Bucovină* din Cernăuți, mi se arată o notiță a d-lui Cezar Petrescu prin care eroul nostru îmi contestă afirmațiile. D. Cezar Petrescu pune totul pe seama imaginației mele fertile: un adevărat roman pentru *Sburătorul.*

Mă frec la ochi. Cu ochii aceștia l-am văzut doar, între baionete, am văzut mandatul de arestare al Curții marțiale.

Mai mult decît atît. Tot cu acești ochi văd chiar acum mandatul de aducere al Curții marțiale împotriva „numitului Cezar Petrescu", lansat în ziua de ieri. Căci, închipuiți-vă, sunt Curți marțiale ce-și mai aduc aminte de clienții ei lăsați în libertate provizorie... E drept că d. Cezar Petrescu devenise între două pușcării un aprig biciuitor al vieții publice...

Să sperăm că nu va fi împiedicat din oficiul lui decît pentru scurtă vreme. O altă eliberare provizorie îl va pune în măsură să-și continue salutara lui activitate. Iar noi vom intra din nou în polemică literară cu d. Cezar Petrescu. Căci așa ne e destinul.

E.L.

în *Viitorul* din 3 august 1919 găsim următoarea scrisoare a d-lui E. Lovinescu, care credem că face epilogul afacerii Cezar Petrescu. O reproducem încheind:

„Domnule director,

Văzînd că și *Viitorul* se ocupă de chestia lui Cezar Petrescu. directorul *Hienei* și al ziarului *Bucovina* din Cernăuți, cred nimerit să vă trimit următoarele deslușiri.

Am arătat în *Sburătorul* că acest viguros apărător al moralei publice nu e decît un delapidator. Furînd în calitate de inspector al plasei Mălini din județul Suceava suma de lei 70 000, d. Cezar Petrescu a încercat o sinucidere, lăsînd o scrisoare către procuror prin care recunoștea delapidarea, dar arunca vina pe societatea în care trăia.

Scăpînd cu viață, a fost arestat și predat Curții marțiale. Profitînd de libertatea provizorie în care l-a pus Curtea marțială, pentru că se afla în imposibilitate de a găsi loc în pușcăriile noastre tuturor Cezarilor Petrești, eroul nostru s-a prefăcut în unui din cei mai nemiloși cerberi ai vieței noastre publice.

La aceste învinuiri, d. Cezar Petrescu răspunde prin *Hiena* și *Bucovina* cu indignare, afirmînd că nu a fost niciodată în pușcărie și că totul nu e decît o născocire a imaginației mele.

Pentru a lămuri opinia publică cu ce fel de individ are a face, voi recurge la date oficiale.

Mandatul de arestare «împotriva numitului Cezar Petrescu» s-a emis de către judele de instrucție Suceava cu no. 1442/918. Cu adresa no. 2866, din 13 iunie 1918 a Parchetului Suceava s-a trimis d-lui comandant al garnizoanei Fălticeni dosarul no. 64, din 1918 al instrucției pentru a-l înainta Comisarului regal al Curții marțiale a corpului 4, o dată cu arestatul. Fiind pus în libertate provizorie și uitînd de situația lui reală, d. Petrescu s-a pus să asaneze moravurile publice. Iată însă că Onor. Comisar regal al Curții marțiale din Iași și-a adus aminte din nou de dînsul. Sub no. 23550, din 24 iulie 1919, s-a dat un nou mandat de aducere «împotriva inculpatului Cezar Petrescu» . Desigur că și de data aceasta va obține vreo eliberare provizorie, ca să nu rămînă cele două publicații văduve de o pană atît de austeră și de neprihănită.

Primiți, vă rog, expresia deosebitei mele considerații.

E. Lovinescu"

IMPIETATE LITERARA

în *Glasul Bucovinei* din 21 iulie, sub iscălitura unui domn •din Botoşani, C. Iordăchescu, găsim un foileton cu titlul *Vrăjmaşi proletari ai lui Eminescu.* După cîteva crîmpeie din scrisorile Henrietei şi după articolaşul *Ironie* al lui Caragiale — scrise, desigur, *ab irato* — acest domn din Botoşani, vrea să dovedească, nici mai mult, nici mai puţin, că Maiorescu nu numai că n-a sprijinit cu nimic pe Eminescu, ci 1-a şi exploatat. „Ceea ce a făcut T. Maiorescu, punîndu-1 la munca de salahor de la *Timpul,* care,' pe deasupra, i-a atras atîtea duşmănii, este condamnabil."

Mai mult decît atît, acest implacabil cenzor de la Botoşani unecă şi la insinuaţii grave. Ce a făcut Maiorescu cu banii de pe editarea poeziilor lui Eminescu?... „Cîte exemplare s-au vîndut din aceste patru ediţii? Cît costa hîrtia şi tiparul? Cît a primit Eminescu? Cine a beneficiat de rest?"

Iată ce enormităţi se pot scrie de mîni impii în preajma marilor morminte ce abia s-au închis!

CELE DOUĂ COARDE: LIRISMUL ŞI PAMFLETUL

Părem dumbrava sacră a muzelor... N-o spun dintr-un sentiment de încredere în sine, ci mai mult dintr-o ispăşire publică... Versuri, versuri, versuri... Cîntă muzele prin glasul grav şi mistic aî lui D. Nanu şi prin glasul tragic şi impresionant al Elenei Farago, prin fantezia graţioasă a lui Victor Eftimiu şi prin versul abrupt, plin de idei şi de imagini căutate, al lui N. Davidescu; cîntă muzele prin acordurile melodice ale atîtot poeţi maturi sau începători...

Răsună paginile *Sburătorului* de zumzetul rimelor; răsună saltarele biroului meu de freamătul poeziilor în aşteptarea marelui mister al luminii; gem ca într-o „bolgie" dantescă poemele troienite în neantul coşului... Versuri, versuri, versuri... Şi nu numai *Sburătorul.* Muzele ciripesc în toate colţurile ţării; la Craiova, la Galaţi, la Iaşi sau la Botoşani... Umplu paginile revistelor cu melodia îor frustă sau armonică, cu glasul lor subţire sau sonor...

Versuri, versuri, versuri... De pretutindeni se aud versuri ce împînzesc aerul!... Se aud, dar puţini le şi ascultă. Sunt atît de rari cititorii de versuri în această dumbravă sacră a muzelor patriei noastre! Doar muzele se ascultă între dînsele, în răgazuri ... Ceilalţi sunt grăbiţi cu rosturile vieţii... într-o societate tînără, fiecare e zorit spre bucuriile clipei, de teamă să nu-i ia altul înainte. Gîlgîie în noi ritmul impetuos al vieţei lacome...

Şi totuşi, din toate părţile, în zgomotul oraşelor înfrigurate de îmbogăţire, ne vin versuri, versuri, versuri...

S-ar putea crede că în amurgul zeilor antici muzele despletite s-au adăpostit în dumbrăvile noastre, de teama creştinismului palid şi ascetic. Nu puteau trăi numai din hrana mistică a rugăciunei: le trebuia şi libertatea mişcărilor graţioase. S-ar putea

«crede că,Mupă noaptea lungă a barbariei, corul lor s-a refăcut în plaiurile țării noastre. O formulă binevoitoare a lui Alecsandri ne-a şi hotărît destinul: românul s-a născut poet.

Şi totuşi, nici muzele nu şi-au oprit spaima în văgăunele sălbatice ale Carpaților, nici nu e vreo rațiune istorică pentru ca românul să se fi născut mai poet decît alte neamuri.

Suntem, dimpotrivă, din tulpina unui popor lipsit aproape cu desăvîrşire de însuşiri poetice. Abia amestecul slav ne-a turnat în sînge ceva din darul absurd al visării deşarte şi din puterea sterilă a contemplației. Străbunii noştri romani îmbrățişau doar numai realitățile vieții. Nu se luptau cu himerele. Aproape n-au cunoscut lirismul. Nu puteam moşteni de ladînşii nici instinctul frumosului inutil, nici fiorul emoției comunicative. Muzele n-ar fi putut găsi deci la strănepoții lupoaicei prețuirea unui gust cultivat. Convinse de inutilitatea mişcărilor lor alterne, ele cer însă mîngîierea unei priviri pricepătoare.

Şi totuşi, se scriu versuri, versuri, versuri... Din toate colțurile văzduhului se aude zumzetul de albine al rimelor. Te-ai crede "într-un stup al poeziei...

*

Lirismul literaturii de azi nu este un privilegiu al rasei, ci e numai o formă de evoluție literară, la care ne-am oprit deocamdată. Atît. Şi pentru a spune mai limpede: este forma cea mai primitivă a emoțiunei artistice. Suntem lirici pentru că suntem într-un stadiu de evoluție cînd sufletul vibrează mai lesne.

Lirismul e prima expresie a emoțiunei: ce frumos e ! în această exclamație, modulată sub mii de forme şi de variațiuni, se traduce cea dintîi atitudine lirică a unui suflet ce se deschide în fața naturii. Paginile cele mai umile, ca şi cele mai frumoase ale literaturii universale ies din acest extaz, pe care nu-l întunecă umbra vreunei îndoieli şi pe care nu-l roade nici o întrebare dureroasă... Un strigăt simplu şi sublim. Atît. Şi acest strigăt poate fi şi expresia lirică a omului primitiv pus în contact brusc cu un fenomen impresionant şi exponentul sufletesc al poetului celui mai mare...

Singura deosebire stă numai în artă; chestie în afară însă de discuție. Căci versurile ce împînzesc aerul cu zumzetul rimelor lor nu presupun cu necesitate o artă rafinată...

*

Lirismul nostru nu se traduce însă numai sub forma specifică a versului. A copleşit şi celelalte forme literare. Proza română

abia poate răsufla sub iedera înăbuşitoare a poeziei lirice,.. Nu mai vorbesc de aşa-zisul poem în proză, care devenise o primejdie națională acum cîțiva ani. Manii poetului D. Anghel sunt şi acum neîmpăcați în Cîmpiile Elizee. Au remuşcarea perturbării stilistice pe care o pricinuise arabescurile *Oglindeifermecate.* Nu mai era amestecul limbilor, ci amestecul formelor literare.

Dar şi genurile obiective — nuvela şi romanul, de pildă — sunt pline de seva tînără a lirismului. Proza lui Delavrancea e lirică; nuvelele d-lui Brătescu-Voineşti reproduc sub diferite nume sufletul scriitorului; mai sinceră, d-na Hortensia Papadat-Bengescu îşi notează, fără înconjur, bătaia inimei în pagini patetice de lirism sau de analiză subiectivă fără pildă în literatura noastră.. Romanul, de la *Dan* al d-lui Al. Vlahuță şi pînă la *Marin Gelea* al d-lui N. Pătraşcu, fără să uităm nici pe *Neculai Manea* al d-lui M. Sadoveanu, este oglinda aceluiaşi lirism primar şi dovada neputinții scriitorilor noştri de a ieşi din personalitatea ior pentru a scruta rece şi obiectiv lumea din afară, dîndu-ne icoana omenescului sub feluritele lui forme. Pentru dînşii, lumea se reduce încă la arcanele eului...

Iată pentru ce literatura noastră pare încă dumbrava sacră a muzelor şi paginile *Sburătorului* răsună de freamătul rimelor. Şi din urmă vin încă alte multe versuri, în aşteptarea marelui mister al luminii...

Lirismul e numai una din coardele sufletului nostru. Nu e însă cea mai caracteristică. A te înminuna e încă semnul unei, oarecare distincții sufleteşti. Nu toți o cunosc. Sunt suflete închise entuziasmului. Şi lirismul e, în genere, expresia unei iubiri, a unui avînt, a unei totale contopiri a ființei tale în altceva. E un gest spontan, tălmăcit printr-o monosilabă sau prin cîntecul celui mai rafinat poet modern.

în fața iubirii stă însă ura. Tot atît de primitivă; mai puternică totuşi, mai obştească, mai activă. N-are nevoie de simulacrul artei, nici de constrîngerea formei poetice. Țîşneşte dîrză în gestul impudic, în cuvîntul trivial; nu cunoaşte nici o înfrînare; îşi afirmă dreptul de a fi în pocnitura indecentă a sunetelor.

Alături de lirism, avem deci pamfletul. Lirismul e expresia sufletelor sfioase... Sunt încă multe. Pamfletul ne domină însă şi ne acoperă... Urlă din toate părțile ca o furtună dezlănțuită; se desfundă văzduhul; cerul se învoiburează; se desfac dintr-o

•dată izvoarele eterne şi abundente ale urei şi ale prostiei. Pamfletu' stăpîneşte activitatea noastră publică şi privată; tîrăşte totul în noroi fără deosebire, pe cei buni, ca şi pe cei răi, amestecînd valorile. Nici ochiul cel mai limpede nu le-ar mai putea da rînduiali firească.

în fata acestui Leviathan biblic, ar fi o nerozie să ne proptim •cu înverşunare. Dimpotrivă, ne închinăm proslăvindu-1:

— Salut, divinitate a sufletelor primitive şi virgine, în care ura găseşte forțele elementare ale naturei, simun înflăcărat şi crivăț înghețat, stăpîn al cinstei, al meritului şi al muncei noastre!.,. Salut, pamflet divin, şoaptă, insinuare, clevetire, insultă, trivialitate, infamie, uragan de porniri josnice şi de bestialitate — eşti arbitrul ceasului de acum! Nimeni nu-ți dispută puterea. Loveşte-•ne cu sceptrul tău de spini... Stăpîneşti de mult politica țării noastre; a venit vremea să-i subjugi şi literatura. Fii fără cruțare ân săvîrşirea oficiului tău implacabil!...

*

Din capriciul nu ştiu cărei asociații de idei, gîndul mi se duce dintr-o dată la Pompei. Temple, amfiteatre, basilice, terme, case, mozaicuri, totul ne evocă splendoarea vechei cetăți campaniene. A fost acolo o viață acum două mii de ani. Azi stau capitelurile coloanelor, pline încă de zgura lavei, ca paznici tăcuți ai acestei singurătăți împietrite. Nu-ți poți stăpîni emoția: nimic nu e mai impresionant decît fantomele trecutului mort. Un oraş întreg, •din care suflarea vieții s-a risipit. E mort, dar vorbeşte încă din fiecare piatră...

Vorbeşte din basilici, din temple şi din amfiteatre; vorbeşte •din măreția inscripțiilor consulare. Din nimic nu mi-a vorbit însă mai viu, mai omenesc, decît din liniile nesigure ale unor *grafitti...* Pe dosul unui zid un copil a tras cu ascuțişul unui styl: „Crispus era un măgar. Publia 1-a prefăcut însă în cerb."

*

Iată viața! Inscripțiile populare sunt pompă şi arătare — poză în fața posterității. Au fost săpate în marmoră pentru a face mărturia maiestății poporului român. Temple închinate zeilor cu dedicații votive răsunătoare şi cu protestări de pietate? Dar cine mai credea în zei pe vremea bunului Titus? Simulacre. Păgînismul se prăbuşise, iar creştinismul nu-i luase încă locul. Scepticismul stăpînea lumea antică. Templele erau numai una din formele munificenței publice şi a ipocriziei universale. Glasul lor nu e sincer. Glasul adevărului vorbeşte prin inscripția copilului țugit de la şcoală: „Crispus era un măgar. Publia 1-a prefăcut insă in cerb.

— Crispus, de două mii de ani te-ai scuturat în cenuşă. Eşti poate unul din cadavrele păstrate atît de frumos în muzeul de la intrarea oraşului. Ai căutat să fugi, şi lava te-a surprins pe drum ca pe atîtea mii de fugari.

Ai murit de două mii de ani; trăieşti totuşi şi astăzi. De pe dosul unui zid ne vine vestea că eşti un măgar prefăcut de Publia într-un cerb.

Crispus, o frate al meu, nu ştiu ce rosturi ai avut in viața ta sublunară. Ai fost un om cumsecade, un meşteşugar sau poate un publican. Ai fost însă un „cetățean roman", înaintea căruia s-au închinat toate neamurile pămîntului. Ți-ai iubit nevasta, şi Publia nu te-a înşelat niciodată. Presupun. Ai înmărmurit totuşi pe vecie ca un măgar prefăcut într-un cerb. Două mii de ani n-au putut nimici insulta copilului fugit de la şcoală. Şi vor trece mii de ani încă, şi tu vei rămînea, nevinovate Crispus, pentru posteritatea cea mai îndepărtată, sub oprobriul imaginarei tale nenorociri conjugale.

Crispus, aşa ți-a fost destinul. Pamfletul nu c numai opera vremurilor noastre, ci a existat în toate timpurile. Cinstea ți-a fost la discreția primului copil căruia i-ai lungit urechile într-o zi memorabilă... Eşti un învins al soartei. Căci tu, Crispus, n-ai ştiut scrie pe ziduri, nici nu te-ai putut scoborî cu nici un preț la insultă sau la calomnie...

*

Din capriciul unei alte asociații de idei, călătoresc, nu ştiu pentru ce, de la Pompei la d. Haralamb G. Leca...

Nu^sunt un admirator fierbinte al talentului retoric al d-lui Leca. îi cunosc totuşi o apostrofă, pentru care îl prețuiesc mai mult decît pentru *Cancer la inimă.*

în vremea aceea, d. Leca era director de scenă al unui teatru. Suferea deci zilnic asaltul micilor actori nedisciplinați şi inculți. D. Leca nu este însă omul care să se lase intimidat. Are de partea lui un fel de a fi distant, ce proiectează pe convorbitor la mari depărtări, şi un ton nazal, ce nimiceşte, disprețuind. Tonul nazal

a
prinde, fireşte, totdeauna. Nu pot să nu-mi aduc aminte ilaritate ce a trezit cîndva d. Leca în rolul unui june-prim. în replica tăioasă e însă neîntrecut.

După cum spuneam, în vremea aceea d. Leca era director de scenă, şi cum un tînăr figurant voia să-şi impună punctul de vedere într-o chestiune, d. Leca lăsă să cadă tăişul celui mai flegmatic ton nazal:

— Dragul meu, mai mult decît patru clase primare nu ai; mai mult decît *Universul* nu citeşti; mai mult decît Braşovul n-ai văzut. Cum eu am însă mai mult decît patru clase, cum citesc mai mult decît *Universul* şi am trecut dincolo de Braşov, ascultă-mă pe mine.

*

N-am făcut decît să împletesc o ghirlandă suveranului zilei: *pamfletul.* E nemuritor. Căci totdeauna vor fi tineri ce n-au decît patru clase primare, nu citesc decît *Universul* şi n-au trecut dincolo de Braşov...

Dar pentru a fi atît de răspîndit, de tenace, de multiplu, pentru a nu fi eliminat de la sine de rezistenţa morală a publicului, înseamnă că e un exponent al unei epoce. Răspunde unei faze a evoluţiei noastre culturale. După lirism, e a doua coardă a arcului nostru sufletesc. S-o primim deci, fără protestare, ca tot ce e natural... Din fatalitatea legilor cosmice şi psihologice, trebuia ca literatura să se limiteze mai ales la lirism, iar spiritul critic la pamflet, produse ale unui subiectivism primitiv şi iritabil. Obiectivitatea e un semn de maturitate. Şi vom fi cenuşă de multă vreme cînd „scriitorul" român va fi ieşit din faza „celor patru clase primare", a *Universului* şi a „Braşovului", cîştigînd cea mai grea din calităţi: *respectul de sine din care iese şi respectul de alţii....*

D. D. PĂTRĂŞCANU

D. D. Pătrăşcanu nu mai e în vîrtejul actualităţii... E un înţelept... Stă liniştit într-un colţ de umbră. Şi pentru a nu fi rău înţeles, voi adăuga: la umbra brazilor, şi nu la umbra opacă a zidurilor groase. Mi-1 închipui adîncit într-o carte, în mijlocul naturii pe care, ca şi Caragiale, n-a zugrăvit-o niciodată. Gustă o linişte bine cîştigată.

Căci d. Pătrăşcanu a muncit pentru ţară. în temelia României Mari posteritatea va găsi şi piatra pe care a pus-o cu atîta trudă şi discreţie. A fugit de zgomot: zgomotul 1-a căutat însă. Sunt lucruri ce nu se pot săvîrşi decît cu buciume. Prin cele o sută de guri ale poetului antic, presa ne-a povestit multă vreme gesturile şi vorbele memorabile ale d-lui Pătrăşcanu. Atenţia neamului atîrnă de buzele lui în perpetuă mişcare...

A trecut însă vremea acţiunei... Mai repede poate decit dorea energia neistovită a d-lui Pătrăşcanu. Din cerul tulbure s-a lăsat porumbelul păcei. Şi pacea şi liniştea au trebuit să se aştearnă peste binefăcătoarea activitate a d-lui D. Pătrăşcanu. Nu i s-a mai auzit glasul apostolic; nici nu i-am mai citit proza vehementă. Un văl de discreţie s-a culcat peste energia ce fierbea neobosită în matca ei. D. Pătrăşcanu ştie deci să şi tacă. Pentru unii e chiar mai mare în tăcere decît în vorbire. Căci tăcerea unui bărbat vorbăreţ e impresionantă prin sine însăşi.

într-un colţ înverzit al naturei, meditează deci la schimbările firii omeneşti şi la vicisitudinele istoriei. în sufletul d-lui Pătrăşcanu nu poate încăpea amărăciune. Dragostea lui de ţară e prea mare pentru a nu se bucura de întorsătura evenimentelor. Şi bunul lui simţ e destul de cunoscut pentru a nu-i fi servit de factor moderator în ciocnirea sentimentelor potrivnice.

După febrilitatea acțiunei, d. Pătrășcanu e bucuros chiar de a fi fost redat cugetării. Asumînd greutatea răspunderilor politice, el cunoaște, în sfîrșit, bucuria senină a speculației. înțelegător adînc al trecutului nostru istoric, meditează la destinele actuale și viitoare ale neamului românesc, pe care le-a prevăzut atît de bine. îi pot culege alții roadele muncii. înțeleptul nu-și caută răsplata decît în mulțumirea lui. Și în toată activitatea publică din vremea neutralității și a războiului, d. Pătrășcanu a dat o dovadă de atîta măsură, cumpătare și maturitate de gîndire, încît nu-i putem tăgădui podoaba supremă a înțelepciunei.

*

D. Pătrășcanu n-ar vrea poate să fie tulburat din meditația lui, în care zgomotele lumei i se par o deșartă rumoare. D. Pătrășcanu gustă, în sfîrșit, voluptatea tăcerii și a liniștei. Nu i-o putem respecta totuși. D. Pătrășcanu nu e numai un cugetător politic, ci și un scriitor. Scrisul e pururi actual. Și cum citesc acum pentru întîiași dată *Candidat fără noroc,* d. Pătrășcanu ia pentru mine proporțiile uriașe din epoca apostolică a armistițiului. ..

Hotărît, d. Pătrășcanu nu e un artist. Nu cunoaște truda cuvîntului bine ales și armonia frazelor cadențate; nu cunoaște chinul absurd al formei. Cu atît mai bine. Arta e imorală; ea reclamă forțe ce ar putea fi întrebuințate aiure mai cu folos... E inutil să potrivești cuvinte și să rotunjești propoziții pentru urechile rafinate. Dragostea excesivă a formei duce la căutarea unor voluptăți vinovate, pe care d. Pătrășcanu n-a cunoscut-o niciodată. D. Pătrășcanu e un auster; n-a jertfit perversității simțurilor. Pentru d-sa un cuvînt nu are decît valoarea înțelesului; sonoritatea lui e zădărnicie diabolică.

Nu numai nu e artist. Aproape nu e nici literat. N-a căutat niciodată acele podoabe care fac din scrisul cuiva un scris literar. Scrie ca toată lumea, nu dintr-o simplicitate căutată, ci dintr-o nepăsare filozofică pentru ornament. D. Pătrășcanu se teme, desigur, de învinuirea frivolității, căci nimic nu e mai frivol decît literatura celor ce fac risipă de imagini, de colori și de alte zadarnice podoabe. Gîndirea d-lui Pătrășcanu merge drept la țintă; n-are nevoie decît de haina decenții.

Fără artă și fără literatură chiar, operele d-lui Pătrășcanu au totuși *humor.* De unde vine acest humor? Desigur, dintr-o artă

1

. nevăzută, care nu stă nici în cuvinte și nici în orînduirea lor, ci în observație... Poate nu atît în observație, cît în darul comunicativității ...

D. Pătrășcanu știe povesti. Nu e sfătos, dar pune o căldură ce însuflețește și împărtășește; te prinde în șirul povestirii lui fruste. El știe comunica buna-dispoziție și veselie. Nu e un satiric de felul lui Caragiale. N-are nici observația incisivă, nici arta lui sobră. E un humorist. Din ridicol și-a tăiat un domeniu. Deși s-ar părea că ridicolul circulă pretutindeni, comicul este totuși de o extracție rară. Nu devine literar decît cu greu. Nu tot ce ne face să rîdem în viață ne face să rîdem și în literatură. Sunt glume ce îngheață pe pagina albă de hîrtie și situații care se răcesc sub pana scriitorului, deși păruse comice observatorului. într-o lume cu atîtea aspecte ridicole, literatura humoristică este, prin urmare, restrînsă. Prostia omenească este totuși imensă, fațetele ei nenumărate. De mii de ani se luptă cu spiritul. Și în această luptă, nu învinge întotdeauna spiritul. Tot așa și în literatură, «a rezistă talentului, care n-o poate fixa sub formele artei.

Am recunoscut bucuros d-lui D. D. Pătrășcanu humor și simțul rar al ridicolului în *Schițe și amintiri* și în *Timoteiu Mucenicul.* Nu i le recunoaștem în *Candidat fără noroc...* Dar deloc... O povestire monotonă și fără relief. Aventurile electorale ale lui Ionică Lucan n-au humor, n-au varietate, n-au nici acea putere de comunicativitate care circulă în toate celelalte schițe ale scriitorului. Povestirea nu trece peste pagina cărții, nu te prinde și nici nu te răpește în șuvoiul ei. Nu te oprește măcar in podoaba unui amănunt sau în frumusețea unei imagini. D. Pătrășcanu e tot auster. Nu cunoaște senzualitatea formei rotunde și armonice. Va intra în rai. Mai puternic în credință decît anahoreții Egiptului, d. Pătrășcanu n-a fost încercat nici de adierea caldă a ispitei...

în *Candidat fără noroc d.* Pătrășcanu nu și-a găsit deci nici verva, nici humorul cu care ne obicinuise. Aventurile electorale ale lui Ionică Lucan se strecoară ca o apă subțire pe cîmpie, pînă ce nisipul o suge. Și totuși, alegerile noastre sunt destul de'pitorești. D. Pătrășcanu avea de unde culege boaba neprețuită a ridicolului.

Una din schițe e smulsă din tumultul ce a precedat intrarea noastră în acțiune. Nici ea nu are mai mult humor. Şi e de mirat. Căci în încleştarea atîtor pasiuni şi interese, în desfăşurarea uneia din cele mai tragice pagini ale istoriei neamului nostru, a rodit şi sămînța comicului, ca în toate lucrurile omeneşti... Peste sutele de mii de morminte şi peste mina țării a crescut dirz.

D. Pătrăşcanu n-a voit s-o vadă... îi lipsea încă perspectiva timpului. Să-1 ajutăm puțin... Să-i schițăm numai pe unul din „eroii" războiului. D. Pătrăşcanu îl va putea învălui apoi ir» humorul lui.

*

Numele eroului nu are nici o însemnătate. Nu ne numim cum ne numim, ci cum am dori. Eroul meu ar fi dorit să se cheme Veveriță. îi vom spune deci aşa. Un democrat, fireşte, şi prin naştere şi prin idei. Democrația adevărată nu urăşte decît pe strămoşii... altora: strămoşii autentici, cu hîrtii, cu privilegii şi mai ales cu oarecare distincțiuni sufleteşti. Pe ai ei nu-i disprețuieşte, îi caută chiar cu o oarecare febrilitate. Şi cînd i se pare că descoperă în trecutul îndepărtat vreun boier mare, nu-1 tăgăduieşte ca pe un duşman ce a pus un semn sigur în şiragul unei ascendențe nesigure. Dimpotrivă, îl îmbrățişează ca pe o moaşte sfîntă. Astfel şi eroul nostru a descoperit că e din linia strălucită a lui Veveriță. Democratismul lui a prins deci şi patina timpului.

O cultură mijlocie ce duce la o catedră secundară din provincie, cu ceva literatură franceză şi unele broşuri roşii în anii studenției. Povestea vieței lui Veveriță s-ar fi încheiat aici, dacă democrația n-ar avea o putere de adaptare fără seamăn. Individul e o forță prea şubredă ce se pierde în dezlănțuirea puterilor sociale... Ele trebuie să se întovărăşească. Numai prin unire se poate zgudui inerția cosmică şi se poate „ajunge". încă de pe băncile şcoalei, tînărul Veveriță a înțeles acest principiu al devenirii universale... Cu mai mulți prieteni s-au strîns deci în jurul unui profet socialist. Au străbătut o frumoasă epocă de idealism, biciuind societatea burgheză. Idealismul e drumul cel mai lung, dar şi cel mai sigur ce duce la beneficiile vieței. Apostazia se plăteşte ca un sacrificiu. De fapt, poate fi numai un calcul. Iată pentru ce în ziua cînd marele profet socialist a devenit un împărțitor de bunuri lumeşti, idealiştii de odinioară au ajuns profesori universitari, deputați, directori de bancă... Veveriță a ajuns numa

deputat. Şi cum a fi deputat nu înseamnă decît atît cît poti scoate dintr-o situație care e numai o posibilitate, cariera lui Veveriță părea că se va încheia în tăcere. Opt ani glasul lui Veveriță nu s-a auzit în Parlament. Personalitatea lui se estompase deci în discreție...

într-un tăciune stins ațipeşte totuşi o flacără care ar putea incendia o pădure; în om ațipesc puteri latente ce ar fi în stare să răstoarne aşezarea universului. Aşteptau numai lovitura de cleşte a soartei. Uneori nu vine niciodată. Alteori vine foarte tîrziu, ca unii copii ce se ivesc după zeci de ani de căsătorie. Pentru Veveriță, războiul mondial a fost lovitura de cleşte a soartei...

Războiul a aruncat multe figuri din umbră în primul plan al atenției noastre... Mai întîi, pirații conrupției germane, politicianii, directorii de ziare vîndute, moneda măruntă a ziariştilor stipendiați pentru servicii limitate; apoi oameni politici de concepții hotărîte, de la imperativul categoric al lui P. P. Carp şi pînă la arivismul desperat al d-lui Virgil Arion, de la ideosincrasia d-lui C. Stere şi pînă la feudalismul d-lui Lupu Costache. Războiul ne-a aruncat pe scenă inconştiența senilă a mitropolitului primat sau smerenia creştină a lui Galaction, autorul *Chemării* către soldații de la Mărăşeşti. Flori ale conrupției timpurilor noastre, sau fantome ale Bizanțului; spirit de intrigă fanariotă, sau lipsă totală de patriotism; fanatism megaloman, sau versatilitate decadentă. Războiul a aruncat pe scene sumbre figuri de trădători sau iluminați apostoli ai unei concepții hotărîte; oameni ticăloşi sau numai primejdioşi. în furnalul de patimi şi de interese al celor doi ani s-au făurit astfel monştri şi eroi, de o parte şi de alta a sîrmei ghimpate. Mulți s-au încărcat de hulă, de ură, de dispreț. Unul singur ne-a descrețit frunțile. N-a trădat, nu s-a vîndut, n-a lucrat în numele unei concepții, dar s-a revărsat în atîtea vorbe şi discursuri, şi-a făcut atîtea gesturi disproporționate cu rostul şi talentul lui, încît s-a pus într-o situație binecuvîntată de humorişti.

£ d. deputat Veveriță.

îl recomand d-lui D. Pătrăşcanu, care ştie atît de bine prinde şi fixa ridicolul.

Prietenia unui „om mare" e desigur o binefacere a zeilor: Veveriță a simțit-o. Poate fi însă uneori și o nenorocire, căci pentru oamenii subțiri nu e o nenorocire mai mare decît ridicolul.

Nimic nu îndreptățea germanofilia lui Veveriță. Nu cunoaște o vorbă nemțească; n-are nici urma unei culturi germane, nici vreo concepție politică deosebită. Și, totuși, Veveriță a devenit filogerman. Oricui, de altfel, îi e îngăduit să devină. Cu măsură însă. Unui profesor de istorie i se cuvinea chiar o îndoită rezervă. Era doar vorba de idealul nostru național!

Veveriță a devenit însă filogerman cu frenezie. Cine a văzut dervișii urlători de la Constantinopoli își poate face o idee. Un demon l-a cuprins, agitîndu-1 ca în Scriptură. Forțele necuratului nu sunt un cuvînt zadarnic. Pun stăpînire pe om și-1 scutură ca de friguri.

în necuvîntâtorul deputat ce-și face o carieră din discreție, se ridicară dintr-o dată zăgazurile tăcerii, lăsînd să curgă șuvoaiele vorbirii. își găsise, în sfîrșit, obiectul lui de cult: casca germană.

Privind cu admirație „trupele imperiale" ce treceau pe Calea Victoriei, el striga patetic către trecători:

— Uite, domnule! Uite cum merg... De ăștia ne trebuia nouă ca să pună ordine în țară... Asta e, domnule, civilizație!...

Sufoca omul de entuziasm. Ai fi crezut un apostol în țara gentililor. Doi ani Veveriță a făcut pe dervișul urlător al pumnului german, blestemînd politica criminală a țării, complotînd împotriva regelui și făcînd declarații de amor Kaiserului...

— Să mergem, domnule, la Berlin, să-i cădem în genunchi ca să ne ierte... să-i sărutăm picioarele ca să ne trimeată pe unul din fiii lui pe tronul țărei. Dar n-o să ne ierte, domnule, n-o să ne ierte! Că suntem niște ticăloși...

Ocupația germană impunea totuși o înfrînare și limita posibitățile intemperantei verbale. Elocința lui Veveriță se irosea numai cu trecătorii de pe stradă, cu prietenii și prin cluburile politice.

A sosit și epoca armistițiului; epoca de aur a lui Veveriță.

Sunt în oameni rezerve nebănuite. Sunt puteri pe care le crezi sleite, și ele țîșnesc dintr-o dată mai violente, mai virgine. Miracolul omenesc e pururi reînnoit.

Abia acum avea să vină cel mai epic spectacol...

Cînd va schița aventurile acestui nou „candidat fără noroc", d. Pătrășcanu nu va uita intrarea triumfală în Iași a lui Veveriță, atitudinea lui cuceritoare, încarnarea într-însul a unei răzbunări imanente a lucrurilor... Iașii i se părea refugiul conrupției și al crimei, ce trebuia trecut prin focul ispășirei. Cînd îl ruga vreun prieten să-i mijlocească un „ausweis" de întoarcere acasă, Veveriță izbucnea:

— Dar de ce să te mai întorci, domnule? Război ai vrut, război ai avut! Rămîi deci aici unde te-au adus păcatele...

Bietul om ridica din umeri. El nu venise doar la Iași decît în urma unui ordin de serviciu. Cînd vedea vreun invalid tîrîndu-se în cîrje pe strada Lăpușneanu, Veveriță îl arăta cu degetul, mormăind sarcastic:

— Ha, ha! Iacă încă unul care a dorit războiul! România Mare, crima cea mai mare!

în parlamentul cel mai ridicol pe care l-a avut țara românească, Veveriță a izbutit totuși să-și croiască rolul cel mai frumos. Nici o notă din vasta gamă a comicului n-a fost uitată: întreruperi peste întreruperi, interpelări peste interpelări, discursuri, rechizitorii (și cine va uita „rechizitoriile" lui Veveriță din *Lumina?)*, toasturi la banchete, intervievuri, somațiuni, apostrofe, gesturi necuviincioase față de coroană, articole de ziar, agitație, trepidație, vorbe, vorbe. Tot ce tăcuse opt ani de zile a dat acum la iveală în trei luni... Nu se mai isprăvea. Pe deasupra capetelor uluite, Veveriță învîrtea sabia vindictei publice. Și cînd vorbele nu i se mai legau pe limbă, se auzea numai rînjetul:

— Ha, ha! Au voit România Mare, iată România Mare, iată România Mare!...

Avea ce avea cu România Mare profesorul nostru de istorie.

£

Pe oricine altul atitudinea aceasta l-ar fi făcut odios; pe Veveriță, nu. Nu era un om vîndut germanilor. Hotărît, nu. Nu era un mare ambițios politic cu resurse bizantine, ca d. Virgil Arion. Nu. Dar nu vorbea nici în numele unei vaste culturi, al unei educații germane, al unui trecut, sau al unei solide concepții politice.

Veveriță nu reprezenta nimic: nici cultură, nici convingere, nici talent, nici personalitate. îndărătul lui era însă profetul Const.

Stere. Atît. Nu avea nici o cugetare proprie. O biată paiață cuprinsă de gesturi frenetice. I se vedea însă capătul aței.

Iată pentru ce vorbele și spasmul discursiv și ambulatoriu al lui Veveriță nu trezea nici un fel de odiu, nici măcar un resentiment. Dimpotrivă, o dulce și binecuvîntată hilaritate se împrăștia în jurul acestor vorbe prea violente, al acestor gesturi prea largi, a acestei frenezii spasmodice în dosul căreia nu vedeai nici talent, nici cultură, nici personalitate, ci doar ridicolul care țîșnește întotdeauna din contrastul între ceea ce spune un om și ceea ce reprezintă el de fapt.

Și acest ridicol a fost unul din puținele delicii ale unei sumbre epoce.

D. Pătrășcanu, care are un simț atît de fin al humorului, va reuși — cred — să-1 fixeze în linii nemuritoare. îi pun deci la îndemînă acest material sufletesc.

SNOBISM LITERAR

De la o reprezentație a *Candidei* lui Bernard Shaw. Firește, nu o cronică dramatică. O învățătură de psihologie literară — singura ce ne e îngăduită în aceste *Epiloguri...*

Piesa lui Bernard Shaw a fost primită cu o admirabilă unanimitate de aprobare de către critica română. Cred că și spectatorii nu vor fi de altă părere. Este înduioșătoare această fină înțelegere a noutății literare pe care o dovedește publicul român.

Practica îndelungată a teatrului francez și mai ales a vodevilului parizian nu i-a deformat simțul frumosului superior. în fața teatrului lui Bernard Shaw, sufletul lui s-a regăsit într-o armonie desăvîrșită. Era predestinat să-1 înțeleagă. Am putea spune chiar că teatrul lui Bernard Shaw preexista în conștiința lui ca o fatalitate estetică. Nici o împotrivire de nicăieri. O unanimitate completă, de la criticul cel mai precepător al tuturor formelor literare și pînă la cel mai novice cronicar ce-și potrivește acum vorbele pentru prima lui cronică. Formula dramatică a lui Bernard Shaw n-a trezit nici un fel de rezistență. Mai mult: nici un fel de mirare. A părut crescută din sînul tradiției noastre literare ca o superbă floare hrănită de seva pămîntului străbun.

La Paris, acum cîțiva ani, *Candida* n-a izbutit totuși. Critica dramatică și publicul au fost de aceeași părere. Putem fi deci mîndri de lărgimea gustului nostru. Dintr-o dată, îmbrățișăm formele cele mai streine de geniul rasei. Ne adaptăm la tipare felurite. De la *Finul coniței* trecem la *Candida* în chipul cel mai firesc, ca dintr-o lungă conviețuire cu această stranie formulă dramatică, ce pătrunde în sufletul nostru ca într-o casă cu ușile deschise

De fapt, nu e o înţelegere mai fină. E, mai întîi, o lipsă de tradiţie literară. Trecem prin toate formulele artistice cu atît mai lesne cu cît nici una nu este a noastră. N-avem îndărăt cîteva sute de ani de literatură. Primim deci noutatea mai uşor. Apoi, mai e şi un caz de psihologie. Recunoaştem în această unanimitate de apreciere fenomenul snobismului.

Teatrul lui Bernard Shaw a fost întimpinat pretutindeni cu rezistenţă. I-a trebuit cîteva zeci de ani ca să pătrundă mai întîi în Germania şi apoi în Anglia.

Acum e consacrat. A primit consfinţirea celor aleşi. A-l preţui e un snobism. E o dovadă de pricepere artistică a tuturor noutăţilor. Dintr-un exces de misoneism cădem în excesul contrariu: admirăm fără rezerve noutatea. Numai astfel ne putem explica preţuirea unanimă de care s-a bucurat *Candida* din parte criticei noastre dramatice.

Căci uşor se pot distinge slăbiciunile de meritele piesei lui Bernard Shaw.

Un teatru intelectual şi o interpretare personală şi arbitrară a vieţii: iată punctul de plecare. Un dialog viu, sarcastic, saturat de observaţie şi de idei generale; o nobilă tendinţă spre simbol. Atît. Dar acest teatru nu satisface nici formula teatrului, nici măcar logica internă. Luptînd împotriva convenţionalului tradiţional, cade într-un nou convenţional. Situaţia pastorului Morel şi a poetului Marchbanks nu corespunde unei realităţi. Nu sunt rupţi din viaţă. Sunt nişte simboluri care rămîn în lumea ficţiunei. O singură clipă n-ai impresia că trăieşti o dramă reală. Nu poţi simţi decît cel mult o emoţie cerebrală, dinaintea unui conflict abstract, în care nu se ciocnesc doi oameni în carne şi oase, ci două idei generale.

*

Faţă cu această lipsă de viaţă, meritele intelectuale sau formale ale teatrului lui Bernard Shaw devin relative şi secundare. E un teatru de concepţie. E însă o construcţie arbitrară. Dovedeşte un temperament personal şi un luptător social; nu însă un mare creator de viaţă omenească. înaintea lui se închină totuşi critica română ca înaintea unei opere geniale. Şi nimeni nu are îndrăzneală să spună, ca şi copilul din povestea lui Andersen sau din piesa lui Fulda, că împăratul e gol... Toţi îl mint că e îmbrăcat în haine de preţ...

TABLA DE MATERIE

De la cel dintîi număr al *Sburătorului* am simţit nedumerirea sfioasă a bunului cititor român; pe buzele multora am citit întrebarea care nu îndrăznea totdeauna să vină: *dar programul?* în fiecare din noi aţipeşte un Famulus... Voim negru pe alb:

> ...Denn was man Schwarz auf Weiss besitzt,
> Kann man getrost naeh Hause tragen.

Voim o formulă. în lipsa unei formule coprinzătoare, ne mulţumim şi cu un cuvînt.

Cînd apare o revistă, cititorul vrea numaidecît un program. El vrea să ştie cu cine votează: cu simboliştii sau cu ţărăniştii, cu poporaniştii sau cu venerabilele peruci ale inspiraţiei senine şi clasice, cu răzvrătiţii sau cu mulţumiţii de sine.

Obsesiune a formulei, venerabilă torţă a cuvîntului, am pornit la drum fără ajutorul tău. în exerga *Sburătorului* nostru n-am bătut nici o formulă. N-am ţinut seama de datele elementare ale psihologiei popnlare care cere un punct de raliare şi prestigiul unei formule definitive. Am rupt mai ales cu tradiţia lectorului român aşa cum l-au format cincizeci de ani de lupte literare.

De la formula publicaţiilor lui Asachi, în care traducerea şi imitaţia ajunsese aproape singurul principiu de cultură serioasă, am trecut la formula *Daciei literare* a lui Kogălniceanu, în care literatura era adusă la izvoare naţionale. De la formula estetismului romantic şi a artei pentru artă a *Convorbirilor literare,* am trecut la formula artei sociale a *Contimporanului* lui Gherea. De la formula ţărănismului exclusiv şi militant al *Sămănătorului,*

am trecut la formula simbolistă a unor publicații mai anemice sau la poporanismul *Vieții românești.*

Pururi, o formulă și un steag de luptă.

Formula e o slăbiciune și o forță.

E o slăbiciune prin unilateralitatea ei. A formula este a limita; este a privi numai o față a problemei; este a reduce o complexitate la o unitate.

Această slăbiciune îi face însă și forța... Izbește imaginațiile simpliste; satisface nevoia de unitate ce e în noi; prinde și fixează în linii hotărîte. Răspunde deci unui imperativ psihologic.

întreaga noastră evoluție literară e străbătută de ritmul formulelor. Și, deși s-ar părea că nu e nici o continuitate în succesiunea lor, se poate totuși distinge o legătură și un progres. *Sămănătorul* a dus mai departe formula *Daciei literare,* după cum *Viața nouă* a dus mai departe principiul artei pentru artă al *Convorbirilor literare,* sau *Viața românească* a continuat preocupațiile sociale în artă ale *Contemporanului.*

Orice formulă este insuficientă prin definiție. Vede numai o latură sau un amănunt și le exagerează. Arta nu stă nici în opinca țăranului, nici în nevroza estetului. Arta e mai largă și mai multiformă.

în epoca de fermentare a unei literaturi, formula e încă un factor de progres, cu toată limitarea ei violentă. Nu trăiește prin negație, ci prin afirmația ei energică. O formulă dezvoltă un singur element al unui tot; îl pune însă într-o lumină atît de orbitoare, încît îi dă o viață nouă. îl fertilizează. E părtinitoare, negreșit. Din viziunea ei parțială, cade totuși o boabă de sămînță în negrul ogor ce primește toate semințele. E un principiu evolutiv; exagerările sunt îngrășămintele moarte din care rodește viața plăpîndă. Progresul omenirei a ieșit din aceste exagerări și limitări violente. Ce ne zice un veac ne deszice celalt veac. Cu putință. Din cenușe, rămîne totuși un germene viu care se adaugă la patrimoniul spiritual al omenirii. Formulele sunt caduce. Slujesc însă de trepte progresului.

N-am pornit *Sburătorul* sub ocrotirea unei formule literare. Nu cred c-am ieșit încă din epoca luptelor literare. Cred că a venit însă vremea unei reculegeri și a unui eclectism luminat în domeniul felurit al artei. Nu e revistă mai de seamă în Apus care să nu fi ajuns la această concepție matură și așezată. Peste curentele necesare ca fermente de viață, trebuie și o operă de armonizare.

„Programul *Sburătorului,* astfel scriam în primul lui număr, va ieși din talentul colaboratorilor lui." Și, după jumătate de an de străduinți, sunt bucuros că pot oferi cetitorilor, ca îndreptățire, o tablă de materie din care va putea vedea că, în împrejurările de acum și cu t;lentele pe care le avem, *Sburătorul* nu putea da o literatură mai bună.

E CU PUTINȚĂ O DISOCIAȚIE ?

Scumpe domnule Vianu,

Ne cunoaştem puțin.[1] Noi oamenii, Ne atingem, de obicei, prin fațete trecătoare; ne ferecăm în convenționalul unei atitudeni; ne zîmbim; pozăm. Şi atît. Viața e prea grăbită pentru a simți nevoia adîncurilor. Şi, dintr-un îndemn de pesimism, aş putea spune şi prea urîtă pentru a o merita. Trecem deci unii pe lîngă alții, în înfățişări hieratice şi cu priviri distrate. Jucăm cadrilul vieții cu ceremonie şi cu deferentă. Rar se întîmplă numai că de sub învelişul convenționalului să țîşnească un cuvînt sau un gest care să trădeze un suflet şi să demaşte un om. Ceea ce mi s-a întîmplat cu d-ta.

Vorbindu-mi odată de un prieten din generația d-tale, de care te leagă o solidaritate atît de pasionată, îmi spuneai:

— Scrie poezii de o rară emoțiune.

— Toți poeții scriu poezii de o rară emoțiune.

— Are talent...

— Ce-i talentul şi cine n-are talent?

Şi atunci, cu o sfioasă iluminare:

— Şi apoi, e un om care ştie prețui munca şi meritul altuia. Din fiecare ştie alege partea bună pentru a o respecta.

Pe negîndite, ți-am spus:

— Unde ți-e prietenul, ca să-1 cunosc mai repede. E, în adevăr, un om rar...

Nu ştiu dacă prietenul d-tale prețuieşte, în adevăr, meritul. Din flacăra ochilor şi din convingerea glasului am avut însă intuiția că d-ta îl prețuieşti. Din clipa aceea te-am cunoscut.

[1] Răspuns la o scrisoare a d-lui T. Vianu, publicată in *Sburătorul.*

Ceea ce n-ar fi putut face ani şi multă literatură a făcut o singură vorbă. Am văzut în d-ta nu numai darul însemnat al imparțialității grave, ci şi dragostea de om şi de umanitate. Mi-am adus aminte de filozofia bătrînului Luca din *Azilul de noapte* al lui Gorki, pe care o repetă în fumurile alcoolului bețivul Satin:

— Nu există decît omul, tot restul e rodul minelor şi al creierului lui. O-mul! Ceva măreț! Omul, să respectăm *pe om.*

Sau în altă parte:

— Nu jigni *pe om.*

Sau:

— Să cinstim pe tot *omul.*

Nu ştiu de te vei simți umilit, dar filozofia d-tale e filozofia lui Satin. Şi a mea. Suntem discipolii vagabondului Luca. De cincisprezece ani strig mereu:

— Să respectăm pe om.

In scrisoarea d-tale faci acelaşi lucru...

Aşadar, să cinstim pe om şi umanitatea. „Să ne aplecăm unul asupra altuia, nu pentru a ne judeca, ci pentru a ne înțelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia din noi."

E un program, un nobil şi frumos program, pe care mi l-am pus de mult. Conştient — căci din instinct lucrează în mine, ca şi în d-ta, principiul negațiunei. Nu ne lipseşte spiritul critic. Yedem răul tot atît de bine ca şi alții. Este chiar o mare virtute şi stoicism de a te face că nu-1 vezi.

A nu te opri asupra lui nu înseamnă însă a-i tăgădui criticei existența, după cum nu înseamnă nici a abdica de la ea. Criticei îi mai rămîne încă un rost fecund.

Munca nu-şi ajunge sie înseşi şi nici prezența visului nu motivează absurdul şi chiar hidosul, decît în formula unui paradox. O astfel de disociare ar duce la anularea oricărei judecăți şi distincții. Estetica s-ar reduce la concepția mecanică a unei înregistrări a muncei. De fapt, numai roadele sunt valabile: o ştii tot atît •de bine ca şi mine. Respectăm munca, dar n-o prețuim decît

în rezultate. Să ne aplecăm însă asupra lor cu pietate şi umanitate; să le căutăm: trebuie să fie. Ar fi anormal ca o muncă să se piardă în sforţări cu totul inutile. Iată datoria criticei pozitive: imens cîmp de investigaţie cu ajutorul lanternei simpatiei. Nu cred deci în defecţia d-tale de la datorie. Vei reveni la brazda pe care o începi şi pe care eu o sfîrşesc poate. Nu putem sta cu braţele încrucişate. Dacă nu putem crea, să ajutăm creaţia prin apa înţelegerei simpatice. într-o lume de negaţie măruntă şi violentă, gestul d-tale de solidaritate umană va putea părea anticipat. Nu va fi lipsit însă de o nobilă frumuseţe morală.

VICTOR EFTIMIU

— Am citit mai întîi *înşiră-te, mărgărite,* lui Lovinescu, care, sceptic şi descurajator ca întotdeauna, mi-a spus: „Poţi s-o prezinţi; nu angajează la nimic".

Victor Eftimiu, în *Rampa.*

Istoria literară va înregistra, în sfîrşit, că d. E. Lovinescu a descurajat de la literatură pe d. Victor Eftimiu.

Reluarea poemului dramatic *înşiră-te, mărgărite* e un fel de revizuire. După zece ani, se ridică o nouă generaţie de ascultători, iar în noi se deşteaptă o conştiinţă mai severă. Scăpaţi de emoţia neprevăzutului şi a surprinderii, ne cenzurăm cu plăcere: în severitate găsim semnul cel mai sigur al progresului. Timpul se schimbă. Trebuie să ne schimbăm şi noi cu dînsul. Evoluţia merge în sensul negaţiei trecutului. Renegîndu-ne, aducem o dovadă de maturitate. Vremea usucă de la sine cu mîna ei rece: o ajutăm însă şi noi. Eternei schimbări şi pulverizări i se adaogă şi un mobil lăuntric: nevoia de a fi şi sufleteşte în spiritul prefacerii universale.

*

Am ascultat totuşi cu plăcere poemul d-lui Victor Eftimiu. E cea dintîi confruntare cu timpul vorace. Nu l-a înghiţit: dovada unei valori pozitive. Acum opt ani a plăcut însă mai mult prin latura feerică. Şi nu mă gîndesc la ciorchinii tinerilor ascultători. Ei îşi vor avea totdeauna puterile virgine ale spiritului îndreptate spre misterul basmelor. Mă gîndesc la cei ce fac opinia publică. Impresionase feeria: evocarea lui Alb-împărat, a lui Făt-Frumos şi a Ileanei Cosinzene. Mai impresionase şi lirismul tineresc al „mărului de aur" sau al versurilor de dragoste. Acum, feeria a

rămas ca un fond firesc şi necesar; iar lirismul s-a scuturat puţin ca un element facil şi caduc. A păşit însă în primul plan spiritul modern şi ironic ce însufleţeşte basmul şi concepţia originală a Zmeului şi a lui Făt-Frumos. O interpretare nouă şi o justiţie nouă. Nu însă şi o mare creaţiune. în Zmeu e numai o fărîmă din sufletul răzvrătit al lui Satan. Vrea să-şi croiască o împărăţie. Atît. Nu vrea să răstoarne ordinea eternă a lumei. E un plebeu care-şi reclamă lotul lui din stăpînirea pămîntului. E ciclopul unui ideal terestru. Făt-Frumos, dimpotrivă, umblă după o himeră poetică: îşi limitează idealul în posesiunea unei femei. Pe amîndoi îi învăluie legenda: pe unul îl idealizează şi pe altul îl năpăstuieşte. E marea nedreptate a tuturor legendelor. *înşiră-te, mărgărite* e uneori protestarea împotriva acestei nedreptăţi: Zmeul o aruncă în versuri energice. Alteori, e punerea într-o lumină ironică a felului cum se urzesc legendele.

Limitat la o lume de basm, şi deci la un decor feeric, în care se perindă mai mult siluete decît fiinţe vii şi complexe, poemul d-lui Victor Eftimiu şi-a regăsit şi frăgezimea şi originalitatea. E cu mult deasupra unei feerii; nu are însă puterea şi amploarea unei creaţiuni. Eroii lui nu trăiesc în basmul şters şi convenţional; nu păşesc însă nici pe pămînt în carne şi oase. Plutesc în nelămurita şi graţioasa lume a fanteziei poetice.

*

Nimănui nu i s-ar putea aplica mai bine teona_„facultăţii principale"[1] a lui Taine ca d-lui Victor Eftimiu. în *fantezie* avem cheia ce-i dezleagă personalitatea literară: o situare şi o limitare. Lirism fără pasiune; teatru fără observaţie puternică. Opera lui multiplă şi inegală se explică numai prin fantezie. D. Victor Eftimiu are cea mai bogată fantezie din literatura noastră. O avea, desigur, şi Anghel: mai fină, mai spirituală şi mai artistică.

Dar fantezia lui Anghel se îndrepta spre amănunt, spre imagine, spre coloare şi spre sonoritate. Anghel era un miniaturist. Fantezia lui nu s-a ridicat la construcţie. S-a încercat abia in *Cometa.* Valoarea *Cometei* stă însă tot în amănunt. Fantezia d-lui Victor Eftimiu e, dimpotrivă, constructivă. Pornind de la *înşiră-te, mărgărite,* în care se joacă atît de fericit prin lumea basmelor, interpretînd şi modernizînd venerabile legende, ea se lărgeşte şi se umflă pînă la vasta şi haotica alcătuire a *Cocoşului negru.* O fantezie susţinută şi organică; drojdie ce depăşeşte şi creşte aluatul unei opere închegate. Nu cunoaşte decît defectul abundenţei şi al excesului. Fantezia poetului sparge formele literare, se revarsă; lunecă în amănunte multiple ce acopăr obiectul principal. Din instinctul simetriei arhitectonice şi din beţia înălţimei se uită în fioriturî, în ornamente, în cornişe şi în acrotere încărcate. Din deviaţia fanteziei încîntată de sine au ieşit cele două acte de prisos din *înşiră-te, mărgărite,* şi prin stăruinţa unei continuităţi inutile, domniţa cea mai mică a lui Alb-împărat apare sub forma Zînei florilor pentru a face şi desface firul unei povestiri ce nu ne interesează. Prin aceeaşi intemperanţă a fanteziei pe stufosul copac al *Cocoşului negru* a crescut vîseul actului al II-lea şi al III-lea, contradictorii ca înţeles, deşi bogate în amănunte poetice. Prin acelaşi exces de fantezie, Prometeu apare în actul al cincilea sub forma lui Christos: apropiere fericită şi măreaţă. Strică însă formulei dramatice şi iluziei teatrale.

Opera d-lui Victor Eftimiu este deci plină de seva unei fantezii fecundante; şi oricît ar părea de variată şi inegală, se reduce la o unitate elementară. Necăutînd în ea ceea ce poetul nici n-a încercat să dea, ea stă în picioare prin virtutea unei facultăţi care nu e, desigur, cea dintîi în ordinea literară, dar care este totuşi impunătoare prin amploarea ei: *fantezia constructivă.*

[1] „ La^faculte maîtrcsse".

CASA D-LUI IORGA

O seamă de admiratori ai d-lui Iorga i-au făcut dar o casă în București...

E poate pentru întîia oară, la noi, cînd admirația pentru un om într-adevăr de seamă, cum este d. Iorga, se traduce într-o faptă frumoasă.

Gestul se cuvine să fie relevat cu onoare...

ION BARBU

I

Din primele numere mi-am arătat intenția de a deschide paginile *Sburătorului*[1] și tinerilor scriitori. Articolul meu *Cei ce vin* a avut un mare răsunet printre începători. Am primit un număr impunător de manuscrise, din care era puțin de ales. Cel așteptat nu venea însă. Veneau alții. începeam să-mi regret apelul: era însă o chestie de răbdare. Trebuia să vină. Și acum cred că a venit.

In ziua înmormântării lui Vlahuță, cînd meditația mi se îndrepta în chip firesc spre destinele literaturii noastre văduvite de cel din urmă stejar al generației Caragiale-Coșbuc-Delavrancea-Vlahuță, s-a prezintat în biuroul meu un tînăr sub numele de Ion Popescu. Un tînăr bizar, ce-și alesese pseudonimul de „Popescu" spre a sta pitulat în anonimatul unui astfel de nume...

De la cele dintîi versuri, am avut intuiția unui remarcabil talent poetic.

Sburătorul își face o cinste deschizîndu-și coloanele acestui nou poet, căruia i-am dat numele de *Ion Barbu*. Nimănui nu-i va scăpa viziunea genetică, lapidaritatea concepției și a expresiei, sobrietatea relativă a acestui tînăr, care ne evocă în versuri frumoase și reci poezia forțelor naturii, a materiei inerte, a prefacerii universale și a misterelor germinației. Prin vigoarea geometrică și noutatea concepției, cît și prin stăpîhirea formei pietroase, literatura română s-a îmbogățit cu un nou talent tocmai în clipa în care își pierdea pe cel mai autorizat reprezentant al generației trecute. Este eterna goană a torței.

[1] 6 dec. 1919.

/

II

Poeziile d-lui Ion Barbu au trezit oarecare discuţiuni şi controverse. E tot ce puteam face şi dori. Unui scriitor nu i se poate da ceea ce n-are, nici lua ceea ce are. D. Barbu n-avea nimic de cîştigat din preţuirea mea liminară, după cum n-are nimic de pierdut din negaţia altora. N-am dorit decît să atrag atenţia asupra lui; am făcut-o cu destulă ponderaţie. I-am dat poetului numai o mişcare iniţială de circulaţie. Opera lui îşi va îndeplini apoi destinul, pe care nu-1 poate nimeni provoca sau zădărnici.

it

Cu prilejul d-lui Ion Barbu se ridică o chestiune care merită o oarecare discuţie. Mai toţi criticii i-au recunoscut talentul; nu i-au găsit însă sentimentul şi emoţia. D. Barbu a fost trecut deci printre poeţii formei glaciale.

O confuziune. O confuziune provenită din mărginirea obişnuită a noţiunii de emoţie. Poezia lirică nu se limitează numai la poezia erotică şi emoţia nu iese numai din jocul sentimentelor elementare. Sunt şi emoţiuni de ordin intelectual. Mai rar şi mai puţin accesibile, dar cu atît mai preţioase.

Un om de ştiinţă ce se scoboară în infinitul mic prin ajutorul microscopului sau se avîntă în infinitul mare prin telescop, un astronom ce pătrunde armonia sferelor cereşti sau un matematician ce sondează calculul probabilităţilor, un entomolog sau un metafizician sunt capabili de emoţiuni puternice. Nimic nu se opune ca)aceste emoţiuni să îmbrace haina artei. Trebuie numai, fireşte, talentul; nu orice emoţiune presupune şi expresia ei.

Aceasta în principiu. Nimeni nu va tăgădui deci legitimitatea unei poezii pornite dintr-un izvor atît de pur şi de înalt.

Rămîne în discuţie numai d. Ion Barbu.

Zbuciumul lavei ce năzuieşte spre albastrul cerului:

De-atunci, spre-o altă lume fluida-ţi formă tinde... ,
Cu slava-intrevăzută, un dor fără de saţiu
Ar vrea să te-mpreune... şi, ca s-o poţi cuprinde,
Tentacule lichide îţi adînceşti în spaţiu.

(Lava)

Dorinţa munţilor de a se înfrăţi cu „vasta strălucire";

Ds mult, cînd dorul lor nebiruit
îi logodi cu vasta strălucire.

Un braţ semeţ au repezit spre fire...
— Dar gheaţa înălţimii 1-a-împietrit.

(Munţii

Spasmul copacului de a soarbe opalul de sus:

Hipnotizat de-adînca şi limpedea lumină
A bolţilor destinse deasupra lui, ar vrea
Să sfarume zenitul şi-nnebunit să bea.
Prin mii de crengi crispate, licoarea opalină!

(Copacul)

ne arată o puternică emoţie a poetului în tendinţa lui înfrăţită cu cea a naturii, spre o ascensiune.

Repeţirea acestei emoţii ne dovedeşte realitatea existenţei ~i într-o consecventă multilaterală. Nu avem deci o descripţie parnasiană a „munţilor", a „lavei" sau a „copacului", ci ne aflăm în fala unei emoţii ce însufleţeşte natura, dîndu-i o impulsiune şi o interpretare personală...

Alături de această inspiraţie ascensională, mai găsim şi concepţia unui panteism frenetic. în *Dionisiaca* şi în *Panteism* nu e numai o emoţie, ci un tumult de emoţii, o aruncare impetuoasă în sînul naturii cuprinse de spasmul germinaţiei indefinite.

Poetul care s-a ridicat pînă la simbolul *Copacului* şi al *Arcei,* care ne-a dat fiorul iniţiatului în aşteptarea marelor mistere ale naturii din *Pentru marile Eleusinii* (îi lipseşte numai o oarecare coherenţă), poetul care a avut graţioasa viziune a *Banchizelor* ce răspîndesc în mările sudului lumina absorbită din efluviile boreale, poetul care a însufleţit natura printr-o emoţie reală — nu e un poet descriptiv. Poezia lui nu e o poezie exterioară decît în aparenţă. Sub „lavă", ca şi sub „munţi", sub „banchize", ca şi sub „copac", este o emoţie intelectuală. Prin ea, d. Ion Barbu aduce o notă relativ nouă în literatura noastră de azi. Rămîne numai ca viitorul să ne fixeze asupra lărgimii şi intensităţii acestei inspiraţii.

DEPUTATUL PASUICA

Nu cunosc pe d. Păşuică, deputat al României Mari care aşteaptă de cîteva luni să devină o simplă Românie, fără altă calificaţie. Banatul l-a născut şi Banatul ni l-a trimis în Parlament. E deci un bărbat politic. Monstrul cu o mie de guri al presei are sacra datorie de a-i transmite vibraţiile cugetului pînă în depărtările noastre umile.

De la înălţimea reală şi simbolică a tribunii parlamentare, d. Păşuică şi-a expus programul pentru consolidarea României Mari:

„— Domnilor, a grăit el în substanţă, trebuie să privim cu ochii trecutului şi ai experienţii altora. Să ne adîncim în noaptea luminoasă a istoriei. Să cercetăm bazele civilizaţiei Babilonului... (urmează o expunere fantezistă a istoriei babilonene)... să trecem acum la asirieni (urmează consideraţii inactuale asupra asirienilor)... Dar China, domnilor, să nu uităm cea mai bătrînă din civilizaţii! (Urmează o privire asupra Chinei) ... îmi veţi zice poate că am uitat Japonia? N-am uitat-o!... (Urmează o copioasă incursiune umoristică în istoria Japoniei)... Şi acum să luăm pildă de la aceste popoare pentru a pune bazele României Mari..."

într-o altă savantă analiză a situaţiei din Rusia, d. deputat Păşuică s-a exprimat lapidar:

„— Toţi ruşii se împart, domnilor, în două categorii: *bolşevici* şi *mencevici.* Adică: *ruşii mari* şi *ruşii mici..."*

După această teorie, d. Iorga ar fi expresia cea mai tipică a bolşevismului romînesc.

întîlnind un ministru ardelean, l-am întrebat dacă numai erudiţia l-a trimis pe d. Păşuică în Parlament...

— Nu, mi-a răspuns ministrul... Omul avea o bicicletă cu care a făcut campania electorală. Pe vremurile astea o bicicletă e ceva.

Un umorist de alături mormăi:

— De avea o motocicletă, te pomeneşti că ajungea ministru.

Nu cunosc pe d. Păşuică. îi stimez însă erudiţia şi simţul politic. Din colţul retras al acestei reviste literare privesc cu emoţiune şi respect caleidoscopul oamenilor noi, pe care i-a pus în lumină jocul forţelor latente. Prin însuşirile lui îmi pare o figură reprezentativă. Nu e un om: e un simbol al sofismului sub care trăim de la începutul războiului mondial.

Sofismul oamenilor noi...

Războiul a dezlănţuit o putere de distrugere atît de uriaşă, încît oamenii în sufletul cărora stă pururi nestinsă scînteia meliorismului şi-au închipuit că nu se poate distruge atît fără o refacere din temelii. Din tranşeea murdară şi cu mîinile pline de sînge, luptătorii au început să viseze la o alcătuire mai bună. Prea era crud prăpădul! îi trebuia o justificare morală şi ideală. Nu puteau pieri atîtea milioane de oameni fără nici un folos pentru omenirea viitoare. în imensa flacără a incendiului mondial se mistuiau viţiile trecutului, piereau veacuri lungi de păcat şi de tină. Din scrum avea să renască însă o lume nouă, cu mai multă dreptate. Prin dîra de foc a războiului timpul avea să se despartă în două; istoria avea să înregistreze o epocă nouă, ale cărei legături cu trecutul fusese distruse în cataclismul universului.

Am crezut-o cu toţii. Simpli sau deştepţi. Nu puteam bănui holocaustul inutil a zece milioane de oameni. Am crezut-o din instinctul unui idealism ireductibil. în urma unei catastrofe, ne aşteptăm întotdeauna la o bruscă renaştere. Răstălmăcim înseşi forţele răului în interesul binelui şi al progresului indefinit. Credinţa într-o omenire nouă ne-a adus la sofismul oamenilor noi.

Destul cu trecutul. L-am înmormîntat pentru vecie. Lumea nouă se va răzima pe oameni noi, forţele latente care au stat oprimate sub tirania vechiului regim. Oamenii trecutului ne-au dus la catastrofa universului.

în lături, deci, cu dînşii! Să vină oamenii noi. Şi fiecare ne plăsmuim, după puterile imaginaţiei, pe omul-nou, care va reface o omenire-nouă...

După cum filozofului antic ce definea omul „un animal cu două picioare şi fără pene" Diogene i-a aruncat un cocoş jumulit, strigîndu-i:

— Iată-ţi omul!,

tot aşa şi providenţa ironică ne-a aruncat pe tribuna Parlamentului pe d. Păşuică, strigîndu-ne:

— Iată-vă omul nou!

în adevăr, acest ciudat om-nou, care a ajuns deputat pentru că avea o bicicletă, ne convinge că bazelp României-noi trebuiesc puse ţinîndu-se seamă de civilizaţia babiloneană, asiriană, chineză şi japoneză...

ALEXANDRU VLAHUŢĂ

I

Problema supravieţuirii este neliniştitoare pentru orice scriitor. Lui Vlahuţă i s-a pus din viaţă. în ochii noştri poetul îşi întreba cu îngrijorare posteritatea. Din tact şi bunăvoinţă universală, dezarmase hula şi violenţa. Descifra, totuşi, tăcerea care îl durea poate. Lutul se încăpăţînează în nemurirea spiritului: vas nemernic al unei preţioase miresme de eternitate.

*

Contemporanii l-au rînduit pe Vlahuţă printre poeţii eminescieni, iar răuvoitorii, printre eminescoizi. Mulţimea simplifică, de obicei, drept, reducînd liniile multiple la o singură linie energică; nu recunoaşte în personalitatea cuiva decît nota cea mai caracteristică. Restul se şterge.

în fixarea lui Vlahuţă optica mulţimii a greşit. Nepolarizînd amănuntele în jurul unei axe sigure, s-a lăsat înşelată de aparenţe. Cultul zgomotos al poetului pentru Eminescu, cele cîteva forme eminesciene, armonia unor versuri, amestecul de poezie şi de familiaritate devenită dintr-o dată poetică i-au impus o apropiere forţată:

Ce fericiţi am fi-mpreună!...
Ne-am alinta, ca doi copii.
Acu ni-i vremea, numai bună,
De dezmierdări, de nebunii!...
(Ce fericiţi am fi-mpreună!)

A fost să mi te-arăţi în cale,
Asupra-mi ochii blind să-i pleci.

în farmecul privirii tale,
Durerile să-mi le-neci...
(în fericire)

Sau acest rar exemplu de falsă memorie:

De mult a noastre inimi, poate,
Fără să ştim, s-au cunoscut,
Căci prea ne-am înţeles în toate,
Din clipa-n care ne-am văzut.
(în fericire)

Dominaţia lui Eminescu în partea formală e evidentă. Nu şi în atitudinea faţă de viaţă. Nedistingînd, mulţimea l-a fixat însă în umbra marelui poet.

Critica a făcut mai tîrziu deosebirea necesară, arătînd pesimismul integral al unuia şi optimismul celuilalt. Printr-o interpretare tendenţioasă şi unilaterală, C. Dobrogeanu-Gherea l-a numit „decepţionist", luînd una din atitudinile poetului drept nota caracteristică a personalităţii lui. Om de doctrină şi de sistem, n-a văzut în scriitori decît ceea ce-i ilustra teoriile.

Vlahuţă a fost un optimist. O formulă asupra căreia nu se mai poate reveni. Rămîne numai să-i precizăm natura.

Pe cît era de total şi de definitiv pesimismul lui Eminescu, pe atît e de relativ şi de *raţional* optimismul lui Vlahuţă. Nu răspunde unei viziuni spontane şi energice, nu aduce un ritm nou în dezvoltarea poeziei române. Reacţiunea împotriva pesimismului eminescian a aşteptat momentul exploziunii optimiste a lui Coşbuc, deoarece curentele îşi taie drum numai prin acţiunea unui temperament hotărît. Nu un astfel de temperament avea Vlahuţă.

Fiind de natură intelectuală, optimismul lui are paloarea lucrurilor trecute prin raţionament; e un punct de discuţie ce suportă o argumentaţie şi o concluzie...

Din prag a devenit deci subiectul predilect al criticilor, care, nesimţind poezia, o analizează.

Poezia e o discuţie de ordin didactic şi de caracter retoric în jurul problemei morţei. Omul de temperament o rezolvă însă prin instinct...

A muri? E singura scăpare:

. . . . . O să fiu acolo-n tihnă!
Nici urît, nici dor; nici cobea neprielnicelor gînduri
N-ar mai răscoli cenuşa rece, ţintuită-n scînduri.

Murind, nu va şti de nimic. .. Deodată se deşteaptă însă gîndul eternităţii morţii:

Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei.

Să nu mai trăieşti?

Să nu mai gîndesc nimica, nici să văd, nici să aud?
Să nu mai primesc văpaia soarelui de primăvară,
Ori să-mi răcoresc viaţa la un amurgit de sară,
Şi s-ascult, pe gînduri, doina etc.. etc.

Argumente de ordin senzorial... Cît despre viaţa de dincolo, cine ştie?

Altă viaţă?... Altă lume?... e-o poveste minunată.

Numai ce e pe pămînt e sigur. Are stele, flori, păsări. Deci:

înaintea morţii mele — moartea dragostei de viaţă.

Fiind pusă în ecuaţie, problema morţii a dat un rezultat negativ. E preferabilă viaţa. S-o iubim, dintr-un cşlcul conştient, dintr-un optimism voluntar şi raţional, fără amploare şi vehemenţă, ce nu poate sta în faţa negaţiunii superbe şi totale a lui Eminescu. Prin rezerve şi cumpăniri, a dat loc chiar la concluziuni în minţile simpliste. Pentru spiritele scrutătoare, e un criteriu sigur că sursa inspiraţiei lui Vlahuţă e pur intelectuală şi, într-o măsură oarecare, antipoetică. j

u

Moartea e o problemă. Dumnezeu este o altă problemă. Nu o intuiţie. Din intuiţie nemijlocită a ieşit însă adevărata poezie religioasă. Credinţa este o graţie divină: nu stă la capătul unui raţionament. La Vlahuţă ea este totuşi o concluzie de ordin intelectual.

În *Dormi în pace* poetul stă la mormîntul iubitei. O revoltă îl înăbuşe: cum de-a putut muri o ființă atît de gingaşă şi de nevinovată? într-o lume strîmbă nu poate fi Dumnezeu:

De ce — fulger — cazi pe-un templu, spinteci bolta ta sfințită,
Şi în țăndări crapi icoana Maicii Domnului trăsnită?
De ce-aşterni omătul iernii peste floarea lui april,
Ş-un lințoliu pe obrazul visătorului copil?

E întîiul moment de răzvrătire în fața tragediei morții... Reculegerea vine. Luna îşi revarsă de sus farmecul... Universul întreg este o armonie. Numai o mînă divină putea tăia drumul astrelor ca să nu se atingă între ele:

A, ce mic şi ce netrebnic m-am simțit atunci-naintea
Marii străluciri, ce-n raze-i inima-mi scălda şi mintea!
Şi adînc smerit, cucernic, pocăit în fața lunii
Slavă şi-nchinare-adus-am bunului stăpîn al lumii.

Sentimentul religios al poetului este deci deductiv. E produsul unei contabilități riguroase. De o parte, ilogismele vieții împing la negarea divinității; de alta, splendoarea spectacolului naturii presupune o ființă armonizatoare. Contemplația naturii învinge. Ca la o nouă Canossă, poetul putea spune, în sfîrşit:

Am venit să-mi plec genunchii ş-a mea inimă spre Domnul.

E un pocăit. Nu e un iluminat. Nu e un mistic; e un palid epigon raționalist. Nu ne putea da deci adevărata poezie religioasă.

*

Poezia erotică e prin esență subiectivă. Nu poate ieşi decît dintr-un sentiment. Vlahuță a găsit totuşi mijlocul să raționalizeze iubirea în poezia liminară a unei serii. Ce este iubirea?

Iubire, sete de viață,
Tu eşti puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare...

Şi ce mai este iubirea?

Al tău surîs de alma parens.
Tu prima rază de lumină...

Şi ce mai este iubirea?

Şi, de căldura ta, planeții
Treptat se dezmorțesc, învie...
Pe toți ca într-o mreajă-i leagă
Universala simpatie.

Şi ce mai e iubirea?

Tu faci să circule în lume
Puterea ta de zămislire,
Şi miliardele de forme
De-a lungul vremei să se-nşire...

Şi ce mai este iubirea?

Prin tine, valuri de vibrații.
Din depărtatele planete,
Trezesc în sufletele noastre
Dureri şi bucurii secrete.

Obosit de atîtea definiții, poetul încheie:

E greu să-mi desluşesc ce cuget...
Dar tu-mi evoci o lume-ntreagă
De care nu ştiu ce putere
Cu doruri mistice mă leagă.

Şi rece de dezvoltări şi de definiții ce nu pot da căldura scînteiei absente.

*

Se va zice *emoție intelectuală...* Ar fi legitimă. Emoția intelectuală este însă *o emoție...* Pleacă dintr-o lume din care noi nu scoatem decît cunoştinți, dar din care un poet poate scoate şi emoții. Din contemplația forțelor oarbe ale naturii, Lucrețiu a scos o emoție; din contemplația forțelor mecanice, Verhaeren a simțit o zguduire generatoare. Există o emoție matematică sau cosmică. Mai rece, desigur, mai puțin comunicativă, dar încă destul de motrice.

Nu o astfel de emoție intelectuală găsim la Vlahuță. Găsim numai înlocuirea emoției puternice prin o serie de elemente intelectuale.. în fața morții, a vieții, a lui Dumnezeu, a iubirii, poetul raționează. Nu are vibrația necondiționată şi instinctivă a poeților mari. Argumentează, filozofează şi— dramatizează:

înzestrat cu o inteligență lucidă, Vlahuță ne-a dat o poezie de analiză psihologică cu o reală pătrundere și dramatism.

Din prag e drama sufletească a unui om ce vrea să-și răpuie viața. Criticii îi admiră gradația savantă și lovitura deznodămîntului:

înaintea morții mele — moartea dragostei de viață.

La icoană este iarăși de natură dramatică și chiar melodramatică: lupta unei mame ce-și aduce pruncul bolnav la icoana făcătoare de minuni. Și cînd copilul moare, femeia izbucnește:

— O, desigur, n-ai fost mamă și de porii un prunc la sîn,
E-o minciună !... ce smintită-s unei scînduri să mă-nchin!

Nu există Dumnezeu; iată concluzia logică a unei mari dureri; există Dumnezeu este concluzia tot atît de logică a celeilalte drame din *Dormi, iubito.* Tocmai din această concluzie diferită vedem natura dramatică a talentului lui Vlahuță, ce se adaptează subiectului.

Și iubirea e văzută uneori prin latura ei obiectivă și dramatică: o problemă ce se pune. în *Iertare* avem o femeie tînără:

Ct frumoasă ești! Cu cîtă voluptate își mlădie
Trupul formele-i rotunde etc.

Valsul o amețește în brațele unui tînăr:

înadins, parcă, natura v-a făcut să vă iubiți!

Scena se schimbă. Efect dramatic. în ietac:

... Sfiicios, în prag s-arată
Un bătrîn pleșuv și gîrbov, slab, nervos și mic de stat...

în fața acestei tragice împerecheri, poetul ajunge la concluzia moralei naturale:

... Ale tale dulci păcate
Negreșit că și de oameni și de sfinți îți sunt iertate!

în poezia *în mînăstire* se pune psihologia călugăriței ce se* deșteaptă deodată la dragoste; lupta între legea divină și ceajj umană.

învinge, firește, legea naturii:

La ce pustii să-ți treacă anii
Și inima să-ți îngrădești
In pacea sfintelor citanii
Ș-a pravilei bisericești?...

Poetul o absolve.

lui I^T* dramatice- trasc cu reală cunoaştere * meşteşugului teatral, cu efecte şi suspensiuni căutate de cugetare cu locuri comune filozofante şi cu intenţii moralizatoare, dar mai bfyrw-T* Cr r Psihologică ~ia*ă primul aspect al operei lui Vlahuță. Mai lipsește doar lirismul.

in

Lucid și cu un bun-simț practic, adaptat artei, psiholog, dramaturg și moralist, Vlahuță era menit să-și canalizeze talentul mai ales în poezia didactică. N-a făcut-o totuși decît în treacăt. Discreditul universal al genului l-a împiedicat, poate, de la o atitudine francă, s-a strecurat numai printre fabulă, satiră și epigramă, în atingeri ocazionale. în alte timpuri, s-ar fi oprit cu predilecție la ele; le-ar fi fructificat în gesturi largi. Didacticismul lui țîșnește totuși pînă și în poezia erotică.

Nu-1 poate masca nici intenția, nici chiar subiectul. Roade obstacolul, cerîndu-și dreptul la viață și izbutind să-și facă drum: picătură de apă ce se prelinge pe calcarul peșterii.

#

Tendința spre demonstrare și definiție este deci firească. Izvorînd din rațiunea practică, talentul lui Vlahuță e discursiv și instructiv.

Ce e, de pildă, „cuvîntul"?

Ca-n basme-i a cuvîntului putere!
El lumi aievea-ți face din păreri,
Și chip etern din umbra care p'ere,
Și iarăși azi din ziua cea de ieri.

Şi ce mai e „cuvîntul"?

El poate morţii din mormînt să-i cheine ?tc.

Şi ce mai e „cuvîntul"?

Aprinde-n inimi ură sau iubire, —
De moarte, de viaţă-i dătător.
Şi neamuri poate-mpinge la pieire
Cum poate-aduce mîntuirea lor.

O analiză a conţinutului notional. Operaţia intelectuală s-a sfîrşit. Rămîne finalitatea poveţii:

Voi, căror vi s-a dat solia sfintâ
De preoţi ai acestei mari puteri etc

Nu duceţi minunatul vostru dar
Ofrandă mîinilor nelegiuite,
Ci, ca pe sfîntă masă din altar,

A-mpărtăşirii taină preacurată,
Aşa cuvîntul să vi-l pregătiţi, —
Ca mii de inimi la un fel să bată,
Şi miilor de veacuri să vorbiţi.

De aceeaşi natură demonstrativă şi didactică e şi *Triumful aşteptării:*

Nebiruit e omul ce luptă cu credinţă !

El ştie:

Că... este o dreptate şi... trebuie să vie.

Talazurile îl pot asalta; ura lumii îl poate înconjura:

Copiii lui închidă-l în casa de nebuni!
Lovească-l orice mînă! hulească-l orice gură !...

Zadarnic. Va birui. E ca picătura care în surda-i muncă milenară izbuteşte să iasă la suprafaţă sub forma izvorului:

Un fluviu nou vesteşte Triumful aşteptării.

Ajunge.

Am putea face şi alte inciziuni în opera poetică a lui Vlahuţă cu acelaşi rezultat. Vom găsi filonul ascuns al intenţiunii didactice în *Vechilor ateneişti* **sau în** *Linişte,* **în** *Unde ni sînt visătorii?* **sau în** *Slăvit e versul.* **Nicăieri nu-l vom găsi însă mai franc şi mai fericit realizat decît în paginile lui de proză.**

Problema supravieţuirii literare e conjecturală. Este, de altfel, şi relativă. Măsurăm imensităţile cu măsurile noastre. Destinul orb ne dezminte. Trece posterităţii opere pentru anumite amănunte ce ne scapă deocamdată. îngroapă altele, peste prevederi.

Nu se poate şti deci de va cerne ceva din opera lui Vlahuţă. Critica e dezarmată faţă de întîmplare. O domină totuşi prin judecata ei, care n-are nevoie de valorificarea timpului...

Perfecţia unei opere stă în desăvîrşită adaptare a talentului scriitorului la subiectul tratat. Didacticismul lui Vlahuţă îi turbura ritmul inspiraţiei lirice; e însă bine venit în *România pitorească,* **în** ***Din*** *trecutul nostru* **sau în** *Grigorescu.* **Calda evocare a trecutului, cu viziunea pitorescului, poetică şi fără o originalitate dezarmonică, posesiunea meşteşugului formal, combinarea utilului cu frumosul dau impresia adaptării genului la natura talentului scriitorului. Ne micşorează poate noţiunea despre valoarea operei lui Vlahuţă. O precizează însă.**

IV

C. Dobrogeanu-Gherea îşi făcuse din Vlahuţă o exemplificare tipică a teoriilor lui sociale. Pe Eminescu îl mutilase prea mult în patul lui Procust. Din pesimismul lui integral îl scoborîse în rîndul nemulţumiţilor, decretîndu-l un optimist deviat spre pesimism din pricina „anomaliilor sociale". Operaţia era însă prea violentă. Cine a scris la 20 de ani *Mortua est***! nu poate intra într-o formulă atît de arbitrară.**

Cu Vlahuţă operaţia era mai uşoară, deoarece la rigoare i se găseau urme de nemulţumiri sociale. Era una din atitudinile poetului ce putea fi ridicată la importanţa caracterului dominant. Am avut deci un Vlahuţă „decepţionat" şi nimic altceva. Personalitatea lui fiind, de altfel, mai puţin viguroasă, era lesne de influen-

ţat. Şi, de fapt, o directivă gheristă în activitatea lui literară este evidentă.

Cu un filon liric atît de firav, era natural ca inspiraţia poetului să-şi caute izvoare în afară. De aici problemele morale şi scenele dramatice; de aici poezia psihologică şi didactică. De aici şi poezia socială, mai puţin totuşi decît s-ar crede şi nu totdeauna „decepţionistă". îndeosebi, 1-a preocupat situaţia poetului în societate. în *Linişte* i-a adus pe buze cuvinte de satiră amară, cu un decepţionism fără lărgime umanitară.

în *Unde ni sînt visătorii?* găsim, dimpotrivă, un fel de reacţiune în contra pesimismului prematur. Ca şi în *Cuvîntul,* mai găsim o exaltare a puterii verbului şi a menirii sociale a poetului. Iluziuni romantice legate de rostul poeziei şi al poetului. Gesturi ample de pontif şi de sămănător. Cunoscute de mult, sunt totuşi bine venite oricînd. Sporind conştiinţa de sine a artistului, sporeşti şi principiul activităţii lui. Ar fi mai rău dacă poetul şi-ar lua în serios menirea socială de conducător al maselor.

Pe măsură ce declamaţia şi chiar acţiunea i-ar creşte, poezia i-ar scădea...

*

Dar dacă „decepţiunea" abia mijeşte în opera poetică a lui Vlahuţă, ea izbucneşte şi-i incendiază proza. în versuri îl mai reţinea prejudecata artei pentru artă şi o atitudine fermă dintr-o campanie literară. în proză, gherismul a pătruns şi i-a fecundat-o cu fermentul unei ideologii accesibile şi primare. Artistul e *o* victimă a unei societăţi rău întocmite; e un membru aruncat din jocul firesc al factorilor ce concurg la mersul vieţii de stat. Societatea burgheză" îl înlătură ca pe un element inutil existenţei ei... [...]

Acum un sfert de veac, „anomaliile" lui Gherea l-au ademenit totuşi pe Vlahuţă. Şi cum nu era un om de vastă ideologie socialistă pentru a cuprinde problema în complexul ei, a limitat-o numai la condiţia artistului. A micşorat-o deci, nedîndu-i adevăratul înţeles umanitar. O văicăreală lipsită de nobleţea dezinteresării personale.

*

Ieşind din proza de doctrină şi încercîndu-se în creaţiunea obiectivă, Vlahuţă s-a oprit la formula inadaptării, la care s-a

oprit şi sterilitatea stagnantă a d-lui Brătescu-Voineşti. S-a multiplicat în mai multe exemplare. De un lirism insuficient în poezie, a devenit prea liric în proză. S-a descris cu plăcere... Vlahuţă a adăugat deci cîteva tipuri în galeria tinerilor poeţi neînţeleşi, eliminaţi prin inutilitate, mai întîi din societate, şi apoi, din tuberculoză, din viaţă...

în mod sintetic, ne-a dat pe acel Dan, în care poetul s-a proiectat pe sine însuşi, dramatizîndu-şi durerea de a nu fi înţeles de societate şi de tovarăşa vieţii.

Nu-i mai rămînea decît refugiul casei de nebuni. Generalizare pripită şi tendenţioasă. Dar şi în *Dan,* ca şi în toată acţiunea lui socială, poetul nu vedea departe şi nu îmbrăţişa larg.

v , ,

Mai rămîne să-i cercetăm creaţia verbală şi valoarea artistică, îl putem închide într-o formulă definitivă; n-a fost un creator; a fost însă un artist.

N-a creat nimic în limbă. N-a adus o armonie, un vocabular nou. Eminescu a fecundat limba poetică. Pe urma lui uriaşă, Vlahuţă şi-a tăiat brazda laborioasă. Şi cum forma impresionează mai mult, publicul 1-a rînduit printre eminesciani. Am citat din *Ce fericiţi am fi-mpreună* şi *în fericire,* în care sugestia eminesciană era imperioasă... Se mai pot face şi alte citaţii, mai ales din primul volum:

De-acum nici voi să mai ascult
La glasurile din trecut.
Fiinţa mea cea de demult
în noapte s-a pierdut.

în urmă stă un larg pustiu.
Un vis nelămurit.
Din tot trecutul meu nu ştiu
Decît că te-am iubit.

(Tot alte vremi)

Sau:

Peste unda-i călătoare,
Ramuri salcia-şi îndoaie,
Printre foi cernind o ploaie
De lumini tremurătoare.

Vin' — sub farmecul de stele,
Pe-al meu piept fruntea să-ți reazimi,
Cu-al tău zîmbet luminează-mi
Noaptea gîndurilor mele! etc., etc.

(Nu căta)

Sau:

Stînd la geam c-o floare-n mină,
Cată-ntrebător spre mine:
„Nu-i așa că-mi șade bine
Și c-ai vrea să-ți fiu stăpîna?"

(Partea cea mai bună)

Armonie, ritm, vocabular — totul poartă întipărirea suverană a lui Eminescu. Fluture ce se zbate în lumina orbitoare a maestrului.

Vlahuță a fost totuşi un artist.

Ca toți marii inovatori, Eminescu nu prezintă o suprafață netezită şi egală. Alături de cele mai gingaşe sonorități şi cele mai îndrăznețe icoane şi vorbe, găsim căderi şi asprimi. La nici un poet nu se poate simți mai mult durerea creației ca la dînsul: armonia pură a cîtorva poezii e răscumpărată printr-o dibuire, surdă muncă de miner în căutarea cristalului prețios —

Vlahuță a fost un epigon; a fost deci şi un profitat. A venit pe drumul bătut de altul. Pe unde Eminescu îşi tăiase cărarea prin sforțări bărbăteşti şi printr-o ihutiție genială a formei armonioase, Vlahuță a sosit în trapul cailor. Rădăcinile erau scoase; pămîntul era bătătorit. Rămînea doar de presărat nisipul.

A făcut-o conştiincios. A netezit drumul deschis prin pădurea virgină a limbii noastre poetice... Nu are deci asperitățile lui Eminescu. Nu-i simțim munca şi nesiguranța. în lipsă de intuiție verbală şi de spirit creator, a avut instinctul cuvîntului just, al proprietății terminului. A fost un artist sobru, ce şi-a lustruit o formă pe care o crease altul.

între cei doi piloni (de altfel, de valoare inegală), între Eminescu şi Coşbuc, care au orientat poezia română în direcții deosebite şi ne-au turnat limba în tipare noi, Vlahuță e o verigă de tranziție...

N-a fost o mare personalitate; i-a lipsit mai ales invenția, în formă, a procedat pe de-a-ntregul din Eminescu. Prin temperament, a fost însă mai mult un optimist, fără energie, fără spontaneitate şi repede congelat de unele „nedreptăți" sociale... N-a avut o puternică inspirație lirică.

Poezia lui porneşte dintr-un substrat intelectual, ii lipseşte deci avîntul, pasiunea; are, în schimb, claritatea, preciziunea, calcularea efectului dramatic, fineța analizei psihologice, finalitatea moralizatoare: calități onorabile şi antilirice.

în tot, Vlahuță a fost mai mult un artist decît un poet. Prin echilibrul personalității lui, a ținut totuşi interimatul poeziei române în vreme de secetă. S-a impus la urmă ca un fel de choreg. Istoria literară îl va rîndti însă în şirul poeților ***minores*** sau al necesităților poetice ale unei epoce.

Poezia a anticipat asupra prozei nu numai în evoluţia spiritului omenesc, ci şi în evoluţia literaturii noastre. Poeţi mari ne-au subţiat limba în fine sonorităţi, sentimentele primare şi-au ţesut haina lor de armonie.

Proza presupune nu numai o mai deplină maturitate a cugetului, ci şi o construcţie mai solidă şi mai savantă a limbei. Alături de atîţi poeţi mari, avem deci puţini prozatori. Cu cît apar mai rar, cu atît trebuie să le subliniem apariţia: cîştigul preţios al unei literaturi saturate de lirism.

Am atras atenţia de la început asupra maiorului Gheorghe Brăescu... Prin schiţele publicate pînă acum, scriitorul şi-a precizat o fizionomie, fixîndu-şi un loc în literatură. E cel mai autentic urmaş al lui Caragiale şi, prin noutatea lumei pe care o zugrăveşte, un humorist unic. Viaţa militară şi-a găsit, în sfîrşit, Homerul ironic, după cum mahalaua, mica burghezime, semidoctismul, politicianismul mărunt îşi găsise un istoric în Caragiale.

Decît *Legea progresului* n-a scris nimic mai bine autorul *Momentelor.* Nu numai o anecdotă, ci o scurtă acţiune epică, sugrumată în cîteva rînduri magistrale. Cînd caporalul se ia la întrecere cu colonelul, unul luptînd pentru onoarea batalionului lui, iar celalt pentru cinstea pasului prusian, încordîndu-se ca două forţe elementare în vederea unei victorii decisive, cînd îi vezi ocolind repetat curtea cazărmii, în emoţia crescîndă a regimentului, ne pătrunde fiorul epic al luptelor singulare, în care destinul unui neam sta în muşchiul sau viclenia unui singur individ... E o emoţie comprimată. N-o destinde nici oarba furie a colonelului învins, ce se năpusteşte asupra caporalului.

Din cele cfteva schiţe ale maiorului Brăescu începe să se proiecteze pe fondul armatei române figura colonelului îngust, tipicar, adevărat asasin al spiritului de iniţiativă, ignorant *(A căzut Turtucaia!)* — figuri sinistre, ce ne-au dus în pragul dezastrelor. Scriitorul l-a fixat pînă acum în scurte anecdote, pe care le domină totuşi valoarea reprezentativă a individului. E de dorit să o lărgească şi mai mult, în multiplele linii şi aparenţe ale vieţii, pentru a lega simbolul complex al unui moştecism ireductibil, fără exageraţii, fără caracterul vodevilistic, ci în viguroase trăsături realiste, în care ironia e cu atît mai puternică cu cît e mai sobră.

Brăescu nu se distinge numai prin observaţia ironică, limitată. Are şi darul observaţiei amănuntului pentru amănunt. E un acumulator de amănunte care întregesc o atmosferă. Nimeni nu ne-a evocat mai bine prin mărunte notaţiuni atmosfera micelor garnizoane, cu viaţa hierarhizată a familiei militare, formalismul rigid al cazărmii, căruia nu-i răspunde nici o realitate sufletească şi, în genere, viaţa provincială, cu rivalităţile dintre civili şi militari, cu seratele de la cluburile militare, cu pîcla deasă a banalităţii şi a plictiselei...

Prin darul de a prinde nota dominantă şi ridicolul ce plesneşte ca un mugur, sub aparenţe, prin colectarea laborioasă a imponderabilului, prin cunoaşterea unei lumi puţin zugrăvite pînă acum, şi, deşi nu posedă încă arta compoziţiei, maiorul Brăescu păşeşte în primul plan al literaturii noastre satirice.

*

D. F. Aderca e cunoscut mai de mult prin căutarea originalităţii în poezie. N-a reuşit. Necăutînd-o în proză, a izbutit fără sforţare.

Nota esenţială a literaturii, ca şi a rasei noastre, e duioşia, în romanul unui scriitor sămănătorist, la moartea unei viţele plîngea bărbatul, plîngeau copiii, plîngeau vecinii, plîngea tot satul. Un simbol. Se şterg multe lacrimi în nuvelistica lui Gane Gârleanu, Sadoveanu sau Brătescu-Voineşti.

In mijlocul unei literaturi sentimentale şi lirice, tonul vini şi amar sună nou, chiar de n-ar fi mai bun. Nu se poate ţncă şti cît va îmbrăţişa observaţia d-lui Aderca şi care sunt limitele talentului lui; pînă acum posedă însă instrumentul formal; stilul. Un stil voluntar, incisiv, de o ironie îngheţată; o notaţiune încordată a amănuntului; o atitudine pur intelectuală şi sarcastică. Aşteptăm de la aceste calităţi antilirice o realizare rotundă şi definitivă şi dovada că d. Aderca nu ştie lua numai o atitudine, ci şi crea.

„PROMETEU'

A rămîne la o formulă poate a fi semnul suprem al consecvenţei, dar şi dovada unei lipse de mlădiere critică. Aspecte contradictorii ale oricărei atitudini, principiu^de bine şi de rău, de lumină şi de întuneric, manicheism universal ce se zbate stăruitor în viaţă, ca şi în opera d-lui Victor Eftimiu[1]. Problemă a ochilor ce rid şi a ochilor ce plîng; neputînd a ocoli, trebuie atacată frontal cu acceptarea urmărilor posibile. Şi după *Prometeu* rămîn deci la vechea mea formulă[2]: facultatea dominantă a d-lui Victor Eftimiu e fantezia constructivă, cea mai bogată fantezie din literatura română.

S-ar crede că a trata un subiect consacrat de o venerabilă legendă înseamnă a-i primi normele şi circumscrierea... D. Victor Eftimiu îşi face însă o lege din libera revărsare a fanteziei. în *înşiră-te, mărgărite,* zdrobise formula basmului milenar, schimbînd planul perspectivei sub care ne obişnuisem să privim pe unii dintre eroii imaginaţiei populare. E un drept al fanteziei de a mişca monotonia liniilor, încercînd combinaţii noi. în imutabilitatea lucrurilor, e un principiu de viaţă. în teatru, ca şi în alte încercări, d. Eftimiu a împrăştiat-o generos în vreascurile tradiţiei... A binemeritat deci.

In concepţia miticului Prometeu coexistă ideea revoltei împotriva lui Zevs cu cea a iubirei de oameni. Un Titan, dar şi un Everghet al neamului omenesc; un revoltat, dar şi un binefăcător. Tragedia greacă s-a oprit mai mult asupra titanului; binefăcătorul

[1] în *Cocoşul negru* şi în *Prometeu.*
[2] în articolul *Victor Eftimiu*; v. actualul volum de *Opere,* p. 267 *(n. ed.).*

ațipește sub cuvintele sumare ale unui mit. N-a băut din apa de viață a artei. Era și firesc. Pentru grecii lui Eschil zeii erau o realitate; gigantomahia era pagina patetică a unei tragedii divine, încă proaspete. Pe pămîntul frămîntat al Tesaliei se vedeau munții de pe înălțimea suprapusă a cărora se încercase uriașii să răstoarne tirania Olimpianului. Lupta lor trezea un ecou viu în spectatori; era urmărită cu emoție...

Ce reprezintă însă pentru noi, modernii, această luptă? Nimic. Nu-i răspunde o realitate sufletească. Zevs, Apollo, Hercule, Vulcan au pierit în crepusculul zeilor antici. Conflictul lor cu monștrii pămîntului nu reprezintă conflictul simbolic al forțelor naturii, uitat și de greci; nu mai e însă nici încăierarea unor divinități a'ntropomorfice, în care nu mai credem. O tragedie modernă a lui Prometeu nu trebuia deci să rămînă în formula lui Eschil. Lupta lui Prometeu cu Zevs nu ne-ar mai fi interesat. Revolta titanului n-ar fi găsit în noi nici un fel de răsunet. Trebuia căutat altceva. Prometeu mai e și binefăcătorul omenirii. E aducătorul focului și inițiatorul progresului. Sub această înfățișare, figura lui crește. E un uriaș nu prin revolta față de un zeu inexistent, ci prin măreția gestului lui binefăcător unei omeniri existente. Raptul focului devine un act de înaltă valoare dramatică. Dintr-însul poetul a scos cel mai mare efect, punîndu-i în față omenirea îndobitocită și înghețată, care așteaptă cu emoții contradictorii apropierea torței...

Printr-o intuiție dramatică sigură și, mai ales, printr-o înțelegere a spiritului modern, poetul a spart formula miticului Prometeu, fecundîndu-o în ceea ce are mai larg și mai umanitar, în locul revoltatului eschilian, apare în primul plan lampadoforul everghet.

Titanul nu putea dispare cu totul; revolta lui se confundă cu însăși acțiunea legendei, singura cu putință. Popasurile ei ne dau momentele dramei. Nu se puteau ocoli. îndărătul lor răsărea însă simbolul gestului dezrobitor, pornit dintr-o dragoste de oameni ce întunecă revolta...

Numai suflul umanitar al tragediei ne interesează însă. Cearta lui Zevs cu Prometeu, cu violențe și amenințări, cu argutii sofistice, cade alături de noi. Nu ne convinge; nici poetul nu-i convins. Era și greu de găsit accentul adevărat al unor dispute perimate. Rămase în formulă eschiliană, actul II și III suferă

deci de anemia lucrurilor moarte. Maiestatea zeilor olimpici e adumbrită de indiferență. Ne gîndim involuntar la parodia imperiului al doilea... O impresie imprecisă... N-o înlătură definitiv nici „patima" titanului, nici strigătul lui ascuțit ce sfîșie tenebrele.

Adevăratul Prometeu al d-lui Victor Eftimiu e în actul intîi, al patrulea și, într-o măsură oarecare, al cincilea, întrupare a unei concepții generoase și fecunde în frumos uman.

Ii

Fecundînd în Prometeu ideea iubirei de oameni, poetul ne-a dat primul act al tragediei lui: cel mai generos, mai patetic și mai teatral.

Titanul nu e un binefăcător întîmplâtor. Fapta lui nu e micșorată prin ignorarea primejdiei. Dimpotrivă, o vede și o înfruntă. Știe ce-1 așteaptă; glasuri iubite caută să-1 abată de la acțiune. Le infringe ca un adevărat erou al voinței și al liberului arbitru. Nu recunoaște fatalitatea. Vrea binele omului cu tenacitate. în „șoimul" roș al flăcării vede progresul indefinit al omenirii, vede căldura, dar vede și arta și știința; vede cununa firească a unui umanitarism conștient. El a dezlegat limba omului; prin grai i-a împrăștiat tenebrele minței și i-a deschis izvoarele dragostei: i-a dat deci un suflet.

Aducerea pe scenă a unor oameni primitivi e un act de îndrăzneală și de fantezie poetică. Cu mijloace insuficiente de interpretare, realizarea poate fi încă îndoielnică. Simbolul și poezia rămîn totuși în noutatea lor covîrșitoare... Apariția lui Than și a tovarășilor lui nu ne mișcă numai, ci și plasticizează gestul titanului. Ii dă toată amploarea; la poalele Olimpului stau oamenii sperioși și înfrigurați, recunoscători și îngrijorați, așteptînd minunea paserii roșii adusă în colivia soculului. Faptul devine o emoționantă acțiune dramatică, pe care o urmărim, prin bucurie și disperare, pe figura oamenilor... Cei ce se îndoiesc de simțul teatral al d-lui Victor Eftimiu pot găsi în acest final nu numai o emoție, ci și o gradație și un meșteșug scenic stăpîn de sine...

Fantezia poetului nu s-a limitat numai la creațiunea pitorească și sugestivă a lui Than, în spaima frigului și în emoția așteptării, în tragedia antică omul nu exista; în tragedia modernă, devine adevăratul pivot. Prometeul mitic era în funcție de zei; Prometeul

modern nu trăieşte decît prin om. Gestul lui nu e un act de revoltă, ci un simbol al dragostei de oameni; nu al unui răzvrătit orgolios, ci al unui binefăcător pînă la uitare de sine. înlocui unei tragedii divine, d. Victor Eftimiu ne-a dat o tragedie umană; peste conflictul cu Zevs, păşeşte în planul întîi conflictul cu oamenii, în fiara devenită om a rămas ingratitudinea ca un semn al bestiei ancestrale. E tragedia intimă a tuturor celor ce au făcut vreodată binele; e o răzbunare a principiului răului tocmai în fibra gingaşă a recunoştinţei...

Dezlegat de pe stîncă, Prometeu păşeşte ostenit spre valea opacă a muntelui. îi e frig. Tremură... în cale, îi apare focul lui Than. Vrea să se-ncălzească. Omul miluit odinioară este acum şeful considerat al unui trib. Nu vrea să-şi recunoască binefăcătorul; îl izgoneşte de la căldura focului...

Actul al patrulea se sfîrşeşte deci prin gestul simbolic al omenirei ingrate. Un tragic adevăr, pe care nici civilizaţia atîtor mii de ani nu l-a perimat. Acum, ca şi atunci, binele se dizolvă în rău prin acţiunea trufiei... Prometeu bleastemă; îşi tăgăduieşte fapta generoasă. Se leapădă de om şi îşi înclină grumazul pocăit în faţa divinităţii ironice.

E desigur prima explozie a unei mînii legitime. Nu este însă ultimul cuvînt al titanului. Se va răzgîndi. Principiul binelui se îndestulează prin sine. Nu are nevoie de satisfacţia răsplăţii... Poetul ar fi putut să ne arate un Prometeu mîndru de fapta lui, cu aceeaşi cerbicie în faţa adversităţii umane cu care se arătase şi faţă de Zevs, mulţumit de gestul lui, mai mare prin lipsa oricărei recunoştinţi, încununat de dubla aureolă a martiriului, renegat de zei şi de oameni. Am fi avut astfel o tragedie, limitată la cadre teatrale, antică prin subiect şi modernă prin fecundarea lui, cu un înţeles adînc omenesc, solidă ca structură, dar şi ingenioasă şi poetică prin jocul liber al fanteziei constructive...

Pe lîngă fantezie, d. Victor Eftimiu are şi excesul calităţii lui principale. Din constructivă, fantezia devine lesne difluentă şi temerară; din organică, devine anorganică. în chip firesc se îndreaptă spre grandiosul clădit din elemente disparate şi feerice. Tragedia lui Prometeu era terminată în fond ca şi în formă, în tulpina mitului precis şi în floarea simbolului. Poetul o mai prelungeşte încă un act. Simbolul se prelungeşte şi se proiectează în timp. Titanul devine Isus crucificatul pentru dragostea lui de oameni. Asimilarea nu e nouă; este totuşi poetică. Dintr-o sobră şi viguroasă tragedie, opera d-lui Victor Eftimiu devine însă deodată o amplă fantezie feerică, care nu respectă nici o lege. Poetic în sine, actul al cincilea strică piesei prin elementele lui arbitrare . . .

Unde trăise Prometeu pentru a nu şti de prefacerile lumei care adusese la cîrmă pe Sabaoth? Prin ce apropiere facilă şi anorganică Hefaistos a putut deveni satanul modern? Hefaistos fusese doar un zeu obedient; cum de a devenit deci principiul negaţiunei şi al revoltei? Revolta e mai degrabă unul din atributele lui Prometeu, o revoltă binefăcătoare însă omenirii. Introducerea lui satan în scenă ne dă, de altfel, prilejul de a mai auzi încă o dată tiradele manicheiste ale poetului, pe care le cunoşteam prea bine din *Cocoşul negru...* îngrămădire de materiale fragile şi arbitrare în vederea unui sfîrşit grandios; acele de piatră ale unui uriaş turn gotic deasupra solidului templu antic, orînduit totuşi şi pentru nevoile noastre sufleteşti, care e, de fapt, *Prometeul* d-lui Victor Eftimiu.

în tot, o impunătoare operă străbătută de o fantezie constructivă prin bogăţia ei, dar şi destructivă prin exces şi temerar, nobilă, ingenioasă, plină de idei poetice, dar şi de facilitate, abundentă, cu un puternic simţ teatral, dar şi cu alunecare spre feeric, întregul viu şi interesant al unui poet care nu ştie să-şi puie măsură şi stăpînire în forţa explozivă a fanteziei lui.

„BĂTRÎNUL'

I'

Unicul obiect al literaturii d-nei Hortensia Papadat-Bengescu e sufletul feminin în unduioasa lui mobilitate, în abnegație, ca și în trădare, în sublim, ca și în josnicie. De la o femeie nici nu ne puteam aștepta decît la o literatură subiectivă. Pînă aci d-na H. P.-B. își urmează deci condiția sexului. în locul lirismului obișnuit, găsim însă o rară putere de analiză. Nu e exaltarea sentimentului, violenta reclamare a dreptului la fericire cu care ne-a deprins romantismul feminin; nu e explozia lirică sau exuberanța senzorială cu care ne-a învățat Contesa de Noailles; nu e langoarea vaporoasă, sensibleria rafinată și discretă a unei palide literaturi lipsite de nerv și de viață; ci e apriga inciziune a unui instrument de precizie în jocul complicat al inimii feminine. Rigoarea și interesul științific domină; asistăm ia o adevărată disecție, în care sentimentele sunt urmărite pînă în cele mai depărtate aderențe, cu o rece pasiune de cercetător al adevărului... E o atitudine bărbătească, fără duioșie și sentimentalism, pornită din setea cunoștinții pure. Feminină prin obiectul studiului său, literatura d-nei Hortensia Papadat-Bengescu este deci virilă prin procedeul riguros științific, prin ton și prin eliminarea dulcegăriei și a sentimentalismului.

Limitată la psihologia feminină, era firesc ca această literatură să se fixeze aproape exclusiv asupra iubirii. Nu e totuși un poem de dragoste, ci un manual. Nici un scriitor nu ne-a dat o analiză mai incisivă a amorului, cu toate perturbările lui de ordin fiziologic sau psihologic; nici un scalpel n-a pătruns atît de adînc în bătaia inimii feminine.

' Cu urf*an înainte de a se juca.

Efectele amorului sunt studiate și zugrăvite în varietatea și mobilitatea lor. Cauza rămîne însă în intunerec; e îndepărtatul pisc troienit sub zăpezi eterne... E misterul insondabil. De unde vine amorul? Din ce regiuni inconștiente își revarsă forța lui conștientă de sine, victorioasă și nimicitoare? Problemă nedezlegată. Din opera d-nei H. P.-B. îi reiese fatalitatea implacabilă și impresionantă, ca toate forțele absurde ce nu cunosc legi și nu-i dau cheia tainei; un principiu generator de care cercetarea nu se poate atinge.

Științifică prin caracterul ei analitic, în ceea ce privește cele mai îndepărtate efecte ale amorului, opera scriitoarei devine o exaltare lirică cînd se apropie de forța misterioasă și infailibilă din care se generează... Literatura noastră nu cunoaște pagini mai patetice decît paginile din *Pe cine a iubit Alisia?* Simțim în ele fiorul fatalității ce învolburează inima omenească în jocul puterilor oarbe și nemiloase. Retrăim emoția destinului antic.

Privit ca o fatalitate necontrolabilă și mistică, amorul scapă de epitetul moral al lucrurilor ieșite din liberul arbitru. Calificația devine o zadarnică preocupare omenească de a cataloga forțele naturii în cutiuțe determinative. Amorul se dezlănțuie. Nu răspundem de venirea lui; suntem victime inocente. Bun sau rău, sublim sau josnic, el iese din genunea puterilor latente pentru a-și împlini rolul lui creator și destructiv...

O concepție măreață prin amploare și vehemență. Nu răspunde însă decît marilor pasiuni. Și o pasiune mare e mai rară decît geniul.

Scoborîtă în lumea măruntă, o astfel de concepție poate deveni legitimarea comodă a unor libertine variațiuni sentimentale, ascunse sub haina largă a fatalității. Eroinele d-nei H. P.-B. au însă sufletul mare; simți în ele pasiunea venind din zări necunoscute, crescînd, umflîndu-se și cotropind... Spectacol măreț și impresionant, în fața lui măsurile noastre se culcă la pămînt, supuse și înlănțuite...

O operă de artă este o forță stăpînită. Talentul d-nei H. P.-B. este o forță și prin concepția grandioasă a amorului ce se ridică pînă la pasiune fatală, și printr-o putere de analiză unică. îi mai rămînea acestei forțe să se realizeze in măsură și în economie; ii mai rămînea stăpînirea de sine. Numai cînd ajungi să închizi forța în gestul cel mai simplu și să înăbuși efortul în atitudinea

cea mai naturală, izbuteşti să realizezi armonia fără care o operă de artă nu poate fi durabilă. Şi într-o largă măsură, d-na H. P.-B. a izbutit, în sfîrşit, s-o realizeze în *Bătrinul...*

*

Fiind o piesă de teatru, *Bătrinul* îşi va preciza valoarea dramatică prin optica scenei. Nu e lipsit, de altfel, de nesiguranţe tecnice: se vor fixa însă în momentul reprezentării. Dincolo de legile teatrale, ce impun, de pildă, suprimarea unui act[1] şi stabilirea echilibrului între acţiune şi figura bătrînului, care o domină fără a o conduce direct, opera d-nei H. P.-B. e o creaţiune cu o adîncă viaţă interioară. Ne putem' deci opri de pe acum asupra ei...

Din *subiect,* d-na H. P.-B. a sărit în *obiect:* o definiţie, dar şi un miracol.

Nici un scriitor nu părea mai concentrat asupra lui însuşi; nici un scriitor nu părea mai absorbit în inciziunea propriului lui suflet, înregistrînd cu preciziune bătăile inimii; dorinţa senzuală a Biancei, uraganul pasiunii fatale a Alisiei, sau fluxul dragostei contrariate a Manuelei; nici un scriitor nu părea mai aţintit asupra unicului fenomen al iubirii, misterios în rădăcinile lui, dar real şi tumultuos în efecte. Observaţia scriitoarei sfredelea subconştientul în fascinaţia ochilor aprinşi de obsesia posesiunii, în noaptea instinctelor ce ne împing dincolo de criteriile morale.

Bătrinul fringe incantaţiunea inspiraţiei subiective. Scriitoarea sare în afară, fixînd o umanitate diferită şi multiplă: strîmbătura dragostei, pe care n-o văzuse pînă acum, ambiţia şi spiritul dominator, ce nu respectă nimic, stîrpiciunea sufletească, viţiul şi frivolitatea, resemnarea învăluită în demnitate şi în refugiul unei afecţiuni filiale şi, mai ales, strălucita intelectualitate a Bătrînului, în jurul căruia omenirea cealaltă mişună, meschină şi inutilă...

O fiinţă vie a intrat în literatura noastră prin apariţia lui Luca Delescu - a „Bătrînului". Un om cu o puternică viaţă interioară şi cu o netăgăduită realitate: trăieşte şi prin bogata sevă a omenescului, şi prin precizia gestului mărunt care particularizează; un individ prins în cătuşa unei tragice celule şi a unor contingenţe jignitoare, dar şi un simbol al unei umanităţi superioare. .. Un savant, un descoperitor, fixat asupra eprubetei miraculoase în care se zbat posibilităţile de mîine. Un maniac, ursuz şi ironic, care din întunericul laboratoriului lui răspîndeşte lumina; un creier puternic organizat, cu un fel original de a vedea, incisiv, cu o lipsă de sensibilitate familială împinsă pînă la aparenţa inumanităţii, uman şi slab însă faţă de Gina, cu toate apucăturile lui brusce şi cu toată vorba lui în faţete ironice.

[1] S-a suprimat la reprezentaţie.

Bătrinul este înăbuşit în mijlocul unei familii balzaciene: o nevastă, expulzată de mult din viaţa lui sufletească, cu resturi de frumuseţe şi de o trivialitate compactă, o fată căutînd în aventură un bărbat, o alta declasată printr-o căsătorie inferioară, un fiu redus la o viaţă de mici expediente şi, în sfîrşit, fiul mai mare, înzestrat cu talent şi ambiţie politică, unul din stăpînitorii zilei de mîine. în tot, o mică lume de aprigi interese, de clevetire şi de ură, ce se lovesc de zidul impasibil al Bătrînului: haită cemîrîie, dar nu muşcă, avînd încă respectul instinctiv al mîinei ce-o hrăneşte.

La o scriitoare deprinsă numai cu analiza subiectivă a fenomenului iubirii şi pentru care lumea din afară părea că nici nu există, izbeşte o putere de observaţie atît de multiplă... De la silueta feciorului Frantz, ironic cu unii şi respectuos cu alţii, şi pînă la puternica personalitate, masivă şi impunătoare, a Bătrînului, avem o gamă variată a umanităţii turnată în tipare modelate cu o mînă sigură. Jean, Cleo, Fred, Codea, Maria, Frangulea: strîmbe crîmpeie de natură omenească, degeneraţi rafinaţi ai civilizaţiei, sau simpli Calibani păroşi, aventurieri lipsiţi de simţul moral sau simpli imbecili; au primit totuşi, în graba apariţiei lor, germenele vieţii. Viaţa se amplifică şi mai mult în Dinu Delescu, dospit de ambiţie, lucid, feroce, fără scrupule, cuceritor; şi triumfă, complexă şi bogată, în Bătrinul.

Literatura română e de natura senzorială. Trăieşte din simţuri: în Sadoveanu, din văz, în Caragiale, din auz. Prin sămănătorism şi prin poporanism, s-a limitat voluntar în lumea instinctelor tînjind într-un pesimism brutal. îi lipseşte floarea fină a intelectualităţii. Instinctele ne conduc poate pe toţi; la oamenii culţi, ele se filtrează totuşi prin straturi suprapuse, ce le deviază şi le îndulcesc.

în mijlocul tendinţii universale spre primitivitate, literatura d-nei H. P.-B. se distinge prin rafinare şi intelectualizare. Porneşte de sus şi se îndreaptă în sus; e floarea unei civilizaţii coapte.

După ce ne-a dat analiza cea mai riguroasă a nevrozei feminine, cu subtilităţi pe care literatura noastră nu le-a mai cunoscut, ne dă acum sinteza Bătrînului, care, din modestul lui laborator, împrăştie belşugul unei adînci vieţi interioare nu numai prin gînduri ce se gravează în formule definitive, ci şi prin tăceri pline de înţelesul solemn al cugetării ce pluteşte întotdeauna în jurul celor în care bate ritmul unor înalte preocupări intelectuale.

în sumbra galerie a *Bătrînului,* în care se destinde o gamă atît de variată a omenescului, de la instinctul gîngav al lui Codea pînă la superba intelectualitate, rece şi ironică, a Bătrînului — mai e şi o luminoasă şi suavă pată de poezie feminină. Alături de Cleo, Maria, d-na Raliu sau de bătrîna Delescu, mai e şi liliala Gina.

O fiinţă crescută la adăpostul laboratorului părintesc, cu lumina lui dulce şi filtrată, în mijlocul gravelor preocupări ale omului de ştiinţă, în afecţia distrată a tatălui bătrîn. După zbuciumul căsătoriei dezamăgitoare, o retragere voluntară, fără zgomot şi fără despărţire, în laboratorul socrului — al „Bătrînului". în umbra acestei vieţi monacale, printre fiole şi precipitate, frageda plantă a feminităţii nu-şi pierde însă din poezie. Nu se virilizează sub şorţul alb, nu se înăspreşte în contactul zilnic al naturii nesimţitoare, nu devine nici pretenţioasă, nici preţioasă. Rămîne lilială, în atitudinea graţioasă a unei femei dornice de a şti şi fără mîndrie pentru ceea ce ştie; pupilă spirituală, plină de docilitate faţă de înalta personalitate a tatălui ei sufletesc.

Piesa îşi descrie traiectoria într-o direcţie ce nu revoluţionează tradiţionalul conflict dintre bărbat şi femeie; Dinu vrea să-şi recucerească nevasta. Din desperare, Gina fringe însă cercul obsesiei, evadînd într-o aventură fără poezie şi fără indispensabilul element al sufletescului. Săvîrşeşte ireparabilul. Atitudine discutabilă prin efectele ei asupra viitoarelor raporturi conjugale; mai discutabilă încă prin pata ce aruncă asupra frumuseţii morale a Ginei. Fiica spirituală a Bătrînului, păstrată ca o floare presată între foile unui tom erudit, fiinţa dulce ce-şi făcuse din resemnare şi demnitate unica-i armă împotriva violenţei şi răutăţii celor din jur, nu putea cîrmi spre aventură decît prin impulsul acelei nevroze feminine din care d-na Hortensia Papadat-Bengescu şi-a făcut un domeniu de analiză, trecînd de măsurile şi criteriile

noastre... Gina se reîntoarce în laboratorul Bătrînului cu aceeaşi resemnare. Ceva din demnitate şi din poezie i s-a scuturat însă în aventura ei de o noapte, care nu rezolvă nimic, deşi o umbreşte mult.

Piesa pare a fi aceasta. E chiar aceasta, întru cît ne mărginim la anecdotă şi acţiune; de fapt, însă, interesul nostru nu merge spre conflictul dintre Dinu şi Gina, ci spre legătura spirituală dintre Bătrîn şi Gina... Un fel de adopţiune sufletească împinsă pentru minţile vulgare pînă la suspiciune; pentru noi, e un admirabil exemplu de afectivitate electivă, care, neţinînd seama de obligaţiunile sîngelui, îşi trage substanţa din miracolul consonanţelor sufleteşti.

E între Gina şi tatăl ei spiritual un flux de idei şi de sentimente: de o parte, o receptivitate graţioasă şi docilă, iar de alta, o nevoie de apostolat sub forma cuvîntului aspru, în care tremură totuşi dragostea conţinută: e între dînşii solidaritatea afectivă a oamenilor pe care mediul vulgar i-a aruncat într-o singurătate studioasă, ce mă face să mă gîndesc la intervertirea legendei lui Oedip şi a Antigonei... Nu un Oedip orb, rătăcind la braţul Antigonei pe potecile pline de leandri de la Colonos, ci un Oedip retras în laboratorul lui, de uşa căruia se lovesc ura şi clevetirea familiei; un Oedip înduioşător de cîte ori se pierde în „lume" pe urma Antigonei lui în prada instinctului de posesiune al unui om voluntar. Şi cînd Antigona a găsit o soluţie atît de neaşteptată în aventură, Bătrînul îşi părăseşte casa pentru a-şi urmări fiica spirituală în alcovul unui clubman. Lumina minţii nu-i mai serveşte la nimic; afecţiunea fidelă şi neraţională îl duce instinctiv spre aceea pe care, nemaiputînd-o conduce, o lasă bucuros să-1 conducă...

Prin viaţa interioară ce tremură în cele mai neînsemnate siluete ale acestei opere, dar mai ales prin vasta viaţă ce se revarsă din marea personalitate a Bătrînului, prin observaţie multiplă, ca şi prin analiza nouă a unei legături spirituale, prin atmosfera de intelectualitate şi îndeosebi prin acea armonie între fond şi formă şi lapidaritate aforistică a cugetării, atît de neobişnuită în opera tumultuoasă şi prolixă a d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, putem privi destinele necunoscute ale *Bătrînului* în convingerea indestructibilă a poetului antic: *Nescio quid majus...*

II»

După sforțări, care în altă ordine de activitate omenească ar fi tăiat istmuri sau scobit tuneluri, *Bătrinul* a fost, în sfîrșit, jucat pe scena Teatrului Național cu o montare îngrijită, cu o interpretare excelentă — dar și într-o atmosferă de ostilitate acumulată prin anticipație. Presa a reflectat-o apoi cu destulă obediență. S-au pus, de altfel, și formule. Talentul literar al autoarei fiind pe deasupra oricărei sugestiuni și revizuiri, i s-a accentuat chiar importanța. Am asistat astfel la recunoașterea unor merite literare, cu atît mai impresionantă, cu cît venea de la oameni ce nu citiseră, probabil, nici *Ape adinei,* nici *Sfinxul.* Adorăm virtualitățile necunoscutului. Cu o mînă cronicarii noștri au aruncat deci flori prozatoarei de talent, iar cu alta i-au zăvorit porțile teatrului împotriva oricărei intruziuni. Prin zelul acestor apărători ai bunelor principii am aflat astfel de existența unor legi dramatice imuabile, peste care nu se poate trece nepedepsit. Leghioana critică stă de veghe la aplicarea canoanelor aristotelice, în numele cărora d-na H. P.-B. a fost trimisă la literatură, unde nu umbrește pe nimeni și mai alese pe cei ce au, au avut sau vor avea vreo piesă de teatru.

Nu-mi stă în intenție de a contesta competința critică a confraților mei. Voind totuși să le exemplific starea de spirit printr-un singur citat caracteristic, voi recurge la *Romania nouă:* „Dacă vreți, *Bătrinul* este ceva mai mult decît o piesă de teatru. Dar în teatru, ca și în orice altă manifestație caracterizată prin preciziune, prisosul este tot atît de dăunător ca și lipsurile. în teatru se pășește pe lucruri solide, pe constatări legalizate și pe insinuări legitimate. Teatrul este scara ideală, pe care o putem urca toată lumea deopotrivă cînd treptele îi sunt în bună stare, în fața primei trepte frînte, teatrul încetează."

Iată sentința inexorabilă a d-lui Ion Minulescu. Realistul viguros, dramaturgul nostru clasic era indicat pentru orice severități dogmatice. în poezie, ca și în fecunda lui operă dramatică, d. Minulescu reprezintă o scară ideală fără nici o treaptă frîntă. Nimănui nu i se nimerea deci mai bine paloșul arhanghelului biblic la porțile dramaturgiei române.[2]

[1] La jucărea piesei. * . .

[2] Prin răspunsul trivial pe care l-a dat d. Minulescu acestei obiecțiuni, a dovedit că nu merită să i se facă. Sub aparențele unui simbolism occidental, se ascunde în scriitorul citat o mentalitate specific autoctonă.

Pe lîngă tot ce am scris odinioară despre *Bătrinul,* voi adăoga cîteva observații sugerate mai mult de spectacolul criticei decît de cel al piesei. Reprezentînd oarecum cultul unei tradiții milenare, mă văd deodată întrecut de unii confrați a căror tradiție nu depășește în realitate un pătrar de veac. Punîndu-se la studiul *Poeticei* lui Aristotel și al *Artei poetice* a lui Boileau, confrații noștri își cîștigă din timpul pierdut printr-un exces de severitate. Teatrul devine dintr-o dată un corp rigid, guvernat de legi fixe; poetul versului liber vorbește în numele celor trei unități; autorii de „reviste" sunt riguroși cu ceasornicăria de preciziune a operei teatrale. Incomodul creator de viață este astfel izgonit din templul artei dramatice de către cele din urmă vestale ale principiilor ermetice.

Discuțiunea poate fi limitată însă la o singură chestiune: este sau nu *Bătrinul* o lucrare teatrală? Voi răspunde fără nici o ambiguitate: este, și încă în așa grad, încît domină literatura dramatică a anilor din urmă.

Teatrul nu este numai o construcție artificială, cu o frumoasă ordonanță aristotelică sau bernsteiniană. înainte de toate, teatrul e creațiunea tangibilă a vieții. Numai pentru a o face accesibilă publicului într-un spectacol mărginit, viața e turnată în forme definite de logica internă a genului. Regulele pot comanda succesul unei piese de teatru; nu trebuie să comande însă oamenilor puși să cumpănească valorile în esența lor. Regula nu se poate substitui creațiunii. Publicul o reclamă din economie intelectuală; regretîndu-i lipsa, criticul nu trebuie să-i recunoască tirania. Nu fără stupefacție, oamenii ce erau datori să afirme primatul creațiunii s-au pus la adăpostul principiilor rigide; cei ce reclamau libertatea shakespeariană sau erau în căutarea tuturor modernismelor s-au zăvorit în intoleranța tradiției. în fața miracolului creațiunii, am asistat astfel la coaliția tuturor forțelor latente sau conștiente ce se vor pune întotdeauna în calea irupțiunii la lumină a unui principiu nou și liberator.

Căci adevăratul miracol al teatrului este creațiunea vieții. Toți criticii au simțit-o, în fond, în *Bătrinul,* și-au și afirmat-o după sîrma ghimpată a principiilor; însuși d. Minulescu o recunoaște, deși numără cu atenție treptele scării ideale a teatrului. Nici nu se putea tăgădui. De la gîngavul Codea, „ultimul vlăstar

al Dcleştilor", şi pină la Bătrînul Luca Delescu, de o intelectualitate atît de înaltă şi cu o viaţă interioară atît de fecundă, umanitatea se revarsă în exemplare diferite şi tipice, fixate in gesturi definitive. Oamenii aceştia trăiesc; nu sunt ficţiuni literare. Avînd toate dimensiunile vieţii şi fiind puternic individualizaţi uneori numai printr-o singură trăsătură, sunt teatrali în cel mai înalt grad. Scriitoarea nu trebuie trimisă la literatură cu flori ce nu acopăr spinii şi resentimentele, ci reţinută în teatru, unde o reclamă darul suprem al creaţiunii. După cum „bătrînul" îşi povesteşte emoţia în faţa primului lui copil, în care pîlpîie minunea existenţii pe care mintea omenească aproape n-o poate înţelege, tot aşa dinaintea *Bătrînului* resimţim aceeaşi emoţie: o operă dramatică în care bate pulsul violent al vieţii; făptura omenească trăieşte. Iată miracolul! în faţa lui invit pe d. Ion Minulescu să se încline, uitînd pentru o clipă doctele principii în numele cărora îşi agită sabia de foc la poarta paradisului nostru dramatic.

Conflictul între Bătrînul şi Gina, de o parte, şi restul familiei, de cealaltă, e evident; unii reprezintă o nobilă concepţie de viaţă, închinată muncii, ceilalţi sunt zoriţii bunurilor materiale. Pornind de la distincţia atît de categorică a acestor două lumi diferite, d. Rebreanu a încercat o ingenioasă interpretare a *Bătrînului.* A substituit oamenilor ideile; în locul unui conflict de persoane a văzut un conflict de concepte. De o parte, blocul vieţii pure, spirituale, reprezentat prin Luca Delescu şi Gina; iar de alta, blocul vieţii materiale, reprezentat prin toţi ceilalţi membri ai familiei Delescu. Prin acest schematism simbolic, se înlătură obiecţiile de ordin tecnic. Nemaifiind indivizi, rolul Bătrînului nu mai pare excesiv într-o acţiune la care nu participă efectiv. El se integrează cu Gina într-un singur erou colectiv. Actul întîi nu mai pare pletoric; întreaga familie, multiplă şi zgomotoasă, se reduce la un personagiu unic. Aceşti doi eroi simbolici şi polimorfi se ciocnesc astfel într-o piesă de construcţie solidă, în care totul se aliniază spre bunul mers al ideii dramatice. La baza acestei interpretări e, desigur, un element evident, împins pînă la un schematism ce satisface nevoile arhitectonice dramatice. Verificînd cu severitate scara ideală a teatrului, d. Minulescu va constata cu stupefacţie că sub mîna abilă a d-lui Rebreanu *Bătrînul* şi-a refăcut cele cîteva trepte ce i se părea că-i lipsesc. Marea valoare a piesei d-nei H. P.-B. nu creşte însă cu mult.

Actul al IV-lea al *Bătrînului* solicită oarecare observaţiunu Nedumerită în actul I, zguduită în actul II, interesată în actul III, atenţia publicului declină în actul ultim. E un fapt peste care nu se poate trece. Situaţia Bătrînului e de asemenea felurit interpretată; prezenţa lui în casa lui Lungeanu poate părea ca o deviare de la linia lui sufletească; dorinţa momentană de a rămîne acolo îl micşorează: şovăirea şi prelungirea unei conversaţii aproape inutile în casa amantului Ginei pare nu numai antiteatrală, dar chiar supărătoare pentru anumite scrupule morale. E o atmosferă de echivoc şi de disoluţie a interesului dramatic, care trebuie risipită.

Mai puţin teatral prin însăşi natura lui, actul al IV-lea e totuşi cel mai poetic şi mai omenesc din întreaga piesă. O ***restitutio in integrum*** nu e o soluţie dramatică; nu zguduie prin neprevăzut. Este totuşi soluţia vieţii înseşi, care se rupe, se înnoadă şi se reia indefinit. Viaţa e o cîrpeală; soluţiile definitive sunt rare; meşterul divin coase ceea ce se desface; existenţele cele mai solide se sprijinesc pe echivocuri şi compromisuri. Deşi lipsită de nerv dramatic, reîntoarcerea Ginei în situaţia ei anterioară este deci profund umană; prin caracterul ei elegiac, este şi profund poetică... Simţim inutilitatea gesturilor. Ne răzvrătim; voim să violentăm destinele. Zadarnic. Apele încropite ale vieţii ne aşteaptă. Ne întoarcem la vechile dureri; sunt dureri cunoscute şi le putem suporta mai lesne. Este în această reîntoarcere o melancolie impresionantă: melancolia pe care o împrăştie toate sufletele resemnate la destinul lor... Ce i-a servit Ginei gestul ei aventuros? Nimic. Ia din nou drumul laboratorului, lîngă „Bătrînul"; viaţa o recîştigă în formele ei imutabile: cearta cu „cei de sus" şi agresiunea senzuală a bărbatului ei. Melancolie — şi nimic nu se realizează mai greu pe scenă decît aceste situaţii statarii, de un potolit ritm interior. De aici şi disoluţia atenţiei, ce se susţine totuşi atît de încordată în paginile cărţii.

Venirea „Bătrînului" în casa lui Lungeanu aruncă un echivoc moral numai aparent. în realitate, situaţia e profund omenească. Deprins cu lumea abstractă a gîndirii, „Bătrînul" e dezorbitat în viaţa practică. Nu e din cei ce se opresc în pragul unor conve. nienţe.Afecţia lui pentru Gina îl aduce casa în aventurii de o noapte.

Nu vine ca un justițiar sau ca un sfătuitor, ci ca un om tîrît de o afecție unică și ideală. își abdică voința în fragilele mîini ale Ginei. Situația e extrem de delicată; e și tratată cu o abilitate magistrală. Omul nu știe ce să spună. O singură dorință îl stăpînește: vrea să fie împreună cu Gina. Căile îi sunt indiferente. Ar prefera, desigur, să se întoarcă în laborator; nu voiește totuși să exercite vreo ingerință; știința l-a dus la respectul desăvîrșit al libertății omenești. De aici, dialogul tangențial, digresiunile și acea piroteală pe^ loc ce au părut puțin teatrale. Sunt izvorite însă din situație. îndărătul cuvintelor se urzesc hotărîrile printr-un determinism inconștient. Ei își zic mereu „să mergem" — și nu mai merg; sunt două mari slăbiciuni ce-și călesc în comun o voință, fără a se influența unul pe altul. Și cînd s-au hotărît, se întorc la brazda muncii lor părăsite o clipă, cu o nobilă și umană resemnare. ..

Prin reprezentarea lui, *Bătrinul* și-a împlinit prima etapă a destinului, deși n-a dezarmat nici ostilitatea, nici incomprehensiunea. îl așteaptă însă și alte etape mai glorioase. Alături de *Ion* al d-lui L. Rebreanu, prin viață, prin concepție și prin intelectualitate, *Bătrinul* e fructul unei literaturi intrate în maturitate.

ANUL AL II-LEA

Intrăm în anul al II-lea; spațiu neînsemnat pentru revoluțiile solare, imens pentru greutățile literare de azi. într-o epocă tulbure, ce se zbate între apriga grijă a unora de a avea cu ce trăi și aviditatea altora de a putea risipi un belșug nesperat, literatura stă discumpănită. Chiar și cei ce se dedau speculațiilor intelectuale se îndreaptă mai bucuros spre problemele sociale; fermenții revoluției amenință cu distrugerea unei civilizații milenare. Ochii curioși sau îngrijorați se întorc înspre Răsărit. Pentru contemplația senină rămîne puțin loc. Artistul își țese încă pînza lui fermecată; cititorul străbate însă nervos ultimele telegrame.

în mijlocul unei nevroze universale, în mijlocul trepidației perpetue de a trăi, de a se îmbogăți sau de a risipi, în nesiguranța zilei roșii de mîine, primim ca o jertfă, voluntar consimțită, de a ne ocupa numai cu literatura. în prăpastia căscată a indiferenței sau a grijilor materiale ale maselor, ne aruncăm voios, înarmați, ca Decius. Se va împlini astfel umilul nostru destin. Suntem siguri însă că în luminișurile glorioase ale unui viitor apropiat se va ține seamă de străduința noastră dezinteresată — la care vom asocia bucuros și sprijinul luminat și tot atît de dezinteresat al editorului.

Nu vine ca un justițiar sau ca un sfătuitor, ci ca un om tirît de o afecție unică și ideală. își abdică voința în fragilele mîini ale Ginei. Situația e extrem de delicată; e și tratată cu o abilitate magistrală. Omul nu știe ce să spună. O singură dorință îl stăpînește: vrea să fie împreună cu Gina. Căile îi sunt indiferente. Ar prefera, desigur, să se întoarcă în laborator; nu voiește totuși să exercite vreo ingerință; știința 1-a dus la respectul desăvîrșit al libertății omenești. De aici, dialogul tangențial, digresiunile și acea piroteală pe loc ce au părut puțin teatrale. Sunt izvorîte însă din situație. îndărătul cuvintelor se urzesc hotărîrile printr-un determinism inconștient. Ei își zic mereu „să mergem" — și nu mai merg; sunt două mari slăbiciuni ce-și călesc în comun o voință, fără a se influența unul pe altul. Și cînd s-au hotărît, se întorc la brazda muncii lor părăsite o clipă, cu o nobilă și umană resemnare. ..

Prin reprezentarea lui, *Bătrînul* și-a împlinit prima etapă a destinului, deși n-a dezarmat nici ostilitatea, nici incomprehensiunea. îl așteaptă însă și alte etape mai glorioase. Alături de *Ion* al d-lui L. Rebreanu, prin viață, prin concepție și prin intelectualitate, *Bătrînul* e fructul unei literaturi intrate în maturitate.

ANUL AL II-LEA

Intrăm în anul al II-lea; spațiu neînsemnat pentru revoluțiile solare, imens pentru greutățile literare de azi. într-o epocă tu]bure, ce se zbate între apriga grijă a unora de a avea cu ce trăi și aviditatea altora de a putea risipi un belșug nesperat, literatura stă discumpănită. Chiar și cei ce se dedau speculațiilor intelectuale se îndreaptă mai bucuros spre problemele sociale; fermenții revoluției amenință cu distrugerea unei civilizații milenare. Ochii curioși sau îngrijorați se întorc înspre Răsărit. Pentru contemplația senină rămîne puțin loc. Artistul își țese încă pînza lui fermecată; cititorul străbate însă nervos ultimele telegrame.

în mijlocul unei nevroze universale, în mijlocul trepidației perpetue de a trăi, de a se îmbogăți sau de a risipi, în nesiguranța zilei roșii de mîine, primim ca o jertfă, voluntar consimțită, de a ne ocupa numai cu literatura. în prăpastia căscată a indiferenței sau a grijilor materiale ale maselor, ne aruncăm voios, înarmați, ca Decius. Se va împlini astfel umilul nostru destin. Suntem siguri însă că în luminișurile glorioase ale unui viitor apropiat se va ține seamă de străduința noastră dezinteresată — la care vom asocia bucuros și sprijinul luminat și tot atît de dezinteresat al editorului.

•miloşi n-au voit să execute ordinul; dar ofiţerul bestial a tras. „Al cincilea tremura... tremura ca varga... Era un tinerel frumos şi alb ca varul... Cînd i-a venit rîndul, a căzut în genunchi şi a început a plînge cu hohote... Plîngea în gura mare... Mă ruga ca un nebun să nu-1 împuşc... Mă ruga cu ultima lui nădejde, ca un disperat... Şi săruta pămîntul..." (Urmează zece rînduri patetice, în care prizonierul se trudeşte să mlădie ferocitatea ofiţerului român, arătînd că are acasă un copil niic.)

„— Şi ce ai făcut?

— O, m-a cuprins emoţia...

— Şi l-ai iertat?

— ... nu... l-am trăsnit... în cap..."

Aceasta e „umanitatea," prin care d. Adonis Popov vede pe ofiţerul român. Tînărul exemplifică bine teoriile d-lui dr. Parhon: se impune dezarmarea.

Jean-Jacques Rousseau spunea că unii oameni se simt coprinşi deodată de o mare dragoste pentru turci şi tătari, spre a se dispensa să-şi iubească aproapele.

Fac apel la noii noştri compatrioţi, d-nii Enric Furtuna, Eugen Relgis, B. Luca, G.Spina, Lazăr Florin, Virgiliu Moscovici, colaboratorii primului număr al revistei, ca-nainte de a-şi istovi forţele afecţiunii lor pentru umanitatea îndepărtată şi abstractă, să-şi aducă aminte şi de noua lor patrie apropiată şi tangibilă.

Iunie 1920

CEEA CE NU SE MAI POATE

D. Ion Alexandru Brătescu-Voineşti, directorul Camerii, directorul *Lamurei,* membru al Academiei Române, membru în comitetul de lectură al Teatrului Naţional, directorul *Daciei,* membru în comitetul *Cărţii româneşti* şi al *Vieţii româneşti* şi autorul a două preţuite volume de nuvele, a fost numit prin delegaţie şi director general al Teatrului Naţional. Fecunditatea literară a marelui nostru prozator se va resimţi poate prin această numire; teatrul a cîştigat însă în fruntea lui un dramaturg de valoare, cu o competenţă, o energie, o iniţiativă şi o autoritate incontestabile.

Sarcina esenţială a unui director de teatru este întocmirea repertoriului. Alegru, d. Ion Al. Brătescu-Voineşti a păşit Ia muncă din prima zi. Cu ajutorul gărzii fidele ce se formează în jurul oricărui director, d-sa a rezolvat problema repertoriului cu rapiditatea omului deprins cu realizări prompte. După cît ni se spune, s-au dezgropat cîteva succese din trecut ale Teatrului, ca *Prostul, Banii, Cărăbuşii;* s-au mai adăugat si noutăţi ca *Nepoţelul.*

Mai lipsesc *Venera şi Papagalul, Cocuţa* şi *Bărbaţii Leontinei* pentru ca toate vechile succese ale Teatrului Naţional să fie reunite într-un program de conciliare. Vremurile noastre nu-1 mai pot însă primi.

Un astfel de repertoriu e ceea ce nu se mai poate.

Teatrul Naţional e făcut ca să joace piese româneşti. Formula trebuie înscrisă pe frontispiciul leului culcat pe labe din Calea Victoriei. înţeleasă de Pompiliu Eliade, ea a fost aplicată aproape

integral, deşi cu succese variate, de d. Ion Peretz. Legea teatrului poate prevedea trei piese româneşti pe an; conştiinţa datoriei ce avem faţă de cultura română nu ne mai permite însă să ne punem la adăpostul unor articole, îndrăzneţe, pentru timpul lor, perimate pentru epoca noastră. în afară de repertoriul clasic, mare şi necontestat, în afară de Sofocle sau de Shakespeare, în afară de Moliere sau de Ibsen, Teatrul Naţional nu poate juca sub nici un cuvînt *Nepoţelul* sau *Bărbaţii Leontinii.* în anii din urmă am cucerit oarecare drepturi. Drepturile cîştigate nu se pierd şi dreptul culturii româneşti într-o instituţie de stat susţinută cu jertfe apreciabile s-a înfipt atît de adînc în conştiinţa noastră încît cu greu l-am putea abandona de gustul armoniilor interne.

Artiştii se pot gîndi numai la punerea în lumină a calităţilor lor. E şi firesc. O direcţia vigilentă trebuie să aibă însă în vedere interesul culturii naţionale. Cu acest gînd au pornit, de altfel, scriitorii şi bărbaţii politici ai generaţiei trecute la întemeierea „Societăţei Filarmonice". în afară de frumosul necontestat, care e un factor educativ şi cultural prin însăşi prezentarea lui, Teatrul Naţional nu-şi poate avea alt ţel decît încurajarea literaturii naţionale, cu orice fel de sacrificii. Nu va evita mediocritatea. Cu putinţă. E preferabilă însă mediocritatea naţională mediocrităţii străine; ocolind Scyla să nu dăm peste Caribda. Simularea e şi o stimulare; încurajarea temporară a mediocrităţii precipită mersul progresului, şi e datoria noastră să-1 ajutăm chiar cu riscul protestării legitime a artiştilor şi cu oarecare neplăceri bugetare. O ţară care-şi suportă cu atîta dărnicie viţiile şi parazitismul trebuie să-şi suporte şi literatura. E cea mai mare dintre obligaţii şi cea mai neînsemnată dintre jertfe.

Nu se mai poate reveni la vechiul sistem al pieselor bulevardiere şi al comediilor cu humor tudesc. Conştiinţa vremei nu va mai îngădui reluarea unei tradiţii facile, care reduce munca repertoriului la colaborarea interesată şi parţială a artiştilor.

O spun cu atît mai multă convingere cu cît mă adresez unui dramaturg român preţuit. Autorul *Soranei* va şti să apere mediocritatea naţională. Iar de la un scriitor robust şi fecund, mă aştept la o încredere tot atît de robustă în destinele literaturii naţionale.

I

OCTAVIAN GOGA MINISTRU

Scriitorii au sărbătorit printr-un banchet „ascensiunea" ministerială a d-lui Octavian Goga. Un poet ministru! Scriitorii şi-au exprimat cei dintîi mirarea şi prin faptul singular al banchetului, şi prin insistenţa discursurilor ce subliniau ascensiunea ca pe un eveniment însemnat, şi ca pe o revendicare legitimă a viitorului...

Punct de vedere bizar. Individualişti prin însuşi talentul şi profesia noastră, avem încă miragiul ierarhiilor sociale. Ne ignorăm forţa interioară şi ne închinăm înaintea puterii exterioare. Suferim ascendentul cuvintelor şi ne lăsăm dominaţi de contingenţe. Robii care au muncit cu palmele sau au mucegăit prin obscuritatea birourilor mai trăiesc în noi, plecîndu-ne grumazul în faţa fascelor consulare. Sau poate mîna ancestrală ce n-a făcut decît să se întindă se descleştează de pe condei pentru a prinde din zbor obolul solicitudinii publice. Eredităţi şi instincte, nu însă atitudine francă şi potrivită valorii şi nobleţii talentului. O iobăgie pe care trebuie să o scuturăm; să ne biruim fatalităţile organice, privind drept înainte. Meritul stă în noi, nu în recunoaşterea din afară. Cu ajutorul unei foi de hîrtie, putem cuceri tot universul; gîndul incendiază infinitatea timpului... Suntem o forţă uriaşă; din materialul fragil al cuvintelor am clădit construcţii arhitectonice ce au încremenit de mii de ani în amintirea oamenilor şi nu se vor împrăştia decît o dată cu rasa. Nu lucrăm numai dintr-o satisfacţie imediată şi dintr-un spirit de dominaţie temporară, ci escaladăm cerul şi eternitatea cu frînghia de mătase împletită a versului sau a gîndului subtil şi sonor. Voim să ne prelungim fiinţa pieritoare prin eternitatea artei.

Numirea unui scriitor ca ministru nu este deci o „ascensiune", ci o deviaţie... Din domeniul eternului, a intrat în domeniul

Vremelnicului şi al ierarhiei. Ca poet, Octavian Goga e. unic; a scris o pagină în literatura română pe care n-a mai scris-o nimeni altul, cu o sensibilitate, un accent şi o invenţie verbală create pe de-a-ntregul. Ca ministru, e cel de al nouăsprezecelea coleg al d-lui Stan Păpuşă; mîine va fi înlocuit de un anonim sosit în ropotul altor nouăsprezece învingători ai unei ţări fecunde în bărbaţi politici.

Scriitorii nu sunt absolvenţii cursurilor comerciale de seară ce-şi serbează un camarad ajuns in fruntea ierarhiei sociale. Suntem substanţa intelectuală a unui neam în funcţie de problemele ei vitale şi perene. Luptăm cu veşnicia şi pentru justificarea existenţei rasei. Cultura este opera ingeniului nostru. Reprezentăm deci, cu mai multă îndreptăţire decît avocaţii din provincie, floarea intelectualităţii.

Un scriitor mare nu „ajunge ministru". El se poate îndrepta şi spre acest nou cîmp de activitate cu regret. Dintr-un oficiu cultural mult mai important, se poate scoborî şi în domeniul organizării practice. Poate face şi aici lucruri folositoare. Arta pierde însă momentan o forţă mai utilă, pe care n-o poate înlocui nimeni. Unui ministru îi urmează un altul, ca printr-o lege cosmică. Unui scriitor mare nu-i poate lua însă nimeni locul. E mare tocmai prin individualitate. E un exemplar unic. Spre a nu servi la reeditarea unui număr infinit de exemplare, natura i-a zdrobit tiparul.

Intrînd în minister, d. Octavian Goga a făcut deci un mare sacrificiu. Primind de a fi cel de al nouăsprezecelea coleg al d-lui Stan Păpuşă, literatura a suferit o pierdere reală. Nu va fi răzbunată decît atunci cînd, retrăgîndu-se în cetatea cuvîntului etern, poetul va da un volum cu un suflu nou.

MARCEL ROMANESCU

Conjectura e una din armele criticei. O armă însă primejdioasă: uneori ia foc în mîna celui ce o întrebuinţează; alteori, se întoarce îndărăt, după un răstimp, prin efecte neaşteptate. Critica nu trebuie să se menţină totuşi în domeniul constatărilor şi al înregistrărilor: oficiul ei ar lua poate aspectul certitudinii: s-ar despoia însă de meritul iniţiativei şi al prevederii. Şi numaii pe măsura divinaţiei, critica îşi înnobilează caracterul şi îşi ridică misiunea. Riscurile sunt legate de orice previziune. Să le primim cu fermitate şi să le atenuăm prin prudenţă; sunt tristeţa şi gloria meseriei. Nu trebuie deci să le ocolim. Să le înfruntăm chiar: mîndri că din domeniul posibilităţilor putem precipita certitudinea sau consolaţi de a sucomba pentru o cauză căreia ne-am devotat cu dezinteresare. A netezi calea unui talent, dîndu-i o consacrare timpurie, înseamnă nu numai a sprijini ofensiva frumosului împotriva indiferenţei publice, ci şi a întări o încredere în sine salutară îndoielilor începutului...

Deşi tînăr, d. Marcel Romanescu scrie de mult şi destul de multe. Arătase un meşteşug, fără a arăta şi o personalitate: se limitase în parnasianism. în cele două poezii publicate în urmă în *Sburătorul,* d. Marcel Romanescu ne-a dovedit însă o sensibilitate şi o realizare atît de fericite, încît nu i se poate refuza o menţiune.

în terţinele din poemul *în tăcere* este redată emoţia unei iubiri atît de suave şi de serafice şi cu o profuziune de lumină atît de

caracteristică, încît rămîi cu o impresie dantescă. Ceva din extazul amantului Beatricei şi din lumina orbitoare a *Paradisului* s-a scoborît şi asupra tînărului nostru poet... *Litaniile* ne aduc aceeaşi iubire senină cu amănunte de o frăgezime şi de o noutate remarcabilă. S-ar putea întîmpla ca d. Marcel Romanescu să devină poetul suavităţii şi al luminii. Într-un veac tenebros, ar lega firul rupt al idilei şi al optimismului.

Iulie 1920

ELENA FARAGO

S-a spus de Lamartine că e poezia însăşi.

Formula se aplică şi Elenei Farago. Elogiul ar putea părea prea mare; are deci nevoie de preciziuni.

E poezia însăşi, prin faptul reducerii ei la elementul esenţial al sentimentului; un lirism incapabil de a ieşi din domeniul emoţiunii sentimentale. Poeta nu-şi trage alimentul poeziei din afară: păianjen ce-şi scoate din organismul lui minunata plasă a pînzelor; muncitor obscur şi îndărătnic, ce-şi descrie în unghere traiectoria vieţii...

Poezia Elenei Farago este deci limitativă la emoţie, şi la una singură: emoţia erotică. Forţă uriaşă ce poate incendia şi cuceri tot universul prin expansiune biruitoare sau îl reduce la un punct tenace şi invizibil ce nu vrea să moară. Sentimentul Elenei Farago nu e propulsiv. Nu escaladează cerul şi nu poartă făclia incendiatoare prin golurile albastre; nu duce principiul afirmativ al vieţii dincolo de limitele ei. Neiradiind în afară din nevoia organică a multiplicării, se strînge în sine, întunecînd astrele, stingînd sorii şi reducînd lumea fenomenală la punctul ascuţit şi tăios al unui diamant. în poezia Elenei Farago nu vom găsi deci exuberanţa vieţii sau exaltarea naturii, ci aprigul cîntec al unui sentiment tiranic şi fără bucurie. Numai uneori plăcerea iubirii devine langoare şi blîndeţe; nu cunoaşte însă niciodată frenezia ce se dilată pînă la distrucţie. Obscură din pudoarea sexului şi delicateţea artei, poezia Elenei Farago este o forţă concentrată şi tragică. Simţi în ea un freamăt surd, o putere care nu vrea să iasă, ci se consumă lăuntric în prada durerii şi a regretului, un izvor monoton, dar fecund, ce se zbate în matcă, nemulţumit, un suflu despletit ce vuieşte fără sonoritate, dar impresionant, şi, mai ales, to-

tala absență a lumii din afară şi a oricărui element intelectual. Intre patru pereți şi cu obloanele trase asupra vieții, Elena Farago ar fi instrunat acelaşi cîntec patetic redus la o frază melodică. Netrecînd la gesturi şi la realizare, iubirea e rezultatul unui proces psihologic, ce nu are aproape nevoie de ocazii exterioare. în clar-obscurul unei atmosfere de ceață, ca într-o pînză de Carriere, versurile poetei cîntă litania unui amor fără extaze, dar impresionant prin accentul lui profund...

Unui fond atît de puternic şi de unitar îi răspunde o formă tot atît de personală şi unilaterală... Poezia Elenei Farago şi-a secretat de la sine forma ce-i convenea; o melopee monotonă şi învăluitoare, fără imagini concrete, limitată la un vocabular abstract din lumea sentimentului, cu abuz de obscuritate şi complicație de expresie, şi, cu toate aceste, o formă personală de o rară muzicalitate şi într-un ritm potrivit ritmului sufletesc...

Prin profunzimea sentimentului din care porneşte şi a emoțiunii ce răsare cu sacrificiul unei renunțări şi dezastre atît de mari, prin reducerea poeziei la principiul ei fundamental, cît şi prin originalitatea formei, Elena Farago este cea mai patetică şi mai personală poetă a generației noastre literare.

T. V. STEFANELLI

Pentru publicul mare existența lui Stefanelli se va releva o dată cu vestea morții lui. El nu era totuşi dintre călătorii rămaşi în drum, din lipsă de mijloace sau din inadaptare: a mers încet, dar a ajuns pe culmi. în cariera lui tenace de *Beamter* austriac s-a urcat pînă la treapta de consilier la Curtea de casație din Viena şi, printr-o activitate culturală pur românească de cîteva decenii în înstreinata Bucovină, bătrînul şi-a deschis porțile Academiei Române. Cele două oficialități i-au dat deci răsplata cuvenită, la Viena şi la Bucureşti; i-a mai lipsit doar notorietatea. Discreția persoanei lui şi obişnuința unei cariere ermetice l-au făcut însă să n-o dorească. A murit, aşadat, cam la o parte, în tăcerea pe care o impunea şi modestia caracterului şi larma evenimentelor...

Moartea îşi lărgeşte domeniul printre cei^ cu care ne-am amestecat destinele. Deşi dezrobeşte uneori, e totdeauna impresionantă. După secarea izvoarelor dorințelor şi la amurgul unei cariere multiple, ar trebui să fie bine venită. Ne emoționează însă prin tragedia despărțirii definitive; în durerea noastră e şi un egoism. Mortul se duce cu suava senzație a eliberării; îl plîngem totuşi. în realitate, ne plîngem pe noi: dispariția lui ne-a desposedat. Viața nu e numai un fapt de conştiință solitar, e un fenomen social. Trăim nu numai în noi, ci şi în alții, în toți cei cu cari ne împărtăşim ideile şi sentimentele. Fenomenul conştiinții se petrece în noi; rădăcinile lui se întind însă departe în jos spre a-i alimenta viața. Cînd domeniul acesta se resfrînge mereu prin moarte, viața noastră îşi împuținează şi ea izvoarele. Vai de omul rămas singur în mijlocul generației şi al prietenilor lui!

în Stefanelli nu voi evoca pe omul de carieră şi de cultură, ci pe bătrinul meu prieten şi pe tovarăşul unui refugiu de doi ani. în orăşelul în care scriu aceste rînduri nu e tei sub care să nu ne fi adăpostit, împărţindu-ne temerile şi speranţele. Se refugiase din Bucovina lui la începutul războiului mondial, şi dintr-un impunător K. K. Hofrath devenise un modest pensionar fără pensie (fără „penziune", cum spunea el), împresurat de nevoile alimentaţiei şi de nesiguranţele viitorului...

Cia dînsul şi cu bătrinul general Em. Lăzărescu, atît de juvenil în nesecata lui vervă, ne-am încovoiat îngrijorarea deasupra tuturor comunicatelor, comentîndu-le, exaltîndu-le fără să ne pierdem nădejdea. Numai cînd ostile crăieşti au recucerit Cîmpulungul şi tunurile bubuiau la Gura Humorului, ne-a cuprins desperarea. Cîtă strategie şi diplomaţie n-am făcut împreună în grădiniţa •comunală, în timp ce aeroplanele bicefale se roteau deasupra noastră şi zările se înroşeau! Se apropia cercul de fier al împrejurării, cu portiţe de ieşire pentru noi, dar atît de ameninţător pentru bătrînul refugiat bucovinean, pe care-1 aştepta răzbunarea 'împărătească...

în zilele friguroase, cînd zăpada ne alunga, ne strîngeam in pacea binefăcătoare a unei librărioare locale. Printre tomurile brăcuite şi în faţa slovelor străbune, uitam de război. Ca în romanele lui Anatole France, ne petreceam timpul în docte conversaţii: bătrînul avea o minte intactă, o cultură făcută şi, ce e şi mai rar, o curiozitate mereu aţîţată.

i * T

Cînd m-am întors acum din nou în orăşelul meu, Stefanelli siu mă mai putea recunoaşte. La cîteva zile a şi murit. Nu ştiu dacă trebuie să-i plîng dezrobirea, sau să mă plîng pe mine, •care-mi petrec singur serile sub teii prieteniei noastre de doi ani, •să răsfoiesc ceasloavele librărioarei locale, fără a-mi mai putea comunica impresiile. Ceea ce e dincolo de mormînt nu se ştie. îmi rămîne însă zbuciumul şi regretul. în mormîntul lui, Stefanelli duce şi o parte din mine, de care nu avea dreptul să mă desposedeze; doi ani de intimitate sufletească, de speranţe, de îndoială şi de biruinţă...

UN NOU CETĂŢEAN ROMÂN: VICTOR EFTIMIU

într-un furgon cu alţi 25 de fraţi macedoneni, d. Victor Eftimiu a intrat în cetăţenia română. Printr-un joc ironic al legii, toţi străinii înglobaţi în România Mare sunt de drept români; numai românii din Macedonia au încă nevoia unui vot al Parlamentului. O lungă aşteptare deci pentru toţi, iar pentru unii furcile caudine ale contestaţiilor. Douăzeci şi patru dintre fraţii noştri, de profesiuni onorabile, dar obscure, au avut doar neplăcerea aşteptării; unui singur i s-au făcut rezerve: d-lui Victor Eftimiu. în calitatea lui de istoric af Imperiului Otoman, d. N. Iorga voia să-1 dăruiască Turciei.

Astfel urmaşul autentic al lui Alecsandri, care, singur, a ştiut însufleţi şi moderniza basmul românesc, poetul luminos şi fecund, dramaturgul îndrăzneţ prin fantezia lui bogată şi constructivă, e lovit de suspiciunea d-lui Iorga. Dacă ar fi avut norocul să vîndă băuturi spirtoase, încetăţenirea lui n-ar fi întîmpinat nici o opunere. Nefericirea de a fi unul din fruntaşii scrisului românesc i-a atras interpelarea istoriografului literaturii. în variaţiunile convingerilor lui politice şi în mutabilitatea universală a lucrurilor, d. N. Iorga a avut să ne dea şi spectacolul neaşteptat al unei consecvenţe: consecvenţa urei. Acest ciclop al istoriei a făcut, de altfel, întotdeauna şi istorie măruntă şi pasionată de notiţe ofensatoare şi necontrolate. Documentarea e bună cu răposaţii: nu fac umbră nimănui şi nici nu au succese teatrale răsunătoare; celor vii, autorul atîtor „învieri" sau „morţi" ale lui Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul nu le oferă decît duşmănia lui implacabilă. Nu-i cercetăm mobilul; îi salutăm însă consecvenţa. O continuitate chiar şi în ură poate da aparenţa unei convingeri. Şi sunt oameni care au nevoie chiar şi de aparenţă.

D. Victor Eftimiu a fost numit director general al teatrelor. într-o epocă de prefacere ca a noastră, în care cultul incompetenţii pare a fi o caracteristică şi sistemul tragerii la sorţ a tuturor posturilor de competenţă profesională pare a deveni 0 perspectivă a viitorului, numirea unui om la locul cuvenit e, în adevăr, un miracol. Ca să-1 prevină, d. Iorga tăgăduia naţionalitatea scriitorului ce ne onorează limba şi rasa. Tot astfel un dramaturg voia anul trecut să înjghebe o societate a autorilor dramatici. în ea se putea intra şi fără talent şi fără succes, nu însă şi fără o naţionalitate certă. Ne iubim tovarăşii de lucru şi le cinstim munca trudnică şi idealistă, făcîndu-i să guste din potirul tuturor amărăciunilor. De am putea, i-am trimite ca o compensaţie în braţele Turciei amputate de atîtea provincii. Spectacolul întristător şi una din mizeriile meseriei noastre intolerante, ce se manifestă de la inofensiva muşcătură anonimă a unei notiţe de ziar pînă la interpelarea unui mare istoric şi dramaturg, lipsit de imparţialitate, de cumpătare şi chiar de generozitate.

Salut în venirea d-lui Victor Eftimiu la direcţia teatrelor nu pe scriitorul dramatic, ci pe omul de teatru cel mai competent din cîţi cunosc. Din toată fiinţa lui, de altfel atît de puţin pasionată, Victor Eftimiu respiră pasiunea teatrului. A scris teatru, a organizat teatru, a jucat teatru; de zece ani trăieşte prin teatru şi pentru teatru. Cunoaşte repertoriul mare al tuturor literaturilor şi e însufleţit de spiritul modern ce domină mai ales scena germană. Pe nimeni nu l-am auzit discutînd despre teatru cu mai multă comprehensiune şi la nimeni n-am văzut acea flacără a pasiunei interne, fără care nu se pot face lucruri mari. E un spirit novator şi îndrăzneţ; îi doresc o egală energie şi artă în a mînui oamenii. Cu venirea lui în fruntea Teatrului Naţional sunt sigur că începe o activitate nouă şi fecundă; vom avea spectacole mari şi o montare îngrijită. în dragostea lui de grandios şi de perfecţie tehnică cred că nu-şi va uita datoriile către literatura naţională. De le va uita, 1 le vom aminti noi. Menirea unui Teatru Naţional stă în dozarea fericită a Artei şi a artei naţionale. Cred că Victor Eftimiu va fi omul acestei dozări şi că din competenţa şi marea lui pasiune va ieşi o eră nouă nu numai pentru teatru, ci şi pentru literatura noastră dramatică, ceea ce e cu mult mai important.

I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI

Literatura poate avea o acţiune determinantă asupra spiritului public. Critica o cercetează, exagerînd-o sau trezind reacţiuni fatale. Luînd o atitudine militantă, se clatină între afirmaţia generoasă şi negaţia incomprehensivă. în faţa noutăţii, îşi urmează instinctul în cele două direcţii posibile şi contradictorii. Nu e critică statică, ci dinamică. Se entuziasmează sau se revoltă; se adaptează sau se emancipează. Scoţîndu-şi raţiunea existenţei din literatură, i se pare totuşi că o conduce. Uneori o exploatează chiar în beneficiul unei doctrine proprii. Acţiunea critică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, de pildă, a fost oneroasă literaturii; în loc să o explice şi să o fecundeze, a stors-o de forţe, deformînd-o, în folosul unei elaboraţiuni teoretice fără legătură cu arta.

Critica sincronică literaturii îşi are deci miragiile şi primejdiile ei. Neputîndu-se pune la adăpostul sugestiilor vremei, nu e nici obiectivă. Noutatea impresionează. Avînd aceeaşi sensibilitate, are parţialităţi şi admiraţii excesive; nu dintr-un calcul, ci dintr-o uniformitate de simţire. Cu cît o operă se armonizează mai bine epocii, cu atît e mai expusă revirimentelor. Nu numai atît. Pe lîngă concordanţa sensibilităţii, se mai adaugă uneori şi concordanţa sentimentelor. Pe lîngă operă, mai e şi omul. Suntem înconjuraţi de imponderabile. în jurul unui scriitor se pot cristaliza deci prestigii, pe care nu le îndreptăţeşte nici o calitate durabilă. Atitudine de viaţă, concurs de împrejurări, cointeresări sentimentale sau comerciale, totul ridică un merit real pînă la potente inadmisibile.

într-o epocă, de altfel, sceptică şi feroce, se creează astfel valori şi fetişi, în aprobarea sau tăcerea noastră îndelungată.

Una din nedumeririle criticei viitoare va fi, desigur, supravalorificarea operei d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti. Zilnic şi din diferite părţi, adeseori contradictorii, se adaugă alături de numele lui şi calificativul de „marele nostru prozator". Niciodată un adjectiv nu mi s-a părut mai antitetic. Adjectivul trebuie să impresioneze; nu să şi contrasteze violent.

D. I. Al. Brătescu-Voineşti e un talent, dar un talent precis şi limitat. Nimănui nu i se pot trage cadrele cu mai multă uşurinţă. Duioşia şi delicateţa plac şi emoţionează; sunt însă calităţi secundare. Lipsit de darul de a ieşi din sine, şi deci de a crea obiectiv, lovit de o tragică sterilitate, lipsit chiar şi de invenţie verbală şi de stil, d. Brătescu-Voineşti e un miniaturist. Repetîndu-se în fiecare nuvelă, poate crea o atmosferă; nu poate da însă impresia mărimii. E singura impresie pe carei-o refuză talentul lui minor şi diminutiv. Dulceagă, delicată şi lirică, literatura lui e de măsuri atît de mediocre, încît nu i se poate aplica, prin nici o latură, atributul măreţiei. E negaţia ei energică. Că s-au găsit contemporani cari să-i acorde calificativul de „mare" va părea mai tîrziu o ironie nemeritată. Literatura d-lui Brătescu-Voineşti n-a pretins niciodată să ne dea mai mult decît ne dă. I se cuvine această dreptate.

*

Deasupra criticei sincronice, se suprapune critica tardivă a revizuirii valorilor, într-o perspectivă mai îndepărtată. Critica nu mai iese din primul contact cu opera de artă: contact violent, ce deformează. Anii răcesc entuziasmul; împrăştie însă şi o lumină mai uniformă. Ne înflăcărăm mai puţin; înţelegem mai bine. Pierdem în sensibilitate; cîştigăm în siguranţă şi pătrundere. Din dinamică, critica devine statică. Nu e o armă de luptă în . serviciul unei formule noi, ci un instrument optic de preciziune. " Pentru a-l întrebuinţa trebuie însă ca scriitorul să-şi fi luat o formă j definitivă şi să se fi pus între dînsul şi noi un spaţiu. O astfelgl de critică nu se opreşte asupra amănuntului, ci îmbrăţişează totul.^

între opera d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti şi noi e destul timp, Scriitorul nu şi-a lăsat totuşi pana. Ar putea fi deci capabil şi dpi alte evoluţii. E un punct ce trebuie luat în consideraţie într-fi revizuire.

în *Viaţa românească* de la 1 martie 1920 găsim ultima încercare literară a d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti, intitulată *Rătăcire.*

Scriitorul ne povesteşte viaţa lui Scarlat Delureanu, „un om închis, căruia nu-i plăcea să intre în legătură cu fitecine şi trăia retras". E deci din rasa eroilor predilecţi scriitorului.

Singuratic şi ursuz, boierul Delureanu rămăsese holtei, deşi avea 40 de ani. Numai în urma stăruinţelor lui Conu Andronache„ Scarlat se însura cu Maria Helmer, fata unui farmacist. O fiinţă minunat de bună; o căsnicie ideală. Aveau să aibă un copil. Din facere muriră însă şi mama şi copilul; bietul Scarlat înnebuni.

De unde cunoaştem oare povestea flăcăului tomnatic ce-şi găseşte o tîrzie fericire, curmată repede de moartea femeiei şi de înnebunirea lui? De unde cunoaştem pe Scarlat, pe Maria şi pe Conu Andronache? Chiar din d. I. Al. Brătescu-Voineşti. Scriitorul se plagiază. Scarlat Delureanu e Pană Trăsnea, Conu Andronache e Manolache Moldoveanu, iar Maria e Eliza din *Pană Trăsnea Sfîntui,* în care era totuşi un alt relief şi o altă putere de emoţie. Uniform şi egal cu sine în toată opera lui, d. Brătescu-Voineşti nu mai are nici invenţia anecdotei. în tipare ce i-au servit, vrea să toarne palide duplicate literare, fără viaţă şi fără originalitate.

Rămîne să vedem acum invenţia stilistică.

„Terminasem mai devreme decît credeam procesul — astfel îşi începe scriitorul povestirea — care mă adusese în acest oraş de provincie. Tren să mă întorc în Bucureşti n-aveam decît a doua zi dimineaţa; propunerea unora din confraţii baroului local de a mă duce cu ei la club nu mă ispitea deloc. Era o vreme încîntătoare de septembrie, cu un cer de un albastru-vioriu, în care etc..."

Model de stil şi compoziţie pentru uzul şcoalelor de ambe sexe.

„Ar fi fost o crimă (11) să mă închid pe o astfel de vreme *m* fumăria clubului", adăugă cu aplicaţiune scriitorul'...
Ajunge.

Cred deci că despre d. I. Al. Brătescu-Voineşti se poate scrie *definitiv* şi, foarte pe scurt, fără teama evoluţiilor viitoare şi a dezminţirilor posibile.

Nici un scriitor nu e atît de egal cu sine ca d. I. Al. Brătescu-Voineşti. Nici unul nu lasă o impresie atît de definitivă de uniformitate şi, în limitele înguste ale talentului lui, de perfecţie. Putînd fi uşor redus la unitate, e o binefacere pentru critică: îi dă prilejul unei umanităţi rare. T. Maiorescu şi d. G. Ibrăileanu i-au putut preciza natura talentului în termeni identici, deşi în proporţia unei pagini faţă de cincizeci. în opera d-lui Brătescu-Voineşti nu te poţi rătăci. De la prima nuvelă o domini. Criticei nu i se oferă posibilitatea controversei în ceea ce priveşte analiza: din orice direcţie ar veni, ajunge la ideea ei centrală şi generatoare. Literatura d-lui Brătescu-Voineşti e sferică: nici un punct nu e pe o rază mai mare sau mai mică; nu ne rezervă bucuria unei surprinderi sau a unui regret. Critica i-a fixat fizionomia cu lesniciune; ţinînd seama de caracterul senin al operii, a făcut-o şi cu simpatie legitimă. Era datoria unei critice actuale de a-i sublinia echilibrul clasic, după cum e de datoria criticei tîrzii de a o privi în totalitate şi în perspectiva timpului. Criteriul judecăţii se schimbă întrucîtva. Meritul nu se răstălmăceşte în defect. Limitat însă şi în economia unui complex de calităţi necesare, devine de o importanţă secundară şi unilaterală.

Numai nevoia unei revizuiri fără trimeteri mă obligă să amintesc că literatura d-lui Brătescu-Voineşti e literatura inadaptării. O formulă atît de simplă îi explică şi unitatea, şi sterilitatea... Un om bun, cu nobile însuşiri sufleteşti, delicat, cu o fină percepţie a frumosului şi mai ales a muzicei — iată eroul nu numai predilect, ci şi unic al scriitorului. în mijlocul unei lumi egoiste, aprige după cîştig material, un astfel de om e dezarmat şi învins. D. Brătescu-Voineşti s-a făcut istoriograful acestei înfrîngeri, de la *Microbul* pînă la Andrei Rizescu, într-o gamă fără variaţii... Şi cum inadaptatul tinde să dispară, scriitorul l-a proiectat cu deosebire în epoca de tranziţie a societăţii patriarhale spre formele noi. De aici cele cîteva figuri simpatice de boieri bătrîni, cinstiţi, senini, iubitori de pămînt şi de obiceiuri vechi, izolaţi şi nepăsători la mersul vremii, închişi în dulcea manie a genealogiei sau într-o dragoste tomnatică pentru vreo fiinţă ideală.

Simplu.

Atmosfera aceasta curată nu e lipsită de frumuseţe şi poezie' deşi e deprimantă. Nu i se poate aduce totuşi o obiecţie scriitorului. Lumea e rău făcută, iar istoria universală nu e decît înregistrarea grafică a multor nedreptăţi. Numai tendinţa şi lumina pot scoborî o operă de artă; exactitatea observaţiei, dimpotrivă, oricît de dureroasă ar fi, o întăreşte.

Aceasta e formula.

Din pasta ei fragilă, scriitorul şi-a modelat figurinele învinşilor săi fără luptă. Sensibilizîndu-le, a uitat să le insufle şi voinţă. N-au viaţă şi nici nu dau gustul vieţii. Dacă am privi arta ca' o stimulatoare a energiei, literatura d-lui Brătescu-Voineşti n-ar răspunde scopului; ea violentează idealul sub lovitura'brutală a realităţii. Cum însă arta nu e în funcţie de morală, o privim numai ca insuficientă şi uniformă.

E insuficientă pentru că nu-i alimentată de o observaţie multiplă şi se mărgineşte numai la o singură faţetă psihologică. Opera d-lui Brătescu-Voineşti e lirică şi subiectivă. Nu identific pe autor cu ea; dintr-un şir de nuvele nu se poate scoate o autobiografie. Lirismul pleacă de la o simţire personală. O amplifică însă şi o exaltează. Nu ne zugrăvim aşa cum suntem, ci aşa cum am voi să fim; lucrăm inconştient la o dedublare ideală. Similitudinea psihologică a eroilor d-lui Brătescu-Voineşti ne face să-i reducem la numitorul autorului: un numitor idealizat însă. De fapt, sensibilitatea lor nu e atît de incompatibilă cu viaţa; e numai o impresie a tinereţii melancolice şi totuşi grăbite. Inadaptabilul îşi descopere însuşiri de adaptare; s-a speriat numai de primele ciocniri cu realitatea; viaţa îi rezervă mai tîrziu destule compensaţii plăcute.

Dintr-o astfel de spaimă pare a fi ieşit şi opera d-lui Brătescu-Voineşti. E lirică şi pesimistă; e povestirea deformată a unui suflet blînd ce, ignorîndu-şi resursele, se crede strivit de realitate. Poetul Al. Vlahuţă ne-a povestit-o într-un chip şi mai naiv şi subiectiv. Eroul lui e un poet simţitor, pe care-1 biruie oamenii sau boala; la d. Brătescu-Voineşti nu e niciodată un scriitor. Este totuşi un senzitiv rătăcit în zilele noastre; alteori rămîne în epoca de consumpţie a unei societăţi patriarhale ce-şi supravieţuieşte în cîteva exemplare simpatice şi inutile. Faţă de literatura pur lirică a lui Vlahuţă, literatura d-lui Brătescu-Voineşti reprezintă totuşi un progres spre observaţie obiectivă.

Progresul este însă neînsemnat. De fapt, acelaşi material e turnat în forme diferite. Andrei Rizescu sau Pană Trăsnea sunt tot d. Brătescu-Voineşti. Numai epoca şi anecdota s-au schimbat: sufletul a rămas acelaşi. Insuficienţa e evidentă.

într-un romancier, lumea trebuie să se reflecteze în variaţiile ei infinite, cu cît reflectarea e mai complexă şi mai minuţioasă, cu atît romancierul e mai mare: Balzac, de pildă. în loc să oglindească, d. Brătescu-Voineşti se oglindeşte. în undele mobile ale lumei, nu se vede decît pe dînsul. Se înduioşează asupra soartei lui nefericite. Plînge şi solicită compasiunea noastră. E duios şi lăcrimos. Ne emoţionează uneori. Nu-i neg emoţia. O caută însă cu prea multă stăruinţă; şi deşi este pură, o socot totuşi prea ieftină.

Cu un talent atît de plăpînd şi lucrînd într-un material atît de fragil, un scriitor s-ar fi pierdut fără răsunet într-o literatură bogată; într-o literatură umilă ca a noastră, merită un loc onorabil. Modestia operei lui nu o autoriza însă la destinele spre care au mînat-o vînturi prea favorabile. Prin descrierea simpatică a unei epoci patriarhale, d. Brătescu-Voineşti a plăcut tradiţionalismului conservator al *Convorbirilor literare;* prin manifestele lui pacifice din ultimul timp, a satisfăcut aspiraţiile tinerimii internaţionaliste ce se ridică pe urma războiului mondial. A reuşit deci ca pentru amîndouă generaţiile, principial contradictorii, să fie „marele Brătescu-Voineşti", uzurpînd un epitet antitetic.

N. IORGA

Amintiri universitare, 1900 — 1904 [1]

I

D. N. Iorga a avut o epocă de dominaţie asupra universităţii noastre; a dominat apoi literatura prin mişcarea *Sămănătorului;* acum se pregăteşte să domine politica ţării. Este deci o personalitate puternică şi imperioasă; răscoleşte ca să stăpînească; stăpîneşte ca să răscolească apoi în alte domenii ale energiei omeneşti. Pe unde trece lasă urme.

Fazele acestei activităţi multiple sunt însă cunoscute. De la 1907 d. N. Iorga a trecut la mîridianul conştiinţii publice. Gesturile lui au răsunet. E admirat sau contestat; e iubit sau urît. A fost un tribun şi un agitator al tinerimii; în curînd va deveni al maselor populare. Acţiunea lui se desfăşoară în lumină şi în zgomot; trezeşte nu numai atenţie, ci şi pasiuni contradictorii. Istoria acestei activităţi e uşor de făcut; o găsim înregistrată în paginile efemeridelor noastre. Actualitatea aruncă o lumină mobilă asupra ei. Cercetătorul se va documenta deci uşor.

Amintirile d-lui I. Petrovici merg spre o fază mai puţin cunoscută. Ele fixează momentul în care d. Iorga se pregătea să fie cineva. E încă un bloc de piatră, din care nu se ştie de va ieşi: un Jupiter sau un stîlp miliar. Momentul e interesant şi pentru psihologia d-lui Iorga şi pentru istoria culturii noastre. Merită să fie şi mai bine luminat. Nu cred deci inutil de a-mi însemna şi eu amintirile mele: amintirile unui tînăr de douăzeci de ani, care în mijlocul admiraţiei lui îşi păstrase totuşi simţul critic.

[1] In legătură cu *Amintirile universitare* ale d-lui I. Petrovici.

In preajma anului 1900, atenția studențimii începea să se îndrepte spre d. N. Iorga. Tînărul apostol se prezenta sub două forme. De o parte, un neobosit adunător de documente, cu o autoritate misterioasă şi necontrolabilă şi cu un ciclu de legende asupra precocității şi memoriei lui; pe de alta, un iconoclast al valorilor consacrate. Luase deci calea cea mai bună pentru a impresiona tinerimea. Totul era superficial în instituțiile noastre culturale: Universitate, Academie, Ateneu; totul era de reformat. Se repeta, cu alte mijloace, lupta lui Maiorescu împotriva Şcoalei ardelene şi, mai ales, împotriva formei fără fond. Nu se spunea cuvîntul; tendența însă era aceeaşi. Tocilescu, Urechiă, Hasdeu continuau, în unele privinți, generația de la 1848. Ştiința lor era, desigur, alta; metodele rămîneau însă aceleaşi. Nu intrasem în faza pozitivă; practicam încă un romantism ştiințific. Cream forme şi fondul nu venea. Stăruiam mai puțin în exagerarea patriotică, deoarece Maiorescu o zăgăzise; amestecam totuşi sentimentul național în toate manifestările culturale.

După douăzeci de ani, tînărul istoric continua opera distructivă a criticului de la Iaşi. Dacă nu avea ponderea incisivă a lui Maiorescu, avea verva, pasiunea, o tinerețe comunicativă şi stăruința de a reveni asupra aceluiaşi lucru, neobosit. D. Iorga lovea şi dărîma. Spectacol impresionant al unei adevărate gigantomahii. Trăiam în crepusculul zeilor. Zeii lui Maiorescu erau departe de noi: nu crezusem în ei. Zeii d-lui N. Iorga erau însă zeii noştri. Ne închinasem la dînşii: ne bucuram, deci, văzîndu-i rostogolindu-se de pe soclurile lor. Trecea duhul răzbunării peste capetele lor mari; din ruina lor speram poate să ne înălțăm noi: e instinctul obscur ce aduce pe tineri în jurul catastrofelor. Se prăbuşeau Tocilescu, Urechiă, Xenopol şi chiar Hasdeu; ss despica pămîntul, în bubuitul tunetelor. Din rotocoalele de fum şi în mirosul de pucioasă se desprindea totuşi, încetul cu încetul, o nouă statuă ridicată din sfărîmiturile celorlalte. E povestea mai tuturor reputațiilor. Viața vine pe căile morții. Biruitorul generației de la 1900 n-a făcut apoi decît s-o continue, cu altă ştiință, cu alte metode, dar cu acelaşi romantism vulnerabil. Ion Eliade Rădulescu — B. P. Hasdeu — N. Iorga, acelaşi suflet neastîmpărat, proteic, vast, fără o adîncime egală, răzvrătit, cu un fond totuşi conservator, de un romantism nelimitat, războinic şi neconsecvent, egocentric pînă la monstruos, devorat de imaginație şi de ambiție

capabil de lucruri mari, neignorînd însă micimea... Suflet transfuzibil, ce nu se recunoaşte pe sine de cîte ori apare sub un nou înveliş pămîntesc...

Descălicați din provincie, ochii noştri se îndreptau deci lacomi spre autorul *Opiniilor sincere.* Nalt, părînd şi mai nalt încă deoarece era subțire ca o trestie, cu o fină figură terminată printr-o bărbiță de Crist, cu o frunte largă, luminată de doi ochi de o rară vioiciune şi inteligență, fără a fi apostolul autoritar de acum, d. Iorga avea aerul unui tînăr misionar în țara Gentililor... Prin prestigiul unei ştiințe enorme, printr-o irascibilitate redutabilă şi printr-un anumit talent de expoziție, d. Iorga ştia să domine o sală nu încă definitiv cîştigată.

Nu era oratorul de acum; nici nu se putea bănui că va deveni vreodată. Un vorbitor, da; de un debit verbal prodigios, deşi cu o uşoară gîngăvire, de o facilitate uimitoare în ton minor şi familiar şi cu o putere remarcabilă de însuflețire. Era un *animator;* cuvîntul cel mai propriu pentru genul oratoriei d-lui Iorga.

Maiorescu îşi dramatiza cuvîntarea prin modularea lui incomparabilă şi prin acea mimică atît de caracteristică oratoriei lui. D. Iorga n-avea nici modulare, nici gesturi. Vorbele lui curgeau ca o uriaşă pînză de apă, uniformă; nu le punea în valoare prin accent; mîinele imobile nu le sculptau înțelesul în mirarea auditorului ce auzea şi vedea în acelaşi timp fraza lui Maiorescu. Dramatismul cursului d-lui Iorga nu venea din *acțiunea* lui oratorică; nu venea din afară, ci dinăuntru. Maiorescu era rece; d. Iorga era cald, fără să fie încă lava de acum. Prin monotonia imensului debit verbal, simțeai totuşi un suflet ce se zbate şi o pasiune ce se frămîntă. Lipsit de compoziție şi de arta exterioară a dicțiunii şi a acțiunii, d. Iorga îşi însuflețea cursul nu numai prin forța lăuntrică, ci şi printr-un fel de dramatism familiar, însuşirea de căpetenie, dar într-o_măsură şi mai mare, a lui Emile Faguet. Avea arta dialogului. îşi răspundea singur obiecțiilor retorice; expoziția se dramatiza astfel; monotonia inițială se înviora. Nu vorbea un singur om, ci doi, trei; catedra devenise o mică scenă, pe care se juca un *guignol,* uneori naiv, totdeauna însă viu şi interesant. Cînd pînza de cuvinte începea să devină din nou monotonă, la intervale prevăzute, plesnea anecdota sau spiritul. Ah, spiritul d-lui Iorga! Era expresia cea mai delicioasă a unei ingenuități incurabile. Se vedeau mai întîi doi ochi luminoşi,

ce se dilatau fulgurînd; apoi un rîs copilăros izbucnea în cascade irezistibile. Eram pregătiți: după cîteva minute venea abia și vorba de spirit. Calitatea ei aproape nu mai importa; avea [într-însa o putere de comunicativitate și o candoare atît de francă, încît erai cucerit. Ar fi fost o ingratitudine să nu rîzi.

Oratorul avea, negreşit, un mic carton dinaintea ochilor. Lecțiile d-lui N. Iorga nu păreau totuşi „compuse". Peste tot, o impresionantă dezordine şi o digresiune continuă, ce acapara tema principală. între subiect şi predicat se intercalau adese un număr impozant de propoziții incidente. Pentru noi, legătura era ruptă; pentru orator, legătura se făcea totuşi cu o preciziune de memorie ce înminuna. Digresiunile plăceau, fireşte, şi prin aerul necontestat al improvizației; lecția pierdea însă în unitate şi în armonie. Ceea ce la Maiorescu era atît de echilibrat şi rotund exprimat în jurul unei singure idei centrale, la d. Iorga devenea o revărsare verbală în mii de digresiuni valabile prin sine, dar care anulau ideea generatoare. Unul era un arhitect solid; celalt, un romantic imaginativ. Neputîndu-şi stăpîni amănuntele, le lăsa să crească luxuriant şi parazitar peste şubreda schelă a construcției lui.

II

Cursurile d-lui Iorga impresionau nu numai prin abundența verbală şi prin dinamismul lor formal, ci şi prin procedee şi structură.

Aveam dinaintea noastră un om de o ştiință incontestabilă, un mare adunător de documente, un învățat de o memorie prodigioasă. Era deci firesc să ne aşteptăm la un curs de erudiție, minuțios şi precis, cu o metodă riguroasă, informat pînă la saturație, pătruns de acel spirit ştiințific pe care-1 cerea înaintaşilor lui.

Voi mira poate pe unii: nu-mi voi renega totuşi impresia. Notele aceste vor avea cel puțin meritul sincerității; vor fi un document pentru d. Iorga sau pentru generația celor dintîi auditori ai lui. Voi afirma deci că lecțiile d-lui Iorga nu erau concepute într-un spirit strict ştiințific. Informația lui era, desigur, mare; imaginația i-o domina totuşi. Peste documente şi, adeseori cu ignorarea lor voluntară, ea se ridica, formidabilă, în construcții superbe şi arbitrare. Cu toată ştiința lui, d. Iorga era un poet romantic al istoriei, iar în critica faptelor şi a o; menilor, un impresionist.

Nimic riguros, strîns, timid ca orice dibuire ştiințifică, legat de slova documentului, împiedecat în amănunt şi controversă — ci o bruscă evadare din lianele informațiilor contradictorii, un zbor impresionant prin albastrul afirmației pure, ce nu cunoaşte îndoiala ştiințifică. O creațiune, desigur, dar nu o creațiune metodică şi migăloasă, prin aşezarea laborioasă a pietrelor una peste alta, ci creația fantezistă şi arbitrară a unui artist, care nu acumulează datele şi elementele, ci procedează prin imaginație constructivă.

D. Iorga e privit de obicei ca o victimă a memoriei lui prodigioase şi ca un sclav al amănuntului inutil. Imaginea nu e falsă. Multe din cărțile lui de erudiție sunt dominate de fapte; notele acaparează pagina; informația umilă se răsfață trufaş; nicăieri procesul eliminării metodice, ci o risipă de fişe scăpate dintr-o vastă bibliotecă pe o rază de lună într-o noapte de Walpurgis; nicăieri frumoasa ordonanță latină ce aşază în planuri deosebite, lăsind inutilul la o parte. Ştiința domină; artistul, de altfel, tumultuos şi dezordonat întotdeauna, e înăbuşit sub greutatea infiniiesimalului prezumțios.

E, desigur, unul din aspectele d-lui Iorga, şi poate cel mai popular. A impresionat mai mult; publicul s-a închinat în fața abundenței; oamenii de gust şi de măsură au clătinat însă din cap. Din lecțiile de acum douăzeci de ani, voi evoca totuşi un alt Iorga, antiştiințific, un artist impresionist, stăpînit de imaginație şi de pasiune, cu o putere de a mări pînă la grandios sau şi de a deforma pînă la caricatură.

Dintr-o epocă sau dintr-un om, istoricul alegea o notă, nu printr-o aritmetică riguroasă, ci dintr-o impresie pur intuitivă. Prin mijloace de ordin literar şi artistic, o valorifica apoi. Pentru această operație d. Iorga avea mijloace diferite: putere de caracterizare, verbul colorat, talentul repetiției sub forme variate, fuga de abstracție şi arta expresiei vii şi figurate — procedee ce se adresează imaginației şi sensibilității. Caracterizările repezi şi colorate ale d-lui Iorga impresionau întotdeauna; convingeau numai rareori. Nici nu solicitau, de altfel, convingerea ştiințifică.

Țînteau numai să ne emoționeze și să ne producă o plăcere estetică. în furnalul verbal al istoricului, oamenii deveneau niște paste ce se transformau sub acțiunea simpatiei sau antipatiei în eroi sau în monștri. îi vedeai crescînd sau deformîndu-se în caricaturi.

Aplicat unor timpuri îndepărtate, impresionismul e lipsit de elementul pasional; el se poate apropia deci de știință. Aplicat însă unor timpuri recente sau contemporane, duce de-a dreptul la pamflet.

Nu e o taină pentru nimeni că d. Iorga e un pamfletar de talent. Evadînd brusc din vasta bibliotecă a minții, el devine robul temperamentului lui pasional. Cutiile cu fișe nu-i servesc la nimic; o povară pe care o aruncă în notele unor cărți rebarbative. Scăpat de această datorie de conștiință față de memoria și de erudiția lui, se reculege îndată în gestul energic al discobolului: își aruncă adevărurile cu propulsiunea unei puternice baliste verbale. Simplificare în gîndire pînă la o singură notă dominantă și apoi amplificarea ei prin toate procedeele retoricei și ale artei: formula pamfletului și a talentului d-lui Iorga. Istoricul caută, firește, adevărul; adevărul lui nu are însă un caracter științific, ci e ieșit dintr-o impresie. Este deci de o importanță secundară; greutatea cade asupra artei cu care e prezentat.

Pamfletul poate fi numai un joc al unor calități verbale; poate avea însă și o finalitate. Tratînd despre epoci uitate, pamfletul se tempera, deși impresionismul era încă destul de vizibil chiar pentru tineri fără pregătire științifică. Ajungînd însă la Revoluția Franceză, de pildă, nota pasională și pamfletară se accentua.

Ceva mai tîrziu, cînd d. Iorga avea să devină un important factor cultural și politic, pasiunea nu putea decît să crească în proporția finalității. L-a prefăcut în ceea ce e astăzi: un tribun, de convingeri variate, impresionant ca formă, dar de o obiectivitate nulă...

Nu știu care vor fi destinele operii științifice a d-lui Iorga; în domeniul documentar sunt de obicei mediocre. După cum însă din cursurile de acum douăzeci de ani nu mi-a rămas în amintire decît relieful puternic al unor caracterizări largi, tot așa cred că din vasta operă a istoricului nostru vor rămîne cu deosebire unele pagini impresioniste, colorate, pasionate — și nedrepte. E răzbunarea artei asupra științei.

Cîțiva ani după aceea, de la primele mele articole și volume de critică, în care profesam un impresionism principial și metodic, m-am lovit de vrăjmășia d-lui N. Iorga. Am avut o nedumerire inițială. Sub o formă oarecare, continuam totuși mai sistematic și mai ponderat ceea ce d. Iorga făcuse cu mai mult talent. Abia mai tîrziu am înțeles prăpastia ce ne despărțea.

Impresionismul meu era saturat de scepticism. Impresionismul d-lui Iorga e de natură dogmatică și apostolică. Unilateral și parțial, domnul Iorga crede în formulele lui simpliste; tn serviciul lor pune o pasiune imensă. Fiind un cap antifilozofic, impresionismul lui ia un caracter de fanatism intolerant. în alte timpuri și sub cerul torid al Spaniei, d. Iorga ar fi fost un mare inchizitor, căci pentru acest impresionist feroce nu e mai mare crimă decît delictul opiniei.

III

Cursurile d-lui Iorga nu impresionau numai prin dinamismul formei și prin întrebuințarea excesivă a unei metode de simplificare și apoi de amplificare; impresionau și prin tendința lor. Nu le voi preciza, desigur, nici substanța, nici directivele. Mă voi opri numai asupra uneia singure, pentru că e de mai multă actualitate. Lovea, de altfel, mai puternic o minte tînără, doritoare de a fi îndrumată.

Pentru cei ce cunosc pe Iorga de-acum va fi o surprindere cînd le voi spune că tînărul misionar în țara Gentililor zvîrlea cu totul altă sămînță în fragilele noastre suflete.

Dintre figurile pe care d. Iorga ni le evoca, cu invenție verbală, cu vervă caricaturală, în anecdote mărunte și în largi caracterizări sîngeroase, inundîndu-le sub pînza vorbelor monotone, sau însuflețindu-le în scurte dialoguri, biciuindu-le cu incizivitate sau ridiculizîndu-le în naive exploziuni, era și figura lui Jean-Jacques Rousseau.

D. Iorga nu-1 iubea. Bunătatea primară a omului, deformată de viața în societate; egalitatea indivizilor între dînșii și chiar suveranitatea poporului erau ideile asupra cărora tînărul misionar își încerca verva începătoare... Omul s-a născut bun, și îl vedem totuși rău; s-a născut liber, și-1 vedem totuși în lanțuri — iată prima față a ideologiei lui Rousseau... De aici, întoarcerea la o stare socială aproape de umanitatea primitivă, în care individul

să aibă libertatea mişcărilor. Limitînd societatea la forma cea mai simplă, filozofia lui Rousseau tindea deci spre individualismul absolut. *Contractul social* a răsturnat însă baza acestei doctrine. Societatea nu mai e nelegitimă; dimpotivă, ea trebuie să absoarbă forţele tuturor. Suveranul nu mai e individul, ci colectivitatea ; ea face legea civilă, politică şi religioasă. O astfel de doctrină ar duce normal la o democraţie reprezentativă: prin mandatarii lui, poporul îşi impune voinţa. Iluzie. Parlamentul devine de fapt o aristocraţie efectivă; hotărîrile lui trebuiesc ratificate de popor, a cărui suveranitate nu poate fi nici reprezentată, nici înstreinată. Filozofia socială a lui Rousseau împinge deci la tirania absolută şi iresponsabilă a mulţimii, din care avea să iasă, sub o formă tangibilă şi singura posibilă, votul universal.

D. Iorga nu ne expunea ideile lui Rousseau pentru a le pune în contradicţie între ele; le distrugea pe fiecare în parte. îndeosebi, se înverşuna împotriva ideiei suveranităţii poporului şi a votului universal. Noţiunea poporului ajunsese pînă la dînsul prin ironia lui Caragiale. Praotica deci un conservatism rural incisiv. Nu printr-o doctrină laborios clădită, ci din neîncrederea într-o mulţime fără valoare politică. Supunîndu-se temperamentului, d. Iorga ne trăgea astfel larga frescă a Revoluţiei Franceze şi a democraţiei în linii caricaturale. Generozitatea ideilor dispărea cu totul; nu se vedeau decît contorsiunele danteşti ale făuritorilor lor. Din Revoluţie nu se desprindeau marile principii ce domină astăzi viaţa constituţională a mai tuturor popoarelor, ci setea sanguinară a bestiei dezlănţuite şi insuficienţa grotescă a eroilor revoluţionari...

D. Iorga nu era omul revoluţiei sociale. Se aplecase totuşi de pe atunci asupra ţăranului, din romantism literar şi din solicitudine gospodărească. Nu se gîndise însă la valoarea lui politică. Filozofia lui socială ieşea din ideologia reacţionară a lui Eminescu, pe care o descoperise atunci: o ţărănime înstărită în armonie cu o boierime iubitoare de pămînt; ura împotriva burgheziei orăşeneşti, cosmopolite şi liberale; un protecţionism cultural şi economic împins pînă la fobie; revenirea la o viaţă patriarhală, cu nevoi simplificate, pentru a trece prin toate treptele formale ale civilizaţiei printr-o lentă gestaţie...

De pe buzele vibrante ale tînărului misionar cădeau deci vorbele catehismului conservator al lui Eminescu; iar în materie -culturală, junimismul lua o culoare violentă, pamfletară. Niciodată n-am auzit rostindu-se cu mai multă ironie cuvintele de „libertate, egalitate, fraternitate". Am şi acum în urechi rîsul d-lui Iorga, cu acea sfîntă satisfacţie de sine, ce încîntă şi cucereşte... Libertate! egalitate! fraternitate! — ce lucruri vesele îi păreau profesorului nostru !... Din ele trăgea forţa unei verve nesecate, cu mirări, indignări, exploziuni de umor, cu un flux verbal prodigios şi cu doi ochi vioi sclipind irezistibil. Misoneîsmul d-lui Iorga nu ne împăca cu ideile Revoluţiei Franceze; bucuros ne-ar fi întors la Alexandru cel Bun, pe vremea pîrcălabilor sau a plăieşilor...

Suveranitatea poporului i se părea una din minciunile democraţiei. Ca şi Stendhal, ar fi preferat să facă curte lui Guizot decît portarului lui. La 1906, Guizot era Petre Carp, bărbat cunoscut prin democratism.

D. Iorga avea ideile temperamentului lui: un temperament iritabil, autoritar, dominator, care nu rabdă în jurul lui nici talentul, nici independenţa caracterului, nici măcar demnitatea omenească. Meritînd prin atîtea însuşiri şi talente să fie înconjurat de alţi oameni, d. Iorga s-a mulţumit cu mediocritatea sau inocenţa. A ignorat meritul şi caracterul prin intoleranţă şi autoritarism. Politica 1-a mlădiat poate, împingîndu-1 la compromisuri utile. Acum douăzeci de ani, era însă intransigent; ducea pînă la exces principiul autorităţii. în faţa contradicţiei, avea reacţiuni neaşteptate.

Răposatul Chendi, în care pamfletarismul de azi îşi serbează un precursor, de altfel inofensiv, încheiase un articol asupra naţionaliştilor cu ameninţarea retorică de a-i spînzura pe aripile morilor de vînt. Mînios ca un zeu marin, d. Iorga apăru a doua zi în biroul de la Academie a lui Chendi cu un revolver în mînă. „Ai noroc — îi strigă el melodramatic — că am copii, căci altfel te-aş suprima".

Aceasta era atitudinea sufletească a d-lui Iorga în faţa libertăţii cugetării...

Pentru un om care a ridicat digresiunea la valoarea unu principiu activ, nu voi fi fără scuză de mă voi abate puţin din cale.

într-una din şedinţele Parlamentului, d. Iorga a povestit împrejurările în care s-a apropiat de partidul conservator în anul

1906, în urma tratativelor cu Nicu Filipescu şi Maiorescu. A dovedit că nu d-sa a fost solicitat să se înscrie la conservatori, ci P. P. Carp trebuia să intre în redacţia *Sămănătorului.* „Şi atunci, declară d. Iorga, am spus, eu mă duc, eu ţiu cuvîntarea (e vorba de congresul junimist de la «Liric»); cuvîntarea nu angajează la nimic (?!). După aceea, dacă dv. transformaţi toată politica dv. şi îmi daţi ziarul *Epoca* pe mînă, atunci voi şti ce am eu de făcut... Şi m-am dus... Programul nu mi s-a admis însă. *Epoca* nu mi s-a dat niciodată."

N-am nici o calitate de a comenta tratativele d-lui Iorga cu răposaţii Filipescu şi Maiorescu. Voi adăuga totuşi o notiţă în josul acestei pagini de istorie politică.

în acea vreme îmi începusem activitatea de critic în foiletonul *Epocei.* Duceam o luptă principială împotriva excesului ţărănesc al *Sămănătorului.* Cum mijloacele mele polemice erau altele decît cele ale lui Chendi, voi declara că n-am cunoscut niciodată ameninţarea revolverului d-lui Iorga.

A preferat procedee mai civilizate.

Fiind invitat într-o duminică la Maiorescu, bătrînul mă aştepta în bibliotecă, cu figura lui expresivă, tăiată dur în lemn, cu mişcarea fulgurantă a ochilor sub sprîncene stufoase. Fără nici o altă introducere, mă primi de la uşă cu inflexiuni inimitabile în glas:

— Doamne, ce are a face literatura cu politica!...

în urma unui articol al meu, d. Iorga pornise agitat şi impetuos, în puterea nopţii, la Filipescu şi apoi la Maiorescu. în biblioteca aceea luminoasă în care prezida o minte atît de ponderată şi un respect atît de desăvîrşit al opiniei altuia, d. Iorga ceruse, nervos şi intemperant, ca să fiu îndepărtat de la *Epoca...*

Bătrînul se preumbla în lung şi în lat, mişcîndu-şi viu luminile ochilor, barbişonul atît de expresiv, ridicînd din umeri, tăind cu mîna aerul şi repetînd în vorbe sculptate:

— Doamne, ce are a face literatura cu politica!...

Nu-şi exprima nedumerirea numai cu glasul, ci cu gestul elocvent al întregului său corp armonios. Nu e o taină pentru nimeni că bătrînul nu avea nici o simpatie intelectuală pentru d. Iorga. Măsurat şi respectuos faţă de părerea altuia, Maiorescu nici nu putea concepe atentarea la libertatea cugetării. Se primbla deci agitat:

— Şi totuşi Filipescu ţine ca Iorga să vorbească la „Liric"!

îi înţelesei perplexitatea. Făcui un gest de imolare. Bătrînul îmi puse mîinile pe umeri:

— Nu. Suspendă deocamdată apariţia criticelor d-tale pentru cîteva săptămîni. Vom mai vedea apoi.

în adevăr, peste cîteva săptămîni, Maiorescu mă chemă dini nou. Era vesel şi uşurat. De la uşă îmi spuse, zîmbind olimpian:

— Ei, de-acum poţi să-ţi începi activitatea la *Epoca...* Iorga a vorbit la „Liric" !

Şi apoi, cu acea inegalabilă expresivitate la care participa întregul lui trup, exclamă iarăşi, ridicînd braţele spre portretul lui Kant:

— Doamne, ce are a face literatura şi politica!...

*

Am povestit această întîmplare pentru a aduce o neînsemnată contribuţie la psihologia d-lui Iorga de odinioară. Conservator prin doctrină şi instinct, imperios, arbitrar, dispreţuitor faţă de individualitatea altuia, d. Iorga a ajuns unul din şefii democraţiei „sociale ".

Acum cincisprezece ani, el ducea o campanie împotriva culturii apusene; voia vamă pe cărţile străine. Şi cum tinerii lui colaboratori îi făceau obiecţiuni timide, d. Iorga se înflăcăra, expunîndu-le măsurile pe care le-ar lua de ar fi prim-ministru. Ridicîndu-se apoi în picioare, se duse la oglindă şi, drapîndu-se într-o demnitate imaginară, zise contemplîndu-se:

— Oare cum mi-ar sta de aş fi *tiranul* acestei ţări?

în împrejurările de acum, n-ar fi nici o mirare ca să se ajungă la o „tiranie" interimară pe calea sufragiului universal, înainte de a intra cu toţii sub dictatura luminată a d-lui Ilie Moscovici — „bunul tiran", la care s-a gîndit, desigur, Renan în reveriile lui sociologice.

IV

Nu mi-am propus să zugrăvesc portretul complet al d-lu' N. Iorga. Planul acestor articole e mult mai umil; vrea să fixeze figura profesorului într-un număr limitat de ani. Activitatea multiplă a poligrafului şi omului politic, precum şi inegalităţile caracterului lui ne-ar oferi, desigur, multe puncte de vedere interesante fie pentru istoria culturii, fie numai pentru psihologia omului

Din zborul involuntar spre generalizare şi caracterizare, trebuie să ne reculegem însă în cadrele voluntare ale unor date şi ale unei singure lăture de activitate. Fixaţi asupra mijloacelor de sugestiune ale noului nostru profesor, rămîne să precizăm şi atmosfera universitară în care îşi dezvolta acţiunea lui revoluţionară.

*

Situaţia nu era nici limpede, nici cîştigată... în faţa iconoclastului, idolii se solidarizează. Cu o simpatie mediocră pentru fostul lui elev, Hasdeu trecuse totuşi de partea lui Tocilescu. Nu se punea chestia pe oameni şi pe merite personale; o generaţie întreagă a ştiinţei române se simţea zguduită din temelii; era deci firesc să facă un front comun. Şi cum prin scris s-ar fi luptat cu arme inegale, bătrînii preferară defensiva din meterezele situaţiilor oficiale. Universitatea era un fort bine întărit. Tocilescu, îndeosebi, exercita o influenţă reală asupra studenţimii. Desigur, nu prin valoarea contestabilă a ştiinţei, ci prin acţiunea lui naţionalistă, prin excursiuni organizate în stil mare şi, mai ales, printr-un sistem de favoritism ce trecea dincolo de cadrele universitare, intrind şi în domeniul privat. Prin 1900 studenţii mai înaintaţi erau încă de partea lui Tocilescu. Noi am fost prima serie a soldaţilor anonimi ai luptei spirituale a d-lui Iorga. Şi, deşi nu aveam nici un fel de contact cu profesorul nostru, lucram după puteri pentru răspîndirea noii învăţături.

Faţă de masa incertă a ascultătorilor, d. Iorga avea o atitudine mai mult agresivă. Nu ne capta pe calea seducţiei personale sau a unei prebende universitare; dimpotrivă, întrebuinţa arma ironiei şi a invectivei.

Impresionabil şi bănuitor, împingea nervozitatea pînă la ultragiu. în sala de curs se credea înconjurat numai de ostilitate; nu presimţea simpatiile noilor-veniţi. Cerea o linişte sepulcrală; orice şoaptă i se părea un comentariu defavorabil; orice foşnet de hîrtie îl irita; nimeni nu putea intra mai tîrziu în sală, iar, odată intrat, nu-i era permis decît să asculte sau să ia note. Pentru orice alte îndeletniciri tînărul apostol avea izbucniri pe care le asemănăm cu mînia Nazarineanului împotriva zarafilor din templu. Voind să zugrăvesc atmosfera exactă a acestor cursuri, voi povesti o întîmplare ce o rezuma printr-un relief puternic.

Scena se petrece în mijlocul unei lecţii asupra barbarilor. Pînza prodigioasă a cuvîntării cădea cîntăreţ şi monoton, cînd se

deschise deodată uşa sălii, intră un om, de o oarecare maturitate„ roşcat, cu ochelari groşi şi încotoşmat în palton. D. Iorga îl privi glacial; nu era un student; era totuşi un oaspe nepoftit. Omul salută şi se îndreptă spre bănci. I se făcu un loc. îşi scoase paltonul, tacticos; se aşeză comod; privi circular şi curios prin ochelarii groşi, întinse o foaie de hîrtie, ascuţi un creion — totul în mişcări lente, neobservînd încordarea din jur. îl priveam, emoţionaţi, aşteptînd un dezastru. Din însufleţirea vorbei, presimţeam iritarea crescîndă a profesorului, care-1 sfredelea cu privirea lui mînioasă. Intrînd în labirintul unei fraze interminabile, d. Iorga dădea definiţia barbarilor: „barbari sunt acei care... barbari sunt acei care" — şi după opt definiţii, rostite pe un ton tot mai iritat, culmina prin o nouă definiţie: „barbari sunt acei cari, venind la un curs, nu ştiu păstra cuviinţa necesară". Omul părea a nu fi auzit. Liniştit, îşi scoase din buzunar un sul de ziare; desfăcu unul cu un foşnet ce lua proporţii uriaşe în tăcerea emoţionată a tuturor; citi' cîteva rînduri; îl împături din nou. Situaţia era încordată. în debitul lui volubil, d. Iorga intercala din nou: „previn pe domnul din capul băncii a patra din dreapta că, dacă-1 nu-1 interesează ceea ce spun eu, n-are decît să iasă din sală". Omul nu auzise nici de data aceasta; examina sala îndelung; voia să intre în conversaţie cu un vecin; se răsuci, se uită pe geam, şi apoi se puse să scrie. Situaţia începea să devină tragică, în adevăr, dintr-o săritură, d. Iorga zvîcni de pe catedră şi în salturi se repezi ameninţător spre ascultătorul rămas calm şi indiferent. Cîţiva studenţi săriră în jurul lui. Omul îşi puse ochelarii, privind mirat la mulţimea ce-1 înconjura. Taina se dezlegă îndată. Oaspele nepoftit era un ziarist din Viena; liniştit, îşi scria o corespondenţă despre Universitatea din Bucureşti, deşi nu ştia româneşte. N-am să uit mirarea lui cînd înţelese despre ce era vorba: *Was fiir ein Land!,* exclamă el după sfîrşitul cursului...

Suspiciunea în care ne ţinea d. N. Iorga s-a risipit o dată cu. afirmarea succesului definitiv. Studenţimea avea să devină garda lui fidelă şi răsfăţată, din care a răsărit „partidul naţionalist"; trecînd mai tîrziu prin faza „secăturii entuziaste", a lunecat apoi încetul cu încetul în indiferenţa totală de acum, cînd d. Iorga nu se mai sprijină pe elementul tînăr şi intelectual, ci pe masa electorală şi lupta de clasă.

Au trecut douăzeci de ani de atunci...

Urînd politica şi repetînd mereu refrenul „eu, care nu voi fi niciodată deputat in ţara asta", d. Iorga a ajuns nu numai deputat, ci şi şeful unui partid de guvernămînt. Naţionalist excesiv şi paradoxal, pînă la exterminare, tradiţionalist prin cultură şi educaţie, revoluţionar prin temperament şi talent oratoric, nu însă în sensul ideilor socialiste, ci în sensul unei reacţiuni ce ne-ar duce la o viaţă patriarhală, junimist prin negaţie şi prin doctrina unui progres real în cadrele noastre etnice, admirator al culturii, ordinei, ştiinţei germane şi susţinătorul germanismului în Universitate, mare duşman al spiritului şi conrupţiei franceze — d. Iorga a străbătut o evoluţie surprinzătoare. în serviciul altor idei, pune însă acelaşi temperament aprins, irascibil, pasionat care 1-a prefăcut dintr-un istoric cu o amplă cunoaştere a lucrurilor morale într-un pamfletar contestabil în tot ce este materie vie, susceptibilă de a trezi un sentiment.

I

CHENDI

La şapte ani, cînd cenuşa scriitorilor se aşază în columbariile definitive ale literaturii, s-a evocat cu oarecare insistenţă figura lui Chendi. I s-a lăudat nu numai talentul, ci şi atitudinea. Morţilor li se cuvine adevărul: pe dînşii nu-i mai atinge; noi putem însă trage o învăţătură din naufragiul unei vieţi.

Inteligent, dar poate mai mult vioi, harnic, de o hărnicie risipită însă în lucruri mici, de o oarecare lectură, deşi-i lipsea cu totul fundamentul umanistic şi cultura latină, om de gust şi de bun-simţ, judicios, fără a fi pedant, uşor, fără a fi frivol, cu un talent literar ce nu 1-a împins totuşi pînă la artă, deşi i-a dat o claritate suficientă, stilist întru cît nu i se simţea stilul, fără idei directive, dar cu intuiţii sănătoase, cu un indiscutabil curaj intelectual, dizolvat adese în gest şi paradă, agresiv şi temerar pînă la lipsa de probitate intelectuală — Ilarie Chendi avea destule calităţi pentru a se vorbi de dînsul; i-au lipsit totuşi multe pentru a-şi marca şi un loc

Viaţa i-a risipit activitatea în sforţări cotidiane; nu atît însă viaţa, cît nevoia răsunetului imediat. Din plăcerea unui zgomot repetat, şi-a desfăcut talentul în monedă măruntă; n-a capitalizat; n-a căutat să-şi însumeze sforţările în cifre mari şi impunătoare, învinuim de obicei împrejurările; şi sunt, în adevăr, uneori potrivnice, în afară însă de fatalităţi cu totul duşmane, o voinţă energică îşi poate organiza ea însăşi împrejurările. Trăind în atmosfera pură şi liniştită a unei vaste biblioteci, Chendi a avut răgazul elaboraţiei lente. De acolo de unde totul îl îndemna la contemplaţie obiectivă şi la răbdare constructivă, el ieşea gălăgios şi războinic, risipindu-şi talentul în gesturi inutile. Şi-a creat totuşi o reputaţie de „polemist", întreţinînd actualitatea prin atacuri

ce păreau „superbe", deşi erau numai nedrepte, prin notiţe malițioase, multiplicate cu o insistenţă perversă, prin zgomot de cuvinte şi ceartă de persoane. A lucrat deci cu materialul qaduc al momentului. Impresionist, n-a ridicat impresiunea pînă la o convingere robustă, sau pînă la o operă de artă; pătimaş, nu s-a înălţat pînă la nobila pasiune pentru o cauză în numele căreia ţi-e permisă şi injustiţia. A evoluat printre oameni şi opere, hărţuind şi bagatelizînd. S-a făcut poate temut de unii: nenorocită satisfacţie. A lucrat pentru clipa trecătoare, şi clipa l-a înghiţit în zborul ei. Citit acum, nu mai rezistă, interesul e mobil, schimbîndu-şi mereu obiectul. Micile pasiuni literare de acum zece ani s-au congelat total; paginile lui Chendi par zgură îngheţată. Neavînd în ele forţa unei mari călduri iniţiale sau a unei mari arte, n-au solidificat'nici măcar scheletele victimelor lui literare, spre a le prezenta posterităţii ca pe o specie a unei epoci perimate... Polemist violent şi temut pe vremea lui, a fost depăşit cu totul, în clina moravului literar, a devenit un precursor anodin. Nu i-a lipsit nervul; a avut însă mai multă reţinere, bun-simţ şi relativă onestitate decît ii cerea genul. Mai consecvenţi, urmaşii s-au lăsat în voia instinctului; iar în limbă, au captat filoanele ascunse ale verbului impur.

înzestrat cu multe însuşiri i-a lipsit totuşi însuşirea esenţială ce i se cere unui critic: *obiectivitatea.* Chendi s-a oprit în regiunile inferioare ale pasiunii mărunte şi intolerante. N-a cunoscut superba satisfacţie a înfrîngerii de sine pentru a se înălţa la cunoştinţa pură. A urît sau a iubit; din ură şi iubire se poate face numai artă — niciodată critică. Lipsit de această elevaţie hotărîtoare pentru o activitate critică, scrisul nu poate fi decît inutil, iar o viaţă închinată cu aplicaţie şi convingere unei ocupaţii inutile nu poate fi decît tragică.

N. IORGA

închinaţi producţiei literare, nu putem totuşi trece fără un cuvînt pe lîngă un fenomen social care pune în joc nu numai comoditatea existenţei, ci însuşi principiul ei. Lovindu-ne în pîine, în apă, în lumină şi în scris, greva generală ne loveşte în nevoile ideale şi materiale. E un obiect deci de serioasă reflexiune.

Intervenţia d-lui N. Iorga în favoarea grevei generale este surprinzătoare. „Eu cred — scrie d-sa prin *Adevărul* — că statul n-ar fi fost înjosit printr-o cedare a ministerului, căci nu cedezi unui om, ci dreptăţii umane. Şi un părinte poate ceda celui mai mic dintre copiii săi, ba poate chiar să-i ceară şi iertare."

Fiind pentru politica unei concesiuni principiale, d. Iorga pare a nu-şi da seama de primejdia momentului istoric sau vrea să fie un complice al ei. în dosul unei greve economice, poate fi o chestie de revendicare profesională şi de dreptate umană; în dosul unei greve generale de caracter politic e numai o formidabilă armă de luptă de clasă. Pînă la războiul civil, greva generală e instrumentul decisiv al revoluţiei sociale. [...]

Demonul literar ne face însă ca în zvîrcolirile sociale cele mai tragice să căutăm aspecte literare. într-o revistă ca *Sburătorul* ne oprim mai bucuros asupra atitudinii d-lui N. Iorga ca asupra grevei înseşi. Deşi pe cale a interesa mai mult politica decît cultura ţării, d. Iorga e o figură imunătoare a vremii. La încercarea de a-i preciza fizionomia în momentul iniţial al acti. vităţii lui, voi mai adăuga o trăsătură. în mutabilitatea tuturor convingerilor şi în jocul atîtor atitudini, regăsesc în articolul din

Adevărul o notă cu un caracter de constanță și durabilitate. Zugrăvind pe alții, d. Iorga pare a-și fi găsit o formulă și o oglindă.

„Cunosc, scrie d-sa, mentalitatea ciocoimii noastre, al cărei suprem argument constă în vorbele: *Știi d-ta cine mnt eu?"*

Formula mă duce îndărăt cu mai bine de douăzeci de ani, în sala în care d. Iorga își călea fulgerele unei elocințe ce se încerca „graseind" simpatic. îl auzeam pentru prima oară. Mă impresiona, firește, și pînza nesfîrșită de vorbe și candoarea rîsuluiși a spiritului juvenil. Auditorul îmi părea cîștigat; nu i se părea însă și d-lui Iorga. în ochii lui vioi treceau îngrijorări nervoase; suspecta fiecare mișcare sau șoaptă ca opera ocultă a marelui său rival. De afară, de pe scară, veneau zgomote. Ieșind de la vreun curs, studențimea de la drept evolua turbulentă pe la ușa sălei noastre. Lucru firesc pentru oricine; enorm însă pentru d. Iorga, care bănuia mîna lui Tocilescu în simpla întoarcere a unei foi. Tulburîndu-se deodată, zvîcni furtunos afară. Deși nu avea încă barba neptunică și nici vreun ascendent deosebit asupra studențimii streine, în larma voioasă a unei tinerimi scăpate la libertate, se distinse totuși glasul ascuțit al tînărului apostol într-o apostrofă ce mi s-a gravat în minte:

— Mă aștept de la d-voastră, domnilor, care sunteți niște simpli ingurgitativi de bere, să respectați pe Neculai Iorga!

în chipul acesta am luat contact cu personalitatea d-lui Iorga prin una din fațetele ei cele mai caracteristice.

Cîțiva ani după aceea, în zgomotul asurzitor al unui bilei de oraș provincial, între o panoramă și o roată a norocului, în înghesuiala lumei de gură-cască, ca răspuns la un surîs ușor-sceptic și ușor-ironic al meu, d. Iorga izbucnea:

— Te rog să mă crezi, domnule, pentru că eu sunt Neculai Iorga, și Neculai Iorga nu minte niciodată.

Sunt cele din urmă cuvinte ce l-am auzit rostind. Nu ne-am mai vorbit de atunci. Dar de douăzeci de ani nu-mi răsună în urechi decît vorbele:

— Eu sunt Neculai Iorga...

Omul n-a încetat încă de a se mira de a fi Neculai Iorga. Mulți ani nu putea scrie un articol fără să nu adauge „eu care sunt un om cinstit". Se mira de cinstea lui ca de o virtute singulară și pozitivă.

De cînd face politică, în fiecare discurs revine cu refrenul: „Eu ca istoric"... D. Iorga nu s-a convins nici pînă acum că e un mare istoric. Repețirea nu poate fi decît efectul mirării, iar ciocoismul nu este, de fapt, decît afirmarea stăruitoare prin gest și prin atitudine a unei situații de care te miri singur. D. Iorga l-a fixat minunat în formula:

— *Știi d-ta cine sunt eu?*

Și cu acea admirabilă inconsecvență care e principiul formației lui intelectuale, el adaugă cîteva rînduri mai jos din același articol :

— *Eu ca cercetător istoric...*

Adică:

— *Știi d-ta cine sunt eu?*

Ar fi timpul să se convingă că știm — și nu de acum, ci de mult.

G. ROTICA

în tendenţa firească de a suprapune pe autor operii, identificîndu-i într-o singură imagine, Rotică ne contrariază. în faţa imposibilului, nu ne rămîne decît să procedăm la o disociere violentă, privindu-i scrisul ca o protestare împotriva omului...

Lutul e mai totdeauna indiferent. O critică serioasă nu-i caută corespondenţe tainice cu spiritul ce-1 însufleţeşte. Sunt totuşi cazuri în care se semnalează printr-un contrast atît de energic, fncît, sustrăgînd pentru un moment critica din domeniul ei pur spiritual, nu-i putem omite prezenţa...

Sosind din munţii Cîmpulungului Bucovinei, suntem pregătiţi la apariţia unui rural, frust şi înţepenit în gesturi sfioase. Rotică nu e totuşi numai rusticul speriat de civilizaţia noastră. Ascendenţa lui nu se opreşte la liziera pădurilor natale, ci se adînceşte în fundul munţilor, spre capătul izvoarelor populate de nimfe şi fauni. Rotică e un fragment viu de mitologie. Simpla lui înfăţişare ne apropie de antichitate, prin masca turmentată şi hilară, prin ochii mici şi sfredelitori, prin plăcile mobile de roşeaţă, prin relieful obrazului, prin iluzia a două cornițe ce par a-i creşte din frunte, prin aerul de salacitate ce-i dă urmărirea fictivă a unei nimfe invizibile. îi mai lipsesc miţele bărbii şi piciorul bifurcat pentru a realiza imaginea faunului legendelor antice, în care se întrupa elementul naturii subumane, încă silvestre, şi hirsute, lascive şi fecunde.

Fără rudimentul codiţii sau relieful cornițelor, sunt mulţi fauni; un faun însă atît de bine modelat într-o pastă maleabilă e un exemplu rar. Fagii Bucovinei ni l-au conservat şi după milenii ni l-au dat ochilor uimiţi de a găsi perpetuarea naturii în tipare invariabile... în loc să cînte din naiul străbunului Pan, Rotică armonizează totuşi pe liră.

De aici începe contrastul violent.

Ne-am fi aşteptat ca din variaţia cîtorva simple note să ţîşnească aprigul senzualism al chemării; ne-am fi aşteptat la ţipetele stridente ale syrinxului ancestral; ne-am fi aşteptat la o rustică melodie, potrivită primitivităţii cîntăreţului şi sălbăticiei decorului. în locul acestei muzici a naturii animale, de pe lira lui Rotică se desprinde o suavă melodie, plină de delicateţă şi gingăşie, în care dorinţa e spiritualizată în impalpabile nuanţe sufleteşti. Nu e nevoie ca nimfele să fugă speriate, în foşnet de frunze: versul faunului modern e pudic, discret şi fin...

Urechile rafinate găsesc poezia lui Rotică încă primitivă şi n-o disting de gama melodică a syrinxului străbun. Se înşeală. Invenţia lui verbală e, în adevăr, nulă; nici un poet modern nu se foloseşte de un vocabular mai limitat la noţiuni esenţiale, de un număr de imagini mai simple... în epoca rimei rare şi a cuvîntului preţios, uzualitatea formală a lui Rotică poate preveni în rău. Poezia este însă în primul rînd emoţie. Plecînd de la această propoziţiune elementară şi aplicînd-o cu stricteţe, o bună parte a producţiei contemporane iese din cadrul poeziei adevărate, fără a ieşi şi din cadrul unei arte formale, în care plastica şi sonoritatea pot fi puse în valoare de retorică. Poezia nu stă nici în cuvînt, nici în imagine: haina verbală are numai o importanţă secundară. Dispreţuirea ei e regretabilă; nu anulează însă elementul sufletesc. Materialul poetic al lui Rotică e luat din fondul verbal al lumei întregi din care iese totuşi o frăgezime şi o sinceritate de simţire ce însufleţesc fraza poetică, dîndu-i o originalitate, neegalată de multe din atitudinile simbolismului român. Rotică e un exemplu tipic al noutăţii izvorîte din mijlocul banalităţii prin singurul agent al sincerităţii poetice şi al unei elocinţi sentimentale fără artificii. Simplă sau ştearsă ca formă, poezia lui este totuşi plină de nuanţe sufleteşti, cu elegante sentimentale instinctive, cu o fină cazuistică amoroasă, cu delicateţi de simţire care presupun mai multe găuri la naiul străbunului silvestru. în locul chemării brutale, avem modulaţii abia şoptite, tragedii mute ce se petrec în schimbul unei singure priviri, dorinţe înăbuşite în scrupule, tot jocul etern al atracţiei şi respingerii iubirii. I-a fost dat acestui Faun, scoborît din munţii Cîmpulungului, să exprime amorul discret, fin, delicat, cu sfiiciuni de fecioară şi ezitări de moralist. Rotică e nu numai un paradox poetic, ci şi unul biologic.

CAMIL PETRESCU

Versurile d-lui Camil Petrescu au întîmpinat şi recunoaşterea cuvenită talentului incontestabil şi rezerva datorită noutăţii. Pentru un debut rezerva e mai sugestivă decît recunoaşterea. Fără pretenţia de afi definitivă, formula poetică a d-lui Camil Petrescu îşi consacră noutatea prin rezistenţa cititorului tradiţional. Va răzbi totuşi, nu pentru a inaugura o nouă artă poetică, ci pentru a-şi legitima numai existenţa...

*

Exaltînd sentimentul patriotic, războiul a creat, desigur, o psihoză literară. Paralel cu uriaşa încăierare a tuturor forţelor materiale şi morale ale omenirii întregi, era firesc să se producă şi o ideologie corespunzătoare. Am avut deci o literatură de război subordonată necesităţilor superioare de existenţă a rasei; necăulîndu-şi principiul în emoţia estetică, arta a devenit încă o armă de luptă a conflictului mondial. Legitimă prin forţa împrejurărilor, s-a deformat repede prin tendinţa violentă ce o însufleţea. Gravitînd în jurul urei sau a entuziasmului, a căzut pradă declamaţiei şi pateticului. Cultivînd excesivul, n-a mai cunoscut nuanţa; exaltînd eroismul, a ignorat tragedia mizeriei cotidianej propagînd ura, a înăbuşit umanitarismul. Această literatură războinică îşi mai supravieţuieşte şi acum prin tardiva complicitate a atîtor poeţi ce se înverşunează să ne înăbuşe prin insistenţa lor sentimente respectabile.

Războiul n-a încetat totuşi de a fi un creator de valori poetice. Mai mult: abia acum începe să ofere perspectiva necesară creaţiunii artistice. Scăpată de finalitatea patriotică, era fatal ca noua literatură de război să procedeze printr-o reacţiune. în locul

patriotismului feroce, simţim nevoia unei solidarităţi umane: suntem oameni şi fraţi; în locul eroismului factice ai asaltului la baionetă, al retoricii patriotice, ne reculegem într-o atitudine ostilă acestei contagiuni mintale distrugătoare de ideal şi de energie; în locul poeziei convenţionale a gestului ucigaş şi a sacrificiului voluntar consimţit, avem tragedia tranşeei şi a degradării fizice şi morale. în Franţa, literatura lui Barbusse, iar la noi versurile d-lui Camil Petrescu, după lucrările în proză ale d-lor L. Rebreanu şi F. Aderca şi, mai ales, după versurile d-lui B. Luca, deschid calea acestei reacţiuni literare.

Plecîni din atmosfera aceleiaşi ideologii generale, poezia scriitorului nostru ne pune totuşi antitetic formula umanitară. Libsrată de tirania declamaţiei patriotice, nu cade sub tirania declamaţiei umanitare, deopotrivă de neartistică. Umanitarismul e numai infuz; se simte impalpabil, fără violentare şi fără să recurgă la negaţia postulatului naţional. Lipsită de vreo tendenţă vizibilă, poezia lui nu are numai valoarea unei reacţiuni facile, ci şi acea elevaţie pe care o dă numai obiectivitatea în artă.

Cu mult mai caracteristică este însă nota realistă.

Nu mai găsim acea idealizare a tuturor gesturilor războiului eroic, privit ca o paradă în faţa eternităţii, cu dispreţul de moarte Şi cu nobleţă luptelor singulare, în conştiinţa unei jertfe sublime aduse patriei, ci realitatea tragică a războiului, cu mizeria marşurilor istovitoare şi a mocirlei tranşeelor. Tabloul e evocat în trăsături de un realism impresionant. Fiind un vizual, d. Camil Petrescu a fixat momentele războiului în imagini de o plasticitate ce merge pînă la obsesiune.

Prin introducerea consecventă a elementului material, versurile d-lui Camil Petrescu au mai mult caracterul analitic al prozei. Sunt totuşi poezie şi prin sentimentul interior ce le susţine 'ntr-o structură încă destul de solidă, şi printr-o putere de generalizare şi de sinteză ce se ridică, de pildă, de la elementul material 5i redus al celor două tranşee la uriaşa luptă a două lumi şi două concepţii ce se dă de la „Riga la Galaţi" şi de la scena soldatului ce-şi coase haina ruptă în lumina ireală a soarelui la o puternici

apoteoză a primăverii, care, peste duşmănia şi încordarea războiului, înfrăţeşte pe oameni în acelaşi extaz în faţa marelui miracol al soarelui tînăr.

Pulverizată prin amănunt, neestetică uneori prin prcciziunea cuvîntului, lipsită de armonia versului riguros construit, literatura d-lui Camil Petrescu nu aduce, desigur, o formulă poetică definitivă. Este totuşi o producţie literară de valoare prin noutatea situării, prin vigoarea realismului şi prin suflul ei umanitar.

Noiembrie 1920

L. REBREANU

Am înregistrat de mai multe ori fîşiitul primului zbor al atîtor talente literare, cu emoţia pe care o trezesc întotdeauna posibilităţile indefinite. Deşi de altă natură, romanul *Ion*[1] ne trezeşte o emoţie tot atît de puternică. Ajuns la o relativă situare literară, prins în celula unei formule de artă şi de viaţă, virtual istovit prin blestemul unei legi psihologice şi al unei atmosferi morale ce înăbuşe timpuriu efortul literar al scriitorilor noştri, d. Rebreanu s-a recules într-o muncă de mulţi ani, adunînd în tăcere enormul material al amănuntelor imponderabile, pentru a ne prezenta o operă masivă, ce fixează o personalitate şi un gen literar. într-o epocă grăbită şi frivolă, gestul impune. în locul suavei privelişti a ecloziunii talentului, avem spectacolul impresionant al maturităţii încordate într-o sforţare supremă.

Redusă la inocuitate, sinceritatea retrospectivă devine nu numai posibilă, ci şi obligatorie: momentul solemn al recunoaşterii lui *Ion* ne dă putinţa afirmării impreviziunii lui. Din germenii modeşti ai unei literaturi caracterizate, dar sterile şi inestetice, nu se putea bănui revărsarea unei vieţi atît de bogate într-o compoziţie vastă şi armonică. în colectarea amănuntului inexpresiv şi trivial din *Golanii,* nu se putea bănui multiplicarea lui în aşa proporţii încît să ne dea realitatea în toate dimensiunile ei prin acţiunea unei forţe cretoare ilimitate. Realismul scriitorului ţinteşte spre viaţă, fără s-o poată ajunge; calcă însă, cu siguranţă, alături de artă; i se recunoaşte intenţia o dată cu insuficienţa ei. Legitim în sine, dar nevalorificat în complexul creaţiei, amănun-

[1] ***Ion,*** 2 volume.

tul rămîne un element mort şi indiferent; netransfigurat prin artă, mediul zugrăvit nu-şi pierde caracterul lui repulsiv. Cultivînd infinitesimalul, distingem o tendinţă estetică fără nici o indicaţie asupra amploarei şi realizării ei. Renunţînd uneori şi la realism d. Rebreanu renunţă şi la avantajul unei concepţii legitime totuşi. Din *Cadrilul* se desprinde o lume caricaturală, neobservată şi convenţională, ca o sfidare adusă nu numai unui trecut laborios, ci chiar şi seriozităţii profesionale; mărginindu-se la mediocritatea unei povestiri cursive, emoţia reală a *Calvarului* nu se urcă nici ea pînă la artă...

Din această operă contradictorie, legată în linie generală de amănuntul umil, netransformat prin artă în viaţă circulantă, iar uneori evadînd ca o protestare într-un convenţional fără fantezie — se desfac două nuvele de război semnificative prin atitudine şi viguroase prin desen şi concepţie. în *Catastrofa* avem psihologia renegatului ardelean aruncat în viitoarea războiului mondial. De altfel, nu e un renegat principial şi feroce, ci un om împins pe clina dulce a vieţii comode de spiritul de obedienţă şi din lipsa de combativitate. Pus în faţa problemei războiului, îi găseşte o rapidă soluţie în împlinirea datoriei. Se luptă deci conştiincios în Serbia, în Galiţia, în Polonia, acumulînd stele şi *grade.* Adus pe frontul italian, are o vagă licărire a conştiinţei de solidaritate a rasei, pe care o înăbuşe însă în sentimentul absolut al datoriei. Adevărata zguduire vine abia în momentul intrării românilor în Ardeal... E ameţit. Problema trece peste simplicitatea lui naturală. Ce va face în clipa supremă? Imaginea datoriei îi păleşte în sufletul leal şi obtuz. în jur, unii camarazi se predau; deşi români buni, alţii mor de glontele fratern. Hazardul le dictează atitudinea, iar moartea îi seceră fără alegere. în timpul încăierării, mitraliera lui David Pop latră neîncetat, fără să-i dezlege problema conştiinţii chinuite. Cinci ore de-a rîndul, maşina lui varsă moartea printre ai noştii. înşfăcat, în sfîrşit, de un ofiţer român, David Pop abia poate murmura:

„— Datoria... Frate... român... "

Era bucuros că i se sfîrşise zbuciumul sufletesc.

„— Ne omorîşi cinci ceasuri cu mitraliera, şi acum ne zici că eşti frate... se răsti ofiţerul român, în timp ce cu patul puştii îi zbură creierii pe ţeava mitralierii."

Lipsit de energie, cu un suflet obscur şi vegetativ, David Pop nu e interesant prin dezbaterea conştientă a unei imense probleme sufleteşti; este însă cu atît mai reprezentativ prin simplicitatea lui amorfă. E unul din cei mulţi, anonimi, fără iniţiativă în faţa evenimentelor.

Prin sfîrşit, *Catastrofa* participă la emoţia tragediei forţelor oarbe, în care se amestecă ferocitatea ironiei transcendente.

Cu mult mai strînsă, mai sobră şi de un realism ce deschide perspective în tenebrele sufletului, este nuvela *Iţic Ştrul, dezertor.* Marşul prin zăpadă al căprarului Ghioagă şi al soldatului Iţic Ştrul, cu gînduri şi turmente diferite, mila progresivă a românului, iruperea lentă a adevărului tragic în mintea ovreiului fac din ei două fantome ce se măsoară şi se cercetează într-o încordată luptă de sentimente... E, în adevăr, în această zugrăvire, fără insistenţa analizei de altfel, o adîncire a mobilelor sufleteşti ce trec peste conştient în inconştientul generator.

Două nuvele sunt însă numai două pietre. Pe o substrucţie atît de minusculă se ridică totuşi realizarea vastă şi solidă a lui *Ion.*

II

Satirico-social în *Ciocoii* lui Filimon, sentimental în încercările lui Bolintineanu, idilic şi armonios stilizat, printr-o concepţie de viaţă şi de artă, în ciclul d-lui Duiliu Zamfirescu, eroic în povestirile d-lui Sadoveanu, subiectiv şi psihologic în *Dan* şi în mai toate încercările din ultimul timp (afară de cele ale d-lui Demetrius) — adevăratul roman, realist prin metodă şi epic prin amploarea planului, se fixează, în sfîrşit, în *Ion* al d-lui Rebreanu. Nu e unic, desigur, nici în această privinţă. în lentul proces al literaturii noastre spre creaţiunea obiectivă este însă nu numai un popas, ci şi o realizare definitivă.

în evoluţia genurilor literare după necesităţile sufleteşti ale timpului, epopeea antică n-a supravieţuit întreagă în romanul modern. E o venerabilă oglindă, al cărei cristal nu s-a conservat sub forma lui intactă, ci în nenumărate cioburi, perpetuînd în mic imaginea oglinzii iniţiale. Amplă şi îmbrăţişînd destinele unui popor prin eroi reprezentativi, prin icoana crescută şi exaltată a virtuţilor colective, epopeea antică ne-a dat vaste tablouri nu Humai sociale, ci şi naţionale. în poemele homerice s-a crista-

tenacitatea şi lipsa oricărui scrupul moral sunt aceleaşi. Julien rîvneşte la o bruscă ascensiune socială, cu toate resursele energiei lui plebee; feciorul Glanetaşului rîvneşte la delniţele lui Vasile cu foamea de pămînt a unei vechi sărăcii. Pentru amîndoi femeia e numai treaptă necesară unui scop suprem; un obiect cu valoarea unei simple vehiculări a energiilor spre posesiunea bunurilor pămînteşti.

într-un veac saturat de literatura voliţională a lui Stendhal, conjugată cu ideologia nietzscheiană a forţei, un astfel de erou intră în cadrul lui firesc. Şi cum suprema manifestare a vieţii pare a fi acţiunea, privim o astfel de literatură ca cea mai apropiată de viaţă. Aplicăm artei criterii străine. Arta nu e cu necesitate exaltarea vieţii, nu e un imn al voinţii de a ajunge la cucerirea unui petec de pămînt sau a lumii întregi. A voi e o condiţie pentru continuarea speţei umane; dintr-un punct de vedere şi mai înalt, *a nu voi* este expresia unei supremaţii intelectuale, în numele acestei supremaţii, se poate protesta împotriva consacrării tipului volitional ca o formulă definitivă a adevăratei creaţiuni artistice.

Un om energic e folositor sieşi şi societăţii. La rigoare, îl putem admite ca pe un factor indispensabil progresului, deşi tot ce depăşeşte măsura comună e un act mai mult de contemplaţie decît de voinţă. Acţiunea e numai punerea în valoare a cugetării. Chiar şi sub acest raport, s-ar putea deci susţine superioritatea ideală a fenomenului intelectual asupra acţiunii.

A voi este de obicei a limita; cu cît voinţa e mai energică, cu atît limitarea e mai violentă: monomania este ultima expresie a voinţii, izolînd din fascicolul complicat al apetenţelor elementul unic al dorinţii. Marii oameni de acţiune sunt nişte mari izolaţi de restul vieţii pentru a se închide în obsesia unui singur gînd. Numai printr-o astfel de concentrare se pot descoperi continente noi sau spinteca istmuri. La bază, ca şi la eroism, e un dezechilibru — adică distrugerea jocului armonic al funcţiunilor sufleteşti prin creşterea anormală a unui singur factor. Acţiunea energică şi tiranică este semnul logic al paupertăţii intelectuale.

Arta ia viaţa aşa cum e; toate tipurile au dreptul la reprezentare; tipul volitional, ca şi cel reflexiv...

Măsura importanţei lui nu trebuie însă pusă în faptă, ci în cugetare. în sufletul speculativului nemişcat din scaunul lui e mai mult zbucium şi viaţă decît în sufletul unui erou al acţiunii.

Redus la un instinct puternic, Ion e un om de voinţă şi de acţiune; agitîndu-se în dedalul complicaţiilor pentru a pune mîna pe pămînt, este totuşi mai inexistent sufleteşte decît contemplativul care, cu un braţ de fîn sub cap, s-ar întreba despre enigma armoniilor cereşti.

IV

Romanul d-lui Rebreanu reprezintă realizarea integrală a idealului semănătorist. Ceea ce n-a reuşit să ne dea tendenţa agresivă şi lirismul romantic al acestei şcoli literare ne-a dat realismul viguros al d-lui Rebreanu — epopeea ţărănimii noastre prinsă în celula vieţii unui sat ardelean. Rurală, prin situare, nu e încătuşată totuşi în atitudinea unei formule exclusive; îşi lărgeşte deci cadrele, înglobînd şi pe conducătorii imediaţi ai poporului: învăţătorul, „domnul părinte", avocatul candidat la deputăţie, tînărul poet luptător naţionalist. Ascensiunea nu merge mai departe; dar şi în aceste limite modeste e destul loc pentru jocul slobod al factorilor esenţiali ai românimii de dincolo; nu dă impresia decapitării voluntare, pe care ne-o dădea literatura semănătoristă. Lipsită, de altfel, ca şi semănătorismul, de orice ideologie, de orice preocupare pur artistică, de latura speculativă şi analitică, epopeea scriitorului nostru o domină şi prin lărgimea concepţiei şi prin vigoarea constructivă de adunător de materialuri pentru piramide faraonice, dar, mai ales, prin acea obiectivitate fundamentală, care o scoate din inferioritatea literaturii de luptă, înălţînd-o pe treapta unei creaţiuni fără cauze eficiente şi finale vizibile.

în psihologia eroului principal scriitorul a întrebuinţat simplificarea artei clasice... Ion e redus la un singur instinct, tot aşa după cum eroii lui Moliere se cristalizează în jurul unei singure pasiuni. în cele mai însemnate creaţiuni ale lui, Balzac a accentuat şi mai mult procedeul, la adăpostul unei viziuni unice; bogăţia neegalată a amănuntului susţine enormitatea caracterelor. Concepţia nu este însă în spiritul adevărului; nu este nici în linia naturalismului. O pasiune absorbantă e un caz rar; arta trebuie turnată în tiparele multiple ale vieţii. Nefiind numai o abatere de la generalitate, singularizarea prejudiciază interesului dramatic...

lizat o întreagă civilizaţie. Celelalte urme ale timpului au putut dispărea: în dactilele aedului anonim se recunosc şi acum o rasă şi un mileniu...

Vremea a spart tiparul acestei literaturi eroice şi cuprinzătoare. Din masa ei elementară a iradiat materia în fuziune a noilor sisteme. Epopeea s-a pulverizat astfel în subspeciile romanului modern, tinzînd spre amănunt şi particular. Sfera s-a restrîns, intensificîndu-se; cazul special a luat locul generalului. Rar numai cîte un mare scriitor s-a încercat să adune într-un efort uriaş ţăndările oglinzii fermecate pentru a reflecta în ea un neam în stratificaţia lui complexă şi o epocă: Balzac, în ciclul *Comediei umane,* sau Tolstoi, în *Război şi pace.* Lucrarea d-lui Rebreanu participă şi ea la această sforţare de a lărgi cadrele romanului modern pînă la epopee.

Ceea ce impresionează în primul rînd în romanul scriitorului nostru e tocmai evadarea din captivitatea unei formule înguste şi particulare; e intenţia de a îmbrăţişa larg nu'numai o clasă socială, ci toate stratele vieţii românilor din Ardeal. Prin importanţa punctului de plecare, prin metoda şi prin realizarea unui plan atît de vast, romanul d-lui Rebreanu e tolstoian. Pentru modesta noastră literatură el este echivalentul nemuritorului *Război şi pace,* procedînd prin aceeaşi colectare indefinită a amănuntului, prin aceeaşi difuziune a observaţiei, ce merge pînă la dispersiunea atenţiei, prin aceeaşi vigoare de creaţiune obiectivă, prin acelaşi haos de episoade ordonate totuşi în tainice corespondenţe, prin impresia de nelimitat: romanul începe şi se sfîrşeşte arbitrar; e o modestă porţiune dintr-un şuvoi ce vine şi se duce spre destine îndepărtate; simţi palpitul vieţii nemărginite; limitarea e determinată numai de necesităţile noastre sufleteşti; dincolo de pagina ultimă a cărţii, viaţa continuă tumultuos prin propriile ei virtualităţi... Rupîndu-se cordoanele ce leagă creaţia de creator, ai impresia unei lumi reale, mobile, care trăieşte prin sine după principii interioare şi fatale şi fără o finalitate demonstrativă. *Ion* e cea mai puternică creaţiune obiectivă a literaturii române, şi cum procesul firesc al epicei e spre obiectivare, poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive. Toate genurile sunt legitime; în limitele lor sunt susceptibile de perfecţie. Se pot totuşi determina între ele raporturi şi clasificări. Peste toate domină criteriul suprem al creaţiunii vieţii. Viaţa e un fenomen valorificat prin sine şi fără alt scop; ştiinţa nu i-a descoperit pînă acum nici o

finalitate. Sforţarea ultimă a artistului este deci de a o crea în aceleaşi condiţiuni de obiectivitate, ignorînd orice punct de plecare preconceput...

Sub prestextul unei reproduceri mai exacte a vieţii în tot ce are mai uniform şi şters, iar în realitate dintr-o intenţie satirică împinsă pînă la nihilism, naturalismul francez a lunecat uneori la reproducerea principială a banalităţii; naturalismul rus a introdus „intenţia" milei dintr-un sentiment de purificare morală. Au derogat însă de la principiul obiectivităţii absolute din consideraţiuni respectabile poate, dar prejudiciabile creaţiunii.

III

în confuziunea aparentă a unei materii haotice, se surprinde totuşi destul de repede o mişcare giratorie.

Din pulberea figurilor secundare, se desface o figură centrală, ce le grupează şi le armonizează. Ion e axa solidă în jurul căreia masa amorfă se organizează; în natura lui simplă şi frustă, este o fiinţă voluntară, viguros construită din amănunte convergente.

Din linia ţăranilor lui Balzac, dar mai ales ai lui Zola, Ion e expresia instinctului de posesiune a pămîntului. Împingîndu-l pînă la potente grandioase, îi pune în serviciu o inteligenţă suplă, o cazuistică inepuizabilă, o viclenie procedurală şi, cu deosebire, o voinţă imensă. Ştie voi tenace, adunînd energiile difluente într-un singur fascicul. Nimic nu-i rezistă. În faţa ogorului aurit de spice, e cuprins de beţia unei înalte emoţii. Vrea să-l aibă cu orice preţ; dragostea devine şi ea o armă călită în vîlvătaia focului ce-l încinge. Prinsă la mijloc, în epica luptă pentru pămînt dintre Ion şi socru-său, Vasile Baciu, biata Ana e o tragică epavă. Omul nobil şi milos dispare, pentru a nu lăsa decît fiara. Cele două voinţe se încordează în sforţări uriaşe, ce ar fi meritat un obiect mai vrednic; în locul unei froie ireale, rezervoriile forţelor se consumă pentru cîţiva bulgări de pămînt: simbol al supremei zădărnicii omeneşti.

S

Ion este deci expresia violentă a unei energii. Subordonîndu-şi mecanismul complicat al sufletului unui singur impuls, este un tip unitar. în limitele ideaţiei lui obscure şi reduse, e un erou stendhalian; numai obiectul dorinţii e schimbat; încordarea,

tenacitatea şi lipsa oricărui scrupul moral sunt aceleaşi. Julien rîvneşte la o bruscă ascensiune socială, cu toate resursele energiei lui plebee; feciorul Glanetaşului rîvneşte la delniţele lui Vasile cu foamea de pămînt a unei vechi sărăcii. Pentru amîndoi femeia e numai treaptă necesară unui scop suprem; un obiect cu valoarea unei simple vehiculări a energiilor spre posesiunea bunurilor pămînteşti.

într-un veac saturat de literatura voliţională a lui Stendhal, conjugată cu ideologia nietzscheiană a forţei, un astfel de erou intră în cadrul lui firesc. Şi cum suprema manifestare a vieţii pare a fi acţiunea, privim o astfel de literatură ca cea mai apropiată de viaţă. Aplicăm artei criterii străine. Arta nu e cu necesitate exaltarea vieţii, nu e un imn al voinţii de a ajunge la cucerirea unui petec de pămînt sau a lumii întregi. A voi e o condiţie pentru continuarea speţei umane; dintr-un punct de vedere şi mai înalt, *a nu voi* este expresia unei supremaţii intelectuale, în numele acestei supremaţii, se poate protesta împotriva consacrării tipului volitional ca o formulă definitivă a adevăratei creaţiuni artistice.

Un om energic e folositor sieşi şi societăţii. La rigoare, îl putem admite ca pe un factor indispensabil progresului, deşi tot ce depăşeşte măsura comună e un act mai mult de contemplaţie decît de voinţă. Acţiunea e numai punerea în valoare a cugetării. Chiar şi sub acest raport, s-ar putea deci susţine superioritatea ideală a fenomenului intelectual asupra acţiunii.

A voi este de obicei a limita; cu cît voinţa e mai energică, cu atît limitarea e mai violentă: monomania este ultima expresie a voinţii, izolînd din fascicolul complicat al apetenţelor elementul unic al dorinţii. Marii oameni de acţiune sunt nişte mari izolaţi de restul vieţii pentru a se închide în obsesia unui singur gînd. Numai printr-o astfel de concentrare se pot descoperi continente noi sau spinteca istmuri. La bază, ca şi la eroism, e un dezechilibru — adică distrugerea jocului armonic al funcţiunilor sufleteşti prin creşterea anormală a unui singur factor. Acţiunea energică şi tiranică este semnul logic al paupertăţii intelectuale.

Arta ia viaţa aşa cum e; toate tipurile au dreptul la reprezentare; tipul volitional, ca şi cel reflexiv...

Măsura importanţei lui nu trebuie însă pusă în faptă, ci în cugetare. în sufletul speculativului nemişcat din scaunul lui e mai mult zbucium şi viaţă decît în sufletul unui erou al acţiunii.

Redus la un instinct puternic, Ion e un om de voinţă şi de acţiune; agitîndu-se în dedalul complicaţiilor pentru a pune mina pe pămînt, este totuşi mai inexistent sufleteşte decît contemplativul care, cu un braţ de fin sub cap, s-ar întreba despre enigma armoniilor cereşti.

IV

Romanul d-lui Rebreanu reprezintă realizarea integrală a idealului semănătorist. Ceea ce n-a reuşit să ne dea tendenţa agresivă şi lirismul romantic al acestei şcoli literare ne-a dat realismul viguros al d-lui Rebreanu — epopeea ţărănimii noastre prinsă în celula vieţii unui sat ardelean. Rurală, prin situare, nu e încătuşată totuşi în atitudinea unei formule exclusive; îşi lărgeşte deci cadrele, înglobînd şi pe conducătorii imediaţi ai poporului: învăţătorul, „domnul părinte", avocatul candidat la deputăţie, tînărul poet luptător naţionalist. Ascensiunea nu merge mai departe; dar şi în aceste limite modeste e destul loc pentru jocul slobod al factorilor esenţiali ai românimii de dincolo; nu dă impresia decapitării voluntare, pe care ne-o dădea literatura semănătoristă. Lipsită, de altfel, ca şi semănătorismul, de orice ideologie, de orice preocupare pur artistică, de latura speculativă şi analitică, epopeea scriitorului nostru o domină şi prin lărgimea concepţiei şi prin vigoarea constructivă de adunător de materiaIuri pentru piramide faraonice, dar, mai ales, prin acea obiectivitate fundamentală, care o scoate din inferioritatea literaturii de luptă, înălţînd-o pe treapta unei creaţiuni fără cauze eficiente şi finale vizibile.

în psihologia eroului principal scriitorul a întrebuinţat simplificarea artei clasice... Ion e redus la un singur instinct, tot aşa după cum eroii lui Moliere se cristalizează în jurul unei singure pasiuni. în cele mai însemnate creaţiuni ale lui, Balzac a accentuat şi mai mult procedeul, la adăpostul unei viziuni unice; bogăţia neegalată a amănuntului susţine enormitatea caracterelor. Concepţia nu este însă în spiritul adevărului; nu este nici în linia naturalismului. O pasiune absorbantă e un caz rar; arta trebuie turnată în tiparele multiple ale vieţii. Nefiind numai o abatere de la generalitate, singularizarea prejudiciază interesului dramatic...

într-un suflet dominat de o singură pasiune nu mai sunt cu putință ciocnirile. în Harpagonul iui Moliere conflictul dintre avariție și dragoste era încă posibil; în monomanii lui Balzac, pasiunile sunt exclusive. Ca și baronul Hulot sau Goriot, Ion e lipsit deci de interesul unei lupte interne. „Glasul pămîntului" îl stăpînește; in fața lui totul tace. Numai din spirit de simetrie i s-a adăugat și „galsul iubirii". Cele două impulsiuni se succed insă. Ajungînd la stăpînirea pămîntului dorit, Ion se umanizează; devine un om ca oricare altul; poate deci iubi pe Florica, fără ca dragostea să-i contrarieze marea și unica pasiune, a vieții. Prin succesiune s-a eludat însă nu numai conflictul, ci și adevăratul interes dramatic. Unitatea lui sufletească îi dă proporții impunătoare. Simplu, frust și masiv, el pare crescut din pămîntul iubit cu ferocitate. Prin gesturi voluntare și tenace, condiția lui umilă se topește în imensitatea simbolică a unei creațiuni chtoniene.

Impasibilitatea neclintită a scriitorului îi subliniază și mai mult realitatea. Nici o atitudine: eroul merge pîna la crimă, pentru a se umaniza apoi, în liberul joc al unor acțiuni, pe care nu le comandă nici o intenție sau rezervă; e o forță ce se destinde prin virtutea legilor ei interioare. Scriitorul n-o înfrînează, nici n-o accelerează; nicăieri nu simțim opera unei mîini febrile.

Cu aceeași supremă indiferență sunt tratate și celelalte figuri secundare. învățătorul Herdelea, popa Belciug, Ana, Florica, Titu, Vasile Baciu, Pintea, Zăgreanu, Grofșoru și toți ceilalți, atît de numeroși și de individualizați, suflete simple și unitare, se desfășoară din imboldul resortului lor intern, în acțiuni morale sau imorale, fără preferință și fără nici un accent de simpatie sau de antipatie. Impasibilitatea scriitorului în fața vieții devine și mai impresionantă în fața marelui act al morții. Sinuciderea lui Avrum și a Anei, moartea lui Dumitru sau a lui Ion sunt povestite cu o indiferență atît de totală, încît egalează indiferența augustă a naturii înseși în fața fenomenelor biologice. în această epopee, interesantă mai mult prin amploarea totului, sunt pagini ce vor cunoaște, desigur, solemnitatea antologiei.

Unei literaturi care abia acum începe să se înfiripe în elaborațiuni mai subtile, chinuită și fecundată totdeauna de o ideologie și de o vibrație nervoasă, de probleme de conștiință, vehiculată prin complicate procedee de analiză și de stil, unei astfel de literaturi nerealizate încă definitiv, dar care se poate presimți prin atîtea eforturi remarcabile, e o fericire că i s-a pus substrucția solidă a acestei epopei țărănești. Pentru a justifica trepidația nervoasă, dezordonata bogăție de senzații, incomparabila putere de analiză, exuberanța lirică, febrilitatea intelectuală a literaturii d-nei Hortensia Papadat-Bengescu — de pildă — trebuia să arătăm alături blocul granitic, rud, dar solid, al lui *Ion.*

I. C. VISSARION

I

Prin singura forță a talentului lui, Vissarion nu și-ar fi fixat locul în galeria acestor figurine. Avînd darul de a povesti colorat și natural, el îl împinge totuși pînă la o prolixitate primitivă. Nu-și trădează origina; dimpotrivă, o proclamă prin cel mai mic gest... Vissarion este un exponent etnic. Spontaneitatea lui Creangă e filtrată printr-un temperament de artist; naturalul iese dintr-o elaborație succesivă; cuvîntul e produsul ultim al unor încercări suprapuse: floare hrănită din seva pămîntului aegru.

Topit în masa anonimă a rasei, Vissarion își pierde individualitatea; se descarnează. Fără nici un efort, îl proiectăm peste modesta lui literatură, în depărtări tutelare. Omul profită din această proiectare; sustrăgîndu-l din sfera conveniențelor, îl tratăm ca pe o vastă sinteză. Gesturile lui cresc; inutilă și meschină cu alții, simpla anecdotă îi creează o atmosferă. Pe fondul mulțimii amorfe, umilul țăran din Costești se desprinde în linii precise și în mișcări viguroase; ființa lui e multiplicată de tot ce reprezintă confuz și tumultuos. Scriitorul nu mai e judecat prin realizare, ci prin semnificare, iar omul intră în cercul luminos al interesului nostru prin amănunte topice.

*

Era în primele luni ale războiului, în sumbrele zile ale lui octombrie. Mulți dintre intelectuali și artiști aduceau patriei mediocrul tribut al timpului lor sub forma cenzurii. Îndărătul fortărețelor de cărți poștale, gîngave și sublime, torceam astfel gînduri dureroase; veștile se adunau amenințătoare de pe fronturi; din orizontul întunecat se presimțea furtuna ce avea să izbucnească.

într-o dimineață, în monotonia unei munci inutile și în enervarea disproporției ei față de posibilitățile noastre, furăm treziți din piroteală de irupția bruscă a unui plutonier ovrei, copilandru de douăzeci de ani;

— Domnule locotenent... domnule locotenent... s-a întîmplat o mare nenorocire... soldatul Vissarion a... turbat!...

Emoționat peste măsură, gîfîind ca pe urma unei panici, plutonierul ne povesti apoi în crîmpeie brusce cum era să fie victima turbării lui Vissarion. Pe cînd ascultam încă nedumeriți, intră însă pe ușă și eroul. Îl vedeam pentru prima dată: scund, încotoșmat într-un palton cafeniu din vremuri vechi, cu părul într-o dezordine definitivă, cu capul întors la o parte cătînd îndărăt cu o inegalată expresie de șiretenie. Ceva din vulpe în toată ființa lui ușor încovoiată, cu o privire ce vrea să te mintă și cu o gură ce ar vrea să muște. Nu mușca, dar vorbea. Omul avea o vervă guturală și un umor rustic.

Cu o mimică pitorească ne explică deci povestea „turbării" lui...

... După inenarabile aventuri în serviciul grajdurilor școalei veterinare, fusese trecut la cenzură. Din nefericire însă i se umflase tocmai acum obrazul din cauza unei măsele rebele. Locotenentul, un vechi prieten, îl sfătui să și-o scoată. Și pe cînd Vissarion ezita, plutonierul ovrei, rătăcit nu se știe cum pe la cenzură, interveni spre a se face util:

— Domnule locotenent... lăsați să-l duc eu la d. maior-dentist Popovici, care mi-e prieten. I-o scoate numaidecît...

Propunerea nu suferea nici o obiecție. Soldatul Vissarion plecă deci cu plutonierul Kaufmann în căutarea domnului maior-dentist Popovici.

Maiorul era însă prea ocupat cu propria lui clientelă. Văzîndu-i, se încruntă și-i trimise la medicul regimentului. Fără să-și piardă cumpătul, plutonierul se gîndi o clipă; își aduse apoi aminte că printre cunoștințe avea și pe d. căpitan-dentist Irimia. Străbătură deci Bucureștii în lapovița dimineții de toamnă în direcția Oborului. Primindu-i, d. căpitan Irimia dădu și el din umeri:

— Adu-l într-o zi de consultație gratuită...

În stradă, în timp ce Vissarion se ținea de falcă, d. plutonier medita iarăși adînc și fructuos. Avea, desigur, mulți prieteni în lumea medicală. Protector, mormăi la urmă:

— Fii fără grije, domnule Vissarion, te duc eu la d. locotenent-dentist Goldstein, care ţi-o va scoate imediat.

O porniră din nou în direcţia Labirintului, în lapoviţa nesfîrşită a dimineţii de toamnă. Dar nici d. locotenent-doctof n-avea răgazul să scoată măselele „soldaţilor" în cabinetul lui. Situaţia devenise tragică: plutonierul era totuşi plin de resurse. în timp ce Vissarion uitase cu totul de măsea, renunţînd la orice demers, plutonierul se încăpăţîna dîrz:

— Am ordin să te prezint cu măseaua scoasă, trebuie să fac un raport în privinţa d-tale...

Hotărît, omul era plin de zel sublim; nu se putea hrăni decît din pîinea datoriei împlinite. Pe dată îşi aminti de d. sublocotenent-dentist Georgescu din şoseaua Jianului... Şi ca două umbre călătoare începură să străbată pentru a patra oară Bucureştii tn căutarea unui dentist militar. Vissarion nu mai putea răbda; picioarele îi refuzau orice efort. Ar fi voit să se întoarcă; i se opunea însă rezistenţa plutonierului, care făcuse dintr-însul o chestie de încredere şi obiectul unui viitor raport circumstanţiat.

Scriitorul rămase deci pe gînduri; dintr-o străfulgerare o idee îi lumină însă catapeteasma minţii. îşi puse mîna brusc pe falcă, scrîşnind:

— Vai!

— Ce ai, domnule Vissarion, întrebă plutonierul.

Omul nu răspunse. îşi strîmbă încă o dată gura, dînd ochii peste cap.

• — Ce ai, domnule Vissarion? Te doare? întrebă plutonierul alarmat.

Vissarion murmură aiurit:

— Nu ştiu ce am... nu ştiu ce am...

îşi strîmbă din nou gura în convulsiuni violente, arătîndu-şi albul ochilor; o uşoară spumă îi tivi colţul buzelor...

— Domnule Vissarion, domnule Vissarion... ce ai? .. .spune-mi ce ai?...

Scrîşnind cu ochii injectaţi, Vissarion se uşura într-un spasm suprem:

— Nu ştiu ce am. îmi vine să muşc... uite aşa... îmi vine să latru... ham! ham!... săptămîna trecută m-a muşcat un cîne... ham! ham!...

într-o clipă plutonierul se făcu nevăzut. Iar Vissarion adaose cu acea lumină de neegalată şiretenie:

— Apoi cum era să mă scap de ovreiul ăsta, care voia să raă prezinte cu raport precum că mi s-a scos măseaua!

Şi astfel autorul *Nevestelor lui Moş Dorogan* şi al *Privighetorii negre* mi-a intrat brusc în conştiinţă prin calitatea lui esenţială.

II

Fixîndu-mi-se în atenţie şi prin masca luminată de doi ochi mobili şi şireţi şi prin spontaneitatea gestului, omul merită să fie cunoscut mai de-aproape...

Din zidul de cărţi poştale, în care se înscria izvodul războiului în slove fruste, Vissarion îşi făcu o cetăţuie inexpugnabilă. Cătind şiret în lături, dar mai ales printre crenelurile zidului spre a nu fi surprins de inamic, omul începu apoi să se reverse într-o binefăcătoare ploaie verbală, Avea rezerve de tăcere. Cîteva săptămîni curăţise ca simplu soldat grajdul şcoalei veterinare, sub ochiul sever al d-lui căprar Papiţică. Sărind de mai multe ori gardurile şcoalei, evadase de la postul de cinste pe care i-l dase patria în războiul întregirii, se plînse miniştrilor, obţinuse intervenţia unui general. în zadar. Caporalul Papiţică era inflexibil la datorie; stăruinţele îl îndîrjeau în atitudinea lui fermă,

îl punea deci la servicii şi mai grele, apostrofîndu-1 cu un sarcasm superior: „Ha... ha... şi zici că eşti unul din ăia care scriu... un Alecsandri... un Eminescu... ia curăţă mai bine grajdurile "...

Prin puterea de comunicativitate a darului povestirii, aventurile lui Vissarion deveniră repede de interes obştesc. îşi crea astfel o atmosferă personală; involuntar suferirăm o mişcare de rotaţie în jurul axei lui. Amintiri de copilărie, amănuntele unei vieţi agitate, iniţiarea în învăţătură şi în scris — lucrurile umile sau surprinzătoare, mizeriile de acasă, de la ţară, sau tribulaţiile printre oamenii oraşului, în redacţii şi pe la editori formau alimentul incoruptibil al unei istorisiri nelimitate. Epizoadele se succedau: contactul cu prima formulă algebrică întrezărită în cartea unui anticar de pe chei şi apoi irupţiunea devorantă în studiul matematicilor, pasiunea pentru chimie şi instalarea unui mic laborator in unica odaie a bordeiului de la Costeşti, în care locuieşte cu cei nouă copii (Voltaire, Benedict, Edison Vissarion etc.!), trudnicile lui începuturi literare şi atîtea alte momente se materializau în

forme vii. Din acumularea vorbelor şi a gesturilor, din participarea fizicului la mişcările sufletului, omul se desprindea pe încetul ca o sinteză a însuşirilor etnice.

Mai întîi, o isteţime incontestabilă, cu o curiozitate speculativă ce-l făcea să treacă peste nivelul culturii lui reale, ducîndu-l pînă la invenţia teoretică a unui tun ce ar nimeri, prin calcule matematice sigure, aeroplanul inamic din zbor.

La bază, un strat imens de şiretenie evidentă în cele mai mici gesturi. Prin această formă inferioară de inteligenţă, omul îşi trădează sutele de ani de robie, frica de lovituri; în faţa forţei nu-i mai rămîne decît arma vicleniei. De aici clipirea laterală ce caută o evaziune de sub o opresiune imaginară; de aici nesiguranţa de raporturi, neîncrederea ascunsă sub forme naive a ţăranului ajuns chiar la o înaltă intelectualitate. în atitudinea lui de fiară încolţită, trăieşte încă străbunul bătut la scara boierului... Supus la munci grele, el găseşte în şiretenie singura posibilitate a economiei vitale. După ce a curăţit grajdurile şcoalei veterinare, Vissarion se pitea acum după zidul de cărţi poştale în beatitudinea unei linişte definitive. Se refăcea de tot ce risipise înainte. Zelului procedural al d-lui plutonier Kaufmann nu-i putuse, de asemenea, opune decît arma pasivă a şireteniei pentru a restabili echilibrul forţelor...

Această inteligenţă cu dublu aspect întrunea şi avantajul unei rari puteri de expresiune. Omul avea nu numai darul vorbei, ci şi defectului. Povestea cu naturalul şi umorul ţărănesc, dar şi cu lipsă de supraveghere. Lucra în el o forţă misterioasă, ce-i da posibilitatea creaţiunii instantanee. Invitat să improvizeze cîteva cuvinte copiilor adunaţi la Eforie la un festival, Vissarion începu să născocească un basm. După un ceas jumătate, nici nu intrase încă în inima subiectului. La şezătorile de la Costeşti, putea povesti şapte ceasuri la rînd; ascultătorii aţipeau cu toţii, în timp ce povestitorul îşi urma încă firul imaginaţiei lui fecunde, cu singura satisfacţie pe care ţi-o dă invenţiunea...

Vissarion fiind o expresie tipică a poporului, îi lipseşte literaturii lui numai anonimatul pentru a fi o adevărată literatură populară, încolo, o identitate completă: fantastic, umor, senzualism, sănătos, şiretenie, facilitate verbală, natural — şi o totală lipsă de compoziţie. Prin această identitate literatura lui Vissarion e reprezentativă, iar emul mi se pare că o depăşeşte prin virtualităţi

TEATRUL NAŢIONAL:

„CAIN" DE AL. SABARU

Cain, piesa în trei acte a d-lui Sabaru, jucată la Teatrul Naţional, se poate mulţumi şi cu o scurtă menţiune.

E o încercare, fireşte, a unui debutant; i s-ar cuveni deci toată indulgenţa pentru lipsurile de meşteşug. *Cain* este însă o piesă de meşteşug, lucrată din scene violente, în vederea unui mare efect teatral. E o melodramă clasică. Nimic nu-i lipseşte: asasinarea unui cămătar odios pe scenă, o penibilă anchetă judiciară făcută chiar de fratele asasinului, ca judecător de instrucţie, intervenţia şi blestemul mamei celor doi fraţi, lupta între datorie şi dragoste şi, în fine, înnebunirea judecătorului în momentul în care trebuie să iscălească mandatul de arestare a fratelui său...

în faţa unei astfel de acumulări de efecte patetice, spectatorul modern resimte o legitimă stupefacţie. Melodrama, la care plîngea Margot, trăieşte încă! Trăieşte chiar o viaţă tenace. Ajunge să vezi cămătarul din actul întîi, ghebos, tenebros, tuşind mereu şi urzindu-şi răzbunarea prin unghere, pentru a înţelege că, teatral, suntem daţi cu o sută de ani îndărăt... La urmă, melodrama e şi ea un gen popular. Trebuie să-şi atingă totuşi scopul: să emoţioneze. Rolul nevestei judecătorului este însă atît de echivoc, lipsa de discernămînt a judecătorului din actul al doilea atît de neverosimilă, blestemul mamei din actul al treilea atit de nejustificat (în piesa d-lui Sabaru Cain e omul integru şi Abel asasinul!), dialogul atît de retoric, încît nu resimţim nici o emoţie în faţa atîtor dezastre acumulate. Situaţia autorului devine deci penibilă: i-a scăpat tocmai ce urmărea pe căi atît de violente. Şi, cum pentru a-şi ajunge scopul suprem, a lăsat la o parte orice literatură, dezastrul e definitiv. *Cain* nu e numai o melodramă — ci o melodramă neizbutită.

ALEXANDRU MACEDONSKI

I

Omul a dăunat operii: iată cheia cu care mulți s-au încercat să rezolve misterul tragediei literare a lui Macedonski. Şi, în adevăr, am fost martorii unei lungi vieți contradictorii, dincolo de marginile bunului-simț, într-un dezacord cu opinia publică neizvorît din realitatea unor încercări revoluționare, ci dintr-o atitudine căutată şi nejustificată. Dezarmonia omului în gesturile lui cotidiane trezea deci o revulsiune ce se răsfrîngea asupra operii. în agresiunea vieții, moartea putea părea o eliberare; din cătuşele contingențelor porumbelul spiritului îşi va lua zborul. Miracolul trebuie să vină. Miracolul n-a venit încă.

După cea dintîi estompă a timpului, critica ar putea totuşi face şi alte previziuni fără riscul paradoxului. Gesturile se pierd o dată cu mîna scuturată în pulbere, şi din tina amănuntelor impure ar putea răsări flacăra pură a omului lăuntric. Rupînd brutal rețeaua deasă ce ne desparte de realitate, moartea ne-ar putea dezveli o statuă pe care n-am bănuit-o. Pe lîngă micimi ofensatoare, omul avea o mare forță de iluzie, care, împinsă pînă la astfel de proporții, devine un simbol. Destinele lui Macedonski nu stau deci atît în opera lui, cît în împrejurări exterioare. De va găsi un istoriograf nu numai inițiat şi pios, ci un artist capabil să fixeze sub o formă definitivă viziunea unei halucinații atît de mărețe, Macedonski va ajunge la o potentă ce va depăşi cu mult valoarea secundară a unei opere întrecute de pe acum de noile generații poetice.

*

însuşirile devin defecte sau calități după domeniile în care se dezvoltă. în viața cotidiană, invențiunea e minciună: în artă,

! ea devine un element fecund. întreaga *Odisee* se sprijină pe inventivitatea rasei elenice. întorşi diri peregrinații îndepărtate, negustorii greci mințeau în povestirile lor despre oameni şi lucruri; coordonate de un mare poet, minciunile au devenit o operă de artă şi o oglindă definitivă a rasei. în anumite condiții, minciuna poate fi deci creatoare de frumos şi de adevăr. Evadînd din domeniul utilității în regiunile senine ale creațiunii dezinteresate, ea participă la jocul liber al fanteziei ce combină peste legile naturale.

Adaptîndu-se la împrejurări diferite, criteriile se modelează şi ele; morala se închină în fața necesității de stat; crima devine eroism. Momentul şi proporțiile deformează valoarea acțiunilor noastre. Redusă la măsuri modeste, nebunia tristului Cavaler e ridiculă; proiectată de Cervantes pe scara unei halucinații continue, devine sublimă. Amănuntele se şterg, lăsînd în toată strălucirea ei iluzia. Sub alte forme, Macedonski a fost şi el un erou al iluziei.

A crezut în artă. într-o țară lipsită de orice tradiție culturală, în care creațiunea artistică nu este o funcție legitimă, a trăi numai pentru artă e un act de credință de o înaltă valoare. Poetul nu 1-a urcat însă pe piedestalul vreunui sacrificiu sau al unei demne rezerve; dimpotrivă, 1-a scoborît prin lamentații, prin proclamarea dreptului la caritate sau indignare. Timpul le va şterge însă cu estompa lui. Nu va rămîne viu decît gestul omului care în lungul unei vieți roase de nevoi, învăluite sub faldul unei persecuții reale si imaginare, a stat închis în visul lui interior, impropriu pentru orice realitate, consumat de o viziune pe care n-a tradus-o în opere definitive, dar pe care a trăit-o cu o putere de iluzie unică. Macedonski a fost cel mai mare vizionar pe care l-am avut pînă acum. Lipsit de simțul comun, insensibil la ridicol şi la asprimea realității, a păşit în viață cu ochii fixați spre lumina orbitoare a unei fantasmagorii. A trăit într-o hipnoză. Nimic nu 1-a putut opri din călătoria lui somnambulică. Putea viața să-şi întindă cursele, poetul nu le vedea; putea realitatea să-1 lovească sub biciul dezmințirilor, tragica ei evidență rămînea ineficace. Nici mizeria, nici hula unanimă, nici exilul interior în care a trăit cîteva decenii nu i-au putut zgudui credința în omnipotența verbului, nu 1-a putut deştepta din visul lui poetic, din concepția unei arte sonore şi inutile. Pe deasupra tuturor dezastrelor, forța imensă a iluziei îşi arunca apele multicolore în jocuri fantastice. Mizeria lua patina poeziei. Aurul închipuirii curgea din izvoare nesecate.

Era în Macedonski o forță creatoare în vid, o minciună generoasă a vieții ce-l făcea să trăiască într-o lume halucinată; la bătrînețe, o glorie pururi insesizabilă şi un aur pururi inexistent aveau încă pentru dînsul o evidență ps deasupra oricărei realități. Se împărtăşea cu o cuminicătură invizibilă în gesturi ce păreau ridicole, deşi — în perspectivă — nu sunt lipsite de oarecare măreție,

De se va ivi artistul care să creeze din Macedonski simbolul poetului însuşi în mijlocul unei societăți antipoetice, viața lui atît de ofensatoare, de altfel, va deveni mult mai emoționantă decît opera.

II

Şi după moartea poetului, critica rămîne încă discumpănită în fața operii sale. în viață, ostilitatea generală se lovea de forța latentă a unei admirații tenace. Putea fi critica unanimă în severitate (T. Maiorescu) sau în indiferență (cei mai mulți); în jurul poetului se menținea nu numai un cult, ci şi o influență căreia i se putea contesta uneori calitatea, nu însă şi continuitatea. Pe măsură ce opinia publică se îndîrjea în ostilitate sau nepăsare, admirația cîtorva devenea şi mai excesivă. Poezia lui Macedonski nu este totuşi ermetică; n-are nici unul din caracterele ezoterismului pentru a justifica o inițiare. Ea reprezintă un impresionism de o valoare poetică îndoielnică, dar uşor inteligibilă; nu are un ritual deosebit şi nu se adresează unei sensibilități speciale. Ignorînd cele mai adese emoția, se sprijine numai pe senzație. Nu răscoleşte arcanele sufletului; se opreşte în domeniul sensibilității comune... Contradicția dintre opinia publică şi opinia unei pagode este deci un punct de controversă literară, pe care nu 1-a rezolvat nici moartea poetului. Procesul e deschis.

Fără să fi venit încă momentul unei revizuiri definitive, criticul ar voi poate bucuros să aplice capătul lecuitor al^ lăncii lui Achile. E firesc să simtă nevoia reparațiilor postume. între poet, ce se afirmă cu 6 nobilă continuitate timp de atîtea decenii, şi o opinie publică amorfă, incompetentă şi lesne influențabilă, preferința criticului e indicată. Gestul lui reparator nu e atras de forța irezistibilă a aventurii, ci a unui idealism consolator. Gestul rămîne însă abia schițat; dorinții legitime de reparație îi urmează nu numai o rezervă comandată de contactul prelung şi imparțial cu opera poetului, ci şi o stupefacție ce se deşteaptă în fața opi-

niilor violent contradictorii. Opera lui Macedonski nu e prea abruptă pentru a justifica antinomii principiale. Neînțelegerea rămîne încă o enigmă.

Dacă unui poet adevărat îi cerem o emoție, iar unui mare poet îi cerem şi un suflet organic, o concepție şi o atitudine hotărîtă, într-un cuvînt, o filozofie, Macedonski n-a fost, cu siguranță, un mare poet şi s-ar ridica chiar îndoieli şi asupra calității lui poetice privită numai în esența ei. O operă poetică e o cristalizare sufletească în jurul unei axe stabile. Pe axa unui pesimism fundamental, se grupează întreaga poezie a lui Eminescu, considerată sub toate aspectele ei, în poezia de dragoste sau filozofică, în satire, ca şi în poeziile inspirate de natură; în jurul unui erotism idilic şi optimist se poate grupa întreaga poezie a lui Coşbuc. îndărătul operei lui Macedonski nu găsim o unitate fecundă, un sentiment generator sau numai un simplu focar radiator; poezia lui nu e cristalizată şi organică; o simți mobilă şi inconsistentă. Optimist şi plin de elan spre pacea sublimă a naturii, în cea mai frumoasă creație a lui *(Noaptea de mai),* el devine mărunt pesimist, mărunt nemulțumit şi amar în cele mai "multe încercări versificate. Sufletul lui nu împrăştie o lumină puternică şt uniformă asupra lucrurilor; se schimbă după moment; optimismul inițial se dizolvă în notariuni contradictorii, nesusținute de un accent robust. Nu numai nu posedă lumea, reducînd-o la propria lui substanță, dar nu se lasă a fi posedat de ea.

Cu excepția a cîtorva poezii, asupra cărora vom reveni, nimic nu a zguduit sufletul impasibil al poetului; nici unul din marele spectacole ale naturii, nici unul din marele momente ale vieții nu l-au emoționat. Macedonski prezintă cazul rar al unui poet liric ce n-a cîntat amorul şi n-a cunoscut, aproape, nici un fel de pasiune. A trăit fără extaze şi fără nedumeriri; nu 1-a atins nici misticismul, nici tragedia problemii ultime. Ignorînd femeia, pe Dumnezeu, moartea şi, cu mici excepțiuni, natura însăşi, poezia lui Macedonski ignorează temele fundamentale ale unei adevărate poezii; îi lipsesc filoanele de largă inspirație, ce alimentează nu numai lirismul, ci şi simpla emotivitate a unui om sensibil.

Privată de agentul fecund al emoției în fața problemelor vieții şi ale morții, poezia lui Macedonski trebuia să se scoboare la modulații minore. Emoția e înlocuită prin senzația instabilă; poezia e redusă la un fel de impresionism de o incontestabilă

valoare artistică, dar de o mediocră valoare poetică. Tocmai prin această calitate pur senzațională poezia lui Macedonski ia un caracter de modernism și își legitimează succesul. într-o epocă tîrzie de insuficiență lirică, în care izvoarele de emotivitate și de expansiune s-au împuținat, e firesc să se producă o poezie limitată la senzație sau cel mult la un proces intelectual. Trăim în epoca intelectualizării poeziei. Fără a fi ajuns la o intelectualizare francă, poezia lui Macedonski rămîne mai mult la senzație. Insuficiența ei emotivă i-a făcut succesul; îi va fi însă și principiul dizolvant.

III

Evocînd figura inspirată a „poetului", Macedonski îl caracterizează:

Lirismul și satira se joacă pe-a lui frunte
Ca fulgere pe creasta înaltului Liban.
Nou Moise, el se urcă atunci pe vîrf de munte
Și alte legi aduce la generul uman.

(Avlnt)

Concepția unui poet-profet e una din ideile romantice pe care Macedonski a profesat-o cu oarecare consecvență, nu pentru a-și înălța tonul și a-și lărgi gestul, ci pentru a-și atribui drepturi, pe care societatea nu putea să i le recunoască. în poet, Macedonski a văzut amestecul necesar de lirism și de satiră; și cum ne făurim idolii și idealurile din propria noastră substanță, trebuie să recunoaștem în Macedonski aceeași fuziune. Am arătat insuficiența lirismului lui. Lipsit de emoție, poetul trebuia să încline spre satiră. Și, în adevăr, elementul satiric e mult mai fecund în poezia lui.

Căutînd, din nevoia psihologică a simplificării, o unitate în fiecare om, am putea-o găsi la Macedonski în *nemulțumire.* Poetul se cristalizează pe încetul în jurul acestei axe; poezia lui Tenunță la orice elevație pentru a se tîrî pe pămînt. Și lirismul lui Eminescu e străbătut de un sentiment de revoltă; revolta lui este însă vastă, primordială, filozofică; plecînd de la un pesimism fundamental, ea atacă înseși sursele vieții. Satira lui Macedonski nu izvorăște dintr-o concepție mai largă, dintr-o privire disprețuitoare; ea nu are un caracter obiectiv, ci e de o natură pur subiec,-

tivă. Pleacă de la o nemulțumire strict personală; mobilul ei e mărunt și meschin. Revolta poetului nu e nici filozofică, nici impersonală; nu are meritul dezinteresării; satira lui nu atacă inegalitățile sau vițiile, ci lovește în propriile lui cătușe. înclinînd spre optimism și spre izvoarele pure ale vieții, poetul deviază repede spre o poezie tînguitoare, decepționată, lipsită de elevație. Această notă antipoetică de nemulțumire nu-i întîmplătoare, ci esențială; e sîmburele în jurul căruia se cristalizează întreaga lui poezie. Pentru a o dovedi, voi proceda prin numeroase citații luate în ordinea in care sunt așezate în primul volum.

Invocînd pe morți, poetul aspiră la lumea lor;

Căci nu se află-n lumea moartă
Mișei.

(Cu morții)

în *Psalmi,* găsim aceeași atmosferă a unei lumi ostile:

Dușmanii mei se înmulțesc
Și nedreptatea mă-nfășoară...
Abia mai pot să mai trăiesc
De cine n-am lăsat să moară,
Aleargă toți și mă-nnegresc...

(Dușmanii)

Sau:

Și-au zis: — e singur — e pierdut:
Asupra mea se năpustiră...
Onoarea mea o nimiciră,
Mă înjosiră, mă loviră,
Cu mici, cu mari mă prigoniră...

O țară-ntreagă s-a-ntrecut
Să-mi dea venin — și l-am băut.

(Și-au zis...)

Sau:

Pe fruntea mea n-am nici o pată —
Zadarnic! — sunt un osîndit,
în lume nu este răsplată.

(CU am trudit...)

Prin aceste întîmplătoare citate poezia macedonskiană se situează aproape în întregime. Ea are caracterul unei inadaptări fundamentale. Pornind de la concepţia romantică a poetului-profet şi atribuindu-şi aprioric un rol pe care societatea nu i-l poate acorda, deziluzia era o urmare fatală. De aici tragedia vieţii lui Macedor.ski, sterile, dar zgomotoase, şi caracterul atît de înveninat al atitudinii lui poetice. Pretutindeni numai duşmani; oamenii îl lovesc; e o conjuraţie universală de forţe obscure şi vrăjmaşe. Simpatică prin faptul reducerii ei la resemnare (la d. Brătescu-Voineşti, de pildă), inadaptarea e supărătoare cînd lunecă la agresiune neputincioasă. Ceea ce la Vlahuţă era numai întîmplător devine la Macedonski o obsesiune. Suferinţa însă îşi pierde din valoarea poetică cînd se prezintă sub forma unei perpetue tînguiri. împotmolit în degradarea lui, poetul îşi continuă blestemul împotriva destinului nedrept şi a societăţii ingrate.

Dar nici Muzele pe-atuncea, legănîndu-mă în şoapte,
Nu puteau ca să prevadă c-am să fiu un urgisit.

(Noaptea de martie)

Sau:

M-am născut în nişte zile cînd tîmpita burghezim;,
Din tejghea făcînd tribună, legiune de coţcari,
Pane-o tălpi noroioasă ps popor şi boierime;

N-ai ca glorie duşmani şi ultragiile toate?
N-ai ca glorie ingraţi ce-ai creat în urma ta?
N-ai ca glorie Restriştea, care-ţi pune beţe-n roate,
Şi voind să te oprească, îţi ajută a-nainta? etc.

(Noaptea de ianuarie)

Sau:

înjuraţi-mă, prieteni,
Daţi-mi cupa cu amar,
Veţi avea destulă vreme
Să mă plîngeţi în zadar.

(înjuraţi-mă, prieteni...)

Sau:

Din ce în ce mai multe
Amarnice insulte

Intîmpin nencetat,
Cît inima-mi sărmană
întreagă e o rană.
Un hoit de sfîşiat

(Din ce In ce...)

Sau:

Vieaţa este tristă; lupta ei, grozavă...
Orice zi le-aduce un pahar de otravă... etc.

(Tu ce esti a najtt)

Sau:

Să mă spele de insulte nu mă-ncerc să fac apel
La un timp ce nu coprinde decît patime în el etc.

(Epigraf)

Sau :

Căci în natură — nencetat —
Din tot ce moare şi trăieşte
E numai omul un ingrat.

(La bestii)

*

Am procedat prin acumulare de citate pentru a dovedi natura nemulţumirii poetului. D. *I.* Vianu o crede venită din linia poeţilor latini; aceia erau însă prea puţin poeţi şi mai deloc lirici. E cazul, de altfel, al lui Macedonski. Insensibil la sublimul şi tragicul vieţii, el s-a fixat repede într-o atitudine îndîrjită de om nemulţumit de soartă şi de societate. Izvorînd dintr-un simplu accident personal şi fără să deschidă alte perspective generale asupra vieţii, satira lui Macedonski e de o valoare literară mediocră: *Noaptea de noiembrie,* de pildă, în care nu găsim nici obiectivitate, nici spirit filozofic; redus la o tînguire măruntă împotriva unei conjuraţii universale, lirismul lui e lipsit de nobleţe.

Fixînd axa poeziei lui Macedonski în sentimentul unei nemulţumiri strict personale, ar fi nedrept de ne-am scoate dovezile numai din producţia lui minoră. *Psalmii* sau *Noaptea de martie, Tu ce eşti a naşte* sau *Noaptea de ianuarie* atîrnă puţin în opera poetului. Pentru a fi incontestabilă, axa trebuie să treacă şi prin *Noaptea de mai,* prin *Stepă* şi prin *Noaptea de decemvrie.*

Macedonski a fost puțin sensibil față de natură. N-a cîntat-o dintr-o emoție unică, ci numai prin descripții impresioniste: *Bucolica undă, Sub frunze* sau *Naiada* sunt mici peisagii erotizate; *Zi de iarnă* procedează dintr-o inspirație satirică; *Pe balta clară* e un pretext al unei vagi stări sufletești; toate celelalte sunt numai notațiuni grațioase. Pentru un astfel de poet limitat la senzație, *Noaptea de mai* reprezintă, în adevăr, nu numai o fericită invocare a unei naturi balsamice și pure, cu o gradație abilă ş' cu o limpede viziune clasică:

Pe jgheabul verde al cișmelei un faun rustic c-o naiadă
S-au prins de vorbe și de glume sub licăririle de cer;

Pe dealuri clasice s-arată fecioare în cămăși de in,
Ce-n mîini cu amforele goale își umplu ochii de senin,
Și printr-a serii lăcrămare de ametiste și opale,
Anacreon re-nalță vocea, dialoghează Teocrit,

ci o stare emotivă aproape unică.

Ascensiunea sufletească a poetului nu pornește însă dintr-un sentiment dezinteresat; admirația nu e pur contemplativă. Natura e refugiul trecător al unei nemulțumiri:

Iubirea și prietenia, dacă-au ajuns zădărnicie,
Și dacă ura și trădarea vor predomni în vecinicie...
Veniți: privighietoarea cîntă, și liliacul e-nflorit.

Sau:

E mai și încă mă simt tînăr sub înălțimea înstelată...

Trecu talazul dușmăniei cu groaza lui de nedescris,
La fund se duse iar gunoiul ce înălțase o secundă
Și stînca tot rămase stîncă, și unda tot rămase undă...

Se lumină întinsa noapte de poleieli mîngîietoare,
Și astăzi e parfum de roze și cîntec de privighietoare.

Poetul nu se înalță în lumea senină a poeziei și emoției decît rar și rupîndu-se cu greutate din lianele unei vieți „de jalnică nevroză", de „ură și trădare", de „dușmănie".

Entuziasmul este altoit pe același fond de nemulțumire și pe aceeași concepție mărunt pesimistă a unei lumi de vrajbă și de persecuție.

în *Stepa* sentimentul unei vieți libere, în mijlocul naturii sălbatice și sub unicul pinten al instinctului, este real. Poezia pornește dintr-un individualism care ar fi putut da o consistență inspirației macedonskiene, dacă ar fi fost mai statornic și dacă n-ar fi izvorît dintr-un egotism întinat:

în picioare calc trecutul, corp și suflet mă cufund,
Uit o viață amărîtă de ultragii sîngeroase.

Sau:

... Și se uită, și se uită mizerabilul destin.

La bază e deci aceeași revoltă împotriva unei vieți de „ultragii". Evadarea poetului nu se face, de altfel, în domeniul spiritual, ci în domeniul unei libertăți pur fizice în mijlocul stepei, unde:

Melancolică te-așteaptă fidanțată pe confine...

Nimicită o vei ține sub triumful masculin,

cu acea scurtă evocare a posesiunii brutale — singura notă ce revine stăruitor în poezia antisentimentală a lui Macedonski.

Alături de *Noaptea de mai* poate sta și *Noaptea de decemvrie...* E o concepție fără noutate, susținută printr-o lungă încordare și realizată printr-un fast de imagini prea oriental.

în viziunea unei Mece ce-și îndepărtează zidurile dinaintea emirului dornic de a ajunge la ea, vedem tragedia idealului în veci neatins. Limitată aci, poezia s-ar fi oprit în lumea contemplației senine și impersonale. Alături însă de emirul idealist ce nu intră niciodată în Meca, poetul imaginează și un drumeț „pocit și șchiop" ce intră în Meca, apucînd pe căi cotite:

Și vede pe-o iasmă că-i trece sub poartă...
Pe cînd șovăiește cămila ce-l poartă...
Și-n Meca străbate drumețul pocit,
Plecat șchiop și searbăd pe drumul cotit —
Pe cînd șovăiește cămila ce-l poartă...

Ce fel de „ideal" poate fi însă o Meca în care intră „o iasmă" pe drumuri piezişe; desigur, nu un ideal spiritual, ci un ideal mărunt, mărginit la bucuriile vieții. Numai acolo se poate ajunge şi pe căi cotite: unde nu intră cei mari şi drepți, intră piticii prin mijloace abile. Concepția poeziei este deci micşorată; în aripa ei atîrnă plumbul aceleiaşi nemulțumiri împotriva celor ce reuşesc în viață: e o revoltă meschină şi fără valoare poetică.

Prin această analiză, ce nu s-a oprit numai la producția minoră a poetului, ci a trecut şi la cele cîteva poezii construite organic, ajungem la convingerea definitivă că *revolta* este elementul generator al întregei poezii macedonskiene. Revolta lui nu are însă nimic comun cu revolta lui Eminescu sau Byron; e o revoltă dizolvată în tînguiri împotriva „tîmpitei burghezii", a contemporanilor „ingrați", sau a unei conspirații universale. Prin această obsesiune a persecuției, poezia lui Macedonski e *paranoică.* Rămînînd la vechea concepție romantică — agravată însă — a poetului-profet cu drepturi nediscutate, Macedonski nu se putea simți decît străin într-o societate clădită pe alte principii. Neînzestrat cu nici una din calitățile omului pozitiv, el nu putea fi decît un inactual. în loc să-şi primească soarta cu resemnare, mulțumindu-se cu lumea creațiunii poetice, a devenit un revoltat social fără avînt şi amploare. Şi-a pus astfel realele sale calități artistice în serviciul unui sentiment steril şi antipoetic. Poezia lui va suferi deci de pe urma acestei degradări.

SCRISOARE DESCHISĂ D-LUI DIRECTOR GENERAL AL TEATRELOR

Au trecut mulți ani de cînd suiai calvarul lui *Akim,* pe vremea directoriatului d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti. Prin subita ezitare, pe care o cunoaşte orice om împovărat cu o răspundere, şi prin coaliția imponderabilelor ce se grupează ostil în jurul irupțiunii la viață a oricărei lucrări dramatice, repetițiile piesei d-tale fusese suspendate. O mînă invizibilă se lăsa greu peste ea ca să o înăbuşe. Erai amărît şi ți-am înțeles amărăciunea. Cred în valoarea solidă a lui *Akim.* în teatrul d-tale de fantezie poetică, figura sinistră a bătrînului vagabond e o creațiune realistă şi masivă; anecdota ia amploarea unei caracterizări. Sunt convins că procesul literar al lui *Akim* va fi revizuit într-o zi. în afară de aceasta, reprezentaseşi pe scena Teatrului Național *înşiră-te, mărgărite* şi *Cocoşul negru.* Erai un autor dramatic încercat; teatrul românesc îți datora o contribuție fericită; ți se cuvenea nu numai o încurajare, ci şi o satisfacție legitimă; nu meritai umilința amânărilor şi gluma jignitoare a pretextelor.

Erai amărît, şi amărăciunea d-tale a trecut în mine, întreagă, multiplicată nu numai de o veche prietenie, ci şi de o convingere indestructibilă. Artistul trebuie să producă în bucurie. într-o țară în care totul conspiră la ostilitate sau indiferență, într-o țară în care aproape nu există răsplată morală şi materială, artistul are nevoie de reconfortul unei atmosfere prielnice imediate. Dacă publicul nu răspunde atîtor glasuri pierdute în pustiu, trebuie să le răspundă măcar cei ce au sarcina unei solicitudine publice: directorul teatrelor, de pildă. Dramaturgii sunt puțini; nu trebuie împuținați şi mai mult prin rea-voință. Erai un element de valoare; teatrul îți era obligat nu numai pentru trecut, ci şi pentru posibilitățile viitoare. Ți se cuvenea bucuria fără care nu se poate crea. Crescută prin ecoul sonor al acestei convingeri profunde, amără-

ciunea d-tale, devenită şi a mea, a luat forma unei scrisori deschise, adresate prin *Adevărul* d-lui Brătescu-Voineşti.

A doua zi, *Akim* era pus din nou în repetiţie pentru a-şi îndeplini destinele.

D. Brătescu-Voineşti nu-mi datora, de altfel, nici o favoare specială. Glasul sincerităţii mele 1-a convins însă. îi aduc aici omagiul cuvenit comprehensiunii strictei lui datorii...

Au trecut mulţi ani de atunci şi mulţi scriitori au urcat Calvarul Teatrului Naţional. Prin urechea mea amicală s-au vehiculat multe amărăciuni spre a-mi dospi în suflet. Ajuns la o situaţie dramatică definitivă, aveai dreptul să pretinzi dacă nu o recunoaştere anticipată, cel puţin o liberă trecere nediscutată. în *Prometeu,* formula d-tale teatrală venea plină de maturitate şi de fantezie constructivă; ţi se cuvenea o primire caldă şi prin trecut şi prin realizarea gravă a unei nobile concepţii poetice. în faţa evidenţii, emoţia judecătorilor d-tale a fost spontană. A doua zi au început însă micile socoteli şi marile amărăciuni. D. Peretz şi d. Caton Theodorian erau preocupaţi de piesele lor şi de împărţirea premiului cvincvenal; nedescoperindu-ţi încă talentul, d. Mihail Dragomirescu sta cufundat în piesele d-lui Sorbul. *Prometeu* rămînea, fireşte, o piesă admirabilă — după cum mi-o spunea zilnic d. Caton Theodorian. Prudentul meu amic întîrzia totuşi să-şi depună raportul. Iar cînd îl depuse în plină primăvară, temindu-se de intervenţia mitropolitului, ceru o refontă pravoslavnică a piesei.

Prometeu fu silit deci să treacă pe scena teatrului de alături. O carieră strălucită te-a răzbunat apoi de *Pui de cuc,* de *Comedia inimii* şi de *Prăpastia.*

Şi iată, ai ajuns director general al teatrelor.

Din fotoliul în care anul trecut ascultam cu atîta participare şi indignare lunga poveste a amărăciunilor d-tale cu ocazia lui *Prometeu,* ascult astăzi cu aceeaşi tristeţe amărăciunile d-lui Caton Theodorian cu ocazia *Nevestelor d-lui Pleşu.* Omul ce nu-şi depunea raportul anul trecut a devenit la rîndul lui o victimă dureroasă.

Cunosc *Nevestele d-lui Pleşu.* în cadrul voit al unei comedii uşoare, fără spirit de vorbe, dar cu umor de situaţii, piesa d-lui Caton Theodorian are germenul vieţii. Sunt oameni ce trăiesc în gesturi mărunte. într-un teatru de ficţiuni, calitatea vieţii este imensă. Fabula şi loviturile de teatru importă puţin; creaţiunea este esenţialul. Dramaturgul care ne-a dat pe Amos şi pe bătrînul Bujorescu, continuînd viziunea aceluiaşi Amos în figura mai puţin adîncită a lui Pleşu, dar cu aceleaşi elemente indiscutabile de viaţa, e un creator. Poate să nu-şi depună raportul la timp, poate umbla cu hîrtiuţe compromiţătoare, meritul lui literar este indestructibil. De aceea, cînd U aud povestindu-mi seria umilinţelor lui, mă mişcă profund. în scepticismul meu găsesc încă intacta convingerea că artiştii trebuie lăsaţi să lucreze în bucurie şi că Teatrul Naţional n-are altă datorie decît de a crea, încurajînd-o, o literatură dramatică naţională.

I

TEATRUL NAȚIONAL:

„NODUL GORDIAN", COMEDIE ÎNTR-UN ACT DE VALJEAN

Reproducerea integrală a *Nodului gordian* face aproape inutil orice comentariu critic. Cititorul are dinainte elementul indispensabil al aprecierii: corpul delict, cum ar zice comisariul Tiberie. înainte de război, d. Valjean ne-a dat poate cea mai bună comedie într-un act; *Ce știe satul; Nodul gordian* e din aceeaşi linie. în jurul unei mici anecdote, se desfăşoară o acțiune vie, cu siluete precise, de un comic natural. E geniul lui Courteline. Anecdota poate fi oarecare; observația este justă şi incisivă, împreună cu maiorul Gheorghe Brăescu, d. Valjean este cel mai bun observator satiric al generației noi literare.

TEATRUL NAȚIONAL:

„SORANA", PIESĂ ÎN TREI ACTE DE I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI ŞI DE A. HERZ

Cu ocazia reprezentării *Bătrînului* s-au făcut discuții doctorale asupra deosebirii dintre teatru şi literatură; acum cred nimerit de a reproduce deci cîteva observații critice scrise acum cîțiva ani, după premierea *Soranei.* Se va vedea că teatrul nu este *regula,* ci *viața,* pe cînd literatura se poate îndepărta uneori de viață...

Subiectul *Soranei* e literatură... Nu e viață; e literatură generoasă. S-ar putea urmări sub nenumărate forme în atîtea încercări: o ființă care împinge lepădarea de sine pînă la totala jertfă a fericirii sale pentru liniştea şi fericirea altuia.

Dacă scriitorul ar fi fixat-o într-o nuvelă sau roman, am fi putut asculta cu mulțumire şi pînă la urmă această poveste albastră a unui sacrificiu eroic... Ar fi fost literatură pusă în cadre literare şi cu mijloace literare: finețe de stil, duioşie, generozitate, părți lirice împletite cu părți descriptive, cordialitate şi simpatie, cu care, de altfel, ne-a obişnuit literatura onestă a d-lui Brătescu-Voineşti. La sfîrşit, am fi şters o lacrimă discretă pentru această învinsă a vieții, după cum am şters-o după toți înfrînții povestitorului nostru: după Microbul sau după Rizescu, după Finuleț sau după Pană Trăsnea Sfîntul.

Teatrul e însă altceva. Nu e literatură sentimentală şi dulceagă. Cere dintr-o dată, ca o supremă condiție, viața. în locul basoreliefului delicat ce se desfăşoară în fantezii de dantelă, avem statua liberă in jurul căreia circulă lumina orbitoare.

Subiectul *Soranei* nu mi se pare, totuşi, imposibil. Vina lui nu e atît în premis pe cît e în lipsa de „viață". El stă ațipit în liniile şterse ale basoreliefului şi nu vrea să se desprindă în statuă rotundă şi energică. E o istorioară duioasă şi generoasă, fără să fie şi o acțiune în care să simți ritmul vieții. N-ai impresia că

te afli în fața unor oam adevărați. Eroii *Soranei* nu trăiesc, pentru că nu sunt personalizați.

Subiectele se pot discuta: pot fi mai mult sau mai puțin verosimile. Ele pot deveni un obiect de dialectică. în fond, însă, subiectele înseamnă atît de puțin! în teatru, chestiunea e alta: eroii trăiesc sau nu? Şi nu e vorba de conflictul în care sunt puşi, ci în afară de orice conflict. Ajunge o mişcare şi cîteva crîmpeie de frază pentru a vedea dacă un erou trăieşte sau nu. Un critic obişnuit are îndată o impresie ce nu-1 poate înşela. Această impresie e refractară dialecticei. E însă elementul de căpetenie al aprecierii criticului. în *Sorana* d-lui Brătescu-Voineşti plutim într-o lume convențională. Plutim în literatură... Eroii n-au fost evocați decît pentru a ilustra un „caz" de jertfă sublimă... N-au însă nume; nu trăiesc decît în funcțiunea unei istorioare.

După cinci-şase ani, *Sorana* revine într-6 lumină mai favorabilă. Părînd la început de o pură esență romanțioasă, subiectul a devenit totuşi acceptabil. Timpul a lucrat pentru dînsul. Primim deci sacrificiul Soranei: spiritul omului se deprinde cu orice. După prima zguduire, in care luciditatea egoismului uman a protestat cu vehemență, ne-am lăsat bucuros în voia imolărilor sublime...

Eroii n-au părut nici acum destul de individualizați pentru a da impresia vieții; sunt încă în funcția unei anecdote generoase. Piesa a părut totuşi mai bine legată, logică după primirea tezei, şi cu o excelentă ținută literară. A fost şi b'ne jucată şi frumos montată.

MAIORUL GHEORGHE BRĂESCU

I

Cazul tînărului poet ce-şi înseamnă o traiectorie sigură de la prima bătaie de aripă e destul de comun; cazul scriitorului ce se realizează numai după lungi dibuiri e recent; cazul omului matur ce-şi găseşte brusc un talent la o vîrstă în care ceilalți şi-1 pierd de obicei este însă aproape unic. Fără nici o pregătire, fără nici una din acele indispensabile încercări ale tinereții, ignorînd arta scrisului, îndepărtat prin meserie de la orice ocupație literară sau activitate culturală, maiorul Brăescu a început să scrie spre cincizeci de ani. întîmplarea i-a pus condeiul în mînă; de la prima schiță a arătat însă nu numai un incisiv dar de observație, ce putea preexista în stare latentă, ci şi o siguranță de ton, o sobrietate de stil, o consecvență de procedee literare, o atitudine unitară şi spontană care fac dintr-însul un scriitor ajuns la maturitate fără să fi cunoscut inițiarea.

*

între satira maiorului Brăescu şi cea a lui Caragiale sunt asemănări şi deosebiri. Izvorînd în genere din prezentarea realității meschine în cadrul unor pretenții disproporționate, ea se bazează la Caragiale pe contrastul dintre fond şi formă. Nu atacă un om, ci un moment din evoluția noastră culturală; este deci strîns legată de o epocă de tranziție. E o satiră de valoare socială; întovărăşeşte timpul în procesul lui de clarificare. Nu se scoboară în jocul resorturilor intime ale sufletului, ci se opreşte ta aspectele schimbătoare; din mobilitatea lucrurilor fixează cîteva trăsături caracteristice.

Din acelaşi contrast dintre fond şi formă iese şi satira maiorului Brăescu. Caragiale operase de predilecție în domeniul

politic, zugrăvind practica vieții noastre constituționale în cadrele unor principii ce o depășeau. Maiorul Brăescu aplică aceeași metodă vieții militare. Prin seriozitatea punctului de plecare, prin sobrietatea mijloacelor de care se servește, prin stricta transpunere a realității, opera lui nu e în nici o legătură cu celelalte încercări satirice privitoare la armată. Le întrece nu numai ca execuție, ci și ca procedee. Nu deformează realitatea; nu țintește la crearea unui vast tip de sinteză, dar și de exagerație; nu e o operă de fantezie satirică, ci de observație precisă. își prezintă eroii fără comentarii, cu o scrupulozitate aproape științifică. Satira nu iese nici din vervă, nici din ton, nici din accentuarea unor linii caricaturale; nu e nici exuberantă, nici chiar comunicativă. E totuși cu atît mai impresionantă cu cît e mai impalpabilă; discreția îi dă o rezervă necunoscută lui Caragiale; îi lipsește nu numai insistența demonstrativă, dar chiar și elementul destul de vizibil al ironiei. Exprimată prin termenul pompos și exagerat, ironia lui Caragiale îi trădează intenția satirică; din atitudinea de falsă admirație față de eroi, scriitorul își descopere uneori jocul. Ironia este o formă intelectualizată a satirei; în tonul ei găsim semnul unui comentariu al lucrurilor, interesant în sine, dar de un caracter pur cerebral. Satira maiorului Brăescu reprezintă însă un proces de obiectivare; străină de orice element intelectual, ea iese din simpla juxtapunere a lucrurilor și din contrastul evident dintre formă și fond, nesubliniat de nici un accent personal.

Fiind exprimarea realității *a contrario,* ironia lunecă ușor la deformare; cu greu se poate abține scriitorul de a nu-și exagera instrumentul pînă la grotesc. Umorul, dimpotrivă, reprezintă o falsă adaptare la obiect; defectul e descris cu preciziune milimetrică și devoțiune. Nu i se atribuie unui individ calitatea ce-i lipsește, ci i se descrie vițiul ca și cum ar fi o calitate. Procedeul este deci invers; ca și la ironie, îndărătul lui găsim însă o atitudine. Caragiale a posedat și ironia și umorul, întrebuințîndu-le alternat. Satira lui are deci un accent personal; prezentarea realității e sprijinită de procedee intelectuale care o subliniază. Satira maiorului Brăescu e mai simplă; n-are artificii intelectuale. Nu e atît de vizibilă; țîșnind însă din înseși lucrurile, și nu din părerea noastră despre ele, este mai obiectivă și mai epică.

II

Schițele maiorului Brăescu ridică planul topografic al armatei române într-o epocă de tranziție. Epocele de tranziție sunt cele mai vulnerabile. Satira lui Alecsandri, insuficientă, de altfel, fixează momentul cultural al bonjurismului; cu mijloace reduse de expresie, ne zugrăvește deformarea ideilor liberale din Apus în pașoptismul nostru național; satira lui Caragiale surprinde, în trăsături mai incisive, inadaptarea empirismului nostru politic tradițional la niște forme de tăietură occidentală mult mai largi. Inadaptarea este în genere unul din izvoarele rîsului. Nepotrivirea dintre vorbă și acțiune produce o situație comică. Alcest vrea să trăiască în saloane și să rămînă totodată sincer; nu e de fapt decît un inadaptat; natura lui se luptă neîntrerupt cu bunele intenții; de aici scena nemuritoare a sonetului lui Oronte.

Din inadaptarea mult mai generală a unor forme înaintate la o realitate sufletească primitivă iese nu numai satira lui Alecsandri și a lui Caragiale, ci și satira maiorului Brăescu; circumscrisă la armată, din culturală și politică ea devine militară. Momentul ales nu e momentul inițial ce a prezidat la creația rudimentarului și grotescului Moș Teacă, idol grosolan schițat într-un material prea moale; el e momentul de tranziție de la o epocă haotică la o formă mai civilizată; momentul reformelor neasimilate încă — în care satira fixează caracterele hibride ale unei duble deveniri nesincronizate: devenirea spiritului mult mai lentă decît devenirea materiei plastice.

Tabloul, zugrăvit de maiorul Brăescu atît de amănunțit și de incisiv, se poate reduce ușor la o schemă expresivă. Reformele au rămas încă ineficace; nu s-au scoborit din abstracția legiferării la realitatea sufletelor. Ele n-au dat armatei decît o serie de principii și de reglemente acceptate în litera și nu în spiritul lor. De aici automatismul mișcărilor ce nu corespund necesităților sufletești; de aici comicul puternic ieșit din simpla prezentare a contrastului. Aparatul funcționează în vid; huruie mașinile fără să macine ceva. Viața e pur mecanică. îndărătul gesturilor rigide și automatice nu e un *spiritus rector,* nu e nici chiar o conștiință umană.

Celula vieții militare e regimentul, iar axa în jurul căreia gravitează e colonelul. Satira maiorului Brăescu e pe cale de a

ne crea figura colonelului acestei epoci de tranziție. Nu are nici o legătură cu Moș Teacă; nu e împins nici la caricatură, nici la potente simbolice; nu e construit din fantezie, ci prin observație riguroasă. Colonelul e militarul de modă veche, terorizat totuși de metodele noi, de spiritul reformelor ce s-a abătut și asupra armatei, ca asupra tuturor ramurilor vieții noastre publice. Dintr-un om lăsat în voia naturii lui reale, devine un fel de automat cu mișcări ordonate de principii străine și neasimilate. Se crede un reformator, deși n-a înțeles nimic din spiritul nou; acțiunea lui se reduce deci la parada unor gesturi inutile și comice prin lipsa lor de conținut. De aici acea admirabilă serie de schițe; *Metoda nouă, Legea progresului, Punerea la punct, .1 căzut Turtucaiaf,* in care scriitorul surprinde disproporția dintre efort și rezultat, dintre formă și fond, cu o preciziune și totuși și cu o discreție de ton unice. Reformismul e numai o pojghiță superficială; în dosul' ei stă insă omul vechi, cu instinctele lui brutale, cu metodele lui tradiționale. Iată cîteva exemple. Văzîndu-se învins in lupta ce se încinge in jurul superiorității „pasului prusian", colonelul se repede la caporal ca o fiară și „îl umple de singe, lovind cu pumnii pe bietul om, care sta în poziție nemișcat, cu mînile la vipușcă, așa cum îl învățase la batalion sublocotenentul Bujor Marin".

Impresionat de „metoda nouă" a căpitanului Massacrier, care duce la tragere pe recrut a treia zi după sosirea lui la cazarmă, colonelul convoacă pe ofițeri, ținîndu-le o cuvîntare energică. „Citiți, luminați-vă, puneți-vă la curent cu civilizația, pentru Dumnezeu. în timp ce d-tră vă bateți de muscă, în alte armate se lucrează mereu, se descopăr noi metode de pregătire a recrutului. Ei bine, domnilor, s-o rupem cu trecutul și să intrăm pe calea judecatei, a luminei, a adevătului. V-am adunat ca să facem împreună o ședință practică, urmînd metoda *chicheroniană* a căpitanului Marcassier."

Scena în care colonelul aplică metoda *chicheroniană* a căpitanului *Marcassier* asupra celui mai prost soldat din companie, Ion din Băilești, e de înaltă comedie: metoda „chicheroniană" a colonelului se lovește de inerția soldatului. Uitînd atunci de orice metodă, colonelul se repede furios la soldat „și, cu cîteva palme fulgerătoare, brazdă figura de ceară a voinicului cu urmele unor mini inconștiente. Pentru cei rămași cu frunțile plecate, metoda lui Marcassier nu era nouă."

Reformele sunt deci reduse la simple forme, îndărătul cărora stau imutabil spiritul vechi și metodele primitive. Armata nouă nu e decît o vastă și impunătoare fațadă; numai aparențe și gesturi automate. Totul se îmbină în vederea efectului. Inspecția generalului e momentul suprem spre care se încordează toată atenția regimentului; forțe uriașe se desfășoară pentru a surprinde vigilența generalului, trecîndu-i-se pe sub ochi o serie de simulacre: farmacii ce nu servesc la nimic, „echipe speciale" care dispar o dată cu sfîrșirea inspecției, efecte militare scose din remiză numai la zile solemne. Ofițerii nu se gîndesc decît la „memoriu" și la carieră. Tabloul „carierii" zugrăvit de maiorul Brăescu e magistral. Prin acumulare de amănunte caracteristice ne reconstituie viața de cazarmă, adulația din jurul colonelului omnipotent, emulația de a se distinge, aprobînd, exagerînd, captîndu-i bunăvoința prin servicii mărunte, dovedind aptitudini speciale pentru gospodăria regimentului, luînd aere de reformator în aranjarea unor butoaie de varză sau a unor straturi de ceapă. Din căpitanul Drăgoi, scriitorul a creat o figură reprezentativă, iar din avansarea lui, un simbol al carierei militare.

îndărătul ofițerului inferior docil, slugarnic, chiar ațintit numai la înaintare, și a colonelului mărginit, tipicar și totuși cu pretenții de inovator, îndărătul vieții de „mică garnizoană", cu intrigi mărunte, cu baluri militare, cu certuri între cluburi rivale, cu emoția inspecțiilor, îndărătul acestei lumi în care masca ascunde realitatea — scriitorul a observat și pe soldatul român. Psihologia lui e schițată în linii sumare, dar sigure. Metodelor noi el le prezintă un suflet simplu și opac, iar sălbătăciei gradaților le opune dintr-un fel de viclenie primitivă o prostie incurabilă. Obținînd gloria de a fi cel mai prost din compania lui, soldatul Bolocan își pregătește un trai la adăpostul oricăror experimente. Schițele în care e prinsă psihologia soldatului, în acțiunea lui defensivă împotriva superiorilor, sunt de o vioiciune de dialog unică în litertura noastră.

Prin observația precisă, incisivă, care surprinde inadaptarea, fondului la formă, prin caracterul obiectiv și epic al satirii prin siguranța și sobrietatea tonului, prin naturaleța neegalată a dialogului, literatura română a cîștigat in maiorul Brăescu un mare scriitor satiric.

NOTE

Volumul de față cuprinde articolele publicate de E. Lovinescu începînd cu momentul întoarcerii sale în București, în toamna anului 1918, după eliberarea țării noastre de sub ocupația germană, adică în clipa în care s-a putut rosti liber asupra subiectelor ce-l preocupau, şi pînă în vara anului 1921, cînd primul *Sburător* îşi încetează apariția. (Singura excepție o constituie articolul *Pacea,* apărut în *România* din 25 mai 1917, care poate fi considerat ca făcînd legătura între două etape ale publicisticii autorului, în fapt, prin subiect, ieşind din cadrele temporale ale războiului.) Perioada aceasta imediat postbelică e marcată de două evenimente majore în viața scriitorului: apariția magazinului literar ilustrat *Lectura pentru toți* (decembrie 1918) şi apoi a revistei săptămînale *Sburătorul* (19 aprilie 1919) pe care le-a condus direct. în perioada de pînă la apariția celei din urmă reviste, E. Lovinescu a mai continuat să colaboreze la *Rampa nouă ilustrată,* cotidianul de informație culturală, în primul rînd teatrală, în ale cărui coloane se manifestase, după cum se ştie, şi înainte de război.

Aşa cum se poate constata, volumul al VUI-lea de *Opere* este continuarea directă a celorlalte două, VI şi VII, acestea deosebite unul de altul din punct de vedere a materialului cuprins, dar urmărind şi ele firul cronologic pe care am încercat să-l respectăm în alcătuirea acestei ediții, îmbinîndu-l cu cel sistematic. Volumul de față continuă pe cele precedente atît sub aspectul publicisticii de război, cît şi al paginilor de critică propriu-zisă. în prima secțiune am înglobat toate articolele avînd caracterul de comentariu al evenimentelor sau care ni s-au părut măcar legate de război; o parte din ele au fost adunate de autor în volumul *în cumpăna vremei. — Pagini de război, EA.* Librăriei Socec, 1919, cealaltă parte au rămas în *Lectura pentru toți •şi Rampa.* Toate aceste texte le-am dispus în ordinea cronologică a apariției, urmînd linia celorlalte volume din actuala ediție de *Opere.*

Asupra primei secțiuni a volumului de față e necesar să dăm unele explicații pentru a justifica selecția noastră. Conducerea magazinului *Lectura pentru*

toţi l-a pus pe E. Lovinescu In situaţia de a redacta singur o revistă care nu avea un caracter propriu-zis literar. în afară de paginile de literatură originală, adunate în grabă şi aşa cum se putea, celelalte pagini sînt în mod cert scrise de E. Lovinescu, chiar dacă nu sînt semnate de el totdeauna. Dar acestea cu greu ar putea fi înglobate într-o ediţie de *Opere:* sînt notiţe informative, rezumate după reviste, compilaţii de studii statistice etc., în care rolul directorului publicaţiei a fost să retranscrie, nu să redacteze propriu-zis. în cazul în care am fi adoptat criteriul reproducerii exhaustive, ar fi însemnat ia copiem întreaga revistă, cu excepţia puţinelor pagini cate poartă semnătura altor autori. întructt acest lucru nu ni s-a părut posibil, am făcut o selecţie în aceste eteroclite materiale, oferind insă destule care să-1 poată orienta pe cititor asupra „preocupărilor" de moment ale celui ce conducea respectivul magazin, destul de străine de linia generală, pur literară, a acestuia.

Secţiunea secundă, de *Pagini de critică. Studii fi cronici,* continuă volumul VII de *Opere,* subintitulat în întregime astfel, dar urmînd şi pe cele precedente în care au fost cuprinse articole de acest gen. Asemeni tuturor materialelor pe care le-am grupat sub acest titlu, cele de faţă au intrat în bună măsură în ediţia I sau a H-a de *Critice* (după ce apăruseră iniţial în presă), pentru a-şi găsi expresia finală în *Critice,* ediţia definitivă. Le-am dispus deci. ca şi în cazul volumelor precedente dc *Opere.* în ordinea cronologică a apariţiei lor în felurite reviste ale vremii. O parte din ele însă au fost reproduse, cu minime schimbări, în volumul *Epiloguri literare,* I, pe care E. Lovinescu l-a făcut să apară în toamna anului 1919 la Editura Librăriei A1. Stănciulescu din Bucureşti; materialele de acolo fiind aproape identice cu cele apărute In presa vremii, ele constituie uneori versiunea primă a unor texte ce vor fi republicate în ediţia întîi de *Critice,* iar apoi, mult schimbate şi mai ales reduse, în ediţia definitivă. în cazul în care textele din revistă au fost reproduse doar In ediţia întîi de *Critice* sau în a doua (de exemplu: volumul IV, apărut în 1920 la Editura Alcalay) fără a mai apare în ediţia definitivă, le-am reprodus de acolo; cînd versiunea din *Critice,* ediţia 1 sau a Il-a a fost una intermediară, am considerat-o pe aceasta o variantă la ediţia definitivă şi o vom da ca atare în volumele închinate acesteia. în cazul în care versiunea primă prezenta un text mai amplu sau care a stîrnit unele comentarii şi dispute, l-am dat pe acesta, semnalînd diferenţele faţă de versiunea ulterioară, atunci cînd ea există. Cînd textul din revistă a trecut neschimbat în ediţia I de *Critice,* l-am dat ca atare.

O parte din materialele pe care le-am grupat în prima secţiune au apărut în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război.* Editura Librăriei Socec & Co., [Bucureşti], 1919. El este alcătuit şi din texte publicate înainte de sfîrşitul anului 1916 şi care nu apucaseră să intre în volumul *Pagini de război,* reprodus în volumul VI, 1988, de *Opere* al actualei ediţii.

Volumul *In cumpăna vremei. — Note de război* cuprinde pe ultima pagină o notă a autorului în care se explică de ce cartea are altă denumire pe foaia de titlu: *„Notă.* Acest volum trebuia să aibă ca titlu *în marginea epopeei.* Abia la tirajul coperţii exterioare mi s-a atras atenţia că mai există un volum cu acest titlu. Nu i-am putut schimba deci titlul decît pe ultima copertă. ***E. L."*** (Este vorba, după toate probabilităţile, de volumul omonim al lui Eugen Herovanu, apărut la Iaşi în ianuarie 1919, ceea ce ajută Ia datarea mai exactă a apariţiei cărţii lui E. Lovinescu).

Asemeni volumului precedent de *Pagini de război* şi *în cumpăna vremei* a fost puţin comentat de contemporani şi arareori pomenit de posteritatea autorului său, dacă exceptăm observaţiile răuvoitoare ale adversarilor, care i-au contestat îndreptăţirea de a comenta chestiunile legate de marea conflagraţie mondială, din moment ce el însuşi nu participase la ea ca un combatant pe front. O excepţie o constituie mica recenzie pe care i-a închinat-o Tudor Teodorescu-Branişte şi din care spicuim: *„Pagini de război.* D. Eug. Lovinescu reapare în faţa cetitorilor. Nu cu un studiu critic, ci cu articole de ziar adunate în volum. [...] «Execuţiile» de la sfîrşit sunt uneori nedrepte. **In** general, ele dovedesc altceva: că d. Lovinescu e un impresionist, fără să fie un polemist.

Nu înţeleg titlul: sunt pagini de război, dar autorul lor se ocupă prea puţin despre război în sine. încolo, acelaşi stil elegant şi firesc." Şi Branişte conchide amabil: „ Literatura războiului se îmbogăţeşte " (*Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. 378, 21 decembrie 1918, p. 1—2. Articol semnat Andrei Branişte).

PAGINI DE RĂZBOI. „ÎN CUMPĂNA VREMEI"

PACEA

Apărut în ziarul *România,* anul I, nr. 110, 25 mai 1917, p. 1 Reprodus in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 9, august 1919, p. 515—522.

Reluat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. librăriei Socec, 1919, p. 108 — 111, de unde reproducem textul. în această versiune articolul are o scurtă introducere (pînă la primela steluţă) şi un final adăugat (de la ultima steluţă).

Acest articol este unul dintre cele mai interesante şi mai necunoscute ale publicisticii lovinesciene „de război". Autorul însuşi a vorbit de mai multe ori de cei „doi ani de tăcere", petrecuţi între suspendarea colaborării la *Naţionalul* şi *Flacăra* (toamna lui 1916) şi reluarea activităţii sale în toamna tîrzie a anului 1918, după retragerea trupelor germane din Bucureşti. Iată

totuşi că există o unică (pînă la proba contrarie) excepţie, acest articol publicat, între timp, în *România,* ziarul condus de Octavian Goga (nominal de M. Sadoveanu), unde numele lui E. Lovinescu nu figurează printre colaborator» (asupra acestei publicaţii, v. actuala ediţie de *Opere,* VII, 1988, p. 310—312): E desigur un articol trimis de critic de la Fălticeni, unde se afla şi unde încerca să-şi continue activitatea didactică, dacă nu şi cea publicistică.

Articolul este extrem de semnificativ pentru starea sa de spirit cară era desigur aceea a multor intelectuali şi patrioţi români. Ne aflăm în momentul încercării supreme a armatelor germane de a străpunge frontul românesc pe linia Şiretului, profitînd de relativa slăbiciune pe care o crease defecţiunea armatei ruse, după revoluţia din februarie 1917. După cum se vede însă. Lovinescu privea lucrurile cu optimism; căderea ţarului şi instaurarea noii puteri în tînăra republică rusească (guvernul burghez al lui Kerenski) deschideau noi perspective în situaţia internaţională. Se dezvăluie de asemenea că autorul articolului vedea în noul regim republican din ţara aliată şi vecină un factor dinamic similar celui produs de revoluţia similară din Franţa de la 1789 şi care urma să ajute lupta armată comună. în sfîrşit, nu ede neglijat nici perspectiva mai îndepărtată pe care o întrevede Lovinescu, destul de bine inspirat aici, a intrării Statelor Unite ale Americii în război, ceea ce avea să aducă un ajutor determinant puterilor Antantei.

Dar ceea ce contează mai mult este încrederea neclintită a autorului în victoria finală şi în lupta care, chiar cu o scadenţă mai îndelungată, nu trebuia să ducă decît la o pace dreaptă, corespunzătoare pentru noi românii cu îndeplinirea celor mai legitime aspiraţii naţionale pentru care luptasem din prima clipă a războiului.

PRINTRE RĂNIŢI

Publicat în volumul *In cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 41—43, de unde reproducem textul.

Nu cunoaştem publicaţia în care este posibil ca acest text să fi apărut anterior introducerii sale în volumul de mai sus. După dimensiuni şi conţinut pare a fi un articol de ziar, conceput în toamna anului 1916 sau elaborat pe baza impresiilor din acel moment istoric, al bombardamentelor aeriene şi al sosirii primilor răniţi de pe frontul din Dobrogea. E posibil ca eventualul „articol" să nu-şi fi găsit un loc în presa de atunci şi autorul să nu şi-1 fi abandonat, introducîndu-1 într-o carte cu multe pagini similare. *Printre răniţi* se apropie prin conţinut şi stil de *Viziuni dobrogene* (în actuala ediţie de *Opere,* VII, p. 206—207) sau *Cestul strămoşesc {idem,* p. 196—197), dar mai ales *Rătăciri literare. în jurul ţăranului român (idem,* p. 232—233). în articolu de fa;ă regăsim aceeaşi stimă şi simpatie a lui E. Lovinescu pentru ţăranu român soldat, luptător împotriva unui inamic mult mai bine înarmat, indiriit în ideea biruinţei, chiar în clipele cele mai grele. Distincţia pe care însuşi autorul o face între viziunea literaturizată a ţărănimii şi calităţile acesteia reale se cere încă o dată subliniată pentru că vine de la un adversar al „sămănătorismului" literar dar care se dovedeşte a nu fi fost şi un dispreţuitor al ţăranului român.

DUPĂ DOI ANI DE TĂCERE. ..

Apărut în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 81—83, de unde reproducem textul.

Nu cunoaştem publicaţia în care e probabil să fi apărut acest articol, pe care autorul l-a introdus in volumul său de pagini de război. După conţinut şi dimensiuni este un articol de ziar din aceeaşi scrie cu cele publicate în *Naţionalul:* este în mod cert redactat după război, imediat după eliberarea ţării noastre de sub ocupaţia armatelor germane, deci la sfîrşitul lui noiembrie 1918, dar înainte de apariţia *Lecturii pentru toţi,* unde articolul şi-ar fi găsit un loc dintre cele mai justificate. E. Lovinescu încearcă acum un bilanţ sumar al situaţiei prin care a trecut poporul român în cei mai bine de doi ani de cînd se angajase în război. Merită să fie semnalat faptul că el nu uită să dea din nou un blam celor care au colaborat cu guvernul impus de ocupanţi şi au căutat să se acomodeze cu noua situaţie, adoptînd politica oficială; singurul nume citat este cel al lut Gala Galaction (pe care autorul îl urmărea, după cum se vede, cu o ciudată aversiune, depăşind „vinovăţia" celui în cauză) şi pe care-1 denunţă drept autorul *Chemării pz* care mitropolitul primat a semnat-o îndemnînd pe soldaţii noştri să înceteze lupta în timpul marii încleştări de la Mărăşeşti, în vara anului precedent — o acţiune ce-i va aduce semnatarului caterisirea, după revenirea autorităţilor româneşti în capitală.

ARTA MUTILATĂ...

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. 339, 16 noiembrie 1918, p. 1.
Republicat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 34—37, de unde reproducem textul.

în articolul acesta, cu un titlu destul de curios, în tot cazul neaşteptat, pentru că nu corespunde exact conţinutului, E. Lovinescu se ocupă de un aspect oarecum secundar al situaţiei pe care o crease războiul, anume de paginile care au rămas nepublicate datorită cenzurii, sau au apărut cu mari şi păgubitoare amputări. El ne dezvăluie în autor un susţinător ferm al libertăţii

fireşte de idee conducătoare dragostea de ţară, neam şt dinastie. E ciudat totuşi că ea pune in relief o editură, care, prin publicarea *Renaşterii* de tristă memorie, s-a făcut vinovata tocmai de aceste sentimente. Ori, pentru asemenea fapte — banul poate înlătura orice sancţiune? — Eugen Lovinescu, ai cărui talent remarcabil convine de minune acestui gen de publicistică., ar fi putut avea mai multe scrupule. Faptul că *Lectura* reproduce un articol de Octavian Goga, probabil fără învoirea autorului, nc opreşte si aducem această învinuire celorlalţi autori al căror naţionalism e mai presus de orice laudă, Zaharia Bârsan, Mircea Rădulescu şi Radu Cosmin.

Eugen Lovinescu însă nu se mărgineşte la popularizarea lucrurilor primite, în anumite lucruri caută să dea directive. Din acest punct de vedere, dacă greşeşte, poate aduce mari pagube culturii române în ceea ce are mai semnificativ. Dintre aceste pagube socotim atitudinea negativă — deşi şovăitoare — ce o arc pentru două culmi ale cugetării artistice româna: Caragiale şi Sorbul. Şi mai multă prudenţă, în momentul cînd trebuie să ne obişnuim a respecta valorile noastre culturale, n-ar strica" (notiţă nesemnatâ, la rubrica „Revista revistelor", în *Românimea culturală,* anul I, nr. I, 24 februarie/ *9* martie 1919, p. 4).

în ciuda caracterului ei efemer şi a profilului atît de circumstanţiat,,.in mod clar colateral preocupărilor celui ce a condus-o, *Lectura pentru toţi* trădează o tendinţă, chiar o vocaţie deloc neglijabilă a acestuia. După cum am mai avut ocazia să remarcăm în *Notele* acestei ediţii de *Opere,* prin manifestările sale publicistice atît de variate, Lovinescu se afirma şi ca un gazetar, deci ca un spirit ataşat imediatului şi răspunzînd apelurilor imediatului pe o rază mai mare decît literatura pură. Afară de aceasta, cl este unui dintre puţinii critici (alături poate numai de Ilaric Chendi) care s-au impus şi şi-au desfăşurat activitatea mai cu seamă ca un simplu *publicist,* ca un autor dc articole, şi nicidecum ca un spirit catedralic sau ca un beneficiar al unei poziţii de dominare. Propensiunea lui de a-şi spune cuvîntul in tot felul dc publicaţii, cu o abundenţă şi o stăruinţă pe care nu o aflăm încă la alţii, este factorul care l-a determinat să caute pînă la urmă conducerea unei publicaţii. Ceea ce se va accentua o dată cu apariţia unei reviste care-l putea într-adevăr reprezenta, *Sburătorul,* şi care va dubla, apoi foarte repede va înlocui. *Lectura pentru taţi.* Aceasta e totuşi din multe puncte de vedere o prefigurare a *Sburătorului;* în afara unor materiale şi mai ales unor ilustraţii specifice unui „magazin" literar, regăsim în paginile ci pe mai toţi colaboratorii pe care Lovinescu îi va regrupa în noua revistă, cu „contribuţii" (versuri, proze etc.) dc acelaşi tip.

Afirmaţia unui comentator contemporan, pe atunci msreu favorabil lui Lovinescu, anume Camil Petrescu, după care *Lectura pentru toţi* ar fi fost „o simplă traducere după titlul «magazinului» literar *Lectures pour tons* din

Franţa" (notă in *Limba română,* anul I. nr. 4, 4 februarie 1920), ni se parecu totul inexactă. *Lectures pour tous* era mai mult o colecţie de proze literare, nuvele şi povestiri mai lungi, chiar romane scurte; nu avea articole de comentarii critice (literare, teatrale) ca omonima ei bucureşteană. nici ilustraţii» nici notiţe redacţionale de atitudin?.

BERTHELOT

Apărut în *Lectura pentru toţi,* nr. 1, decembrie 1918, p. 12—15, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

PE SPADA DE ONOARE A LUI BERTHELOT

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. I, decembrie 1918, p. 15—20-. Republicat în volumul *în cumpăna vremei. — Note dc război.* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 58—61, de unde reproducem textul.

Evocarea aceasta plină de căldură a unui moment istoric are în vedere revenirea în ţară a şefului Misiunii militare franceze, generalul Bcrthelot, produsă imediat după prăbuşirea frontului sudic al Puterilor Centrale şi intrarea trupelor aliate în capitala ţării noastre.

Generalul Hcnri-Mathias Berthelot (1861—1932) şi-a cistigat o mare popularitate în rindul armatei române în calitate de consilier militar începînd de la sfîrşitul anului 1916 (numirea la 3/16 octombrie) şi conducător al unui grup important de ofiţeri francezi. în 1918, din cauza situaţiei aliaţilor de pe frontul de est, a trebuit să părăsească ţara noastră, devenind comandantul unei unităţi militare pe frontul dc vest, apoi guvernator al oraşului Strasbourg, după eliberarea de către francezi a acestui oraş.

Datorită aportului său în apărarea ţării noastre, i s-a conferit titlul dc cetăţean de onoare al României, apoi a fost numit membru ai Academici Române.

UN MARE NEDREPTĂŢIT: KAISF.RUL

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anul 1, nr. 1, decembrie 191S. p. 31—54, de unde reproducem textul.

Abdicarea Kaiserului Wilhclm al It-lca a avut loc ia 28 noiembrie 1918, după ce, din cauza presiunilor populare trebuise să se refugieze în Olanda

Desigur că ultimul împărat al Germaniei nu a fost singurul vinovat de dezastrul în care a ajuns țara în urma declarării primului război mondial; nu este mai puțin adevărat însă că el a dat expresie tendințelor imperialiste și prin concepția sa absolutislă asupra puterii monarhice și prin temperamentul său impulsiv.

Născut la 21 ianuarie 1K59, era fiul împăratului Friedrich de Hohenzo-llero, căruia i-a urmat la tron în 1888. EI l-a îndepărtat curînd pe Bismarck (1890) și a condus sub intermediul unor cancelari obedienți, mai ales al lui Bethmann-Hollweg (1909-1917), țara spre război. îndeosebi este vinovat de a fi sprijinit pe împăratul Austro-Ungariei Franz-Joseph în momentul crizei de după atentatul de la Saraievo și al ultimatumului adresat Serbiei.

Abdicarea lui Wilhelm al II-lea a fost urmarea absolut firească a evoluției evenimentelor, dar a rămas un act controversat: cercurile monarhiste l-au considerat un „sacrificiu" din partea monarhului ca să poată da mînă liberă noului cancelar (un social-democrat^ în tratativele de pace cu aliații: în schimb, naționaliștii și militariștii extremi \-au considerat pe împărat un trădător pentru cu a fugit în Olanda și nu a continuat lupta în calitate de comandant suprem al armatei germane. E și acesta un motiv pentru care naziștii, mai tîrziu, nu au stabilit nici un contact cu el (deși Wilhelm al II-lea **A** trăit pînă In timpul celui de al doilea război mondial), iar Hitler a refuzat descendeților săi și principilor din casa regală prusacă să servească în armata germană.

DOUĂ MARI ACTE: UNIREA BUCOVINEI ȘI A ROMÂNILOR DIN TRANSVANIA, BANAT ȘI ȚARA UNGUREASCĂ

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 36 -37, de unde reproducem textul.

Textul succint al lui E. Lovinescu servește drept introducere la publicarea actelor oficiale ale unirii, care sînt date în continuare.

CĂTRE SCRIITORI ȘI LUPTĂTORI

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 1, decembrie ÎOIS, p. 50-51. la rubrica „Mișcarea culturală", de unde reproducem textul.

Este un apel adresat de conducătorul publicației, prin care, în același timp, se precizează mai exact scopurile acesteia. Pornind de la constatarea că literatura de război e mai prejos decit marele eveniment istoric ce a inspirat-o, criticul înțelege să deschidă larg paginile revistei celor care ar avea texte literare sau măcar documente, chiar fotografii în legătura cu războiul. Aceasta pentru a contracara și anula literatura ce se scrisese în timpul ocupației — ea însăși, constatăm noi azi, cu totul săracă- Din păcate, o asemenea precizare intra în contradicție cu profilul larg, în fond eclectic, al *Lecturii pentru toți* și cu varietatea colaboratorilor săi, oameni care suportaseră mai degrabă războiul decît îl purtaseră.

Era și greu ca apelul lui Lovinescu să aibă urmări rodnice, deoarece o publicație care în mod fatal urmărește și urmează dinamismul epocii și al societății în care a apărut nu sc poate cantona într-un anume eveniment, chiar recent, dar totuși trecut, de care se depărtează pe zi ce trece. în afară de aceasta, „inspirația" scriitorilor și felul în care își elaborează operele nu se pot acomoda totdeauna apelurilor imediate, oricît ar fi de legitime, încît foarte curînd, în *Sburătorul* din 3 mai 1919, E. Lovinescu va trage concluzii mai logice și va admite mai rezonabil că adevărata literatură inspirată de război va urma să fie abia scrisă și va apărea cu certitudine, dar mai tîrziu *fRăzboiul generator de literatură,* în actualul volum de *Opere,* p. 87).

REVOLUȚIA ÎN GERMANIA

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 57 -59, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

Deși se dă drept un simplu document, articolul de față este mai interesant prin impresiile trezite în conștiința autorului de un eveniment de covârșitoare importanță pentru cursul istorici primului război mondial: izbucnirea revoluției în Germania, ceea ce va determina noul guvern venit la putere să încheie grabnic ostilitățile. Partea „documentară" a articolului, provenită din sursă indirectă mărturisită de autor, narează destul de exact felul în care s-au desfășurat lucrurile; mai semnificativă este însă poziția lui E. Lovinescu față de catastrofa imperiului german și de schimbarea violentă a regimului politic în această țară. Ea denotă nu numai satisfacția firească a unui patriot român văzînd ruina unui dușman care ne impusese pacea dc la București cu numai cîteva luni înainte, dar și marea surpriză a unui cărturar care cunoștea destul de bine Germania (o vizitase dc mai multe ori în perioada studiilor universitare și locuise cîteva luni la Mimchen) și vedea acum că principalul bastion a „ordinii" europene, dar mai ales al absolutismului și militarismului se prăbușea, luînd calea imperiului țarist, dispărut și el mai puțin de doi ani înainte, spre satisfacția tuturor spiritelor democrate.

Desigur ci un martor din interior şi un cunoscător mai profund al situaţtei clasei muncitoare din această ţară nu s-ar fi mirat prea tare; politica ds război *a* cercurilor conducătoare a impus poporului german eforturi şi privaţiuni neînchipuite, dincolo de cifra enormă a vieţilor omeneşti pierdute.

în afara tuturor acestor constatări şi interpretări justificate, să subliniem şi rezervele autorului faţă de „anarhia" ce se instalase în cel mai „nerevoluţionar" stat din lume (de fapt, a fost un adevărat război civil, iar instabilitatea s-a prelungit mii mulţi ani de-a rîndul) şi faţă de oamenii de stînga de talia unui Liebknecht sau Lenin. E. Lovinescu n-a depăşit niciodată, în ceea ce priveşte gîndirea politică, nivelul radicalismului burghez şi, ca atare, a fost un partizan hotărî: al „ordinii" în cadrul acestui sistem, neadmiţînd răsturnările sociale decît ca o soluţie de moment, pentru instaurarea unui regim politic stabil.

PROTESTUL „CELOR 93"

Apărut în *Lectura pentru toţi.* anul I, nr. 1, decembrie 191S, p. 59—60, la rubrica ,,Documentele vremei", dc unde reproducem textul.

în articolul de falâ, E. Lovinescu publică în traducere, iotovărăşindu-1 de un simplu comentariu sec, unul dintre cefe mai lamentabile dar şi grăitoare documente ale mentalităţii Germaniei imperiale la începutul războiului. Este un „protes*" iscălit de aproape o sută de intelectuali germani, cei mai mulţi artişti şi oameni de ştiinţă de talie mondială, faţă de „calomniib" adversarilor Germaniei cu privire la mijloacele inumane de purtare a războiului. Documentul este legat dc experienţa primelor luni ale desfăşurării campaniei din Belgia şi din nordul Franţei, unde opinia publică mondială fusese scandalizată şi îngrozită de distrugerile comise de armatele germane în teritoriile ocupate, dar mai ales de violarea neutralităţii Belgiei, o ţară „tampon", cu un guvern pacifist şi cu o casă domnitoare dintr-o familie de origine germană.

Scuza invocată de semnatarii protestului, cum că armatele germane ar fi fost silite să atace Belgia preventiv, deoarece guvernul acestei ţâri avea de gînd să se alieze cu puterile Antantei şi să permită trecerea trupelor acestora pe teritoriul ei, este absolut lipsită de fundament documentar şi este o absurditate imposibil de susţinut. Armatele germane au trecut graniţa Belgiei încă din primele zile ale războiului, după un plan elaborat cu mult timp înainte, şi fără ca Aliaţii să apuce a schiţa vreo intenţie cit de cît ofensivă, deoarece au fost luaţi prin surprindere de însuşi atacul inamicului şi nu aveau mijloacele materiale pentru o acţiune în acest sens, care ar fi lungit enorm linia frontului, în condiţiile în care corpul de armată englez nu avusese timp să debarce **pe** continent, iar Franţa încerca să-şi mobilizeze în cea mai mare grabă trupele Cit priveşte intrarea Belgiei în război împotriva Germaniei, ea era de asemenea o imposibilitate logică în cadrul politicii de pînă atunci a acestei ţări care nu făcea parte dintr-o alianţă militară şi nici nu avea vreo revendicare de ordin teritorial la adresa vecinei sale din est.

ARTA ŞI OCUPAŢIA

Apărut in *Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. 366. 14 decembrie 1918, p. 1, de unde reproducem textul.

Articolul acesta priveşte o problemă extrem de gravă, aceea a atitudinii unor persoane publice în timpul ocupaţiei de către armatele germane a unei părţi din ţara noastră, de la „o artistă de scamă" (care e, după toate probabilităţile, Marioara Voiculescu) şi pînă la colaboraţionişti sau trădători ai intereselor ţării. într-adevăr. în timp ce populaţia teritoriului ocupat avea dc suferit rigorile unei ocupaţii deosebit de dure. iar cea din Moldova Kipta cu disperare pentru supravieţuire şi pentru apărarea teritoriului liber, o serie de personalităţi politice sau culturale de oarecare răspundere s-au considerat libere de interesele majore ale ţării şi s-au pus în slujba inamicului în numele „ideilor" lor germanofile exprimate încă de mai înainte de război. Cea mai gravă eroare au comis-o desigur fruntaşii conservatori (E. Lovinescu nu pomeneşte decît de Lupu Kostache, latifundiar moldovean şi ministru în guvernul Marghiloman, dar ar fi putut cita şi pe P- P- Carp, Th. Rosetti. aceştia din urmă partizani ai detronării regelui Ferdinand şi înlocuirii lui cu o rudă a Kaiserului pentru ca ţara noastră să obţină condiţii mai prielnice în cazul păcii separate), dar şi felurite personalităţi culturale ca S. Mehedinţi. A1. Tzigara-Samurcaş, loan Bianu, în sfîrşit C. Stere cu întregul său grup. în cadrul acestuia, autorul articolului îl menţionează doar pe D. D. Pâtrăşcanu, căruia îi va dedica ulterior un articol aparte *(D. D- Pâtrăşcanu,* în *Sburătorul,* L nr. 22, 13 septembrie 1919, p. 497-507 şi nr. 23, 20 septembrie 1919, p. 521-526, inactualul volum de *Opere,* p. 251). în sfîrşit nu c omis Gala Galaction prezumatul autor al *Chemării* prin care mitropolitul primat îndemna pe ostaşii români vi înceteze lupta şi să se împace cu germanii.

CELE DOUĂ CRĂCIUNURI

Apărut in *Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. .175, 25 decembrie 1918, p. 1.

Republicat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 77—80, de unde reproducem textul.

Considerațiile lui E. Lovinescu în jurul acelui prim Crăciun de după Încheierea armistițiului sînt redactate într-o tonalitate sentimentală destul de neașteptată pentru stilul său obișnuit, chiar cînd încearcă să se adapteze unor situații de acest gen sau unor momente festive. Explicația nu poate fi găsită decît în împrejurarea specială care le-a prilejuit și în caracterul foarte larg al cotidianului pentru care au fost scrise.

UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 67—75. Republicat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed- Librăriei Socec, 1919, p. 102—107, de unde reproducem textul.

Momentul unirii tuturor românilor proclamat la 1 decembrie 1918 și sărbătorit de întreaga suflare românească și-a găsit ecoul așteptat și în publicistica lui E. Lovinescu, adică a unui scriitor care militase în modul cel mai deschis pentru realizarea ei. în viziunea sa era vorba nu numai de cel mai important act al istoriei românilor, dar și unul care lega prezentul cu trecutul și dădea un sens cu adevărat împlinit întregii noastre istorii. Nu era vorba numai de o sărbătoare a celor vii, a celor care apucaseră s-o trăiască, dar și a acelor care au năzuit spre unire, care s-au sacrificat pentru ea, care au luptat pentru realizarea ei sau care și-au dat viața fără să o vadă înfăptuită, uneori căzînd sub steagul unor puteri străine, asupritoare.

E. Lovinescu își corelează și își dezvoltă considerațiile asupra acestui moment capital al istoriei noastre pornind de la titlul unei poezii de Mircea Dem. Rădulescu, unul dintre cei mai activi și entuziaști susținători ai intrării României în război. El a avut în acea epocă un „moment" al său care i-a asigurat o mare popularitate, menținută și ulterior în straturile mai largi ale publicului, dar fără a-l putea menține în interesul criticii postbelice, inclusiv a celei lovinesciene *(Istoria literaturii române contemporane,* III, *Evoluția poeziei lirice,* 1926, p. 219-223). Născut în 1887, Mircea Dem. Rădulescu a fost mai mult un versificator avîntat și facil decît un poet- A dobîndit și unele ,uccese în epocă grație pieselor sale de teatru *Serenada din trecut. Pe aicea* ***nu*** *se trece* /, dar și a unor reviste ca *Pisică pe orez, Jazz-band, Rabdă inimă șt taci* etc.

DE LA SARRAIL LA FRANCHET D'ESPEREY

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 105—109. Reluat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 98—101, de unde reproducem textul.

Este un comentariu la una dintre cele mai grave și mai inexplicabile probleme pe care le-a ridicat evoluția războiului pe frontul de est, după intrarea țării noastre în război: anume imobilismul armatei aliate aflate la Salonic sub comanda generalului francez Sarrail, care în loc să atace în nord Bulgaria, creînd un adevărat front sudic în coasta inamicului s-a păstrat într-o inactivitate cu efecte catastrofale pentru destinul țării noastre. Armata bulgară întărită cu forțe germane considerabile și pusă sub comanda mareșalului Mackensen a putut ataca pe Dunăre și în Dobrogea obligînd trupele noastre care înaintau în Transilvania să-și oprească ofensiva și apoi să se retragă. Mai mult decît atît, Serbia a putut fi scoasă din luptă, iar țara noastră s-a văzut izolată, fără nici o legătură cu aliații din vest alături de care lupta.

Multă vreme s-a crezut că această lipsă de inițiativă a armatei aliate de Ia Salonic s-a datorat dificultăților deschiderii unui nou front sau chiar a incapacității comandamentului ei; în realitate, documentele dezvăluite după război au arătat că generalul Sarrail nu dispunea de forțe suficiente și înseși guvernele aliate i-au dictat politica. Intrarea României în război era, așadar, considerată un act de sacrificiu, de natură să ușureze frontul aliat în timpul marii bătălii de la Verdun, indiferent de consecințele dezastroase pentru țara noastră ale unei ofensive germano-bulgaro-turce pe frontul de sud.

Atitudinea armatei aliate de la Salonic, în perioada cea mai dramatică a istoriei războiului nostru de întregire națională, a constituit pentru contemporani un fenomen inexplicabil, cu efecte și în mentalitatea populară, afectînd însă profund relațiile țării noastre cu aliații din vest. Abia după doi ani de la intrarea țării noastre în război, aliații au declanșat o ofensivă în sud, care a dus la capitularea Bulgariei și Ia eliberarea Serbiei. Schimbarea comandamentului suprem a putut da observatorilor neavizați, printre care și lui E. Lovinescu, impresia că ea a fost determinantă în modificarea atitudinii armatelor de pe acest front. Sosirea generalului Franchet d'Esperey (ulterior mareșal) la București, a fost posibilă datorită ofensivei declanșate cu atîta intîrziere, dar în condițiile vizibilei descompuneri a armatelor Puterilor Centrale în toamna anului 1918. în tot cazul, generalul Maurice Sarrail (1856—1929) avea cu torul altă reputație decît aceea a unui inactiv; era un spirit agresiv și hotărit, cu gustul riscului. Lui i se datorează în bună măsură abdicarea regelui Constantin (filogerman) și intrarea Greciei în război alături de forțele Antantei. „Rechemarea" lui de pe frontul din sud s-a datorat nu incapacității, ci

faptului că i s-a dat de urgenţă misiunea de a pacifica Siria, unde se produseseră o serie de răscoale antifranceze, pe care cl, in calitate de înalt comisar, le-a înăbuşit cu excesivă brutalitate.

LUCRURI ŞI OAMENI DIN GERMANIA

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anu! I, nr. *1.* ianuarie 1919, p. 110—117, de unde reproducem textul.

..NEAMUL ROMÂNESC"

Apărut In *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 1IX—119. la rubrica „Mişcarea culturală", de unde reproducem textul.

Acest articol este un document pe cit de semnificativ pe atît de necunoscut •)*i* de nevalorificat în istoria raporturilor dintre E. Lovinescu şi N. Iorga. Nici autorul lui nu a pomenit vreodată de el şi nici nu credem ca posteritatea celor doi mari adversari să-1 fi menţionat vreodată. El este prilejuit dc revenirea în capitală, după perioada de refugiu la Iaşi, a ziarului lui N. Iorga, *Neamul românesc* în perioada ieşeană (1916—1918), publicaţia purtase subtitlul *Foaia conştiinţei naţionale luptătoare* (ceea ce o apropiase de lupta dusă de Lovinescu în perioada 1915—1916), acum era *Organ al Uniunii democraţiei naţionale* pentru a deveni în 1919 *Organ al Uniunii democratice naţionale.*

Făcînd unele observaţii Ia adresa publicisticii patriotice a lui N. Iorga şi neomiţînd să amintească întârzierea cu care marele istoric s-a pus în slujba luptei pentru întregirea neamului (v. în această privinţă *Scriitorii noştri şi războiul* în actuala ediţie de *Opere,* VIL 198», p- 225-227; p. 309-310), E. Lovinescu aduce cel mai cald omagiu gazetarului N. Iorga pentru rolul jucat în susţinerea moralului luptătorilor în perioada cea mai tragică a războiului. Este probabil cea mai dreaptă apreciere a unui aspect dintre cele mai spectaculoase din cariera marelui istoric: gazetăria pusă în slujba idealului naţional — o apreciere cu atît mai notabilă cu cît vine din partea unui adversar ideologic, care îşi începe elogiul prin a semnala felul în care N. Iorga salutase apariţia *Daciei,* un ziar socotit rival şi care ar fi trebuit, după opinia sa, să nu apară pentru ca toţi ziariştii cu vederi comune să se concentreze Ia... *Neamul românesc,* desigur sub direcţia sa, chiar dacă erau nişte veterani ai scrisului ca Al. Vlahuţă şi Brătescu-Voineşti.

Trebuie precizat că această notiţă generoasă la adresa animatorului ziarului care revenise la Bucureşti nu a fost luată în consideraţie de cel în caua, asemeni unei amicale mîini întinse; N. Iorga a continuat să-1 ignore pe E. Lovinescu atît ca literat cît şi ca director de publicaţie, rolul ac:stuia fiind în cel mai bun caz bagatelizat în puţinele referinţe făcute.

CUM A ABDICAT KAISERUL

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 125—126, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

CUM S-A ÎNCHEIAT ARMISTIŢIUL

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 126, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem tcxlul-

POLIŢIA SECRETĂ K. K.

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 126—127, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

CHELTUIELILE RĂZBOIULUI

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 127—12S, Ia rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

CE A MAI RĂMAS DIN AVIAŢIA GERMANĂ DUPĂ ARMISTIŢIU

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 128, de unde reproducem textul.

Acest articol, atestînd o preocupare destui de curioasă a lui E. Lovinescu pentru una din inovaţiile cele mai nefaste şi mai periculoase pe care le adusese recentul război, porneşte de la propria lui experienţă în materie, pe care, de altminteri, şi-o exprimase la momentul respectiv în *Zburătoarele* din 1916 v. actuala ediţie de *Opere,* VI, 1988, p. 202-203 şi 306).

ALBERT THOMAS LA IAȘI

Apărut în *Lectura pentru to[i.* anul 1, nr. 3, februarie 1919. p. 152—153,. de unde reproducem textul.

Articolul lui E- Lovinescu este urmat de o însemnare din „carnetul" lui Radu Cosmin, datată 17 mai 1917, în care se redă atmosfera în care s-a desfăşurat solemnitatea recepţiei lui Albert Thomas în sala Teatrului Naţional din Iaşi (unde se ţineau şedinţele Parlamentului român aflat în refugiu) şi în cadrul căreia au vorbit I. I. C Brătianu, Emil Porumbaru şi Vasile Mortzun. A răspuns oaspetele francez.

Albert Thomas (1871 — 1932), un om politic de nuanţă socialistă,a vizitat Iaşii şi, de fapt, frontul românesc, in cadrul unei misiuni la Petersburg, unde a luat contact cu guvernul Kerenski, pe care l-a sondat în privinţa intenţiei acestuia de a mai continua războiul împotriva Puterilor Centrale. E mai mult ca sigur că acelaşi a fost şi scopul vizitei sale în România, într-un moment extrem de dificil pentru armata noastră, care trebuia tocmai să facă faţă situaţiei create de marea ofensivă germană pe linia Şiretului.

Albert Thomas, campion al sindicalismului şi unul dintre fondatorii ziarului *VHumanite,* a fost ales deputat în 1910: în 1915-1917, a ocupat funcţia de subsecretar de stat însărcinat cu producţia dc armament, apoi a devenit ministru. Este întemeietorul Biroului internaţional al muncii de la Geneva, pe care l-a şi condus pînă la moarte.

GENERALUL AVERESCU

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 3, februarie 1919, p. 158—164. Republicat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 90—93, de unde reproducem textul.

Scrisă, după cum precizează autorul, în toamna anului 1916, dar apărută abia în 1919, această schiţă evocatoare prezintă fugitiv pc unul dintre cei mai importanţi comandanţi militari români din primul război mondial-Alexandru Averescu, născut în 1859 în judeţul Ismail, şi-a făcut studiile militare la Bucureşti şi specializarea la Şcoala superioară de război din Torino (1886). în 1894 devine director al Şcoalci superioare de război din Bucureşti, apoi e ataşat militar la Berlin (1895). în 1907, proaspăt general, intră în cabinetul liberal ca ministru de război (13 martie 1907 - - 4 martie 1909), impus fiind de regele Carol. în 1911 este şeful stalului major al armatei.

La intrarea României în război i se dă comanda (socotită de mulţi istorici derizorie) a unei armate de acoperire a Dunării, ceea ce a fost considerat una din cele mai mari greşeli ale lui Jen I. C. Brătianu, provenită din inimiciţie personală. Numit prea tîrziu comandant al armatei a II-a, în urma protestelor publice, a încercat să stabilizeze frontul în sud, apoi, după retragerea în Moldova, s-a ilustrat prin conducerea bătăliei de la Mărăsti. între 29 ianuarie şi 5 martie 1918 a fost însărcinat să ducă tratativele pentru încheierea păcii de la Buftea.

După război a fondat partidul Liga poporului, care preconiza împroprietărirea ţăranilor şi a fost ministru în guvernul Vaida, apoi prim-ministru între 1920—1921, desfăşurînd o activitate politică extrem de discutabilă, •care i-a compromis în final imensa popularitate.

A fost membru de onoare al Academiei Române şi i s-a conferit titlul •de mareşal. A lăsat o serie de importante scrieri de tehnică militară, de teorie politică şi mai ales nişte foarte preţioase scrieri memorialistice.

OSTWALD

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 3, februarie 1919, p. 190—191, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

Printre cele mai ciudate şi totuşi caracteristice expresii ale imperialismului .german în perioada războiului s-a numărat şi Wilhelm Ostwald (1853—1932), un chimist de reputaţie mondială, profesor la Universitatea din Leipzig şi laureat al premiului Nobel (1909) pentru cercetările sale în domeniul chimici fizice, al electrochimiei si al teoriei ionilor. în afara lucrărilor sale ştiinţifice de valoare mondială, Ostwald, care era adeptul unei filozofii moniste, energetismul (o variantă de materialism mecanicist), a formulat o apologie „ştiinţifică" a statului prusac, socotit de el forma cea mai înaltă de folosire a energiilor omeneşti prin organizarea lor perfectă, cu maximum de randament, în dauna libertăţilor individuale.

CULTURĂ ŞI KULTUR

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 3, februarie 1919, p. 191— 192, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

Articolul acesta, tipic pentru publicistica „de război"' a lui E. Lovinescu, nu se explică decît prin complexul istoric deformant în care a apărut; altminteri, afirmaţiile cuprinse în el ar fi greu de justificat. Este drept că în războiul ***dt*** curînd încheiat germanii au subordonat într-un mod fără precedent ştiinţa

şi cultura unor scopuri imediata, utilitare, dar e greu de susţinut că aceasta ar caracteriza cultura germana în genere, în care predomină idealismul, deanleresarea, cercetarea pură şi doar pe un plan secund practicismul şi ideea de aplicaţie metodică-

Criticul care îşi petrecuse o parte din perioada studiilor universitare în Germania muzeelor şi monumentelor artistice, dar mai ales a arheologiei, filologiei clasice şi erudiţiei academice, trece sub tăcere acest aspect al unei culturi ce trebuia judecată totuşi după alte criterii.

Naturalistul francez de care pomeneşte E. Lovinescu, Edmond-Jean-Octave Perrier (1844— 1921; o somitate în materie, profesor la Paris şi membru al Academiei de Ştiinţe, s-a ilustrat mai ales in domeniul zoologiei; e autorul a numeroase studii şi manuale didactice. Cartea în care face o serie de drastice distincţii între cultura germană şi cea franceză, cu accente defavorabile la adresa primei, este *France et Allemagne* şi a apărut în 1915 la Lausanne.

CEA DIN URMĂ POEZIE A LUI EDMOND ROSTAND

Apărut **ÎQ** *Lectura pentru tofi,* anul **I,** nr. 3, februarie **19[9,** p, *192,* ia rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

Scurta notiţă vesteşte de fapt încetarea din viaţă a lui Edmond Rostand, unul dintre cei mai populari dramaturgi francezi din ultimele decenii. Moartea lui (2 decembrie 1918) a produs o puternică impresie în opinia publică franceză şi aliată datorita atitudinii civice a scriitorului, tradusă prin numeroase versuri patriotice (adunate într-un volum, *?.borul Marseiezei,* apărut postum), ceea ce i-au adus un plus de popularitate şi actualitate dramaturgului şi aşa foarte reputat.

Edmond Rostand (născut la Marsilia în 1868) s-a făcut celebru ca dramaturg prin *Romanţioşii* (1894), *Prinţesa Îndepărtată* (1895), dar mai ales *Cyrano de Bergerac, Puiul de vultur* şi *Chantecler,* prin care a dat o nouă vigoare teatrului în versuri cc păruse a sc fi sfîrşit o dată cu Victor Hugo.

La încheierea războiului, Rostand şi-a părăsit locuinţa, unde trăia retras şi bolnav, şi a ţinut să ia parte la sărbătorirea victoriei. O gripă contractată)a manifestaţia populară i-a fost fatală.

LITERATURĂ DE RĂZBOI

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 4, martie 1919, p. 245—247*' **j** a rubrica „Mişcarea literară", de unde reproducem textul. • *i*

I

Acest scurt articol, care semnalează apariţia a două volume de Cornelîu Moldovanu închinate războiului. *Sărbătoarea pi mii* şi *Maiestatea morţei* este o revenire asupra problemei „revizuirilor morale" pe care criticul o deschisese înainte de intrarea României în război şi înţelegea sâ o continue şî după. Un plus de iritaţie trebuie sa-i fi dat apariţia la Iaşi a *însemnărilor literare,* o revistă condusă de M- Sadoveanu şi G. Topîrceanu şi care făcuse o primire defavorabilă primelor numere ale *Lecturii pentru toţi-* Concentrînd aproape exclusiv forţe scriitoriceşti din Moldova (1. I. Mironescu, Otilia Cazimir, Jean Bart, I. Petrovîcî, II. Papadat-Bcngescu. N- N. Beldiceanu, dar şi tinerii A1. A- Philippide, Ionel Teodoreanu şi Mihail Ralea), ea se înfăţişa sub aspectul „programului" Ca o continuare într-o formulă abreviată a *Vieţii româneşti.* A apărut între 2 februarie şi 21 decembrie 1919, pînă s-a putut aranja reapariţia celei din urmă-

Revista s-a remarcat prin tonul ei agresiv, îndeosebi sub pana lui G. Topîrceanu şi Demostene Botez, primul deja ilustrat ca un tenace adversar al lui E. Lovinescu încă înainte de război. Articolul dc faţă a! celui din urmă este un răspuns la atacurile ce se făcuseră deja simţite şi care se vor continua attngînd un nivel al vulgarităţii care Ie-a făcut nereproductibilc pînă în clipa de faţă. în articolul său E- Lovinescu pune în cau2ă atitudinea celor de la *însemnări literare,* în timpul războiului şi ocupaţiei. Nu putem aprecia cee adevăr şi ce e exagerare în cele spuse aici, deoarece biografii lui Topîrceanu păstrează o perfectă discreţie cu privire la acest moment al vieţii poetului. Nu ştim deci dacă eliberarea sa din captivitate s-a produs în urma intervenţiei lui Stere, ca un privilegiu acordat unui partizan al său; în tot cazul, după război, datorită colaborării sale la *Lumina* steristă. autorul *Parodiilor originale* a fost exclus rtin Societatea Scriitorilor Români.

Cit priveşte situaţia lui Demostene Botez, ea este cu totul alta şi E- Lovinescu comite o inadmisibilă eroare de apreciere, ce trebuie semnalată pentru a explica violenţa reacţiilor acestuia. Demostene Botez a participat la război direct, în prima parte a campaniei comportîndu-se ca un erou în bătălia de la Turtucaia, de unde a scăpat cu viaţă printr-un adevărat miracol. A fost în continuare un combatant pe frontul Moldovei, pînă la încheierea ostilităţilor. El nu poate fi corelat întru totul cu cei care, urmîndu-1 pe Stere, ar fi preconizat detronarea regelui şi supunerea faţă de „Kaiserul salvator".

„NOTE DIN ÎNCHISOARE SUBI OCUPAŢIUNE GERMANĂ" DE D. N. BURILEANU

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 4, martie 1919, p. 247, la rubrica „Mişcarea literară", de unde reproducem textul.

Această notiţă semnalează în mod succint, dar cu o reala simpatie, o broşură scrisă de D. N. Burileanu, profesor de limbi clasice la Universitatea din Bucureşti, şi de curînd apărută (fără nume de editură, 87 p.) în capitala eliberată. în ea, autorul povesteşte suferinţele unor intelectuali în timpul ocupaţiei germane care fuseseră arestaţi, cu perspectiva de a fi deportaţi în Germania. într-adevăr, autorităţile germane au practicat acest sistem, de fapt o formă de a lua ostateci, arestînd personalităţi politice sau culturale cunoscute pentru orientarea lor ostilă Puterilor Centrale, sau rude ale celor refugiaţi în Moldova. Altora li s-a impus domiciliul forţat.

D. N. Burileanu, un elenist cunoscut pentru activitatea sa didactică şi dc traducător sau comentator al literaturilor antice (Cicero, Teocrit, *Perşii* lui Eschil), a avut de suferit in acest sens şi a fost deţinut în Hotelul Imperial.

CEI DOI OAMENI AI RĂZBOIULUI

A apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 4, martie 1919, p. 254—256, la rubrica „Documentele vremei", de unde reproducem textul.

Articolul de faţă se ocupă în special de doi dintre oamenii politici occidentali care, în tabăra Antantei, au susţinut mai inconcesiv ideea continuării luptei împotriva Germaniei pînă la capitularea acesteia. G. Clemenceau şi Lloyd George sînt, într-adevăr, asemănători prin rolul pe care l-au jucat în ţările lor în ultima parte a războiului, dar şi prin concepţiile politice, prim energia inepuizabilă şi prin metodele de conducere.

Georges Clemenceau, născut la 1841, a fost un om politic cu vederi republicane, situat mereu în aripa de stînga a partidului radical. Primar de arondisment în timpul Comunei, a fost unul dintre cei care nu au acceptat pacea din 1871. în calitate de ziarist, prin gazeta sa *La Justice,* a reprezentat tipul omului politic dc opoziţie acerbă, spaima guvernelor şi a celor de la putere. (Cu ocazia mişcării memorandiste, a luat apărarea românilor ardeleni împotriva asupririi habsburgicc.) După tot felul de peripeţii parlamentare, a ajuns prim-ministru în 1917, conducînd un guvern forte care a dus Franţa la victorie. A fost preşedinte al conferinţei de pace de la Versailles în 1919 şi-i sînt imputabile multe erori, mai ales în atitudinea faţă de Germania. în 1918 fusese ales membru al Academiei Franceze, ceea ce nu l-a împiedicat să eşueze în încercarea de a deveni preşedinte al republicii în 1920. A murit în 1929, lăsînd interesante texte memorialistice şi scrieri în care a prevăzut cu uluitoare luciditate catastrofa Franţei douăzeci de ani mai tîrziu.

David Lloyd George a urmat o linie politică asemănătoare şi a repetat în multe privinţe destinul lui Clemenceau. Născut în 1861, a reprezentat „noua democraţie" engleză in sinul partidului liberal, luptînd pentru reforme demo-

cratice (în 1909, în calitate de ministru de finanţe a propus o lege de impunere fiscală pe marea proprietate, echivalentă cu o expropriere). în timpul războiului, a deţinut ministerul armamentului (19 mai 1915). apoi, după moartea lordului Kitchener, pe cel de război, pe care !-a condus cu mare energie şi eficienţă. Sprijinit de laburişti, a contribuit la răsturnarea guvernului Asquith, devenind el însuşi prim-ministru. Deşi iniţial e2itase să sprijine intrarea Angliei în război alături de Franţa (şi a avut tot timpul conflicte cu conducătorii acestei ţări), în final, s-a subordonat efortului comun, respingîrid orice propunere de încheiere a unei păci separate- în toată această perioadă şi în timpul tratativelor de pace a condus Anglia cu puteri dictatoriale. A murit uitat în 1945-

Şt el şi Clemenceau au fost realmente nişte oameni ai războiului, în timp ce preşedintele Statelor Unite a apărut tuturor, inclusiv lui Lovinescu, drept un ,,om al păcii". De fapt, prin situaţia ţării sale, Wilson a fost un factor nu mai puţin determinant în desfăşurarea evenimentelor, în momentul cel mai greu al luptei, care a urmat prăbuşirii Rusiei ţariste. Născut în 1856, Thomas Woodrow Wilson a fost un jurist reputat, care a ajuns preşedinte al ţării ca reprezentant al partidului democrat (1913—1921). A proclamat neutralitatea Statelor Unite, dar ţara sa devenind o furnizoare de armament şi dc materii prime, poziţia sa a fost aspru criticată, nemulţumind ambele tabere. După ce Ia 18 decembrie 1916 a propus o mediere pentru încetarea războiului, pînă Ia urmă a fost silit să angajeze ţara sa în luptă. înainte de încheierea păcii a propus ca aceasta să se stabilească pe baza unui program in 14 puncte (8 ianuarie 1918). Ele prevedeau, printre altele, recunoaşterea dreptului naţionalităţilor şi libera exprimare a voinţei lor, ceea ce era în avantajul ţării noastre. După încheierea păcii de la Versailles, reîntors în America, Wilson a eşuat în încercarea de a obţine ratificarea ei din partea senatului (10 iulie 1919), motiv pentru care a început o campanie de a obţine ratificarea populară peste capul înaltului corp- Din nefericire, o paralizie avea să-1 scoată din viaţa publică. A încetat din viaţă la 3 februarie 1924.

LINIA ŞIRETULUI

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 5. aprilie 1919, p. 259—263.

Republicat în volumul *în cumpăna vremei- —-Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1918, p. 90—91, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, *Revizuiri,* ed. definitivă, Ed. Ancorâ-Benvenisti, 1928, p. 173—175, o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic figurează drept punctul *5. Linia Şiretului,* din capitolul *XT. Anexe la revizuiri.*

Consideraţiile lui E. Lovinescu despre / *inia Şiretului* constituie una din puţinele pagini „de război" care au intrat într-unui din volumele *de Critice,*

a o recuperare tardivă, abia în ediția definitivă, deci la aproape un deceniu de la redactare. Se ridică in mod firesc întrebarea despre oportunitatea acestei încadrări, textul neoferind vreo „revizuire" sau măcar unele considerații care ar putea fi socotite de judecată literară. E mai mult vorba de niște pagini de reflecții asupra uneia din numeroasele situații paradoxale de care fusese plină conflagrația mondială, de curînd încheiată: o linie despărțitoare a Moldovei de Țara Româneasca, fără nici o realitate geografică, a devenit pentru un timp „granița", pe care soldații noștri au apărar-o cu eroism în fața unui dușman ce o socotise zona cea mai vulnerabilă și cea mai ușor de trecut.

RĂZBOIUL GENERATOR DE LITERATURĂ

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 3, 3 mai 1919, p. 64—65, la rubrica ..Cronica literară". Reluat în volumul *în cumpăna vremei. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 30—33, de unde reproducem textul.

In *Critice,* VI, *Revizuiri,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti. 1928, p. 175 — 178, o versiune mai redusă, cu unele modificări de ordin stilistic, figurează cu titlul neschimbat drept punctul 6 al capitolului XI.

In acest articol E. Lovinescu supune discuției una dintre cele mai interesante, deșt indirecte, probleme pe care o generase desfășurarea marei conflagrații mondiale, apoi sfîrșitul acesteia: considerarea războiului ca factor de „inspirație" pentru literarurâ- E vorba dc o perspectivă schimbată față de „literatura de război" care avea în mod fatal cu totul alt aspect și altă finalitate, el însuși fiind dintre cei care o susținuseră în publicistica sa militantă (v. îndeosebi *Literatura războiului.* în actuaia ediție de *Opere,* VII, 1988. p. 204— 205). Fiind un fenomen specific uman, indiferent cit de regretabil, el devine un „generator" de literatură, și criticul E. Lovinescu avea intuiția unei realități ce avea să se confirme, chiar dacă nu imediat, și în literatura noastră. Indiferent pe ce poziții se vor situa și indiferent dc talent și de amploarea desfășurării epice, mulți dintre scriitori noștri au folosit războiul, la care participaseră sau nu, drept o sursă de inspirație artistică. Lovinescu însuși a promovat, pe cît i-a fost cu putință, o serie de scrieri „generate"' de război, de la poeziile lui Camil Petrescu, la *Ițic Ștrul dezertor* al lui Liviu Rebreanu sau la paginile semnate de George Cornea sau Felix; Aderca (fragmente din *Moartea unei republici roșii),* deși, așa cum el însuși prevăzuse, multe scrieri despre război (poate chiar acelea capitale) urmau să vadă lumina tiparului abia mai tîrziu, avînd nevoie de o perioadă de gestație mult mai lungă și de o atmosferă mai calmă, în care să se stingă lirismul eroic și impresiile prea directe ale faptelor.

ANUL AL DOILEA

Apărut în *Lectura pentru toți,* anul II, nr. 1. ianuarie 1920. p. 3, de unde reproducem textul.

Articolul acesta care vestește intrarea revistei în cel de al doilea an de existență va marca în fapt ultimul număr al ei. *Lectura pentru toți* își încetează apariția desigur pentru că nu a mai putut face față greutăților materiale. Ea era dublată de aproape un an de apariția *Sburătorului,* condus tot de E. Lovinescu și pus sub egida aceleiași case editoriale- Deși *Lectura pentru toți* își propusese o finalitate diferită și un conținut mai accesibil, prin lărgirea profilului ei de la număr la număr în direcția literaturii și îndepărtarea de momentul războiului, cele două publicații nu puteau decît să sfîrșeaseă prin a fuziona, în tot cazul, E. Lovinescu era mai la locul lui în fruntea unei reviste literare decît Ia conducerea unui magazin ilustrat.

PAGINI **DE** CRITICĂ. STUDII ȘI CRONICI

APE SUBTERANE

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. 345, 22 noiembrie 1918, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol, care ia ca pretext revelarea vocației de dramaturg a unui poet, Alfred Moșoiu, e simptomatic pentru încrederea și optimismul care-l stăpîneau pe critic cu privire la posibilitățile ascunse ale dramaturgiei naționale, o problemă care străbate toată activitatea sa de cronicar al fenomenului teatral românesc din ultimul deceniu. Chestiunea promovării dramaturgiei naționale era capitală în acei ani, mai ales în alcătuirea repertoriului Teatrului Național din București și corespundea unei crize observate și discutate atît de presa teatrală cit și de factorii de decizie.

E. Lovinescu, fără a saluta *Jocul apelor* ca pe o realizare artistică de seamă, a fost plăcut surprins de trecerea unui poet de stil parnasian, cum fusese pînă atunci autorul piesei, la creația dramatică, încurajind inițiative similare care nu vor lipsi, ba chiar vor depăși nivelul celei luate în discuție. Pentru că, din nefericire, Alfred Moșoiu n-a izbutit să se impună ca dramaturg și nici ca prozator (v. actualul volum de *Opere,* p. 110), deși a făcut încercări notabile în acest sens, sfîrșindu-și existența pretimpuriu și fără a confirma promisiunile.

MIŞCAREA LITERARA

Aparat in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 51, la rubrica „Mişcarea culturală", de unde reproducem tcxtul-

Această notiţă este închinată volumului de versuri *Mărgăritarele negre* de Al. T. Stamatiad, un poet din cenaclul lui Macedonski ţi care îşi dădea acum poate opera sa cea mai caracteristică. Deşi articolul lui Lovinescu e foarte succint, el nu e o simplă nota informativă asupra unuia din primele volume de versuri apărute după încheierea războiului; io el se află *in nuce* judecăţile fundamentale asupra poeziei lui Stamatiad, pe care le vom regăsi în *Istoria literaturii române contemporane,* III, *Evoluţia poe.iei lirice-*

Al- T. Stamatiad, născut îr 1885 (deci nu avea la data apariţiei volumului său treizeci de ani), a colaborat după război atît la *Lectura pentru toţi* cît şi la primul şi al doilea *Sburător,* aproape în fiecare număr, şi s-a aflat cu directorul acestor publicaţii in raporturi destul de bune, ceea ce se vede a nu-i fi adus şi un plus de apreciere din partea criticului şi istoricului literar E. Lovinescu. A şi frecventat cenaclul; desigur doar în primii ani, pentru că după apariţia primelor judecăţi critice despre poezia sa în *Istoria literaturii române contemporane,* raporturile dintre ei se vor schimba, Stamatiad devenind unul dintre cei mai implacabili detractori ai criticului, care îi va închina mai apoi în *Memorii,* I, 1930, p. 246 — 255, un portret în linii caricaturale, destul de corespunzător realităţii.

[„DACIA"]

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 51—52, la rubrica „Mişcarea culturală", de unde reproducem textul.

Dacia a apărut la Bucureşti la 23 noiembrie 1918, deci foarte curînd după retragerea trupelor de ocupaţie germane din capitala ţării noastre. Se subintitula „ziar de dimineaţă", dar a fost o publicaţie cu un caracter marcat cultural, fiind condusă de doi scriitori, Al. Vlahuţă şi I. Al. Brătescu-Voineşti, ceea cc era neobişnuit în epocă. A fost una din multele publicaţii apărute după război, care au căutat să-şi cîştige publicul în situaţia nouă creată de întregirea ţării noastre şi sporirea considerabilă a numărului de cititori. Colaborările sînt foarte variate, în genere de cărturari de prestigiu (Ion Simionescu, Marin Ştefănescu, Paul Bujor, D. Guşti, Al. Lapedatu, Nichifor Crainic. 1- U. Soricu etc.), aşa că publicaţia n-a avut un profil prea precizat. Deşi aceste nume de oarecare rezonanţă i-ar fi putut asigura succesul şi deci supravieţuirea. *Dacia* nu s-a putut menţine şi, fără să mai aştepte moartea lui Vlihuţă (grav îmbolnăvit intre timp), şi-a încheiat existenţa în vara anului următor, fără a lăsa vreo urmă în atmosfera culturală a vremii.

MIŞCAREA TEATRALA

[..JOCUL APELOR" DE ALFRED MOSOR!)

Apărut in *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 1, decembrie 1918. p. 52—53, de unde reproducem textul.

Această succintă cronică inaugurează, de fapt, o rubrică în revista *Lectura pentru toţi,* care se va intitula „Mişcarea teatrală", încereînd încă dc la început o lărgire a profilului atît de limitat al .revistei unde a apărut. Spectacolul cu *Jocul apelor* de Alfred Moşoiu serveşte drept introducere: e doar primul pe care l-a putut da Teatrul Naţional din Bucureşti la 29 noiembrie 1918, după alungarea trupelor de ocupaţie inamice din capitală (deschiderea stagiunii de toamnă avusese loc la 5 octombrie cu *Viforul* de Delavrancea).

Piesa lui Alfred Moşoiu, fără merite deosebite, îl are doar pe acela semnalat de critic, de a încerca o formulă relativ nouă, a dramei psihologice. Ea depăşea însă puterile creatoare ale dramaturgului, care se va consacra în continuare ca autor de piese uşoare şi reviste teatrale: *Alecsandri la Mîrceftt.* 1921: *Rabdă inimă şi taci,* 1922; *Colac peste pupăză,* 1923: *Merge strună,* 1924; *Clnd îşi viră dracul coada,* 1924 (toate în colaborare cu Mircea Dem. Rădulescu), dar şi o comedie proprie, *Pierde vară,* 1924. fără vreo realizare efectivă în cîmpul dramaturgiei naţionale.

[KIMON LOGHI]

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. I, decembrie 1918, p. 55, la rubrica „Mişcarea artistică", de unde reproducem textul.

Această notiţă despre pictorul Kimon Loghi reprezintă un caz extrem de rar în publicistica lovinesciană; autorul ei nu s-a ocupat de artele plastice şi cu atît mai puţin a făcut aprecieri în cronici despre expoziţii.

Kimon Loghi (1876—1953), un pictor de reputaţie largă în acea vreme, poate fi considerat că aparţine Secession-ului prin natura inspiraţiei sale şi a urmat destinul acestui stil artistic. S-a născut la Serres (azi în Albania), şi şi-a făcut studiile la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti, apoi la Miinchcn şi Paris. A fost unul dintre întemeietorii societăţii „Tinerimea artistică" şi

îa cadrul ei, dar şi prin numeroase expoziţii personale, s-a afirmat ca unu dintre cei mai cotaţi pictori ai vremii. Gloria lui a declinat rapid între cele două războaie mondiale, şi în momentul morţii era ca şi uitat de critica de specialitate, deşi în publicul larg a continuat să-şi păstreze o certă reputaţie.

CEI CE LIPSESC...

Apărut în *Rampa nou'i ilustrată,* anul II, nr. 359, 6 decembrie 1918. p. 1, de unde reproducem textul.

In *Lectura pentru toţi,* anul 1, nr. 1, decembrie 1918, p. 53—54, la rubrica „Mişcarea teatrala", s-a publicat o versiune mai redusă, sub titlul *C. Radovici, Ion Niculescu, Tina Barbu,* care prezintă următoarele modificări: Primele două paragrafe pînă la: „Suntem după sfărîmarea corăbiei..." au fost suprimate. în continuare, la p. 101, „distrugătoare a incendiilor" a devenit: „inccdiilor distrugătoare" iar pe: „Pe Samsonul... 1-a creat" a fost modificat In „Pe Samsonii... i-a creat". în fraza următoare: „a ştiut să sc moaie în bunătate" a devenit: „a ştiut să se moaie de bunătate". La p-102, începutul de pasaj: „Erau zilele" a fost schimbat în: „Erau vremurile". în sfîrşit, pasajul care începea cu: „Cu acest decor aproape rustic..." a fost suprimat.

Acest scurt articol este o evocare succintă a trei actori dispăruţi în timpul războiului; primii doi prin moarte, ultima prin retragerea din teatru. Numai Constantin Radovici fusese însă o victimă a războiului (v. necrologul lovinescian C *Radovici,* în actuala adiţie de *Opere,* VI, 1988, p. 346—348 şi 462—463); Ion Niculescu aparţinea altei generaţii şi nu mai era o forţă activă, fusese pensionat de la Teatrul Naţional în timpul celei de a doua direcţii a lui Al. Davila (191.3) şi mai apăruse doar sporadic pc scenă la Bucureşti şi la Iaşi; în sfîrşit, Tina Barbu nu avea să se mai întoarcă după război pc scenă, dar în 1917 mai apăruse ocazional într-un spectacol la Iaşi cu actul al IV-lea al lui *Vlaicu-Vodă,* în rolul Doamnei Clara (3 ianuarie).

Ca şi despre Radovici, despre l'ina Barbu Lovinescu mai scrisese pagini notabile în calitatea sa de cronicar dramatic (v. *Cazul Tina Barbu,* în actuala ediţie de *Opere,* VI, 1988, p. 252—254), cu judecăţi foarte diferenţiate, faţă de care această pagină de evocări înseamnă o interesantă revenire.

FIORUL

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 371, 21 decembrie 1918, p. 1, de unde reproducem textul.

Reluat într-o variantă nouă, cu multe schimbări de ordin stilistic, sub titlul *Calitatea emoţiei,* în *Sburătorul* anul I. nr. 35. 13 decembrie 1919, p. 193-194. apoi în *Critice,* III. ed. II, Ed. Alcalay, 1921, p. 163-165, unde figurează, cu acelaşi titlu, în capitolul *8- Fragmente critice.* Această versiune este realuată, cu unele modificări, sub titlul *Analiza emoţiilor,* în *Rampa nouă Ilustrată,* anul XIII, or. 3031. 1 martie 1928, p- 1.

în *Critice,* III, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, p. 168—172, sub titlul *Calitatea emoţiei,* o versiune cu unele modificări de ordin stiHstic, constituind punctul 1 al capitolului *XI. Glose,* unde este datată 1919.

Confuzia dintre emoţia estetică şi unele reacţii sentimentale, chiar foarte violente şi care par a o ajuta pe prima, deşi sînt de calitate vădit inferioară, constituie subiectul acestui scurt eseu inspirat din experienţa recentă trăită de autor în timpul războiului. E mai mult o confesiune, în care E. Lovinescu îşi mărturiseşte anumite omeneşti slăbiciuni, tocmai pentru a delimita mai drastic cele două domenii, deşi in practică Şi pe moment, „esteţii", oricit de intransigenţi, cad victime unei simple inflamaţii sau contagiuni emotive, fără valoare mai înaltă.

Piesa *Pentru patrie* de Henri Lavedan, văzută şi de publicul bucureştean. de care pomeneşte criticul si care ar specula copios astfel dc situaţii, trebuie să fie *Servir* (1913), o dramă patriotică a acestui reputat, pe atunci, dramaturg şi prozator. Henri Lavedan (1859—1940) şi-a cucerit celebritatea însă cu *Marchizul de Priola* (1902) şi aceasta mult jucată la noi in ţară înainte de primul război mondial.

Puţin cunoscut şi valorificat de critica lovinesciană, *Fiorul* pune intr-o formă prea succintă (imputabilă desigur simplificărilor pe care autorul trebuia să le facă atunci cînd publica în *Rampa)* o problemă destul de interesantă, ce va reveni în scrisul criticului pînă spre sfîrşitul vieţii. Florin Mihăilescu, în studiul său monografic, va fi îndreptăţit să constate; „Esenţialul în concepţia lovincscianâ e ca judecata de valoare să fie condusă de criterii estetice, mai ales că emoţia poate fi trezită uneori şi pe căi cu toiul străine de artă. Criticul a atras cu subtilitate atenţia asupra sensibilităţii spectatorilor de teatru la efectele patriotice şi melodramatice, avertizînd totodată contra unor adeziuni estetice inadecvate: «O operă de artă nu se judecă prin emoţia ce trezeşte, ci prin calitatea acestei emoţii.» Lovinescu trebuie să fi ţinut la această « disociaţie», de vreme ce şi-a retipărit de mai multe ori articolul în care o afirmă. Şi evident, chestiunea ridicată este extrem de utilă unei definiţii corecte a emoţiei estetice" (£. *Lovinescu şi antinomiile criticii,* 1972, p. 289—290).

Să adăugăm că ideile şi unele exemple din acest articol se vor regăsi în cele din urmă într-una din paginile de la sfîrşitul vieţii autorului, eseul *Emoţia estetică,* cuprins în *Ama forte,* 1941, p. 350—353.

CAZUL SORBUL - EMILE ZOLA

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul II, nr. 376, 29 decembrie 1918, P- 1, de unde reproducem textul.

în *Critice,* IN, ed. definitivă, Ed. Ancora-Binvenisti, 1927, o versiune mai succintă şi cu multe modificări de ordin stilistic, figurează drept punctul *3. „Dezertorul" d-lui M. Sorbul si „La Debacle" a lui Emile Zola,* din capi**ului** K//. *Contribuţii de istorie literară sau arta de a prelucra materiale străine.*

Articolul este prilejuit *d-i* reluarea pe scena Teatrului Naţional în luna decembrie a acelui an a dramei lui Mihail Sorbul, *Dezertorul,* o lucrare de arzătoare actualitate, care specula un episod imaginat ca petreeîndu-se în Bucureşti, în primele săptămîni ale ocupaţiei germane. De fapt, era o reluare; premiera avusese loc la Teatrul Naţional din Iaşi la 21 octombrie 1917, cu o distribuţie în care protagoniştii erau actori bucureşteni aflaţi în refugiu în capitala Moldovei (Romald Bulfinsky, în rolul titular, Ion Profir in rolul lui Schwalbe, apoi Al. Critico, C Manoleanu, Maria Ciucurescu-Bulfmsky şi Ana Luca). Aceeaşi distribuţie a putut fi urmărită şi în spectacolul de !a Bucureşti (cu excepţia introducerii lui Aurel Athanasescu în locul lui Ion Profir).

Se poate deduce din articolul lui Lovinescu că el hu văzuse piesa la Iaşi, de fapt, impresiile lui nu au în vedere valoarea spectacolului sau a dramei, poate cea mai bine construită şi mai realizată a lui Mihail Sorbul, ci sursa acestuia de inspiraţie.

„TOADER NEBUNUL" DE ALFRED MOŞOIU

Apărut în *Lectura pentru to\i,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 121 — 122, Ia rubrica „Mişcarea culturală", sub titlul *„Toader nebunul" de Alfred Moşoiu.*

Republicat, sub titlul *Alfred Moşoiu,* în *Epiloguri literare,* I, Ed- Librăriei AI. Stănciulescu, 1919, p- 94—97, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, [1922], p. 137-141, o versiune mai succintă şi schimbată din punct de vedere stilistic figurează sub titlul: *//. Alfred Moşoiu,* ca un capitol al secţiunii de *Figurine.*

Volumul de nuvele *Toader nebunul* de Alfred Moşoiu reprezintă o surpriză care merita să fie semnalată măcar ca atare de critica timpului. Scriitorul se afirmase ca un poet de structură parnasiană prin *Sonete* (1910) şi va continua să publice şi după război. Nuvelele din volum, dar mai ales cea titulară, tratează cazuri psihologice Ia limita patologiei sau soluţionate prin înnebunirea personajelor, ceea cc putea fi de un oarecare interes în acea epocă dominată de proze mai curînd lirice sau de observaţie satirică.

Interesant mai ales pentru curiozitatea Iui E. Lovinescu faţă de un proza" tor de asemenea factură, ce i se revela mai bine la maturitate, printr-o aparentă schimbare la faţă (Alfred Moşoiu era născut în 1890), este relaţia pe care o stabileşte între eroul nuvelei şi Teodor Cercel, prozatorul sămănătorist ce sfîrşise în condiţii similare. Cazul iui patologic şi sfîrşitul tragic prin sinucidere au constituit o obsesie în decursul anilor pentru E. Lovinescu, fost coleg de facultate şi prieten destul de bun al său, după cum se poate vedea din actuala ediţie dc *Opsre: Un tînăr nuvelist* (I, p. 335 — 342), *La mormintul unui prieten* (V, p. 91—93), *O pagină a lui T- Cercel (idem, p.* 94—96).

Interesante în acest text sînt la autorul lui propensiunea spre a depista „noul" chiar în cazul unui autor aparent cristalizat, precum şi gustul riscului de a saluta acest lucru, deşi în multe cazuri noutatea putea fi doar un accident fără urmări în cariera respectivului autor şi fără importanţă prea mare pe plan este;ic. Deşi si-a continuat activitatea literară, Alfred Moşoiu nu şi-a dezvoltat vocaţia de autor psihologic şi nu a marcat un moment cu adevărat semnificativ în proza de acest gen, mica lui realizare din *Toader nebunul* rămînînd mai degrabă o interesantă curiozitate şi luată în considerare ca atare de istoricii literari.

MEDIOCRITATEA OBLIGATORIE

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 387, 10 ianuarie 1919, p. 1, de unde reproducem textul.

Articolul comentează situaţia repertoriului Teatrului Naţional din Bucureşti în împrejurările redeschiderii lui imediat după eliberare capitalei de sub ocupaţia germană- Stagiunea se deschisese ds fapt încă din vară, pentru ca în toamnă, prin demisia lui Aristide Demetriad, să se ajungă la conducerea Iui C. Rădulescu-Motru; instalarea unui nou guvern avea să pună capăt şi acestui efemer directorat (1 septembrie — IS decembrie 1918) aducîndu-1 în fruntea teatrului pe Ion Peretz, un profesor universitar ca şi Motru, la Facultatea de drept însă, şi, in acelaşi timp, un autor dramatic ce-şi văzuse jucată de curînd o dramă *(Pui de cuc),* în timp ce o alta se va monta sub propriul său directorat *(Bimbaşa Sava,* 15 ianuarie 1918).

Declaraţiile făcute de noul director presei sînt pe cît de sincere, pe atît de surprinzătoare. Teatrul Naţional avea menirea de a promova dramaturgia naţională, dar nici un conducător al său nu admisese ca în programul de acţiune să se prevadă lipsa exigenţei artistice. E. Lovinescu reacţionează categoric faţă de aceste „perspective"; era vorba de o problemă pe care o dezbătuse încă de cînd începuse să scrie cronici dramatice. Propunerile sale ni se par extrem de judicioase, căci numai o abilă politică de echilibru între

programul artistic şi necesităţile financiare ar fi putut salva înalta instituţie care se vedea părăsiţii nu numai de public, dar şi dc o mulţime dintre actorii cei mai buni. Teatrele particulare constituiau o concurenţă serioasă, ca si nu mai vorbim de cinematografe (25 Ia număr), şi împotriva lor nu sc putea lupta decît cu mijloace artistice superioare, şi în primul rînd, cu un repertoriu dramatic dc ţinută.

TEATRIJL NAŢIONAL:

„DEZERTORUL", COMEDIE TRAGICĂ ÎN TREI ACTE DE M. SORBUL

Apărut în *Lectura pentru toţi.* anul I, nr. 2, ianuarie 1919. p. 123—125, la rubrica „Mişcarea dramatică", de unde reproducem textul.

Este textul care se dă drept o cronică dramatică a spectacolului ce se juca cu destul succes pc scena Teatrului Naţional din Bucureşti, dar care. dincolo de unele sumare aprecieri, îi serveşte criticului mai degrabă să-şi reia o parte din articolul *Cazul Sorbul - Emile Zola.* publicat cu vreo lună mai înainte în *Rampa nouă ilustrată* (în actualul volum de *Opere,* p. 107), în care semnala similitudinea dc subiect între piesa lui Sorbul şi romanul lui Emile Zola *La Debacle.* Fragmentul dintre paragraful care începe cu: „Un neamţ, trăit in Bucureşti.. . şi cel care sc incheie cu:. . . . .franctirori» erau la locui lor" este reprodus aproape identic din primul articol. în plus, E- Lovinescu reaminteşte de toată polemica iscată în legătura cu paternitatea piesei lui Zaharia Bârsan, *Trandafirii roşii,* şi povesteşte o scenă petrecută la cafeneaua „Imperial", în tovărăşia dramaturgului, pc care o va reda mai succint, două decenii mai tîrziu, în *Memorii.* 1, 1930, p. 133 -134 (v. şi actuala ediţie de *Opere,* VI, 1988, p. 419-420).

Cele două articole ale lui Lovinescu despre *Dezertorul* au primit o replică drastică din partea dramaturgului lezat, într-un întreg articol intitulat *Cazul d-lui Eugen Lovinescu:*

..Caragiale. Bernstein, Ibsen, Shakespeare şi acum... */.ola.* — Hotărît lucru, încep a mă stima mai mult decît pînă la ultimul articol al d-lui *Eugen Lovinescu.* Nu ştiu dacă vorbindu-se dc opera d-lui E. L.. se vor putea cita nume atît de ilustre' Şi doar d, E.L. a scris mai mult decît mine şi iarăşi d. E.L. e veşnicul candidat la o catedră universitară, pe cind subsemnatul n-a îndrăznit încă să ceară postul de director general al teatrelor.

D-l Eugen Lovinescu a încercat să facă critică literară şi n-a reuşit să fie luat în serios de nimeni, a încercat să se teatralizeze şi a căzut cu succes a... Craiova, a încercat să scrie romane — *Aripa morţei* — şi tentativa i-a ost mortală, s-a fotografiat in toate poziţiile posibile ca să sc popularizeze

şi.,. în sfîrşit d. E.L. şi-a găsit menirea, a deschis un biurou original cu firma: «La *detectivul literar».*

Recunosc, d-l E.L. m-a prins- D-l E.L. mă urmăreşte de mult. Mi-aduc aminte că a scris contra *Paiimei roşii* patru articole. .. Sc vede că n-a fost mulţumit dc rezultatul acelor patru faimoase articole şi acum încearcă o altă lovitură. Şi, recunosc, a izbutit. M-a prins. Deşi nu citesc atît de mult cît crede d. EX., am citit acum zece ani romanul lui Zola [...] D-le Lovinescu, iată, nu mai face pe martirul, cu anticipaţie şi fii mulţumit: voi merge pînă acolo şi nu voi nega că episodul cu care d-ta mă dai gata nu mi-a rămas cumva în minte." Şi deşi E. Lovinescu se referise doar Ia o *situaţie* din romanul lui Zola, Mihail Sorbul continuă: „Făcînd această mărturisire, te întreb pe d-ta: «Ce dovedeşte asta?... Am plagiat?» *l'irgilin, Terenţiu, Corneille, Racine, Moliere, Shakespeare, Eminescu, Coşbuc* etc. [...] se alătură fatalmente de mine şi d-ta rămîi singur, probabil martir, şi desigur cu mult mai mare decît noi toţi împreună!... Asta mi-aduce aminte de faptul că d-ta ai propovăduit ca un apostol războiul şi apoi, cînd a izbucnit, deşi nu-ţi lipsea nici tinereţe şi nici vigoare, te-ai retras sacrosanct în tihna unei casc bogate la Fălticeni, iar eu m-am pomenit gîfîind cu raniţa în spinare prin Transilvania. Na mă laud cu o datorie împlinită şi nici d-tale nu-şi aduc vreo învinuire că nu ţi-ai făcut-o, dar pentru că te complaci în martirism, ţi-am dat cu niţel muştar pe Ia nas."

Punctul cu adevărat important în apărarsa lui Sorbul (deşi criticul său nu formulase acuzaţia de „plagiat") este acolo undec! ţine să arate că „situaţia" dramatică din *Dezertorul* a fost trăită chiar de autor şi era prea generală pentru a mai avea nevoie ds lectura unei cărţi străine pentru a se inspira din aceasta: „Crezi d-ta, ilustre puţar — îţi spun puţar pentru că umbli după izvoare—«că eu am avut nevoie de Zola scriind *Dezertorul?...* Ţi se pare tragedia lui Silvestru Trandafir atît de complicată încît âm fost nevoit, pentru îndrumare, să fac apel la o capacitate atît dc vastă? într-o convorbire acordată am spus cum am conceput această lucrare dramatică. Eram la «înţărcătoare» pe valea Caşinului şi un ofiţer de cavalerie, într-o seară, îmi anunţă cu un ton de imputare căderea Bucureştilor. Gîndul că soţia mea, care abia născuse, va rămîne sub ocupaţie străină, mă impresiona atît de adînc, încît, luptînd cu insomnia, cu grija că-rni rămms familia fără nici un sprijin, la bunul plac al unui ocupant pornit în Straffcxpedition, m-au apucat zorile frămîntînd în creierul meu o răzbunare, fie cel puţin pe hîrtie. Cum n-am obiceiul să mă pun pe scenă, am făcut apel la camaradul meu de arme Silvestru Trandafir şi l-am pus pe dînsul să mă răzbune. Şi iată-1 pe Silvestru plecînd la Bucureşti şi acolo, surprinzind pe « neamţ !>\ îl înjunghie. Fuga nefiindu-i cu putinţă, ori periclitînd siguranţa familiei sale, a mahalalei sale iubite, a Bucureştilor săi, Trandafir preferă să fie împuşcat ca un erou, nevrînd să primească situaţia

de a sta ascuns şi la căldură ca d-ta, d-lc Lovinescu ! Asta-i tot. Repet. Pentru un subiect atît de simplu şi de cinstit, era nevoie de Zola?..."

Adevărul, oricit de „simplu" ar fi fost, nu excludea posibilitatea unor coincidenţe de situaţii şi mai ales unor mai certe reminiscenţe de lectură în cazul autorului piesei, chiar dacă el trăise, pînă la un punct (de fapt, mai mult in imaginaţie) situaţia din *Dezertorul-* Observaţiile lui Lovinescu sînt destul de diferenţiate, fără a se ajunge la verdicte.drastice; totuşi Sorbul se consideră îndreptăţit că continue pe acest ton: „D-le E.L., ia să dăm cărţile pe faţă [...] şi să ne înţelegem. D-ta pretinzi că faci *istorie literară.* Oare aşa să fie? Eu ştiu că un istoric nu se grăbeşte, ci adună şi aşteaptă, pentru că viitorul e cu toane şi deci cu surprize. Pînă a face istoricul cuiva, i se îngăduie acelui «cuiva» să-şi isprăvească activitatea. D-ta dc cc te-ai grăbit?... Cerost va fi avind graba asta?... Odinioară, cu prilejul *Patimei roşii,* mi-ai asmuţat în articolele d-talc pe studenţi împotriva mea: printr-o coincidenţă stranie, o delegaţie dc studenţi s-a prezentat direcţiei Teatrului Naţional în ziua premierei *Dezertorului,* cerîndu-i să nu se mai joace această lucrare dramatică sub cuvînt că este... *antipatriotică!!...* Dacă mai adaog că fosta direcţie a fost terorizată pentru acelaşi motiv cu o violentă campanie de presă, cred că am făcut tot istoricul acestei comedii tragice. Campania violentă de presă nu s-a pronunţat încă, manifestaţia studenţească s-a transformat în aclamaţii, în schimb articolul d-talc a apărut imediat după premiera *Dezertorului.* Şi atunci, ilustre puţar literar, te întreb iarăşi, sapi oare cu adevărat puţuri ca să dai dc izvoarele literare ale inspiraţiei mele, sau umbli să bagi fitiluri dinamitarde?. .. Cu alte cuvinte, d-ta faci istorie literară sau *Cancan literar !!?... "*

Şi Sorbul încheie pe un ton zdrobitor, deşi problema ridicată dc criticul său rămîne pînă astăzi nerezolvată, concluzia putînd fi mai degrabă că autorul *Dezertorului* a folosit o reminiscenţă de lectură care sc suprapunea eu o situaţie din propria sa existenţă la un moment dat: „Şi te.mai miri că n-ai ajuns profesor universitar!" (*Revista critică, teatrală, muzicală, literară şi artistică,* anul I, nr. 15. 10 ianuarie 1919. p. 244-246).

FORMĂ ŞI FOND

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III. nr. 393, 18 ianuarie 1919, p. 1, de unde reproducem textul.

în *Sburătorul,* anul II. nr. 3, 29 mai 1920, p. 33 — 34, a apărut o variantă a acestui articol, în care, dacă ideile rămîn aceleaşi, modificările de ordin stilistic se înregistrează la aproape fiecare frază:

„Simulare-stimulare

Se cunoaşte lupta lui Maiorescu împotriva forme fior] fără fond-

Suntem o ţară de forme fără fond. Avem cadre aurite; n-avem Insă tablouri. Avem Academie, n-avem însă o mişcare culturală reală; avem conservatoare, teatre, scoale de bele-arte, n-avem însă o muzică naţională, artă dramatică sau pictură naţională. Viaţa culturală se mărgineşte la o serie de simulacre. Facem gesturi îndărătul cărora nu e o atitudine sau o nevoie sufletească reală. Am pornit deci pe un drum greşit. Să nu ne grăbim cu împrumutarea formelor de civilizaţie apuseană, dacă nu răspund unei necesitaţi naţionale. Cît timp nu avem pictură originală, n-avem nevoie de şcoli de bele-arte; cît timp n-avem o literatură dramatică de valoare, n-avem nevoie de conservatoare şi de teatre naţionale; cît timp n-avem profesori bine pregătiţi şi o mişcare ştiinţifică serioasă, n-avem nevoie de universităţi şi de academii.

Să înlăturăm deci formele fără fond- Cînd vom avea un fond, va secreta de la sine forma. Funcţiunea creează organul- Necesitatea nutriţiei a creat aparatul digestiv. « Forma fără fond, scria Maiorescu, nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc de cultură. Şi, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decît să facem o pinacotecă rea.»

Sau, mai bine să nu se joace piese româneşti deloc decît să se joace o piesă fără valoare deosebită.

Teoria pare riguros ştiinţifică: funcţia creează organul -şi nu organul funcţia, în biologie. în ordinea morală însă, şi organul creează uneori funcţiunea-

Credinţa ridică bisericile. Dar şi formele sacramentale ale bisericii, cultul exterior, pompa, riturile tradiţionale, rugăciunile întăresc, dezvoltă şi provoacă întrucîtva credinţa.

E rostul acestor gesturi exterioare, acestor forme auguste, Reţin şi stimulează credinţa într-o plasă invizibilă, din care nu se pot desface chiar liberii cugetători. în faţa trăsnetului ce cade, degetele cele mai indiferente se împreună în semnul crucii.

O formă fără fond e, negreşit, o simulare. Este însă şi o *stimulare.* Hipocrizia, spunea La Rochefoucauld, este un omagiu adus virtuţii; cinismul este negaţia ei. E mai bună hipocrizia: azi o simulează: cu timpul, poate, o va realiza. Repetînd îndelung un gest, transmitem şi sufletului o atitudine corespunzătoare gestului.

Forma fără fond nu trebuie deci înlăturată ca ceva dăunător culturii. Nu e cultura însăşi. Nu o vatămă totuşi; o ajută. Mai bine o pinacotecă rea decît deloc; mai bine un teatru naţional rău decît nici unul; mai bine o universitate mediocră decît fără de universitate.

O constatare de fapt: progresul nostru cultural nu se poate tăgădui. De la forme goale, am ajuns şi la oarecare fond. Altfel sunt universităţile,

academiile şi conservatoarele de azi, faţă de cele ale trecutului. Forma n-a împiedicat deci fondul; l-a şi ajutat chiar prin exerciţiul continuu al unor simulacre care au ajuns, în unele privinţi, să răspundă, în sfîrşit, unui fond potrivit.

O operă românească mediocră este un omagiu adus unor viitoare opere bune. E o forţă în devenire. Cultul mediocrităţei naţionale e, prin urmare, obligator pentru progresul culturii naţionale."

în acest scurt articol purtînd un titlu maiorescian, E. Lovinescu discută foarte succint nu problema în sine pe care o prezintă în prima parte, ci ilustrarea sau mai bine zis infirmarea ei graţie situaţiei de atunci a Teatrului Naţional, care desigur că putea constitui un argument împotriva ei. Deşi această instituţie se afla în permanentă criză, faptul că reprezenta o „formă" întreţinută de mai bine de trei sferturi de veac din bugetul statului o făcea să fie pilduitoare pentru valabilitatea unei politici care dusese la unele succese indiscutabile, de la simulare la autenticitate şi de la realizări modeste la altele valabile artisticeşte. Evident criticul nu se face apologetul „formelor fără fond" in sine; el sesizează insă rolul stimulativ pe care ele îl reprezintă la toate nivelele culturii. Concepînd problema „mediocrităţii" ca fatală oricărei culturi, în limitele discutate in articolul precedent, *Mediocritatea obligatorie* (în actualul volum de *Opere,* p. 113 şi 425), E. Lovinescu, partizan al ideii de progres şi de devenire continuă, se exprimă optimist şi antimaioresciar» în privinţa formelor culturale, găsind şi acum prilejul de a se rosti, aşa cum mai făcuse deja în revizuirea închinată în 1915 lui Maiorescu şi cum va accentua în continuare şi în alte articole pînă va oferi o aplicaţie amplă în *Istoria civilizaţiei române moderne,* 1924—1925.

Republicîndu-şi articolul în *Sburătorul,* în varianta *Simulare-stimulare** E. Lovinescu a provocat replica lui Felix Aderca, un scriitor încă „nou" în cercul revistei, dar de a cărui opinie trebuia ţinut seama, tn aceste condiţii, el i-a dat cuvîntul, dar a ţinut să facă o serie de precizări, pe care le-a pus înaintea articolului respectiv:

„Comentarii la o mică temă critică"

Mediocritatea nu e desigur un scop; poate fi folosită numai ca un mijloc pentru ţeluri mai nobile. N-o cultivă nimeni în sine; o tolerăm numai ca pe o treaptă a unei evoluţii posibile. Articolul meu *Simulare-stimulare* nu poate avea decît alt înţeles. Aplicînd o lege psihologică exactă la procesul culturii, privim exerciţiul continuu al unor forme ca un stimulent pentru un progres real. în momentul cînd Teatrul Naţional căzuse pradă exclusivă a repertoriului străin, sub pretextul mediocrităţii naţionale, trebuia apărată această mediocritate ca un izvor de posibilităţi.

Limitată la aceste cadre precise, tema articolului meu a dat totuşi prilej unei intîmpinări d-lui Aderca- Cititorul îi va gusta, desigur, variaţiunile stilistice si imaginile literare. Pe cele mai brutale le va scuza, gîndindu-sc că d. Aderca face parte dintr-o şcoală in care brutalul îşi reclamă dreptul la estetică.

E.L.

+

O opera românească mediocră este un omagiu adus unei viitoare opere bune.
E o forţă în devenire. Cultul mediocrităţii naţionale e, prin urmare, obligator pentru progresul culturii naţionale.

Simulare - stimulare

E. Lovinescu

Un critic care şi-ar pune rindurile de mai sus drept moto la operile saie n-ar măguli deloc pe acei asupra cărora atenţiunea sa s-a simţit obligată a se opri. Privit de sus, adevărul critic formulat de d. Lovinescu e fascinant. Sunt clemente şi forţe în viaţă care respectă legea progresului prin mediocrităţi. Unele consecinţe însă, pe care am voi să le tragem, ne pun într-o neîncredere şi nelămurire cu totul critice.

în primul rînd, legea progresului prin mediocritate nu se poate aplica decît in domenii strict definite. Aşa. bunăoară, nu vom reuşi să facem niciodată din căţei animale de sport sau de dans, cu toate că la unele circuri se pot vedea mopsi sărind în cercuri şi mici demoisele cu funde roz la codiţe albe dansînd oanstep.

Un cult al unei asemenea mediocrităţi ar fi o naivitate.

Şi atunci, se pune întrebarea: care este criteriul după care se poate cunoaşte că mediocritatea organică şi progresivă este în domeniul ei şi n-a trecut în domeniul, să zicem, al circului? Cum se poate cunoaşte că primele şuierături sunt ale unei privighetori şi nu ale unui şiret păsărar, care vrea să joace o festă criticului iubitor de mediocritate obligatorie? De ce nu se alcătuieşte « perfectul manual al poetului român», cu ajutorul căruia fiecare cetăţean patriot să fie obligat, într-adevăr, să aducă « omagiul» lui unor viitoare opere bune?

Şi. in neputinţa absolută în care ne găsim de a putea distinge mediocritatea, element progresiv, de mediocritate, reziduu al vieţii — cea mai elementară higiena critică ar trebui să te facă să pui mîna pe lopată şi să arunci afară atîta gunoi sufletesc cit produce secolul nostru!

Pînă aici s-ar mai putea aduce obiecţiunea justă că harnicul agricultor îşi îngraşe ogoarele cu rămăşiţele mediocre ale vitelor lui, şi nimic nu împiedică pe critic dc a crea, fie şi cu mediocrităţi, terenul pentru firava plantă preţioasă. Dar atunci, cum se poate cunoaşte că ogorul n-a devenit, tot cultivînd «omagiile» vitelor, un cîmp infectat, numai putreziciune şi duhoare, sub care grăuntele de artă se carbonizează?

Si, în definitiv, cultul mediocrităţii naţionale poate fi util — cu toate restricţiile de mai sus -- intr-o epocă dată a istoriei artistice. Dar cînd s-a spart coaja pămîntului şi, iată, crinii albi şi imorali şi dezbrăcaţi, si, iată, rozele romantice, şi iată mlădiţa de plop în vîrful căruia de răsuceşte vibrant o mică frunză de argint — se mai poate cultiva gunoiul?

Cînd peste bărăganul vieţii romăneşti a trecut uraganul lui Eminescu, a mai învăţa pe micii copii să-şi umfle obrajii şi să sufle tare, cind a cîntat orchestra complectă a lui Cerna, a mai susţine bunăvoinţa cutăruia care a cumpărat un fluieraş de cocean este inutil.

Arta, deşi funcţie deviată a vieţii — este supusă şi ea legilor vieţei. Viaţa nu-şi cultivă mediocrităţile. Ea biciuie, torturează, diformează şi violentează — de cite ori vrea să facă un pas înainte. Seva crapă mugurul, iubirea pe fecioară, copilul pe mâ-sa: in această agresiune universală criticul trebuie să scoată de păr, în viaţă, fecioara cea nouă, care sălăşluieşte timidă în sufletul fiecărui artist. El e dator să siluească mediocritatea, atît de comodă şi de politicoasă.

— Dc cc scrii d-ta silit?

— De ce nu te sileşti şi d-ta să scrii?

Da, mai tîrziu, la maturitate, se alcătuieşte acel echilibru şi acea măsură atît de dragă spiritelor clasice — dar punctul de la care ireversibil începe, mai curînd sau mai tîrziu, moartea.

Simularea este o stimulare mediocră, pentru mediocritatea însăşi. Legea aceasta este cu atît mai umilitoare pentru criticul care asistă în fiecare ceas la vecinicul şi bătrînul miracol al agresiunii vieţilor noi.

F. Aderca"

(Sburătorul anul 1J, nr. 5, 12 iunie 1920, p. 79 -80)

SATURN

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul 111. nr. 399, 25 ianuarie 1919. p 1, de unde reproducem textul.

în *Critice,* 111, ed. II, Ed- Alcalay, 1920, p. 161 — 162, o variantă mai succintă a acestui articol figurează drept punctul /. *Saturn,* din secţiunea *8. Fragmente critice:*

„Un copac puternic are nevoie de mai multă hrană. Infingîndu-şi rădăcinile In măruntaiele pămîntului, îi absoarbe seva. La umbra lui nu mai e nici lumină, nici căldură. Vegetaţia se ofileşte.

Un scriitor mare e acest copac înfipt în inima unui gen literar. Rădăcinile îţi aug hrana abundentă de care are .nevoie. Sleieşte deci genul în care şi-a dezvoltat trufaşa lui personalitate. Sub umbra lui totul tînjeşte. Nu pentru totdeauna, desigur, dar pentru un număr de ani sau chiar pentru o epocă... Scriitorul mare e Saturnul hesăturat ce-şi înghite progenitura; el e copacul uriaş, în care păsările cîntă armonios, dar sub care iarba îngălbeneşte, lipsită de seva ce se va duce In ramurile noduroase ale puternicului vecin... Un scriitor mare e un mare cîştig pentru o ţară şi pentru o literatură; e insă Căpcăunul mitic pentru contemporanii şi urmaşii lui imediaţi. Ademeniţi de frumuseţea frunzişului, ei se tîrăsc spre umbra lui asasin-3.

Eminescu a fost Saturnul poeziei lirice filozofice- A istovit genul... lmpunlndu-i marea lui personalitate, i-a supt seva pînă la sleiere... Şî-a impus pesimismul lui total ca o formulă a lirismului însuşi. Şi-a creat o limbă originală, nouă, puternică, o armonie proprie, a creat cuvinte. A turnat deci In formă si în fond o nouă poezie lirici românească, rupînd cu alecsandrismul dulceag şi optimist... Un roare cîştig pentru literatura noastră; un geniu in umbra căruia au pierit însă cîteva generaţii de poeţi lirici. Lirismul român nu i-a ridicat nici astăzi deplin de pe urma sleirei lui, deşi au trecut treizeci de ani de la moartea marelui poet..,

Acelaşi Saturn prunc ucigaş a fost şi Caragiale pentru comedia scoasă din moravurile mahalalelor noastre. El a creat un mitocan definitiv, absolut- Nimeni n-a putut ieşi pînă acum din formula fără replică a Iui Nae Ipîngescu, a Vetei sau a Miţei Baston.[1] Am ajuns Ia o epuizare atît de totală a unui gen încît ne se mai poate scrie personal într-insul."

Saturn este unul dintre cele mai discutabile eseuri pe care le-a scris E. Lovinescu, surprinzător prin caracterul lui sumar, dar şî prin argumentaţia deficitară pe care o poate răstura cea mai simplă confruntare a aserţiunilor cu realitatea. Staturile uriaşe, artiştii geniali nu descurajează întotdeauna iniţiativele, altora în cîmpul lor de manifestare şi nici na sleiesc un anume gen artistic, intre adevăratele personalităţi artistice nu se stabilesc, decît metaforic vorbind. relaţii de paternitate şi filiaţie, cu efecte prevalent negative. Numai epigonii

[1] încercări au făcut d-nii N. N. Beldiceanu. M. Sorbul şi chiar d. Octavian Goga în *Domnul notar.*

mărunţi se simt striviţi sau prosperă mediocru in umbra altora; dimpotrivă în cazurile de autentică vocaţie creatoare, un model uriaş poate constitui nu un obstacol de netrecut, ci un reper pentru un artist în vederea depăşirii sau a identificării unei căi originale. Istoria literaturilor ar trebui să se reducă, în cazul că E. Lovinescu ar fi avut dreptate, la un minimum de statui pietrificate în mijlocul unui pustiu fără viaţă. Or, chiar pe terenul literaturii noastre, unde exemplele dite de el par a avea o oarecare iegitimitale, tabloul se prezintă cu totul altfel, în primul rind mult mai variat şt mai viu-

Considerăm că aceste motive, dar şi experienţa anilor ce au urmat în literatura nDastră în plină afirmare, l-au determinat pe autor să nu reţină acest *Saturn* în piştnilcediţiei definitive de *Critfce* şi nici si reia ideile înalt articol, aşa c -im răcuss în nsnumirate alte cazuri, tratînd teme mult mai puţin importante.

POETUL VASILE PODEANU

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 406. 1 februarie 1919, p i , de unde reproducem textul.

Republicat cu unele modificări de ordin stilistic în *Critice,* V, ed. 1, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 99-102, unde figurează drept punctul 9. *Vasile Podeam,* din secţiunea *III- Figurine.* Articolul c datat *2 februar 1919*

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti. 1928 p. 148—151,0 versiune încă mai succintă constituie capitolul *XXI. Vasile Podcanu*

Acest articol de evocare a unui „poet" dispărut este interesant mai mult pentru indulgenţa şi curiozitatea cu care E. Lovinescu a privit psihologia scriitorului, oprindu-se chiar şi la simplul veleitar, la amatorul care poate da lntîmplâtor o operă artistică, constituind un mister la fel de marc ca şi criitorul de autentică vocaţie. Deşi personalitatea Iui Vasile Podeanu era tot e se poate închipui mai depărtat de aceea a lui E. Lovinescu, el îi schiţează un portret plin de simpatie şi de duioşie, aparent contradictoriu faţă de ceea ce constituia idealul său umin, p;ntru ca d:i?:e scrisul său să exprime numai rezerve.

Criticul nu va face un loc operei acestui poet in *Criticele* sale; îl va menţiom nJTiii in *Istoria literat.idi romii? contcmpjraie,* III, *Evoluţia poezie birice,* la capitolul XII. în schimb, portretul din 1919 v trece cu unele schimbări în *Memorii,* I, 1930, p. 294-297.

Să notăm că, luîndu-se după titlul înşelător, cîţiva ani mai tîrziu, Scarlat Struţeanu, într-o pagină polemică antilovinesciană. s-a folosit de „figurina" din *Rampa* pentru a-i reproşa că a exagerat valoarea poetului. De fapt, după um se vede, nu e vorba de nici o apreciere literară pozitivă, şi Lovinescu va demonstra uşor acest lucru în răspunsul său, prin simpla citare a textului.

PRIETENIE ÎNTRE ARTIŞTI

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 411, 8 februarie 1919, p. 1, dc uode reproducem textul.

In *Critice,* V, ed. I, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 185-188. o versiune cu unele modificări de ordin stilistic figurează sub titlul *John Gabriel Borkman.*

In *Critice,* III, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, p. 161 — 163, articolul este reluat într-o versiune mai succintă, cu multe modificări de ordin stilistic şi constituie punctul *2. Reversul prieteniei pe scenă,* din capitolul X al cărţii. Textul e datat *1920.*

Comentariul acesta marginal, luînd ca pretext un moment din drama lui Ibsen *John Gabriel Borkman* (finalul actului al Il-lca, cu despărţirea, ce se va dovedi provizorie, a celor doi buni prieteni) i-a fost inspirat desigur criticului de spectacolul cu respectiva piesă, dat în premieră la Teatrul Naţional din Bucureşti la 25 ianuarie 1919, cu Petre Sturdza în rolul titular şi Ion Morţun in rolul lui Foldal.

Aceste notaţii asupra unui simplu episod dintr-o piesă ce se juca în acel moment la Teatrul Naţional (şi care ar fi meritat un comentariu de altă anvergură) rămîn tipice pentru colaborarea criticului la *Rampa nouă ilustrată,* o revistă unde, aşa cum am mai spus în *Notele* ediţiei de faţă, E. Lovinescu nu făcea cronica spectacolelor. Precizăm că, în legătură cu *John Gabriel Borkman* au mai apărut, încadrînd articolul lovinescian, nu mai puţin de trei c°mentarii: *Cu prilejul piesei „John Gabriel Borkman"* dc Corncliu Moldovanu (anul HI, nr. 408. 4 februarie 1919, p. 1), *Ibsen - apropo de „Borkman" (idem,* nr. 412, 9 februarie 1919, p. 1) şi *Fatalitatea la Ibsen,* ambele de B. Fundoianu *(idem,* nr. 418, 16 februarie 1919, p. 1).

Apărut sub forma a două articole: *„Ape adânci" de Hortensia Papadat-Bengescu,* în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 3, februarie 1919, p. 181—186, la rubrica „Mişcarea literară", şi *Hortensia Papadat-Bengescu,* în *Sburătorul,* în trei numere consecutive: anul I, nr. 17, 19 august 1919, p. 377—380; *idem,* nr. 18, 16 august 1919, p. 421—425; şi *idem,* nr. 13, 23 august, 1919. p. 425—428, ultimele două părţi la rubrica „însemnări".

Republicat sub forma unui studiu unitar, *Hortensia Papadat-Bengescu,* în *Epiloguri literare,* Ed. Librăriei A1. Stânciulescu, 1919, p. 3—18, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed- L Ed. Alcalay, 1921, p. 21—35, într-o versiune cu uncie modificări de ordin stilistic, aceste două articole, devenite unui singur, constituie primele două părţi dintr-un studiu mai amplu, *Hortensia Papadat-Bengescu.* anume *Ape adinei,* p. 21—26, şi *Scrisorile către Don Juan,* p. 26-36.

în *Critice,* VII, *Literatura nouă,* 1928, ed. definitivă, Ed. Ancora-Bcn-venisti, 1928, p. 78—90. o versiune mai succintă, cu multe modificări de ordin stilistice figurează drept punctele /- *..Ape adinei'** şt *2. „Scrisorile către Don Juan în eternitate",* din capitolul *V. Hortensia Papadat-Bengescu.*

Articolul despre *Ape adinei* de Hortensia Papadat-Bengescu, urmat la un scurt interval de acela despre celelalte proze scurte ale aceleiaşi scriitoare, constituie prima luare de contact a lui E- Lovinescu cu literatura acesteia, o împrejurare care trebuie să reţină în mod deosebit atenţia oricărui istoriograf al literaturii române in perioada interbelică. Nu ştim în ce împrejurări s-au cunoscut cei doi scriitori şi nici nu putem data exact momentul în care au început relaţiile lor măcar epistolare (corespondenţa lui E. Lovinescu cu Hortensia Papadat-Bengescu, atît cît s-a păstrat, începe abia în anul 1930). O legendă care circulă oral printre ultimii martori ai cercului „Sburătorul" şi pe care nu o putem verifica este că Lovinescu ar fi „descoperit-o" pe scriitoare în cadrul activităţii sale la Cenzura poştei, unde ar fi ajuns să citească scrisorile acesteia către Constanţa Marino-Moscu. Este iarăşi greu de verificat dacă, anecdota fiind reală, el o ignora total pe scriitoare în acel moment (1916). încă din 1913 *Viaţa românească* îi publicase în numărul noiembrie/ decembrie *Din scrisorile unei necunoscute* (devenit ulterior *Marea),* semnată cu numele întreg, în timp ce un text mai timpuriu, *Viziune,* neadunat în *Ape adinei,* apăruse chiar în numărul din ianuarie 1913 şi e semnat Hortensia P. B.

Ceea ce se poate stabili cu precizie e că o dată cu primul număr al *Sburătorului* scriitoarea e prezentă în paginile revistei, după ce fusese şi în *Lectura pentru toţi;* şi această colaborare va fi nu numai una dintre cele mai fericite achiziţii ale revistei dar şi cele mai constante. Ea va duce la desprinderea Hortensiei Papadat-Bengescu de cercul *Vieţii româneşti* şi alipirea Ia cel „rival" bucurestean. ceea ce nu va fi fără urmări pentru destinul ei literar. Cu G. Ibrăîleanu şi Gh. Topîrceanu ea se aflase într-o susţinută corespondenţă în acea epoci (în care locuia la Focşani) şi *Ape adinei* este dedicat „Cenaclului literar Viaţa românească", fiind alcătuit din texte publicate exclusiv în acea revistă. Cei doi scriitori ieşeni îi încurajaseră călduros vocaţia literară şi o îndemnaseră să-şi înfrîngă timiditatea şi ezitările la adunarea textelor în volum, îbrăîleanu va scrie o cronică laudativă la apariţia *Apelor adinei,* în tot cazul cu o promptitudine care dovedeşte încă o dată interesul şi simpatia faţă de cea care debuta sub auspiciile sale directe *(însemnări literare,* anul I, nr. 1, 2 februarie 1919, p. 15—17; ulterior în *Note şi impresii,* 1920) şi care-i va mulţumi în termeni aproape patetici.

Curiozitatea lui E. Lovinescu pentru o scriitoare atît de ataşată cercului ieşean rămîne dintre cele mai pilduitoare pentru lipsa lui de sectarism. Aşa cum îl prenumăra printre colaboratorii *Sburătorului* pe un tînăr care-I atacase destul de violent mai înainte (Tudor Vianu), acum nu vedea nici o incompatibilitate în a-şi deschide paginile revistei unei scriitoare cald îmbrăţişate de grupul de la Iaşi. La rîndul ei, Hortensia Papadat-Bengescu nu se ţinea obligată să adopte politica de rezervă şi ostilitate a acelui grup; ca şi Lovinescu însuşi pe vremuri, ea nu vedea în condiţia de colaboratoare la vreo revistă un act de aservire. Detaşarea ei s-a realizat nu prin acţiuni directe sau datorită vreunui conflict, ci prin colaborarea la *Sburătorul* proaspăt apărut. Pentru cei de la Iaşi aceasta va însemna însă un act grav de trădare ce nu putea fi în nici un caz trecut cu vederea. Desigur că în oarecare măsură apropierea de Lovinescu n-a fost fără legătură cu ieşirea din izolarea în care scriitoarea trăia la Focşani şi cu prezenţa ei tot mai frecventă în capitală. lotuşi, nu trebuie uitat că *Viaţa românească* nu reapăruse încă, iar programul acesteia poporanist va fi abandonat, aşa că între noua formulă estetică a revistei şi *Sburătorul* nu mai exista nici o incompatibilitate. Ostilitatea grupului ieşean, determinată de vechi resentimente personale, a continuat însă implacabilă, ba chiar sporită, Lovinescu fiind ţinta unor atacuri aproape permanente în anii cc au urmat- Iar dacă ne referim la substanţa prozelor din acei ani, 1913—1919, pe care Hortensia Papadat-Bengescu le-a făcut să apară chiar în *Viaţa românească,* ca sc înscrie mult mai legitim în cadrele *Sburătorului* decît tn acelea ideologice ale poporanismului.

Am putea eventual considera „ingrată" atitudinea ei faţă de cei care o îjulaseră să debuteze, dar aceasta nu justifică întru totul tăcerea de fapt ostilă cu care *Viaţa românească* (totuşi una dintre cele mai importante reviste româneşti, chiar în varianta ei postbelică) i-a înconjurat activitatea ulterioară. I-ugenia Tudor-Anton, editoarea Hortensiei Papadat-Bengescu şi care a făcut

istoricul acestui debut, scrie că imediat după ce apropierea ci de Lovinescu a devenit o realitate de fapt, şi încă urta ireversibilă, ,.i sc cam închideau porţile la *Viaţa românească" (Note* la *Opere,* V, 1988, p. 424). Este puţin spus, pentru ceea ce a urmat. Aşa cum mai procedase şi cu alţii, *Viaţa românească* a început prin a organiza o conspiraţie a tăcerii la adresa Hortensiei Papadat-Bengescu, cărţile ei nu au mai fost măcar recenzate, numele nu i s-a mai pomenit; în sfîrşit,* cînd apare capodopera ei, *Concert de muzică de Bach,* Mihail Ralea întîmpină evenimentul cu o cronică profund negativă şi care, prin incompreh:nsiune şi reavoinţă, reprezintă unul dintre cele mai regretabile momente ale carierei sale de critic şi publicist.

De cealaltă parte, Lovinescu va fi pe deplin conştient de importanţa „achiziţiei" pe care o făcuse şi va consemna cu satisfacţie în toate ocaziile prezenţa scriitoarei la *Sbur'tforul* ca una definitorie pentru profilul revistei şi al cercului. în paginile finale de evocare a activităţii sale iscălite Anonymus Notarius (C. *Lovinescu,* 1942) el nu va ezita să se reclame cu toată umilinţa un simplu slujifor al aceleia pe care o conside:ă „creatoarea romanului românesc dc analiză psihologică şi una din cele două sau trei mari personalităţi ce domină întreaga literatură română dc azi". Şi va conchide; „Dacă din neantul uitării mai poate scăpa ceva. criticul are convingerea că va supravieţui numele ilustru al tovarăşei vieţii Iui spirituale de aproape un sfert de veac" (p. 55).

Atari declaraţii, făcute pe un ton neobişnuit, aproape patetic, au o perfectă acoperire în evenimentele celor mai bine de două decenii de legături spirituale; Lovinescu a fost, în generaţia sa şi pentru multă vreme, criticul ce] mai avizat şi mai stăruitor al literaturii Hortensiei Papadat-Bengescu şi -cace i-a urmărit scrisul pas cu pas, oferind posterităţii situaţia unică a unei înţelegeri perfecte între un critic şi un creator. Dar fenomenul, căpătînd din ce în ce mai mult tărie şi justificare pc măsură ce scriitoarea îşi făcea cunoscute -operele, nu trebuie să ne inducă în eroare asupra începuturilor acestor relaţii în care tot ceea ce a urmat nu era deloc previzibil. în momentul apariţiei volumului *di* proze *Ape adinei.* Hortensia Papadat-Bengescu era *o* scriitoare lirică, de formulă pletorici şi dizlocată, de un senzorialism care, deşi diferit de acela al povestitorilor sămănătorişti, era, nu mai puţin, îndepărtat de intelectualismul pretins de schemele lovinesciene. Inconsistenţa epică, reducerea la formula tablourilor statics veneau şi ele împotriva ideilor şi chiar a gusturilor criticului în materie de proză. Să nu uităm severitatea cu care receptase *Thalassa* lui A1. Macedonski sau prozele fanteziste şi lirice ale lui D. Anghel, în acest din urmă caz pronunţînd şi un verdict special, de condamnare a genului prin excelenţă hibrid al poemului în proză (v. actuala ediţie de *Opere,* V, 1987, p. 231—236 şi 491—494). Ca şi în cazul lui L. Rebreanu, survenit nu mult .mai tîrziu, criticul a făcut un adevărat efort de adaptare la o nouă formulă

artistică, ce i se revela chiar contrariindu-i în bună măsură înclinaţiile. Meritul său rămîne de judecat; deocamdată, noi ne mulţumim să subliniem că literatura Hortensiei Papadat-Bengescu nu putea fi aceea „aşteptată" de critic în momentul debuturilor acesteia; abia mai tîrziu. cînd psihologismul va înlocui erupţia lirică, iar spiritul dc observaţie sc va impune, cind în sfîrşit, „obiectivitatea" va inlătura subiectivismul primelor ei proze, scriitoarea va putea fi socotită ca împlinind în cea mai mare măsură programul lovinescian. Să nu uităm a menţiona interesul pentru aceste scrieri dc incandescenţă lirică şi dislocare compoziţională a unui Felix Aderca. promotor al romanului liric, dar şi respingerea tocmai a formulei lăudate de acesta venită din partea lui G. Călinescu, un promotor şi ci al „romanului obiectiv"; *„Ape adinei, Femeia in faţa oglinzei,* afirmă el, scrieri care acum douăzeci de ani interesau prin spiritul lor de observaţie introspectivă, azi sunt superficiale, cu neputinţă dc recitii" *(Istoria literaturii române,* 1941, p. 653).

Atitudinea mult mai diferenţiată a lui E. Lovinescu ni se pare nu numai justificată de reala valoare artistică a scrierilor de debut ale Hortensiei Papadat-Bengescu, dar şi pilduitoare pentru posibilităţile criticului de a ţine pasul cu noutatea imprevizibilă a creaţiei. înfrîngându-se eventual chiar pe sine însuşi.

în momentul apariţiei articolului lovinescian. el a fost semnalat cu bunăvoinţă perfidă de M. Dcagomircscu, ititr-o notiţă dc la rubrica „Revista revistelor", a publicaţiei sale *Românimea culturală,* anul I, nr. 5, 24 martie/ 6 aprilie 1919, p, 4: *„Lectura pentru toţi (no. 3)* [...] Nota critică la *Apele adinei* ale Hortensiei Papadat-Bengescu a Iui Eugcniu Lovinescu de astă dată e justă. Kămîne la domeniul *graţiosului* unde, desigur. în critica noastră, e cel mai stăpîn. Scriitoarea de care vorbeşte nu este însă în *Ape adinei,* ci în marile sale drame încă nereprezentate." Dincolo de precizarea vocaţiei lui Lovinescu in domeniul „graţiosului", să notăm că Mihail Dragomirescu, membru în comitetul de lectură al Teatrului Naţional din Bucureşti, avea o-idee şi chiar aprecia „dramele" nereprezentate încă ale Hortensiei Papadat-Bengescu. îndeosebi *Bătrinul,* care încerca în acel moment să vadă luminile rampei.

PENTRU „ÎNSEMNĂRI LITERARE" ŞI Al.TE REVISTE

Apărut in *Lectura pentru toţi*- anul I, nr. 3, februarie 1919, p. 186, la rubrica ..Mişcarea literară", de unde reproducem textul.

Este răspunsul directorului *Lecturii pentru toţi* Ia notiţa lui G. Topîrceanu din *însemnări literare,* anul I, nr. 1, 2 februarie 1919 şi la aceea semnată

de Cezar Pstrescu din *Hiena,* anul I. nr. 3, 3 februarie 1919 (v. actualul volum dc *Opere,* p. 401). in el se precizează scopul limitat şi oarecum special al publicaţiei, cars, fiind un magazin literar adresat marelui public, are un profil diferit de o revistă, aceasta neînsemnînd că directorul ei va face concesii în privinţa gusturilor sau va renunţa la principiile sale.

G. Topîrceanu a primit „replica" aceasta ca destulă satisfacţie: „Răspunzînd unei notiţe a noastre dintr-un număr trecut, d. Lovinescu declară ca persistă în vechile d-sale teorii estetice şi lasă să se Înţeleagă că o mare parte din bucăţile pjblicate în « magazinul literar» pe care-1 conduce nu se potrivesc cu acele teorii (deci nu-i plac). E o mărturisire francă, împotriva căreia n-avem nimic de zis."

Şi, în continuare, redactorul *însemnărilor literare* găseşte chiar unele cuvinte de apreciere la adresa conţinutului revistei: „în acest număr găsim călduroase pagini semnate de M. S. Regina Maria, o frumoasă bucată de d-na Constanţa Marino-Moscu şi cîteva interesante impresii ale d-nei Hortensia Papadat^Bsngcscu, care, fiindcă trăim în vremuri de democraţie intelectuală, nu poate fi micşorată prin vecinătatea tipografică şi literară a d-lui Radu Cosmin, de pildă" *(Săptămina,* în *însemnări literare,* anul I, nr. 9, 31 martie 1919, p. 16, notiţă semnată *G.T-)-*

ACOPERE-ŢI FAŢA, FARFURIDI...

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 418, 15 februarie 1919, p. 1, de unde reproducem textul.

într-o versiune cu introducerea schimbată şi cu unele modificări in text <care să ascundă mai bine identitatea personajelor reale) articolul e reluat în *Sburătorul,* anul II, nr. 43, 5 martie 1921, p. 269 — 270, sub titlul *în marginea iui Caragiale* şi figurează în mod destul de neaşteptat la rubrica „Cronica literară"-

în *Critice,* III, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, p. 194-198, versiunea din *Sburătorul* e republicată cu o serie de modificări de ordin stilistic şi constituie punctul *3. în marginea lui Caragiale,* din capitolul XII al cărţii.

Acest episod din viaţa criticului, pus sub un titlu caragialesc, apoi, în variantele ulterioare, încă mai aproape de stilul şi de geniul marelui satiric, este, de fapt, una din primele şi cele mai spirituale pagini de memorialistică scrise de E. Lovinescu şi astfel şi-ar fi găsit poate mai bine locul in altă parte decît într-un volum de *Critice-* Este de reţinut că autorul schiţei, considerat încă de pe atunci printre „detractorii" lui Caragiale, încît un deceniu şi jumătate mai tîrziu va figura într-un loc însemnat în studiul lui Şerban Cioculescu purtînd acest titlu, făcea apel la marele scriitor în multe împrejurări ale carierei sale şi-l pomenea ca pe o personalitate tutelară, dovedindu-i implicit actualitatea.

CA LA TEATRU...

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, nr. 423, 22 februarie 1919' p. 1, de unde reproducem textul.

Reprodus în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 12, noiembrie 1919, p. 707, sub titlul *Filmul vieţii...* în această versiune textul prezintă uşoare modificări: la p. 147, rindul 2, „ce trece de cadrele naturii: *homo ad ditus naturae.* Eo mînă de meşter ce combină..." a fost redus la „ce trece peste cadrele naturii. Mîna meşterului combină..." în continuare: „Mi-a povestit-o o doamnă încă sub puterea vie... " a devenit: „Mi-a povestit-o o d-năsub puterea încă vie a emoţiunei." La p. 149 în paragraful final, fraza: „Căci se poate vorbi de o adevărată « scenă » " a fost suprimată.

Precizăm că autorul foloseşte aceeaşi anecdotă ca să exemplifice „o prezenţă de spirit de admirat" în portretul pe care i-1 face lui Liviu Rebreanu, în *Memorii,* II, 1932, p. 47-48, dar textul a fost redus la jumătate de pagină.

GALERIA NEDREPTĂŢIŢILOR ...

Apărut în două numere din *Rampa nouă ilustrată:* anul III, nr. 429-1 martie 1919. p. 1; şi, sub titlul *Galeria nedreptăţiţilor,* II, *idem,* nr. 436» 9 martie 1919, p. 1, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 41—42, o versiune mult redusă şi schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept capitolul *[2] Creditorul,* din secţiunea *Literatura şi viaţa;* în acelaşi volum de *Critice,* p. 43 -46, o versiune mult modificată din punct de vedere stilistic a părţii a H-a figurează drept punctul *\3) Bărbatul înşelat,* din aceeaşi secţiune a cărţii.

în *Critice,* III, ed. definitivă, Ed- Ancora-Benvenisti, 1927, p. 26—27, o versiune cu multe schimbări din punct de vedere stilistic a primei părţi constituie punctul *2. Creditorul,* iar una a părţii a Il-a punctul *3. Bărbatul înşelat,* din capitolul II. *Atitudinea imorală a vieţii şi a literaturii,* acesta fiind datat *1921.*

Acest articol deschide o serie, fapt de care autorul nu pare sâ fi fost conştient în momentul cînd l-a scris, de vreme ce primul, *Galeria nedreptăţi-*

ş i

ţiior nu poartă număr de ordine, deşi sc va prelungi cu *Avarul* şi. -. *Dar risipitorul',* apărute curînd în aceeaşi revistă (v., în continuare, actualul volum dc *Opere,* p. 156 şi p. 159). E. Lovinescu s-a gîndit la nişte disociaţii in legătură cu o serie de tipuri umane pe care le exploatează şi teatrul, arâlindu-şi încă o dată surprinderea faţă de felul divers în care ele sînt privite în literatură şi în viaţa de toate zilele.

Problematica acestor articole va face obiectul unei reveniri, spre sfîrşitul vieţii sale, cînd criticul o va relua în alt context şi o va rediscuta în *Fauna ideilor: disociaţii. UL Avarul şi risipitorul; IV. Avariţia, pasiune ahstractă* ţi *V. Soţul şi amantul* (in *Aauo forte,* 1941, p. 134-165).

Precizăm că în *Memorii.* I. 1930, p. 239 — 245. E. Lovinescu va dezvălui numele poetului care-şi schimba domiciliile la Paris, pentru a scăpa dc creditori: el este Ion Minulescu, şi anecdota va fi povestită mai pe larg. conservaţia fiind dată în limba franceză.

AVARUL

Apărut in *Rampa noua ilustrata,* anul III, nr. 441, 15 martie 1919, p. 1, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I. Ed. Alcalay. 1921, p. 37-38, articolul, mult redus şi modificat din punct de vedere stilistic, a devenit prima parte a capitolului *l. Avarul şi risipitorul,* din secţiunea *Literatura şi viaţa.*

în *Critice, III,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, p. 23—24. o versiune mult simplificată şi schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept prima parte a punctului 7. *Avarul şi risipitorul,* din capitolul II al cărţii, datat *1921.*

... DAR RISIPITORUL?

Apărut in *Rampa noua ilustrată,* anul III, nr. 447, 22 martie 1919. p- 1. de unde reproducem textul.

în *Critice,* III, ed. 1. Ed. Alcalay, [1921], p. 38 -40, o versiune mult redusă şi schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept partea finală a capitolului /. *Avarul şi risipitorul,* din secţiunea *Literatura şi viaţa.*

în *Critice,* 111. ed. definitivă, Ed- Ancora-Benvenisti, 1927, p. 24—26, o versiune cu multe modificări de ordin stilistic figurează drept partea finală a punctului /. *Avarul şi risipitorul,* din capitolul *II. Atitudinea imorală a vieţii şi a literaturii.*

TEATRUL NAŢIONAL:

„ROZINA" — COMEDIE ÎN TREI ACTE DE D-NA CLAUDIA MILL1AN-MINULESCU

Apărut în *Lectura pentru toţi,* anul I, rir. 4, martie 1919, Ia rubrica „Mişcarea dramatică", de unde reproducem textul.

Notiţa aceasta despre spectacolul cu *Rozina,* o comedie de Claudia Millian-Minulescu, reprezintă un comentariu judicios pc marginea unei piese care nu a izbutit pc scena Teatrului Naţional din Bucureşti, fiind scoasă de pe afiş puţin timp după premieră (3 martie 1919), în ciuda jocului excelent al protagonistei, Elvira Popescu. Poeta Claudia Millian-Minulescu (1887- I960 era la acea dată o autoare dramatică promiţătoare, piesa *Masca,* de care pomeneşte criticul, constituise debutul ei în timpul celui de al doilea directorat al lui A1. Davila (1913). Şi-a mai văzut jucate Ia Teatrul Naţional şi alte piese scrise ulterior, *Şapte gişte potcovite* (1931 /1932), *Vreau să trăiesc* (1936/1937), fără a se putea impune ca un nume în dramaturgie.

CAZUL LITERAR AL LUI LOCUSTEANU

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul III, p. 453, 29 martie 1919, p- L de unde reproducem textul.

Republicat, sub titlul *P. Locusteanu,* într-o versiune mai redusă şi mult modificată din punct de vedere stilistic, în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1923, p. 154—158,1a capitolul *Glose.*

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 176—178, o versiune şi mai succintă figurează drept capitolul *XXVI. P-Locusteanu.*

Rîndurile acestea, care discută „cazul literar" al cunoscutului şi agitatului gazetar Petre Locusteanu, dispărut prin sinucidere în acele zile, au mai mult scopul de a-l exclude pe răposat din domeniul literaturii, în care-1 situau unii. Lui E. Lovinescu i se părea că el ilustrează un caz nefericit dc om fără contacte reale cu arta literară şi care a încălcat acest domeniu din dorinţa de publicitate, chiar de scandal, aducînd în literatură metodele şi defectele unei ziaristici avide de a cuceri publicul şi a întreţine interesul cititorului, chiar fără un minim temei. Textul lovinescian pune în lumină în termeni foarte duri (în fond, e un comentariu pe marginea unei dispariţii tragice, dacă nu un necrolog) tdeea separării nete a ziaristicii de critica literară, chiar dacă nu

dispreţuia să dea celei din urmă forma unor articole de gazetă, asa cum nu am încetat să subliniem in cadrul acestor ***Note.***

Petre Locusteanu (1883 — 1919) a fost socotit unul dintre campionii campaniei împotriva lui Al. Davila în chestiunea „plagiatului" lui *Vhicu-Vodă,* dezaprobată de E- Lovinescu. El nu a fost considerat un scriitor, deşi a lăsat unele texte beletristice nu lipsite de valoare. Criticul îi va face ulterior un nou „portret" în *Memorii,* I, 1930. p. 292—294. în linii de-a dreptul caricaturale.

EPILOG

Apărut in *Rampa nouă ilustrată,* anul ML nr. 458. 18 aprilie 1919, p. 1, de unde reproducem textul-

Este articolul de adio al colaboratorului *Rampei,* care îşi vesteşte cititorii că obligaţiile de conducător a două publicaţii *(Lectura pentru toţi* şi *Sburătorul)* îl silesc să înceteze, cel puţin pc moment, de a scrie despre teatru. Articolul a apărut exact în ajunul ieşirii de sub tipar a primului număr din cea de a doua revistă (19 aprilie). Observaţiile pc care le face cu acest prilej E. Lovinescu sînt extrem de interesante în genere, pentru că izvorăsc dintr-o experienţă nemijlocită; el relevă îndeosebi rolul *stimulativ* al publicisticii curente, susţinute, pe care o practicase ani de-a rîndul. E, aşa cum am mai subliniat, o trăsătură a activităţii sale care îl diferenţiază de mulţi critici de dinainte şi chiar de după el. anume de aceia închinaţi în exclusivitate „studiilor" mai mult sau mai puţin docte, dispreţuind actualitatea şi alcătuindu-şi volumele totdeauna din altceva decît articole de gazetă. Lovinescu, în spiritul criticii france2e, a cărei tradiţie o continuă, a fost şi un activ foiletonist. Şi, in acest moment de despărţire de un ziar, el face unele revelaţii destul de amare cu privire la acest gen de activitate şi la relaţiile cu cititorii, de care ea ar fi trebuit să-1 apropie.

Să notăm însă că el şi-a reluat activitatea la *Rampa:* a făcut acest lucru abia în 1924 şi îşi va continua sporadic colaborarea pînă în 1938 (data la care ziarul îşi va înceta apariţia), cu felurite articole, mai ales literare, fenomenul teatral dispărind în acest răstimp din preocupările criticului.

Imediat după apariţie, *Epilog* a fost semnalat cu ironie de *Vieaţa nouă,* unde un anonim (desigur Ovid Densusianu, directorul publicaţiei şi înverşunat „adversar" al lui E- Lovinescu) a comentat în acest fel conţinutul articolului; „Luindu-şi rămas bun de la cetitorii *Rampei* (în numărul din 18 april) d. E. Lovinescu aminteşte că în calitate de publicist vechi — dar nu « bătrîn», ţine să adauge, pentru că glâsui?şte într-un ziar «cetit mai mult de femei * — a constatat că «trăim într-un veac comercial». Pentru a se consola de acest urît păcat, care nu atinge autobiografia d-sale — cine s-ar gîndi la aşa ceva? — d-sa s-a prezentat, într-un avînt de poezie, la căminul eterat al unui *Sburător* să-i ceară voie să-i pună numele in fruntea unei reviste dc cea mai tinerească dezinteresare. Ca urmare, în librării s-a văzut revista în chip de *Sburător* si cu această profesiune de credinţă: «virilitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generaţiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutăţile începutului». Probabil că foarte «melancolică» a fost — dacă cumva nu continuă incă — şi « pubertatea>' literară a d-lui Lovinescu" (notiţă nesemnată, Ja rubrica „Pliviri", în *Vieaţa* noua, anul XIV, nr. 12, 1 februarie 1919. p. 154).

„SBURÂTOR1IL"

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. I, 19 aprilie 1919, p. I -2, la rubrica „Epiloguri literare", de unde reproducem textul.

în *Critice,* VIU, ed. I, Fd. Alcalay, [1923), p. ,182-183, o versiune mat redusă, cu multe modificări dc ordin stilistic, figurează drept punctul I din capitolul *Popasurile unei reviste* şi este precedat de o scurtă introducere:

„Pentru fixarea situaţiei literare a revistei *Sburătorul,* credem nimerit •de a reproduce cîteva din paginile ce-i subliniază intenţiile succesive şi rezultatele obţinute:

I

Sburătorul ne evocă palidul chip al tînărului ce tulbură visurile fetelor Simbol al primilor fiori ai tinereţii, auroră a dragostei neînţelese ce îmbujo. rează obrazii pentru a-i îngălbeni apoi deodată, ochi rătăciţi în vagul inserării, dor impetuos de viaţă şi subită aspiraţie spre moarte, foc lăuntric ce mistuie gheaţă ce infrigurează, nelinişte şi linişte — iată ce întrupează palida fantomă a simţurilor deşteptate la viaţă.

... Şi, de altă parte, atîtea senine frunţi ce se apleacă peste o foaie de hîrtie. Fiori nelămuriţi, căldură şi răceală, aspiraţii spre frumuseţi imposibile şi, brusc, toropeală, sfiiciune şi încredere, fugă de lume şi de realităţi, unită •cu credinţa în himere, neastîmpăr şi sete de odihnă... F. acelaşi *Sburător.* acelaşi palid domn al visurilor tinere, aceeaşi misHcă logodnă cu idealul.

... Cei cc pornesc această revistă au primit de mult sărutarea *Sburătorului,-* sunt la mijlocul cărării vieţii; n-au uitat însă fiorii de odinioară şi nici gustul şi dezgustul de lume, incapacitatea adaptării şi credinţa în imposibil; n-au abdicat de la idealismul lor.

Cu singe rece şi în deplină conştiinţă a datoriei, trecem ne lingă larma vieţii; renunţăm la bunuri mai pozitive pentru a ne aşterne gîndLrile pe pagina albă de hîrtie ce se va duce spre tinerii pe care-i sărută astăzi buzele de foc ale *Sburătorului.*

Căci ne gîndirn şi la cei ce vin: maturitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generaţiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutăţile începutului. Le vom fi de folos; vom reuşi poate să le smulgem din ghearele revoltei. în care le aruncă primele decepţii literare.

Programul va ieşi din talentul celor ce vor publica în *Sburătorul;* meritul unei reviste stă în limitele scrisului colaboratorilor ei: faptele vor dovedi de suntem la înălţimea gîndurilor noastre bune. Atît. Cum nu suntem nici prea tineri, nici prea bătrîni, n-avem nici nesiguranţele îndrăzneţe ale începătorilor, nici sfîrşeala pretenţioasă a bătrînilor maeştri; avem însă experienţa necesară unei atitudini ferme.

19 april 1919"

Deşi nu este unul din textele literare cele mai fericite ale autorului său, articolul „program" al revistei *Sburătorul* rămîne un punct de referinţă în istoria literară, motiv pentru care îl vom vedea mereu citat şi luat ca reper, dar, desigur, nu pentru formulările Iui (foarte speculate de adversarii imediaţi), ci pentru caracterul lui de preludiu la o acţiune ce-i depăşeşte cu mult conţinutul si virtualităţile, Oricît de înclinat era E. Lovinescu spre „anticipaţiile" literare, el nu putea prevedea ceea ce avea să se întîmple o dată cu apariţia revistei în destinul său literar, încît programul său e redactat între aceste limite incerte. Este ceca ce va observa şi Eugen Simion în monografia sa *t. Lovinescu — scepticul mintuit,* 1971, de unde cităm: „La începuturile ei, revista nu are propriu-zis un program estetic. Prezentarea din primul număr e vagă, cu date insuficiente despre virsta colabotatorilor si precizări privitoare la dorinţa lor dc a se detaşa de «larma vieţii», de a nu părăsi idealurile tinereţii. Toate aceste vorbe mari şi frumoase sunt formulate într-un stil solemn, încît n-ai crede că sunt scrise de Lovinescu, adversar al retorismului. Totuji o idee sc reţine: programul ne va fi dat de colaboratori şi se va fixa ulterior" (p. 56).

Revista a apărut se pare din iniţiativa lui Liviu Rebreanu, dar sigur cu sprijinul financiar al librarului-editor Leon Alcalay. După mai multe propuneri şi discuţii, în care au fost implicaţi Corneliu Moldovanu şi Ion Minulescu (care a dat şi numele revistei), Alcalay s-a fixat la E. Lovinescu, acesta devenind conducătorul ei, in timp ce ceilalţi trei nici nu figurează pe

frontispiciul publicaţiei. Rebreanu râmîrund însă unul dintre colaboratorii cei mai activi. Datele acestea, comunicate de Lovinescu în *Memorii,* H, 1932, p. 10, nu au fost contrazise de nimeni şi nici de documentele publicate ulterior, incît suntem siliţi si le luăm integral de bune. Trebuie precizat însă ci *Sburătorul* a fost un insucces editoriali el nu s-a putut menţine atunci cînd s-a epuizat probabil fondul pus la dispoziţie de editor pentru „lansare". (E probabil ca încetarea apariţiei după o existenţă prea scurtă să trebuiască a fi pusă pe seama încetării din viaţă a lui Alcalay, care survine atunci.) Revista s-a dorit „populară", în spiritul *Flăcării* antebelice, incereînd a specula numărul sporit dc cititori pe care-I presupunea întregirea ţării în 1918; cu tot caracterul ei foarte deschis, nu a izbutit să-şi atingă scopul şt corespondenţa lui Lovinescu cu diferiţi colaboratori şi redactori e plină de ieremiade în acest sens. (în tot cazul, afirmaţia contrarie a lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române,* 1941, p. 717, cum că măcar „primele numere (...] au fost devorate" rămîne fără nici o acoperire în ceea ce s-a întîmplat realmente.)

Indiferent însă de succesul sau insuccesul acestei publicaţii, este limpede că apariţia şi dirijarea ei corespundeau celei mai autentice vocaţii a directorului ei. E. Lovinescu, aflat în pragul vîrstei de patruzeci de ani, nu mai avusese ocazia să joace rolul pc care îndeobşte un critic ÎI caută. Deşi ia revistele la care colaborase mai susţinut jucase un rol de prim-plan *(Convorbiri literare. Convorbiri critice, Flacăra,* chiar *Rampa)* el nu îşi impusese voinţa şi nu influenţase opţiunile redaciurialc, ci fusese doar o pană independentă, un comentator literar pe cît se putuse dc intransigent, cîştigind o dală cu trecerea vremii un plus de prestigiu. De data aceasta, putea selecţiona şi promova scrieri literare, putea impune dacă nu o „directivă" în tot cazul unele orientări pe baza materialului publicat, în sfîrşit îşi putea da frîu mai liber pornirilor polemice. Colaborarea posibilă a constituit pentru mulţi scriitori un element cert de atracţie, criticul devenind un amfitrion, chiar mentorul unui cerc literar ce avea să funcţioneze cu regularitate pînă la moartea sa, adică timp de un sfert de veac Firea lui singuratică a fost infrîntă de năvala solicitatorilor din care s-a selecţionat o gardă fidelă, dar cu care avea să aibă multe necazuri, el neadmiţînd „patronatul" literar şi spiritul sectar şi păstrîndu-şi independenţa judecăţii in primul rînd faţă de cei apropiaţi >i admitînd-o şi la alţii faţă de sine. Deşi prin vîrstă şi situaţie literară el .îi domina pe toţi colaboratorii, nu a instituit cu ei raporturile pe care le găsim la. alte publicaţii *(Convorbirile* lui M. Dragomirescu, *Vieaţa nouă* a lui Ovid Densusianu), unde toată „asistenţa" este grupată în jurul unei personalităţi autoritare care-şi impune strict principiile, simpatiile, gusturile. Contactul mult mai susţinut, acum. cu tinerii i-a modificat unele rezistenţe şi opţiuni, i-a modificat unele idei — totul însă în limitele personalităţii sale şi a mobilismulu' dc concepţie care i-a străjuit chiar începuturile.

Apariția revistei *Sburătorul* a fost numaidecît semnalată cu obișnuita ostilitate de *însemnări literare,* unde G.T., care desigur că e G. Topîrceanu, scrie următoarele:

„*«Lectura pentru toți» fi «Sburătorul»*

Le iei în mînă pe amîndouă și zici: ce mi-e una, ce mi-e alta!...

Cînd apăruse ***Lectura,*** am strins puțin cu ușa pe estetul Lovinescu:

— Ce-ai făcut cu «arta pentru artă» și cu «impresionismul»? Unde ți-e « poezia intelectualistă»?

— Lasă, lasă! ne-a răspuns d-l Lovinescu. Ce am scris despre intelectualizarea literaturii sau despre arta pentru artă rămîne și mai departe sub semnătura mea. *Lectura pentru toți* e un magazin de actualități. Aici facem altceva. Aici trezim energiile neamului, cu d. Radu Cosmin deocamdată-

A apărut ***Sburătorul.*** Același amestec de scriitori buni cu poeți proști și cu iremediabili maniaci ai condeiului ademeniți într-o promiscuitate efemeră de același surogat de ceai «impresionist » călduț și dulceag.

Cum f Așadar, un nou « magazin » — o sucursală? O nouă corăbioarâ. de hîrtic, fără cîrmaci?

în articolul-reclamă a! subtilului director, cauți în zadar «impresionism», «literatură intelectualistă » sau vreo altă panglicuță care să te călăuzească în labirintul de-o șchioapă al acestui nou magazin de mărunțișuri — haine vechi, delicatese, coloniale și lenjerie fină- Patronul, puhav si cu ochii plini de miere, îți răspunde:

«Cît despre program... va ieși din talentul celor ce vor publica la *Sburătorul».* Atît.

Cu această codiță de program, *Sburătorul* va ieși ca o oaie bearcă ce se afla" (notiță la rubrica „Săptămîna", în *însemnări literare,* anul I, nr. 14. 15 mai 1919, p. 16).

în schimb, cu mult mai multă bunăvoință a fost primit *Sburătorul* de urt vechi adversar al lui Lovinescu, C. Șaban-Făgețel, care, sub inițialele C.F., iscălește în *Ramuri* o scurtă notiță în acest sens:

„Sburătorul, revistă literară si artistică, nr. 1, 2. 3, 4 și 5, apare sub direcția d-lui *E.* Lovinescu, «Bunăvoința față de fenomenul literar și imparțialitatea față de artiști» sunt principiile ce vor călăuzi noua publicație bucureșteană- Materie literară variată. O bună cronică muzicală de d-l Em- Ciomac. Versuri și pro2ă semnate de d-nele Elena Farago, Papadat-Bengescu, Constanța M. Moscu, Millian și d-nii D. Nanu, Caton Theodorian, Cazaban.. Vissarion, A. Toma și A- Moșoiu. Pentru aniversarea morței lui Coșbuc, am fi preferat altceva decît « Revizuirile » care, acum tocmai, au mai mult aerul unei profanări" *(Ramuri,* anul XII, nr. 5/6, 5/20 mai 1919, p. 103, la rubrica „Cronica").

COȘBUC: „TREI, DOAMNE, ȘI TOȚI TREI"
(Fragmeot dintr-o „Revizuire")
COȘBUC: „FRAGMENT"
G. COȘBUC ȘI ADALBERT VON CHAMISSO

Apărut în trei numere din *Sburătorul,* după cum urmează: *Coşbuc: „Trei, Doamne, fi toți trei" (Fragment âintr-o „revizuire"),* anul I, nr. 1, 19 aprilie 1919, p. 15—18; *Cosbuc: „ Fragment"...,* anul I, nr. 2, 26 aprilie 1919, p. 38—39; și 0. *Coşbuc și Adalbert von Chamisso,* anul I, nr. 6, 24 mai 1919, p. 128—130, la rubrica „Cronica literară", de unde reproducem textul-

Republicat, sub titlul *Coşbuc,* din capitolul *VIL Contribuții de istorie literară,* în *Critice,* IU, ed. II, Ed. Alcalay, 1920, p. 137-149.

în *Critice,* III, ed. definitivă. Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, p. 114—123, o versiune mai simplificată și cu unele modificări de ordin stilistic figurează drept punctul *4. Trei izvoare literare ale lui G. Coşbuc,* din capitolul *VII- Contribuții de istorie literară sau aria de a prelucra materiale străine.*

Seria articolelor despre unele izvoare ale poeziilor Iui G. Coșbuc apare destul de surprinzătoare într-un număr prim al unei reviste ce se va orienta în exclusivitate spre promovarea literaturii „noi". Cu atît mai inexplicabilă este publicarea lor la rubrica „Cronica literară", ele neintrînd în profilul acesteia decît cu totul problematic. în sfîrșit, discutabilă este și oportunitatea publicării acestor articole care-1 pun pe poet într-o lumină îndoielnică exact atunci cînd se împlinea un an de la dispariția sa. Deși ultimii săi ani fuseseră umbriți de durerea pierderii fiului său și de atitudinea pasivă față de evenimentele contemporane, in primul rînd de războiul mondial care avea să schimbe istoria țării noastre și a provinciei sale natale, Coșbuc se bucura de o stimă generală în opinia vremii, inactualitatea sa fiind compensată de acceptarea aproape unanimă ca un nume literar de prima mărime, ca un adevărat clasic.

Coșbuc este unul dintre scriitorii care nu l-au preocupat aproape deloc pe E. Lovinescu, deși se vede că opera lui nu-i rămăsese chiar străină- Ca și în cazul lui Slavici (acesta un fel de mort-viu în ultimii săi ani de viață), criticul de la *Sburătorul* nu putea uita că poetul năsăudean era unul din întemeietorii *Sămănătorului* și, de fapt, ai sămănătorismului, pe care îl anticipase în modul cel mai firesc prin opera lui literară și prin activitatea publicistică.

Cum era de așteptat, acțiunea aceasta de „revizuire" a fost semnalată ca un adevărat atentat la adresa poetului mort cu un an înainte de un publicist ardelean, Oct. Tăslăuanu în revista sa de curînd reapărută, *Luceafărul:*

„în *Sburătorul,* d-l Lovinescu reia seria faimoaselor revizuiri cu un articol asupra lui Coșbuc. E vorba iarăși de vechea șicană în jurul originalității marelui poet. D-1 Lovinescu a descoperit că izvorul inspirației lui Coșbuc

în poezia *Trei, Doamne, şi toţi trei* e o poezie germană a lui Karl Stieler. Şi, în numele istoriei literare, după o amănunţită comparaţie, d-l Lovinescu ajunge la concluzia că poezia lui Coşbuc nu e decît o simplă traducere a poeziei germane.

E de prisos să punem din nou în discuţiune vechea chestie a « împrumuturilor» literare. Poetul îşi poate găsi inspiraţia şi într-o operă literară, aşa cum şi-o poate lua şt din natură. Şi creaţiunea lui, chiar aşa >< împrumutată» , poate fi totuşi perfect originală şi cînd ea relevă un suflet original. N-ar fi nimic de zis însă dacă d-l Lovinescu ar face numai istorie literară. Istoricul literar s-ar fi mărginit numai să semnaleze izvorul inspiraţiei lui Coşbuc şi atît. Cînd însă istoricul se hazardează să şi aprecieze că poezia românească nu e decît *o traducere* a originalului german, atunci numai face critică, şi slabă critică- Comparaţia între cele două poezii ar putea dovedi oricui are înţelegerea literară că poezia lui Coşbuc, superioară din toate punctele de vedere, e, faţă de proza versificată a lui Stieler, o adevărată creaţie originală. După şicana istoricului, aprecierea criticului aceasta trebuia să fie. D-l Lovinescu însă, crede că e vorba de o simplă traducere. Nu e nimic. Mai la urmă, nici Coşbuc nu va fi micşorat în ochii nimănui, şi nici d-l Lovinescu nu va fi făcut primul păcat" *(Iarăşi originalitatea lui Coşbuc,* notiţă nesemnată, în *Luceafărul,* anul XIV, nr. 9, 1 mai 1919, p. 200, la rubrica „însemnări').

Ultimul articol lovinescian din seria izvoarelor lui Coşbuc a trezit o reacţie mai violentă în aceeaşi revistă, de data aceasta sub pana lui Nichifor Crainic, pe care îl presupunem autorul ascuns sub iniţiale N.C.:

„D. Eugen Lovinescu nu poate suporta dimensiunile mari. îi fac râu- Dc aceea simte nevoia bolnăvicioasă de a reduce totul la nimic pentru a-l face acceptabil gustului său estetic.

Formula criticei sale este: a preface giganţii în pitici. Un fel de piticomanie critică. D-sa o intitulează «revizuiri». S-a chinuit astfel să reducă pe Eminescu, pc Caragiale, pe Maiorescu, pe Iorga. De cîtavs vreme, d. Eugen Lovinescu face pe vîrcolacul gloriei lui Coşbuc. Mai în fiecare număr din *Sburătorul* său cearcă să roadă un colţişor din globul de aur al acestei glorii. Numai ca vîrcolacul nostru roade cu dinţi falşi. Vreau să spun că d. Lovinescu, în mania de a denunţa cu orice preţ pe marele poet, sc face vinovat de incorectitudine. Iată faptul: D-sa pune pe două coloane *Romanţa* lui Coşbuc şi poezia lui Adelbert v. Chamisso *Verratene Liebe.* Găseşte acelaşi fond sentimental, aceleaşi imagini şi conclude: >(Nu mai e nevoie de nici un comentariu.» Adică, furtul literar comis de Coşbuc este evident. Dar criticul nostru, care îşi formulează întîi concluzia şi în urmă încovoaie şi forţează lucrurile ca să ajungă pînă la ea, a făcut de data asta un falş de neiertat. N-aveţi decît să deschideţi *Balade şi idile* şi să citiţi *Romanţa,* iar sub titlu: *După un cîntec grecesc.* Deschideţi acum şi *Gedichte* von Adelbert von Chamisso, pag. 106, şl citiţi *Verratene Liebe,* iar sub titlu: *Neugriechisch,* cum am spune noi: cîntec neogrec!"

Şi cu toate că Lovinescu nu vorbise nici de plagiat, nici de „furt", autorul notiţei stăruie să-i atribuie această intenţie:

„Unde e furtul, cînd Coşbuc mărturiseşte însuşi izvorul original al poeziei sale? Căci *Romanţa* lui îi revine în măsura în care îi revine şi lui Chamisso *Verratene Liebe:* amîndoi au acelaşi izvor mărturisit — *cîntecul grecesc.*

E cu ochi şi cu sprîncene- D. Lovinescu nu vrea să spună acest lucru şi ne dă ca plagiat ceea ce este o traducere mărturisită. Are vîrcolacul dinţi falşi sau nu? [...] Procedeele lui Coşbuc le găseşti şi la pribeagul cîntăreţ al castelului Boncourt" *(Unde duce mania,* în *Luceafărul,* anul XIV, nr. 11, 1919. la rubrica „însemnări").

în realitate, constatarea lui Lovinescu nu e atinsă de replica autorului notiţei; este clar că poetul român a folosit poezia lui Chamisso, pe care a prelucrat-o şi nu s-a dus la „originalul" neogrecesc, scris într-o limbă pe care nici nu o cunoştea. Numai prin etalarea acestei poezii s-ar fi putut demonstra contrariul, în cazul cînd coincidenţele dintre *Romanţa* lui Coşbuc şi poezia Iui Chamisso s-ar fi regăsit şi în izvorul neogrecesc, lăsînd loc presupunerii că poetul român a mers direct la el. Pînă atunci susţinerile lui E- Lovinescu rămîn valabile şi ele întăresc presupunerea, confirmată de alţi studioşi ai lui Coşbuc, că acesta se folosea de felurite izvoare de inspiraţie, prelucrînd teme şi chiar poezii întregi.

APA BUCURIEI

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 2, 26 aprilie 1919, p. 25-26, la rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 193-196, sub titlul *Epilog* al secţiunii de *Anticipaţii literare,* figurează o versiune cu unele modificări:

La p. 182, fraza „îi trebuie o duzină de Botezi hirsuţi..." a fost înlocuită cu„îi trebuie o duzină de cerberi"...

La p.183, paragraful care începe cu „Şi totuşi nicăieri..." a fost înlocuit cu: „Nicăieri"...; idem, fraza care încheie paragraful: „Trăim într-o atmosferă de continuă negaţie. Negaţia poate fi uneori rodnică. Prin saturaţie, nu e decît deprimantă." a fost surpimată.

în continuare, fraza: „Şi în mijlocul unei bădărănii atît de naţionale..." a devenit: „în mijlocul unei bădărănii atît de autohtone..."

Paragraful următor: „Ţinem deci să formulăm chiar de la începutul acestei reviste..." s-a redus la: „Ţinem deci să formulăm...".

La p. 183, în finalul aceluiaşi paragraf: „nu trebuie privit prin cristalul... " a fost înlocuit cu: „nu trebuie privit prin unghiul..."

La p. 183, antepenultima frază a articolului: „Şi nimic nu stimulează mai mult...", a devenit: „Nimic nu stimulează însă mai mult..."

Este un articol care, asemeni celui din numărul inaugural, fixează atitudinea revistei faţă de autori, mai ales faţă dc cei tineri sau începători, în afară de tonul de *captatio benevolent iac.* dictat în oarecare măsură de un interes redacţional, se cuvine să recunoaştem o atitudine generală a criticului, ce se probase şi pînă atunci: interesul şi bunăvoinţa arătată tinerelor talente in curs de afirmare, dar şi (ceea ce directorul *Sburătorului* nu spune, dar rezultă în modul cel mai evident din scrisul său de pînă atunci) severitatea din ce în ce mai mare faţă de scriitorii afirmaţi, mcrgînd pînă la punerea drastică în discuţie a „clasicilor".

Atitudinea sa „generoasă" (alături de care, autorul articolului pune, întrucîtva contradictoriu şi pe cea de „imparţialitate"), subliniată şi în articolul de faţă, a avut negreşit ecou ; el însuşi va recunoaşte ca un merit incontestabil al *Sburătorului* această deschidere spre necunoscut şi neverificat: „Directori care să-şi laude colaboratorii în propria lor revistă s-au mai văzut şi nu au un rol simpatic, din pricina aerului de complicitate interesată; dar un director de revistă care să caute numai talente^necunoscute, de tineri fără tiecut, punîndu-le în lumină valoarea, exclusiv, afirmînd că acesta este singurul scop al revistei, **DU** s-a mai văzut" (Anonymus Notarius, *E- Lovinescu — schiţă bio-bibliografică,* în volumul omagial *E- Lovinescu.* 1942, p. 53).

CEI CE VIN...

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 3, 3 mai 1919, p. 49 — 50, la rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 161-164, articolul e reproduc drept introducere la secţiunea *Anticipaţii literare,* cu următoarele modificări: Paragraful iniţial a fost "modificat, suprimindu-sc ultimile două fraze: -,Şi, dacă nu comentăm in bine sau cu oarecare rezerve fireşti ceea ce publicăm în însuşi *Sburătorul,* o facem din pudoarea de a nu vorbi de noi la noi. Această pjdoare e şi ea una din petalele riorii bunului-simţ. .

Acest articol este un apel lansat de critic în calitate de conducător al revistei *Sburătorul* şi adresatj„tinerilor", practic vorbind debutanţilor, pe care

Ii aştepta să se manifeste şi din rîndul cărora spera că s-ar putea desprinde „adevăraţii lampadofori ai literaturii de mîine". Apelul a avut succes, după cum se ştie, şi textul criticului râmîne astfel una din paginile sale cele mai inspirate, asupra căreia el va reveni perfect conştient de importanţa ei. O va face ori de ctte ori va invoca *Sburătorul;* în autobiografia pe care o va semna în 1942 cu pseudonimul Anonymus Notarius îi va acorda o analiză persistentă, asemeni unui moment major din existenţa sa. în evocarea mobil urilor care l-au îndemnat să scrie acest articol, dar şi a împrejurărilor autobiografice nu vor lipsi chiar unele accente de mirare faţă de conţinut, pe care a încercat să le explice: „Omul fără copilărie va scrie el despre sine însuşi, omul care nu s-a putut niciodată apropia de scriitorii mai bătrîni pe care i-a cunoscut, refuzînd organic orice situaţie ce i se părea, printr-o susceptibilitate excesivă, dependentă, se apleca acum spre tinerime cu o căldură pe care n-o găsise în debuturile fui" (Anonymus Notarius... *E. Lovinescu,* 1942, p. 41). Şi după ce-şi analizează propriul text, criticul face unele distincţii pentru a preciza poziţia specială a revistei faţă de tineri şi necunoscuţi: „înainte de a trece Ia rezultate, intenţia râmîne încă de subliniat. «încurajarea» tinerilor a intrat, desigur, în programul tuturor revistelor, care îşi recrutează colaboratorii şi cititorii dintre dînşii; ea a îmbrăţişat chiar aspectul unui mare «patronai» In formaţia «Junimii». Sunt totuşi distincţiuni; «Junimea» în bună parte era o societate de tineri, i:are, cu toată situaţia lor socială prematură — cum permitea epoca — nu depăşeau vîrsta de 30 ani [...]. « Junimea» era, aşadar, o societate de tineri profesori şi intelectuali care au întemeiat un organ pentru a-şi publica propriile lor opere şi, în chip mai general, pentru încurajarea literaturii naţionale [...). Acţiunea junimistă, într-un cuvînt, mult mai puternică, era opera unei întregi asociaţii culturale şi politice, cu mari mijloace de ajutorare materială-

în afară de acest patronat de ordin general, nu vom observa nicăieri în *Convorbiri literare* o perferinţă specială pentru tinerelul ce urma sâ se formeze şi să se cultive; ele erau o revistă de generaţie, de camarazi, ca şi celelalte reviste de mai tîrziu, căutînd să-şi impună o ideologie, o situaţie literară, la care s-au adăugat numai intîmplâtor elemente tinere" (p. 45—46). *Sburătorul* ar fi fost, după opinia directorului său, cu totul altceva: „deşi nu era o revistă de tineri, se deschidea cu totul tinerilor. Se încerca o primenire a cadrelor literaturii cu elemente noi sub controlul unui critic ce Ie punea la dispoziţie nu numai paginile revistei, ci şi sprijinul lui moral, de la îndemnul oral, pînă la articolul anticipativ şi consacrarea în istoria literaturii."

Şi criticul conchide: „A chema «pe cei ce vin» reprezenta o atitudine cu intenţii apreciabile, dar putea fi şi un strigăt în pustiu, de care istoria literară n-ar fi avut cum ţine seama- Aşteptarea n-â fost zadarnică; talentele chemate au venit." într-adevăr, revista are marele merit de a fi promovat şi

impus cîteva nume de seamă ale literaturii „noi"; e o întrebare dacă succesul nu a fost favorizat de conjunctura istorică: anomalia în care se găsea viața culturală, absența marilor reviste rivale, în sfîrşit lipsa debuşeurilor publicistice în decurs de mai bine dc doi ani- Criticul însuşi recunoaşte cu luciditate aceasta: „O întîmplare, poate, ajutată şi de faptul războiului, care împiedicase cîțiva ani ritmul natural al producției literare; existau deci rezerve .. " (p. 47).

E totuşi demn de semnalat faptul că „noii-veniți" s-au recrutat din mai multe categorii, neprevăzute de autorul apelului: Gh. Brăescu era un om în vîrstă, cu oarecare carieră în publicistica militară; Camil Petrescu debutase în *Facla* lui N. D. Cocea; Ion Barbu într-unui din ultimele numere ale *Lucratorului.* Meritul noului lor descoperitor nu scade prin aceasta; toți au venit cu texte ce le fuseseră refuzate la alte reviste (Brăescu trecuse pe la M. Dragomirescu, iar Camil Petrescu fusese refuzat de *Ideea europeană).*

Să mai ținem seama şi de riscul la care se expunea criticul respingînd un debutant încă neajuns în faza realizărilor semnificative, dar care nu va întîrzia să Ie producă: Camil Baltazar, Vladimir Stretnu şi G. Călinescu sînt în această situație şi se văd ironizați la „Poşta redacției", fără ca din fericire refuzul acesta sâ-i descurajeze în încercarea de a publica în *Sburătorul,* ba stabilind imediat apoi relații cordiale cu conducătorul publicației.

în acelaşi timp, nu trebuie uitat ceea ce nu aminteşte el: că E. Lovinescu a fost din capul locului un critic înclinat spre judecarea „tinerilor", cărora le arătase şi în trecut, fără aderențe partizane, un interes mai viu decît celor consacrați, după o schemă de comportare pe care nu o aflăm în genere Ja alții: indulgență față de talentele incipiente şi severitate din ce în ce mai mare, pe măsura afirmării lor, mergînd pînă la desconsiderarea clasicilor supuşi operației de „revizuire" cu efecte mal curînd negative. Fără a se afirma pe atunci drept „modernist", criticul dovedea, în raporturile sale cu feluritele categorii şi generații de autori, o deschidere care avea să-1 ducă Ia comprehensiunea cea mai largă față de fenomenele literaturii „noi", de după război. *Cei ce vin* este o rezultantă a unei atitudini mai generale, ce se accentua treptat pe măsură ce această nouă literatură îi solicita înțelegerea.

In sfîrşit, interesul arătat „tinerilor" şi proclamat de-a dreptul după război în *Cei ce vin* i-a asigurat criticului maximum de simpatii şi o certă recunoştinţă — în măsura în care aceste virtuți înfloresc în cîmpul literar. E ceea ce a continuat să-i atragă pe debutanți în casa lui Lovinescu şi chiar în jurul său aşa că, dincolo de „nemulțumirile" celor prea orgolioşi (Ion Barbu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, dar şi Camil Baltazar, Simion Stolnicu, Mihaîl Celarianu, G. Călinescu), criticului i s-a recunoscut acest interes ca un merit dintre cele mai importante în viața literară a vremii (Victor Eftimiu, Hortensia Papadat-Bengescu, I. Peltz, Ioana Postelnicu, Dimitrie Stelaru, Eugen Jebeleanu etc.).

„FLOAREA ClOCOIEŞULUl, URZELI ODOBESTENE" DE G. PARASCHIVESCU

Apărut in *Sburătorul,* anul I, nr. 3, 3 mai 1919, p. 71. la rubrica „însemnări informative", de unde reproducem textul.

E o scurtă notiță, semnată *E. L.* şi închinată unui scriitor fără vocația creației propriu-zise, mai mult un amator inteligent care nu avea să stăruie In literatură, ncmaipublicînd nimic dincolo de culegerea aceasta de povestiri, alcătuind volumul de debut, pe care criticul îl recomanda destul de călduros.

Grigore Paraschivescu (n. 1876) era într-adevăr un scriitor „matur" în acel moment, a fost profesor de limba latină Ia Colegiul Național „Stratul Sava", singura lui operă tipărită în afară de cea semnalată de Lovinescu fiind o traducere din Cicero, *Somnul iui Scipio-*

T. MAIORESCU

Apărut în *Sburătorul,* anul 1, nr. 4, 10 ianuarie J9I9, p. 73—75, t-ţxtut avînd o fra/ă de introducere: „Poetul D. Nanu a schițat figura lui Maiorescu ca educator al tinerimei", ceea ce constituie o aluzie la articolul Iui D. Nanu. *Titu Maiorescu In viața universitară,* apărut în acelaşi număr al *Sburătorului,* p. 84—85, Ia rubrica „Cronica literară".

Republicat în *Epiloguri literare,* 1, Ed- Librăriei A1. Stănciulescu, 1919, p. 27 -30, de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, ed. I, Ed. Viața românească, 1921. p. 67—71. o versiune cu unele modificări ordin stilistic figurează drept punctul *4. T. Maiorescu,* din secțiunea ***UI.*** *Figurine.*

în ediția de *Critice,* V. *Figurine,* ed. definitivă. Ed, Ancora-Benvenisti, 1928, p. 117—120, o versiune cu unele modificări dc ordin stilistic figurează sub titlul *T- Maioresni.*

Această „figurină" poate fi considerată mai degrabă un necrolog dacă avem în vedere că de la dispariția lui T. Maiorescu trecuseră mai puțin de doi ani şi în răstimp criticul mai tînăr nu sc putuse manifesta din punct de vedere publicistic. Momentul ales pentru a scrie un articol era, încă mai mult decît momentul morții, dintre cele mai defavorabile marelui răposai, în toamna lui 1918 triumfase din plin politica exact contrarie celei susținute de Maioiescu; România ieşise biruitoare din război, împotriva orientării progermane a mentorului junimist şi a prudenței sale calculate pînă la extrema limită ; liberalismul politic înfrînsese aparent definitiv junimismul şi orientările

conservatoare pe care Ie formulase şi susţinuse polemic T. Maiorescu; în sfîrşit, în viaţa publică se afirma un dinamism irezistibil plin de promisiuni, în sensul unei radicalizări neprevăzute în schemele ideologice maioresciene. Punînd accentul în primul rînd pe acţiunea lui publică şi mai ales politică, Lovinescu nu putea ajunge, atunci, decît la maximum de desconsiderare faţă de înaintaşul său- E vorba, într-adevăr, de tot ceea ce Lovinescu a scris mai defavorabil despre Maiorescu, dar articolul acesta trebuie luat în considerare nu numai pentru situaţia celui în cauză în momentul istoric respectiv, dar şi ca unul complimentar faţă de „revizuirea" apărută în *Flacăra* (J*. *Maiorescu;* în actuala ediţie de *Opere,* VI, 1988, p. 26—29). Dacă în primul. Lovinescu anticipa în oarecare măsură judecata definitivă, rostindu-se ca un glas al posterităţii şi inventaria sau judeca lucid toate meritele lui Maiorescu, de data aceasta el arc în vedere marea mutaţie pe care o presimte imediat după război şi care nu putea decît să arunce o umbră din ce în ce mai deasă peste figura celui ce nu a înţeles „vremurile noi", nu le-a pregătit prin activitatea sa şi nu le prevăzuse măcar în liniile cele mai vagi.

Şi în deceniul următor în scrisul lui E- Lovinescu vom întîlni reveniri asupra marelui său înaintaş; recunoseîndu-i meritele considerabile cît priveşte impunerea adevărului în ştiinţă şi discriminările de ordin estetic, dar mai ales radicalismul atitudinii critice, el se va ocupa însă masiv de Maiorescu mai ales ca gînditor social şi promotor al unei direcţii ideologice (în ***Istoria civilizaţiei romane moderne,*** II, 1926), avînd deci în vedere mai ales latura caducă a activităţii acestuia. Abia în 1937 începe in cazul lui o acţiune de „remaiorescianizare", cu efecte largi în opinia critică, ba chiar cu reveniri semnificative asupra propriilor opinii din 1919.

Luată izolat, „figurina" aceasta poate apărea drept un text de distanţare extremă, chiar al unui adversar; mobilismul modalităţii sale critice exclude o asemenea interpretare, obligîndu-ne sâ-1 luăm în considerare în ansamblul raporturilor sale cu Maiorescu, raporturi dintre cele ma> feitile pentru propria sa definiţie intelectuală.

Momentul istoric al apariţiei „figurinei" lovinesciene închinate lui Maiorescu nu era unul în care cineva să se instituie în apărător al mentorului junimist, altfel, desigur că ar fi trezit unele reacţii în presă. Textul lui lovinescu, limitîndu-se Ia inactualitatea cetui în cauză, exprima în mod evident o opinie generală. Dintre „maiorescieni", numai Mihail Dragomirescu era încă o pană foarte activă şi poate ar fi putut lua atitudine; dar fostul convorbirist şi discipol al lui Maiorescu împărtăşea convingerile lui Lovinescu şi se afla angajat într-o campanie împotriva foştilor săi colegi de redacţie, făcînd, in genere, procesul germanofiliei junimiste. în schimb, un tenace adversar al lui Lovinescu, G. Topîrceanu, s-a găsit să comenteze articolul din ***Sburătorul*** şi a făcut-o cu obişnuita sa rea-credinţă: „îo, nr. 4 al ***Sbură-***

torului, voind să fixeze « personalitatea lui Maiorescu, trecută prin încercarea de foc a evenimentelor din urmă», d. Lovinescu ne lămureşte că « mentalitatea centralistă» a lui Maiorescu şi cunoscuta lui atitudine în politica externă se datoresc numai faptului că era bătrin...

Aşadar, bălrînii sunt condamnaţi să rămînă ermetic închişi în spiritul vremii şi generaţiei lor, ca nişte pui în găoace.

Avem totuşi o mică nedumerire. Cum o fi explicînd d. Lovinescu pe d-nii Pherechide, Porumbaru, Costinescu şi atîţi alţi bătrini cari, deşi din aceeaşi generaţie cu Maiorescu, nu au avut deloc «mentalitatea centralistă»?..

De fapt, Lovinescu nu afirmase aşa ceva, ci doar dăduse explicaţia (şi pe jumătate scuza) pentru incapacitatea lui Maiorescu şi a altor fruntaşi junimişti de a vedea lucid noua situaţie politică, îngăduind ţării noastre altă atitudine faţă de război ^i dc alianţe. Aceasta nu-l împiedică pe Topîrceanu să încheie în acest stil: „Cum dr2cu nu i-a venit în minte atîta lucru gingaşului cugetător Lovinescu?" *(Ce ţi-e cu d. Lovinescu!,* notiţă semnată *G-T-,* în *însemnări literare,* anul I, nr. 15, 25 mai 1919, p. 16, la rubrica „Săptămîna").

„ROMÂNIMEA CULTURALĂ", NO. 7-8

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 4, 10 mai 1919, p. *i,* la rubrici .însemnări", de unde reproducem textul.

Această scurtă notiţă, care semnalează un articol al lui M. Dragomirescu din *Românimea culturală,* constituie un atac aparent fără importanţă la adresa conducătorului publicaţiei. El va fi punctul de pornire al unei polemici cu M. Dragomirescu, pe diferite chestiuni de ordin teoretic sau personal, prelungit pe o durată de mai bine de un deceniu. Este poate pentru prima oară că E. Lovinescu provoacă o dispută şi îşi caută cu tot dinadinsul un adversar şi aceasta cu atît mai curios cu cît în numărul prim al *Sburătorului,* o notiţă nesemnată şi inaugurînd rubrica „însemnări informative" preciza următoarele:

„Scopul cronicii nu este polemic, ci informativ. Polemica va îmbrăca la nevoie caracterul redacţional. Deocamdată voim să punem publicul în curent cu toate undele mişcării noastre intelectuale. Pentru aceasta vom lua calea cea mai simplă. Vom pune în genere pe tinerii publicişti să rezume cu cît mai multă sobrietate şi măsură manifestările curentelor din care fac ei înşişi parte. Nu li se va putea deci bănui lipsa de simpatie- Cît despre o orientare mai generală, o vom desprinde cu încetul şi aiurea decît in această cronică." în practică însă revista va fi marcată de spiritul polemic şi acesta este vădit chiar şi în rubricile „informative" şi în dările de seamă.

Articolul de care se ocupă £. Lovinescu este semnat de M- Dragomirescu şi se intitulează *Libertatea, culturii;* el a apărut în *Românimea culturală,* anul I. nr. 7/8, 28 aprilie 1919, p. I, dar trebuie precizat că autorul lui invoca „valorile" culturii româneşti într-un context mai nuanţat decît reiese din nota Iui Lovinescu. cnnsidcrîndu-le ca un nivel ferm dc impunere şi cerînd ca discuţia să pornească dc la acest nivel încolo: „Dar în afirmarea gîndului că noi putem să ne dobindim întîietatea culturală nu e verba de luptat între două trecuturi, ci între *două prezentări,* din care putem zice că fac parte şi Valorile culturale legate de numele unui Eminescu, Caragiale, Gngorescu şi Coşbuc. în acest prezent noi avem valori culturale de prima mărime, care pot deveni *universale,* nu numai în mod trecător, cum sînt manifestările culturale ce ne vin de peste hotar ca mărturisiri mai mult a unei *Indeminări* decît a unui *geniu,* ct în mod *permanent."* Şi Minai! Dragomirescu susţinea că toată problema e de a coordona, de a concentra şi organiza aceste manifestări pentru conştiinţa publică. în nici un caz a Ic lăsa în voia soartei sub pretextul *libertăţii cuilurii.*

M. SADOVEANU

Apărut in *Sburătorul,* anul I. nr. ?. 17 mai 1919, p 89-91 sub titlul *M. Sadoveanu (Revizuiri după război).*

Republicat in *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei A1. Stânciulcscu. 1919, p. 41 —44, de unde reproducem textul.

în *Critice.* VII. ed. I. Ed. Alcalay, 1922, p. 8.' -87, o versiune cu multe modificări de ordin stilistic figurează sub titlul *1. M- Sadoveanu* din secţiunea de *Figurine* a cărţii.

în *Critice,* I, *Istoria mişcării „Sămănătoruhu",* ed. definitivă- Ed. Ancora-Benvenisti, 1925. p. 47 -48, o versiune mult redusă şi schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept punctul /. *Contribuţii pentru cunoaşterea variaţiimilor naţionale a!e scriitorului* din capitolul III al secţiunii *I. Mihail Sadoveanu.*

Acest articol, dat drept unul de ..revizuire", reprezintă o implicare a lui M. Sadoveanu în polemica pe care E. Lovinescu fusese obligat să o ducă cu revista *însemnări lierare,* în urma numeroaselor atacuri ale acesteia- Deşi tonul este încă destul de stăpînit, criticul riscă nişte acuzaţii grave, pe care nu le-ar explica decît atmosfera surescitată de imediat după război, în care totţt partizanii lui C Stere (aflat în închisoare în acel moment) trebuiau puşi la stîlpul infamiei. Trebuie totuşi notat astfel că, pentru unii comentatori contemporani, apariţia la Iaşi a unei reviste precum *însemnări literare,* o

vădită continuatoare a *Vieţii româneşti,* era un act de sfidare, colaboratorii noii publicaţii văzîndu-se calificaţi în modul cel mai dur, ca şi cum şi-ar fi făcut o reintrare frauduloasă în literatură. Aşa, de pildă, (Jvid Densusianu, un neîndurător adversar al grupului teşeau, scria în *Vieaţa nonă* din 23 decembrie 1918: „După ce *Viaţa românească* şi-a dat sufletul în mîinile Necuratului, la Iaşi au început să apară *însemnările literare.* în fruntea lor vedem pe d. Minai Sadoveanu şi ne mirăm pentru că decesul moral al d-salc fusese înregistrat cu prilejul trecerii la *Momentul* de propagandă sterislă, după o prezenţă, planturoasă şi bine răsplătită la *România* — «organul apărârci naţionale»- Pentru farisei şi vameşi se găsise un leac încă din timpurile biblice — numai la noi, şi nici azi, nu au ajuns să înţeleagă mai mulţi eficacitatea acestui leac."

în acelaşi spirit, *Luceafărul* luase poziţie împotriva *însemnărilor literare* prin pana directorului său Octav Tăslăuanu: „Pacea nenorocită pe care ne-au impus-o Puterile Centrale 1-a aruncat o clipă [pe C. Slerel la suprafaţă. L-am văzut triumfătorii laşi şi la Chişinău, unde a intrat ca cuceritor. Nenorocirea neamului pentru el însemna o cunună de biruinţă. Şi acţiunea *Luminii* a întins-o pornind ziarul *Momentul* la Iaşi [...]. La *Lumina* din Bucureşti şi la *Momentul* din Iaşi au colaborat ambii redactori ai *însemnărilor literare,* au luptat alături de *trădător.* D. Sadoveanu redactase în tot timpul războiului *România,* organul apărării naţionale, susţinut de Marele Cartier General, iar după pacea de la Bucureşti şi după demobilizare, a scris un articol în *Momentul* în care presară flori la picioarele lui Stere biruitorul. Fapta d-Iu' Sadoveanu merita o analiză specială pe care o vom face altă dată. Rămîne deci stabilit că gruparea steristâ de la *Viaţa românească* în cursul războiului de întregire a neamului — război care nu s-a încheiat încă — au avut o atitudine de trădători" *(Morala scriitorului,* articol semnat *T- Codru,* în *Luceafărul,* anul XV, nr. 6, 1919, p. 181-182, la rubrica „Literatura").

Posteritatea, dar nici măcar o bună parte din contemporani nu au ratificat aceste „verdicte" prea drastice. Desigur că asupra atitudinii politice a cercului *Vieţii româneşti,* în subordinea totală a lui C. Stere, se cer făcute unele disocieri între un admirator sau altul al foarte discutatului om politic. Dar apariţia în bloc, între copertele aceleiaşi reviste, a multora dintre ei ii solidariza pînă la urmă pentru observatorul contemporan. în ceea ce-1 priveşte pe Sadoveanu, care conducea revista şi. patroana atacurile împotriva lui Lovinescu, dar nu considera că acesta avea dreptul de a replica în acelaşi stil nedrept sau măcar exagerat, respectiva dispută reprezintă punctul cel mai de jos al raporturilor dintre el şi fostul său camarad de şcoală- Cu toate că tonul articolului lovinescian e mai moderat în ceea ce-1 privea, M. Sadoveanu s-a considerat nedreptăţit şi a inserat într-un număr al revistei sale următoarea notiţă:

„Un răspuns... Aş putea cere *Sburătorutui* (no. 5) să facă o rectificare în ceea ce priveşte activitatea mea naţională: fără să fi uitat Basarabia înainte de 1914, ca d. Lovinescu. niciodată nu am pierdut din vedere Ardealul şi Bucovina după această dată. Am considerat ca o datorie faţă de conştiinţa mea şi de neam să nu sacrific nimic din idealul integral.

Chestiile de naţionalism, democraţie şi datorie ostăşească însă, cu toată părerea de rău şi fără a voi să jignesc pe d-l Lovinescu, nu pot să le discut cu d-sa-

D-sa se erijează în cenzor şi întreprinde revizuiri morale.

Pînă la demagogia războiului nu l-am cunoscut între luptători pentru idealuri. Şi niciodată nu l-am văzut ostaş,

îl recuz.

Chestia care face de fapt obiectul principal al loviturii d-lui Lovinescu şi pe care d-sa destul de nedelicat o pune înainte acum poate interesează pe unii dintre prietenii mei necunoscuţi. Penlru aceştia ea va fi lămurită la timp" (notiţă semnată Ms. în *însemnări literare,* anul I, nr. 17. 8 iunie 1919, p. 15, la rubrica „Săptămina").

Judecind lucrurile cu cît mai mare obiectivitate, schimbul acesta de replici între cei doi scriitori se cere elucidat deoarece aruncă asupra lui Sadoveanu o lumină cu totul defavorabilă, necorespunzătoare realităţii- Apartenenţa marelui prozator Ia gruparea steristă nu face din el automat un germanofil care ar fi „uitat" în mod culpabil de problema eliberării Ardealului; dimpotrivă, el a îmbrăţişat atunci politica „idealului românesc integral", ceea ce era în consens cu aspiraţiile mai făţişe sau mai ascunse ale multor patrioţi români şi care se va vedea confirmată prin actul Unirii celei mari de la 1 decembrie 1918. Că Stere, în timpul ocupaţiei germane si după pacea de la Buftea, a comis şi unele acte politice reprobabile, nu antrenează de la sine, în desconsiderarea ulterioară a atitudinii sale, pe toţi cei care urmăreau politica idealului integral. M. Sadoveanu a fost mult mai consecvent decît apare în diatriba lovinesciană, iar activitatea lui la ziarul *România* are cu totul alt sens decît acela al unui act de oportunism. El a condus această publicaţie (chiar dacă i se recunoaşte un rol major şi lui Octavian Goga) şi a sprijinit lupta armată împotriva ocupanţilor germani, întreţinind spiritul de rezistenţă al populaţiei civile în momentele cele mai grele ale războiului. Colaborarea lui la *România,* inclusiv conducerea acestui ziar nu au fost doar o „prezenţă planturoasă şi bine răsplătită", cum afirma O. Densusianu în notiţa de mai sus; scriitorul, devenit gazetar, a semnat o mulţime de articole, pe care şi le-a adunat în volumul *File singerate* apărut la Iaşi chiar in acel an, 19171 şi reeditate după război- Articolele sale au fost puse alături, în mod semnificativ, de Teodor Vârgolici (în antologia *Pagini de epopee.* 1987), de paginildc război ale lui E. Lovinescu sau ale altora, care susţineau politica de mobilizare naţională împotriva inamicului cotropitor (v. şi actuala ediţie de *Opere,* VII, 1988, p. 310—312). Pentru chestiunea care ne interesează, ar fi de adăugat că, în plus faţă de publicistica lovinesciană, oarecum lăturase, a unui comentator, articolele lui Sadoveanu sînt de cele mai multe ori ale unui martor sau participant la cele relatate. Sadoveanu scrie îndeosebi ca un prozator, culegînd mărturii ale combatanţilor, sau ca un reporter care a fost de faţă la bătăliile sau faptele de arme din care se va alcătui cartea sa- Desigur că nici patriotismul lui Lovinescu nu poate fi pus doar pe seama „demagogiei războiului", cum îl acuză prozatorul în pagina din *însemnări literare,* dar nici ziaristica acestuia patriotică nu justifica interpretările criticului.

Am făcut aceste precizări absolut necesare asupra poziţiei reale a lui Sadoveanu în timpul evenimentelor primului război mondial, deoarece incriminările lovinesciene, proferate într-un moment de iritare extremă la adresa celui care conducea o revistă ostilă, au avut, aşa cum era de aşteptat, grave urmări asupra raporturilor dintre cei doi scriitori. Aici se află motivul unei „rupturi" între criticul care debutase în 1904 cu o serie de trei articole despre necunoscutul prozator M. Sadoveanu. fostul său camarad de şcoală şi de joacă, şi acesta din urmă, nu orientarea unuia sămănătoristă şi cea antisămănătoristă a celuilalt. E drept că, pentru anii care au urmat, „revizuirea" lovinesciană din 1919 va accentua separaţia celor doi, Sadoveanu rămînînd apoi un subiect cu totul neglijabil în perspectivele criticului din ce în ce mai cucerit de „modernism". Dar raporturile dintre ei (un capitol destul de puţin investigat de istoriografia noastră literară) va cunoaşte peste un deceniu o revenire notabilă, mai ales din partea lui Lovinescu, ba chiar şi o împăcare prin anii '30 şi o solidarizare în acţiuni comune, pe care le vom analiza la locul cuvenit în *Notele* la această ediţie de *Opere.*

DEMOCRAŢIA LITERARA

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 6, 24 mai 1919, o. 113 — 116. de unde reproducem textul.

Acest articol constituie un răspuns la numeroasele atacuri pe care ic îndreptase împotriva sa revista *însemnări literare,* atît în calitate de director al *Lecturii pentru toţi* cit şi al *Sburătorului.* De fapt ele se datorau în cea mai mare măsură penei intemperante şi rău intenţionate a lui G. Topîrceanu şi continuau campania de ostilitate întreţinută împotriva criticului de *Viaţa românească,* o revistă ce-şi încetase apariţia în august 1916 şi nu şi-o va relua decît în martie 1920. De remarcat e faptul că E. Lovinescu se mulţumeşte în principal să citeze din corpul unor articole apărute in revistă- Aceasta era pusă nominal sub conducerea lui M. Sadoveanu şi G. Topîrceanu, dar

notițele critice nu aparțin deloc (după cîte am putut să ne dăm seama) autorului *Șoimilor* (G. Ibrăileanu, care se păstra în rezervă, nu pare a fi participat la dispută). Revista renunțase să practice „anonimatur' în această privință, dar e evident că toți redactorii se aflau implicați în acțiunea comună și cultivau modalitatea aceasta extrem de violentă a polemicii, chiar dacă fiecare își iscălea textul propriu.

Atacurile revistei *însemnări literare,* concentrate aproape în exclusivitate asupra persoanei lui E. Lovinescu, apar cu atît mai surprinzătoare cu cît după război, o dată cu renunțarea la programul poporanist, cercul ieșean din jurul lui Ibrăileanu nu mai avea nici un temei ideologic în ostilitatea sa la adresa criticului de la București. (De altminteri, prin colaborările și literatura pe care o promovau *Sburătdrul* și *însemnările literare* se aseamănă în acea vreme pînă la confuzie; în ultima au debutat ori s-au afirmat scriitori noi, dacă nu de-a dreptul „moderniști" precum Al. A. Philippide, Ionel Teodoreanu, Demostene Botez și Mihai Ralea, care, împreună cu un Al. O-Teodoreanu, Otilia Cazimir sau M. Sevastos, pot fi considerați cea de a doua generație a *Vieții românești,* complet emancipată de programul antebelic a) revistei.)

Cît privește afumațhle lui E. Lovinescu despre G. Topîrceanu, inclusiv cele privitoare la eliberarea sa din lagăr la intervenția influentului C Stere, care l-a folosit mai apoi în redacția ziarului său *Lumina,* nu putem face nici o supoziție, biografii poetului păstrînd asupra acestui episod din viața sa o absolută discreție. Rămîne însă un fapt că autorul *Parodiilor originale* a fost exclus din Societatea Scriitorilor Români datorită atitudinii sale în timpul războiului.

însemnările literare conțin o serie interminabilă de atacuri împotriva lui E. Lovinescu, după cum am arătat în paginile precedente ale acestor *Note-* Textele spicuite în articolul *Democrație literară* provin doar dintr-un singur număr (anul I, nr. 14, 18 mai 1919): *„Lectura pentru toți" și „SburătoruV'; Răspuns unui erou; Iar ă propos de virilitate-*

ÎN ZILELE MAREI UNIRI: „CÎNTĂRI DE LUPTĂ ȘI DE BIRUINȚĂ" DE CONST. Z- BUZDUGAN, 1919

Apărut în *Sburătorul* anul 1, nr. 6, 24 mai 1919, p. 133-134, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul semnat *S.*

Prezentarea ironică a volumului lui Constantin Buzdugan aparține desigur lui E- Lovinescu și semnalează trecerea unui poet pînă atunci doar sentimental la lirica patriotică inspirată dc evenimentele primului război mondial. Constantin Z. Buzdugan (n. 1870), un avocat implicat în mișcarea socialistă românească, a avut o activitate publicistică mai largă, a tradus din Baudelaire, Verlaine si Dante. A sfîrșit prin sinucidere, se pare că din cauza mizeriei, în 1930.

„CONRUPȚIA REGATULUI"

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 7, 31 mai 1919, p. 137-139, dc unde reproducem textul.

Acest articol reprezintă o luare de atitudine împotriva unei tendințe generale a intelectualilor și oamenilor politici ardeleni de a privi de sus pe confrații lor de dincoace de Carpați, pe motivul presupusei corupții ce ar caracteriza societatea de aici. Deși cel incriminat direct, Octav Tăslăuanu, a contestat că ar fi făcut asemenea afirmații, ele au apărut în mod cert sub semnătura altora. Octav Tăslăuanu (n. la Blaj, în 1875) un publicist și luptător dintre cei mai notabili în presa ardeleană, și-a petrecut o bună parte din viață la București, unde și-a făcut și studiile universitare. A fost, ca mulți critici ardeleni, salariat al statului român în calitate de profesor de liceu, apoi de funcționar la consulatul „Regatului român" de la Budapesta (1902—1906). Mai apoi a devenit secretar al societății ASTRA la Sibiu și director al Muzeului Asociațiunii. Titlul său de glorie a fost întemeierea și conducerea, alături de Octavian Goga. a revistei *Luceafărul* (1902) la Budapesta, mutată ulterior la Sibiu (1906—1914). S-a refugiat la București, unde va izbuti să scoată pentru ultima dată sub direcția sa revista (1919 -1920) care, după o eclipsă de mai bine de un deceniu, va reînvia în 1934. pentru a supraviețui cîțiva ani fondatorului ei (m. 1942).

Tăslăuanu a ocupat unele funcții guvernamentale între 13 martie — 16 noiembrie 1920 (ministru al Comerțului) și mai ales 1920—1921 (ministru al Lucrărilor publice) în guvernul Averescu, dar s-a compromis grav în ultima demnitate și nu a mai putut juca ulterior vreun rol politic de scamă.

E. Lovinescu și-a manifestat totdeauna iritarea față de tonul moralizator al oamenilor publici ardeleni și nu a acceptat să le recunoască îndreptățirea de a vorbi de rău o structură politică în care ei nu numai că s-au încadrat perfect, dar în care au fost chiar niște favorizați. Articolul său împotriva aceleiași atitudini, în cazul lui Octavian Goga *(Octavian Goga,* 1908 ; în actuala ediție de *Opere,* IV, 1986, p. 191-196) este una dintre cele mai drastice puneri la punct în acest sens. Ar mai fi de citat critica la adresa comediei *Apostolii* de Liviu Rebreanu, pe care criticul a respins-o pentru falsitatea subiectului,

sau chiar tabloul satirizai al societății bucureștene din *Răscoala* aceluiași. **în** fine. *Cartea facerii* de Eugen Goga merge măcar parțial în același sens. Dar cazul clasic rămîne loan Slavici (profund disprețuit ca om de E. Lovinescu si ignorat ca scriitor), bursier, stipendiat ți apoi salariat al statului român, dar care n-a încetat să biciuiască in operele sale de imaginație *(Ultimul armaș)* și mai ales în articole politice aceeași „corupție" a societății românești care-l primise cu brațele deschise. îl sprijinise, iar pină Ia urmă îl va absolvi de cele mai grave păcate, pentru care alți moraliști ardeleni îl condamnaseră pe vecie.

După apariția articolului lui E. "Lovinescu în *Sburătorul,* în *Luceafărul* s-a publicat o replică, la rubrica „însemnări", semnată B (Alexandru Bâdăuță?), dar inspirată desigur de directorul publicației: „« *Conrupția regatului».* D-l Eugen Lovinescu atribuie d-lui Oct. C. Tăslăuanu păreri și afirmațiuni pe care nu le-a scris și nu le-a spus. Se pare că fantazia criticului Lovinescu a intrat într-o fază creatoare îngrijorătoare- Directorul întreprinderilor literare ale casei Alcalay credem că e cel mai puțin indicat să apere moralitatea regatului" *(Luceafărul,* anul XIV, nr. 11, 1919, p. 251). în editorialele publicate pînă atunci în *Luceafărul* nu se află, după cîte am putut constata* expresia respectivă, dar ideea e cuprinsă de mai multe ori. Lovinescu a putut-o găsi în *Ardealul* (nr. 3/4, februarie 1919, p. 49), unde putem citi: „Regatul vechi admiră în Ardeal un necunoscut, în care vede o regenerare a vieții de stat, pe care rămășițele oligarhiei și pleava Levantului au batjocorit-o".

MIHA1L DRAGOMIRESCU

Apărut în *Sburătorul,* anul T, nr. 8, 7 iunie 1919, p. 161-162, sub titlul *Germanofobie culturală.*

Republicat în *Critice,* VI, ed. 1, Ed- Alcalay, 1921, p. 95-98, sub titlul *Mihail Dragomirescu,* în secțiunea de *Figurine,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 23—26, o versiune cu unele modificări de ordin stilistic figurează drept punctul 1. *O primă încercare de figurină; germanofobia sa culturală* din capitolul V. *Mihail Dragomirescu.*

Această, notiță ironică a fost considerată un „atac" de către M. Dragomirescu, proaspătul director al publicației *Românimea culturală,* o revistă săptăminală cu un profil general cultural, în care predominau problemele corpului didactic, mai ales secundar, dar care nu publica literatură propiiuzisă. A avut o scurtă existență, tipică pentru genul de publicații apărute în condițiile imediat postbelice. Temperament nestăpînit, conducătorul ei s-a dezlănțuit împotriva filogermanismului unei părți din intelectualitatea vremii,

mai ales al universitarilor junimiști (S. Mehedinți, Al. Tzigara-Sarmucaș, Ion Bianu), nefiind uitat nici N- Iorga pentru atitudinea sa dinainte de 1916. **în** cadrul „campaniei" sale, a publicat și articole în care ataca direct „cultura germană" considerînd-o nocivă în sine, dar mai ales pentru spiritul românesc *(în contra erudiției germane,* anul I, nr. 3, 10/23 martie 1919, p. 1; *Crezul nostru, idem,* nr. 4, 17/30 martie 1919, p. 1; dar și *Kultur ți cultură* de Hildebrand Frollo, *idem,* nr. 1, 24 febr./9 martie 1919, p. 1-2; etc.).

Ironiile lui **E-** Lovinescu nu erau, așadar, chiar lipsite dc justificare. Totuși directorul *Românimei culturale* s-a simțit obligat sâ răspundă în articolul *Impresionismul... moral al lui Eugen Lovinescu,* susținind că i s-au falsificat ideile:

„în numărul 8 al *Sburătorului* sau fără aripi, Eugen Lovinescu, sprintenul nostru stilist, mă atacă.

Acest atac e făcut cu o ironie fină care, din punct de vedere literar și cu toată *mievrăria* stilistică, trebuie relevată, dar, în același timp, cu o lipsă de corectitudine care cu atît mai mult trebuie subliniată.

Firește, nu aștept să-mi ia apărarea vreunul din numeroșii scriitori formați de mioe, care stau cunună în jurul abilului scriitor care, de pe săculețul de aur al cetățeanului Alcalay, editorul *Renașterii* nemțești, pozează în naționalist înfocat, dar practic.

Și nici eu însumi nu m-aș fi grăbit să-mi iau apărarea, dacă nu ar fi vorba să chem la ordine pe un profesor care, văzînd ai nici la Universitate nici Ia Academie nu poate răzbi fără voturile filogermamlor, caută să li se recomande prin atacuri la adresa mea, chiar dacă pentru aceasta ar călca alături de buna-cuviință morală,"

Și, după ce arată că între cl și Lovinescu există o incompatibilitate dc structură și de formație intelectuală, cel din urmă practicînd „critica fără un sistem estetic sau măcar literar" (ceea ce era perfect adevărat), M. Dragomirescu face unele precizări de alt ordin în Teplică: „E vorba de *corectitudine.* Și cînd mă învinuiește că eu susțin că trebuie sâ îndepărtăm din cultura noastră tot ce e german *Eugen Lovinescu nu e corect.* [...] Eu nu m-am ridicat în contra capodoperelor culturii germane, necum in contra coloșilor care se numesc Kant, Beethoven, Goethe, pe care am toate cuvintele mele să cred că *Lovinescu nu-i cunoaște;* cu m-am ridicat în contra unei anumite influențe germane, — in contra acelor elemente care nu numai că nu ne sunt folositoare, dar ne pot fi de-a dreptul stricăcioase: în contra *limbii* germane ca limbă deosebită cu desăvîrșire de organismul limbei noastre — și în contra atît a *erudiției* germane cit și așa-numitei «Kulturi» germane. Am exceptat totdeauna cu grijă *capodoperele* culturii germane pentru că acestea, tocmai fiindcă sunt capodopere, sunt în același timp produse ale spiritului universal și fac parte de drept din patrimoniul culturii universale."

Şi, după cc dă uncie citate din articolele sale, M. Dragomirescu conchide: „Acestea sunt ideile mele şi direcţia în care caut să lucrez în cultura românească. Iar dacă Lovinescu crede că nu sunt juste, n-are decît să poftească la discuţie, dar Ia discuţie *cinstită,* şi fie sigur că va pierde mai puţin decît falsificînd conceptele şi făcînd pe sfătuitorul cu idei împrumutate de la cel sfătuit" *(Românimea culturală,* anul I, nr. 9, p. 22-25).

LIPSA DE OLFACTIVITATE MORALĂ ÎN LITERATURĂ

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 8, 7 iunie 1919, p. 177-178, la rubrica „Cronica literară", de unde reproducem textul.

Textul lui E- Lovinescu este o continuare si un comentariu (fără vreun titlu anume) al unui articol al poetului D. Nanu intitulat astfel şi avînd ca subtitlu: *Cuprivire la numărul de Paste al „Hienei",* în timp ce o notă în subsol face următoarea menţiune: „în acest număr, d-nii Zaharia Bârsan, C- Sandu-Aldea, I. Minulescu, Ion Sân-Giorgiu, N. Davidescu au colaborat alături de Arghezi, Galaction". în articolul său, D- Nanu făcea o serie de consideraţii, pe un ton foarte moderat, mai mult de mirare decît de condamnare, la adresa indiferenţei morale cu care o serie de oameni cinstiţi din ţara noastră acceptă alături de ei prezenţa unor inşi grav compromişi, „după cum sunt indivizi care nu numai că nu simt rău, sufleteşte, dar urmărind un tainic imbold, caută ei înşişi societatea indivizilor intraţi în plină descompunere morală". Şi poetul' se întreba în legătură cu acel număr festiv din revista *Hiena:* „Cum e cu putinţă deci ca d. Şeicaru, pe pieptul căruia străluceşte decoraţia lui Mihai Viteazul, să nu aibă acest miros, această olfactivitate, care să-i dicteze instinctiv că nu poate sta alături, vorbind mulţimei, cu acei cari îndemnau soldaţii la trădare, în vreme ce d-sa îşi punea în joc viaţa în slujba unei idei? O fapta pune pe un om într-o anumită hierarhie spirituală. Dar nu se gîndeşte că tot fapta poate sâ-1 scoboare de unde s-a suit?... Sunt apaşi cari s-au distins şi ei pe fronturile de luptă. Un camarad de arme, cu aceeaşi decoraţie ca a d-lui Şeicaru, stă închis acum în temniţa de la Severin pentru delapidare de bani publici. Oare vrea să coboare la rangul unui capriciu de-o minută ceea ce ar trebui să fie *expresia caracterului unei vieţi întregi?"*

Comentariul lui E- Lovinescu, în sensul sublinierii „naivităţii" celor care se mai pot mira de deficitul moral al societăţii contemporane se mulţumeşte cu „constatarea" faptului, ceea ce înseamnă însă şi o nerostită condamnare. Rămîne, într-adevăr, o bizarerie apariţia unei reviste de scandal ca *Hiena* <ianuarie 1919), avînd pe frontispiciu numele lui Pamfil Şeicaru şi Cezar Petrescu; în ciuda necazurilor prin care va trece viitorul autor al *Scrisorilor unui răzeş,* trebuie notată prietenia ce l-a legat de celălalt codirector şi care va face din el un colaborator dintre cei mai constanţi ai ziarului acestuia. *Curentul,* aproape două decenii, pînă la instalarea dictaturii regale (1938).

Imediat după apariţia articolului lui D. Nanu, Pamfil Şeicaru a publicat în *Hiena* nu o replică, aşa cum era de aşteptat, în care să-şi explice cît de cît atitudinea, ci un pamflet împotriva lui E. Lovinescu, ocolind cu totul numele celui ce-1 provocase:

„Ol/activitate morală? [...] Prostia îmi dă dureri fizice, iar cînd citesc o pagină de indignare a moralităţii unui nerod mă sufoc.

D-1 Eugen Lovinescu are putinţa de a mi le provoca. îi putem scuza infirmitatea cerebrală, defect congenital, căci din zgîrcenie şi spirit zărăfesc. Lovinescu-tatăl l-a făcut din economic pe Lovinescu-fiul. Şi aşa explicînd sărăcăciosul duh al d-lui Eugeniu, ajunsesem la oarecare milă dozată de indulgenţă pentru individul intelectual care se agita cu atîta dureroasă tenacitate în toate domeniile literare.

Dar d. E- Lovinescu nu are măsură-

Surprins de o tardivă furie a moralei patriotice, cearcă să sfîşie cu gingiile de copil înzilezit corpuri moi şi muşchi tari. E timpul, deci, ca cerberul fără dinţi să fie pus la punct."

Şi, după această introducere, în care nu răspunde nici o clipă problemei ridicate de D- Nanu, Pamfil Şeicaru continuă în acelaşi stil şi cu aceleaşi ata, curi Ia persoană: „E. Lovinescu? Băiatul coanei Profiriţa, crescut cu banii jîcmăniţi de onorabilul d-sale tată prin camătă de la bieţii oameni necăjiţi, săraci, şi-a adăpostit trupul mătăhălos în iatacurile calde de la Fălticeni. Ferit de primejdie, departe de suferinţa eroică a unui neam întreg [...] d-1 E. Lovinescu, războinicul fabricant de beltele de la *Naţionalul,* nu mai încape de patriotism în largile frontiere ale României. «Disoluţia morală» o vede pretutindeni..." *(Hiena,* anul I, nr. 11, 28 iunie 1919, p- 10-11).

ADAOS LA „DEMOCRAŢIA LITERARĂ"

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 8, 7 iunie 1919, p. 182 -183,1a rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

în continuarea disputei cu *însemnările literare,* criticul dă o nouă replică, prin citare masivă, dintr-un articol apărut în corpul revistei. Este vorba de *Cattrii din Salonic,* o notă iscălită dc Demostene Botez, un nume nou pe care-l promova revista' în cadrul campaniei antilovinesciene. E posibil ca punerea lui în valoare să se fi făcut datorită calităţii sale indiscutabile de fost combatant, cu o situaţie militară ceva mai clară decît a lui G. Topîrceanu, Directorul *Sburătorului* se mulţumeşte să citeze ample pasaje din arti.

colul tînărului poet, omițînd introducerea și o frază: „Patriot pînă-n pînzele albe, în halat și în papuci, în sala de baie și în alcov, a căutat cu asiduitate imagini pentru colorarea epopeii neamului — căci bineconservatul Lovinescu va scrie «impresii» de război, așa după cum ar putea să scrie și impresii personale din Războiul celor două roze" *(însemnări literare,* anul I, nr. 16. 1 iunie 1919, p. 14). Comentariile adăogate sînt foarte succinte; din ele rezultă că Demostene Botez, care nu ajunsese încă să publice în volum, era pentru critic un nume literar complet necunoscut. „Conflictul" dintre ei, provocat exclusiv de tînărul poet, nu l-a împiedicat mai tîrziu pe E. Lovinescu să-i aprecieze cu justețe talentul literar și să-i facă un loc în *Istoria literaturii române contemporane.*

CEI DOI PROCOPOVICI

Apărut sub forma a două articole; primul, purtînd titlul *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic,* în *Sburătorul,* anul I, nr. 9, 14 iunie 1919. p. 185—186, iar al doilea, *Procopovici sau vina de a fi scris ceva,* în *Sburătorul,* anul I, 28 iunie 1919, p. 233-235.

Republicat ca un articol unitar, sub titlul *Cei doi Procopovici,* în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919, p. 45—50, de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, ed. I, Ed. Viața românească, 1921, p. 87—94, o versiune mai succintă, cu unele modificări de ordin stilistic, figurează sub titlul *Omul care n-a scris nimic* si constituie punctul 7 al secțiunii *III. Figurine.*

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă. Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 101—107, o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic figurează sub titlul /. *Alexe Procopovici sau „Omul care n-a scris nimic"* și *2. Alexe Procopovici sau „Omul care scrie",* din capitolul XIII al cărții.

Acest articol, care salută în modul cel mai ironic alegerea profesorului Alexe Procopovici drept membru corespondent al Academiei Române, este desigur una din paginile cele mai spirituale ale lui E. Lovinescu, reprezentanții criticii „creatoare" văzînd în ea adevărata capodoperă a criticului. Aceasta datorită presupusei nulități a obiectului său, „creat" de autor, care a găsit astfel prilejul de a scrie cîteva pagini strălucitoare de vervă și maliție destul de crudă-

Numirea lui Alexe Procopovici nu are însă de ce să mire pe cei care știu că, în conformitate cu ideea ce-i stătea la bază și care fusese stabilită de unul dintre întemeietorii ei, V.A. Urechiă, această instituție avea ca scop în primul rînd nu de a încununa celebritatea în lumea artei sau a științei, ci de a reprezenta în mod echitabil toate forțele intelectuale din feluritele provinci

românești, neocolind, ba chiar cultivînd pe cei din afara granițelor țării (bucovineni, ardeleni, aromâni etc). Aflat în această situație, Alexe Procopovici un filolog și lingvist bucovinean, care în calitate de profesor avea să dea o serie de studii valoroase în domeniul său, fusese ales în sesiunea 1918/1919. Precizăm însă că studiul său asupra „nazalelor" de care vorbește Lovinescu se intitulează în realitate *Despre nazalizare si rotacism,* 1908, 74 p. și a fost publicat în *Analele Academiei Române,* t. XXX, *Memoriile secției literare.*

La scurtă vreme după apariția primului articol lovinescian în *Sburătorul* și concomitent cu cel de al doilea, *Hiena,* prin pana probabil a lui Cezar Petrescu, a publicat următoarea notiță:

„Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic a dat ocazie d-lui Eugen Lovinescu să-și etaleze erudiția în două pagini și să mărturisească într-un moment de franchețā că « Mintea noastră [a sa] e mărginită. »Pînâ acum nimic de zis împotrivă. Cu erudiția sa culeasă cu creionul roșu din broșuri și almanahuri eram deprinși de mult. Nu ne surprinde, dar, dacă pune la contribuție pe Zeus, Ares, Afrodita, Hermes, Poseidon, Astarte, Cibela, Istar, Isis, Osiris, Hor, Amon, Ra, Thot, Achile și Ulise.

Dar nu ne-am fi așteptat să-1 prindem cu erudiția în sacul lui Faguet. într-adevăr, articolul din *Sburătorul* nu este decît o palidă reeditare a articolului *Vive Vadecard,* semnat de E. Faguet și publicat în *Le Sole'tl* din ianuarie 1903. Articolul lui Faguet a făcut atunci senzație, a asigurat pentru un sezon celebritatea «ilustrului necunoscut» Vadecard și a fost reprodus în mare parte în volumul *Du dilettantisme ă Paction* al lui C. Lecigne, deuxieme serie.

Acest Vadecard, ca și d. Alexe Procopovici, nu prea avea pe conștiință multe păcate literare, nu publicase nici un rînd, numele lui era cu desăvîrșire necunoscut. în primele zile ale lui ianuarie 1903, *Jurnalul oficial* anunța că Narcisse-Amedee Vadecard a fost decorat cu Legiunea de onoare și cu următoarea mențiune: «Publicist la Paris, titluri excepționale, servicii distinse în presă...» Ori publicistul de la Paris, cu toate titlurile sale excepționale, era un nume necunoscut în presă. Nimeni nu putea ști cine e, ce vîrstă are, de unde a apărut, care sunt meritele sale excepționale. Strigătul de surpriză al lui Faguet fu poate una din cele mai vivace pagini ce a scris vrodată: « Vadecard, publicist la Paris, era desigur ceva bizar. Ca un șef de birou să fie necunoscut publicului e destul de natural, dar meseria de publicist e să fie cunoscut de public, după cum indică și termenul. Ori, nimeni în lume, nici redacțiile jurnalelor și revistelor, nici printre cititorii revistelor și jurnalelor n-au văzut niciodată pe Vadecard, nici nu au auzit vorbindu-se de Vadecard. Acest Vadecard era un mit. Acest Vadecard era o abstracție...» Și după două coloane în care seînteia verva lui Faguet din ceasurile bune, termina:

« Son titre exceptionnel, son service distingue, et qui etait le plus grand qu'il put rendre, est que, journaliste, il n'a jamais ecrit un ligne.»

D-l Lo/in33CU încheie articolul său mai simplu, rezumînd: «A nu ser nimic... Ce mare merit!...»

înlăturind contribuția zeilor caldeeni, fenicieni și egipteni recrutați din mitologiile școlare, inlăturind săgețile de carton pe care le aruncă Academiei, cum și doleanțele de nerăbdător candidat la nemurire, din articolul din *Sbu-ră'-arul* nu rămine decit transpunerea «impresionistă» a prozei lui Faguet. mozolită in tiparul lui Alcalay și stoarsă în miinile neputincioase ale d-lui Lovinescu" (articol semnat Acheron, Kesarie & Comp., în *Hiena,* anul 1, nr. 11, 28 iunie 1919, p. 17—18, la rubrica „Per pedes apostolorum")-

înirucî; autorul acestei notițe, în care descoperă drept sursă de inspirație a articolului lui Lovinescu un mai vechi articol al lui Faguet, nu stăruie asupra •similitudinilor dintre texte, este greu de stabilit gradul lor real de rudenie. E probabil ca Lovinescu să se fi inspirat din gluma lui Faguet; dar în cele două articole atitudinile sînt destul de diferite: in *Procopovici* ironia salută un ilustru necunoscut devenit nemuritor prin alegerea lui la Academia Română, iar dincolo se pune în discuție însăși existența unui om care primise, poate pe nemerit, o decorație destul de comună, probabil dintr-o eroare a unor funcționari de la respectivul oficiu, care au schimbat „justificările" acordării acestei distincții. în nici un caz nu reiese din probele furnizate că articolul Iui Lovinescu este „transpunerea" mai mult sau mai puțin impresionistă a „prozei lui Faguet"; justificarea apropierii dintre cele două articole nu s-ar fi făcut decît în cazul unei comparații și puneri pe două coloane, ceea ce nu vedem ca redactorul *Hienei* să fi făcut- Oricum notița a avut un ecou favorabil în tabăra adversarilor lui Lovinescu, și în *Luceafărul,* o revistă din ce în ce mai ostilă Ia adresa sa, un autor care semnează C. și care poate fi Nichifor Crainic s-a făcut imediat ecoul ei: *„Hiena,* scrînlava revistă a d-lui Pamfil Șeicaru și Cezar Petrescu, descopere în no. 11 c. un izvor de impresii al impresionis-tului nostru critic d- Eugen Lovinescu. E vorba de două articole: unul *Vive Vadecard/* al lui Fagust, celălalt *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic* al d. Lovinescu." Și după ce rezumă articolul din *Hiena, C.* conchide ironic la rtndul Iui: „Cazul impresionează: Vadecard și Procopovici — două subiecte la fel de impresionante, cele două articole cu aceeași tonalitate ironică stîrnesc aceeași impresie.

... Parcă aud pe Coșbuc rîzînd cu hohote de acest impresionism prea impresionat al impresionistului Lovinescu" *(D. E- Lovinescu „impresionat" de Faguet,* în *Luceafărul,* anul XtV, nr. 12, 1919, p. 270).

Cu toată această divulgare a unui posibil izvor de inspirație, articolul lui Lovinescu, beneficiind și de dezvoltările ulterioare, a cules alte aprecieri, Călinescu neezitînd să-1 compare cu *Beția de cuvinte* a lui Maiorescu: „Aici nu intră în discuțiune dreptatea, ci numai justețea formală a polemicii în sme. Ceea ce este *Beția de cuvinte* la Maiorescu reprezintă la Lovinescu *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic,* imn malign dedicat zeului necunoscut, adică nulității" *(Istoria literaturii romane — compendiu,* 1945, p. 351).

Aceeași apreciere maximă se regăsește, trei decenii mai tîrziu, și la Eugen Simion, care scrie în monografia sa: „O capodoperă a spiritului polemic lovinescian este *Alexe Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic* (1919). Și aici criticul începe prin a aduce, în deriziune, laude meritelor Iui Alexe Procopovici, cel mai însemnat fiind acela de a nu fi scris, niciodată, nimic. [...} Sub altă formă, stilul este acela din polemica împotriva lui Radu Cosmin și a *raducosminismului.* însă acolo, Lovinescu ironiza prolixitatea, grafomania, aici are în vedere sterilitatea absolută. Alexe Procopovici este exemplar prin extraordinara lui voință de a nu fi scris nimic și, într-un stil ceremonios, criticul depune ofrande la picioarele zeului necunoscut." Și Eugen Simion dă copioase citate, reproducînd rinduri întregi, și rezumă entuziasmat articolul lovinescian *(E. Lovinescu — scepticul mintuit,* ed. cit., p. 617—620).

ADAOS LA „DEMOCRAȚIA LITERARĂ"

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr.9, 14 iunie 1919, p. 206, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Ca și în articolul omonim, apărut puțin mai înainte, și în această notiță, E. Lovinescu răspunde atacurilor lui G. Topîrceanu prin simpla citare a unor fraze aparținînd unor texte ce văzuseră lumina tiparului în aceeași *însemnări literare.* Ele sînt extrase îndeosebi din *Măgarul lui Crispus* (anul I, nr. 32), dar și din numere anterioare (v. actualul volum de *Opere,* p. 461).

Fără îndoială că stilul acesta cultivat de *însemnările literare* a produs destulă uimire în epocă și rămine și astăzi surprinzător prin nivelul său jos, mai ales dacă ne gîndîm că era vorba de o publicație condusă cel puțin no-minal de M. Sadoveanu. N. Davidescu, el însuși un scriitor fără multe rețineri în exprimarea ideilor, și-a arătat totuși dezaprobarea printr-o notiță apărută în ziarul unde era redactor: „Revista păcătuiește printr-o notă de trivialitate extraliterară, într-o polemică cu d. Lovinescu. în definitiv, asemenea chestiuni se pot tranșa pe calea ideilor mult mai eficace și mai scurt; dreptatea nu implică țipete impudice" *(Mișcarea culturală, „însemnări literare",* în *Steagul,* anul V, nr. 381, 13 iunie 1919).

Dar aceea care probabil a vrut să aplaneze conflictul dintre părți (cum încercase pe vremuri Elena Farago să intervină în conflictul lui F. Lovinescu cu cei de la revista *Ramuri),* a fost Hortensia Papadat-Bengescu, proaspăt atașată cercului „Sburătorului" și încă în raporturi amicale cu cel de la Iași. într-o scrisoare adresată lui G. Ibrăileanu, in care se face aluzie la o alta, ce

i 1

nu ni s-a păstrat, adresata lui G. Topîrceanu, romanciera îşi exprimă surprinderea faţă de polemica aceasta, după părerea ei, de neînţeles şi îl lua, cu naivitate, pe G. Ibrăileanu drept arbitru: „în numele aceloraşi sentimente amicale personale, vă luam arbitru în această *Querelle d'amitiâ* în care eram sigură că am dreptate, deoarece nu discutam o chestie care mi-era desăvîrşit străină în fondul ei, ci numai, la un moment dat, forma ei, crezînd că sînt în luptă « domenii inatacabile», cu atît mai mult cu cît lectorul o credea şi el, şi fiind vorba, cum bine ziceţi, de revista *noastră* şi de Top., amicul meu, nu-mi era indiferent lucrul ăsta, cu totul independent de orice raporturi cu oricine, raporturi care nu erau decît un schimb de bune procedee, atunci la începutul lor, şi despre care, cu fidelitate, întreţinusem pe Top. ţ...] Recunosc că am neglijat să mă ţin la curent cu polemicele de care eram străină complect; Top. ştie că în lungile noastre convorbiri aveam o parte foarte mică. [...] M-am alarmat incidental de ceea ce incidental mi-a căzut subt ochi. M-am « chocat», deşi ştiu că armele de luptă sînt ilimitate şi nu se aleg, şi i-am spus-o cu totul particular şi amical." (Scrisoare din 1 august 1919, în *Scrisori către G. Ibrăileanu,* I, ed. îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mânucă şi Âl. Teodorescu, 1966, p. 89).

Din păcate, nu s-a produs nici o împăcare între părţi; disputa va dura pe toată durata existenţei *însemnărilor literare.* în anul următor, ele vor face loc *Vieţii româneşti* care, reorganizată, îşi va relua apariţia. Grupul ieşean, tenace în inimiciţia sa faţă de E. Lovinescu, va adopta însă altă tactică, urmare desigur a revenirii la cîrma publicaţiei a lui G. Ibrăileanu: va renunţa la tonul trivial al *însemnărilor literare* şi la vechea politică de bagatelizare şi persiflare a activităţii lui E. Lovinescu, şi va trece la o tăcere absolută, ignorînd total existenţa *Sburătorului,* revista din Bucureşti (totuşi una dintre cele mai notabile în peisajul postbelic) nefiind menţionată nici măcar la *Bibliografie.*

CALIBAN

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 12, 21 iunie 1919, p. 209—210.
Republicat in *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919, p. 125—127, de unde reproducem textul.

Articolul vrea să explice doar prin unele „îndatoriri profesionale" menţionarea excepţională a revistei *însemnări literare* şi a atacurilor pe care ea le publica număr de număr împotriva lui E. Lovinescu, subînţelegîndu-se că altminteri nu ar fi meritat această atenţie. Să notăm că, excluzînd violenţa verbală, *Sburătorul* însuşi nu s-a putut sustrage obligaţiei de a răspunde adversarilor săi şi chiar de a provoca polemica, după cum se poate vedea din cuprinsul *Notelor* la actualul volum de *Opere.* Limitarea discuţiei la poziţia adversarilor săi faţă de „momentul istoric" al războiului a fost o reducţie păgubitoare, chiar dacă silită, a unei problematici mult mai ample pentru care *însemnările literare* ofereau destul material.

IGNOTUS

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 10, 21 iunie 1919, p. 231, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Scurta notiţă semnată *S.* şi care în mod vădit aparţine directorului revistei în care a apărut semnalează mai puţin un talent relevabil şi mai mult cazul unui poet excesiv de discret, care ţinea să-şi păstreze anonimatul sub pseudonimul său latinesc- Ignotus este numele literar al lui Dan Rădulescu (1884—1964), un om de ştiinţă naturalist, profesor la Universitatea din Cluj. El a scris îndeajuns de multe poezii pentru a şi le aduna **în** volum *(în umbră şi tăcere.* 1922; *Pictor şi ostaş, Fire de artist,* 1929), dar, în continuare, E. Lovinescu nu se va mai ocupa de el, abia menţionîndu-i numele în prima versiune a *Istoriei literaturii române contemporane* şi omiţîndu-i-1 în cea de a doua.

DUILIU ZAMFIRESCU SAU DESPRE DRAGOSTE

Apărut, sub titlul *Duiliu Zamfirescu sau despre dragoste,* în *Sburătorul* anull, nr. 13, 12iulie 1919,p. 281-283, şinr. 14, 19iulie 1919, p. 305-306.
Republicat în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919, p. 19—26, sub titlul *Duiliu Zamfirescu sau despre dragoste,* de unde reproducem textul.
în *Critice,* V, ed. I, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 44-51, o versiune mult mai redusă constituie punctul *///. Duiliu Zamfirescu poet, „Pe* ***Marea*** *Neagră",* din capitolul *II. Duiliu Zamfirescu.*
în *Critice,* IV, ediţia definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 21—28, figurează o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic intitulată *Cu prilejul poeziilor lui Duiliu Zamfirescu: „amorul antic" şi „dragostea modernă".*

Acest articol, prilejuit de ultimul volum pe care Duiliu Zamfirescu va apuca să-1 publice (căci va înceta din viaţă peste cîţiva ani. Ia 3 iunie 1922)

este unul dintre cele mai surprinzătoare din cariera publicistică a lui E. Lovinescu, atît prin tonul cald, deosebit de emoționat, cît şi prin laudele destul de neprecupețite. Este drept că elogiile sunt întrucîtva perfide: el începe prin a declara că-şi suspendă facultățile critice intfînd în rezonanță cu tonul crepuscular şt armonios, predominant în placheta bătrînului poet; dar articolul râmîne surprinzător mai cu seamă dacă ne gîndim la conflictul dintre cei doi scriitori, declanşat de nemulțumirea lui Duiliu Zamfirescu nu numai față dc „pseudocronica" lui Lovinescu la *Voiehifa* (1915, in actuala ediție de *Opere,* V, 1987, p. 268-276 şi note. p. 500—503), dar şi de studiul curpinzător despre romanele aceluiaşi *(Duiliu Zamfirescu,* 1911, *idem,* p. 17—32 şi note p. 407—412). Irascibilul autor nu ezitase să-şi insulte criticul, cel mai binevoitor totuşi în publicistica vremii, şi era greu de conceput că Lovinescu, profund jignit, după cum singur va recunoaşte chiar după mai bine de un sfert de veac de la eveniment, va mai putea reveni asupra preopinentului altfel decît printr-un articol defavorail sau măcar neutru. Or, criticul scrie unul dintre cele mai calde texte ale sale, cu atît mai surprinzătoare cu cît valoarea poeziilor în cauză nu îl justifica îndestul. Articolul este însă mai ales o divagație cu nuanțe sentimentale asupra erosului păgîn pe care îl cultivase antichitatea şi iubirea mai mult sau mai puțin romantică pe care a inventat-o şi dezvoltat-o .,idealismul" literaturii din ..vremurile moderne". în tot cazul postmedicvale

Poezia lui Duiliu Zamfirescu rămînc astfel un simplu pretext în cadrul acestor considerații, şi e greu de dedus dacă orgoliul bine cunoscut al autorului volumului s-a declarat satisfăcut de aceste ,,elogii" doar indirecte. Răspunsul ce se schițează e mai degrabă negativ. Dar dincolo dc toate acestea, simpatia pe care Lovinescu a arătat-o autorului *Vieții ia țară* se simte şi aici şi are o semnificație mai largă, ce se cere lămurită. Aşa cum am arătat în decursul *Notelor* la volumele precedente ale acestei ediții, Lovinescu a trăit în primul său deceniu de activitate un continuu proces de desprindere din formula clasicistă a formației safe pe dublul plan al clasicismului greco-latin şi al celui francez, cu unele prelungiri pînă la literatura modernă. Or, Duiliu Zamfirescu exprima în scris (dar, din păcate, nu -şi in manifestările sale personale) acest stil, care, înainte de a deveni desuet, sc cerea subliniat deoarece este extrem de rar în literatura noastră, o literatură plămădită în primul rînd în vîlvătaia şi agitația sentimentală a romantismului şi cultivind cu totul alte virtuți şi folosind alte modalități de expresie. Scurta recenzie pe care E. Lovinescu o Închină venerabilului maestru ni sc pare a fi un fel dc adio pe care el şi-1 ia față de o formulă artistică fără un viitor imediat, mai ales devenită din ce în ce mai contradictorie în climatul modernist postbelic pc care însuşi criticul de la *Sburătorul* îl va promova.

în momentul apariției articolului lovinescian, el a fost numaidecît semnalat de revista *însemnări literare,* conținutul lui devenind pretextul unei serii întregi de ironii, de o calitate surprinzătoare dacă ne gîndim la cei ce le-au semnat şi la publicația în care au văzut lumina tiparului, o publicație de certă valoare literară şi care, cum spuneam, s-a constituit încă de la început într-o autentică continuatoare a *Vieții româneşti,* ba se poate spune chiar ca o versiune mai „modernizată" şi mai dsxhisă noutății decît vechea revistă ieşeană: *„Ce e amorul?* Ne-o spune gingaşul Lovinescu-Pubertate (care are obicei să vorbească întotdeauna despre lucruri pe care nu le cunoaşte...) în nr. 13 al *Sburătorului.* « Aumorul e o funcție firească a organismului.,. E o trebuință a muşchilor noştri...». Aplicînd unui volum de poezii al d-lui Duiliu Zamfirescu metoda impresionistă, grațiosul Prospero nu se ocupă de volumul cu pricina, ci scrie două pagini de divagații zaharisite... asupra amorului. Aflăm astfel noutatea că amorul e de două feluri: «dragoste» (adică amor platonic) şi «funcție organică» — «trebuință a muşchilor». Şi ca să se reabiliteze în ochii cetitorilor de ambe sexe printr-un gest eroic, Lovinescu-Prospero condamnă amorul platonic şi se pronunță pentru « funcția organică»-"

Şi, după ce „rezumă" în acelaşi stil conținutul articolului lui Lovinescu, G. Topîrceanu conchide: „Dar ar trebui să umplem aceste coloane dacă am sta să-i reproducem toate floricelele, toate danteluțele de hîrtie punctată de muşte, cu care gingaşul d. Pubertate îşi acoperă turpitudinea lipsei complecte de idei" (notiță semnată *G.T-,* în *însemnări literare,* anul I, nr. 25, 3 august 1919, p. 15—16. la rubrica „Săptămîna").

Considen'nd că nu a fost de ajuns, într-un număr următor al aceleiaşi reviste, Demostene Botez reia „analiza" articolului lovinescian:

„în sfîrşit... d. Lovinescu îşi aduce aminte şi de poeziile d-lui Duiliu Zamfirescu care i-au servit ca pretext ca să-şi argumenteze virilitatea şi caută să-i găsească un loc printre dragoste şi amor.

Aici se încurcă râu autorul nostru.

în urma unei profunde cugetări, găseşte în poeziile d-lui Duiliu Zamfirescu dragoste, dar nu găseşte nevroză, uitînd că mai sus definea dragostea: «nevroza contemporană».

D-1 Duiliu Zamfirescu rămine nedefinit pentru că psihologul Lovinescu care, spre nenorocirea lui, declară în acelaşi număr al revistei că stă cu « multe mii de ani» deasupra contemporanilor săi, profesează asupra legăturilor dintre bărbat şi femeie o concepție pe care, ca să-i dăm un termen propriu, vom numi-o « concepția porcină» a iubirii" *(Ce e amorul,* în *însemnări literare,* anul I, nr. 26, 10 august 1919, p. 13—14, semnat *D-B-,* la rubrica „Sâptămtoa").

D. MIHAIL DRAGOMIRESCU DESPRE SINE ÎNSUŞI

Apărut în *Sburătorul.* anul I, nr. 13. 12 iulie 1919, p. 298-299, Ia rubrica „Cronica literară, de unde reproducem textul.

în *Critice.* V, *Figurine,* cd. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 26 — 30, o versiune mai succintă, cu multe modificări de ordin stilistic, figurează drept punctul *2. Anexe; replica d-lui M- Dragomirescu* şi *3. Autoportret,* din capitolul *V. Mihail Dragomirescu.*

Al doilea articol despre Mihail Dragomirescu, pe care autorul îl va grupa în seria „figurinelor", este de fapt o replică ironică, marcată de oarecare accente pamfletare, deoarece nu discută problema „germanofobiei" preopinentului său şi nici întîmpinările acestuia, ci doar o enunţă caricatural, articolul alunecînd spre un „portret" al celui în cauză, fără legături prea strînse cu subiectul. E posibil ca E. Lovinescu să fi procedat aşa, îndreptăţit de replica lui M. Dragomirescu (v. mai pe larg actualul volum de *Opere,* p. 464), în care se cuprind personalităţi şi i se fac procese de intenţii, inadmisibile într-o discuţie literară. Acuzaţia lui M- Dragomirescu cum că E- Lovinescu şi-ar fi scris articolul *Germanofobie culturală* pentru a capta bunăvoinţa cercurilor universitare şi academice, dominate de junimiştii germanofili, e cu totul absurdă, deoarece zădărnicirea numirii sale la Universitatea din Bucureşti se făcuse datorită oponentei implacabile a campionului francofiliei O. Densusianu şi, în mai mică măsură, a lui N- Iorga, aflat pe atunci pe aceleaşi poziţii, fapt pe care un martor apropiat al situaţiei, cum era viitorul autor al *Ştiinţei literaturii,* nu putea să-1 ignore.

ÎN PEŞTERA LUI CALIBAN

Apărut în *Sburătorul,* anul 1, nr. 13, 12 iulie 1919, p. 302 — 304, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Răspunzînd celor care-1 atacau in *Hiena,* o revistă pe care e posibil să nu fi cunoscut-o pină atunci, E- Lovinescu nu făcea (după cum va constata foarte curînd) decît să ofere material dc „dispută" unor publicişti care se foloseau de relativul lor ..talent", dar mai ales de rea-credinţă. pentru a duce o polemică aşa cum înţelegeau ei, scoţînd-o însă din limitele unei discuţii literare. Cezar Petrescu, de pilda (poate cel mai vulnerabil dintre cei care semnau în *Hiena),* nu a ezitat să replice articolului lovineseian prin următoarea notiţă:

„*«Din Peştera lui Caliban»* D. Eugen Lovinescu cunoaşte amănunţit meseria mea de « sinucigaş-dilapidator». Cu un ultim rest de pudoare, mă grăbesc dar a cere scuze pentru condamnabila mea ingratitudine cu care am uitat grija şi interesul purtat de d-sa. cind mă aflam «cîndva şi undeva» muribund pe un pat de spital.

Ţin să-1 informez că, după ce am dilapidat 70 000 lei, am mai asasinat un negustor, am jefuit doi cîrciumari, mi-am strangulat mama şi acum mă pregătesc să sparg pivniţele Băncii Naţionale.

După ce toate acestea vor fi plătite cu « acea sfîşietoarc jertfă de sine a unor fiinţe scumpe» pe care le compătimeşte ca un mişcat spectator de cinematograf, nu-mi va mai rămîne decît să mă retrag în peştera lui Caliban « pentru a-mi suge laba păroasă» şi a-mî reface « autoritatea morală».

Cred că după atîtea mărturisiri, d. Lovinescu şi revizuirea sa se vor declara satisfăcuţi. *Cezar Petrescu" (Hiena,* anul I, nr. 13 bis, 22 iulie 1919).

în articolul său, E- Lovinescu menţionează pentru prima oară în paginile *Hienei* numele lui Demostene Botez; articolul acestuia. *Răspuns unui caraghios* •este mult mai amlpu şi la fel de violent ca şi al celorlalţi. Reproducem doar începutul: „Prea întineritul domn Eugen Lovinescu mă atacă între două fotografii, în magazinul d-sale «pentru nimeni». Mă atacă fiindcă crede că eu, ca unul care am fost pe front, voi avea un zîmbet de ironie pentru viitoarele domniei sale impresii de război, pe care le-a scris într-o sară de supremă satisfacţie, după filmul *Luptele de la Xfărăşeşti,* la care a avut curajul extraordinar să asiste împreună cu familia la « Cinema Lux». D-sa a avut atunci, In faţa grozăviilor de pe pînză, un sentiment de autoadmiraţie — şi s-a întors acasă de la cinematograf mîndru şi satisfăcut, ca de la război. Şi, de-atuncî, impresiile de război din strada Doamnei îl urmăresc. Şi pentru ca să se isprăvească odată cu această tortură a creaţiunei, va scrie un volum, două, trei, patru... de impresii de război" *(Hiena,* anul I, nr. 11, 28 iunie 1919, p. 20-21).

E inutil să mai semnalăm reaua-credinţă a celor afirmate mai sus. Paginile „de război" ale lui E- Lovinescu nu sînt date nicăieri de autor drept ale unui fost combatant, cu atît mai puţin drept ale unui erou; nu sînt „impresii de război", cum afirmă în mai multe locuri Demostene Botez, ci consideraţii asupra războiului şi poziţiei scriitorilor faţă de acesta. Dreptul de a judeca îi rămîne oricărui publicist de atunci, chiar dacă n-a fost pe linia I-a a frontului, şi în aceeaşi situaţie erau atîţia alţi intelectuali ce preconizaseră intrarea ţării noastre în luptă, oameni politici precum N. Filipescu. Take lonescu şi Delavrancea, sau care l-au susţinut cu ardoare, doar prin scrisul lor (O. Densusianu, N. Iorga, M- Sadoveanu, Octavian Goga, dar şi Corneliu Moldovanu sau D. Tomescu).

Prezenţa Iui Demostene Botez printre pamfletarii cei mat virulenţi care l-au atacat pe această temă pe E. Lovinescu are de ce să mire daca ne gîndim la tonul minor şi sentimental al liricii acestuia; ea s-ar explica însă pe deplin dacă avem în vedere rolul major al tînărului poet în redacţia revistei *însemnări*

literare şi solidaritatea sa activă, prelungita pînă la sfîrşitul vieţii, cu grupul ieşean în care intrase încă înainte de primul război mondial. El avea să lase preţioase amintiri asupra împrejurărilor, din care spicuim unele fraze, cititorul putînd observa foarte uşor unele elemente neconcordante faţă de ceea ce *însemnările literare* au fost în realitate:

„Tatăl meu, asasinat în noaptea de 17 decembrie 1917 [...] îmi lăsase o mică sumă [...]. Am scos-o de la Banca Agricolă din Botoşani şi am «investit-o» toată în scoaterea revistei *însemnări literare.* Directori: Minai Sadoveanu şi Gh. Topîrceanu, cu grija şi munca permanentă — ca la *Viaţa* ***românească*** **—** a lui Ibrăileanu şi a mea [...] A apărut aproape un an, din februarie 1919 pînă la finele lui decembrie acelaşi an, cînd nu am mai avut cu ce o scoate [...] Glorioasă, romantică şi săracă, revista a dispărut din lipsă de fonduri, cum dispar oameni care mor de foame. O experienţă nenorocită, dar ce frumoasă a fost!

In fiecare luni, la ora 4, primul care se prezenta Ia şedinţa redacţională era Ibrăileanu. Visa că apare iarăşi *Viaţa românească!* Venea apoi Topîrceanu ;i, cel din urmă, Sadoveanu. [...] Revista avînd spaţiu puţin, manuscrisele erau scurte. Se citeau atunci sau le aducea Topîrceanu gata citite. Restul mă privea: tipar, corectură, punere în pagină, preluare, expediţie [...] A fost una din perioadele cele mai fericite din viaţa mea. Toţi ne înţelegeam perfect. O veche experienţă ne obişnuise punctuali şi conştiincioşi. Aşa cum bunicii îşi iubesc exagerat nepoţii, aşa iubea Ibrăileanu această mică revistă ca pe o nepoţică a *Vieţii româneşti.* Scria cu regularitate notele de la rubrica „Săptămîna", la care, de altfel, colaboram toţi.

Luînd acum în mină cele două volume legate, cuprinzînd colecţie revistei, şi foiletîndu-le, îmi dau seama că era o revistă foarte bună" *(Memorii.* 1970, p. 369-371).

Memorialistul nu pomeneşte nimic despre campania antilovinesciană, condusă poate doar din umbră de Ibrăileanu, dar tipică mai curînd pentru stilul lui Topîrceanu, care îşi iscăleşte articolele şi notele, pe departe cele mai numeroase. Revista era, repetăm, bine concepută şi bine scrisă; prin caracterul ei mai deschis, mai vioi, mai ataşat problemelor pur literare şi prin promovarea unor tineri de talent, ea a fost indiscutabil superioară, pe orice durată de apariţie echivalentă. *Vieţii româneşti,* dar, în acelaşi timp, concentrarea sectorului „polemic" asupra unei singure persoane, cu care, practic vorbind, nu avea nimic de împărţit pe planul mai înalt al ideologiei literare, o particularizează, pînă a face din ea o bizară apariţie în cîmpul publicistic, o expresie a deformării prin exces şi personalism a spiritului critic, de o ţinută intelectuală de-a dreptul lamentabilă.

ÎN PEŞTERA LUI CALIBAN

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 14, 19 iulie 1919, p. 328, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Scurta notiţă a criticului este un ultim răspuns la un articolaş injurios al lui Gh. Topîrceanu, din care se dă un citat lămuritor pentru a se vedea că „disputa" depăşise cu mult teritoriul literar, poetul crezînd cuvenit să-l provoace pe adversarul său la... duel. Declarînd că nu se va mai ocupa de *însemnările literare* nici măcar sub forma compromiterii prin citate edificatoare, E. Lovinescu se va ţine de cuvînt, în ciuda faptului că din partea revistei ieşene, „campania" va continua. Nu mai puţin, el însuşi va prelungi polemica, dar numai cu Cezar Petrescu, redactor la *Hiena,* pe chestiunea moralităţii acestuia.

Să mai notăm că *însemnările literare* şi-au încetat curînd mai apoi apa-**Tiţia,** colaboratorii regăsindu-se în paginile *Vieţii româneşti,* reapărute după eclipsa războiului; iar E. Lovinescu nu va reţine nici unu! din articolele în care se ocupă de efemera revistă ieşeană în vreunul **din** volumele sale **de** *Critice.*

UN NOU IDOL NAŢIONAL

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 15. 26 iulie 1919, p. 329 — 332, la rubrica „Epiloguri".

Republicat în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919. p. 128—141, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 123-127, o versiune mai >redusâ figurează sub titlul *Cezar Petrescu,* din secţiunea *Figurine.* La, p. 230fraza: „... se înalţă aurora unui alt zeu" a fost modificată în: „... se înalţă aurora altui zeu". La p. 231, cînd numele lui Cezar Petrescu apare în textul criticului s-a pus o notă în subsol: „Azi directorul revistei *Gindirca* <iin Cluj". Faţă de versiunea precedentă, s-au suprimat: la p. 231, pasajul care începe cu: „Sunt oameni cuminţi"... pînă la: „... apoteoza unui simbol". La p. 232,frazele: „Banii nu i-a pus la loc, după cum am crezut o •clipă- Ar fi fost mai pe jos de eroul nostru..." La p. 232, fraza finală: „<' Sburătorul»c fericit de a se face piedestalul acestui nou idol naţional".

Această „prezentare" ironică a tinărului publicist Cezar Petrescu, încă neafirmat pe atunci ca prozator, dar notoriu întrucîtva prin procesul în care se afla implicat, este un răspuns la atacurile pe care acesta şi revista sa *Hiena* le perpetrau la adresa lui E. Lovinescu. Cel mai recent, de natură să exacerbeze iritarea criticului fusese „portretul" pe care cel în cauză i-l închinae.

In revista sus-numită şi din care spicuim: „D. Eugen Lovinescu se află, asemeni femeilor în vîrsta critică, la o răspîntie a vieţii, cînd, exasperat de trecut şi de perspectivele şterse ale viitorului, se cramponează de orice pretext pentru a sparge indiferenţa mulţimei. Era fatal deci ca în aceste vremuri ale tuturor revizuirilor morale, scepticul impresionist de ieri să-şi împopoţoneze săgeţile cu o panglică tricoloră- Şi era mai ales de aşteptat această atitudine, fiindcă îndeobşte, după război, sedentarii nu pierd prilejul de a-şi risipi toată energia cu eroism acumulată la adăpost. D. Lovinescu e printre aceştia.

D. Lovinescu era dar cel mai indicat să condamne nepatriotismul şi imoralitatea în artă. Moralitatea artei sale e notorie".

Şi, deşi nu acesta era sensul paginilor „de război" lovinesciene şi nici acela al „revizuirilor" sale morale şi literare. Cezar Petrescu se crede îndreptăţit să facă procesul de intenţii al criticului, în exercitarea celei mai fireşti funcţii ale sale: „... d. Lovinescu nu a făcut altceva toată viaţa decît a vînat acest vinovat succes, coborîndu-se pe rînd la rolul de servitor al modei, ca o giruetă supusa vînturilor. Opera sa e astfel poate cel mai imoral exemplu de servilism şi poltronerie cu care un om a încercat vreodată să cucerească ***o*** reputaţie, o neputincioasă glorie sau măcar o catedră universitară."

în continuare, Cezar Petrescu face un fel de istoric al carierei lui E. Lovinescu:

„Acum vreo douăsprezece ani, în *Sămănătorul,* d- Neculai Iorga, cu rara-î devinaţiune, a ţintuit într-un articol aripile zburătorului precoce. [...] Sosit de la Paris cu o prefaţă cerşită de la Faguet, a bombardat toate redacţiile căutînd' un plasament pentru maculatura manuscriselor sale, în care afecta atunci un sceptic impresionism en vogue. Nu a cruţat nici o manoperă pentru a atrage atenţia publicului. [...] Candidat la celebritate, după ce a epuizat toate genurile prevăzute în manualele de stil şi compoziţie, încearcă o ultimă tentativă inaugurată cu «revizuirile» sale. Succesul a fost într-adevăr neaşteptat.

N-a scăpat nici Gherea, nici Maiorescu, nici Sadoveanu, nici Slavici, nici Topîrceanu, nici Arghezi. Toată amărăciunea culeasă la uşile de unde a fost alungat a filtrat-o în articolele sale, unde lui Sadoveanu i se impută că a citit cîndva haiduci, lui Topîrceanu că nu e îngropat acum în pămîntul Dobrogei, lui Coşbuc că e un simplu şi anost plagiator, altora că nu pot prezintă pergamentul unei diplome oficiale.

Iar pentru a da mai multă greutate acestor revizuiri, tronează astăzi la directoratul a două reviste întocmite după chipul şi mintea sa: una ilustrată pentru fetele de magazin de pe Lipscani, alta de proză şi versuri sentimentale pentru sergenţii majori reangajaţi" *(Eugen Lovinescu,* articol semnat *Cezar,* In *Hiena,* anul I, nr. 11, 28 iunie 1919, p. 13—15, la rubrica „Cutia cu fantoşe").

DOI PAMFLETARI: N. IORGA ŞI T. ARGHEZI

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 16, 2 august 1919, p. 353—355.

Republicat în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919, p. 122—127, de unde reproducem textul.

O versiune mai redusă, cu unele modificări de ordin stilistic, figurează aub titlul *T. Arghezi* în *Critice,* VI, ed. I, Ed- Alcalay, 1921, p. 119-122, la secţiunea *Figurine.*

în *Critice,* IV, ed- definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 56—58, o versiune cu unele modificări de ordin stilistic figurează drept punctul 2.' *Pamfletul ideologic şi pamfletul de cuvintei* din capitolul *VI. Problema pamfletului-*

Acest articol, scris într-un moment în care vechiul său adversar T. Arghezi se afla în închisoare, reprezintă momentul cel mai regretabil al disputei celor doi scriitori; in acelaşi timp, el fixează atitudinea criticului faţă de genupamfletului într-o formulă pentru el definitorie. Aşa cum am mai arătat E. Lovinescu a fost totdeauna un adversar al violenţei verbale şi, cu unele excepţii, n-a practicat-o. A considerat-o o formulă inferioară de expresie, atestînd slăbiciunea celui care, în loc să pună în joc argumente raţionale, foloseşte violenţa, chiar injuria, simplificarea caricaturală, specifice stilului pamfletar. In oponentă cu principiile criticului, T- Arghezi îşi desfâşurase vocaţia timp de aproape un deceniu şi în *Pamfletul,* un articol scris împotriva tocmai a lui E- Lovinescu, el încercase să-i dea o justificare artistică, să-i formuleze exact statutul ca gen. Criticul nu acceptase această „justificare" şi în toate articolele sale următoare în care e vorba de pamfletari, dar îndeosebi de un N. D. Cocea sau T- Arghezi şi de cei formaţi la şcoala acestora (Ion Vinea, Adrian Maniu, Dem. Theodorescu), se pronunţase constant io favoarea vechilor sale susţineri.

„Cînd în urma intervenţiei lui N. Iorga (rugat de poet să solicite clemenţa regală pentru el), Arghezi este eliberat — scrie Dorina Grăsoiu, autoarea unui studiu în care raporturilor dintre T. Arghezi şi E. Lovinescu li se dau o mare atenţie, iar analizele sînt de multe ori judicioase — E. Lovinescu, reprimîndu-şi impulsul civic de a condamna gestul, răbufneşte într-un articol teoretic, «de principii».

încadrîndu-i pe amîndoi în aceeaşi categorie detestată şi detestabilă a pamfletarilor (care, după război, instauraseră un climat primejdios de irascîbilitate şi suspiciune) disjunge între pamfletarul idei, animat de un ideal N. Iorga) şi pamfletarul de cuvinte, din « rasa * căruia Arghezi făcea parte, devenind chiar şeful acestei « şcoli literare» " *(„Bătălia" Arghezi,* Cluj, 1984,

p. **32**—33). Trebuie insă precizat **că** Lovinescu şi-a scris articolul *înainte* **ca** Arghezi **să** fi fost eliberat, **şi** acest articol este plin **de** resentimente la adresa vechiului său adversar, nu redus la unele consideraţii „de principii". După cîte s-a putut stabili, Arghezi trimisese o scrisoare către N. Iorga în care, **cel** puţin indirect, cerea revizuirea atitudinii publice faţă **de** cazul său ţi al tuturor ziariştilor condamnaţi datorită colaborării lor la gazetele germane din timpul ocupaţiei, el întrebîndu-se asupra lipsei de sens care făcea să fie liberi oamenii politici care deţinuseră roluri mult mai importante (miniştri, prefecţi, directori **de** instituţii) în aceeaşi perioadă, în timp ce ziariştii erau condamnaţi. **N.** Iorga a dat curs acestei scrisori şi a obţinut de la rege graţierea pentru toţi cei condamnaţi, cu excepţia lui Slavici care refuzase să ia contact cu el în timpul vizitei marelui istoric la închisoarea Văcăreşti (cf. Serban Cioculescu, *L-am cunoscut pe Arghezi,* în *Argheziană,* 1985, p. 434).

în aceste condiţii, gestul lui E. Lovinescu a părut cu atît mai blamabil; el a fost condamnat de mai mulţi gazetari ai vremii, ca N- Davidescu, de pildă, într-o notiţă *Cercetînd vitrinele,* din *Steagul,* anul V, nr. 429, 4 august 1919: *„Sburătorul,* an. I, nr. 16, ne aduce un articol al d-lui E. Lovinescu asupra **d**-lor N. Iorga şi T- Arghezi. Nu vom discuta aici părerile d-sale asupra acestor doi scriitori români. Aceasta nu ne interesează acum. Ne interesează însă atitudinea privitoare la împrejurările speciale in care se găseşte d. Tudor Arghezi deocamdată şi neînţelegerea ostilă a sufletului acestui rar scriitor. **T.** Arghezi e, în definitiv, unul dintre cei mai de seamă mînuitori ai scrisului românesc. A venit în literatură cu un imens bagaj de imagini noi, de noi idealuri de artă şi cu o rară putere de muncă creatoare [...]- D-sa reprezintă o valoare literară şi o forţă sufletească atît de vie în scrisul românesc, încît trebuie să i se acorde de la început toată prevenirea necesară." Articolul lui Davidescu punea problema eliberării lui Arghezi pe plan pur artistic, nediscutînd eventuala \ui vinovăţie, şi în acelaşi sens pledează, cu aprecieri mai puţin favorabile, dar cu un plus de violenţă în ton la adresa lui Lovinescu, G. Topîrceanu, într-un articol apărut cîteva săptămîni mai tîrziu:

„Se ştie că d. Iorga a intervenit la Palat pentru graţierea d-lui Tudor Arghezi, care era bolnav încă înainte de sfîrşitul războiului.

Gestul d-lui Iorga nu are nevoie de comentarii: e cavaleresc şi generos. **De** aceea toată lumea l-a înţeles şi l-a găsit natural.

Toată lumea — afară de Lovinescu-Pubertate.

Această chivuţă a literaturii noastre n-a pierdut nici de astă dată prilejul **dc** a ieşi la gard cu mîinile în şolduri ca să ocărască fără a fi băgată în seamă... Cum vreţi să înţeleagă găina pentru ce zboară vulturul?

Şi nu e nici măcar consecvent.

Pe coperta *Sburătorului* am văzut şi numele d-lor Ion Gorun şi Liviu **Re**breanu, doi scriitori cari. după mintea gingaşului Pubertate, au colaborat **şi** ei la « Mitteleuropa», dar pe cari « olfactivitatea »lui morală nu numai că nu-i «denunţă» opiniei publice, dar şi îi roagă să-l onoreze cu colaborare» [...] Am vrut numai să revelăm consecvenţa logică a gingaşului moralist care, curajos cum se află, ştiind că d. Arghezi nu se poate apăra acum, îndrăz>neşte sâ-i arunce o pâreche dc copite gelatinoase.

Dar cetitorul ştie să facă alegerea.

D. Tudor Arghezi e poate singurul scriitor din generaţia noastră care arc scăderi şi scăpărări geniale în opera sa tumultuoasă; iar Lovinescu-Pubertate e tipul mediocrităţii meschine, cu sufletul strîmt, banal şi rău" *(Chivuţa,* în *însemnări literare,* anul I, nr. 28, 24 august 1919, p. 15—16, la rubrica „Săptămîna").

Desigur că resentimentele lui E. Lovinescu destul de justificate nu-i scuză atitudinea de moment şi mai ales alegerea acestui moment în a-şi ataca un adversar; e curios însă că toţi contemporanii, martori desigur ai conflictului di'itre cei doi, nu au amintit acest lucru pentru a explica măcar, dacă nu şi s;uza, articolul criticului: el este probabil publicistul pe care Arghezi (fără. nici un motiv de ordin principial sau măcar personal) I-a atacat cu cea mai mare virulenţă şi l-a urmărit cu cea mai mare tenacitate în perioada de la întoarcerea sa din Elveţia. O va face din nou, foarte curînd după ce-şi va relua activitatea, sub pretextul apărării lui Chendi (v. actualul volum de *Opere,* p. 518); dar în ceea ce-l priveşte pe Lovinescu, acesta, rămînîndu-i adversar şi nerenunţînd la concepţia sa despre pamflet, va pomeni totuşi cu recunoaşteri din ce în ce mai deschise de poet chiar cînd va fi din nou în dezacord cu el, pentru a-i închina în *Poezia nouă,* 1923, primul studiu amplu şi comprehensiv pe care lirica lui Arghezi îl inspirase pînă atunci. Arghezi, la rîndul lui, îşi va înceta atacurile; în schimb, prin jocul aceloraşi forţe subiective, inanalizabile, va declanşa o adevărată avalanşă de pamflete împotriva „salvatorului" său N. Iorga şi-l va stigmatiza mai tîrziu pe N. Davidescu într-una din cele mai crude pagini ale sale.

Pentru momentul istoric respectiv, alăturarea numelui lui N. Iorga de acela al lui T. Arghezi apărea ca o adevărată blasfemie sau ca un joc al unui simplu amator de paradoxe. N. Iorga, un savant cu o activitate ştiinţifică prodigioasă, devenise, prin publicistica sa militantă, închinată idealului întregiri* naţionale, un adevărat erou naţional. Prestigiul politic i se ridicase considerabil, în timp ce acela de simplu poet fără volum şi de gazetar de scandai al lui Arghezi părea cu totul compromis. Şi totuşi este indiscutabil, chiar pentru elementele puse în discuţie şi pentru comparaţiile întreprinse de Lovinescu, mereu în defavoarea celui din urmă, că observaţiile lui în ceea ce priveşte arta celor doi scriitori surprind un mare adevăr ce avea să rămînă un bun cîştigat al criticii noastre. Este indiscutabil că N. Iorga a fost şt un pamfletar. Numai că trebuiesc făcute unele discriminări dincolo de ceea ce c ade-

"vâr în Wxtul lovincscian. N. Iorga are numeroase accente pamfletare în scrisMI -iau ziaristic şi în oratoria sa, uneori chiar şi în operele ştiinţifice, dar pamflete propriu-zise a scris puţine. E iarăşi drept că ele sînt subordonate unor „idealuri", dar prin aceasta nu sînt mai puţin nedrepte. Critica acerbă din *Opinions sincires* împotriva trinităţii B. P. Hasdeu, V. A. Urechiă, Gr. Tocilescu, articolele de „polemică" fără măsură împotriva unui Pompiliu Eliade sau <}. Ibrăileanu pot fi considerate pagini pamfletare, — „regretabile" sub aspectul adevărului, indiferent de scopul înalt pe care şi-1 propun. Pamfletul lui N. Iorga rămîne totuşi o armă la care istoricul şi gazetarul recurge doar în cazuri extreme. în schimb, Arghezi era pe atunci un scriitor cu specialitatea aproape exclusivă a pamfletului, din care năzuia (aşa cum se şi exprimase în paginile de explicitare din *Pamfletul* (1916) şi cum va stărui şi după reluarea activităţii sale publicistice) sâ facă un gen literar, cu o finalitate în sine, acceptat în orice împrejurare. Această concepţie are numai unele puncte de contact cu stilul de mare virulenţă verbală al lui N. Iorga.

în fond, dacă citim cu atenţie notiţa lui E. Lovinescu descoperim că el nu a blamat gestul uman al marelui istoric de a scoate din închisoare pe un năpăstuit, ci a încercat mai mult să explice de ce N. Iorga a putut stărui pentru salvarea lui T- Arghezi, dezvăluind aparent neobservatele lor puncte (el le considera: structuri) comune. „Explicaţia" rămîne discutabilă, chiar dacă împrejurarea care a produs-o l-a făcut pe E. Lovinescu sa-şi precizeze înci o dată atitudinea faţă de o modalitate de expresie ce devenea din ce în ce mai frecventă şi mai legitimă pe măsură ce era folosită de nişte artişti de talia lui Arghezi. Că Lovinescu era obligat să cedeze în faţa realităţii „artistice'' a genului detestat de el se vede şi din aprecierile din articol la adresa stilului lui. Arghezi, mai pozitive decît cele din articolele precedente şi care se vor accentua fparte curînd în articolul prin care ia apărarea lui L. Rebreanu faţă de atacurile poetului *(Figurine, T. Arghezi,* în *Sburătorul literar,* anul I. nr. 31, 15 aprilie 1922).

EMIL ISAC REDIVIVUS !

Apărut în *Sburătorul.* anul I. nr. 16, 2 august 1919, p. 376, Ia rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Notiţa aceasta ironică, nesemnată, se trădează a fi fost scrisă de E- Lovinescu nu numai pentru că are ca obiect pe Emil Isac, un scriitor pe carc-1 mai ridiculizase într-un articol mai vechi *(Bluff,* 1912; în actuala ediţie de *Opere,* V, 1987, p. 69—72), dar şi pentru unele întorsături de stil, în sfîrşit pentru sublinierea unui vers despre care va mai pomeni în acelaşi stil persiflant în *Istoria literaturii române contemporane,* III, *Evoluţia poeziei lirice.*

ALEXANDRINA SCURTU

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. ÎS, 16 august 1919, p. 401—405, subtitlul *O revistă literară la Galaţi.*

Republicat în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 19!9„ p. 116—121, de unde reproducem textul.

Rîndurile acestea, închinate unei r-oete astăzi complet uitate, sînt mai mult un pretext al criticului de a-şî preciza raporturile cu debutanţii, mai ales cu poeţii care oscilează între promisiuni şt realizări efective. Deşi îi acordă oarecare atenţie pentru cele din urmă, E. Lovinescu o tratează pe poeta ajunsă la volum ca pc un caz doar de posibilă devenire literară. Din păcate, Alexandrina Scurtu n-a confirmat prin realizările ulterioare promisiunile ce se puteau pune în lirica ei cristalizată în forme fixe şi aparent ajunsă la maturitate şi adunată într-un volum de *Sonete* (1920). Epilogul este de căutat în aprecierile ulterioare ale criticului din cele două versiuni ale *Istoriei literaturii române contemporane* şi din absenţa numelui poetei în volumele de *Critice.*

Alexandrina Scurtu (născută Crăciun-Fortini) nu mai era în acel moment la vîrsta promisiunilor; avea aproape 40 de ani (n. 1881). După război a scosla Galaţi o revistă săptămînală *Dunărea* (subintitulată: revistă literară culturală), sortită unui destin efemer (a apărut între 25 mai şi 16 noiembrie 1919), concentrînd forţe scriitoriceşti mai curînd modeste (Al. Obedenaru, Nichita Macedonski, Alice Soare, Cridim, G. Talaz, Sandu Teleajcn şi chiar C. Z. Buzdugan, de care pomeneşte şi Lovinescu pentru posibilul său sprijin artistic şi financiar).

Alexandrina Scurtu se prenumăra printre colaboratorii *Lecturii pentru toţi* şi ai primului *Sburător.* Un nou volum de *Sonete* (1924) nu a trezit un plus de interes criticii care a clasificat-o printre amatorii oneşti, fără ambiţii prea înalte.

PENTRU CEA DIN URMĂ OARĂ CHESTIA CEZAR PETRESCU

Apărut in *Sburătorul,* anul I, nr. 18, 16 august 1919, p. 423—424, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul. Nota e semnată */. L*

Această notiţă constituie o încercare de punere la punct a criticului într-un conflict cu un scriitor care avea să-1 preocupe de acum înainte doar ca artist, prin realizările sale literare, revelate în timp. Din datele oferite copios în acest articol se poate deduce de partea cui era dreptatea; rămîne un fenomen curios încercarea de a insista a Iui Cezar Petrescu, în loc de a încheia în modul cel mai simplu acest incident penibil.

IMPIETATE LITERARA

Apărat în *Sburătorul,* anul I, nr. 19, 23 august 1919, p. 448, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Această notiță, semnată *S,* este desigur opera directorului *Sburătorului,* care se mai folosise de această inițială; în plus, credem a-i recunoaște paternitatea datorită unor expresii tipice și a sintagmei latine *ab irato,* în sfîrșit, datorită conținutului întregului text care veștejește o încercare de minimalizare a rolului jucat de Maiorescu în viața lui Eminescu, adică într-o problemă ce-l va preocupa și pe critic în cartea sa apărută două decenii mai tîrziu, *T. Maiorescu și contemporanii lui,* I, 1943.

CELE DOUĂ COARDE: LIRISMUL ȘI PAMFLETUL

Apărut, sub titlul *Cele două coarde, in Sburătorul, în* două numere consecutive: anul I, nr. 20, 30 august 1919, p. 449—451 și nr. 21, 6 septembrie 1919, p. 473-477.

Republicat cu unele modificări în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei Al. Stănciulescu, 1919, p. 51—58, de unde reproducem textul.

La p. 245, paragraful care începe cu ..S-ar putea crede..." era precedat în *Sburătorul* de o fază: „Prea multe versuri".

La p. 246, fraza care începe cu „Suntem lirici pentru că suntem" se continua cu *,mcă un popor tînăr și o civilizație începătoare. în fața spectacolului naturii avem înminunâri și expansiuni de copil- Un nimic ne mișcă; nu pentru că am avea o fire mai impresionabilă, ci pentru că suntem într-un stadiu... "

La p. 250, după paragraful care se încheie cu: — „ascultă-mă pe mine", urma un altul: „Nu știu de ce mi-am adus aminte de această istorioară. Știu însă de ce o dedic, de pildă, d-lui Topîrceanu de la Iași. Din contrast.

Cititorii cunosc doctele noastre întrețineri literare sub umbra lui Akademos- Amîndurora ne plac Camenelc alterne. Am reînviat deci discuțiile platoniciene, pline de savoarea mierei antice. Liniștea amurgului s-a lăsat adesea peste șiragul cuvintelor noastre subtile. Abia așteptam zorile pentru a înnoda dialogul întrerupt despre problemele albastre...

Am învățat multe. Cugetătorul de la Iași e parfumat ca o grădină, subtil ca un sofist și înaripat ca un poet. Logica Iui « M-a strîns adesea cu ușa » și, în dedalul de idei în care mintea lui se avîntă, a uitat o dată să-mi arunce firul remorcei. Rătăcind, am ajuns deci la poarta gradinei lui Akademos. S-a închis în urma mea, și iată-mâ în libertatea cîmpiei negre...

De după zid vine totuși rumoarea doctelor întrețineri estetice ce continuă.

Aș vrea să fiu umil. Nu mă lasă însă favoarea poporului. Nu numai ce scriu, și fiziologia mea a devenit o problemă de controversă publică- Mi se discută funcțiunile și organele. Aș zice un exces de onoare. Nu. E încă o chestie de estetică. Literatura română merită aceste lumini speciale. Și, gîndind bine, nu cred să fie alta axa întregii literaturi și a celei mai mari părți a activității cmenești- Neoplatonicianii de la Iași nici nu bănuiesc ce contribuție fericită aduc criticii științifice de mîine. Contribuția copilului de pe zidul dc la Pompei pentru istoria antichității...

Iată unde te duce gîndul cînd îl lași slobod."

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenistî, 1928, p. 51—54, o versiune mult redusă și schimbată din punct de vedere stilistic a acestui articol figurează drept punctul */. Pamfletul și lirismul* din capitolul *VI. Problema pamfletului-*

Paginile acestea despre pamflet și lirism, deși în aparență își propun să comenteze la un nivel teoretic mai înalt ceea ce E. Lovinescu putuse constata din contactele sale cu feluriți pamfletari, sînt în realitate enunțarea unei probleme deosebit de importante și care s-a pus nu numai în acel „moment"" al culturii și literaturii noastre, ci și într-o epocă mult ulterioară „discuției" din 1919. în buna tradiție raționalistă pe care o reprezenta, criticul a considerat atunci că lirismul, formă directă și deci inferioară de expresie, este apanajul unei tinereți, care va trece fatalmente pe măsura maturizării culturii românești. Presupunerile sale sînt pînă Ia un punct justificate, și pe ele criticul și istoricul literar și-au construit teoriile cu privire la evoluția prozei spre modul obiectiv, de pildă, cu consecutiva respingere a invaziei lirismului în proză sau în teatru. Numai că, putem noi observa astăzi, în epoca postbelică, în care nu numai că s-a „maturizat" literatura noastră, dar în care și literaturi mai vechi au atins un nou stadiu de evoluție, lirismul nu a pierdut teren, iar noutatea nu a însemnat un progres în presupusa acțiune de obiectivare- Romanul modern a fost dislocat și restructurat de spiritul subiectivist și liric, in timp ce suprarealismul, freudismul, ca să nu mai pomenim de expresionism, au apropiat pînă la confuzie genuri ce păreau bine definite-

în sfîrșit, nu trebuie uitat că E- Lovinescu a fost el însuși un impresionist sau un intuitiv, ceea ce intră în contradicție cu viziunea sa asupra subiectivismului și lirismului, mai mult sau mai puțin copleșitoare în literatura pe care o avea în vedere în incriminările sale. (Faptul acesta îi va fi reproșat de alți

raţionalişti, încă mai intransigenţi, precum Camil Petrescu şi Şerban Ciocu" 'iescu, dar mai ales de Mihail Dragomirescu, un spirit care, pentru acest motiv, îl va exclude pe Lovinescu din viziunea sa dogmatic-raţionalistă asupra criticii.)

Problema ridicată de E- Lovinescu este una nevralgică a întregii sale acţiuni literare şi va primi noi lumini prin mărturisirile sale autobiografice, dar şi alte declaraţii de principii, pe care le vom semnala la locul respectiv în cadrul actualelor *Note-* Deocamdată ne limităm să arătăm că ea este cardinală pentru literatura română şi definitorie pentru întregul ei stil. La mai puţin de un deceniu de la apariţia articolului lovinescian, într-un moment cind lirismul cîştigase noi valenţe (si poate teritorii, iar pamfletul era deja omologat ca un gen literar anume), un spirit în multe privinţe afin cu directorul *Sburătorului,* anume Tudor Vianu, făcea constatări aproaps identice într-o revistă proaspăt apărută cu un program prin excelenţă ..raţionalist": ,.\m spus că literatura acestor ani se distinge printr-o mare mobilitate. Ea se deosebeşte si printr-o preponderenţă a temperamentului liric. [...] Inspiraţia lirică predomină. Dacă revirimentul genurilor obiective nu se va afirma destul dc hotărit, atmosfera suprasaturată d; lirism va deveni compactă şi cu ne-, putinţă de respirat.

Lirismul are în literatura noastră nu numai preponderenţa, dar c'iiar s conducerea. El orientează universalitatea genurilor şi alcătuieşte punctul de vedere unic în varietatea tuturor. Teatrul este liric, pentru că o feerie se găseşte totdeauna în cartoanele tinerilor dramaturgi. Critica este lirică; impresionismul este încă varietatea et preferată. Publicistica cea mai largă este lirică: polemica este forma ei naturală." Şi, după ce Vianu se întreabă dacă si filosofia nu va deveni lirică, încearcă o explicaţie de exact aceeaşi natură «u aceea a lui E. Lovinescu din 1919: ..Lirismul este producţia excelentă a tinereţii. Un scriitor care simulează lirismul, in timp ce harul tinereţii a zburat de mult, este un bătrîn adevărat. [...] Senzaţia subiectivă îndestulează pe Hrtc. Pornirile cele mai nemediate, fierberea interioară a omului care nu s-a găsit încă pe sine, tot ce este în noi obscur şi neştiut poate sugera cuiva impresia că astfel vorbeşte Necunoscutul. [...] Dacă literatura noastră vrea să ajungă Ia postul de conducere al întregii munci culturale, ea trebuie să renunţe şi la această formă a diletantismului liric."

In sfîrşit, concluzia lui Vianu se suprapune aproape pe aceea din articolul lovinescian, aruneînd o întrebare îngrijorătoare, dar propunînd mai hotărit nişte îndemnuri, dacă nu nişte soluţii: „Fiecare literatură şi fiecare moment literar îşi au problemele lor. A noastră este: cum putem învinge lirismul?" *(Criza lirică.* în *Kalende,* anul I, nr. 2, decembrie 1928. p. 1—5; în *Opere* **IU,** Ed. Minerva, 1973, p. 362-367).

D. D. PĂTRĂŞCANU

Apărut în *Sburătorul,* anul L nr. 22, 13 septembrie 1919, p. 497— SOC şi *idem,* nr. 23, 20 septembrie 1919, p. 521—526.

Republicat în *Epiloguri lilercre,* I, Ed. Librăriei A1. Stănciulescu, 1919, p. 31—40, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI. ed. I. Ed- Alcalay, 1921. p. 99-109, articolul este reprodus într-o versiune mai redusă şi cu unele modificări de ordin stilistic la secţiunea *Figurine.*

în *Critice.* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928». p. 87—96, o versiune şi mai succintă figurează drept prim punct, *D. D. Pătrăşcanu,* din capitolul MI al cărţii.

D. D. Pătrăşcanu (1872—1937), un scriitor profund ataşat cercului *Vieţii romaneşti,* s-a păstrat, din punct de vedere politic, în sfera partidului naţional-liberal, în umbra lui C- Stere, fără a activa propriu-zis pe planul luptelor de partid. Era profesor secundar şi se afirmase ca un scriitor umoristic de certă vocaţie prin volumele *Schiţe şi amintiri* (1909), *Tinwtei mucenicul* (1913), *Candidat fără noroc* (1916).

în timpul primului război mondial a urmat orientarea Iui C. Stere, susţinînd politica germanofilă a acestuia. După încheierea păcii de la Bucureşti, în condiţiile ocupaţiei germane, s-a ales deputat în Parlamentul de la laş?,, unde a ţinut singurul său discurs ca cm politic, un discurs de o deosebită; vehementă, cerind darea in judecată a guvernului Ion I. C. Brătianu, care declarase război Austrc-Ungariei. .Cererea aceasta de a „pedepsi" pe oameni- politici din partida adversă a venit din partea forţelor de ocupaţie austro-germană şi nu se poate spune că nu corespundea intereselor mai ascunse ale primului-ministru A1- Marghiloman. Dar în primul rînd ea era neconslituţională (ocupanţii ceruseră ca toţi oamenii politici antanişti sa fie aduşi în faţa justiţiei sau măcar să părăsească ţara) şi apoi o asemenea acţiune lovea în regele Ferdinand ca unul care se solidarizase cu politica externă a guvernului său. Singurul arestat a fost ministrul AL Constant tinescu, dar nu din cauza politicii sale, ci pentru pretinsele afaceri făcute în timpul războiului. (Au fost şi deputaţi conservatori mai exaltaţi, ca Dinu C_ Arion, care au cerut desfiinţarea pur şi simplu a partidului naţional liberal) (v. Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne — partidul conservator,.* 1987. p. 443),

Discursul ţinut de D. D. Pătrăşcanu în Camera Deputaţilor Ia 4 iulie 1918", în condiţiile în caJe victoriile armatelor franco-engleze pe frontul de vest ameninţau să scoată Germania din război, n-a avut nici un efect practic,

dar i-a atras răzbunarea adversarilor săi politici, după război. El avea să fie scos din învățămînt și să fie considerat un om politic iremediabil compromis-

în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* ediția adăugită din *1932,* G. Călinescu va judeca mai indulgent vicisitudinile scriitorului și omului politic D. D. Pâtrăşcanu: „în evenimentele din 1916—1918, scriitorul, fiind sterist, a făcut un rechizitoriu aspru guvernului care notarise războiul luptînd în Parlamentul de Ia Iaşi pentru votul universal și reforma agrară. Vehemența lui era poate cam intemperantă, în nici un caz nepatriotică, în vreme ce despre pacea de la București spusese: «Voi vota această pace cu durere adîncă, dar și cu speranța unor timpuri mai bune pentru nenorocitul popar românesc. Damnezeu să fie cu noi! » Cu toate acestea, fu denunțat drept trădător, expulzat din învățămînt" (p. 674).

E. Lovinescu pornește de la o recenzare a celui mai recent volum al lui D. D. Pâtrăşcanu, *Candidat fără noroc* (Ed- Steinberg, 1916), pentru a schița un portret caricatural autorului aflat în deficit de fantezie: el îi sugerează sâ se folosească de un personaj fictiv, Veveriță, pentru a-și împrospăta inspirația umoristică, și îl pune pe acesta să se comporte în stilul însuși al lui Pâtrăşcanu în timpul războiului.

Se știe că D. D- Pâtrăşcanu, luînd în serios datele furnizate de *Arhondologîa Moldovei* a paharnicului Sion, ajunsese să-și dea o origine boierească, urcîndpînă înainte de Ștefan cel Mare și în care personajul istoric al postelnicului Veveriță figara printre strămoși.

SNOBISM LITERAR

Apărut în *Sburătorul,* anul 1, nr. 24, 27 septembrie 1919, p. 545—547 de unde reproducem textul.

Articolul, care nu se dă drept o cronică a unui spectacol, are în vedere succesul piesei *Candida* de George Bernard Shaw pe scena Teatrului Național din București, un succes ce i se părea surprinzător criticului, necesitînd unele explicații prin factori străini de valoarea literară. Considerațiile lui E. Lovinescu sînt greu de justificat, oricînd succesul unei opere artistice mai neobișnuite putîndu-se datora ipocriziei publicului receptor, respectiv snobismului. E însă tot atît de simplu să se creadă câ acel public a intrat în rezonanță în modul cel mai sincer cu acel fenomen.

George Bernard Shaw era pe atunci încă un autor de scandal și criticul îi schițează cariera pe scenele lumii. *Candida* nu e una dintre cele mai dificile creații ale sale, e o piesă încheiată în stil conformist, după ce păruse a fi un el de dramă conjugală survenită în familia unui pastor cam exaltat, cu o morală aparent împotriva principiilor matrimoniale. Premiera a avut loc la 8 septembrie 1919, fiind prima piesă „nouă" prezentată în acel an, după ce deschiderea stagiunii se făcuse cu *Vlaicu-Vodă.* în rolul titular Ana Luca, apoi Romald Bulfinsky și Al. Critico (dublat de N. Bălțățeanu) au susținut o partitură complexă, cu calități de spirit pe care E. Lovinescu le relevă pentru a sublinia artificialitatea piesei. Dată de autor drept un „mister". *Candida* este o încercare interesantă a Teatrului Național în cadrul împrospătării repertoriului, dar nu și punerea în valoare a unei capodopere.

Cam în același sens a conchis și Liviu Rebreanu în cronica propriu-zisă a spectacolului în *Sburătorul,* anul I, nr. 22, 13 septembrie 1919, p. 519—520.

TABLA DE MATERIE

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 26, II octombrie 1919, p. 593—594, Ia rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

în *Critice,* VIII, ed. I, Ed. Alcalay, [1923], p. 184-186, Ia secțiunea *Glose,* o versiune cu unele modificări figurează drept punctul II din *Popasurile unei reviste.*

în această variantă, la p. 261 începutul articolului a fost modificat astfel:

„De la cel dintîi număr al *Sburătorului* am simțit nedumerirea sfioasă a cititorilor; pe buzele multora am citit întrebarea care nu îndrăznea să vină: *dar programul?*

în fiecare din noi ațipește un Famulus... Voim negru pe alb: voim o formulă; în lipsa ei ne mulțumim și cu un cuvînt.

La apariția unei reviste, cititorul vrea numaidecît un program. El vrea sâ știe cu cine votează: cu simboliștii sau cu țărăniștii, cu poporaniștii sau cu venerabilii reprezentanți ai inspirației senine și clasice, cu răzvrătiții sau cu cei mulțumiți în sine."

La p. 262. paragraful: „în epoca de fermentare..,", fraza: „îl pune însă într-o lumină atît de orbitoare..." a devenit: „îl pune însă într-o lumină atît de evidentă... "

în sfîrșit, la p. 262 paragraful final al articolului a fost modificat astfel:

„N-am pornit *Sburătorul* sub ocrotirea unei formule literare. Nu credem a fi ieșit din epoca luptelor literare; credem că a venit insă și vremea unei reculegeri și a unui eclectism luminat în domeniul felurit al ?Jtei; nu e revistă mai de seamă în Apus care să nu fi ajuns la această concepție matură și așezată: peste curentele necesare ca fermente de viață, e imperioasă și o operă de armonizare. Pe aceasta voim s-o îndeplinim."

Declarațiile acestea de „neutralitate" nu fac decît să repels pe acelea din primul număr al revistei (v. actualul volum de *Opere,* p. 169) și corespund efectiv cu ceea ce se publicase pînă atunci în *Sburătorul.* Lipsa de exclusivism a profilului acestuia poate el însuși constitui un program: *Sburâtvrul* a fost, în cei cițiva ani ai săi de apariție, rezultanta unor schimbări care s-au produs imediat după război în literatura noastră. Se poate vorbi, in acest C32, nu *dz* un program explicit al revistei, ci de înțelegerea treptată, din ce în ce mai accentuată, a conducătorului ei pentru „nou", căci dacă ci nu a încurajat extravaganțele și extremismul, nu se cunoaște vreun caz cînd ar fi respins o inițiativă sau o colaborare venită din partea vreunui artist de avangardă. *Sburătorul* a sfîrșit prin a dobîndi o coloratură „modernistă", pe măîura trecerii timpului și a fost înregistrat ca atare atît de contemporani cit și de istoria literară.

E CU PUTINȚĂ O DISOCIAȚIE?

Apărut sub titlul *K cu putință o disociație?* în *Sburătorul,* anul I, nr. 27, 18 octombrie 1919, p. 3—5, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VL ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 179-182, o versiune cu titlul *Tudor Vianu* figurează la secțiunea *Anticipații literare,* căreia i s-a suprimat formula introductivă „Scumpe domnule Vianu" și i s-au adus unele modificări în text:

După fraza de început: „Nc cunoaștem puțin", s-a suprimat: „Noi oamenii".

La p.264, fraza „Din fiecare știe alege partea..." a devenit: „în orice știe alege partea... "

La p.266,antepenultima frază a devenit: „Dacă nu putem crea,nuputem sta cu brațele încrucișate".

Acest „răspuns" sub formă interogativă reprezintă replica plină de urmări pentru relațiile dintre directorul *Sburătorului* și unul dintre cei maî prețioși și mai prețuiți colaboratori ai săi de atunci, Tudor Vianu, deținătorul rubricii „Cronica ideilor". Vianu colaborase constant la revista lui Lovinescu încă de la primul ei număr și aceasta se petrecuse la solicitarea celui din urmă dacă e să dăm crezare versiunii pe care o oferă Vianu mulți ani mai tîrziu în evocarea *Amintirea lui £. Lovinescu* (1945). Tînărul eseist nu era chiar un necunoscut, începuse să se afirme ca poet și publicist în unele reviste, printre care și în ultima serie a *Literatorului* din toamna anului 1918. Mai mult decît atît, poate primul său text cu adevărat critic este o pagină destul de violentă împotriva lui Lovinescu însuși, pe care-l acuza de neînțelegerea

poeziei lui Macedonski în articolul publicat în *Critice,* III *(Revizuire critica,* în *Făclia,* ianuarie 1916; cf. actuala ediție de *Opere* de E. Lovinescu. V, 1987, p. 465—467). Aceasta nu l-a împiedicat pe criticul mai vîrstnic sâ solicite colaborarea tinărului său adversar sau, în tot cazul, sâ-i accepte colaborarea cu cea mai mare bunăvoință- După o ssrie dc articole care se urmează într-o cadență regulată și sînt numaidecît publicate, Vianu hotărăște însă să-și suspende colaborarea și-i trimite lui Lovinescu o scrisoare de justificări în acest sens- La ele, memorialistul de mai tîrziu va adăuga și altele, evocînd împrejurarea: „Cultura mea nu era pe atunci închegată, va scrie el, și arta scrisului mi se părea că-mi lipsește cu desăvîrșire. Stilul meu avea ceva obscur și supraîncălzit. Asupra anilor mei de atunci făcuse marc impresie ;< ideologiile pasionale» ale lui Barres, astfel că nu este exclus ca c:va din felul marelui scriitor francez, atît de admirat încît multă vreme am citit și răscitit cu glas tare paginile Iui, sâ se fi strecurat și în producția tinereții mele. Pasiunea concentrată, asociată cu ideologia care o extinde, era modelul atitudinii mele- Reușeam însă așa de puțin sâ realizez imaginea care mi domina. încît mai bucuros aș fi fost să depun condeiul pe care simțeam că îl luasem prea devreme în mină- Aspiram sâ găsesc posibilitatea de a studia mai departe, doream călătorii în țări străine, cu răgazuri suficiente pentru a gindi și a mă forma" *(Amintirea lui F. Lovinescu,* 1945, în *Opere,* I, 1971, p. 228—229')- E o justificare pe cît de sinceră, poate, pe atît de lucidă, în mod sigur, dar care nu se verifică pentru un observator exterior și pare de neînțeles; tot atît de greu vor fi fost acceptabile pentru un director de publicație justificările dezerțiunii, ce se găsesc in „scrisoare" și pe care Lovinescu le va comenta, contrazicîndu-le în final:

„Stimate domnule Lovinescu, îi scria Vianu, în clipa de a porni la tipografie cu manuscrisul noii cronici, pe care urma s-o încep în *Sburătorul,* am fost oprit în loc de o întrebare ciudată.

Cronica era gata. Curâțasem fraza, praporționasem compoziția, revizuisem informația. Cronica era gata și eram mulțumit de ea. în alte împrejurări aș fi dus-o vesel la tipografie și aș fi așteptat cu oarecare nerăbdare corectura, pentru a consulta sugestia textului tipărit. Vedeți. în orice activitate profesională se produce o deturnare a atențiunii de la fondul ei de umanitate către resorturile mecanismului său. Orice profesionist e un tehnician. Mi-aduc aminte de stăruința unui bătrtn maestru de la Iași în a discuta, intr-un articol de ziar, felul în care un tînăr violonist se comporta cu instrumentul său. Funcționarul observă simetria hîrtieî, logica exterioară a rezoluțiilor de pc ea; pictorul, anatomia figurilor și amestecul pastelor. Se degradează în estetică interesele diverselor categorii de indivizi în relațîunea lor cu opera de artă- Cel mai steril dintre acestea, cel mai vid, cel mai formal este acordat artiștilor înșiși: interesul tehnic. Cc departe sîntem de aceasta în concepțiunea

poeților ***rates.*** Nu fără prezumțiune, Lamartine reclama pentru sine titlul de ***diletant."***

Şi scrisoarea lui Vianu continuă în sensul unei analize a raporturilor umane dintre critici şi artişti, dintre realizarea artistică şi efortul omenesc ce-i stă la temelie.

„Plecați peste sute şi sute de file, avem impresia dureroasă şi aproape unanimă a naufragiului- îndrăznesc să cred că în proporțiunea uriaşă a producțiunilor literare, realizările se pierd printre neglijențele calculului. E înduioşător de contemplat trista armată a nevoiaşilor de ideal- Sub greutatea înaripată a visului lor, fiecare cade la rîndul său. Cine s-ar putea ridica spre a le cere ceea ce ei nu pot da? Şi cine ar putea să-i certe pentru aceasta? O asemenea pretențiune ar fi nejustificată şi într-un fel inferioară- în grijile ortodoxe ale estetului puritan ghicesc încă un egoism al naturii umane. El vrea o satisfacție deplină; dar e\ vrea o satisfacție Muncii artistice el ii cere un rod; visului, o realizare. El cere; cere...

Munca îşi ajunge însă sieşi şi prezența visului motivează absurdul şi chiar hidosul.

Pentru că în timpul din urmă am vorbit despre umanitarism, mă gîndesc că într-o asemenea societate altfel ar apare şi ar fi prețuit omul. în perpetuarea neconstrînsă a naturii sale, fiecare şi-ar afla rostul existenței. Plini de griji ne-am apleca, unul asupra celuilalt, nu pentru a nc judeca, ci pentru a ne înțelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia dintre noi.

M-am întrebat în clipa de a vorbi despre oameni, cine îmi da dreptul de a o face şi dacă prezența umanității nu-mi ajunge." (Scrisoarea a fost publicată în întregime în Tudor Vianu, *Opere,* I, 1971, p. 475 — 478. dindu-i-sc de către- editori titlul pus de Lovinescu articolului său: *E cu putință a disociație ?)*

Judecind în modul cel mai obiectiv această „despărțire" dintre cei doi mari critici şi reținînd împrejurarea altminteri decît ca pe un regretabil, dar simplu incident, este greu să nu-i dăm dreptate lui Lovinescu; actul critic este singurul care validează încercarea artistică scoțînd-o din stadiul prezumției sau al veleității ambițioase. Cruzimea lui nu este inumanitară, ci aceea al unui act de justiție; înlătură din jurul Operei parazitismul încercărilor calpe şi, în felul acesta, slujeşte însuşi adevărul ei, ca să nu mai vorbim de justa orientare a cititorului. Iar tonul civilizat şi binevoitor al răspunsului lui Lovinescu întăreşte convingerea cititorului actual că interpretările ulterioare ale celui „lezat" sunt nejustificate, explicabile doar printr-o anume iritare. „Lovinescu n-a înțeles însă zbuciumul meu şi amarnică mi-a fost surpriza cînd, la sfîrşitul aceleiaşi săprămîni, *Sburătorul* a publicai scrisoarea mea, comentează Vianu articolul lovinescian. Crezuse oare Lovinescu că textul meu este o falsă scrisoare, un pretext pentru a angaja o discuție de idei? Viața literară mă încleştase cu prea mare putere. Atunci am înțeles că trebuie nu numai să tac, dar să şi fug" *(Amintirea lui E. Lovinescu, op. cit.,* p. *229).*

Adevărul e că scrisoarea lui Vianu făcută publică de directorul publicației Ia care colabora (ceea ce putea fi considerat un gest inconvenabil), era una de „retragere" presupunînd şi o proprie demitere a semnatarului de la un anumit tip de critică, ceea ce era încă o dată de regretat. Vianu, după cum se ştie, a scris însă şi în continuare, după întoarcerea de la studii în Germania, numeroase studii critice, dar îndeobşte „contribuții", aplicații „asupra" scriitorilor şi, în mult mat redusă măsură, articole de respingere sau discriminare critică, nu s-a angajat decît foarte parțial în bătălia literară a epocii şi a evitat polemica. în scrisoarea sa, el îşi recunoştea inaptitudinea pentru lipul de critică pe care-1 vedea proliferind in jurul său şi pe care Lovinescu însuşi il cultiva. Ni se pare firească neînțelegerea acestei situații, sau î nțelcgerea ei prea tardivă, din partea celui căruia i se adresa.

„Ruptura" dintre ei nu a însemnat şi un conflict; acesta va izbucni, dar mult mai tîrziu, după ce Vianu îşi va desfăşura în alte reviste activitatea şî îşi va defini mai precis modalitatea, incît, vom da la momentul potrivit, in *Notele* la această ediție, informațiile necesare.

VICTOR EFTIMIU

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 28, 25 octombrie 1919, p. 25—r7, la rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

Republicat în *Epiloguri literare,* I, Ed. Librăriei AI. Stănciulescu, 1919. p. 85 — 92, într-o versiune în care s-a suprimat motoul.

Reflecțiile criticului despre Victor Eftimiu, adică despre un scriitor pc care-1 urmărise încă de la debut şi care nu făcuse decît sl se afirme în anii care au urmat (uneori doar prin incidentele avute cu uncie personalități importante sau instituții) au fost prilejuite de reluarea, cu acelaşi succes, a feeriei acestuia *înşiră-te, mărgărite,* în toamna anului 1919, cu N. Bălțățeanu şi Maria Giurgea în rolurile principale (aceiaşi care, în cursul verii, o prezentaseră publicului din Bucovina dezrobită). E un fel de „revizuire", deoarece *înşiră-te. mărgărite* intrase în repertoriul Teatrului Național din Bucureşti, dacă nu chiar se clasicizase. Cu toate că E- Lovinescu nu adaugă observații noi, ci doar nuanțează pe cele deja făcute, se dezvăluie în textul său tendința dc a „reveni" asupra unor judecăți vechi, in spiritul relativismului opiniei critice, care-i domină încă de la început activitatea-

CASA D-LUI IORGA

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 31, 15 noiembrie 1919, p. 120, la rubrica „însemnări", de unde reproducem textul.

Această scurtă notiţă, semnalînd un act de recunoştinţă, destul de rar prin" tre admiratorii unui mare cărturar, este din partea lui E. Lovinescu (pe care-* considerăm autor, deşi textul nu e semnat cu numele lui, ci cu genericul *S.)* încă o acţiune de bunăvoinţă care nu angajează opiniile criticului despre ideologia şi activitatea literară a celui ce-i fusese un implacabil adversar şi cu care se va dovedi că nu există nici o împăcare. Credem că gestul nu e fără legătură cu un mic incident petrecut cu cîteva luni înainte şi anume publicarea, sub titlul *Săptămîrta lui Caliban,* a unui articolaş nesemnat în care se făceau aprecieri ironice şi foarte defavorabile la adresa teatrului lui N. Iorga şi a încercărilor autorului de a-şi vedea piesele jucate pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. Notiţa, nesemnată şi scrisă de un autor care a ştiut să-şi păstreze anonimatul chiar şi faţă de redacţia *Sburătorului,* putea fi însă atribuită directorului publicaţiei; acesta s-a grăbit să dea o dezminţire desolidarizîndu-se categoric de conţinutul ei: „Cu *privire la «Săptămîrta lui Calibam..* Deoarece m-am folosit în mai multe rînduri de evocarea simbolică a Iui Caliban, ţin să declar că *Săptămina lui Caliban* nu e scrisă de mine. S-a publicat în lipsa mea şi cu aprobarea prietenilor ce se ocupă cu atîta dezinteresare de *Sburătorul* pe timpul verei. Deşi preţuiesc verva şi spiritul, cred că această cronică din no. 17 aduce o notă de şarjă împotriva unor oameni cari prin marile lor calităţi merită mai mult respect. Că, la rîndul lor, nici ei nu sunt drepţi — aceasta nu e o scuză. Fiecare cu răspunderea lui. *E. Lovinescu" (Sburătorul,* anul I. nr. 19, 23 august 1919, p. 446, la rubrica „însemnări").

Faptul că E. Lovinescu nu a ştiut în momentul apariţiei cine a introdu' *N. Iorga, autor dramatic* (unul din punctele *Săptămînii lui Caliban)* poate apărea destul de neobişnuit, dacă nu am avea dovada bunei sale credinţe în corespondenţa cu Liviu Rebreanu, dusă în vara acelui an. Se vede de acolo că, într-adevăr, E. Lovinescu, aflat în vacanţă, lăsa publicaţia pe mîna colegilor săi mai tineri şi viitorul autor al lui *Ion* s-a ocupat atunci de respectivul număr. *„Săptămina lui Caliban,* îi scria el de la Fălticeni, apărută tam-nesam, m-a indignat foarte mult. Scrie-mi, te rog, cine a pus-o, cînd noi am socotit-o inoportună. Avem să ne luptăm cu atîtea canalii, încît nu e nevoie să ne războim cu Iorga- De mai dă şi alte cronici [autorul], ceea ce ar fi bine, toate atacurile la adresa lui Iorga să se suprime pe garanţia mea" (Scrisoare din 12 august 1919, în E- Lovinescu, *Scrisori ţi documente,* ed- cit-, p. 265).

Intenţia de a-l menaja pe N. Iorga, mai ales cînd ar fi putut să-i speculeze cele mai vădite slăbiciuni, se vede şi dintr-o scrisoare ulterioară, adresată de E. Lovinescu aceluiaşi „locţiitor" al său, Liviu Rebreanu: *„Săptămina lui Caliban* poate urma cu atacuri mai moderate şi în nici un taz împotriva lui Iorga. Să mi se publice notiţa prin care mă desolidarizez: nu vreau să creadă lumea că eu sînt autorul ei. Mi-e de ajuns cu duşmăniile mele" (Scrisoare din 15 august 1919, în E. Lovinescu, *op. cit.,* p. 266). Această poziţie „specială" pe care directorul *Sburătorului* ţinea să şi-o păstreze în raporturile cu N. Iorga, ne determină să vedem în el pe autorul notiţei *Casa d-lui Iorga.*

ION BARBU

Apărut în *Sburătorul,* sub forma a două articole: *Un poet nou,* anul I, nr. 34, 6 decembrie 1919, p. 169, şi *Iarăşi d. Ion Barbu, idem,* nr. 38, 31 ianuarie 1920, p. 265-267.

Sub forma unui articol unitar, *Ion Barbu,* în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 165—169, figurează o versiune alcătuită din cele două articole, fiecare purtînd data de apariţie, pc care o reproducem. Ea prezintă unele modificări faţă de cea din *Sburătorul:*

La p.271, după „începeam să-mi regret apslul"urma: „îmi aducea prea multă răbdare şi prea puţină bucurie."

La p. 272, fraza „E tot ce puteam face şi dori. Unui scriitor nu i se poate da ceea ce n-are nici lua ceea ce are." suna: „E tot ce puteam face. E tot ceea ce puteam dori. Unui scriitor nu i se poate da ceea ce r-ire; nu-i poate lua însă ceea ce are." în continuare, la p. 272, fraza: „D. Barbu a fost trecut deci printre poeţii formei glaciale." se continua cu: „Un parnasian impasibil".

Ion Barbu este unul dintre cei mai importanţi scriitori care au răspuns „apelului" lovinescian formulat în articolul *Cei ce vin...* şi desigur una dintre cele mai preţioase achiziţii ale revistei. împrejurarea întîlnirii criticului cu tînărul poet (n. 1895) a fost mai pe larg povestită de primul în *Memoriile* sale, ca şi în autobiografia semnată Anonymus Notarius. Tînărul student în ştiinţe s-a prezentat în casa criticului cu un caiet de versuri exact în ziua în care era înmormîntat Vlahuţă. Coincidenţa a fost semnalată de Lovinescu, deoarece i s-a părut pe deplin semnificativă: „uşa biroului meu s-a deschis pentru a face loc unui tînâr subţiratic, tip oriental, smolit, cu ochii, după cum s-a spus, vegetali, de plante acvatice, cu pasul precipitat şi decis. Se numea « Popescu», era poet, şi-mi întinse un caiet cu aparenţe sumare, pe a cărui primă pagini se citea: *Copacul.* Abia începui să descifrez cîteva versuri, cînd.

nervos, luîndu-şi scaunul de la locul său, tînărul şi-l împlîntă cu energie lîngă fotoliul meu, pe care, cu priviri laterale, îl trăsei puţin la o parte; tînărul se apropie din nou cu insistenţă; scenă clasică de teatru, de dominaţie sau de intimidare" *(Memorii, 11,* 1932, p. 118—119). Poeziile care i s-au revelat astfel aparţineau acelei prime faze a liricii lui Barbu ce va evolua; ele ilustrează momentul „parnasian", o simplă uvertură faţă de ceea cc această lirică va deveni în deceniul următor. Este remarcabilă totuşi această recunoaştere din partea criticului care îi va insera cinci piese în paginile *Sburătorului* pentru ca în numerele următoare, pînă în vara lui 1920, să urmeze, tot atît de generos, altele

Recunoaşterea deschisă a talentului acestui „poet nou" este cu atît mai meritorie cu cit poeziile celui în cauză nu numai că fuseseră respinse de *Viaţa românească,* dar vor fi întîmpinate cu destule rezerve chiar de critici aparent mai deschişi „noutăţii", precum N. Davidescu, acesta semnînd în *Steagul,* anul V, nr. 543, 8 decembrie 1919 o notiţă în care vede în poeziile din *Sburătorul* „cîteva foarte interesante virtualităţi" şi conchide doar încurajator: „Poezia d-lui Barbu se află, cu un material brut destul de intelectualizat, din punct de vedere al exprimării lui artistice, încă într-o fază pur lirică. Lipseşte, cu alte cuvinte, din ea voinţa care să prezideze necontenit la înfăptuirea operei de artă- [...] Incontestabil însă că d. Barbu are vădite calităţi. Are mai întîi simţul panteistic al naturii, o vastă intuiţie filozofică a lucrurilor pe care lc vede în raport cu celelalte şi putinţa de a exprima cu precizie detaliul" *(Sburătorul, anul I, nr. 34,* la rubrica „Mişcarea literară"). în schimb, *Ideea europeană,* într-o notiţă nesemnată, încearcă să ridiculizeze atît pe poet cît şi pe criticul său: „Directorul *Sburătorului* a avut norocul să descopere pe lampadoforul care să primească torţa scăpată din mîna lui Vlahuţă. Cele cinci bucăţi de probă tipărite ne arată că nu e vorba numaidecît de un « poet nou » ; pe una din ele am întilnit-o în *Literatorul* sub ocupaţie (28 sept. 1918). Frumuseţile pc care ni le aduc sunt cuviincioase şi aşteptăm dezvoltarea cu linişte: prin nimic ele nu împing la neastîmpăr şi la exaltare. Mijlocul de zgîndărire a luării-aminte obosite a cetitorilor şi o variaţie a lansării lui Ignotus de către aceeaşi revistă e scos din arsenalele Reclamei: e păcat că el compromite şi pe cel căruia i se aplică" *(Ideea europeană,* anul 1, nr. 26, 14 decembrie 1919).

Cu o nuanţă ceva mai favorabilă, dar mereu prudent, Camil Petrescu dă expresie, în publicaţia sa din Timişoara, *Limba română,* anul I, nr. 3, 29 ianuarie 1919, cam aceloraşi sentimente: „După moartea lui Vlahuţă, se părea că poezia română a rămas fără o stea de mărimea întîiului. Domnul E. Lovinescu, în revista sa *Sburătorul,* vesteşte lumea că a descoperit un nou luceafăr literar, pe d. I. Barbu, care, o dată cu articolul de lansare a directorului revistei, îşi publică şi primele versuri. De atunci, d. I. Barbu a publicat mai mult. Chiar dacă alarma d-lui Lovinescu e puţin cam exagerată, d. I-Barbu e o apariţie interesantă."

Tuturor acestor obiecţii, E. Lovinescu le va răspunde măcar parţial în *Iarăşi d- Ion Barbu* (v. actualul volum de *Opere,* p. 272); important e totuşi să subliniem temeritatea articolului de „lansare", căci impresiile criticului se tntemeiau pe un material insuficient, pe care poetul însuşi şi-I va renega. Mai mult încă, ciclul zis „balcanic" se va publica mai ales în *Viaţa românească,* iar poeziile ermetice din *Joc secund* în unele reviste de avangardă *(Contimporanul* lui Ion Vinea), Ion Barbu nemaioferind materiale în „noul" *Sburător.* Criticul a fost destul de afectat de această procedare, dar nu şi-a retras admiraţia pentru cel care îl părăsise practic vorbind. El a notat caracterul „dificil" al poetului şi a vorbit mai mult aluziv, dar îndeajuns de clar, despre natura relaţiilor sale cu acesta. Ele vor cunoaşte multe distorsiuni pe care le vom urmări în cadrul acestor *Note.* Deocamdată să nu omitem a semnala că Ion Barbu, colaborator oarecum privilegiat al *Sburătorului,* a frecventat totuşi cenaclul pe toată durata existenţei acestuia şi a întreţinut relaţii amicale cu Lovinescu, trecind peste neînţelegerile dintre ei, care au cunoscut destule momente acute.

DEPUTATUL PĂŞUICĂ

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 41, 24 ianuarie 1920, p. 337—339, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 155—158, s-a publicat o versiune cu unele modificări de ordin stilistic, sub titlul *Deputatul Păşuică,* în cadrul secţiunii de *Figurine.* Textul e datat *1919.*

în *Critice,* V, *Figurine,* ed- definitivă. Ed- Ancora-Benvcnişti, I92S,. p. 152—155, o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic figurează sub titlul, *XIII. Deputatul păşuică.*

Figurina aceasta, care arc drept obiect o „personalitate" din afara vieţii literare (deşi articolul a intrat constant în toate ediţiile de *Critice,* ale autorului) ne îngăduie să-i deducem sentimentele la adresa vieţii parlamentare deimediat după primul război mondial, cînd graţie votului mai mult sau mai puţin universal, panorama politică s-a schimbat aproape în întregime, fiind populată cu figuri prin excelenţă noi, mai ales cu oameni politici care nu seputuseră afirma în condiţiile Ardealului aflat sub dominaţie străină. E. Lovinescu a fost un constant democrat, în limitele liberalismului burghez, dar a privit totdeauna parlamentarismul românesc prin prisma viziunii caragialeşti. El însuşi nu vota (după propria-i mărturisire) şi nu şi-a manifestat vreo-

•opţiune fermă, nici înainte, nici după momentul respectiv, pentru vreun partid anume. Mai mult încă, deşi a fost în bună măsură şi un ideolog politic, nu a fost înscris niciodată într-un partid politic — situaţie unică în •viaţa culturală de atunci, în cazul unei personalităţi publice de oarecare relief.

ALEXANDRU VLAHUŢĂ

Apărut în *Sburătorul* sub forma unui articol unitar împărţit în cinci părţi, •desigur din motive redacţionale, după cum urmează: anul I, nr. 42, 31 ianuarie 1920, p. 361-363; nr. 43, 7 ianuarie 1920, p. 385-389; nr. 44, 14 februarie 1920, p. 409-411; nr. 45, 21 februarie 1920, p. 433-435 şi nr. 46, 27 martie 1920, p. 457—469.

Republicat în *Critice,* TV, *Revizuiri literare,* ed. II. Ed. Alcalay, 1920, p. 169—189, de unde reproducem textul.

O versiune mai succintă şi cu unele modificări de ordin stilistic figurează în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 96—111, şi •este datată *1919.*

Dintre toate „revizuirile" lovinesciene, cea închinată lui A1. Vlahuţâ (m. 19 noiembrie 1919) reprezintă (alături de articolul despre I. A1. Brătescu-Voineşti) cea mai mare şi spectaculoasă reuşită, textul care şi-a realizat cel mai bine scopul propus: acela de a reprezenta glasul posterităţii, rostindu-se -definitiv despre un scriitor reputat. în acelaşi timp, această revizuire lovinesciană a fost acceptată tacit sau deschis de toţi cei care au luat în considerare „situaţia" lui Vlahuţă, ea devenind un bun cîştigat al criticii şi istoriei literare. Toate revizuirile lovinesciene îşi propuneau această finalitate, dar, în bună măsură, ele nu au realizat-o, reprezentînd mai curînd o altă viziune asupra respectivului autor şi un reper de care criticii ulteriori au trebuit să ţină seama (Al. Macedonski, C. Dobrogeanu-Gherea), dar asupra cărora s-a revenit, uneori de către Lovinescu însuşi (T. Maiorescu).

Douăzeci de ani mai tîrziu, ajungînd a se ocupa de A1. Vlahuţă, G. Câli--nescu în *Istoria* sa nu spune aproape nimic nou, însăşi concluzia generală a paginilor pe care i le închină fiind în esenţă comune cu ceea ce conchidea Lovinescu în examenul său din '920: „Merituoasă la Vlahuţâ nu e găsirea, citeodatâ, a unei sugestii poetice, cît păstrarea într-o epocă de mediocritate a unei ţinute corecte în versificaţie şi a unei decente în platitudine" (p- 493). G. Călinescu îşi va însuşi „rezultatul" epocalei revizuiri lovinesciene, dîndu-1 •drept nivel la care critica în genere ar fi ajuns în această materie (deşi cu totul alta putea fi opinia unui G. Ibrăileanu, care închinase epigonului eminescian •o întreagă carte — teză de doctorat): „Pentru istoria literară, A1. Vlahuţâ nu mai constituie de mult o problemă şi a afirma că el a fost doar un bun versificator, cu oarecare simţire şi cu tactul de a evita totdeauna căderea în trivialităţi, nu-i o revoluţie" *(Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* 1941, p. 492).

într-adevăr, judecăţile lor comune despre A1. Vlahuţâ scot în evidenţă mai mult decît oricare altele apropierile dintre cei doi critici şi deci felul în care G. Călinescu e îndatorat premergătorului său mai vîrstnic. Pentru cei care îl descoperă pe E. Lovinescu prin Călinescu (practic vorbind toată generaţia criticilor de după I960, cînd primul a început să fie reconsiderat în mod ştiinţific), articolul lovinescian de revizuire din 1920 constituie un document surprinzător şi Eugen Simion a dat expresie acestei situaţii într-o pagină concludentă: „Superioritatea critică a lui Lovinescu, chiar pe terenul literaturii consacrate, iese în evidenţă în aprecierea lui Vlahuţă, autor preţuit, în epocă, cu mult peste valoarea lui reală. Foiletonul din 1919 (la moartea poetului) e un model de analiză obiectivă, de judecată critică neintimidată de prestigiul cultural al omului. Pentru critica vremii, Vlahuţă e un mare poet. Nu G. Călinescu, cum se spune adesea, ci E. Lovinescu destramă acest mit." Şi, după ce criticul analizează textul lovinescian subliniindu-i îndreptăţirea, ca şi scepticismul asupra durabilităţii literaturii poetului decedat, el conchide: „în înţelegerea lui Lovinescu, autorul *României pitoreşti* rămine-aşadar, un epigon al lui Eminescu, un poet «interimar», într-o epocă de seceiă lirică: judecată dreaptă, în ceea ce priveşte autorul în cauză, discutabilă altfel" *(E. Lovinescu — scepticul mîntuit,* 1971, p. 481—482).

DOI PROZATORI

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 47, 3 aprilie 1920, p. 481—483, Ut rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul-

Textul despre Gh. Brăescu a fost republicat drept *Prefaţă* la volumul» acestuia *Maiorul Botan,* Bucureşti, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 5—7.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 171-173, textul e reprodus- sub titlul *Gh. Brăescu,* în cadrul secţiunii de *Anticipaţii literare.* La această republicare, fraza de la p. 290 „Decît *Legea progresului* n-a scris nimic mai bun..." a fost modificată în: „Decît *Legea progresului* n-a scris nimic mai bine..."

Alăturarea celor doi scriitori în cadrul aceluiaşi articol este destul de surprinzătoare, deoarece, în afara diferenţei de temperament artistic, cei doi aparţin la două generaţii distincte şi avuseseră cu totul altă evoluţie publicistică. Felix Aderca, deşi mult mai tînăr (n. 1891) debutase încă din 1912 şl

sc afirmase deja ca poet şi ca eseist, în presa vremii, dar şi în volum, deci tiu avea nevoie de o simplă „recomandare", motiv pentru care credem că Lovinescu nu i-a închinat o „anticipaţie" propriu-zisă. Aderca devenise un •colaborator al revistei încă de la începutul acelui an, cu fragmente din romanul *Moartea unei republici roţii;* în anul următor i se vor publica si poezii, deşi în numărul din 12 iunie 1920 (v. actualul volum de *Opere,* p.430) intrase într-o -controversă cu directorul *Sburătorului (Comentarii la o mică temă critică).*

Din scrisorile pe care i le-a adresat lui Aderca şi care datează din acelaşi an, se vede că Lovinescu nu-l cunoştea personal pe mai tînărul său viitor colaborator, iar acesta nu se prezentase cu manuscrisul în redacţie, ci îl expediase prin poştă. „Stimate domnule Aderca — îi scria criticul — Mulţumesc pentru fragmentul trimis: s-a cules şi cred că se va publica în nr- 43. E f. interesant prin incisivitatea şi ironia conţinută- Păcat că nu are un înţeles mai de sine stătător. De ne-aţi trimite şi alte fragmente, le-am publica cu plăcere. Mulţumindu-vă încă o dată, rămîn..." (Scrisoarea din 26 ianuarie 1920, în: E. Lovinescu, *Scrisori şi documente,* ed. cit-, p. 13). într-o scrisoare imediat ulterioară, directorul *Sburătorului* repetă observaţiile şi îndemnurile din prima: „înainte chiar de a primi manuscrisul de azi, voiam să vă mai scriu o dată pentru a vă felicita pentru bucata celaltă, recitită în corectură. *E, într-adevăr, de o vigoare de stil remarcabilă: stil voluntar, încordat şi ironic. In duioşia noastră generală, nota aceasta glacială este bine venită. « Sburătorul » e bucuros să vă adăpostească. Bucata trimisă acum se va publica, cred. in nr. următor. Şi mai aşteptăm încă" (idem,* p. 13).

Se observă din conţinutul celor două scrisori că E. Lovinescu face unele -observaţii critice asupra stilului tînărului prozator, pe care le regăsim şi in caracterizările din articolul publicat cîteva luni mai tîrziu în *Sburătorul.* Interesante sunt cele două scrisori şi ca documente ale „receptării" scriitorului de către critic, ştiut fiind faptul că el a fost acuzat de mulţi (inclusiv de Aderca însuşi) că avea opinia critică ezitantă şi că simţea nevoia de a se sprijini pe cei din jur pentru a risca un verdict. Rîndurile de mai sus dezmint, cel puţin pentru cazul lui Aderca, o atare interpretare. Trebuie însă precizat că. în •cadrul raporturilor dintre cei doi, scriitorul mai tînăr s-a arătat totdeauna nemulţumit de judecăţile lui Lovinescu la adresa sa, motiv pentru care, in 1926 (după apariţia *Istoriei literaturii române contemporane,* II, *Evoluţia .criticii literare)* el a împins lucrurile pînă la ruperea relaţiilor personale, dar de fapt, în aprecierile, poate minimalizatoare, ale criticului, se cuprind observaţii dintre cele mai pertinente dacă nu despre anvergura, măcar despre structura talentului şi personalităţii artistice ale lui Aderca, pe care le va accentua „figurina" din 1922.

Prima luare de contact cu un scriitor foarte divers ca posibilităţi si aflat în plină afirmare, rîndurile din *Doi prozatori* înseamnă, un început semnificativ

pentru relaţiile dintre Lovinescu şi Aderca, prelungite pînă la moartea primului şi pline de multe discordanţe şi neînţelegeri, dar şi de o durabilă stimă reciprocă, oarecum în complementaritate, cei doi „colaboratori" fiind în multe privinţe firi opuse, dar sfîrşind prin a accepta fiecare la rîndul său „genul"^ celuilalt.

„PROMETEU"

Apărut în *Sburătorul,* anul I, nr. 48, 10 aprilie 1920, p. 505 şi nr. 49V 17 aprilie 1920, p. 521—523, de unde reproducem textul.

Reprodus, cu unele modificări de ordin stilistic, în *Critice,* III, ed. II. Ed. Alcalay, 1920, p. 87—94, unde constituie punctul *IV. Prometeu,* din capitolul *4. Victor Eftimiu.*

în *Critice,* III, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1927, **p.** 76—80, o versiune mult mai succintă, cu multe modificări de ordin stilistic, figurează drept punctul *3. Prometeu* din capitolul *IV. Fantezia constructivă şi feerică în teatru.*

Piesa lui Victor Eftimiu, după ce se văzuse respinsă de Teatrul Naţional din Bucureşti din cauza conţinutului ei considerat antireligios, a fost pusă in scenă la Teatrul Comedia de compania Bulandra, în primăvara lui 1920,. cu Tony Bulandra în rolul titular. A fost un mare succes, piesa întrunind pînă la sfîrşitul stagiunii nu mai puţin de patruzeci de reprezentaţii. Va fi reluată în stagiunea 1920—1921 cu George Vraca în locul lui Tony Bulandra, făcînd şi în această interpretare serii întregi de spectacole, pentru ca în anul următor să recolteze la Teatrul Maghiar din Cluj un adevărat triumf, prelungit cu spectacole realizate de diverse trupe la Arad, Cluj, Turda, Dej ele, apoi în Ungaria la Budapesta şi Miskolc. Se poate afirma că a fost cel mai mare succes în cariera de dramaturg a autorului ei, dar posteritatea n-a reţinut toate acestea, în judecata ei apropiindu-se de aprecierile din cronica lui E. Lovinescu, rămase pînă astă2i cele mai judicioase şi cumpănite, pe deplin corespunzătoare realităţii.

.BĂTRÎNUL"

Partea întîi apărută în trei numere consecutive din *Sburătorul,* după cum urmează: *Hortensia Papadat-Bengescu (cu prilejul „Bătrînului"),* anul I, nr. 50, 24 aprilie 1920, **p.** 537—539; *Bătrînul, idem,* nr. 51, 1 mai 1920, **p.** 553-555; *şi Bătrînul, idem,* nr. 52, 8 mai 1920, **p.** 569—571. Partea secundă, marcată cu **II,** sub titlul *Bătrînul,* în aceeaşi revistă, anul **II,** nr. 45,19 martie 1921,

p. 289—291 şi nr. 46, 26 martie 1921, p. 305—307, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 36 — 53, de unde reproducem textul, articolele despre *Bătrînul* figurează ca un capitol purtînd acest titlu, din studiul *Hortensia Papadat-Bengescu* şi este împărţit tot în două părţi, marcate cu 1 şi II.

în *Critice,* VII, *Literatura nouă,* ed. definitivă, Ed- Ancora-Benvenisti, Î928. p. 95—110, articolul despre *Bătrînul* figurează drept punctul *5. „Bătrinul', un an înainte de a fi reprezentat* si *6- ..Bătrînul" Ia reprezentare,* într-o versiune mai succintă, cu multe modificări de ordin stilistic.

Bătrînul s-a jucat în premieră la Teatrul Naţional din Bucureşti, la 2 martie 1921, cu N. Soreanu în rolul lui Luca Delescu şi Agepsina Macry-Hftimiu *în* rolul Ginei; alţi actori de frunte au susţinut stufoasa partitură: Romald Bulfinsky (Dinu Delescu), Ion Mânu (fean Delescu). A. Atanasescu (Mircea I.ungeanu), Eugenia Ciucurescu (Doamna Delescu), Marioara 7imniceanu (Cleo Delescu). Montarea a urmat un proces dificil, neobişnuit altor piese (ea se afla predată teatrului si acceptată încă din toamna anului 1918) şi este de presupus că E. Lovinescu, prieten cu directorul înaltei instituţii. Victor Eftimiu, a avut un oarecare rol în impunerea ei. în tot cazul, el a fost direct •şi indirect agentul unei „campanii" în jurul acestei piese, susţinînd-o cu energie şi Incercînd să-i facă o atmosferă favorabilă.

Seria sa de articole din *Sburătorul* au în mod vădit un rol de susţinere într-un moment în care *Bătrînul* nici nu se jucase, se tipărise însă în Editura Abalay, ceea cs iar nu poate sâ fie fără legătură cu situaţia criticului faţă de cel ce o editase. în acelaşi timp însă, articolele laudative ale lui Lovinescu au jucat un rol cert în atragerea pe poziţii opuse a adversarilor săi; unul va fi cu certitudine Ion Minulescu şi criticul va intra într-o dispută cu poetul autor dramatic a cărui severitate la adresa Hortensiei Papadat-Bengescu va fi fost accentuată de vechile sale resentimente antilovinesciene. Minulescu a semnat o cronică dramatică imediat după premieră, care merită să fie semnalată atît pentru tonul ei categoric cît şi pentru „principiile" care-i stau la bază. Semnalînd talentul prozatoarei, căreia îi laudă ..spiritul de observaţie", Ion Minulescu i-l contestă însă pe cel de dramaturg. El afirmă că *„Bătrinul* nu este propriu-zis o piesă de teatru, ci o nuvelă frumos dialogată, dar insuficient teatralizată, cu acţiunea lipsită de unitate, fragmentată în mod inutil şi dezvoltata în mod stîngaci, nemotivatâ şi pierdută în nebulozitatea unei fantezii căreia teatrul nu-i permite decît cel mult luxul «misterului» dintre culise.

Piesa doamnei Bengescu trădează neîndemînarea autoarei în ceea ce priveşte concepţia tehnică şi personalizarea stărilor sufleteşti pe care le desprinzi din banalitatea evenimentelor cotidiene, pentru a le da prestanţa cu care trebuie să-şi legitimeze prezenţa lor pe scenă.

Dacă vreţi, *Bătrînul* este ceva mai mult decît o piesă de teatru, continua poetul situîndu-se în punctul de vedere al dramaturgiei clasice. Dar în teatru, ca şi în orice altă manifestaţie caracterizată prin preciziune, prisosul este tot atît de dăunător ca şi lipsurile. în teatru se păşeşte pe lucruri solide, pe constatări legalizate şi pe insinuări legitimate. Teatrul este scara ideală pe care putem urca toată lumea deopotrivă cînd treptele ei sînt în bună stare. în faţa primei trepte frînte însă, teatrul încetează." Alături de ideea perfectei coerenţe şi a logicii lăuntrice implacabile, Minulescu pune şi „normalitatea" caracterelor şi situaţiilor. „Cazurile patologice, afirmă el, problemele sociale, conflictele morale, discursurile de catedră universitară, pledoariile «in futurum» şi acel grav şi pretenţios « quod erat demonstrandum)> nu sunt teatru, ci numai complimente teatrale" *(România nouă,* anul II, nr. 51, 7 martie 1921). Dincoio de iritaţia de a se vedea contrazis, E. Lovinescu trebuie sâ se fi simţit obligat la o replică de tonul sentenţios al poetului-cronicar dramatic şi de invocarea de către acesta a structurii „clasice" ce-i lipseşte desigur lui însuşi. A făcut-o in cele două articole despre *Bătrînul* din *Sburătorul,* care vor deveni la republicarea în volum partea secundă a studiului închinat Hortensiei Papadat-Bengescu; totuşi, dacă lăsăm deoparte unele obiecţii neavenite din cronica lui Minulescu, trebuie sâ recunoaştem că în el vorbea spectatorul „comun", format la şcoala reprezentaţiilor teatrale prevalent franţuzeşti si care pretindea oricărei piese linearitatea desfăşurării acţiunii, personaje bine precizate, soluţii logice, date în enunţul piesei, adică exact ceea ce urmărise Lovinescu în cronicile sale dramatice timp de aproape un deceniu.

Ne-am oprit la acest aspect al „conflictului" pe marginea *Bătrînului* deoarece aderenţele clasiciste îl făcuseră pe Lovinescu să respingă piese de tipul *Azilului de noapte* a lui Gorki, dar şi al unor realizări din dramaturgia naţională^ precum *Apus de soare* de Delavrancea sau chiar *Patima roşie* de M. Sorbul; în sfîrşit, tot ele se lăsau surprinse în unele „obiecţii" la adresa teatrului shakespearian *(Regele Lear, Hamlet).* Criticul a trebuit să-şi modifice complet instrumentele de intuire şi judecare critică pentru a aprecia şi apoi susţine o piesă atît de contrarie stilului clasic precum *Bătrinul,* şi acest gest se cere notat deoarece nu rămîne unic în cariera sa; în faţa multor fenomene imprevizibile ale literaturii ce se scria şi se va scrie, Lovinescu are meritul de a-şi fi amendat o teorie pentru a recunoaşte un adevăr.

Articolele în favoarea ***Bătrînului*** depăşesc tot ceea ce criticul riscase în materie de „recunoaştere" critică; niciodată nu folosise un astfel de ton şi nici nu desfăşurase o mai mare energie. El va deschide paginile ***Sburătorului*** unei adevărate anchete, propunînd mai multor scriitori să-şi spună cuvîntul. Aşa au apărut răspunsurile lui Liviu Rebreanu, D. Nanu şi V. Al- Jean ***(Sburătorul,*** anul II, nr. 45, 19 martie 1921, p. 291-297), pentru ca în nişte ***Note Intîrziate*** din aceeaşi revistă (nr. 50, 23 martie/2 aprilie 1921, p*. 383—384)

•să-şi spună cuvîntul şi C. Narly. Toti cei anchetaţi vorbesc favorabil despre *Bătrînul,* dar cu unele rezerve şi mai ales fără entuziasmul lui Lovinescu pentru o realizare capitală a literaturii noastre, capabilă să instituie o schimbare fundamentală în cursul acesteia. Toţi observă derogarea piesei de la linia clasică a dramaturgiei, dar numai Rebreanu oferă o explicaţie în sensul unei compensaţii mai pozitive faţă de un act de erezie artistică: „Citind *Bătrînul* rămîi nedumerit, scrie el. Dialoguri sclipitoare, o seînteiere de aforisme îzvorîte negreşit din adîncurile situaţiilor, crîmpeie de acţiuni divergente, personagii schiţate cînd dramatic, cînd epic, observaţii vii, amestecate cu amănunte pur cerebrale... Impresia generală e uluitoare, un vîrtej năprasnic, în care toate conturile se îndoaie sau se întretaie fără nici o ţintă aparentă. iDrama? Acţiunea? Conflictul? întrebări fără răspuns."

Şi Rebreanu consideră că toate aceste impresii de lectură se şterg la vizionarea piesei care propune cu totul altceva: ...„ am aşteptat cu destulă neîncredere ridicarea cortinei în seara întîiei reprezentaţii a piesei d-nei Papadat-Bengescu. Dar, după cîteva replici, neîncrederea se topeşte. Ceea ce părea amorf la citire pe scenă se răsfrînge în reliefuri sobre. Atmosfera se -creează repede, ţ...] La sfîrşitul actului întîi antagonismul e precizat. Sunt puse şi bazele conflictului [...] Lumea aştepta o dramă, construită după calapodul normal şi a rămas nedumerită văzînd o lucrare ce i se pare fără compoziţie. Judecată cu măsura obişnuită, piesa *Bătrînul* e dezlînată, fără acţiune unică, fără culminare, fără deznodămînt. [...] Totuşi *Bătrînul* a impresionat, în diferite momente, chiar pe spectatorii cei mai îndărătnici. Fiindcă din toată desfăşurarea reiese cu energie caracterul teatral al lucrării. Drama internă, adevărată, deşi învăluită într-un procedeu deosebit şi neobişnuit, ţîşneşte deseori rupînd parcă învelitoarea şi trecînd rampa drept spre sufletele din sală." Observaţiile lui Rebreanu, cele mai favorabile din grupajul publicat de *Sburătorul,* desigur în favoarea piesei, coincid cu constatările altor critici, ulteriori, care se vor rosti despre piesă în termeni laudativi.

Rămîne totuşi o problemă deloc neglijabilă: eşecul *Bătrînului* pe scenă atît la premiera din 1921 cît şi la încercarea de reluare în 1924. O punere în scenă a avut loc şi la laşi, în zilele noastre, în regia Nicoletei Toia (1984) cu acelaşi succes de stimă şi pînă la un punct de critică. în genere însă, cei care s-au ocupat mai îndeaproape de opera Hortensiei Papadat-Bengescu şi au ajuns şi la *Bătrînul* nu au ratificat verdictul lovinescian; loan Holban în monografia sa *Hortensia Papadat-Bengescu,* Ed. Albatros, 1985, nu riscă asupra piesei nici o judecată cu adevărat estetică, deşi se ocupă de dramaturgia scriitoarei şi îndeosebi de *Bătrînul* (p. 239—250), iar Florin Mîhăilescu, în *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu,* 1975, îi acordă doar cîteva rînduri, considerînd în genere veleităţile de dramaturg ale scriitoarei doar ^o şcoală utilă a construirii şi conducerii acţi'jnilor către o finalitate proprie", şi conchizînd: „Nu se poate însă exagera ponderea acţiunii în piesele ei, care sînt mai degrabă tot nişte portrete de femei şi de familie, ridicate doar pe suportul material al unor pretexte epice şi al unor elemente destul de fragile de conflict dramatic. Insuccesul in teatru şi l-a datorat scriitoarea vocaţiei sale de analistă, pentru care forma ideală o reprezintă romanul psihologic de formulă modernă. [...] Creaţia dramatică a rămas mai mult o ambiţie şi o nostalgie, pentru care şi-a mărturisit totdeauna pasiunea, dar niciodată vocaţia" (p. 82).

în nici un caz critica din acel moment dar şi posteritatea nu au ratificat verdictul lovinescian, după care *Bătrînul* ar fi o capodoperă şi încă una constitutivă, comparabilă cu Zonal lui Rebreanu. Chiar şi Val Condurache, autorul unui studiu insistent, *„Bătrînul" la 63 de ani* (în *Fantezii critice,* Iaşi, 1983), ironizează formula lovinesciană, deşi, în continuare se exprimă mult favorabil despre piesă, în care vede un studiu „psihanalitic" şi conchide: „Hortensia Papadat-Bengescu a scris o operă dramatică durabilă, ce trăieşte, înainte de toate, prin forţa relaţiei dintre Bătrîn şi Gina" (p. 89).

Insistenţa, ba chiar pasiunea, cu care E. Lovinescu a susţinut această piesă, a fost la timpul respectiv semnalată cu ironie de un scriitor ce va deveni curînd foarte ataşat cercului de la *Sburătorul,* Felix Aderca, acesta refuzînd să accepte punerea sub acuzaţie a celor ce se pronunţaseră contra, pe motiv că le-ar lipsi obiectivitatea, fiind ei înşişi autori dramatici şi deci „rivali" ascunşi ai autoarei *Bătrînului.* într-o dare de seamă a revistei *(„Sburătorul", no. 40)* el scrie: „Colaboratorii masculini ai revistei, în frunte cu d. Lovinescu, şi-au luat sarcina de a spulbera opinia presei române asupra *Bătrînului,* comedia socială a doamnei Hortensia Papadat-Bengescu. Ceea ce a surprins a fost armonia — pentru prima oară în acest an! — a criticii dramatice în a recunoaşte *Bătrînului* însuşiri literare şi a-i nega existenţa unei structuri tehnice teatrale. Această unanimitate ar fi trebuit să dea puţin de gîndit criticei literare, căci pentru aprecierea unei lucrări dramatice nu e nevoie de <t o tradiţie milenară culturală », dar e nevoie totdeauna de un oarecare simţ al proporţiilor. Doamna Hortensia Papadat-Bengescu, care e o scriitoare extrem de inteligentă şi volubilă şi care cu realele-i însuşiri dramatice ar putea construi opere dramatice monumentale, are însă amici — vai! — prea zeloşi. Iată cum se face că d. Lovinescu, pornind atacul împotriva presei dramatice — în special împotriva domnului Ion Minulescu de la *România nouă* — comite două greşeli de nepriceput la un critic într-adevăr dotat cu o « tradiţie culturală milenară» şi la autorul — pînă acum — a vreo treizeci de cărţi. Domnul Lovinescu socoate că doamna Hortensia Papadat-Bengescu a fost trimeasă la literatură pentru că aci nu umbreşte pe nimeni şi mai ales pe cei ce au, au avut sau vor avea vreo piesă de teatru, ceea ce constituie o injurie destul de gravă — şi destul de uşoară în acelaşi timp — adusă cronicarilor dramatici şi nici nu prea co-

respunde adevărului, întrucît, in afară de d. Minulescu, ceilalţi cronicari, încă o dată, prin miracol unanimi în aprecieri, nu se gîndescsă scrie teatru."

Şi continuînd cu „apărarea" cronicarilor, Felix Aderca încheie pe acelaşi ton casant şi ironic: „Iar in ce priveşte învinuirea adusă d-lui Minulescu, poetul revoluţionar, că nu e indicat să vorbească de legi fixe în teatru si deci valoarea criticei sale e nulă — d. Lovinescu şi-ar putea aduce aminte că a scris şi d-sa două romane fără succes, ceea cs nu infirmă cîtuşi de puţin — am putea zice dimpotrivă, confirmă — existenţa cu precădere a spiritului său critic!" *(Cuvîntul liber,* anul III, nr. 5, 1 aprilie 1921, p. 28, la rubrica „Mişcarea culturală". Să semnalăm că în însăşi publicaţia în care scria Aderca, Paul I. Prodan, cronicarul dramatic titularizat, făcuse o cronică în acelaşi sens cu susţinerile poetului dramaturg; ef sublinia „erorile esenţiale" ale piesei şi conchidea aproape la fel cu Ion Minulescu: „în dauna teatrului, literatura a cîştigat cu *Bătrînul" — idem,* anul III, nr. 4, 15 martie 1921, p. 21—22.)

Bătrînul a rămas să fie considerat în continuare, chiar şi pînă astâ2Î, un subiect de controversă. Pentru momentul micii „bătălii" din jurul premierei, este semnificativ de notat că Lovinescu, un spirit care judecase pînă atunci întreaga dramaturgie după criterii clasice, s-a aflat în conflict cu doi poeţi, partizani cel puţin pentru ocazie tocmai ai acestor criterii. Mai mult încă, Felix Aderca, el însuşi dramaturg încă nejucat, se va face susţinătorul romanului liric şi va ajunge întru tîrziu să-i reproşeze Hortensiei Papadat-Bengescu orientarea sa treptată spre proza „obiectivă", nu străină, după cum se ştie, de repetatele injoncţiuni ale maestrului ei de la *Sburătorul.*

ANUL AL IT-LEA

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 1, 15 mai 1920, p. 1, de unde reproducem textul.

EUGEN RELGIS

Apărut sub titlul *„Umanitatea"* în *Sburătorul,* anul II, nr. 6, 19 iunie 1920, p. 81-83, la rubrica „Epiloguri".

Republicat în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 183—187, sub titlul *Eugen Relgis,* din secţiunea *Anticipaţii literare,* de unde reproducem textul.

Revista *Umanitatea* a apărut între iunie-noiembrie 1920, sub conducerea lui Eugen Relgis şi cu colaborarea mai multor scriitori de orientare democratică: T. Arghezi, Felix Aderca, B. Fundoianu, Al. A- Philippide, Ion

Vinca. Ion Barbu. Adonis Popov, Gala Galaction, Ion Pa3. Afirmat pînă atunci doar ca poet. Eugen Relgis (n. 1885), autor al volumelor *Sonetele nebuniei* (1914) şi *Nebunia* (1915), îşi va lărgi sfera de activitate prin romane şi eseuri, dar mai ales prin scrieri de propagandă pacifistă *(Literatura războiului şi era nouă,* 1919), pline de bune intenţii, dar fără urmări notabile în viaţa intelectuală a epocii. Revista *Umanitatea* şi grupul ei au activat în corelaţie sau inspirîndu-sc din grupul *Clarte,* condus de Romain Roland şi Henri Barbjsse. Tezismul ci, cu adresă unilaterală, care a trezit şi reacţia unui spirit destul de paşnic precum E. Lovinescu, a dus-o în cele din urmă la ceea ce i-a reproşat şi criticul atunci: denigrarea armatei române, care luptase în Ardeal pentru eliberarea teritoriului acestei provincii româneşti, deci în scopul cel mai nobil cu putinţă.

CEEA CE NU SE MAI POATE

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 8, 3 iulie 1920, p. 113 — 114, de unde reproducem textul.

Articol scris cu ocazia înscăunării lui I. Al. Brătescu-Voineşti în funcţia de director al Teatrului Naţional din Bucureşti, ceea ce ÎQsemna şi de director general al teatrelor, e o diatribă de o ironie nimicitoare la adresa scriitorului şi omului politic care cumula tot felul de funcţii oficiale şi de sinecure, destul de contradictorii faţă de sterilitatea Iui literară şi de valoarea reală a operei realizate. Dacă astăzi judecăm -lucrurile astfel şi ne putem mira de prezenţa lui Brătescu-Voineşti în fruntea atîtor comitete şi comiţii, o facem deoarece optica lui E. Lovinescu a sfîrşit prin a fi adoptată de toată lumea; contemporanii nu credeau însă aşa şi vedeau în prozatorul tîrgoviştean un feucsjad întru totul venerabil şi un scriitor de primă mărime.

El fusese numit „provizoriu" director la 7 iunie 1920. graţie ministrului instrucţiunii publice P. P. Negulescu şi nu se va menţine prea mult; îndeajuns însă pentru a-şi consolida şi mai mult situaţia în teatru. Observaţiile pe care criticul le face la adresa repertoriului se referă la „programul" noului director, nepus însă in practică integral, datorită scurtimii perioadei de conducere efectivă sau a selecţiei, îmbunătăţite poate ulterior, în urma criticilor ce i s-au adus.

OCTAVIAN GOGA MINISTRU

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 10, 17 iulie 1920. p. 145—147, do unde reproducem textul.

în *Critice,* VIII, ed. I, Ed. Alcalay, 1923, p. 169—171, o versiune mai redusă şi cu unele modificări de ordin stilistic figurează sub titlul *Spirit şi materie* din secţiunea *Glose* a volumului.

în *Critice,* I, *Istoria mişcării „Sămănătorului",* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p. 158—160, o versiune cu multe modificări de ordin stilistic figurează drept punctul *3. Poetul ajunge ministru,* din secţiunea V a capitolului *///. Octavian Goga.*

Articol prilejuit de numirea lui Octavian Goga ca ministru, deşi trebuie precizat că poetul nu ajunsese pentru prima dată atunci la această demnitate. El a fost ministru al cultelor şi instrucţiunii publice (5 decembrie 1919 — 13 martie 1920) în guvernul Vaida; între 18 martie 1920 şi 13 iunie 1920, ministru de stat în guvernul Averescu şi între 13 iunie 1920 şi !7 decembrie 1921, ministru al cultelor şi artelor (un departament anume creat pentru el) în acelaşi guvern (cf. Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga,* 1971, p. 141 — 142). Sărbătorirea de care pomeneşte E. Lovinescu a fost legată de înscăunarea sa în ultima demnitate; poetul îşi va continua însă cariera politică, ajungînd chiar prim-ministru (1937).

Consideraţiile criticului faţă de „ascensiunea" lui Goga se înscriu pe linia rezervelor sale faţă de politică şi de participarea creatorilor în genere la competiţia pentru ocuparea înaltelor funcţii de stat. E greu de conceput o reacţie mai categorică faţă de ceea ce vedea întîmplîndu-se cu camaradul său de generaţie, poetul ,,pătimirii noastre" oferindu-i un contrast extrem faţă de propria sa poziţie.

MARCEL ROMANESCU

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 12, 31 iulie 1920, p. 177-178, sub titlul *Speranţe literare.*

Republicat în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 191-192, la rubrica „Anticipaţii literare", de unde reproducem textul.

Marcel Romanescu (1897—1954), poetul pe care E. Lovinescu îl propune interesului public printr-una din „anticipaţiile" sale literare, este un nume care nu a străbătut dincolo de perioada interesantelor sale începuturi. Poetul* coleg la Facultatea de Drept cu Tudor Vianu, este posibil să fi venit în cercul *Sburătorul* prin intermediul acestuia, după ce fusese prezent şi în cenaclul lui Macedonski puţin înainte de moartea mentorului. Deşi nu se exprimă în termeni atît de laudativi ca în cazul lui Ion Barbu, din articol se vede că E. Lovinescu nutrea mari speranţe în legătură cu acest poet cu care a întreţinut o susţinută corespondenţă în acei ani.

Marcel Romanescu se încadra în formula parnasiană şi a rămas fidel acesteia, ceea ce desigur nu era de natură să-1 recomande curiozităţii criticii mai noi, în deceniul care a urmat. El va abandona literatura, poate si datorită funcţiilor sale în Ministerul de Externe (în perioada debutului funcţiona la Legaţia noastră la Vatican), încît un G. Călinescu, de pildă, nu-i mai acordă nici o consideraţie, numele poetului fîgurînd doar la *Bibliografia Istoriei literaturii române* (1941) şi acolo doar cu o foarte redusă menţionare a operelor.

ELENA FARAGO

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 13, 7 august 1920, p. 192—194, la rubrica *Epiloguri.*

Republicat în *Critice,* V, ed. I, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 55—57, la secţiunea *Figurine,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 174—175, figurează o versiune modificată din punct de vedere stilistic, constituind capitolul XXV al cărţii.

Articolul despre Elena Farago are, după cum se vede, un aspect de considerare generală a poeziei acesteia, impresiile criticului fiind pe deplin cristalizate în acel moment. E deci interesant de ştiut că, deşi el aflase că un nou volum al acelei poete stă să apară, nu şi-a amînat, pînă după eveniment, publicarea articolului propriu: „Mă bucur foarte mult că vei scoate un nou volum de poezii, îi scria el din Bucureşti, va fi cel mai bun al dumitale cu siguranţă... *Sburătorul* se va ocupa de el prin pana vreunui colaborator, simpatic — a d-lui Aderca, de, pildă. Eu nu fac dări de seamă — iar pagina sintetică ce am scris despre d-ta o consider, în putinţele mele, ca definitivă; nu mai am de adăugat la ea nici un rînd..." (E. Lovinescu, *Scrisori şi documente,* ed- cit-, p. 167). Articolul lovinescian cuprinde o caracterizare generală şi sintetică a poeziei autoarei; este momentul cel mai favorabil al întîlnirii celor doi. E. Lovinescu înregistrase opera poetei craiovence încă de la primele manifestări şi scrisorile adresate ei, din fericire, păstrate probabil integral şi publicate în 1976 (E. Lovinescu, *Corespondenţă cu M. Dragomirescu şi Elena Farago,* ed- îngrijită de C. Papastate, Craiova, Ed. Scrisul românesc) ne lasă să întrevedem o simpatie reciprocă, rară pentru relaţiile criticului cu cineva. îi solicitase colaborarea încă de la primul număr al *Lecturii pentru toţi;* în *Sburătorul* îi va publica masiv producţia lirică.

Articolul lovinescian este desigur unul dintre cele mai judicioase, fixînd cît se poate de exact lirica acestei poete aflate la confinele simbolismului.

dar depăşind prin unele accente intimismul poeziei de album şi convenţionalismul liricii feminine. După apariţia articolului în *Sburătoruh* criticul se crezuse în drept să aştepte o scrisoare de mulţumire: „Nu ştiu de-mi datorezi o scrisoare sau îţi datorez eu, îi scrie la 22 august 1922. Ne datorăm reciproc- Eu, un răspuns la scrisoarea d-tale; d-ta, un cuvînt pentru articolul apărut mai bine de două săptămîni şi pentru care am primit mai bine de zece scrisori. .. de felicitare! Numai d-ta n-ai luat act de el" (E. Lovinescu, *Scrisori ţi documente,* cd. cit., p. 166). Ba mai mult chiar, se pare că poeta a rămas nemulţumită de conţinutul articolului: „Scrisoarea ce mi-ai scris-o după publicarea articolului meu s-a pierdut probabil. Dealtfel, am fost informat Ia timp că nu eşti « mulţumită» de articol, căutînd şicane (« poete» — ➝ poeţiy) de cuvinte..." (E. Lovinescu, *op. cit.,* p. 167).

T. V. STEFANELL1

Apărut in *Sburătorul,* anul II, nr. 14, 14 august 1920, p. 203-211, în *Critice,* V, ed. I, Ed- Viaţa românească, 1921, p. 73—76, articolul figurează drept punctul 5 din secţiunea///. *Figurine,* de unde reproducem textul, care prezintă uşoare modificări:

La p. 321: „în realitate, ne plîngem pe noi..." în *Sburătorul suna:* ,,Dc fapt, ne plîngem..." în continuare, „rădăcinile lui" era: „rădăcinile ei". „Cînd domeniul acesta se restrînge" suna: „Cînd domeniul acesta se îngustează".

La p. 321: „Se refugiase din Bucovina lui la începutul" era: „Se refugiase din Bucovina lui de la începutul războiului".

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Bcnvcnisti, 1928, p. 121 — 124, figurează o versiune mai redusă, cu unele modificări de ordin stilistic constituind capitolul *XVII. T. V. Stefonelli,* datat *1919.*

E un necrolog închinat unui onest cărturar bucovinean cu care criticul petrecuse în refugiu la Fălticeni aproape doi ani (1917 — 1919) dintre cei care au precedat înfrîngerea Austro-Ungariei şi care au fost pentru cel în cauza ani de mizerie materială şi de aşteptare dramatică, cu speranţa victoriei.

Teodor V. Stefanelli (1849—1919) s-a născut la Şiret (Bucovina) şi şi-a făcut studiile la Cernăuţi, apoi la Facultatea de Drept din Viena. A fost membru al „României june" şi unul dintre fondatorii societăţii „Arboroasa". Magistrat şi jurist de prestigiu, a ocupat funcţii din ce în ce mai înalte, culminînd cu aceea de consilier la înalta Curte de casaţie din Viena. A desfăşurat o activitate ştiinţifică în domeniul istoriei, ceea ce avea să-1 facă să devină membru al Academiei Române (1910). Ca literat, a publicat o serie de schiţe şi povestiri, dar mai ales nişte foarte preţioase *Amintiri despre Eminescu* (1914), pe care 1-a cunoscut.

încă de la izbucnirea primului război mondial a trăit la Fălticeni, unde avea să şi moară-

Evocarea pe care i-o închină E- Lovinescu este foarte rezervată cit priveşte meritele reale ale acestui patriot bucovinean, autorul ei fiind preocupat doar de schiţarea unui portret al omului în ultimii săi ani de viaţă.

UN NOU CETĂŢEAN ROMÂN: VICTOR EFTIMIU

Apărut In *Sburătoru',* anul IT, nr. 15, 21 august 1920, p. 225 — 227. de unde reproducem textul.

Articolul acesta salută numirea Iui Victor Eftimiu în postul de director al Teatrului Naţional din Bucureşti. E un articol amical, dar şi de satisfacţie profesională, deoarece, de la ultimul directorat al lui A1- Davila, era pentru prima oară că în fruntea înaltei instituţii era instalat un om de teatru. Aprecierile lui E. Lovinescu sint desigur de forţa evidenţei, deşi nu era tot atît de sigur câ un om atît de implicat în fenomenul teatral ca autorul lui *înşiră-te, mărgărite* avea să fie şi un bun administrator, conducător şi arbitru al unei trupe foarte eterogene, de oameni cu psihologii dificile şi cu ambiţii de afirmare. Victor Eftimiu nu avea un sprijin de sus şi nu-şi datora funcţia situaţiei sale politics (nici nu era membru al partidului averescan aflaf la cîrma ţării), ci prieteniei cu Octavian Goga. Acesta propusese directoratul lui Constantin Nottara, care-1 refuzase net, ceea ce denotă criza „funcţiei" mai mult decît a instituţiei în cauză- Victor Eftimiu nu s-a putut menţine decît un an şi jumătate; a fost silit să demisioneze la venirea noului guvern liberal condus de I. C. Brătianu care, la 23 ianuarie 1922, îşi va instala propriul favorit, pc A1. Mavrodi.

Numirea lui a produs, de fapt, o vie nemulţumire printre confraţi şi chiar în opinia publică, deoarece s-a considerat ci V. Eftimiu era un om prea tînăr (abia împlinise treizeci de ani), cel mai tînăr din istoria direcţiei Teatrului Naţional, şi cel care s-a ridicat vehement împotriva ei a fost N. Iorga, după cum reiese din articolul lui Lovinescu, un articol de evidentă „susţinere". N. Iorga îl urmărea pe scriitor cu o implacabilă adversitate; izbutise să-i scoată dc pe afiş, în urma unei campanii memorabile, *Ringala* (1915) şi acum coniestase calitatea de român a noului director. Precizăm că în *Sburătorul* evenimentul numirii lui Victor Eftimiu va fi sărbătorit în mod deosebit, ceea ce nu mai fusese cazul cu alte numiri sau acordări de distincţii onorifice,

Liviu Rebreanu va saluta pe fericitul beneficiar printr-un articol, *Noul director general al teatrelor* (anul II, nr. 14, 15 august 1920, p. 223 — 224), pentru ca în numărul din 4 septembrie, acelaşi an, să se reproducă sub titlul *O agapă literară,* discursurile lui Ion Minulescu, D. Nanu, Ion Buzdugan, ţinute cu ocazia festivităţii respective.

Niciodată pînă atunci revista sau directorul ei nu se făcuseră ecoul unor asemenea „evenimente"; bunăvoinţa arătată de E- Lovinescu lui Victor Eftimiu, ca om de teatru, nu însă şi ca scriitor, se cere semnalată ca un punct important în istoria relaţiilor dintre cei doi scriitori.

I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 16, 28 august 1920, p. 241 —244 şi nr. 17, 4 septembrie 1920, p. 257—260, la rubrica „Revizuiri literare".

Republicat în *Critice,* IV, *Revizuiri literare,* ed- II, Ed. Alcalf.y, 1920, p. 117—126, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, *Revizuiri,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti. 1928, p. 50—58, figurează o versiune mai redusă şi cu unele modificări de ordin stilistic.

..Revizuirea" închinată lui I. Al- Brătescu-Voineşti se referă la un scriitor venerabil, de largă reputaţie pe atunci, un fel de clasic în viaţă, considerat inatacabil prin vîrstă şi prestigiu. Dar nu un dispărut, asemeni majorităţii celorlalţi pe care criticul îi supusese unei reexaminări integrale. în realitate, dincolo de valoarea în genere a operei sale, pe care autorul articolului o pune în discuţie, ultimul deceniu al lui Brătescu-Voineşti, mai curînd de inactivitate, dovedise oricărui spirit lucid că era vorba de un artist cu un talent şi o arie limitată de observaţie, mai mult un povestitor amabil şi un creator de atmosferă decît un scriitor de anvergură, de Ia care se mai putea aştepta ceva în viitor. Personalitatea i se definise pe deplin încă de Ia primul volum şi încă de la al doilea i se puteau stabili si limitele. *întuneric si lumină* (1912). poate chiar *în lumea dreptăţii* (1908) sînt de fapt adevăratele opere valabile ale unui scriitor care va da ulterior numai pagini sporadice şi va supravieţui încă vreo trei decenii, încărcat de glorie şi de recunoaşteri oficiale.

Diagnosticul categoric pus de Lovinescu în 1920 este cît se poate de exact în perspectiva istoriei literare, dar în momentul formulării lui constituie un act deosebit de îndrăzneţ, riscînd asupra imprevizibilului, deoarece s-ar fi putut ca I. Al. Brătescu-Voineşti să-şi fi continuat activitatea scriitoricească şi să-şi fi întregit opera cu aspecte nebânuite. în plus. nu trebuie uitat că, în acel moment, prozatorul tîrgoviştean făcea încă obiectul admiraţiei înflăcărate a Iui G. Ibrăileanu, iar opera lui va fi luată drept obiect al unui masiv **fi** doct studiu datorat lui D. Caracostea, ***Poetul Brătescu-Voineşti,*** ce avea sa vadă lumina tiparului în 1921. „Moderniştii" însă îl vor lichida cu şi mai mare cruzime, prin pana necruţătoare a lui Arghezi, sau N. Davidescu, pentru ca abia prin anii '30, scriitorul să mai recolteze unele aprecieri mai favorabile din partea criticii tinere (cf. Vladimir Streinu, ***Ion Al. Brătescu-Voineşti*** *sau* ***literatura venerabilă,*** 1936). Abia G. Călinescu îi va acorda importanţa meritată în capitolul respectiv din ***Istoria literaturii române,*** 1941, la un nivel foarte apropiat de ceea ce scrisese E. Lovinescu în 1920.

Trebuie însă precizat că „revizuirea" aceasta, atît de exactă în judecata de ansamblu şi în observaţiile cu privire la structura talentului celui în cauză nu este primul text lovinescian închinat lui Brătescu-Voineşti. El mai scrisese o mică schiţă critică în 1905, întemeiată, doar pe primul volum al prozatorului ***(D. Brătescu-Voineşti,*** în ***Paşi pe nisip,*** II, secţiunea ***Figuri şi figurine literare;*** în actuala ediţie de ***Opere,*** I, 1982, p. 228—232). în 1907 închinase o recenzie cu totul favorabilă scriitorului în momentul apariţiei volumului ***în lumea dreptăţii,*** o recenzie apărută în ***Convorbiri*** şi care, fiind considerată prea favorabilă de M. Dragomirescu, fusese dublată de una a directorului publicaţiei (anul I, nr. 19, 1 octombrie 1907). Deşi se exprima mai laudativ, tînărul critic de pe atunci făcea unele observaţii fundamentale, cărora le va da un accent mai apăsat în textul de revizuire postbelic. în tot cazul, articolul din 1907 (v. actuala ediţie de ***Opere,*** IV, 1986, p. 144-147), ca să nu mai vorbim de cel din 1905, denotă o certă stimă pe care momentul respectiv în cariera scriitorului o îndrituia. Atragem atenţia că primul se încheia cu o constatare pe care D. Caracostea o va specula ulterior în defavoarea lui E. Lovinescu, cousîderînd-o contradictorie faţă de judecăţile din „revizuirea" finală: „Eroii lui sunt mari. Ei sunt însă ca acei albatroşi împiedicaţi In mers de aripele lor prea mari, de care vorbea Baudelaire.. " ***(op. cit.,*** p. 147).

Schimbarea relativă de atitudine faţă de Brătescu-Voineşti urmează o constatare cu totul firească şi se vedea întărită de apariţia în ***Viaţa românească*** a nuvelei ***Rătăcire,*** o dovadă certă a epuizării talentului fără anvergură al unui prozator care totuşi abia atinsese vîrsta de 50 de ani.

N. IORGA
(Amintiri universitare, 1900—1904)

Apărut în ***Sburătorul,*** în patru numere consecutive, după cum urmează: anul II, ni. 18, 11 septembrie 1920, p. 273-276; nr. 18, 11 septembrie 1920, p. 289-291; nr. 20, 25 septembrie 1920, p. 305-309 şi nr. 21, 2 octombrie 1920, p. 321-323.

Republicat în ***Critice,*** IV, ***Revizuiri literare,*** ed. II, Ed. Alcalay, 1920,. p. 145—168, de unde reproducem textul.

O versiune mai simplificată, cu unele schimbări de ordin stilistic, figurează In ***Critice, 1, Istoria mişcării „Sămănătorului",*** ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p. 175 — 200, constituind capitolul ***V. N. Iorga, animatorul „Sămănătorului''.***

Acest articol, cel mai amplu şi mai complex din cîte scrisese E. Lovinescu despre marele istoric, deşi a făcut parte dintr-un volum de „revizuiri", nu are decît partial şi foarte problematic acest caracter, încît îşi va găsi în cele din urmă locul în cu totul alt volum de ***Critice.*** Dacă examinăm punctul de pornire (amintirile lui Ion Petrovici despre N. Iorga, publicate într-o serie chiar în ***Sburătorul)*** şi conţinutul, el ne dezvăluie, în fapt, prima pagină lovinesciană de memorialistică de mare anvergură, cuprinzînd o evocare a epocii studenţiei criticului. Nc aflăm în jurul anului 1900, cînd Lovinescu, student la filologie clasică, nu putea avea decît contacte întîmplătoare cu marele istoric, care îşi ţinea cursurile în acelaşi local al Universităţii bucureştene, dar la Facultatea de Istorie. Viitorul critic a fost un auditor fidel al tînărului istoric, debutant atunci în viaţa culturală şi universitară a capitalei; a fost atras din curiozitate la cursurile marelui istoric şi a rămas impresionat fără a fi integral cucerit de oratoria profesorului, care avea totuşi toate calităţile pentru a seduce tineretul. Evocarea pe care o face două decenii mai tîrziu este un document extrem de preţios asupra unei perioade de început de cariera a lui N- Iorga, sub aspectul oratoriei de catedră, dar şi asupra raporturilor reale dintre E. Lovinescu şi cel care avea să-i fie încă de la începuturile publicistice un constant adversar. Admiraţia foarte diferenţiată cu care vorbeşte, în calitate de simplu martor, despre un profesor al Universităţii bucureştene cu care nu a avut decît tangenţiale contacte dă măsura spiritului de obiectivitate care-1 anima şi stima pe care a ştiut să i-o păstreze lji N. iorga, indiferent de conflictele dintre ei- Seria aceasta de pagini evocatoare, care nu iau, după cum se vede, în discuţie, nici opera nici acţiunea criticului şi îndrumătorului literar de la ***Sămănătorul,*** reprezintă poate cea mai lucidă şi mai generoasă analiză şi recunoaştere de care N. Iorga se bucurase pînă atunci din partea vreunui critic literar şi care ar părea de neconceput sub pana altor „adversari" ai lui, de tipul lui G. Ibrăileanu, M. Dragomirescu sau Ovid Densusianu; tocmai cel care s-a situat pe poziţia ideologică cea mai depărtată aî care avea să simtă în continuare adversitatea implacabilă a lui N. Iorga va da paginile acestea pe care mulţi dintre susţinătorii antisăraănâtorismului sau rnaiorescianismului său integral le vor ignora sau le vor trece sub tăcere.

Evident, accentele critice, cu precădere acelea din finalul articolului de „revizuire", nu se putea să-i fi făcut plăcere marelui istoric, satisfăcut doar cu lauda plenară şi hiperbolică, fie ea şi vană; nu ştim cum va fi reacţionat el sau măcar de va fi citit acele pagini, pe care E. Lovinescu le va relua într-o variantă schimbată şi mult simplificată în *Memorii,* I. El nu a scris propriu-zis despre mai tînărul său adversar, dar l-a urmărit cu o necruţătoare duşmănie mai ales în cariera publică. Există un preţios document indirect asupra a ceea ce gindea el despre Lovinescu şi care a fost dezvăluit abia de curînd: o scrisoare din 1910 adresată grupului redacţional al revistei *Ramuri* din Craiova, care-i făcuse propunerea de a-i ceda conducerea tinerei publicaţii şi unde, dincolo de o autoironie lucidă şi amară, se văd caracterizaţi sumai dar implacabil doi dintre cei mai importanţi critici contemporani: „Dacă vreţi să scoateţi revista d-voastră săptămînal, nu porniţi de la mine şi nu vă puneţi supt o autoritate literară care dc mult nu mai există. Alegeţi, între onorabilii domni Chendi şi Lovinescu, ori luaţi-i pe amîndoi. Cel dintîi trăieşte ia insultă şi din insultă, celălalt glumeşte, cu o eleganţă care se culege la Paris ca mucurile dc ţigări, despre tot ce nouă ni se părea vrednic a i se jertfi o viaţă. Sunt oamenii de azi. Unul din ei vi s-a impus şi d-voastră; vi se va impune şi celălalt, fiindcă sunt oamenii de azi, fereşte-ne. Doamne, de cei de mîine!" *(Corespondenţa „Ramuri", Documente literare.* Ediţie îngrijită şi prefaţată de Florea Firan, Craiova, 1973, p. 264—265).

CHENDI

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 22, 9 octombrie 1920, p. 337 — 338.

Republicat în *Critice,* V, Fd. Viaţa românească, 1921, p. 63 — 66, la secţiunea *Hgurine,* de unde reproducem textul.

Cu unele modificări de ordin stilistic, articolul e reprodus în *Critice,* I, *Istoria mişcării „Sămănătorului",* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p- 105—108, sub titlul *Ilarie Chendi, critic sămănătorist,* constituind capitolul VII din secţiunea *II. Proza si critica sămănătoristă.*

Rîndurile acestea, care schiţează o „figurină" lui Ilarie Chendi, ocupă o poziţie singulară în cadrul seriei pe care E. Lovinescu o iniţiase sub acest litiu. Covîrşitoarea majoritate au fost închinate unor scriitori în viaţă, la care autorul încerca a descoperi elementele esenţiale ale personalităţii- Textul despre Chendi e mai curînd o pagină de „revizuire", aşa cum fusese şi figurina scrisă după moartea lui T, Maiorescu; şi aceea voia să fie un ultim cuvînt al criticului, şi excela de asemenea prin severitate. De fapt, nu e numai o judecată de ansamblu, dar şi prima pagină critică propriu-zisă scrisă de Lovinescu despre colegul său dispărut, cu care se aflase întrucîtva în dispută, dar pe care-1 ajutase in momentul îmbolnăvirii sale (v. actuala ediţie de ***Opere,***

V, 1987, p. 119—121). „Figurina" aceasta, de o deosebită severitate, este prilejuită de împlinirea a şapte ani de la dispariţia lui Chendi şi are ca obiect un critic nu numai ieşit din actualitate, dar despre care nu mai pomenea aproape nimeni în atmosfera literară complet schimbată de imediat după război. (E de observat că E. Lovinescu nu a scris despre criticii din generaţia sa decît relativ tîrziu, după război, cînd va închina felurite pagini de aprecieri unui M. Dragomirescu, H. Sanielevici, Ovid Densusianu. şi nu recenzase în general cărţi de critică.)

Este posibil ca rîndurile despre Chendi să-i fi fost inspirate nu atît de cei şapte ani trecuţi de la moartea acestuia, ci de numărul pe care *Hiena* îl închinase celui dispărut. în mod surprinzător, această revistă condusă de Pamfil Şeicaru şi Cezar Petrescu, doi publicişti care nu-l putuseră cunoaşte pe Chendi decît din scris, au adunat o serie întreagă de articole despre el lanul II. nr. 12/13, 12 septembrie 1920) datorite celor mai felurite pene, de la N. Iorga şi Gala Galaction la D. Tomescu, Pamfil Şeicaru, Ion Darie (Cezar Petrescu). Ion Minulescu, Victor Eftimiu, Caton Theodorian, D. Karnabatt şi, în fine, T. Arghezi. Toţi se exprimaseră elogios, imbinînd aprecierile foarte favorabile cu evocarea plină de simpatie a omului — ceea ce este destul de surprinzător dacă. avem în vedere felul de a scrie al lui Chendi şi inimiciţiile pe care le trezise în timpul vieţii. E posibil ca E. Lovinescu să fi încercat a turna oarecare apă rece peste această înflăcărare, oricum nejusufr-<:ată, şi să fi construit un portret al criticului în replică, încercînd să aducă lucrurile cît mai aproape de adevăr. (Tot atunci, în *Luceafărul,* anul XIV, nr. 7/8, p. 149—159, apăruse un articol de asemenea foarte favorabil despre *florie Chendi,* semnat de Vasile Savel.)

Imediat după apariţia articolului lui Lovinescu, unul dintre cei care-l omagiaseră pe Chendi în *Hiena,* anume T. Arghezi, s-a simţit îndemnat să ia numaidecît poziţie printr-un articol, semnat *Box,* şi în care mai vechea lui inimiciţie la adresa criticului şi-a putut da din nou frîu liber: „Fiindcă după şapte ani de la moarte, «cenuşa scriitorilor se aşează în columbarule definitive», de unde nu mai pot tresări, cum se cuvine, la aprecierea lovineştilor literari, directorul *Sburătorului.* l-a pus, în fine, la locul lui pe llarie Chendi.

în două pagini l-a neantizat. Din Chendi n-a mai rămas decît pulberea şi copita domnului Eugen Lovinescu. E drept: «morţilor li se cuvine adevărul». Ei nu mai pot răspunde. Cu dînşii poţi fi viteaz. Gelatinoasa-ţi bravură nu se înfricoşează de umbre.

Ilarie Chendi? Dar a fost un mit, un paradox monstruos al creaţiei, o apariţie hibridă şi efemeră, pe care cugetul domnului Lovinescu o turteşte postum cu un singur pumn bărbâtos." Şi Arghezi citează o singură frază

rezumativă din articolul lui Lovinescu: „«Inteligent, dar poate mai mult vioi, harnic, de o hărnicie risipită însă în lucruri mici, de oarecare lectură, deşi-i lipsea cu totul fundamentul umanistic şi cultura latină, om de gust şi de bun-simţ, judicios fără a fi pedant [...], Chendi avea destule calităţi pentru a vorbi de dînsul; i-au lipsit totuşi multe pentru a-şi marca un loc.»

Socotim, dimpotrivă, graţie domnului Eugen Lovinescu, Chendi îşi are de acum locul marcat. Regretabil că directorul *Sburătorului* nu şi-a continuat evocarea, demonstrîndu-ne, încă mai talentuos. că: «spin, dar purtînd barbişon, scund fără a fi înalt, teolog fără a fi popă, grăbit fără a merge încet,, vindicativ dar totodată răzbunător, Chendi avea pasiune atît pentru plăcintele cu carne cit şi pentru cele cu brînză, fără a-şi fi fixat însă predilecţia pentru una din două, în afară doar da:â prefera şpriţul, ridichile de lună, *Lectura pentru toţi* sau impresionismul cu panglicuţi, zgardă şi clopoţei de tinichea».

Domnul Lovinescu nu-şi desfare talentul în monedă măruntă, ci cu. toptanul.

Că are de unde, omul".

{Unde duce impresionismul, în *Hiena,* anul I, nr. 18, 17 octombrie 1920V p. 2. Reprodus în *Scrieri,* XXIV, 1974, p. .190-191.)

în schimb, aproape doi ani mai tîrziu, N. Davidescu reluind „problema" Chendi, pe care o ridicase doar pentru a o inmormînta E. Lovinescu, vine cu o serie de consideraţii care, chiar dacă nu i-au fost inspirate de ..figurina" acestuia, se suprapun cu conţinutul ei: „Ilarie Chendi, în scrisufi de pe vremuri, reprezenta o înfăţişare aparte. Era în primul rînd un polemist şi, din această pricină, nu era defel un critic; era însă un polemist « â froi», calculat, care-şi mişca piesele pe eşichierul bine determinat al unei idei, aî unei politici literare. Fire totuşi impulsivă, în alegerea simpatiilor sau antipatiilor sale, opera lui de polemist, de pamfletar, era departe de a fi în ultimă instanţă regizată de acel ideal, fie oricit de personal... [...] Or [...] idealismul singur poate aureola luxul de-a călca în picioare, de-a izbi fără cruţare, fără spirit de critică chiar [...] Opera lui Chendi însă nu are decît calităţile, indiferent de intensitatea lor, pur formale ale pamfletarului: stilul vioi, intuiţia repede şi uşoară a situaţiilor, adresa în numirea cuvîntului eficace; nu are însă şi fondul de generozitate necesară genului."

în sfîrşit, concluzia însăşi e exact în spiritul celei puse de Lovinescu: „Opera Iui Chendi, totuşi, va rămîne pentru amatorii de curiozităţi. [...} în ritmul general al literaturii noastre, la regizarea căreia totuşi va fi contribuit temporar cu ceva, nu va putea să mai intre vreodată" *(în jurul unui pamfletar,* în *Steagul,* anul V1T, nr. 1226, 7 aprilie 1922, p. 2: apoi, in *Aspecte si direcţii literare,* ediţie îngrijită de Margareta Feraru, Ed. Minerva, 1973, p. 606—607).

N. IORGA

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 26, 6 noiembrie 1920, p. 401—403, sub titlul *Ştii d-ta cine sunt eu?*

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 89-93, articolul constituie capitolul TV- *Iorga,* din secţiunea de *Figurine,* de unde reproducem textul.

La p- 348 fraza", „opera oculta a marelui său rival" suna în textul din *Sburătorul:* „opera ocultă a marelui lui rival".

în *Critice,* I, *istoria mişcării „Sămănătorului",* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p. 194—196, o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic a articolului figurează drept punctele *7. De ta conservatism la greva generală* şi *3. Ciocoisnv-d* din capitolu' *V. N. Iorga, animatorul „Sămănătorului".*

Articolul acesta, care porneşte de la un pretext destul de depărtat, anume atitudinea lui N. Iorga faţă de greva generală, îi serveşte lui E. Lovinescu să sc detaşeze de ceea ce istoricul afirma într-un articol de atitudine politică. Sc dezvăluie astfel limitele gîndirii criticului în materie, el fiind, după cum am mai arătat, un partizan al ordinii, pe care o susţinea mai ales în condiţiile precare ale situaţiei României abia unificată din punct de vedere teritorial şi pentru a cărei consolidare credea că trebuiau sacrificate interesele şi revendicările de clasă, fie ele şi justificate.

Partea a doua a articolului este o evocare a lui N. Iorga, ceea ce dovedeşte încă o dată acutul interes pe care Lovinescu îl purta marelui său adversar; chiar cînd se rostea defavorabil, el ţinea seama de anvergura celui în cauză. Paginile acestea asupra unor împrejurări de la începutul secolului ar fi trebuit, mai justificat, aşezate în prelungirea celor din *N- Iorga (Amintiri universitare)* {în actualul volum de *Opere,* p. 331); ele vor fi folosite în *Memorii,* I, 1930, p. 100-102.

G. ROTICĂ

Apărut în *Sburătorul,* sub titlul *Rotică,* anul II, nr. 27, 13 noiembrie 1920, p. 1-2.

Republicat în *Critice,* V, ed- I, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 59—62, unde constituie punctul *2. O- Rotică* din secţiunea 111, *Figurine,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, *Figurine,* ediţie definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928. p. 182—184, o versiune cu unele modificări de ordin stilistic figurează drept capitolul *XXVIII. G. Rotică* al cărţii.

Acest portret pe care E. Lovinescu îl schiţează unui poet destul de uitat astăzi este constituit din elemente pur psihologice, fără să se aibă în vedere valoarea artistică a operei, ci numai contrastul pe care lirica acestuia îl impune faţă de personalitatea umană. Despre poezia lui, criticul se va rosti abia în *Istoria literaturii române contemporane,* III, p. 79—81, unde îi face loc printre neosămănătorişti.

Gavril Rotică (1881 — 1952) a fost într-adevăr un poet din descendenţa sămănătoristă (s-a afirmat chiar in cadrele acestui curent, primul lui volum de *Poezii,* apărut la Vălenii-de-Munte, datează din 1909), dar l-a depăşit prin unele accente, ceea ce i-a asigurat supravieţuirea în perioada de după primul război mondial, după care va abandona, practic vorbind, literatura. Portretul prea „literar" pe care i-1 face E. Lovinescu acestui prelins „faun" bucovinean (fusese de fapt învăţător în mediul rural, apoi profesor şi un personaj al boemei şi cercurilor literare din capitală) va fi sever criticat de Camil Petrescu, mai tîrziu, în diatriba sa *Fugen Lovinescu subt zodia seninătăţii imperturbabile,* 1933, p- 68-69,

CAMIL PETRESCU

Apărut in *Sburătorul,* anul II, nr. 29, 27 noiembrie 1920, p. 33 — 34, sub titlul *Literatura d-lui Camil Petrescu-*

Reprodus in *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 175-178, la secţiunea *Anticipaţii literare,* dc unde reproducem textul, care, în *Sburătorul,* nu avea intercalat la p. 353: „şi, mai ales, după versurile d-lui B. Luca".

Este primul ecou public al contactului criticului cu literatura Iui Camil Petrescu, deocamdată doar cu poezia acestuia, care apăruse parţial în *Sburătorul* şi fusese prezentată de tînărul Tudor Vianu într-un articol dintre cele mai inspirate *(Un scriitor nou,* anul II, nr/25, 30 octombrie 1920). în evocarea sa de mai tîrziu semnată Anonymus Notarius (*E. Lovinescu,* 1942), criticul greşeşte cind îşi atribuie prioritatea semnalării acestei poezii („Două luni după chemarea « celor ce vin», primul care se prezentase fusese un tînăr cu trei mici poezii; tînărul se numea Camil Petrescu, poeziile: *Melopee, Alchimie, Stanţe,* apărute în *Sburătorul* din 7 iunie 1919; cînd peste un an se prezintă însă cu un ciclu de poezii de război, refuzate la alte reviste, *Sburătorul* (13 noiemb- 1920) le publică după acelaşi sistem, masiv *(Marş greu. Versuri pentru ziua de atac. Patrula, Cadavrul* etc-, etc.), cu acelaşi articol prim al criticului pentru a proclama « recunoaşterea cuvenită talentului incontestabil Şi rezerva datorită noutăţii»" (p. 50—51). De asemenea, în *Memorii,* II, 1932, evocînd începuturile relaţiilor cu tînărul poet, el afirmase în treacăt: „... primele lui poezii, *Ciclul morţii,* refuzate la *Ideea europeană* şi primite atît de cald la *Sburătorul,* cu articolul meu introductiv" (p. 110).

Luat în sine, articolul lui Lovinescu este vădit insuficient, sc resimte de pe urma faptului că este întrucîtva urmarea altuia; criticul nu găseşte cuvenit să insiste prea mult în analize de fond. ci vorbeşte mai mult de literatura inspirată de război şi se rezumă la descoperirea notelor distinctive, în raport •cu aceasta, ale liricii camilpetresciene. Dincolo însă de această rezervă, trebuie subliniată întîlnirea dintre cei doi scriitori, care are mai mult ca sigur .alt punct de pornire; în mod cert, criticul a cunoscut şi alte aspecte ale -scrisului celui în cauză. înainte de a-l ajuta să debuteze ca poet, a avut loc lectura dramei *Jocul ielelor* („Imaginea scriitorului începe sâ mi se fixeze '[...] în primele luni ale *Sburătorului* în cadrul lecturii piesei sale *Jocul ielelor* într-un amurg de mai..[1920]). De fapt, cei doi scriitori se cunoscuseră fugitiv în toamna lui 1918, la Fălticeni, unde se afla criticul şi unde Camil Petrescu se dusese după întoarcerea din prizonierat („într-o seară [...J un 4înăr [...] îmi prezentă un ofiţeraş cu vorbele:

— Şi dumnealui e tot bucureştean, întors din prizonierat; e d. Camil Petrescu, licenţiat în litere şi autor dramatic. Deşi nici prezentatorul, nici numele celui prezentat nu-mi puteau trezi interesul, avui, totuşi, timpul să disting un tînăr sublocotenent într-o uniformă decolorată de sfîrşit de război, supt la faţă, de un blond spălăcit, luminat totuşi de fixitatea fosforescentă a două mărgele albastre-verzui... Şi atît..." ***(idem,*** p. 107).

Tînărul care se afirma acum ca poet şi avea foarte curînd să-şi facă un •urne literar şi în calitate de dramaturg, gazetar, eseist şi în cele din urmă ca romancier a fost desigur una din achiziţiile cele mai importante ale *Sburătorului.* Dar mai ales a cercului revistei, nu a publicaţiei însăşi, unde numele lui nu apare decît foarte rar. (împrejurarea se explică prin aceea că în cursul anilor cînd a apărut *Sburătorul,* Camil Petrescu avea el însuşi propriile sale publicaţii, aparţinea altor redacţii, dacă nu le conducea). între Camil Petrescu şi E. Lovinescu există legături profunde şi substanţiale atît în ceea ce priveşte idealul artistic, cit şi structura intelectuală, în sfîrşit, preferinţele, ideile asupra literaturii contemporane. Dacă există o „ideologie" a cercului din jurul lui Lovinescu, tînărul Camil Petrescu vine nu doar cu o contribuţie „originală", •ci şi cu una de importanţă poate mai mare, constitutivă. Şi dincolo de ceea ce rămlne ca mărturie în scrisul celui din urmă, trebuie adăugată acţiunea lui orală în decurs de aproape un deceniu, apoi prelungindu-se, chiar dacă intermitent, pînă Ia moartea criticului.

Camil Petrescu reprezintă însă şi un model, chiar dacă uneori în exces, a ceea ce au fost raporturile lui E. Lovinescu cu cîte un scriitor „descoperit" de el: întîlnire şi cunoştinţă personală fără semnificaţie deosebită, pînă în momentul în care cel în cauză i se dezvăluie criticului sub raportul literaturii pe care o scrie; articol de lansare şi alte forme de sprijin, uneori studii sau pagini de istorie literară; nemulţumire din partea tînăruluî pentru ceea ce descoperă în scrisul şi aprecierile criticului său; conflict deschis luînd uneori forma unor articole denigratoare sau pamflete virulente; împăcare, dupa ceea ce păruse a fi definitivă ruptură în relaţiile dintre ei şi omagierea tardivă (uneori postumă) a celui care l-a descoperit.

Relaţiile cu Camil Petrescu vor trece prin toate aceste faze, încît articolul prim din *Sburătorul* este doar un moment repede depăşit, deschizînd un drum sinuos pe care îl vom urmări în continuare în *Notele* la actuala ediţie, deoarece personalismul acut al scriitorului va da acestor relaţii unele accente neverosimile, sau măcar paradoxale, constituind momente greu de înţeles pentru cei care nu sînt la curent cu desfăşurarea lor reală.

L. REBREANU

Apărut în *Sburătorul,* în patru numere consecutive, anul II, nr. 30-4 decembrie 1920, p. 49—51; nr. 31, 11 decembrie 1920, p. 65-66; nr. 32 18 decembrie 1920, p. 81-82 şi nr. 33, 25 decembrie 1920, p. 97-99.

Reprodus în *Critice,* V, ed- I, Ed. Viaţa românească, 1921, p. 3—17, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, *Literatura nouă,* ed- definitivă, Ed- Ancora-Benvenisti, P- 119—132, figurează o versiune mai succintă, cu unele modificări de ordin stilistic.

Articolul despre Liviu Rebreanu, primul despre acest scriitor pe care criticul l-a publicat pînă atunci, se ocupă doar de romanul *Ion,* opera capitală a prozatorului, care avea să-i schimbe complet destinul literar şi să însemne în istoria literară un moment de seamă. Lovinescu are în vedere amîndouă aceste situaţii şi se înscrie printre criticii care au receptat evenimentul cu cea mai justă înţelegere. Dar, trebuie imediat semnalat, recepiis atît de entuziastă a cărţii înseamnă chiar în propria sa carieră un moment semnificativ, poate tot atît de important. Şi criticul nu omite să declare aceasta în mod deschis. într-adevăr, aproape toată activitatea lui critică de un deceniu şi jumătate se desfăşurase sub semnul aşteptării scriitorului „tînăr" pe care îl dorea afirmîndu-se şi căruia încercase sâ-i determine cuantumul şi natura „talentului". însuşi debutul său în *Epoca* din 1904 era un articol de semnalare a unui scriitor nou: M- Sadoveanu şi toate celelalte, despre Octavian Goga, Emil Gârleanu, dar mai ales despre Ion Agîrbiceanu sau Victor Eftimiu, avuseseră acelaşi sens. Articolele acestea nu erau însă unele neapărat de „susţinere", deşi nu precupeţeau recunoaşterile pozitive şi chiar laudele — cu atît mai puţin nu erau ale unui critic partizan. în cazul lui Rebreanu era vorba de un scriitor care se afirma în înţelesul plenar al

cuvîntului abia la maturitate (n. 1885), după o scrie de încercări literare şi publicistice pe care Lovinescu însuşi nu va ezita nici mai tîrziu să Ie numească mediocre, lipsite de relief. „Pînă la război [...] Rebreanu era mai mult un «om de litere» , de o specie destul de răspîndită", va scrie el în *Memorii* (II, 1932, p. 46), cu care avusese numeroase contacte, în cele din urmă de colaborare susţinută la *Sburătorul,* ceea ce-i va apropia, fără să-i facă a deveni prieteni. Publicist harnic, nuvelist „fără accent", Rebreanu apucase să publice şi un roman *Calvarul,* care, după opinia criticului, e o „lucrare subiectivă şi directă, lipsită de artă. dacă nu şi de emoţie" *(idem,* p. 51). Rebreanu a colaborat cu literatură propriu-zisâ (nuvele), dar şi cu cronici dramatice Ia primul *Sburător* şi ar fi interesant de pus în paralelă viziunea lui asupra reprezentaţiilor dramatice de atunci, care, constituindu-se mai ales din reluări de piese jucate puţin înainte de război, făcuseră obiectul cronicilor lui Lovinescu însuşi.

Ion i-a fost oferit, aşadar, criticului într-o atmosferă mai curînd de neîncredere, imediat după apariţie. Graţie corespondenţei dintre cei doi scriitori, putem data evenimentul: vara anului 1920. „Văd că ţi-a ap?rut *Ion,* trimite-mi-1 aici să-1 citesc acum cînd am răgaz", îi scria el de la Fălticeni, la 11 august (E. Lovinescu, *Scrisori si docomente,* ed. cit, p. 270), şi nu Ştim dacă romancierul i-a satisfăcut imediat cererea sau dacă Lovinescu s-a apucat numaidecît de lectură (romanul se pare că a fost pus în vînzare abia în octombrie). în acelaşi volum de *Memorii,* criticul povesteşte o scenă imediat consecutivă, ca petreeîndu-se la Bucureşti (deci în toamnă, la întoarcerea din vacanţă):

„După o zi, o zbîrnîitură Ia telefon şi o voce strangulată:

— Ei?

— Nimic. Sunt la pagina 50.

A doua zi, o voce şi mai strangulată:

— Ei?

— Tot nimic. Sunt la pagina o sută şi merge greu.

A treia zi, îl chemai eu la telefon:

— Bravo, Rebrene, sunt la pagina o sută cincizeci şi începe să mă intereseze.

Şj, în adevăr, restul l-am mistuit într-o zi, cu bucuria de a mă afla în faţa celei mai mari creaţiuni epice române!" (p. 50—51).

A fost un adevărat moment istoric, angajînd şi opţiunile criticului, cristalizîndu-i mai ales unele idei, confirmîndu-i unele năzuinţi; nu e vorba doar de un articol „favorabil", scris despre un autor oarecare, de indiscutabil talent, aşa cum Lovinescu mai scrisese, sau despre un tînăr promiţător. Deşi nicăieri criticul nu anticipase o astfel de apariţie şi nici nu-i schiţase coordonatele in articolele sale programatice, prin suflul său epic, prin amploarea viziunii şi prin ştiinţa indiscutabil arhitecturală. *Ion* răspundea unor aşteptări, depăşind cu mult literatura povestitorilor sămănătorişti, înlocuind stilul evocării cu notaţia realistă, aducînd în locul viziunii idilice şi paseiste un actualism brutal, derivat din viaţa faptelor. Ideile lui Lovinescu despre roman şi despre posibila evoluţie a genului epic vor avea ca reper o creaţie de tipul lui *Ion.* cu adaosul unui deziderat oarecum contradictoriu şi încă nesatisfâcut: analiza psihologică, total absentă în cartea Iui Rebreanu. Concepţia despre roman ca operă prin excelenţă obiectivă, supusă regimului realismului psihologic şi social, işi găsise în estetica lovinesciană unul din punctele sale de temelie prin marea realizare pe care criticul o saluta.

Un merit nu mai puţin important este însă depăşirea ideilor sale proprii despre ruralîsmul limitativ, despre primitivismul personajelor şi lipsa lor de preocupări intelectuale. Pentru cei care văd în Lovinescu din acei ani în primul rînd un antisămânătorist, prin recunoaşterea valorii Iui *Ion,* el ar fi făcut ud adevărat act de distorsiune a gustului său, de depăşire a unei poziţii. Meritul rămîne considerabil chiar dacă ar fi acela de a-şi „revizui" opiniile; dar e discutabil că *Ion* s-ar încadra sămănătorismului; el îl prelungeşte întrucîlva, modificîndu-1 intr-atîta încît N. Iorga îl va respinge ca pe un adevărat atentat public, iar G. Ibrăileanu va răspunde cu o implacabilă tăcere şi cu unele mici rezerve exprimate în ocazii colaterale, neînchinînd cărţii o pagină cu adevărat critică. Este semnificativ pentru procedeele „politice" ale *Vieţii româneşti* că această revista va publica despre *Ion* (anul XIII, nr. 1, ianuarie 1921) un articol al unui critic necunoscut, aproape un debutant, Tudor Vianu. *Un poet al Ardealului (L. Rebreanu: „Ion"):* e un mod tipic de a evita „angajarea" plenară a corifeilor revistei, căci romanul lui Rebreanu este lăsat pe mîna unui critic din afară, un colaborator asiduu al *Sburătorului,* şi care, fapt semnificativ pentru noi astăzi, în cronica sa are în vedere sau se întîlneşte cu principalele laude lovinesciene. (Tot în acelaşi mod „strategic". *Poemele luminii* lui Lucian Blaga vor fi lăsate competenţei critice a unei persoane străine de redacţie sau de cercul ei; Cora Irineu.)

în cadrul bunei primiri de care s-a bucurat totuşi *Ion* în acel moment, culminînd cu premierea la Academia Română, graţie referatului şi sprijinului foarte activ al lui L Al. Brătescu-Voineşti, articolul lui Lovinescu se înscrie în fruntea textelor favorabile suscitate de epocalul roman şi, în cadrul analizei la care-1 supune, oferă justificări care au devnit pagini antologice ale literaturii critice ce i-au fost închinate.

în aceste condiţii, este greu de acceptat, altminteri decît cu stupoare, o afirmaţie de mai tîrziu a romancierului dintr-un interviu acordat lui Camil Baltazar: *„Ion* a apărut într-o totală indiferenţă critică. Nu s-a scris un articol, nu s-a publicat o notiţă, cartea a apărut într-o desăvîrşită tăcere. Singurul meu critic, acela care a făcut rezonanţa cărţii, a fost lectorul dm marele public.

Dacă micii şi marii critici m-au ignorat, cetăţeanul de pe stradă, care intimpiător citise cartea şi mă întîlnea apoi, recunosdndu-mă, mă îmbrăţişa, mă felicita cu căldură- Ani de zile, entuziasmul salutar al acestui public a fost singurul meu reazim şi singurul sprijin" *(Liviu Rebreanu îşi povesteşte viaţa cu prilejul împlinirii a 50 de ani,* în *Vremea,* anul VIII, nr. 416, 1 decembrie 1935, p. 5). Este drept că mărturisirea lui Rebreanu vine ia un deceniu şi jumătate după eveniment; între el şi criticul său cel mai entuziast surveniseră unele fricţiuni. Colaborator al *Sburătorului,* el va renunţa la cronica dramatică pe care o deţinea aproape in fiecare număr din cauză că directorul publicaţiei i-ar fi modificat un text. Dar va continua să frecventeze în anii următori cercul „Sburătorul"; şi-a citit în mod cert pagini din creaţia ulterioară, ca *Adam si Eva,* de pildă, adevărata ruptură de Lovinescu fiind provocată, după cîte e de crezut, de portretul pe care acesta i I-a închinat în *Memorii,* II-

I. C. VISSARION

Apărut sub titlul *Vissarion* în *Sburătorul,* anul II. nr. 34. 1 ianuarie 1921* p. 113-115 şi nr. 35, 8 ianuarie 1921, p- 129-130.

Republicat sub titlul /. C- *Vissarion* în *Critice,* V, ed. I. Ed. Viaţa românească, 1921, p. 77—85, punctul 6 al secţiunii III, *Figurine,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 125—133, figurează o versiune mai redusă, cu unele modificări de ordin stilistic, datată 7920 şi constituind capitolul XVIII ăl cărţii.

„Figurina" aceasta schiţează mai curînd profilul uman al unui scriitor pe care Lovinescu îl priveşte cu destulă simpatie, în dauna artistului, de care nu înţelege să facă deloc caz. I. C Vissarion (n. 1885) era însă îh acel moment un scriitor pe deplin afirmat printr-o serie abundentă de volume, îndeosebi de schiţe şi povestiri *(Fără pîine,* 1912, *Mîrlanii,* 1912, *Nevestele, lui Moş Dorogan,* 1913, *Lupii,* dramă, 1915, *Privighetoarea neagră,* 1916, *Flacăra,* 1916, *Ber-Căciulă,* 1920). Criticului i se pare că Vissarion ar fi fost „o expresie tipică a poporului" şi scrierile lui, în care povestirea e dominată de oralitate, mai mult un document folcloric decît opera unui artist. E o interpretare pînă la un punct justificată şi confirmată şi de alţi critici, Vissarion izbutind să treacă în epocă drept „scriitorul-ţăran" tipic. El face trecerea de la proza sămănătoristă la aceea de observaţie satirică şi realistă, mult mai complexă, a vieţii rurale, constituindu-se (împreună cu N. Crevedia şi Ion lovescu) într-un precursor al lui Marin Preda şi al prozatorilor realişti afirmaţi după 1948.

Este un indiscutabil merit al lui E. Lovinescu de a-l fi desprins de atmosfera sămănătorismului şi a disocia timbrul nou adus de prozatorii emancipaţi de acest curent, dar râmaşi prin motivele de inspiraţie in ruralitate *(Ion* şi mai tirziu *Răscoala* lui Rebreanu fiind din acest punct de vedere exemplare).

Să semnalăm că această figurină a trecut cu unele modificări în *Memorii* (volumul I, 1930, p. 307—315, cap- *XXX. Ambianţa literară a epocii, I. C. Vissarion)-*

TEATROL NATIONAL:
„CAIN" DE AL. SABARU

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 36, 15 ianuarie 1921, p. 160, la rubrica „Cronica teatrală", de unde reproducem textul.

Mica notiţă semnată de critic despre piesa lui Alexandru Sabaru, *Cain,* este pe cît de succintă pe atît de definitivă în judecăţile prin care stabileşte valoarea ei reală. Premiera avusese loc la sfirşitul anului 1920 (cu Romald Bulfinski, Al. Critico. Geo Pan-Cernăţeanu în rolurile principale), încheind stagiunea acelui an. Drama lui Sabaru punea o problemă de conştiinţă din viaţa unui judecător, destul de interesantă, dar depăşind cu mult posibilităţile artistice ale autorului; ea s-a bucurat de un relativ succes şi va fi reluată sporadic în anii următori.

Alexandru Sabaru (născut la Ploieşti în 1885, de meserie avocat) era un dramaturg ce îşi mai văzuse jucate unele piese *(Cealaltă lege,* 1915; apoi *Fabia, Singurii prieteni).* în acel moment era deputat guvenamental, el aparţinînd partidului averescan-

ALEXANDRU MACEDONSKI

Apărut in mai multe numere din *Sburătorul* după cum urmează: anul II, nr. 37, 32 ianuarie 1921, p. 161-162; nr. 42, 26 februarie 1921, p. 241-242; nr. 43, 5 martie 1921, p. 257-260; nr. 44. 12 martie 1921, p. 273-275.

Republicat în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 3—20, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI. *Revizuiri,* ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 111 — 128, o versiune cu unele modificări de ordin stilistic figurează drept capitolul *VIU. Alexandru Macedonski* si este datat *1919.*

Articolul despre Macedonski este desigur unul dintre cele mai importante din seria „revizuirilor", avînd însă în acest cadru o situaţie aparte. Daca

majoritatea celor supuşi unei noi examinări critice erau personalităţi cu o reputaţie bine consolidată, ba chiar nişte clasici impuşi şi popularizaţi prin programele analitice sau prin manualele de lectură, poetul *Nopţilor* era un izolat, chiar un ostracizat, la care „revizuirea" ar fi trebuit să se constituie într-un act de reabilitare, întrucîtva ca şi în cazul romancierului Duiliu Zamfirescu. Procedînd la o „revizuire" plenară, care se vrea cît mai obiectivă, ocazionată desigur de recenta moarte a poetului (24 noiembrie 1920), criticul procedează neutral, indiferent faţă de situaţia.Iui din acel moment. Acest fapt i-a fost reproşat mai tîrziu de G. Călinescu în *Istoria literaturii române,* 1941, p. 717 („Pc Macedonski în loc să-1 reabiliteze îl găsea perimat şi mediocru [...] Poezia lui îi părea plastică, evocatoare, dar puţin emotivă, fără viaţă, fără căldură, o poezie sculpturală, fără zbucium şi subconştient. Sonoră şi armonioasă de multe ori, nu însă şi impecabilă") şi, în genere, critica ulterioară a considerat că E. Lovinescu a comis atunci nu numai o întîmplâtoare nedreptate, ci şi o eroare globala de apreciere estetică faţă de un scriitor care merita alt tratament.

Criticul nu se afla însă Ia primul contact cu opera şi personalitatea nedreptăţitului poet; articole din 1906 (despre *Le Calvaire de feu;* actuala ediţie de *Opere,* I, 1981, p. 384—385), din 1912 (despre *Flori sacre,* dar cuprinzînd o vedere de ansamblu; actuala ediţie de *Opere,* V, 1987, p. 122—128) jalonează o traiectorie în care lipsise recunoaşterea plenară şi cu atît mai mult cea dorită de poet, adică entuziastă, deşi paginile lovinesciene cuprind, alături de multe accente favorabile, observaţii substanţiale despre structura liricii macedonskiene, depăşind cu mult ceea ce se încercase în acest domeniu de rarii critici care-i închinaseră studii. Acelaşi lucru se poate spune şi despre „seria" publicată în *Sburătorul;* departe de a „închide" problema Macedonski, aşa cum se doreau, ele se constituie în repere ale unei discuţii fertile, ce nu se va istovi nici în zilele noastre, o parte din aserţiunile şi caracterizările conţinute fiind, de fapi, cîştiguri definitive ale criticii acestei poezii.

Aşa se face că în analiza fundamentală pe care Adrian Marino a întreprins-o în cartea sa *Opera lui Alexandru Macedonski,* 1967, interpretările lui Lovinescu i-au stat înainte la fiecare pas, fie pentru a le combate total, de pildă, în afirmaţia că poetul ar fi „trăit fără extaze" (p. 154), sau că punctul său de plecare ar fi fost „revolta meschină" (p. 301) sau, în fine, că „poetul nu se înalţă în lumea senină a emoţiei decît rar" (p. 391), fie pentru a le aproba, cînd Lovinescu observase prioritatea lui Macedonski „în direcţia poeziei senzaţiei" (p. 240) sau pentru a le accepta măcar parţial: „Chiar dacă explicaţia ar rămîne numai în parte exactă, E. Lovinescu observă totuşi *(Critice,* VI, p. 11, 19) că «nemulţumirea« şi «revolta» sînt elemente generatoare ale întregii poezii macedonskiene. Definiţie de integrat ecuaţiei generale a spiritului macedonskian, unde «revolta» simbolizează antiteza,

reacţiunea negativă, consecinţă a contradicţiei totalităţii aspiraţiei ideale" (p. 285). în sfîrşit, interpretările lui Lovinescu în concluzia lor sînt acceptate doar cu o nuanţă restrictivă: „De aceea, fără a-l supralicita în nici un fel, este perfect îndreptăţit să se vorbească de «parnasianismul» lui Macedonski. fără a fi in acelaşi timp de acord cu definiţia « Macedonski, poet parnasian » " (p. 393).

De fapt, In acelaşi sens, al unei „reparaţii", pornind de la articolul Iui Lovinescu, au procedat şt ceilalţi exegeţi macedonskîeni, chiar dacă nu s-au referit direct la acesta.

Lovinescu s-a dorit desigur „obiectiv" şi este indiscutabil să studiul său respiră un aer de imparţialitate, Incercînd să elimine din discuţie accidentele existenţei poetului care i-ar fi deservit reputaţia. Nu trebuie uitat că Macedonski însuşi se expusese faţă chiar de un critic neutral, cum era Lovinescu, unor posibile consideraţii defavorabile; Intr-o broşură publicată puţin înainte de a muri. *2acherlina In continuare.* 1919, el găseşte cuvenit să se răfuiască din nou cu cîţiva adversari ai săi şi lasă despre E. Lovinescu următoarele rînduri:

„... încep cu începutul, cu faimosul d. Lovinescu — cu acest flăcău-unguresc de vreo 42—44 de ani [exact, cel în cauză avea 39], a cărui vîrstă se apropie mult de a mea (Macedonski avînd 65]; care e imberb nu pentru că ar fi tînăr; care, pînă la vîrsta atinsă, n-a produs nimic literar ursit să lase urme, şi care, in sfirşit, a încercat de toate şi n-a izbutit în nimic. Acest domn Lovinescu e unul asupra căruia trebuie să stăruiesc, căci el, deşi respins la Paris de Ia teza de doctorat în litere pentru greşite construcţiuni ale limbei franceze şi pentru lipsa lui de ortografie, nu s-a socotit mai puţin voinic să spună despre *Le Calvaire du feu* al meu, a cărui limbă şi stil erau admirate de un Laurent Tailhade şi de alţii, că această carte este o scriere lipsită şt de una ;i de altul- Mai sunt, apoi, şi alte cuvinte care mă obligă să-1 pun In lumină... Dînsul, si nu altul, are grijă să noteze într-un volum al său de asa-zise *Critice* că a fost rău prevenit în contra mea încă de pe cînd era *Kinder,* ţi că de atunci încolo a rămas sub aceeaşi impresie pînă în momentul chiar — vai! pentru el — cînd s-a schimbat din Kinder în clevetitoarea babă de astăzi.

Bietul fl. Lovinescu! Dar oriclt de babă ar fi acum. ştie oare dînsul câ e primejdios să ieşi la răspîntii şi să ocărâşti de mama dracului? Căci o va vedea la *Curtea de juraţi,* dinaintea căreia sînt cam hotărit să-i Urăsc în curînd şi pe el şt pe alţii, pînă ce voi izbuti să-i înfierez pe toţi cel puţin în persoana unuia dintr-înşii.

Iar, acum, iată ce spune Lovinescu, el sau cei de sub rîurirea lui imediată, într-o publicaţiune poreclită revistă literară, botezată cu numele de *Sburătorul*

şi pe a cărei coperte se lăfăieşte in pielea goală, pe un cal năprasnic, un ţigan cu barbă."

Deşi asemenea manifestări publicistice, împreună cu ameninţările subsecvente (rămase, bineînţeles, fără urmări practice) nu erau de natură să îndulcească atmosfera dintre ei, Lovinescu a procedat cit a putut de obiectiv, în limitele concepţiei sale despre poezia modernă şi a înţelegerii sale despre rolul real jucat de Macedonski. Trebuie apoi precizat că, înainte de a apărea seria de articole lovinesciene în *Sburătorul,* revista închinase poetului un emoţionant articol de evocare semnat de Virgiliu Marcovici (ulterior Monda) (anul II, nr. 33, 25 decembrie 1920, la rubrica „Cronica literară"). Dar o dovada cel puţin a voinţei de obiectivitate care-I anima pe Lovinescu este publicarea alături de revizuirile sale despre Macedonski a unui articol al lui Tudor Vianu, frecventator al *Literatorului* şi redactor al ultimei serii, care împleteşte evocarea omului cu analiza operei *{Alexandru Macedonski,* anul II, nr. 39, 5 februarie 1921, p. 193—199; ulterior în *Masca timpului)* pe un ton mult mai binevoitor şi cu recunoaşteri mult mai generoase.

SCRISOARE DESCHISĂ D-LUI DIRECTOR GENERAL AL TEATRELOR

Apărut în *Sburătorul,* anul II, nr. 41, 19 februarie 1921, p. 225-226, la rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

Scrisoarea deschisă adresată lui Victor Eftimiu nu pune în valoare numai stăruinţa lui E- Lovinescu de a sprijini lucrările considerate de el valoroase, dar şi anumite aspecte de culise ale vieţii teatrale de atunci. Aşa cum sprijinise *Akim* al actualului director, criticul intervenea la acesta pentru ca piesa lui Oaton Theodorian să vadă luminile rampei. *Nevestele d-lui Plesu* s-a jucat pînă la urmă (cu Ion Sîrbul, Toto Ionescu, Marioara Zimniceanu, A1. Critico), constituind a doua premieră originală cu care Teatrul Naţional din Bucureşti şi-a inaugurat stagiunea în toamna anului 1921, dar fără prea mare succes.

Intervenţia lui E Lovinescu în favoarea lui *Akim* al lui Victor Eftimiu s-a produs in martie 1914, într-un moment în care repetiţiile la Teatrul Naţional fuseseră suspendate. Piesa îi era criticului deja cunoscută deoarece fusese jucată pe scena Teatrului Comedia, autorul, care se temea de invidia şi intrigile confraţilor, dîndu-şi-o atunci drept opera lui... Anton Cehov, ceea ce a constituit unul dintre momentele cele mai hazlii din istoria teatrului românesc. Iată textul scrisorii lui E. Lovinescu:

„«Akim» — Scrisoare deschisă d-lui Brătescu-Voinesti

In *Convorbiri literare* din februarie 1911, vorbind despre *înşiră-te* mărgărite,* scriam: « zmeul d-lui Victor Eftimiu e foarte departe de Manfred, eroul lui Byron... zmeul d-lui Victor Eftimiu nu e nici Satana lui Carducci... Dar nu voiesc să strivesc pe tînărul Eftimiu sub aducerea aminte a Iui Carducci sau Byron.., zmeul lui e izvorît mai mult din fantezie decît dintr-o imaginaţie în adevăr creatoare.» Scriind astfel de rînduri, am fost învinuit de zeci de ori, în foarte multe reviste şi ziare, că am comparat pe d- Victor Eftimiu cu Carducci şi cu Byron.

Scriind despre *Cocoşul negru* că « nici nu mă gîndesc să-1 aseamăn cu *Faust* al lui Goethe», am fost fireşte învinuit (vezi şi ultimul număr al *Vieţii româneşti)* că-1 pun alături pe d. Victor Eftimiu de Goethe.

Am lăsat legenda să se facă. Legendele sunt mai tari ca noi. Zadarnic am încerca să le punem zăgaz. Valul lor ne acopere. Dar dacă am îngăduit cu resemnare o legendă pe care n-o ajutasem cu nimic, dacă n-am pus alături *Cocoşul negru* de *Faust* şi *înşiră-te, mărgărite* de *Manfred,* dacă nu l-am socotit p; d. Eftimiu un Goethe sau un Byron, ţin să contribui de data aceasta la făurirea unei legende adevărate. Cred, anume, că piesa *Akim* a d-lui Victor Eftimiu este o lucrare de mare, de neobişnuit merit literar, vrednică pe de-a-ntregul ds repertoriul lui Moliere.

L-am văzut jucat pe acest *Akim,* l-am auzit de foarte multe ori —şi nu voi uita niciodată lacrămile de emoţie din ochii reginei — şi am lăsat toată zăbava vremei să cadă psste judecata m:a. Au trecut doi ani de cînd cunosc pe *Akim.* Şi apoi nu mai sunt la vîrsta entuziasmului uşor. M-am înfrînat întotdeauna, înlăturînd ce e personal în critică. Dacă preţuiesc activitatea literară a cuiva, mărturisesc că mi-e mai scump rostul meu decît al altora. Valoarea unui critic stă însă în autoritatea lui morală. Părtinind pe cineva, nu ştiu dacă îi fac un bine, dar cu siguranţă îmi fac mie un rău. Ştirbindu-mi sinceritatea cuvîntului, ceea ce aş putea spune n-ar fi decît o zădărnicie.

In comitetul teatral se fac greutăţi. Fiecare şi-a spus cuvîntul cu scumpătate. Să i se schimbe începutul. Să i se schimbe sfîrşitul... Să i se adauge un element de dragoste, Să i se îndulcească oarecari cruzimi de expresie. Să i se înnădească o scenă la mijloc. Să i se facă multe şi mărunte.

Nu, nu, scumpe domnule Brătescu-Voineşti. Să nu i se facă nimic. Să nu i se schimbe nici un rînd. Să rămînă aşa. Aceasta nu înseamnă că unele observaţii n-ar fi întemeiate, despre care am mai discutat împreună. Dar atunci ar fi piesa d-ta!e şi ar avea întipărirea personalităţii d-tale. *Akim* nu e încă nici lucrarea d-ta!e, nici a mea, ci a d-lui Victor Eftimiu. Şi lăsînd la o parte unele amănunte, să recunoaştem că e o piesă de teatni de mare valoare şi, prin noutatea ei, trecînd peste literatura dramatică obişnuită. Piese mai bine făcute am mai văzut multe pe scena teatrului nostru; mai originale, nu. — Nu are totuşi o intrigă mai bogată!... — Nu are... — Nu

Ele nu sînt mult mai favorabile si autorul articolului conchide în acest sens. El dă un fragment din mai vechea lui cronică, punînd între ghilimele un text, ca si cum el ar fi un citat. De fapt, e vorba de un rezumat, după cum cititorul îşi va putea da seama foarte uşor comparînd cele două texte, un rezumat exact al ideilor conţinute în vechiul articol, dar în care aproape nici o frază nu a rămas neschimbată. Procedeul acesta, destul de neobişnuit, rămîne o curiozitate a scrisului lovinescian care pare a respinge ideea de text ca atestat al unui moment bine precizat din viaţa sa, promovînd, sub toate aspectele, pe aceea de reluare şi continuă modificare, în spiritul căreia şi-a „refăcut" şi materialele din *Critice,* după aim se vede din corpul actualei ediţii.

MAJORUL GHEORGHE BRĂESCU

Apărut în *Sburătorul.,* anul IT, nr. 51, 30 aprilie 1921, p. 385—386, şi nr. 52, 7 mai 1921, p. 401—403, la rubrica „Epiloguri", de unde reproducem textul.

în *Critice,* VIII, ed. I, Ed. Alcalay [1923], p. 20-21 şi p. 29-30, o parte din acest articol, într-o formulă stilistică mult modificată, este înglobată în studiul *(ih. Brăescu,* datat în întregime *1922.*

în *Critice,* VII, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 55—56 ţi 64, pagini din versiunea precedentă sînt reluate în punctele *5. Satira vieţii militare; contrastul dintre formă şi fond* şi *H. Dialogul.*

Această „revenire" asupra unui autor pe care îl mai prezentase publicului şi care apărea ca o achiziţie strălucită a revistei (în *Sburătorul* îi apăruseră între timp o mulţime de schiţe, iar autorul era unul dintre cei mai fideli frecventatori ai cercului) are ca scop verificarea şi consolidarea impresiilor prime. Examenul devenise necesar datorită apariţiei primelor două volume ale autorului *(Vine doamna şi domnul gheneral.* 1918, şi *Maiorul Roţan,* prefaţat de T-\ Lovinescu însuşi, 1921), pentru ca următorul, *Doi vulpoi,* să apară un an mai tîrziu.

Criticul a insistat asupra talentului lui Brăescu şi a căutat sâ-i determine anvergura; faptul i-a fost imputat de adversari şi chiar de amici ca o exagerare. Să nu se uite că abia după cîţiva ani buni se vor ivi alţi umorişti notabili, care vor desăvirşi tabloul acestui gen în literatura noastră, în care schiţele din viaţa militară si apoi civilă ale lui Gh. Brăescu apăreau în cu totul alt relief.

INDICE DE NUME

A

Aderca, Felix, 291, 292,353, 418, 430, 432, 439, 501, 502, 503, 507, 508, 511
Agîrbiceanu, Ion, 523
Alcalay, Leon, 223, 224, 402, 446, 447, 465, 470
Alecsandri, Vasile, 150, 246, 323, 367, 389
Amaru, 177, 178, 179
Andersen, Hans Christian, 260
Anghel, D., 107, 247, 268, 438
Arghezi, Tudor, 81, 196, 204, 231, *233-235,* 466, 480, 481, 482, 483, 484, 508, 515, 518
Arion, Dinu C, 489
Arion, Virgil, 225, 257
Aristofan, 190
Aristotcl, 305
Asachi, Gheorghe, 261
Asquith, Herbert Henry, 417
Athanasescu, Aurel, 425, 504
Attila, 33
Averescu, Alexandru, *72— 74,* 418, 463, 510

B

Ballin, 56
Baltazar, Camil, 454, 525
Balzac, Honore de, 156, 330, 358, 359, 361, 362
Barbu, Ion, *271-273,* 310, 454, 497, 498, 499, 509, 510
Barbu, Tina, 102, 103, 422
Barbusse, Henri, 353, 509
Barres, Maurice, 493
Bart, Jean, 415
Baudelaire, Charles, 463
Bădăuţă, Alexandru, 464
Bălan, Ion Dodu, 510
Bălţăţeanu, N., 491, 495
Bârsan, Zaharia, 107, 402, 426. 466
Beaumarchais, 114
Becker. Nicolai, 48, 51, 52
Beethoven, Ludwig van, 35, I04, 202, 219, 222, 223, 465
Behring, Emil von, 35
Beidiceanu, N.N., 123, 415, 433-
Beneş, Eduard, 67
Bethmann-Hollweg, Teobald von, 404

Bernhardt, Frîedrich von, 24, 25, 26
Bernstein, Henry, 101, 117, 426
Berthelot, Henri-Mathias, *19-20,* 21, 22, 23, 403
Bianu, Ion, 407, 465
Bismarck, 24, 56, 75, 404
Blaga, Lucian, 525
Bogdan-Piteşti, Alexandru, 81, 231
Boileau, 305
Bolintineanu, D., 357
Bordeianu, M, 472
Bossuet, 224
Botez, Demostene, 80, 206, 228, 415, 462, 467, 468, 475, 477
Botez, Grigore, 472
Bracco, Roberto, 107
Brand, 46
Brandenstein, 81, 204
Brăescu, Gheorghe, 290, 291, 384, *387-391,* 454, 501, 534
Brătescu-Voineşti, I. Al., 59, 97, 130, 247, 287, 291, 313, *325-330,* 381, 382, 385, 386, 410, 420,' 509, 514, 515, 525, 531, 533
Brătianu, I.C., 512
Brătianu, L L C, 66, 412, 413, 489
Brentano, 35
Bulandra, Tony, 503
Bulei, Ion, 489
Bulfinsky, Romald, 117, 424, 491, 504, 527
Bujor, Paul, 420
Burileanu, D.N.. 82. 415, 416
.Buzdugan, Constantin Z., 198, 237. 462, 463, 485
Buzdugan, Ion, 514
Byron, 380, 531

C

Caracostea, D., 514
Caragiale, I.L., 117, 122, 123, 144, 190, 228, 244, 253, 271, 290, 301, 338, 387, 388, 389, 402, 426, 433, 440, 450, 458
Carducci, Giuseppe, 531
Carol I, 412
Carp, P.P., 188, 189, 255, 339. 340, 407
Carriere, Eugene, 320
Catul, 219
Cazaban, Al., 448
Cazimir, Otilia, 415, 462
Călinescu, G„ 439, 447, 454, 470. 490, 500, 501, 511, 515, 528
Cehov, A. P., 530
Celarianu, Mihail, 454
Cercel, Teodor, 111, 112, 425
Cerna, Panait, 432
Cervantes, 371
Chamisso, Adelbert von, 180, 449, 450, 451
Chendi, Ilarie, 339, 340, *345-346.* 402 ,483,517,518, 519
Cicero, 416, 455
Cioculescu, Serban. 441, 482, 488
Ciomac, Emil, 448
Ciucurescu, Eugenia, 504
Ciucurescu-Bulfinsky, Maria. 117. 424
Clausewitz, Karl von, 24, 25
Clemenceau, Georges, 20, 83, 84, 416, 417
Cloşca, 44
Cocea, N.D., 81, 204, 227, 231, 454, 481
Condora, 94, 95
Condurache, Val, 507
Constantin I (regele Greciei), 409
Constantinescu, AL, 489
Cornea, George, 418
Corneille, Pierre, 114, 427
Corot, Jean-Baptiste, 110
Cosmin, Radu, 71, 402, 412, 440, 448.471
Costinescu, Emil, 457
Coşbuc, George, 122, *171-176, 177-179,* 180, 181, 190, 271, 278, 288, 373, 427, 448, 449, 450, 451, 458, 470, 480
Courteline, Georges, 154, 383
Crainic, Nichifor, 420, 450, 470
Creangă, Ion, 364
Crevedia, N., 526
Cridim (Christea N. Dimitrescu), 485
Crişan, 44
Critico, AL, 424, 491, 527, 530
Cruceanu, Lulu, 533
Curei, Francois de, 114
Czernin, Ottokar, 12, 22

D

Dante, 219, 224, 463
Davidescu, N., 245, 466, 471, 482, 483, 498, 519
Davila, AL, 165, 231, 422, 443, 444, 513
Decjus, 309
Delavrancea, Barbu, 156, 247, 271, 421, 477, 505
Demetriad, Aristide, 425
Demetrius, V., 357
Densusianu, Ovid, 224, 444, 447, 460, 476, 477, 516, 518
Deslys, Gabi (Hedwig Navratil),. 67
Ditfurth (general), 26
Dragomirescu, Mihail, 190, *201—203, 222-225,* 382, 401, 439, 447, 454, 456, 457, 458, 464, 465, 466, 476, 488, 515, 516,. 518

E

Eftimiu, Victor, 154, 156, 245, *267-269,* 293, 295, 296, 297, *323-324,* 454, 495, 502, 504, 513, 514, 518, 523, 530, 531
Eliade, Pompiliu, 313, 484
Eminescu, Henrieta, 244
Eminescu, Mihai, 104, 122, 171, 190, 219, 244, 277, 278, 279. 285, 287, 288, 289, 338, 367, 373, 380, 427, 432, 433, 450, 458, 486, 501, 513
Erzberger, 64, 65
Eschil, 224, 294, 416
Eulin, 105

F

Faguet, Emil, 162, 227, 228, 333, 469, 470, 480
Farago, Elena, 245, ***319-320,,*** 448, 471, 511
Feraru, Margareta, 519
Ferdinand I, 20, 42, 43, 489'
Filimon, Nicolae, 357
Filipescu, Nicu, 340, 477
Firan, Florea, 517
Flondor, lancu, 242

Florin, Lazăr, 312
Foch, Ferdinand, 64
France, Anatoie, 154, 322
Franchet d'Esperey, Louis, 46, 47, 409
Frederic al 11-lea, 26, 55
Frollo, Hildebrand, 465
Frymann, Daniel, 55, 56, 57
Fulda, Ludwig, 35, 260
Fundoianu, B., 435, 508

G

Galaction, Gala, 13, 28, 81,204, 255, 399, 407, 466, 509, 518
Gane, Nicolae, 291
Gane, Nicolae, 291
Gârleanu, Emil, 291, 523
Gherea, C. Dobrogeanu, 261, 278, 285, 286, 325, 480, 500
Giurgea, Maria, 495
Goltz, Colmar von der, 25
Goethe, 24, 35, 114, 135, 187, 190, 202, 222, 223, 465, 531
Goga, Eugen, 199, 200, 464
Goga, Octavian, 122, 123, *315-316,* 397, 402, 433, 460, 463, 477, 509, 510, 513, 523
Gorki, Maxim, 265, 505
Gorun, Ion, 482
Grăsoiu, Dorina, 481
Grigorescu, Nicolae, 190, 285, 458
Guizot, Francois, 339
Gundell (general), 64
Guști, Paul, 421
Gunther, 231

H

Haeckel, Ernst, 35, 77
Harden, Maximilian, 26
Hartmann (general), 25
Hasdeu, B. P., 332, 343, 4S4
Hauptmann, Gerhardt, 35, 114
Hefter, Alfred, 81, 204
Heliade-Rădulescu, Ion, 332
Hennenvogel, 81
Herovanu, Eugen, 398
Herz, A. de, 28, 107, 385, 533
Hindenburg, Paul von, 62, 63, 73
Hitler, Adolf, 405
Hoffmann, von Fallersleben, August Heinrich, 49
Hohenzollern, Friedrich de, 405
Holban, loan, 506
Homer, 290
Horațiu, 163, 196, 202, 231
Horia, 44
Hugo, Victor, 190, 414

I

Ibrâileanu, G., 328, 437, 462, 471, 472, 478, 484, 500, 515, 516, 525
Ibsen, Henrik, 114, 314, 426,435
Ignotus (Dan Rădulescu), 215, 473
Ionescu, Take, 477
lonescu, Toto, 530
Iordăchescu, C, 244
Iorga, Nicolae, 59, 60, 61, 190, 204, 210, 224, 227, ***233-235,*** 270, 274, 323, 324, ***331-344, 347-349,*** 410, 411, 450, 476, 477, 480, 481, 482, 483, 484, 496, 497, 513, 515, 516, 518, 520, 525
Iovescu, Ion, 526
Irineu, Cora, 525
Isac, Emil, 236, 484

J

Jebeleanu, Eugen, 454
Joffre, Joseph, 19
Jundole, 26

K

Kant, Immanuel, 24, 35, 202, 222, 223, 342, 465
Karnabatt, D., 518
Kerenski, Alexandr Feodorovici, 397, 412
Kitchener, Horatio Herbert, 417
Klinger, Max, 35
Kogălniceanu, Mihail, 261
Kiirel, 51

L

L'Aigle, marchizul de, 64
Lamartine, 51, 319, 494
Lamprecht, Karl, 35
Lapedatu, A1-, 420
La Rochefoucauld, 119, 429
Lasson, Adolf, 25, 26
Lavedan, Henri, 105, 106, 423
Lăzărescu, Emil, 322
Lăzărescu, I.. 472
Leca, H.G., 249, 250
Lenin, V. I., 406
Leopardi, 219
Lesigne, C, 469
Liebermann, Max, 35
Leibknecht, Karl, 31, 406
Linsinger (general), 31
Lissaeuer, Ernst, 49
Lloyd, David George, 83, 416
Locusteanu, Petre, ***163—165,*** 443 444
Loghi, Kimon, 100, 421
Lovinescu, Profira, 226, 467
Lovinescu, Vasile, 226, 467
Luca, Ana, 424, 491
Luca, B., 312, 353, 521
Lucrețiu, 224, 281
Lupu, Costache, 255, 407

M

Macedonski, Alexandru, ***370—380,*** 420, 438. 493, 500, 510, 527, 528, 529, 530
Macedonski, Nichita, 485
Mackensen, August von, 409
Macri-Eftimiu, Agepsina, 504
Maeterlinck, .Maurice, 132
Maiorescu, Titu, 119, 186, ***187—189,*** 244, 328, 332, 333, 334, 340, 341, 372, 428, 429, 430, 450, 455, 456, 457, 470, 480, 486, 500, 517
Maniu, Adrian, 481
Manoleanu, C, 424
Manolescu, Ion, 103
Manu, Ion, 504, 533
Marcovici r (Monda), Virgiliu, 530
Marghiloman, A1., 407, 489
Maria (regina României), 439
Marino, Adrian, 528

Marino-Moscu, Constanța, 436, 440, 44 S
Masaryk, Tomas Garrigue, 66, 67
Maupassant. Guy de, 228
Mavrodi, Al.. 513
Mănucă, Dan. 472
Mărculescu. Grigore, 533
Mehedinți, Simion, 407, 465
Minai Viteazul, 42, 43, 323, 466
Mihâilescu, Florin, 423, 506
Millian-Minulescu, Claudia, 162, 443, 448
Minulcscu. Ion, 304, 305, 306, 442, 446. 466. 504, 505, 507, 508, 514, 518
Mirbeau, Octave, 156
Mironescu, I. I., 415
Moldovanu. Corncliu, 80. 81. 415, 435, 446, 477
Moliere, 114, 150, 154, 156, 158, 159, 161, 314. 361, 363, 427, 531, 532
Moltke, Helmuth Karl Barnard, 156
Morțun, Ion, 435, 533
Morțun, Vasile, 412
Marcovici, Ilie. 341
Moscovici, Virgiliu, 312
Moșoiu, Alfred, 94, 98, 99, 105, *110-112*. 419, 421, 424, 425, 448

Musset. Airred de, 48. 219

N

Nanu, D,, 204, *226*, 246, 448, 455, 466, 467, 505, 514
Napoleon, 39
Narly, C, 506
Negulescu, P.P., 509
Nicoleanu (general), 22
Niculescu, Ion, 102, 422
Nietzsche, Friedrich, 25
Noailles, Anna contesa de, 135, 298
Nottara, C.I., 513

O

Obedcnaru, Al., 485
Oberndorff. conte, 64
Odobescu, Alexandru, 164
Ostwald, Wilhclm. *75-76,* 77, 201, 413

P

Pan-Cernățeanu, Geo. 527
Papadat-Bengescu, Hortensia, *130—142,* 247, *298-308,* ț 363, 415. 436, 437, 438, 439, 440, 448, 454, 471, 503, 504, 505, 506, 507, 508
Papastate. C, 511
Paraschivescu, G.. 186, 454
Parhon, Constantin, 311, 312
Pas, Ion. 509
Paukerow, Leonard, 30
Păşuica, *274-276,* 499
Pătraşcu, N., 247
Pătraşcanu, D.D., 28, 38, 80, *251-258,* 407, 489, 490
Peltz, L, 453
Peretz, Ion, 314, 382, 425
Perne*, Edmond-Jean-Octave, 77, 414
Petică, Ștefan, 124
Petrescu, Camil, *352—354,* 402, 41S, 454, 498, 521, 522, 523
Petrescu, Cezar, 227, 228, 230. 231. 232, 242, 243, 401, 440, 466. 469, 470, 476, 477, 479, •480. 485, 488, 518
Pctrovici, Ion, 331, 415, 516
Pherechide, Mihail, 457
Philippide, Al. A-, 415, 462, 508
Pindar. 224
Pitt. William, S3
Plaut, 156
PJaion. 202
Podeanu, Vasile, *124—126,* 434
Poincare, Raymond, 9
Popescu, Elvira, 443
Popescu (general), 22
Popov, Adonis, 311, 312. 508
Porto-Rîche, George de, 114
Porumbaru, Emil, 412, 457
Postelnicu, Ioana, 454
Preda, Marin, 526
Prezan, L. 80
Procopovici, Alexe, *207—211,* 228, 230, 468, 469, 470, 471
Prodan, Paul L, 508
Profir, Ion, 424

R

Racine, 114, 427
Radef, S., 47
Radovici, Constantin, 101, 422
Rafea, Mihai, 415, 438, 462
Rădulescu, Mircea Dem., 42, 402, 408, 421
Rădulescu-Motru, C. 95, 425
Rebreanu, Liviu, 306, 308, 353, *355 - 363,* 418, 438, 441. 446, 447, 454, 463, 482, 484, 491, 496, 497, 505, 506, 507, 514, 523, 524, 525, 526, 527
Relgis, Eugen, ***310—312,*** 508, 509
Renan, Ernest, 342
Roîland, Romain, 509
Romanescu. Marcel, *317—318,* 510. 511
Rosetti. Th., !88, 407
Rostand, Edmond, *78-79,* 190, 414
Rotică, Gavril, *350—351,520,* 521
Rousseau, Jean-Jacques, 312, 3371, 338

S

Sabaru, Alexandru, 369, 527
Sadoveanu. Mihail, 81, *191-193,* 194, 195, 247. 291, 301, 357, 397, 415, 459, 460, 461. 471, 477, 478, 480
Sandu-Aldea, C, 466
Sanielevici, H., 518
Sappho, 219
Sarrail, Maurice, 46, 47, 409
Savel. Vasile, 518
Săvulescu, N., 533
Sân-Giorgiu, Ion, 465
Scheidemann, Philipp, 31
Schiller, 24, 114
Schmoller, Gustav von. 35
Schneckenburger, Max, 50
Scurtu, Alexandrina, *237—241,* 485
Sevastos, Mihai, 462
Shakespeare, 114, 213, 224, 314, 426, 427

Shaw, George Bernard, 259, 260, 490
Sienkiewicz, H.. 88
Simion, Eugen, 446, 47), 501
Simionescu, Ion, 420
Sion, Constantin, 490
Sîrbul, Ion, 530
Slavici, Ion, 449, 464, 480
Soare, Alice, 485
Socrate, 217
Sofocle, 314
Sorbul, Mihail, 107, 108, 109, 116, 117, 123, 190, 222, 382, 402, 424, 426, 427, 428, 433, 505
Soreanu, N-, 504
Soricu, I.U., 420
Spina, G., 312
Staei (doamna de), 24, 203
Stamatiad, Alexandru Teodor, 96, 420
Stefanelli, Teodor V-, *321-322,* 512
Stefanek. 67
Stelaru, Dimitrie, 454
Stendhal. 339
Stere, Constantin, 80, 81, 192, i93, 255, 258, 407, 415, 458, 459, 460, 489
Steriadi, Jean, 146
Stieler, Karl. 172, 173, 174, 175, 176, 450
Stolnicu, Simion, 454
Stratulat, G., 177
Streinu, Vladimir, 454, 515
Struțeanu, Scarlat, 435
Siumm, 56
Sturdza, D.A-, 188
Sturdza, Petre, 435
Sudermann, Hermann, 35
Suțu, Al., 112

Șaban-Fâgețel, C, 448
Șeicaru. Pamfil, 204, 226, 401, 467, 470, 518
Ștefan cel Mare, 323, 490
Ștefănescu, Marin, 420

Tacit. 21, 24, 26, 224
Taine, Hypolitte, 268
Talaz. G., 485
Tăslăuanu, Octavian, 199, 2©0, 449. 459, 463, 464
Teleajen, Sandu, 485
Teocrit, 416
Teodorescu, Al., 462
Teodoreanu, Ionel, 415, 462
Teodorescu, Al., 472
Teodorescu-Braniștc, Tudor, 398
Terențiu, 427
Thailhade, Laurent, 529
Theodorescu, Dem., 481
Theodorian, Caton, 101, 382, 448, 518, 530
Thomas, Albert, 22, 71, 412
Thys5en, 56
Tocilescu, Grigore, 332, 342, 348, 484
Toia, Nicolela, 506
Tolstoi, L.N., 87, 88, 358
Toma, Alexandru, 448
Tomescu, D., 477, 518
Topîrceanu, George, 80, 194, 195, 196, 197, 206, 212, 401,"415, 437, 439, 440, 448, 456» 457, 461, 462, 467, 471, 472, 475, 478, 480, 482, 486

Tucidide, 224
Tudor-Anton, Eugenia, 437
Tzigara -Samurcaș, AL, 407, 465

U

Urechiă, V.A-, 332, 468, 484

Vadecard, Narcisse-Amedee, 469, 470
Vaida, AL, 413, 510
Valjean (loan Al. Vasilescu), 384, 505, 533
Vârgolici, Teodor, 460
Verhaeren, 310
Verlaine, Paul, 104, 463
Verzea (colonel), 144
Veveriță (postelnic), 490
Vianu, Tudor, 264, 377, 437, 488, 492, 493, 494, 495, 510, 521, 525, 530
Vierordt, Heinrich, 53
Vinea, Ion, 481, 509
Virgiliu, 427
Vissarion, I.C., *364-368,* 448, 526

Vlahuță, Alexandru, 59, 97, 247, 271, *277-289,* 329, 410. 420. 421, 497, 498, 500, 501
Voiculescu, Marioara, 407
Vraca, George, 503

W

Wagner, Richard, 104
Wemyss (amiral), 64
Wilhelm al Il-lea, 24, 25. 30, 33, 38, 53, 54, 58, 62, 63, 79, 256, 403, 404, 407. 411, 415
Wilson, Thomas Woodrow. 19. 83, 417
Winterfeld, generalul von, 64
Wundt, Wilhelm, 35

Xenofon, 224
Xenopol, LD., 332

Zamfirescu, Duiliu, 94, *216—221,* 357, 473, 474, 475, 528
Zimniceanu, Marioara, 504, 530
Zola, Emile, 88, 107. 108, 109,116, 117, 359, 424, 426, 427

SUMAR

PAGINI DE RĂZBOf. „ÎN CUMPĂNA VREMEI"

Pacea 7
Printre răniţi . . . . >
După doi ani de tăcere 1-
Arta mutilată 14
Ce voim să facem . . . . '6
Berthelot 19
Pe spada de onoare a lui Berthelot 21
Un mare nedreptăţit: Kaiserul 24
Două mari acte: Unirea Bucovinei si a românilor din Transilvania,
Banat si Ţara Ungurească 27
Către scriitori şi luptători 28
Revoluţia în Germania 30
Protestul „Celor 93" 33
Arta şi ocupaţia 36
Cele doua Crăciunuri 39
Unirea tuturor românilor 42
De la Sarrail la Franchet D'Esperey 46
Lucruri şi oameni din Germania 48
„Neamul românesc" 59
Cum a abdicat Kaiserul 62
Cum s-a încheiat armistiţiul 64
Poliţia secretă K . K 66
Cheltuielile războiului 68
Ce a mai râma* din aviaţia germană după armistiuţiu 70
Albert Thomas la Iaşi 71
Generalul Averescu 72
Ostwald 75
Cultură şi Kuttur 77
Cea din urmă poezie a lui Edmond Rostand 78

Literatura de război 4A
„Note din închisoare subt ocupaţiune germană" de D. N. Burileanu 82
Cei doi oameni ai războiului 8Î
Linia Şiretului . . . . . . °
Războiul generator de literatura . . . . . .
Anul al doilea . . . . . . w

PAGINI DE CRITICĂ. STVJDII ŞI CRONICI

Ape subterane 93
Mişcarea literara 96
[„Dacia"] . . . . . .
Mişcarea teatrală [„Jocul apelor" de Alfred Moşoiu] 98
[Kimon Logbi] 100
Cei ce lipsesc 101
Fiorul 104
Cazul Sorbul — Emile Zola 107
„Toader nebunul" de Alfred Moşoiu 110
Mediocritatea obligatorie 113
Teatrul Naţional: „Dezertorul", comedie tragică în trei acte de M. Sorbul 116
Formă şi fond 118
Saturn 121
Poetul Vasile Podeanu 124
Prietenie între artişti 127
Hortensia Papadat-Bengescu . . . . . . '3°
Pentru „însemnări literare" şi alte reviste 143
Acopere-ţi faţa, Farfuridi 144
Ca la teatru 147
Galeria nedreptăţiţilor... [I] 150
Galeria nedreptăţiţilor... [II . . . . . .
Avarul 156
... Dar risipitorul? 159
Teatrul Naţional: „Rozina"—comedie în trei acte de d-na Claudia Millian-Minulescu . . . . . .
Cazul literar al lui Locusteann 163
Epilog 166
„Sburătorul" 169
Coşbuc: „Trei, Doamne, si toţi trei- {Fragment dintr-o „Revizuire") 171
Coşbuc: „Fragment" 177

•G. Coşbuc şi Adalbert von Chamisso J80
Apa bucuriei . . . . . .]g2
Cei ce vin tg4
„Floarea Ciocoieşului, urzeli odobeştene" de G. Paraschivescu.. 186
T- Maiorescu 187
„Românimea culturală", no. 7—8 190
M. Sadoveanu 191
Democraţia literară I94
în zilele marei uniri: „Cîntări de luptă şi de biruinţă" de Const. Z. Buzdugan, 1919 193
„Conrupţia regatului" I99
Mihail Dragomircscu 201
Lipsa de olfactivitate morală în literatură 204
Adaos la „Democraţia literară" 205
Cei doi Procopovici 207
Adaos la „Democraţia literară" 212
Caliban 213
Ignotus 215
Duiliu Zamfirescu sau despre dragoste 216
D. Mihail Dragomirescu despre sine însuşi 222
în peştera lui Caliban . . . . . ., 226
în peştera lui Caliban 229
Un nou idol naţional 230
Doi pamfletari: N. Iorga şi T. Arghezi 233
Emil Isac redivivus ! 236
Alexandrina Scurm 237
Pentru cea din urmă oară chestia Cezar Petrescu 242
Impietate literară 244
Cele două coarde: lirismul şi pamfletul 245
D. D. Pătrăşcanu 251
Snobism literar 259
Tabla de materie 261
E cu putinţă o disociaţie? 264
Victor Eftimiu 267
Casa d-lui Iorga 270
Ion Harbu 271
Deputatul Pâşuică 274
Alexandru Vlahuţă 27-7
Doi prozatori 290
„Prometeu" 293
„Bîtrînul" 298

Anul al 11-lea . . . 309
Eugen Relgis . . . 310
Ceea ce nu se mai poate . . . 313
Octavian Goga ministru . . . 315
Marcel Romanescu . . . 317
Elena Farago . . . 319
T. V. Stefanelli . . . 321
Un nou cetățean român: Victor Eftimiu . . . 323
I. Al. Brătescu-Voinești . . . 325
N. Iorga (Amintiri universitare, 1900-1904) . . . 331
Chendi . . . 345
N. Iorga . . . 347
G. Rotică . . . 350
Camil Petrescu . . . 352
L. Rebreanu . . . 355
I. C. Vissarion . . . 364
Teatrul Național: „Cain" de Al. Sabaru . . . 369
Alexandru Macedonski . . . 370
Scrisoare deschisă d-lui director general al teatrelor . . . 381
Teatrul Național: „Nodul gordian", comedie într-un act de Valjean 384
Teatrul Național: „Sorana", piesă în trei acte de I. Al. Brătescu-Voinești și A. de Herz . . . 385
Maiorul Gheorghe Brăescu . . . 387

Note . . . 393
Indice de nume . . . 535

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : **GEORGETA CIRSTEA**

Bun de tipar ; *lg.12.1989.*
Coli *ed. : 29,23. Coli tipar* : 34,25.

Tiparul executat sub comanda
nr. 501 la
întreprinderea poligrafica
„13 Decembrie 1818",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97.
București,
România